3RD INTERNATIONAL CONGRESS OF AZERBAIJAN'S FOUNDER HEYDAR ALIYEV

ON THE 100TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

MAY 5, 2023/ BAKU – AZERBAIJAN

EDITORS

PROF. DR. GÜLZAR İBRAHİMOVA
MERVE KIDIRYUZ

ISBN: 978-625-367-089-4

IKSADINSTITUTE.ORG

3RD INTERNATIONAL CONGRESS OF

AZERBAIJAN'S FOUNDER HEYDAR ALIYEV ON THE 100TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

May 5, 2023

Baku – Azerbaijan

PROCEEDING BOOK

EDITORS

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA

Merve KIDIRYUZ

All rights of this book belong to IKSAD Publishing House Authors are responsible both ethically and jurisdically IKSAD Publications - 2023©

Issued: 25.05.2023

ISBN: 978-625-367-089-4

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

3rd INTERNATIONAL CONGRESS OF AZERBAIJAN'S FOUNDER HEYDAR ALIYEV ON THE 100TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

DATE AND PLACE

May 5, 2023 Baku – Azerbaijan

ORGANIZATION

Economic Development and Social Research Institute
Baku Eurasian University

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Gulizar IBRAHIMOVA - Vice Rector of Baku Eurasian University
Prof. Dr. Mahire HUSEYINOVA - Vice Rector of Azerbaijan State Pedagogical University
Assoc. Dr. Nigar HUSEYNOVA - Vice Rector of Baku Eurasian University
Assoc. Dr. Siyavuş GASIMOV - Vice Rector of Baku Eurasian University
Dr. Mustafa Latif EMEK - President of IKSAD Institute
Merve KIDIRYÜZ- General Coordinator

PARTICIPANTS COUNTRY (3 countries)

Türkiye, Azerbaijan,USA.

Total Accepted Article: 63

Total Rejected Papers: 18

Accepted Article (Turkey): 37

Accepted Article (Other Countries): 26

Prof. Dr. Nazim HUSEYINLI

Baku Eurasia University Rector - Honorary President of the 3rd Congress

Prof. Dr. Gulzar İBRAHİMOVA

Baku Eurasia University Vice-Chancellor - President of the 3rd Congress

Prof. Dr. Eldar QULIEV

Azerbaijan Cooperative University Rector, Deputy - Honorary President of the 2nd Congress (2022)

Prof. Dr. Bəyali ATASOV

Azerbaijan Cooperative University Vice-Chancellor, President of the 2nd Congress (2022)

Prof. Dr. Ahmed Veliyev

Odlar Yurdu University Rector - Honorary President of the 1st Congress (2021)

Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA

Deputy Rector of Azerbaijan State Pedagogical University - President of the 1st Congress (2021)

Dr. Elmira MAMMADOVA-KEKECH

Baku Eurasian University

Dr. Sevda RZAYEVA

Baku Eurasian University

Dr. Saadat SHIKHIYEVA

Baku Eurasian University

Dr. Aybeniz RUSTAMOVA

Baku Eurasian University

Dr. Florian MOBO

Phillipines Merchant Marine Academy

Dr. MANSIM MAMMADOV

Baku Eurasian University

Dr. Muntazir MEHDI

National University of Modern Languages

Dr. Violla MAKHZOUM

Islamic University of Lebanon

Dr. Salman SULEYMANOV

Baku Eurasian University

Dr. Muttlim REHİMOV

Baku Eurasian University

Dr. Ruslan ABDULLAYEV

Baku Eurasian University

Dr. Hülya BİNGÖL

İnönü University

Dr. Mustafa METE

Gaziantep University

Dr. Özlem ÜLGER

Batman University

Heydər Əliyev
HEYDAR ALIYEV
May 5, 2023 / Baku - Azerbaijan

HEYDAR ALIYEV

PHOTO GALLERY

Ümummilli lider
Heydər Əliyev -100
ERNATIONAL CONGRESS OF
AIJAN'S FOUNDE
YDAR ALIYEV
ANNIVERSARY OF HIS BIRT
5, 2023 / Baku - Azerbaijan

BAKI AVRASIYA UNİVERSİTETİ
1992

Ümummilli lider
Heydər Əliyev -100
HEYDAR ALIYEV
May 5, 2023 / Baku - Azerbaijan

3RD INTERNATIONAL CONGRESS OF
AZERBAIJAN'S FOUNDER HEYDAR ALIYEV
ON THE 100TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

May 5, 2023/ Baku – Azerbaijan

CONGRESS PROGRAM

Meeting ID: 833 7579 1283
Passcode: 100100

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- Online sunum yapabilmek için https://zoom.us/join sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler - TEKNİK BİLGİLER

- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- Zoom'da ekran paylaşma özelliğini kullanabilmelisiniz.
- Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir.
- Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır.

Important, Please Read Carefully

- To be able to attend a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

***

Zoom'a giriş yapmadan önce lütfen örnekteki gibi salon numaranızı, adınızı ve soyadınızı belirtiniz

Before you login to Zoom please indicate your hall number, name and surname

exp. H-1, Merve KIDIRYUZ

-Opening Ceremony-

Date: **05.05.2023**
Baku Local Time: **10:00-11:00**
Ankara Local Time: **09:00-10:00**
Place: **Baku Eurasia University**

10:00-10:15 **Nazim Hüseynli**,
f.e.d., prof., Bakı Avrasiya Universitetinin rektoru, Azərbaycan
Ph.D., prof., rector of Baku Eurasia University, Azerbaijan

10:15-10:30 **Elgün Həbibullayev,**
Nərimanov Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı, Azərbaycan
Head of Executive Power of Narimanov District, Azerbaijan

10:30-10:45 **Səlçuk Karakılıç,**
Prof.Dr., Bakı Yunus Əmrə İnstitutunun direktoru, Azərbaycan
Prof.Dr., Director of the Baku Yunus Emre Institute, Azerbaijan

10:45-11:00 **Ahmet Kazankaya**
Prof.Dr., Kırşehir Ahi Ervan Universiteti, dekan, Türkiyə
Prof.Dr., Kırşehir Ahi Ervan University, Dean, Turkey

Face to Face
Baku Eurasia University

05.05.2023	HALL-1
BAKU LOCAL TIME	ANKARA LOCAL TIME
11 00 : 13 30	10 00 : 12 30

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA	Baku Eurasia University (Azerbaijan)	STATE WOMEN'S POLICY IN THE PERIOD OF HEYDAR ALIYEV'S LEADERSHIP
Emin ZEYNALOV	Baku Eurasia University (Azerbaijan)	HEYDAR ALIYEV AND THE ART OF ASHIG
Hüseyn MURADOV	Baku Eurasia University (Azerbaijan)	HAYDER ALIYEV AND THE ENERGY STRATEGY OF AZERBAIJAN
Assist. Prof. Dr. Gülçin Elif YÜCEL	Istanbul Beykent University (Türkiye)	RELATIONS WITH INTERNATIONAL ECONOMIC ORGANIZATIONS IN THE PERIOD OF HEYDAR ALIYEV
Assoc. Prof. Dr. Sevda RZAYEVA	Baku Eurasia University (Azerbaijan)	HEYDAR ALIYEV AND THE LANGUAGE POLICY
Günel KAZIMOVA	Baku Eurasia University (Azerbaijan)	HEYDAR ALIYEV – THE FOUNDER OF THE MODERN STATE OF AZERBAIJAN
Bağırzadə Lalə Uğur qızı	Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Lisey (Azerbaijan)	HAYDER ALIYEV - DEFENDER OF LITERARY HERITAGE
Prof. Dr. Mansim Mammadov Zeynalabdin Aynur Aliyeva Arif	Baku Eurasia University (Azerbaijan)	A GENIUS LEADER BROUGHT UP BY HISTORY HAYDER ALIRZA OGULU ALIYEV

ONLINE PRESENTATIONS

05.05.2023		HALL-1	
	BAKU LOCAL TIME		ANKARA LOCAL TIME
	11 00 : 13 30		10 00 : 12 30

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Salidə ŞƏRİFOVA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Ulduz Farhad gizi Kahramanova	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	TO THE LEGACY OF NIZAMI AND FUZULI, GENIUS REPRESENTATIVES OF CLASSICAL AZERBAIJANI LITERATURE ATTITUDE OF HEYDAR ALIYEV
Dr. Çağlar EZİKOĞLU	Çankırı Karatekin University (Türkiye)	THE IMPACT OF HEYDAR ALIYEV’S FOREIGN POLICY ON AZERBAIJAN-ISRAEL RELATIONS
Prof. Dr. Salidə ŞƏRİFOVA	Azerbaijan National Academy of Sciences (Azerbaijan)	ABOUT THE ARTISTIC PORTRAIT OF HEYDAR ALIYEV IN THE POEM OF IBRAHIM YUSIFOGLU “HE WAS THE LIFE OF THE SUN, IT WILL NOT DIE OUT”
Assist. Prof. Dr. Yunus EKİCİ	Osmaniye Korkut Ata University (Türkiye)	NATIONAL LEADER IN THE PROTECTION OF AZERBAIJAN CULTURAL HERITAGE HAYDAR ALIYEV
Prof. Dr. Sedat CERECİ	Hatay Mustafa Kemal University (Türkiye)	ROOTED FACTOR IN THE RECOGNITION OF AZERBAIJAN: UMUMLIDER ALIYEV
Asadova AYTEN VAGIF	Sumgait State University (Azerbaijan)	THE RISE OF THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI EDUCATION (1969-1982 YEARS)
Assoc. Prof. Dr. Ramiz QASIMOV	Azerbaijan National Academy of Sciences (Azerbaijan)	NATIONAL IDEOLOGY, LITERATURE AND LANGUAGE POLICY IN HAYDER ALIYEV’S ACTIVITY
Assoc. Prof. Dr. Etibar MUSAYEV	Ganja State University (Azerbaijan)	OIL STRATEGY IN HAYDER ALIYEV’S MULTIPOLAR AND BALANCED FOREIGN POLICY
Zarifa NAZİRLİ	Baku State University (Azerbaijan)	NUCLEAR POLICY OF AZERBAIJAN, DURING NATIONAL LEADER HAYDAR AILYEV`S LEADERSHIP

ONLINE PRESENTATIONS

05.05.2023	HALL-2
BAKU LOCAL TIME	ANKARA LOCAL TIME
11 00 : 13 30	10 00 : 12 30

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Kamala Tahsin KERIMOVA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Kamala Tahsin KERIMOVA	Bolu Abant Izel Baysal University (Türkiye)	NATIONAL LEADER HAYDAR ALIYEV AND THE DEVELOPMENT OF SCIENCE, EDUCATION AND CULTURE OF MODERN AZERBAIJAN
Arif Esen BAYKURT	İnönü University (Türkiye)	HEYDAR ALIYEV CULTURAL CENTER AS PARAMETRIC POSTMODERN ARCHITECTURE AND ITS PLASTIC AESTHETICS
Nərgiz İBRAHİMOVA	Ganja State University (Azerbaijan)	THE ROLE OF HAYDER ALIYEV IN THE PROTECTION OF ISLAMIC VALUES
Ülkər ZEYNALOVA	Genocide Memorial Complex (Azerbaijan)	THE CULTURAL POLICY OF AZERBAIJAN DURING THE PERIOD OF NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV
Dr. Gülnar QASIMLI	Azerbaijan National Academy of Sciences (Azerbaijan)	RAJAB TAYYIB ERDAGAN CONFIDENCE IN HAYDER ALIYEV'S VICTORY POLICY
Assoc. Prof. Dr. Salih MEMİŞ	Giresun University (Türkiye)	A GENERAL ASSESSMENT OF THE ECONOMIC STRUCTURE OF AZERBAIJAN DURING THE HEYDAR ALIYEV PERIOD (1993-2003)
Assoc. Prof. Dr. Yeganə ƏLİYEVA	Azerbaijan National Academy of Sciences (Azerbaijan)	THE LEADER OF THE ALL-TURKISH WORLD - HEYDAR ALIYEV (HEYDAR ALIYEV–100)
Elmira MƏHƏRRƏMOVA	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	AYDER ALIYEV AND EDUCATION POLICY
Ananda MAJUMDAR	Harvard University (USA)	THE ACHIEVEMENT OF AZERBAIJAN IN THE ERA OF PRESIDENT HEYDAR ALIYEV

ONLINE PRESENTATIONS

05.05.2023	HALL-3
BAKU LOCAL TIME	ANKARA LOCAL TIME
11 00 : 13 30	10 00 : 12 30

HEAD OF SESSION: **Assoc. Prof. Dr. Mehdizadeh Gulshan**

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Mehparə SABİRZADƏ	Azerbaijan State Physical Culture and Sports Academy (Azerbaijan)	THE ROLE OF HAYDER ALIYEV IN THE DEVELOPMENT OF SPORTS
Assoc. Prof. Dr. Hale ALAN	Akdeniz University (Türkiye)	EVALUATION OF HAYDAR ALIYEV AND THE CENTURY AGREEMENT IN TERMS OF THE IMPORTANCE OF STRATEGIC COOPERATIONS AS A COMPETITION AND DEVELOPMENT STRATEGY
Assoc. Prof. Dr. Recep BÜYÜKTOLU	Cankiri Karatekin University (Türkiye)	1993 AZERBAYCAN CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ VE HAYDAR ALİYEVİN CUMHURBAŞKANI SEÇİLMESİNİN TÜRKİYE BASININDAKİ YANSIMALARI
Assist. Prof. Dr. Neşe IŞIK	Istanbul Medeniyet University (Türkiye)	NATIONAL LEADER HAYDAR ALIYEV AND CULTURAL IDENTITY
Assoc. Prof. Dr. Mehdizadeh Gulshan Kamal kızı	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	HAYDER ALIYEV: CHILDREN ARE OUR FUTURE!
Assoc. Prof. Dr. Oğuzhan ERDOĞAN	Burdur Mehmet Akif Ersoy University (Türkiye)	LOCAL GOVERNMENTS AND REFORM STUDIES IN AZERBAIJAN DURING HAYDAR ALIYEV PERIOD
Esmira MAMMADOVA	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	HAYDER ALIYEV AS THE FOUNDER OF THE EDUCATIONAL POLICY OF AZERBAIJAN
Dr. Müjkan MƏMMƏDZADƏ	Azerbaijan State Physical Culture and Sports Academy (Azerbaijan)	HAYDER ALIYEV, PATRON OF SCIENCE AND EDUCATION
Dr. Ekrem Ersin CESUR	Izmir Metropolitan Municipality (Türkiye)	HAYDAR ALIYEV'S PERIOD AZERBAIJAN'S SOCIAL POLICY

ONLINE PRESENTATIONS

05.05.2023		HALL-4	
	BAKU LOCAL TIME		ANKARA LOCAL TIME
	11 00 : 13 30		10 00 : 12 30

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Elman GULIYEV

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Qənirə QAFARLI	National Azerbaijan History Museum (Azerbaijan)	ACTIVITIES OF THE HEYDAR ALIYEV FOUNDATION TO PROMOTE NATIONAL VALUES
Ülkər BAXŞIYEVA	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	H. ALIYEV AND RESEARCH HISTORY OF THE PROBLEM OF FOLKLORE TRADITION IN THE CREATION OF NIZAMI
Turan Maharrambay AHMADLİ	Artvin Coruh University (Türkiye)	MILITARY DIMENSION OF AZERBAIJAN-TURKEY RELATIONS IN THE PERIOD OF HAYDAR ALIYEV
Prof. Dr. Elman GULIYEV	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	HEYDAR ALIYEV AND TURKISH CULTURE
Dr. Zafer SAYGILI	Turkish Naval Forces (Türkiye)	HAYDAR ALIYEV AS VISIONARY LEADER
Prof. Dr. Abdulhamit AVŞAR	Istanbul Commerce University (Türkiye)	HEYDAR ALIYEV POLICY OF THE TURKISH PRESS IN THE FIRST YEARS OF HIS POWER AND AND THE ROLE OF PUBLIC FORMING
Nurettin GÜRCAN	Ege University (Türkiye)	STRATEGIC LEADERSHIP IN MANAGEMENT AND TRACES OF STRATEGIC LEADERSHIP IN HAYDAR ALIYEV'S MANAGEMENT STYLE
Assist. Prof. Dr. Mehmet Sıddık ÖZALP	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University (Türkiye)	THE GENERAL NATIONAL LEADER OF AZERBAIJAN HEYDAR ALIYEV AND THE ARAB WORLD
Prof. Dr. Süleyman DOĞAN	Yildiz Technical University (Türkiye)	ANALYSIS OF THE COMMONALITIES BETWEEN ALI RIZA OĞLU ATATÜRK AND ALI RIZA OĞLU ALIYEV

ONLINE PRESENTATIONS

05.05.2023		HALL-5	
	BAKU LOCAL TIME		ANKARA LOCAL TIME
	11 00 : 13 30		10 00 : 12 30

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Rəşad ƏSGƏROV

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Xəlilova XATIRƏ	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	THE INFLUENCE OF H. ALIYEV'S POLICY ON AZERBAIJANI LITERATURE
Assist. Prof. Dr. Gizem Büke ÖZTÜRK	Bilecik Sheikh Edebali University (Türkiye)	HAYDAR ALİYEV IN ARCHITECTURE; UNDERSTANDING, KEEPING ALIVE AND COMMEMORATING
Assoc. Prof. Dr. Rəşad ƏSGƏROV	Azerbaijan National Academy of Sciences (Azerbaijan)	STRATEGY OF NATIONAL STATEHOOD AND YOUTH POLICY OF HEYDAR ALIYEV
Assoc. Prof. Dr. Bağır BABAYEV	Nakhchivan State University (Azerbaijan)	THE MULTICULTURAL POLICY OF HEYDAR ALIYEV AND THE INTEGRATION OF UDINS INTO THE MULTICULTURAL SOCIETY OF AZERBAIJAN
Pınar YURT	Kirsehir Ahi Evran University (Türkiye)	ECONOMIC TRANSFORMATION OF AZERBAIJAN AFTER THE USSR; HEYDAR ALIYEV AND THE AGREEMENT OF THE CENTURY
Assoc. Prof. Dr. Günay VERDİYEVA	Azerbaijan National Academy of Sciences (Azerbaijan)	GREAT LEADER AND WRITERS OF SOUTH AZERBAIJAN
Özlem TOPCAN	Akdeniz University (Türkiye)	A SYSTEMATIC EVALUATION OF THESIS IN ACADEMIC FIELD ABOUT HAYDAR ALIYEV IN TURKEY

ONLINE PRESENTATIONS

05.05.2023	HALL-6
BAKU LOCAL TIME	ANKARA LOCAL TIME
11 00 : 13 30	10 00 : 12 30

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Svetlana MƏMMƏDOVA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Dr. Hülya KÜÇÜKOĞLU	Yozgat Bozok University (Türkiye)	THE ROLE OF HAYDAR ALİYEV AS A LEADER IN THE BIRTH OF A NATION
Dr. Evrim KABUKCU	Manisa Celal Bayar University (Türkiye)	"SUMAKH" AT HAYDAR ALIYEV CULTURE CENTER
Dr. Könül ZAUR QIZI ŞXƏLİYEVA	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	HAYDER ALIYEV AND DEVELOPMENT DIRECTIONS OF AZERBAIJAN EDUCATION
Lalə MUSAYEVA	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	HEYDAR ALIYEV'S ROLE IN TEACHING THE AZERBAIJANI LANGUAGE
Assoc. Prof. Dr. Sezai ÖZTOP	Istanbul Medeniyet University (Türkiye)	HAYDAR ALIYEV IN THE CONTEXT OF PERSONAL TRAITS OF LEADERSHIP
Assoc. Prof. Dr. Svetlana MƏMMƏDOVA	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	HEYDAR ALIYEV WAS A PERFECT SPEAKER IN ALL THE LANGUAGES HE SPOKE
Assoc. Prof. Dr. Vesile ŞEMŞEK	Ahi Evran University (Türkiye)	POLITICAL SITUATION IN THE PROCESS OF INDEPENDENCE IN AZERBAİJAN AND HAYDAR ALIYEV'S ATTITUDE
Assoc. Prof. Dr. Nurhan KESKİN	Van Yüzünücü Yıl University (Türkiye)	AZERBAIJAN AGRICULTURAL POLICY AFTER INDEPENDENCE: THE PERIOD OF HAYDAR ALIYEV (1993-2003)
Aygün HEYDƏROVA	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	MAIN DIRECTIONS OF LITERARY POLICY OF NATIONAL LEADER HAYDER ALIYEV

CONTENT

CONGRESS ID	I
PROGRAM	II
PHOTO GALLERY	III
CONTENT	IV

Author	Title	No
Gülzar İBRAHİMOVA	STATE WOMEN'S POLICY IN THE PERIOD OF HEYDAR ALIYEV'S LEADERSHIP	1
Çağlar EZİKOĞLU	THE IMPACT OF HEYDAR ALIYEV'S FOREIGN POLICY ON AZERBAIJAN-ISRAEL RELATIONS	16
Könül ZAUR QIZI ŞXƏLIYEVA	HAYDER ALIYEV AND DEVELOPMENT DIRECTIONS OF AZERBAIJAN EDUCATION	17
Hale ALAN	EVALUATION OF HAYDAR ALIYEV AND THE CENTURY AGREEMENT IN TERMS OF THE IMPORTANCE OF STRATEGIC COOPERATIONS AS A COMPETITION AND DEVELOPMENT STRATEGY	20
Süleyman DOĞAN	ANALYSIS OF THE COMMONALITIES BETWEEN ALİ RIZA OĞLU ATATÜRK AND ALİ RIZA OĞLU ALİYEV	28
Yeganə ƏLİYEVA	THE LEADER OF THE ALL-TURKISH WORLD - HEYDAR ALIYEV (HEYDAR ALIYEV-100)	29
Məmmədova Esmira Fərhad Qızı	HAYDER ALIYEV AS THE FOUNDER OF THE EDUCATIONAL POLICY OF AZERBAIJAN	38
Mehdizadə Gülşən Kamal qızı	HAYDER ALIYEV: CHILDREN ARE OUR FUTURE!	45
Recep BÜYÜKTOLU	THE REFLECTIONS OF THE 1993 AZERBAIJAN PRESIDENTIAL ELECTIONS AND THE ELECTION OF HAYDAR ALIYEV IN THE TURKISH PRESS	52
Vesile ŞEMŞEK	POLITICAL SITUATION IN THE PROCESS OF INDEPENDENCE IN AZERBAİJAN AND HAYDAR ALIYEV'S ATTITUDE	78
Mehmet Sıddık ÖZALP	THE GENERAL NATIONAL LEADER OF AZERBAIJAN HEYDAR ALIYEV AND THE ARAB WORLD	80
Məcidova Fatma Arif qızı	H. ALIYEV'S PROVISION OF AZERBAIJANI STATEHOOD NATIONAL PERSONNEL STRATEGY	91
Bağır BABAYEV	HEYDƏR ƏLİYEVİN MULTİKULTURAL SİYASƏTİ VƏ UDİNLƏRİN AZƏRBAYCANIN MULTİKULTURAL CƏMİYYƏTİNƏ İNTEQRASİYASI	93
Ulkar Elman gizi Bakhshiyeva	HEYDAR ALIYEV AND RESEARCH HISTORY OF THE PROBLEM OF FOLKLORE TRADITION IN THE CREATION OF NIZAMI	104
Arif Esen Baykurt	HEYDAR ALIYEV CULTURAL CENTER AS PARAMETRIC POSTMODERN ARCHITECTURE AND ITS PLASTIC AESTHETICS	111
Ekrem Ersin CESUR	HAYDAR ALIYEV'S PERIOD AZERBAIJAN'S SOCIAL POLICY	128

Gülçin Elif YÜCEL	RELATIONS WITH INTERNATIONAL ECONOMIC ORGANIZATIONS IN THE PERIOD OF HEYDAR ALIYEV	130
Elman Hilal oğlu Quliyev	HEYDAR ALİYEV AND TURKISH CULTURE	132
Emin ZEYNALOV	HEYDAR ALİYEV AND THE ART OF ASHIG	134
Asadova Ayten Vagif	THE RISE OF THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI EDUCATION (1969-1982 YEARS)	140
Etibar MUSAYEV	OIL STRATEGY IN HAYDER ALIYEV'S MULTIPOLAR AND BALANCED FOREIGN POLICY	143
Gulnar QASIMOVA	RAJAB TAYYIB ERDOGAN CONFIDENCE IN HAYDER ALIYEV'S VICTORY POLICY	145
Günay VERDİYEVA	GREAT LEADER AND WRITERS OF SOUTH AZERBAIJAN	147
Turan Maharrambay AHMADLİ	MILITARY DIMENSION OF AZERBAIJAN-TURKEY RELATIONS IN THE PERIOD OF HAYDAR ALIYEV	149
Xəlilova Xatirə Süleyman Qizi	THE INFLUENCE OF H. ALIYEV'S POLICY ON AZERBAIJANI LITERATURE	151
Özlem TOPCAN	A SYSTEMATIC EVALUATION OF THESIS IN ACADEMIC FIELD ABOUT HAYDAR ALIYEV IN TURKEY	153
Oğuzhan ERDOĞAN	LOCAL GOVERNMENTS AND REFORM STUDIES IN AZERBAIJAN DURING HAYDAR ALIYEV PERIOD	160
Evrim KABUKCU	"SUMAKH" AT HAYDAR ALIYEV CENTER	167
Sedat CERECİ	ROOTED FACTOR IN THE RECOGNITION OF AZERBAIJAN: UMUMLIDER ALIYEV	184
Mansim Mammadov Zeynalabdin Aynur Aliyeva Arif	A GENIUS LEADER BROUGHT UP BY HISTORY HAYDER ALIRZA OGULU ALIYEV	186
Bağırzadə Lalə Uğur qızı	HAYDER ALIYEV - DEFENDER OF LITERARY HERITAGE	194
Müjkan MƏMMƏDZADƏ	HAYDER ALIYEV, PATRON OF SCIENCE AND EDUCATION	200
Günel KAZIMOVA	HEYDAR ALIYEV – THE FOUNDER OF THE MODERN STATE OF AZERBAIJAN	202
Elmira MƏHƏRRƏMOVA	AYDER ALIYEV AND EDUCATION POLICY	211
Ramiz QASIMOV	NATIONAL IDEOLOGY, LITERATURE AND LANGUAGE POLICY IN HAYDER ALIYEV'S ACTIVITY	220
Musa MURSAGULIYEV	HEYDAR ALIYEV- THE FOUNDER OF INDEPENDENT AZERBAIJAN	222
Saadet ALIYEVA	HEYDAR ALIYEV- THE FOUNDER OF INDEPENDENT AZERBAIJAN	224
Mehparə SABİRZADƏ	THE ROLE OF HAYDER ALIYEV IN THE DEVELOPMENT OF SPORTS	226
Kamala Tahsin KERIMOVA	NATIONAL LEADER HAYDAR ALIYEV AND THE DEVELOPMENT OF SCIENCE, EDUCATION AND CULTURE OF MODERN AZERBAIJAN	228
Ulduz Fərhad qızı Qəhrəmanova	KLASSİK AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ DAHİ NÜMAYƏNDƏLƏRİ OLAN NİZAMİ VƏ FÜZULİ İRSİNƏ HEYDƏR ƏLİYEV MÜNASİBƏTİ	230

Imanov Güləhməd Nağı oğlu	AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMÜMMİLLİ LİDERİ HEYDƏR ƏLİYEVİN XALQIMIZA, MİLLƏTİMİZƏ VERMİŞ OLDUĞU TÖHFƏLƏR	233
Neşe IŞIK	NATIONAL LEADER HAYDAR ALIYEV AND CULTURAL IDENTITY	241
Gizem Büke ÖZTÜRK	HAYDAR ALİYEV IN ARCHITECTURE; UNDERSTANDING, KEEPING ALIVE AND COMMEMORATING	243
Hüseyn MURADOV	HAYDER ALIYEV AND THE ENERGY STRATEGY OF AZERBAIJAN	252
Zarifa NAZİRLİ	NUCLEAR POLICY OF AZERBAIJAN, DURING NATIONAL LEADER HAYDAR AILYEV`S LEADERSHIP	254
Nurhan KESKİN	AZERBAIJAN AGRICULTURAL POLICY AFTER INDEPENDENCE: THE PERIOD OF HAYDAR ALIYEV (1993-2003)	255
Lalə MUSAYEVA	HEYDAR ALIYEV'S ROLE IN TEACHING THE AZERBAIJANI LANGUAGE	260
Svetlana MƏMMƏDOVA	HEYDAR ALIYEV WAS A PERFECT SPEAKER IN ALL THE LANGUAGES HE SPOKE	262
Pınar YURT	ECONOMIC TRANSFORMATION OF AZERBAIJAN AFTER THE USSR; HEYDAR ALIYEV AND THE AGREEMENT OF THE CENTURY	264
Qənirə QAFARLI	ACTIVITIES OF THE HEYDAR ALIYEV FOUNDATION TO PROMOTE NATIONAL VALUES	279
Rəşad ƏSGƏROV	STRATEGY OF NATIONAL STATEHOOD AND YOUTH POLICY OF HEYDAR ALIYEV	288
Salih MEMİŞ	A GENERAL ASSESSMENT OF THE ECONOMIC STRUCTURE OF AZERBAIJAN DURING THE HEYDAR ALIYEV PERIOD (1993-2003)	292
Sezai ÖZTOP	HAYDAR ALIYEV IN THE CONTEXT OF PERSONAL TRAITS OF LEADERSHIP	301
Yunus EKİCİ	NATIONAL LEADER IN THE PROTECTION OF AZERBAIJAN CULTURAL HERITAGE HAYDAR ALIYEV	312
Aygün HEYDƏROVA	MAIN DIRECTIONS OF LITERARY POLICY OF NATIONAL LEADER HAYDER ALIYEV	320
Ananda MAJUMDAR	THE ACHIEVEMENT OF AZERBAIJAN IN THE ERA OF PRESIDENT HEYDAR ALIYEV	322
Abdulhamit AVŞAR	HEYDAR ALIYEV POLICY OF THE TURKISH PRESS IN THE FIRST YEARS OF HIS POWER AND AND THE ROLE OF PUBLIC FORMING	324
Zafer SAYGILI	HAYDAR ALIYEV AS VISIONARY LEADER	326
Nurettin GÜRCAN	STRATEGIC LEADERSHIP IN MANAGEMENT AND TRACES OF STRATEGIC LEADERSHIP IN HAYDAR ALIYEV'S MANAGEMENT STYLE	332
Ülkər ZEYNALOVA	THE CULTURAL POLICY OF AZERBAIJAN DURING THE PERIOD OF NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV	340

HEYDAR ALİYEV'İN BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE DEVLET KADIN POLİTİKASI

STATE WOMEN'S POLICY IN THE PERIOD OF HEYDAR ALIYEV'S LEADERSHIP

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ЖЕНСКАЯ ПОЛИТИКА В ПЕРИОД РУКОВОДСТВА ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi, Siyasal Bilimler Doktoru, Prof.

Summary

The paper analyzes the problems of women in the national strategy of Heydar Aliyev in the period covering 1993-2003. The research involves and studies the steps taken in the field of application of international standards in the women's policy of Azerbaijan, as well as tender policy as a new level of development quality. It is indicated that as a result of the activities carried out in 1993-2003, a legal basis for the women's state policy in Azerbaijan was created, on the direct instructions and participation of the national leader Heydar Aliyev, the multi-sectoral work done in the field of ensuring women's rights and gender equality gave a positive result, political activities and the representation of women in all areas of politics has risen relatively.

In the conditions of a market economy, the formation of a women's state policy acquired a more intensive form, the demand of women, which was inclined to increase, was dynamically formed, and this was carried out in the republic at the general level of development.

Key words: human rights, law, government, women, politics, gender equality, international standards

Özet

Makale, Haydar Aliyev'in 1993-2003 dönemini kapsayan devlet stratejisinde kadın meselelerini incelemektedir. Çalışma, Azerbaycan'da kadın politikasında uluslararası standartların uygulanması alanında atılan adımları ve ayrıca kalkınma kalitesinin yeni bir düzeyi olarak toplumsal cinsiyet politikasını içeriyor ve inceliyor.

1993-2003 yıllarında yürütülen çalışmalar sonucunda kadın haklarına ilişkin yasal çerçevenin oluşturulduğu belirtilmektedir.

Azerbaycan'da devlet politikası, ulusal lider Haydar Aliyev'in doğrudan talimatı ve katılımı üzerine, kadın haklarının ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması alanında yapılan çok sektörlü çalışmalar olumlu sonuç vermiş, siyasi faaliyet ve kadının siyasetin her alanında temsili nispeten artmıştır. Piyasa ekonomisi koşullarında, bir kadın devleti politikasının oluşumu daha yoğun bir biçim aldı, kadına yönelik artma eğiliminde olan talep dinamik bir şekilde şekillendi ve bu, cumhuriyetin genel kalkınma düzeyinde gerçekleştirildi.

Anahtar kelimeler: hukuk, kanun, devlet, kadın, siyaset, toplumsal cinsiyet eşitliği, uluslararası standartlar

Резюме

В статье анализируются женские вопросы в государственной стратегии Гейдара Алиева в период, охватывающий 1993-2003 годы. К исследованию привлечены и изучаются предпринятые шаги в области применения международных стандартов в женской политике Азербайджана, а также тендерная политика как новый уровень качества развития. Указывается, что в результате мероприятий, проведенных в 1993- 2003 годах, была создана

юридическая база женской государственной политики в Азербайджане, по непосредственному указанию и участию общенационального лидера Гейдара Алиева проделанные в области обеспечения прав женщин и тендерного равенства многоотраслевые работы дали положительный результат, политическая деятельность и представление женщин во всех областях политики относительно повысились. В условиях рыночной экономики формирование женской государственной политики приобрело более интенсивную форму, склонный к возрастанию спрос женщин динамично формировался, и это в республике проводилось на общем уровне развития.

Ключевые слова: закон, право, государство, женщины, политика, гендерное равенство, международные стандарты

Giriş

Günümüzde küresel sorunların çözümü alanında dünyanın çeşitli devletleriyle sürekli genişleyen ilişkiler, bu sorunların bilimsel temellerini yeni bir yönde analiz etmek ve incelemek için büyük bir temel oluşturmuştur**.**

Kadın meselesinin sosyo-politik bir mesele olması nedeniyle kadının kimliğinin özü, toplum yönetimindeki yeri ve rolü, faaliyeti, kültürü ve bilinç düzeyi her zaman felsefi düşüncenin odak noktası olmuş ve hakkında çelişkili görüşler ileri sürülmüştür.

Bağımsızlığımıza geçiş döneminde totaliter rejimin değerleri yerini değişen dünyanın değerlerine bırakıyor, toplumun sosyal yapısında değişimler yaşanıyor. Kadınların geçiş dönemindeki faaliyetlerinin bilimsel analizi, gelecekteki yaşamlarının ekonomik, manevi ve maddi, ayrıca siyasi ve kültürel alanlarında meydana gelecek değişiklikleri incelemek için önemlidir. Halkın ısrarı ile 3 Ekim 1993 tarihinde milli lider Haydar Aliyev'in bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi, bağımsız devletimizin tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti her alanda gelişme ve büyüme dönemini yaşamaya başladı. 1994 yılından itibaren ülkede yaşanan sosyal ve ekonomik istikrar, kadının kalkınmasına ivme kazandırdı. Yeni dönemde geçmişin sorunlarının çözümü, devletin iyi düşünülmüş, kapsamlı geçmiş politikasıyla gerçekleştirilmeye başlandı. Kadınların toplumsal ve siyasal yaşamdaki etkinliğini artırmaya ve Anayasa'nın verdiği hakları korumaya yönelik Cumhurbaşkanı kararnameleri ve kararnameleri, kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmak için atılan adımlardı [16, s.90, 107, 171]. Cumhuriyette sivil toplum kadın dernekleri ve örgütleri kurulmaya başlandı. IV. Dünya Kadın Konferansı için hazırlıklar yapıldı.

Kadınların rolünü artırmaya yönelik önlemlerin uygulanması

1994 yılında Haydar Aliyev'in kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı İnsani Politikalar Dairesi başkanı, devlet yapılarının kadın başkanları ve devlet dışı kadın örgütlerinin temsilcilerinden oluşan Ulusal Hazırlık Komitesi kuruldu [8, 90-91]. Ulusal Hazırlık Komitesi tarafından kadınların rolünün genişletilmesine yönelik tedbirler alındı, geniş çaplı hazırlık çalışmaları yürütüldü. Komitenin şu görevleri vardı: Sovyet sonrası dönemde kadınların rolünü ve statüsünü değerlendirmek; geçiş döneminde kadının rolü ve statüsünün, temel ilgi alanlarının ve faaliyet alanlarının tanımlanması; kadın sorunlarına ilişkin mevcut bilgileri, istatistiksel ve diğer verileri genişletmek, veri toplama sisteminin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi amacıyla uygun öneriler hazırlamak; kadın örgütlerinin oluşturulmasını destekleyerek kadınları kamusal yaşama aktif olarak dahil etmek; kadının toplumdaki statüsünü yükseltmeye ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik eylem programları geliştirmek.

1995 yılında "Sevil" Kadın Meclisi'nin kurulması, bölgelerde kadın hareketinin etkinliğinin artmasına neden olmuştur. 31 Mart 1995'te Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu'nun 39. oturumunda Azerbaycan temsilcilerinin katılımıyla "Askeri çatışma sırasında rehin alınan veya hapsedilen kadın ve çocukların serbest bırakılması hakkında" karar kabul edildi. Aynı zamanda, Azerbaycan Hükümeti Konferansı yönetim organlarına katılım için başvuruda bulunulmuştur.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmenin Onaylanması

30 Haziran 1995'te AR, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme'yi (CEDAW) onayladı. Bu Sözleşmenin amacı, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasıdır ve ayrımcılığın tanımı şöyledir: aile statüsüne bakılmaksızın, kadın ve erkeğin eşit haklar temelinde, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni alanlarda insan hakları. veya diğer alanlarda ve kadınların temel özgürlüklerine dayalı haklarının tanınmasını, kullanılmasını ve kullanılmasını zayıflatma veya geçersiz kılma eğiliminde olan cinsiyete dayalı herhangi bir ayrım, dışlama veya kısıtlama.

Bu hükmün önemli bir yönü, hem kasıtlı ayrımcılığa hem de ayrımcılığa neden olan fiillere uygulanabilmesidir. Diğer anlaşmalardan farklı olarak, Kadın Sözleşmesi sadece "cinsiyete dayalı ayrımcılığı" değil, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı da ortadan kaldırır. Başka bir deyişle, Sözleşme, toplumsal cinsiyet tarafsızlığını (yani kadın ve erkeklere eşit muamele) zorunlu kılmak yerine, kadınlar arasındaki eşitsizliği sürdürmeye hizmet eden her türlü faaliyeti yasaklamaktadır. Sözleşme'nin 3. maddesine göre devletler, kadınların insan hak ve temel özgürlüklerinden erkeklerle eşit bir şekilde yararlanmalarını ve bunları kullanmalarını sağlamak için kadınların tam gelişmelerini ve ilerlemelerini sağlamakla yükümlüdür.

Devletlerin Kadın Sözleşmesi kapsamındaki araç ve sonuçları içeren yükümlülükleri - belirlenen hedeflere ulaşmak için belirli araçları kullanma yükümlülüğü ve mümkün olan tüm yollarla sonuçlara ulaşma yükümlülüğünü onlar kendi üzerlerine alırlar (madde 2): henüz yapmamışlarsa, kadın ve erkek eşitliği ilkesinin ulusal Anayasalarına veya diğer ilgili mevzuatlarına dahil edilmesini ve bu ilkenin diğer uygun hukuk araçları aracılığıyla uygulanmasını sağlamalıdır; gerektiğinde kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayan yaptırımlar da dahil olmak üzere uygun yasal ve diğer önlemleri almak; kadın haklarının erkeklerle eşit bir şekilde yasal olarak korunmasını sağlamak ve yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kamu makamlarının yardımıyla kadınların her türlü ayrımcılığa karşı korunmasını sağlamak; kadınlara karşı ayrımcılık içeren her türlü eylem ve eylemden kaçınmalı ve devlet kurum ve kuruluşlarının bu yükümlülüğe göre hareket etmesini sağlamalıdır; kadınlara karşı ayrımcılık yapan mevcut yasaları, kararları, adetleri ve uygulamaları değiştirmek veya ortadan kaldırmak için yasal önlemler dahil tüm uygun önlemleri almak; ceza mevzuatlarında kadınlara karşı ayrımcılığa izin veren tüm hükümleri iptal etmelidirler.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (CEDAW), Kadın Sözleşmesi'nin uygulanmasını izlemek için kurulmuştur. Kadın Sözleşmesi'ne taraf devletler,

Sözleşme'nin hükümlerine uymakla yükümlüdür. Sözleşme evletlerinin, Sözleşme'nin uygulanması amacıyla aldıkları yasal, idari ve diğer tedbirlere ilişkin rapor hazırlamak, Sözleşme'nin ülke topraklarında yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra ön rapor sunmak, dört yılda bir defadan az olmamak üzere periyodik rapor sunulması veya "CEDAW" Genel Sekretere her zaman ibraz etme yükümlülüğü getirmektedir. Ama ne yazık ki "CEDAW" doğrudan kadın haklarının korunması (durumu değiştirmek için alınabilecek önlemler hakkında devlete tavsiyede bulunabilir) ve devletler arası şikayetleri ele alacak bir mekanizması yoktur.

Azerbaycanlı kadınların IV. Dünya Kadınlar Konferansı'na katılımı

Eylül 1995'te Pekin'de düzenlenen IV. Dünya Kadınlar Konferansı'na yüz Azerbaycanlı kadından oluşan bir heyet katıldı. Azerbaycan heyeti, silahlı çatışma sırasında kadına yönelik şiddeti listeleyen Bangkok Bildirisi'ni sunduğunda, silahlı çatışmalarda kadına yönelik şiddeti sıralACAen rehin çekmeyi eklemeyi başardı. Konferansta kadınların durumunu iyileştirme alanında 12 stratejik yön belirlendi. Pekin Konferansı'ndan sonra cumhuriyetimizde kadınların etkinliği artmış, sorunlarına dikkat ve ilgi artmıştır. Bu, parlamento seçimlerinde (kadın milletvekili sayısı iki katına çıktı) ve kadınların liderlik pozisyonlarına yükseltilmesinde kendini göstermeye başladı.

1996 yılında Azerbaycan hükümeti BM'ye "CEDAW" Sözleşmesine katılımıyla ilgili bir ön rapor sundu. Bu raporun tartışılması, BM "Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi"nin XVIII. oturumunun gündemine alındı.

1996'da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), cumhuriyetteki kadın sivil toplum kuruluşlarının genel bir değerlendirmesinin hazırlanmasını ve ülkenin kadın sorunlarına ilişkin ihtiyaçlarının değerlendirilmesini teşvik etti. 1997 yılında cumhuriyet hükümeti ile yapılan anlaşmaya göre, UNDP'nin Azerbaycan'daki "Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma" projesinin bir parçası olarak, erkek ve kadın arasındaki ilişkiyi, kadın sorunlarını bakış açısından incelemek, teşvik etmek ve öğretmek amacıyla. insan hakları, BM “CEDAW” Sözleşmesine uygun olarak Toplumsal Cinsiyet Gelişimi projesinin uygulanmasına başlandı. Haydar Aliyev, bu projenin hayata geçirilmesiyle ilgili özel talimat verdi. Yaptığı siyasi reformlar sonucunda cumhuriyette demokrasi, siyasi çoğulculuk, ifade ve vicdan özgürlüğü tesis edildi. Mevcut durum, sivil toplumun oluşumu için son derece elverişli bir zemin haline geldi. Haydar Aliyev şunları kaydetti: "...Bugün Azerbaycan'da bir sivil toplum inşa ediyoruz. Azerbaycan'da çok sayıda kamu kuruluşu, parti, çeşitli vakıf ve dernekler sivil toplum yapısını organize ediyor ve devletle başarılı bir şekilde işbirliği yaparak birçok önemli sorunun çözümünde Azerbaycan'da...» [1, 48]. 1998 yılında sivil toplumun oluşumunda büyük rolü olan Sivil Toplum Kuruluşlarının faaliyetleri artmıştır.

Kadın Sorunları Devlet Komitesinin Kurulması

"Cinsiyet Gelişimi" projesinin işleyişi sırasında, 14 Ocak 1998 tarihli "Azerbaycan kadınının rolünün artırılmasına ilişkin" Cumhurbaşkanı Kararnamesi yayınlandı [16, 172]. Sıralamada devlet yapılarının daha fazla dikkat etmesi gereken alanlar belirlendi. Aynı gün (14 Ocak 1998) Haydar Aliyev tarafından yayınlanan bir başka kararname ile, ülkedeki kadın sorunlarını çözmeyi amaçlayan kadın politikasını uygulamak için özel bir kurum olan Kadın

Sorunları Devlet Komitesi (CSDP) kuruldu [16, 171]. Bakanlar Kurulu'na, kadının ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatındaki rolünün artırılması için uygun teklifler hazırlaması talimatı verildi. 20 Şubat 1998 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Komite Tüzüğü onaylandı ve statüsü belirlendi. Komiteye uygun yetkiler, mali, insani ve teknik kaynaklar verilmiş ve böylece hükümetin kadının statüsünün iyileştirilmesine ilişkin aldığı tüm kararları etkilemek için bir mekanizma yaratılmıştır. CSDP, faaliyetinde aşağıdaki stratejik ilke ve hedeflere dayanıyordu: Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu mevzuata, kamu politikasına, devlet programlarına ve projelerine dahil etmek; cinsiyete göre ayrıştırılmış istatistik ve bilgilerin geliştirilmesi ve dağıtılması.

Komitenin görevleri şunlardır: Kadınların sosyal sorunlarını çözmek, haklarını korumak, çeşitli meslekler edinmek, yeniden eğitmek ve niteliklerini artırmak, ilgili devlet ve kamu kuruluşlarıyla birlikte iş bulmalarına yönelik tedbirler almak; uluslararası yasal belgelere yansıyan kadın haklarının korunmasına yönelik önlemlerin uygulanması; kadın örgütleri, federasyonlar ve derneklerin faaliyetlerini koordine etmek; devlet yapıları ile kadın sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kadın örgütleri arasındaki karşılıklı ilişkileri geliştirmeye yönelik tedbirler almak; mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kadınların yanı sıra dezavantajlı ailelerden gelen kadınların sosyal sorunlarının araştırılması ve bunların çözümü için ilgili devlet kurumlarına yönlendirilmesi; Kadınlarla ilgili devlet politikasının ana yönlerine ilişkin tekliflerin hazırlanmasından oluşuyordu.

I. ve II. Azerbaycan Kadınları Kongresi

14-15 Eylül 1998'de Azerbaycan kadınlarının 1. kongresi yapıldı. Kongre, kadın aktivizmi ve çözülmemiş sorunlarının analizi açısından önemli bir etkinlikti. Kongrede Azerbaycan Kadınları Ulusal Konseyi kuruldu.Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Pekin Konferansı'nda kabul edilen 12 stratejiden biri olan genç kızların sorunlarının ele alındığı 1. Azerbaycan Kadınları Kongresi'nde özel bir konferans düzenlenmesini önerdi, ve bu konferans 15 Aralık 1998'de yapıldı. Konferansta 22 maddeden oluşan karar alındı. Ocak 1999'da UNDP'nin Azerbaycan'daki "Toplumsal Cinsiyeti Geliştirme Projesi" II aşamasına girdi. Ana faaliyet yönü, cumhuriyette bir toplumsal cinsiyet merkezinin oluşturulması, toplumsal cinsiyet çalışmalarında inisiyatif ve yardım sağlanması, toplumsal cinsiyet eğitim kursları düzenlenmesi ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Devlet Komitesine teknik yardım sağlanmasıydı. İlk kez ülkenin temel sorunu olan ÜİYOK'ler, kadınlar ve çocuklar hakkında bir istatistiki veri derlemesi hazırlandı ve yayınlandı.

Azerbaycan kadınlarının etkinliğinin artması yönünde önemli bir etkinlik olan AR Kadınları II. Kongresi 27 Eylül 2003 tarihinde Cumhuriyet Sarayı'nda yapılmıştır. Kongrede diğer konuların yanı sıra koordinatörlerin faaliyetleri değerlendirildi, kazanımlarla birlikte eksiklikler belirlendi ve gelecekteki gelişme perspektiflerinin ilk ana hatları netleştirildi. 15 Temmuz 2000 tarihinde Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, kadınlar arasında uyuşturucu bağımlılığının varlığını, kadınların yasa dışı uyuşturucu kaçakçılığına katılmasını ve bu suçlara tahrik edilmesini önlemek amacıyla "Uyuşturucu, psikotrop madde yasa dışı kaçakçılığıyla mücadele" yayınlamıştır. Uyuşturucu Bağımlılığının Önleyici ve Yaygınlaşmasına Yönelik "Ülke Çapında Programı"

Kararnamesine imza attı. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Komitesi, bu Kararnameye dayanarak, programın 2.4 ve 2.18. paragraflarında Komiteye verilen görevlere uygun olarak kadınlar arasında propagandayı genişletti. Haydar Aliyev, "Sağlık ve propaganda kuruluşları, uyuşturucu bağımlılığının insanlar, insanlık ve toplum için ne kadar tehlikeli ve trajik olduğunu kapsamlı bir şekilde ortaya koymalı ve insanların bu hastalığa yakalanmasını önlemelidir" dedi [12].

Devlet Kadın Politikasının uygulanmasına ilişkin Kararname

6 Mart 2000'de Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tüm devlet kurumlarındaki faaliyet türünü dikkate alarak kadınlarla ilgili devlet politikasını düzenlemek için "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Kadın Politikasının Uygulanmasına Dair Kararnameyi" imzaladı. Kararname kadınların yönetim düzeyinde erkeklerle eşit temsili; Devlet İstatistik Komitesi ile birlikte Devlet İstatistik Komitesi için standartları karşılayan istatistiksel bilgiler hazırlamak; Kadın-erkek fırsat eşitliğinin yaratılması, cinsiyet politikasının gerekleri doğrultusunda ülkedeki ekonomik reformlar çerçevesinde yürütülen çalışmalarda Bakanlar Kurulu'na rehberlik etmek; mülteci ve ülke içinde yerinden olmuş kadınların istihdamını sağlamak için uygun bir istihdam programının geliştirilmesi ve uygulanması; kadın haklarının korunmasını güçlendirmek amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti yasalarına değişiklik ve ekleme önerileri getirilmesine ilişkin talimat verilmesi gibi konuları kapsıyordu.

Kadın Sorunları Ulusal Eylem Planı

2000 yılının ilk aylarında AR Bakanlar Kurulu tarafından Kadın Sorunları Ulusal Eylem Planı (MFP) hazırlandı. Bu plan, Azerbaycan'ın 1995 yılında katıldığı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme ve Pekin Eylem Platformu'nda kabul edilen stratejiler temelinde cumhuriyetin mevcut durumu ve öncelikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Plan, bakanlıklar, komiteler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşların katılımıyla hazırlanan, sorunların uluslararası standartlara uygun olarak çözülmesini amaçlayan ve tüm sorunlu alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğini amaçlayan bir devlet belgesidir. "Azerbaycan Cumhuriyeti Kadın Sorunları Ulusal Eylem Planı (2000-2005)" adlı bu belge, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 6 Mart 2000 tarih ve 33 sayılı kararı ile onaylanmıştır" [16, 355- 382]. Belgede devlet programlarının hazırlanmasının yanı sıra kadın sorunlarıyla ilgili özel acil önlemlerin uygulanması öngörülüyor. Ulusal Eylem Planı'nda kadına yönelik her türlü şiddet, kadın ticareti, sömürü ve fuhuşun önlenmesine ayrı bir bölüm ayrılmıştır. Belgede, kadın haklarını ihlal etmekten suçlu bulunanların yargılanması da dahil olmak üzere uygun önlemlerin alınması öngörülüyor. MFP'yi uygulamak ve cinsiyet dengesini sağlamak için Devlet Güvenlik Teşkilatında bir Daireler Arası Konsey oluşturulmuştur. Devlet idareleri ve kadın STK'larının temsilcilerinden oluşan Konsey, koordinasyon işlevini yerine getirir. Adalet Bakanlığı ve Bilimler Akademisi, IV. Yönetim" Programı, ilgili yürütme organları ve yetkili makamlarda Devlet Güvenlik Teşkilatı. ve kadınların karar almada erkeklerle eşit temsiline ilişkin tedbirlerin alınması, kadınların seçimlere, siyasi ve sosyal hayata katılımının etkinleştirilmesi, sorumlu organlar tarafından vb. tedbirler öngörülmektedir.

Ulusal Eylem Planı aynı zamanda yargı sisteminin ve savcılık makamlarının toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamasını ve kadına yönelik şiddet sorunlarına dikkat çekmesini sağladı [16, 380-381]. Azerbaycan Cumhuriyeti İş Kanunu'nun 16. maddesi hükümlerine göre, iş ilişkilerinde cinsiyet ve diğer faktörler nedeniyle çalışanlar arasında ayrımcılık yapan işveren veya diğer gerçek kişi yasaya göre sorumlu olacaktır [3]. Tam o yıllarda her alanda - siyasi, ekonomik, sosyal ve diğer hakların korunması alanında devlet yapılarında ve STK'larda liderlik pozisyonlarında çalışan kadın sayısındaki artış Haydar Aliyev'in maksatlı politikasının sonucuydu. Kadınların toplumda artan etkinliği ve yöneticiliğe doğru ilerlemeleri, geleceğe iyimser bakmak için sebep verdi.

Kadın Sorunları Devlet Komitesi (KSDK) ve Avrupa Konseyi Yönlendirme Komitesi ile İşbirliği

Azerbaycan Cumhuriyeti Avrupa Konseyi'ne üye olduktan sonra (2001) KSDK Avrupa Konseyi Kadın-Erkek Eşitliği Yönlendirme Komitesi (CDEG) ile işbirliği içinde, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen tavsiyelerin uygulanmasına yönelik çalışmalar yürütmüştür.

Bu nedenle oturumlardan birinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 2003 yılında kabul ettiği siyasi ve sosyal karar alma süreçlerine kadın ve erkeklerin dengeli katılımına ilişkin tavsiyelerin uygulanması tartışılmıştır. Bu tavsiyede, siyasi ve kamusal karar alma alanındaki başarıların bir ölçüsü olarak 10 gösterge benimsenmiştir.

Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden bu 10 gösterge hakkında bilgi vermeleri istendi. Avrupa Konseyi'nin Üsküp'teki 5. Bakanlar Konferansı'nda kabul edilen belgeleri uygulamak için CDEG tarafından "Dinler arası ve kültürlerarası diyalog: çatışma önleme ve barış inşasında kadın ve erkeklerin rolü" adlı bir uzmanlar grubu oluşturuluyor.

Bu Komite çerçevesinde, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelere "Çatışmaların önlenmesi, çözümü ve barış inşasında kadın ve erkeklerin rolü" konusunda tavsiyeler hazırlamak amacıyla bir Uzmanlar Grubu oluşturulmuştur. Grupta 8 ülkeden - İngiltere, Belçika, Hırvatistan, İsveç, İsviçre, Azerbaycan ve Ermenistan - temsilciler yer aldı. Grubun başkanlığına AR'den Mamunat Ömerova seçildi.

AR mevzuatında kadınlara eşit hakların tesisi

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tüm kanunlarında ve normatif yasal düzenlemelerinde kadınların eşit haklarının tesisi odak noktasıdır. Bu yasalar kadınlara karşı ayrımcılık yapan hükümler içermemekte ve yasa insanları cinsiyetlerine göre kısıtlamamaktadır. Mevzuat, cinsiyete bakılmaksızın insan haklarını ve çıkarlarını korur ve temel uluslararası insancıl eylemlerin gerekliliklerini karşılar. Ancak, belirli durumlarda yasaların uygulanmasına yönelik mekanizmalar geliştirilmemiştir. Mevzuat hükümlerinde cinsiyet açısından değişiklik yapılmasına yönelik tedbirler hazırlanarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin hukuken daha kapsamlı bir şekilde tesis edilmesi ve kadın-erkek eşitliğinin fiilen sağlanması gerekmektedir.

Yürürlükteki yasaların çoğunun Sovyet döneminde kabul edildiğini ve şimdi bunların uluslararası hukuk normlarına uyarlanması gerektiğini dikkate alırsak, bazı cinsiyet eşitsizliklerinin varlığının nedenleri netleşir. Aynı zamanda, fizyolojik özellikler (bazı durumlarda

yerel gelenekler ve özellikler) dikkate alınarak erkeklere karşı kadınların "lehine" "pozitif ayrımcılık" vakaları da vardır. Kanunun bu maddelerinde kadın ve erkek arasındaki bazı farklılıklar belirlenmekte, işyerinde ve ailede kadınlara özel elverişli koşullar tanımlanmaktadır. Örneğin, Anayasa zorunlu askerlik konusunda herhangi bir sınırlama getirmemesine rağmen (4:Madde 76), aslında doktorlar dışında kadınlar askere çağrılmıyor. Ceza Kanunu, kadınlar tarafından veya kadınlara karşı işlenen suçlarla ilgili 15 madde içermektedir. Ayrıca sadece erkeklerin cezalandırıldığı suçlar olmakla birlikte, kadınların da bu suçları (tecavüz, evlenmeyi engelleme, çok eşlilik vb.) işleyebilmeleri söz konusudur. Erkeklerden farklı olarak, kadınlar bir dizi ağır ceza tedbirine (müebbet hapis, hapis süresince özel gözaltı rejimi) tabi tutulmamaktadır. Bu cezai tedbirler, kadınlar için ölüm cezasının kaldırılmasından bir yıl önce kaldırıldı.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 55-56. Maddeleri, kadınlar da dahil olmak üzere tüm vatandaşların devlet yönetimine katılma hakkını tesis eder [4, 18]. Devlet organlarında görev yapma ve tüm seçimlere kayıtsız şartsız katılma hakları vardır.

Kadınların sosyal hakları

Nüfusun sosyal olarak korunması sosyal haklar kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Sosyal hukuk, toplumun, sosyal grubun ve kişinin gelişmesi için uygun görülen ve insanların yaşam aktivitelerini sağlayan bir dizi hukuk normudur. Sosyal haklara göre, çalışma hakkı, serbestçe çalışacağı yeri seçme hakkı, devlet sınırları içinde serbest dolaşım ve ikametgahı serbestçe seçme hakkı, adil ve kazançlı çalışma koşulları, işsizliğe karşı korunma hakkı, sosyal güvenlik ve sosyal sigorta hakkı, adil ve ekonomik ücret alma hakkı, eşit çalışma, eşit ücret hakkı, evlenme ve aile kurma hakkı, ailenin, annelerin, bebeklerin, çocukların ve yaşlıların yanı sıra yeterli sosyal ve maddi güvenlik hakkı, bir kişinin ve ailesinin gerekli refahını ve sağlığını koruyan, dinlenme ve boş zaman hakkını, eğitim hakkını, kültürel yaşama katılma hakkı ve sosyal ve tıbbi yardım alma hakkı [22]. Kadınların sosyal haklarına ilişkin olarak uygulanan istihdam politikası, cumhuriyette annelik ve aile görevlerinin yerine getirilmesine ilişkin tavizler, imtiyazlar ve ek güvenceler sağlanarak kadının emeğinin hafifletilmesi ilkesine dayanmaktadır. Yasama düzeyinde, kadınların istihdamına ilişkin genel olarak ayrımcı bir norm bulunmamaktadır. Kadınların fiilen istihdam edilmesini sağlamak için üst düzeyde bir takım kararlar alınmış ve devlet istihdam kurumu tarafından uygun tedbirler alınmıştır. Çalışma hakkı, AR Anayasasının 35. maddesinde herkesin vazgeçilmez bir hakkı olarak güvence altına alınmıştır [4, 13]. 1 Temmuz 1999'da yürürlüğe giren İş Kanunu'nun 16. maddesine göre, kadınlara ve sosyal korumaya muhtaç diğer kişilere çalışma ilişkilerinde taviz, imtiyaz ve ek güvencelerin tespiti uygun yasal normlarla belirlenir.

İş yerinde kadınların hamilelik, doğum izni, sosyal izin, sağlık ve güvenliğini korumak için AR Emek Kanunu 79, 91, 94, 98, 112, 117, 125, 126, 127, 130, 133, 135, 140, 228, 240-245, 252 maddeler uygun önlemleri sağlar [3, 63, 70, 71, 74, 80, 84, 89, 90-92, 94-96, 159, 166, 168, 169, 172; 9, 146-152]

Kanun oldukça geniştir ve hayatın ve ekonomik faaliyetin hemen her alanında ve döneminde kadının çeşitli haklarının sağlanması ve korunmasına yönelik mekanizmalar için eksiksiz bir yasal dayanak oluşturmaktadır. Ağustos 2001'de yürürlüğe giren "İstihdam Üzerine"

[21] AR Kanunu'nun 6.2.1 maddesine göre ırk, milliyet, dil, cinsiyet, aile durumu, sosyo-sosyal köken, ikamet yeri temelinde , mülkiyet durumu, inançları, siyasi partileri, sendika ve diğer kamu derneklerine üyeliği ne olursa olsun, iş ve istihdamı özgürce seçme hakkının kullanılmasında tüm vatandaşlara eşit fırsatlar sağlanması, istihdam alanında devlet politikasının ana yönüdür.

İstihdam Kanunu'nun 19. maddesi temelinde mesleki eğitim, mesleki gelişim ve yeniden eğitim hakkı sağlanmış ve bu alanda kadınlara herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Emeklilik sistemini yeniden inşa etmek için "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Emeklilik reformu" Kavramı geliştirilmiş ve 17 Haziran 2001 tarihli Cumhurbaşkanı Kararı ile onaylanmıştır. Bu kavrama göre, emeklilik reformlarının amacı, emekli maaşlarını asgari yaşam ücreti ile sağlama ve emeklilik tutarlarını ödenen sigortaya yaklaştırma gibi önemli bir görevi yerine getirmekti. Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde cumhuriyetin emeklilik mevzuatında kadınlara yönelik bir takım tavizler sağlandı. "Vatandaşların emekli maaşı sağlanmasına ilişkin" yasaya göre [24], erkekler 62 yaşına geldiğinde ve en az 25 yıl hizmet verdiğinde; kadınlar 57 yaşına geldiklerinde ve en az 20 yıl hizmet verdiklerinde emekli olabiliyordu. Üç veya daha fazla çocuğu olan ve onları sekiz yaşına kadar getiren kadınlar, 51 yaşına geldiklerinde ve en az 16 yıllık iş tecrübesine sahip olduklarında tercihli emekli aylığına hak kazandılar. Çocuk sayısı arttıkça emeklilik yaşı ve hizmet süresi bir yıl azaltıldı. 9 çocuk sahibi olan ve onları sekiz yaşına kadar büyüten kadınlar, 45 yaşına geldiklerinde ve en az 10 yıl iş tecrübesine sahip olduklarında yaş aylığına hak kazandılar.

Doğuştan engelli olan ve çocuklarını sekiz yaşına kadar büyüten annelere, 50 yaşına geldiklerinde ve en az 15 yıl iş tecrübesine sahip olduklarında yaşlılık aylığı alma hakkı verildi. Bu durumda çocuğun bakımı için harcanan süre kıdeme dahil edilmiştir. Engelli emekliler için emekli maaşları Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Vatandaşların emekli maaşı sağlanmasına ilişkin" Yasasına göre belirlendi. Engelli aylıklarının belirlenmesi ve miktarları, kadınlara tavizler sağlanan engelli aylıklarının kurulduğu dönem dışında, cinsiyete bağlı değildi. "Vatandaşların Emeklilik Sağlanması Hakkında" Kanunun 35. maddesine göre, 62 yaş üstü engelli erkeklere ve 57 yaş üstü engelli kadınlara, doktor-işçi bilirkişi komisyonu tarafından belirlenen tüm engellilik süresi boyunca ömür boyu aylık bağlanır ve ancak başvuruları esas alınarak yeniden incelemeye tabi tutulabilirler. Bu norm ayrımcılığa izin vermemektedir, bunun nedeni emekli maaşlarının yaşa göre belirlenmesine dayalı mevcut koşullardan kaynaklanmaktadır. Bir kadının bir erkekten daha erken emekli olma hakkı vardı.

Kayıt edilmiş emeklilik türlerinden tür dışında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde sosyal emeklilik maaşı, çalışamayan ve emekli maaşı alma hakkı olmayan bireysel vatandaş kategorilerine tahsis edilir. Bu emekli maaşlarının miktarı cinsiyete bağlı değildir.

28 Aralık 1999 tarihli AR Kanunu'nun “Avukatlar ve Hukuki Faaliyetler Hakkında” 1. maddesine göre avukatlar, Baro üyelerinin eşitliği ilkesine göre faaliyetlerini yürütürler. Yukarıdakilerden yola çıkarak ülkemizde kadınların AR mahkemelerinde yargıçlık görevlerinin yanı sıra jüri üyeliği, mahkemelerde temsil ettikleri kişileri temsil etme hakları olduğu söylenebilir. Son 4 yılda ülkede barolarda görev yapan kadın avukat sayısının 3 kat artması ve %18 olması tesadüf değildir (27).

AR Anayasası'nın 61. maddesine göre herkesin yüksek kalitede hukuki yardım alma hakkı vardır. Kadınlar ve erkekler yasal hizmetlerden yararlanma konusunda eşit haklara sahiptir [4, 20].

AR Aile Kanunu'nun 2. maddesine göre, bu Kanun, bir evliliğin akdedilmesi, bir evliliğin sona erdirilmesi ve geçersiz ilan edilmesi, aile üyeleri (eşler, ebeveynler, çocuklar) ve öngörülen durumlarda diğer akrabalar için kural ve koşulları tanımlar. aile mevzuatında ve diğer kişilerde, çalışma ve kişisel mülkiyet dışı ilişkileri düzenler, ebeveyn bakımından yoksun çocukların yetiştirilmesi için kuralları belirler [2, 7]. Aile Yasasının 2.3 ve 2.4. maddelerine göre evlilik, bir aile kurmak amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığının medeni durum kanunlarının devlet siciline kayıtlı bir erkek ve bir kadın arasında gönüllü bir birlikteliktir [2 , 7]. Evlilik ve aile ilişkileri sırasında vatandaşların haklarının herhangi bir şekilde kısıtlanması yasaktır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde çok eşli evlilikler kanunen yasaklanmıştır. 1995 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme"ye katıldığı ve buna bağlı olarak Ulusal Mevzuatın kadın erkek eşitliği açısından analizinin yapıldığı bilinmektedir. Sunulan tablo 1 bu takvimi yansıtmaktadır.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (CEDAW) ile Azerbaycan Cumhuriyeti Mevzuatı arasındaki cinsiyet karşılaştırmasına ilişkin kısa bir tablo

Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün for-malarının ləğv olun-ması haq-qında Kon-vensiya (CEDAW)	Azerbaycan Cumhuriyeti Mevzuatı: Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası (ACA) [4], Aile Kanunu (AK) [2], Emek Kanunu (EK) [3], Ceza Kanunu (CK) [7], Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) [8], Nüfus Sağlığının Korunması Hakkında Kanun (NSKK) [13], Mülki Kanun (MK) [5], Medeni Usul Kanunu (MUK) [11], Eğitim Kanunu (EK) [23], İstihdam Kanunu (İK) [21],Vatandaşlık Kanunu (VK) [25], İdari Suçlar Kanunu (ISK) [10],Gençlik Politikası Kanunu (GPK) [14]
Maddə 2	ACA mad, 24, 25, 34, 71 AK mad. 3, 21, 22, 32 – 37, 60 İK mad. 16, 68-70, 73-75, 76.1, 79, 154.2, 173, 180 EK mad. 6 VK mad. 3
Maddə 3	ACA mad. 24,25, 34,57, 60, 71 EK mad. 12,13, 15, 21, 22, 23, 83, 173-190 AK mad. 3, 19 – 22, 24, 25, 26, 60 – 66, 69
Maddə 4	ACA mad. 34 CK mad. 136 – 141 EK mad. 79, 91, 94, 98, 112, 117, 125-127, 130, 131, 133, 135, 228, 240-245, 251
Maddə 5	ACA mad. 17, 34 AK mad. 3, 6, 16, 17, 19, 20 - 28, 41, 58, 61, 63, 66, 67, 69 – 72 CK mad. 108-1., 110, 126-133, 144.2.2,150,152,153,
Maddə 6	CK mad. 106., 108, 108-1,128, 129, 133.2.2, 144 –2., 149 –153 İSK mad. 243, 308

Maddə 7	ACA mad. 24 – 71 Azerbaycan Sendikalar Konfederasyonu "Kadın Sorunları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Konulu Sendikalar Komisyonu Hakkında" Yönetmeliği hazırlamış ve onaylamıştır
Maddə 8	ACA mad. 24 –56, 58
Maddə 9	ACA mad. 24–25, 28, 34, 44, 52-53, AK mad. 4, 29–30, 3–40, 63–66, 69, 72 VK mad. 3, 7, 14 EM mad. 13
Maddə10-11	ACA mad. 35, 42 İK mad. 19 AK mad. 22, 29 EK mad. 4, 5, 7, 9, 11(ç) 68-70, 73-75, 76.1, 79, 110, 153.3, 154, 158.1, 240, 244, 2 fəsil XII CK mad.152-153
Maddə 12	ACA mad. 39, 41 EM fəsil XII NSKK mad. 1, 17, 29-3129 CK mad. 136/1. 2. 3, 139/1.2, 140/1.2.3.4, 141
Maddə13	ACA mad. 25, 37-39 AM mad. 29 GSHQ mad. 2.3
Maddə 14	ACA mad. 29 Azerbaycan Cumhuriyeti Mevzuatı, devletin tüm topraklarında eşit olarak geçerlidir. Bu nedenle, yasal normların kırsal kesimde yaşayan kadınlara yönelik daha üstün bir uygulama mekanizması yoktur. Ancak tarımda çalışan kadınların sosyal güvenlik hakları başta olmak üzere birçok alanda (örneğin, tarımda çalışan kadınların doğum izninin belirlenmesi ve ödenmesi, çocuk bakımı vb.) mevzuat. 16 Ocak 2001'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı "Dağ ve yaylalarda tarımın geliştirilmesi" programını onayladı. Programın ana bileşenlerinden biri Ortak Geliştirme Bileşeni ilkesidir. Temel nokta, toplum kalkınmasına ilişkin gelecekteki çalışmaların öncelikli yönlerini belirlerken, kadınlar da dahil olmak üzere toplumun tüm üyelerinin görüş ve önerilerini dikkate almaktır. Kırsal Kalkınma Eylem Planı, program çerçevesinde yürütülen çalışmalara kadınların katılımını öngörmektedir. Arazi Kanununda [6], mülkiyet haklarına sahip öznelerin: özel mülk sahipleri ile ilgili olarak, AR vatandaşları ve tüzel kişiler olduğu belirtilmektedir.
Maddə 15	ACA mad. 25 – 28, 34, 57, 60- 63 MK mad. 6. 1. 1, 26/2.3.6 MUK mad. 69.1, 71 CMK mad. 11, 12.2, 60 CK mad. 47.4, 53.5 AK mad. 29.3, 33, 34
Maddə 16	ACA mad. 17, 34, 44 AK mad. 2 - 7, 14-30, 32.1, 33, 38, 41, 46.4, 47.4, 54, 56.1, 61/1.2, 62 – 73, 84-87, 120

Mənbə (17)

Devlet Kadın Sorunları Komitesi, Ulusal Mevzuatın tam toplumsal cinsiyet uzmanlığı için bir programın geliştirilmesini ve bunun toplumsal cinsiyet eşitliği açısından yeterli şekilde uygulanması için bir dizi önlemin geliştirilmesini tavsiye eder; erkekler ve kadınlar uygulanır ve AR- mevcut mevzuatın uluslararası hukuk alanına daha yakın entegrasyonu için bir itici güç yaratacaktır [18, 169].

İnsan hak ve özgürlüklerinin temel ilkelerine ilişkin kararların alınmasına zemin oluşturan tutarlı, amaca yönelik tedbirlerin uygulanması, demokratik, yasal devlet inşası yoluna giden siyasi çizginin temelini oluşturur. Hümanizm, sosyal adalet ilkelerinin güçlendirilmesi, demokratik reformların uygulanmasında olumlu dünya deneyiminin benimsenmesi, insan hak ve özgürlüklerinin korunması her zaman Haydar Aliyev'in politikasının özünü oluşturan değerler olarak algılanmıştır. hükümdarlığı döneminde gerçekleştirilen yasal reformlar ve yargı organlarının iyileştirilmesi, söz konusu ilkelerin yasal dayanağı oldu. 1993 sonrası dönemin Kuzey Azerbaycan'da insan hak ve özgürlüklerinin gelişme tarihinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilebileceğini güvenle söyleyebiliriz. Haydar Aliyev'in çabaları sonucunda Doğu'da ilk kez Kuzey Azerbaycan'da idam cezasının kaldırılması, onun bu alandaki devlet politikasının mantıksal sonucudur.

12 Kasım 1995'te ulusal referandumla kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, kadın ve erkeklerin eşit haklarını tesis etti (Madde 25, Fıkra II) ve kadınların demokratik devlet inşası sürecine aktif katılımı için yasal bir temel oluşturdu. Ülkede hukuk reformlarını gerçekleştirmek amacıyla, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 21 Şubat 1996 tarihli Kararnamesi ile Hukuk Reformları Komisyonu kurulmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'da yer alan insan ve medeni hakların daha eksiksiz ve kapsamlı bir şekilde sağlanması amacıyla 22 Şubat 1998 tarihli "Halkın ve Vatandaşların Hak ve Özgürlüklerinin Sağlanmasına Dair" Kararnamesi, hızlandırılması için geniş fırsatlar sunmaktadır. ülkenin dünya ve Avrupa ile bütünleşme süreci ve gelişen demokrasi insan hakları alanında yapılacak çalışmaların yönünü ve kavramını oluşturmuş, belirlemiş ve devlet politikası düzeyine yükseltmiştir [19-20]. Bu Kararnameden doğan amaç ve hedefler dikkate alınarak, insan haklarının korunması alanında uygulanan tedbirlerin etkinliğini artırmak amacıyla 18 Haziran 1998 tarihli Cumhurbaşkanı Kararı ile "İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Devlet Programı" onaylanmıştır. Azerbaycan'ın özel gelişme aşamasına uygun olarak insan hakları. Devlet programında insan hakları komiserinin oluşturulması, AR'nin insan haklarına ilişkin uluslararası anlaşmalara katılımı, insan hakları alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla işbirliğinin daha da geliştirilmesi vb. önemli konular ele alınır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde insan hak ve özgürlüklerinin sağlanması yönünde yürütülen yasal reformların mantıksal bir devamı olarak 24 Aralık 2002 tarihinde kabul edilen "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" Hakkında Kararname çıkarılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında yasal olarak düzenlediği konuların kapsamı nedeniyle oldukça önemlidir. Kadın haklarının korunmasının, insan haklarının korunmasının ayrılmaz bir parçası olduğu bilinmekte ve bir dizi belgede yer almaktadır (BM İnsan

Ticareti ve Fuhuşun Üçüncü Kişiler Tarafından Sömürülmesine İlişkin Sözleşme, Uluslararası Sözleşme Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin her türlüsünün iptaline ilişkin Sözleşme") yansıtılmıştır [16, 391].

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde "Ulusal Eylem Planı"nda öngörülen "Kadın ve İnsan Hakları" stratejisinin uygulanmasına özel önem verilmektedir. Kadına yönelik şiddet, toplumda meydana gelen sosyal, psikolojik ve ekonomik ayrımcılığın yanı sıra toplumun yapısını, ekonomik eşitsizliği, ulusal inançları, uluslararası ilişkileri ve cinsiyet eşitsizliğini (erkeğin üstünlüğünü teyit eden) derinden etkileyen karmaşık bir durum olması anlamına gelmektedir. 1993 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Bildirgesi'nde şöyle açıklanmaktadır: "Kadına toplumsal cinsiyet kimliği nedeniyle kamusal veya özel yaşamda fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veren her türlü şiddet eylemi, o eylemle tehdit edildiğini." 17 Aralık 1997'de BM Genel Kurulu toplantısında BM 3. Komisyonun raporuna dayanılarak Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü kararı kabul edildi.

AR'de Kadına Yönelik Şiddet, Ulusal Eylem Planı'nda yer alan bir strateji olup, şiddetin sosyo-ekonomik, yasal ve psikolojik nedenlerinin, kadının şiddetten korunmasının, kadın ticareti gibi sorunların da araştırılmasını ve uygulanmasını içermektedir. Kadınların şiddetten korunması alanındaki uluslararası belgelerin incelenmesi ve uygulanması olarak. Bu sorunlarla bağlantılı olarak Ceza Kanununda cinsiyet incelemesi yapılmış ve bunun sonucunda bir takım değişiklikler yapılmıştır: 144-1 (insan kaçakçılığı), 144-2 (zorla çalıştırma), 316-1 (ifşa) insan ticareti mağduru hakkında gizli bilgiler). Devlet organları, yürütme makamları, kolluk kuvvetleri ve Devlet Güvenlik Servisi, kadına yönelik şiddeti ve nedenlerini ortadan kaldırmanın yolları hakkında kapsamlı tartışmalar yürütür. Ülkemiz insan hakları alanında (başta insan ticareti olmak üzere) çok sayıda uluslararası sözleşmeye katılmıştır. 31 Mayıs 1996'da Azerbaycan, insan ticaretiyle mücadelede ilk uluslararası belgelerden biri olan İnsan Ticaretinin ve Fuhuşun Üçüncü Kişiler Tarafından Sömürülmesinin Önlenmesine Dair 1949 BM Sözleşmesi'ne katıldı. 2001 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti BM Çocukların Statüsü Komisyonu'na 4 yıllığına üye seçildi. Bu Komisyon, kadın haklarının korunmasında, toplumsal cinsiyet politikasının uygulanmasında, her alanda kadının durumunun iyileştirilmesinde büyük rol oynamakta ve BM'nin yapısında çok önemli bir yer tutmaktadır.

2001 yılından bu yana Azerbaycan kolluk kuvvetleri (polis, savcılık, mahkemeler) çalışanları için kadına yönelik şiddetin önlenmesine yönelik bir program uygulanmaktadır. Bu program ayrıca Bakü şehrinin polis departmanlarının başkanları, Polis Akademisi öğretmenleri, savcılar ve hakimler için çeşitli interaktif seminerlerin düzenlenmesini de içeriyordu. Bu seminerlerin her birinde toplumsal cinsiyet eşitliği, bunun aile içi şiddetle etkileşimi ve kolluk kuvvetlerinin çalışmaları ile "aile içi şiddet" kavramının tanımı hakkında bilgi verildi. Hakim ve savcılara yönelik düzenlenen seminerlerde, Azerbaycan için Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi standartlarına uygun tavsiye ve standartların geliştirilmesine katılımcıların dikkati çekildi.

"Polis Hakkında" Yasasına göre, polis, AR'nin yürütme gücüne ait birleşik bir merkezi kolluk kuvvetidir. Amacı, insanların sağlığını, hak ve hürriyetlerini, hukuki menfaatlerini ve

devletin tüzel ve gerçek kişilerinin mallarını hukuka aykırı fiillerden korumaktır [18, 132]. Polis Akademisi'nde kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve kadının şiddetten korunması konulu seçmeli ders hazırlanmıştır. Polis, savcılık personeli ve mahkemeler arasında yapılan bir anket, kolluk kuvvetlerinin konuya yönelik tutumlarını keşfetmeye ve farkındalıktaki boşlukları belirlemeye yardımcı oldu (örneğin, kolluk kuvvetlerinin karar alma süreçlerinde kadınların yetersiz temsili). İstatistiki bilgilere bakacak olursak kadınların %30'unun manevi, %20'sinin fiziksel, %10'unun cinsel tacize uğradığını görüyoruz (2001 Üreme Sağlığı Araştırması sonuçları). Bu da toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin varlığını göstermektedir. Aynı yıl, 2001'de Azerbaycan, BM Kadın Kalkınma Fonu'nun Şiddetsiz Yaşam için Bölgesel Farkındalık Kampanyası'na katıldı.

İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması

İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması alanında birbirini izleyen reformların bir bileşeni ve mantıklı bir devamı olarak 28 Aralık 2001 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından kabul edilen "Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiserliği Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Kanunu ile Ombudsman (Komiser) pozisyonu kurulmuştur. Medeni ve siyasi hakların korunmasını, ekonomik ve sosyal hakların korunmasını, mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin, hükümlülerin ve askeri personelin haklarının korunmasını içeriyordu. Cumhurbaşkanı Elmira Suleymanova'yı bu göreve önerdi ve 2 Temmuz 2002'de Milli Meclis bu teklifi onayladı. 2003 yılında, Cumhuriyet Parlamentosu Sınıraşan Örgütlü Suçlarla Mücadele Sözleşmesini onayladı.

2002-2003'te Azerbaycan, SPC Kadın Meclisleri, STK'lar ve siyasi partilerle birlikte "Kafkasya'da Cinsiyete Dayalı Şiddete Karşı 16 Günlük Eylem"e katıldı. Projenin uygulanması için basında çeşitli etkinlikler ve tartışmalar düzenlenmiş, "Kadına yönelik şiddet ve halk sağlığı" konulu etkinlikler düzenlenmiştir.

2003 yılında Komite, JSC'nin "Kadınların şiddetten korunması" ve "Cinsel sömürü amaçlı ticaret" tavsiyelerini tercüme etti ve kadınlarla düzenlediği seminerlerde sundu. Kurul, Bakanlar Kurulu tavsiyelerinin ülkemizde daha başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için ilgili hükümet, sivil toplum kuruluşları ve medya temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubu oluşturmuştur. Çalışma grubunun temel amacı, bu konularla ilgili bir Ulusal Plan hazırlamak ve aile içi şiddet ve insan kaçakçılığı konularıyla ilgili AR mevzuatındaki boşlukları gidermek için öneriler hazırlamaktı. Bir şiddet türü olarak insan kaçakçılığı Azerbaycan için yeni ve yeterince araştırılmamış bir konudur. Cumhuriyetimizin mevzuatında insan ticaretini suç olarak tanımlayan özel bir madde yoktu. Ancak Azerbaycan bu sorunla ilgili birçok uluslararası sözleşmeye katılmıştır.

İnsan ticareti, AR Ceza Kanunu'nun diğer maddelerinde cezalandırılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile oluşturulan bakanlıklar arası çalışma grubu, BM İnsan Hakları Komitesi tavsiyeleri doğrultusunda ulusal ceza mevzuatımızda yapılacak değişiklikler üzerinde çalıştı. Yukarıda belirtildiği gibi, uluslararası kuruluşlar ülkemizdeki mevcut durumun araştırılmasında ve Azerbaycan'ın devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve savunmasız grupları arasında propaganda yapılmasında önemli bir rol oynamaktadır. 2001 yılında UNDP ve Uluslararası Göç Örgütü, Azerbaycan'da özellikle kadın ve çocukların cinsel istismar amaçlı insan kaçakçılığı konusunda araştırma yaptı. 2002 yılında Azerbaycan'ın UNDP ve Uluslararası Göç Örgütü ile yaptığı işbirliği sonucunda yasadışı kadın göçü konusunda 3 yuvarlak masa toplantısı düzenlendi. Uluslararası ve yerel deneyimler, bu alandaki tutarlı ve sistematik mücadeleyi yöneten ve koordine eden özel kurumlar olmadan gerekli sonuçlara ulaşmanın imkansız olduğunu göstermiştir.

İnsan haklarının korunması, istikrarlı, laik, demokratik bir devletin sağlam çekirdeği ve her sivil toplumun olgunluk kriteridir. Bu nedenle, Haydar Aliyev'in devlet politikasında insan ticaretinin önlenmesi ve mağdurların devlet tarafından korunmasının yasal dayanağı güçlendirilmiştir. Ulusal Eylem Planı'nın onaylanmasından sonra insan kaçakçılığıyla mücadelede önemli çalışmalar yapılmıştır.

Sonuç

Böylece, Cinsiyet siyaseti pratiğin ayrılmaz bir parçasıdır. Devletin ve uluslararası sistemin yapısının belirlenmesinde kilit rol oynar. Toplumsal cinsiyet fikrinin siyasi özü, daha geniş demokratik ve siyasi değişimlerle ilgili dünya görüşünün ayrılmaz bir parçasına dönüşmesidir. Nüfusun çoğunluğunun kolektif ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir pan-bölgesel güvenlik politikasına doğru ilerleyerek, kadınların siyasi kurumlardan kurtulmalarına ve cinsiyete dayalı siyasi faaliyetlerinin erkeklerinkinden farklı araçları ve hedefleri olduğunu anlamalarına yardımcı olacaktır (siyasette paradigma değişikliği) .

20. yüzyılın sonunda ulaşılan yeni ulusal bağımsızlık döneminde uygulanan kadın politikasının temel özelliklerinin değerlendirilmesi göstermektedir ki; açık topluma geçiş, toplumda meydana gelen toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimler temelinde yeni sosyo-ekonomik ilişkilerin ve siyasal bilinç kültürünün oluşmasını zorunlu kılmakta ve kadınlara yeni hedefler ve görevler belirlemektedir. Bu anlamda kadınların siyasi faaliyetini artırmak ve amaçlı siyasi faaliyetlerde bulunabilmek, toplumda yaşanan sosyo-politik süreçlerin yön mekanizmasını öğrenmeyi gerektirmektedir. Araştırılan dönemin piyasa ekonomisi koşullarında devlet kadın politikasının oluşumu daha yoğun bir biçim almakta ve kadına olan talep dinamik olarak artan eğilimlerle şekillenmektedir.

Kanaatimizce, toplumsal cinsiyet eğitiminin temel sorunlarını ekonomik gelişme yönleri açısından sınıflandırarak ve analiz ederek artan talebi karşılamak, yoksulluğu azaltmak ve ilan edilen eşit haklara karşılık gelen gerçek bir fırsat yaratmak dinamiktir. Sorunların çözümünün artan dinamiklerle devam etmesi için yaşam koşullarının ve yaşam standartlarının bilimsel olarak gerekçelendirilmesi ve cumhuriyetin genel kalkınma düzeyinde yürütülmesi zorunludur.

Genel olarak, şu sonuca varıyoruz ki modern çağda, Haydar Aliyev'in Azerbaycan'da devlet olma stratejisindeki yeni gelişme aşamasında kadın sorununun tespiti ve analizi, ardışıklığı ve kadın sorunlarına sistematik, kapsamlı bir bakış, devlet kadın politikasının başarılı bir şekilde uygulanmasının temelidir. Bu dönemde Azerbaycan kadınının devletin gelecekteki yönetim sisteminde söz sahibi bir kişi olarak oluşması ve gelişmesi için dönemin nesnel koşulları ve sosyal ortamı temel bir zemin oluşturmaktadır.Bu dönemde Azerbaycan kadınının devletin gelecekteki yönetim sisteminde söz sahibi bir kişi olarak oluşması ve gelişmesi için dönemin nesnel koşulları ve sosyal ortamı temel bir zemin oluşturmaktadır. Bu açıdan Azerbaycan kadınının çok yönlü faaliyeti önemlidir ve dönemin önemli bir talebi olarak ülkede uygulanan devlet kadın politikasının unsurlarını içermektedir. Bu durum, siyasal toplumsallaşma sürecinde halkın tarihsel belleğinin sürekli olarak oluşturulduğunu, davranışsal stratejiler biçiminde kendini ifade ettiğini ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin siyasal kurumsal durumda oluşum sürecini sorunlu hale getirdiğini göstermektedir. Dolaylı olarak, toplumsal gelişme sürecinde kadınların düşüncesinin ve siyasi temsilinin yükselmesini amaçlayan çevresel, devlet ve eğitim önlemleri yoluyla değişen toplumsal cinsiyet geleneklerini yansıtır.

THE IMPACT OF HEYDAR ALIYEV’S FOREIGN POLICY ON AZERBAIJAN-ISRAEL RELATIONS

Dr. Çağlar EZİKOĞLU

Çankırı Karatekin University, Political Science and Public Administration, Çankırı, Turkey

ORCİD NO: 0000-0001-5948-4693

ABSTRACT

The arrival of the Jews to the lands of present-day Azerbaijan started from the Mesopotamian period. It is known that a significant part of the inhabitants of the Khazar State, which was established in the region extending from the northeast of the Caspian Sea to the Idyll River, accepted Judaism in 740. In the 18th century, the Jewish community established the Red Town within the borders of the Guba province of today's Azerbaijan, and designated it as an ideological base to protect themselves from the attacks of Tsarist Russia. Since the second half of the 19th century, the development of the oil industry in Baku has created important economic and commercial opportunities for the Jews, and these opportunities have always been utilised in the best possible way.

This historical axis of relations gained a new dimension with Heydar Aliyev's foreign policy approach after Azerbaijan gained its independence. While he was still at the head of the Azerbaijani KGB and then the Azerbaijani Communist Party, it was obvious that Heydar Aliyev had good relations not only in Azerbaijan, but also with the people who held important positions and positions in the USSR, as well as with the Jews. Aliyev, who visited Mecca in June 1994, pursued a policy of balance between the Arab world and Israel and used the power of the Jewish community in Azerbaijan and its influence on Tel-Aviv in relations with Israel. In line with this foreign policy line determined by Heydar Aliyev, the Baku administration emphasised the rights and freedoms of the Jews. One of the examples of this is that the Jewish community in Azerbaijan, which numbers around 20 thousand, has 7 synagogues and about 10 NGOs.

The most important outcome of these close relations established by Heydar Aliyev with Israel would be taken during the Second Karabakh War in 2020. During the war, Israel sided with Azerbaijan with the effect of Aliyev’s foreign policy in the 1990s. Israel's military and logistical support to Azerbaijan, especially armed unmanned aerial vehicles, was one of the important factors for the Azerbaijan's success in this war. In this historical context, this study examines Heydar Aliyev's foreign policy approach in the perspective of his relations with Israel.

Key Words: Azerbaijan, Israel, Jews, foreign policy

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN TƏHSİLİNİN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

HAYDER ALIYEV AND DEVELOPMENT DIRECTIONS OF AZERBAIJAN EDUCATION

KÖNÜL ZAUR QIZI ŞXƏLİYEVA

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktorantı, müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Bakı şəhəri

ÖZET

Azərbaycan təhsilinin beynəlxalq standartlara cavab verən hazırki səviyyəyə çatmasında və onun davamlı inkişafında ümummilli lider Heydər Əliyevin müstasna xidmətləri olmuşdur. Ulu öndər Heydər Əliyevin respublikamıza rəhbərlik etdiyi illərdə Azərbaycanın elm və təhsil sistemində böyük inkişaf baş vermişdir. Bu inkişaf bütün elm sahələrinin, o cümlədən pedaqogika elmini də əhatə etmişdir. Həmin dövrdə elmi-pedaqoji tədqiqatların yeni istiqamətləri müəyyənləşmiş, Azərbaycan məktəbi və pedaqoji fikir tarixinin araşdırılmasına başlanmışdır. Azərbaycan məktəbi və pedaqoji fikir tarixinin böyük həvəslə tədqiq edilməsi nəticəsində milli təhsilimizin inkişafı baxımından olduqca qiymətli əsərlər yazılmış, doktorluq və namizədlik dissertasiyaları müdafiə edilmişdir. "Təhsil millətin gələcəyidir"-deyən ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcəyinin təhsilinin vəziyyətindən, onun inkişafından çox asılı olduğunu dönə-dönə vurğulamış, bu sahəyə qayğının artırılmasına xüsusi diqqət yetirilməsini tövsiyə etmişdir.

Məlumdur ki, bu gün Azərbaycan Respublikası sürətli inkişaf yolundadır. Ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin ciddi səyləri sayəsində vətənimiz dünyada diqqət çəkən iqtisadi, siyasi, mədəni uğurlar qazanır. Təbii ki, bu uğurlar təhsil sahəsində müasirləşmə və inteqrasiyaya geniş şərait yaradır . Hamıya məlumdur ki, təhsil bütün uğurların əsasıdır. Yüksək ixtisaslı kadrlar təhsil yolu ilə hazırlanır. Belə kadrlar ölkənin ordusundan, səhiyyəsindən, mədəniyyətindən, elmindən tutmuş aqrar sahəyə qədər hər yerdə uğurların özülünü qoyurlar. Ölkəmizdə ali təhsilin inkişafı milli təcrübə ilə yanaşı, sivil dünyanın təcrübəsindən də bəhrələnir.

Təhsil sahəsində islahatların əsas məqsədi inkişaf etmiş ölkələrin təhsil səviyyəsinə çatmaq, dövrün, zamanın tələblərinə uyğun olaraq dünya təsil sisteminə uyğunlaşmaqdır. Dövlət başçımız həmin dövrdə düşünülmüş şəkildə təhsil işçilərinin qarşısına yeni məqsəd və tələblər qoyurdu və təhsilin səmərəliliyini artırmaq üçün qeyd edirdi ki, "Təhsilimizin məqsədi gənc nəslə, uşaqlara təhsil vermək və onları gələcəyə hazırlamaqdır". Heydər Əliyev yaradıcılığına müraciət edəndə Azərbaycan xalqının necə dərin problemlərinin aşkara çıxdığının şahidi oluruq. Beləki həmin problemlərdən biri də ana dilimiz-Azərbaycan dili ilə bağlıdır. İlk növbədə təhsildən danışırıqsa mütləq dilimizdən başlamalıyıq. Hamımıza məlumdur ki, ulu öndərin irsində Azərbaycan dili xüsusi yer tutur. O, ana dilimizi sevən və onu dərindən bilən şəxslərdəndir.

Açar sözlər: təhsilin inkişafı, ana dilimiz, Azərbaycan məktəbi, ixtisaslı kadrlar, elmin inkişafı.

ABSTRACT

National leader Heydar Aliyev had exceptional services in reaching the current level of Azerbaijani education that meets international standards and in its continuous development. During the years when the great leader Heydar Aliyev led our republic, great development took place in the science and education system of Azerbaijan. This development covered all fields of science, including the science of pedagogy. During that period, new directions of scientific-pedagogical research were determined, and the history of the Azerbaijani school and pedagogical thought was started. As a result of enthusiastically researching the history of the Azerbaijani school and pedagogical ideas, very valuable works were written in terms of the development of our national education, and doctorate and candidate dissertations were defended. The great leader

Heydar Aliyev, who said "Education is the future of the nation", repeatedly emphasized that the future of Azerbaijan depends on the state of education and its development, and recommended that special attention be paid to this area.

It is known that today the Republic of Azerbaijan is on the path of rapid development. Thanks to the serious efforts of the country's president Mr. Ilham Aliyev, our country is gaining economic, political, and cultural success that is remarkable in the world. Of course, these successes create ample conditions for modernization and integration in the field of education. Everyone knows that education is the basis of all success. Highly qualified personnel are trained through education. Such personnel lay the foundations of success everywhere, from the country's army, healthcare, culture, science to the agricultural sector. The development of higher education in our country benefits not only from the national experience, but also from the experience of the civilized world.

The main goal of reforms in the field of education is to reach the educational level of developed countries, to adapt to the world education system in accordance with the requirements of the time. At that time, our head of state thoughtfully set new goals and requirements for education workers, and in order to increase the efficiency of education, he noted that "The goal of our education is to educate the young generation, children and prepare them for the future." When we turn to the works of Heydar Aliyev, we witness how the deep problems of the Azerbaijani people are revealed. So, one of those problems is related to our mother tongue - Azerbaijani language. First of all, if we talk about education, we must start with our language. We all know that the Azerbaijani language occupies a special place in the legacy of the great leader. He is one of the people who loves our mother tongue and knows it deeply.

Key words: development of education, our mother tongue, Azerbaijani school, qualified personnel, development of science.

1.GİRİŞ

Təhsil cəmiyyətin mədəni, elmi, intellektual potensilının formalaşmasını təmin edən başlıca amildir. Bu gün mükəmməl təhsil sisteminə malik respublikamızda istər ali təhsil ocaqlarının, istərsədə ümumtəhsil məktəblərinin geniş şəbəkəsi yaradılmış, son illər ərzində ən müasir tələblərə cavab verən yüzlərlə yeni məktəb binaları tikilib və əsaslı təmir olunaraq istifadəyə verilmişdir. Tələbələrin və şagirdlərin keyfiyyətli təhsil almaları üçün real zəmin yaradılmışdır. Hazırda Azərbaycan təhsili həm daxili islahatlar aparılması sahəsində, həm də texniki-maddi bazasının gücləndirilməsi baxımından özünün yeni inkişaf dövrünü yaşayır. Dünyada sürətlə gedən qlobal proseslər, dünya hadisələrinə yeni baxışlar, və yanaşmalar, müstəqil dövlətlərdə həyata keçirilən dəyişikliklər, sivilizasiya və mədəniyyətlərarası dialoqlar, elmi texniki tərəqqinin sürətlə inkişafı, təhsil sistemlərində gedən köklü dəyişikliklər və digər proseslər elmin və təhsilin qarşısında yeni problemlər, yeni vəzifələr qoyur. Bu vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün qarşıda bir çox həlli vacib məsələlər vardır. Müstəqil ölkəmizin təhsil sistemində köhnəlmiş təhsil sistemi olan sovet təhsil sistemindən əl çəkərək yeni islahatlar əsasında müasirləşmə aparılır.

2.ƏSAS

Ulu öndərimizin ölkəyə rəhbərliyinin bütün dövürlərində bu sahəyə diqqət və qayğı göstərilmiş, xalqın intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsinə mühüm önəm vermişdir. Təhsilin inkişafına mane olan amilləri aradan qaldırmağa çalışan dahi şəxsiyyət, Azərbaycana rəhbərliyi dövürdə ölkəmiz üçün layiqli vətəndaşların yetişdirilməsinə daim diqqəti artırmışdır. Müstəqil Azərbaycan Respublikasına rəhbərliyi dövründə də Ulu öndərimiz ziyalıların və alimlərin cəmiyyətdəki roluna böyük önəm verdiyini xüsusi vurğulamış, elmin, təhsilin inkişafı üçün əlindən gələn səyi əsirgəməməyi ziyalılara tövsiyə etmişdir. Ötən ilin sonlarında qəbul edilmiş “Təhsil islahatı proqramı” ulu öndərin rəhbərliyi və təşkilatşılığı ilə qəbul edilmişdir. Heydər Əliyev ümumbəşəri və milli-mənəvi dəyərlərə, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan milli təhsil quruculuğu sahəsində başladığı islahatlar bu gün ulu öndərin siyasi kursunun layiqli davamçısı

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin 22 may 2009-cu ildə imzaladığı "2009-2013-cu illərdə Azərbaycan Respublikasında ali-təhsil sistemində islahatlar Dövlər Proqramı" bütövlükdə təhsil sisteminin gücləndirilməsinə onun yüksək pilləsi olan ali təhsilin əsaslı inkişafının reallaşdırılmasına həsr edilmişdir. Təhsildə əldə edilən ümumi naliyyətlər vasitəsi ilə təhsil alan tələbələr istədiyi vaxt Avropanın müvafiq universitetlərində təhsilini davam etdirə bilərlər. Azərbaycanda təhsilin inkişafının, ixtisaslı kadr hazırlığının ən səmərəli yollarından biri də gənclərin respublikadan kənarda təhsil almağa göndərilməsi idi. Hələ ötən əsrdə 1971-1973-ci illərdə respublikadan kənara 70 ixtisas üzrə 450 nəfər gənc təhsil almağa göndərilmişdi. Bu başlanğıc üçün böyük uğur idi: azərbaycanlı gənclərin keçmiş SSRİ-nin müxtəlif nüfuzlu ali məktəblərində təhsil alması, bir tərəfdən, onların dünyagörüşünü inkişaf etdirir, digər tərəfdən isə, Azərbaycanın daha yaxından tanınmasına geniş imkanlar açırdı.

Dünya təhsil sisteminə inteqrasiya edilməyimiz, bu sahədə dünya təcrübəsindən məharətlə bəhrələnməyimiz, yeniləşmə və müasirləşməyə alışmağımız bizim uğurlarımızdır. Ölkənin təhsil işində aparılan islahatlar yenidənqurmanın tələblərinə tam cavab verməkdədir. İxtisaslı kadrların artırılması, yeni dövr və zamana cavab verəcək tədris plan və proqramlarının tərtib edilməsi hər bir təhsil işçisinin ürəyindəndir. Böyüməkdə olan gənc nəsil məhz təhsil islahatları əsasında formalaşaraq həyata müstəqil şəkildə qədəm qoyur. Dünyanın müxtəlif ölkələrində oxuyur, işləyir və yaşayır. Respublikamızın guşələrində tikilən uşaq bağçaları, məktəb binaları, əlavə korpuslar təhsilə göstərilən dövlət qayğısından xəbər verir. Bu, bizim hamımızı sevindirir və qarşıda çox möhtəşəm işlərin görüləcəyi gözlənilir. Azərbaycan dünyanın həm təhsil, həm tərbiyə, həm də bir çox başqa sahələrində öz inkişafı ilə seçilən ölkələr sırasındadır. Əldə edilən bu böyük nailiyyətlər ulu öndərimiz Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi inkişaf strategiyasının yaradıcılıqla və uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində çox böyük nailiyyətlərə, uğurlara imza atmışdır. "Heydər Əliyev Azərbaycanda maarifin, təhsilin çiçəklənməsinə, mədəni irsin qorunub saxlanmasına və ənənələrlə zənginləşməsinə, gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmasına daim böyük qayğı ilə yanaşmışdır". [1,52]

3.NƏTİCƏ

Heydər Əliyev nitqlərində, çıxışlarında, müsahibələrində yeni bir siyasi üslub ərsəyə gətirmiş və ana dilimizi zənginləşdirmişdir ki, onun da əsasında natiqlik sənəti üçün yeni bir mənbə yaranmışdır. Sözsüz ki, bu nümunələrdən gələcək nəsil də natiqlik sənətinin incəliklərini öyrənmək üçün istifadə edəcəkdir Heydər Əliyev və Azərbaycanda təhsil islahatları‖ mözusu çox geniş və dərin məzmuna malikdir. Bu səbədən də onu tədqiq edib araşdırmaq müasir dövrün başlıca problemlərindən biridir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Yusifov M. Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq ideologiyası. Bakı, 2003,204s.

2. Səmədov A. Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Gəncə, 2008, 534 s.

3. Əfəndiyev E.M. Planetimizin bütün dövrlərdə ən görkəmli şəxsiyyəti. Bakı, 2006

4. Qloballaşma şəraitində davamlı inkişafın aktual problemləri: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Universiteti, 22 s.

HAYDAR ALİYEV VE ASRIN ANLAŞMASININ REKABET VE KALKINMA STRATEJİSİ OLARAK STRATEJİK İŞBİRLİKLERİNİN ÖNEMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF HAYDAR ALIYEV AND THE CENTURY AGREEMENT IN TERMS OF THE IMPORTANCE OF STRATEGIC COOPERATIONS AS A COMPETITION AND DEVELOPMENT STRATEGY

Hale ALAN
Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-2444-1551

ÖZET

1990'li yılların başlarında Azerbaycan'ın yüzleştiği sorunlar Azerbaycan ekonomisinin gelişmesine izin vermemiş ve ülke ekonomisine büyük darbe vurmuştur. Azerbaycan ekonomisinin toparlanmasında ve geliştirilmesinde petrol endüstrisinin modern yüksek teknoloji temelinde restore edilmesi ve modernleştirilmesi önemlidir (Mammadova, 2020:21). Petrolün işlenmesi ve planlanması için Azerbaycan maalesef henüz gelişmiş teknolojiye sahip değildir. Yabancı şirketlerin bölgeye gelmesiyle beraber petrolün ekonomik bağlamda Azerbaycan'a katkısı artmaya başlamıştır. Haydar Aliyev, Azeri-Çırak-Güneşli (AÇG) havzasının işletilmesini ve petrolün dünya pazarlarına çıkartılmasını öngören "Asrın Anlaşması"nı imzalayarak ülkenin ekonomik gelişiminin temelini attı. Azerbeycan ekonomisi için önem arz eden petrol kaynakları ortak işletmeleri için ülke içerisinde 20'den fazla antlaşma imzalamıştır. Gelişmiş statüdeki farklı ülkelerden 34 büyük petrol şirketinin yer aldığı antlaşmalar 15 farklı ülke ile imzalanmıştır (Seferov, 2005: 294). Stratejik iş birlikleri günümüz rekabet ortamında işletmeler tarafından çok fazla rağbet gören dış pazarlara açılma ve büyüme stratejisidir (Elmuti ve Kathawala, 2001). Bu stratejilerin özellikle ekonomik kriz dönemlerinde gerçekleşmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu açıdan bakıldığında, dünya gelişmiş ülke sıralamasında ön sıralarda yer alan ülkelerin sanayi sektöründe yaşanan birleşmeler ve stratejik iş birliklerinin, 1990'lı yılların ortalarından itibaren yoğunluk kazandığı dikkat çekmektedir. Bu değişimler, hızlı küreselleşmenin getirdiği etkilerle birlikte uluslararası petrol işbirliklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı Haydar Aliyev'in en önemli gelişim ve refah sağlama başarılarından biri olarak anılan "Asrın Anlaşmasının" rekabet ve kalkınma stratejisi olarak işletme stratejik işbirliklerinin önemi açısından değerlendirmek ve bu anlaşmaya katılarak stratejik işbirliğini oluşturan farklı ülkelere ait şirketleri detaylı incelemektir. Bu anlaşmanın yapılmasında etkin rol oynayan şirketleri detaylı ve kapsamlı olarak araştırmak ve bu anlaşmayı stratejik bir işbirliği olarak değerlendirmek ülkeler için başarılı rekabet ve gelişim stratejisini anlamak için fayda sağlayacaktır. Gelişim ve kalkınma için stratejik işbirliklerinin ilerde daha fazla araştırılması ve anlaşılması için bu çalışmanın katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik İşbirliği, Asrın Anlaşması, Strateji, Rekabet, Petrol

ABSTRACT

The problems faced by Azerbaijan in the early 1990s did not allow the development of the Azerbaijani economy and dealt a great blow to the country's economy. Restoring and modernizing the oil industry based on modern high technology is important in the recovery and development of the Azerbaijani economy (Mammadova, 2020:21).Unfortunately, Azerbaijan does not yet have advanced technology for oil processing and planning. With the arrival of foreign companies in the region, the economic contribution of oil to Azerbaijan began to increase. Heydar Aliyev laid the foundation of the country's economic development by signing the 'The Century Agreement', which envisages the operation of the Azeri-Chirag-Guneshli (ACG) basin and the extraction of oil to world markets. It has signed more than 20 agreements within the country for the joint operations of oil resources, which are important for the Azerbaijani economy. Agreements involving 34 large oil companies from different developed countries were signed with 15 different countries (Seferov, 2005: 294). Strategic alliance is a strategy to expand and expand to foreign markets, which is highly sought after by businesses in today's competitive environment (Elmuti and Kathawala, 2001). The realization of these strategies, especially in times of economic crisis, is quite remarkable. Spekman et al. (1998) the reasons for organizations to enter into strategic alliances; operating in global markets, gaining competitive advantage, acquiring new talents and technologies, producing innovations, maintaining quality and expertise at every stage of production, benefiting from the basic capabilities of its stakeholders, minimizing resource dependency and reaching complementary resources. From this point of view, it is noteworthy that the mergers and strategic alliances in the industrial sector of the countries that are at the forefront of the world's developed country rankings have intensified since the mid-1990s. These changes, together with the effects of rapid globalization, have led to the emergence of international oil cooperation. The aim of this study is to evaluate the "Contract of the Century", which is known as one of the most important development and prosperity achievements of Heydar Aliyev, in terms of the importance of business strategic cooperation as a competition and development strategy, and to examine companies from different countries that form the strategic cooperation by participating in this agreement. It will be beneficial for countries to research the companies that played an active role in the making of this agreement in detail and comprehensively and to evaluate this agreement as a strategic cooperation in order to understand the successful competition and development strategy for the countries. It is considered that this study will contribute to further research and understanding of strategic alliances for development and growth.

Key Words: Strategic Alliances, the Century Agreement, Strategy, Competition, Petroleum

1. GİRİŞ

Haydar Aliyev 3 Ekim 1993'te devlet başkanı olarak göreve başladıktan sonra (Aslanlı ve Hesenov, 2005, 40) barış şartlarını aramaya başlamıştır ve 5 Mayıs 1994'te Kırgızistanın'ın başkenti Bişkek'te Azerbaycan ve Ermenistan yetkilileri arasında ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Dağlık

Karabağ savaşı geçici olarak sona ermiştir. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politika stratejisi kökten değişmeye başlamıştır (Mammadov, 2018). Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in dış politikası, komşu ülkelerle olan ilişkilerin ve aslında tüm ülkelerle olan uluslararası ilişkilerin geliştirilmesine ve güçlendirilmesine yönelik olmuştur (Mammadova, 2020:15).

Azerbeycan ekonomisi için önem arz eden petrol kaynakları ortak işletmeleri için ülke içerisinde 20'den fazla antlaşma imzalamıştır. Gelişmiş statüdeki farklı ülkelerden 34 büyük petrol şirketinin yer aldığı antlaşmalar 15 farklı ülke ile imzalanmıştır (Seferov, 2005: 294). Stratejik iş birlikleri günümüz rekabet ortamında işletmeler tarafından çok fazla rağbet gören dış pazarlara açılma ve büyüme stratejisidir (Elmuti ve Kathawala, 2001). Bakü petrolü 20.yüzyılın her iki dünya savaşında da temel stratejik rol oynadı (Aras, 2006). 1990'li yılların başlarında Sovyetler birliği dağıldıktan sonra idari amirlik sisteminden piyasa ekonomisine geçişteki etkiler, Dağlık Karabağ savaşının devam etmesi ve yönetimdeki ciddi sorunlar Azerbaycan'da sosyo-ekonomik kriz yaşanmasının nedenleri olmuştur. Özellikle Dağlık Karabağ savaşı Azerbaycan ekonomisinin gelişmesine izin vermemiş ve ülke ekonomisine büyük darbe vurmuştur. Azerbaycan ekonomisinin toparlanmasında ve geliştirilmesinde petrol endüstrisinin modern yüksek teknoloji temelinde restore edilmesi ve modernleştirilmesi önem arz ettiğini belirtmiştir (Mammadova, 2020:21).

Petrolün işlenmesi ve planlanması için Azerbaycan maalesef henüz gelişmiş teknolojiye sahip değildir. Ancak Elçibey'in iktidarı döneminde bağlı şirketlerin bölgeye çekilmesi ile beraber petrolün ekonomik bağlamda Azerbaycan'a katkısı artmaya başlamıştır. Özellikle yapılan planlamalar ışığında BP, Statiol, AMOCO, Unocol gibi dönemin bilinen şirketlerinin bölgeye çekilmesi sağlanmıştır (Aslanlı ve Hesenov, 2005: 85). Hazar'ın Azerbaycan'a ait bölümündeki "Azeri", "Çırak", "Güneşli" yataklarının derin su katlarındaki petrolün ortak işlenmesine ilişkin değeri 7,4 milyar dolar olan "ürünün pay dağıtımı" tipli anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya tarihi, siyasi ve uluslararası önemi sebebiyle "Asrın anlaşması" denmiş, yaklaşık 400 sayfa hacminde ve 4 dilde yansımıştır. "Asrın anlaşması"na dünyanın 8 ülkesinde yer alan (Azerbaycan, ABD, Büyük Britanya, Rusya, Türkiye, Norveç, Japonya ve Suudi Arabistan) 13 en ünlü petrol şirketi (Amoco, BP, Mcdermott, UNOCAL, SOCAR, Lukoil, Statoil, Exxon, Türkiye Petrolleri, Pennzoil, ITOCHU, Ramco, Delta) katıldı.

Haydar Aliyev, Azeri-Çırak-Güneşli (AÇG) havzasının işletilmesini ve petrolün dünya pazarlarına çıkartılmasını öngören "Asrın Anlaşması"nı imzalayarak ülkenin ekonomik gelişiminin temelini attı. Bakü'de 20 Eylül 1994 tarihinde Gülistan sarayında Bu anlaşmanın yatırımları: Büyük Britanya'nın "British Petroleum" yüzde 17,12, "Ramco" yüzde 2,08, ABD'nin "Amoco" yüzde 17,01, "UNOCAL" yüzde 11,2, "Penzzoil" yüzde 9,81, "Mcdermott" yüzde 2,45, Rusya'nın "Lukoil" yüzde 10,0, Norveç'in "Statoil" yüzde 8,56, Türkiye'nin "Türk petrolleri" yüzde 1,75 ve Azerbaycan Petrol Şirketinin ise yüzde 20'dir. Bununla da "Yeni petrol stratejisi" ve doktrini hayata geçirilmeye başlanmıştır. "Asrın anlaşması" Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından onaylandı ve 12 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe girdi. Haydar Aliyev kendi reformlarıyla çok kısa bir zamanda Azerbaycan ekonomisini krizden kalkınma seviyesine getirmiştir.

Bu anlaşmadan daha sonra petrol üzerine çeşitli konferanslarda ve farklı anlaşmalarda ülkeler bir araya geleceklerdir. Ancak bir kere daha belirtmekte fayda vardır ki Rusya ve İran Azerbaycan'ın batılı devletleri bu coğrafyaya çekip pay almalarını sağlamsından oldukça rahatsızdır. Onlar sadece kendilerinin bölgeden kazanmak istedikleri için politikalarına ters düşmekte ve problem çıkartmaktadır. Azerbeycan ekonomisi için önem arz eden petrol kaynakları ortak işletmeleri için

ülke içerisinde 20'den fazla antlaşma imzalamıştır. 34 büyük petrol şirketinin yer aldığı antlaşmalar 15 farklı ülke ile imzalanmıştır. Ülkede yer alan tahminin rezervler 2-3 milyar ton olur iken işlenmesi için yaklaşık 50 milyar dolara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir (Seferov, 2005: 294).

Stratejik iş birlikleri günümüz rekabet ortamında işletmeler tarafından çok fazla rağbet gören dış pazarlara açılma ve büyüme stratejisidir (Elmuti ve Kathawala, 2001). Bu stratejilerin özellikle ekonomik kriz dönemlerinde gerçekleşmesi oldukça dikkat çekicidir. Spekman ve arkadaşları (1998) örgütlerin stratejik iş birliğine girme sebeplerini; küresel pazarlarda faaliyet göstermek, rekabet üstünlüğü sağlamak, yeni yetenekler ve teknolojiler edinmek, yenilikler üretmek, kaliteyi ve uzmanlığı üretimin her aşamasında sürdürmek, paydaşlarının temel yeteneklerinden faydalanmak, kaynak bağımlılığını en aza indirmek ve tamamlayıcı kaynaklarına ulaşmak olarak belirtilmiştir. Stratejik iş birliği, ortak girişim ve benzeri konular söz konusu olduğunda akla ilk gelen kuramlar; kaynak bağımlılığı kuramı, işlem maliyeti kuramı ve kaynak temelli yaklaşımlardır

Günümüzde devletlerin varlığının, birliğinin ve gücünün korunmasında öncelikli bir yer tutan ekonomik ihtiyaçları göz önüne alındığında; kaynak bağımlılığı ve stratejik işbirliği ilişkisinin önemi açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, dünya gelişmiş ülke sıralamasında ön sıralarda yer alan ülkelerin sanayi sektöründe yaşanan birleşmeler ve stratejik iş birliklerinin, 1990'lı yılların ortalarından itibaren yoğunluk kazandığı dikkat çekmektedir. Bu değişimler, hızlı küreselleşmenin getirdiği etkilerle birlikte uluslararası petrol işbirliklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2. STRATEJİK İŞ BİRLİKLERİ ve ÖNEMİ

Stratejik işbirlikleri günümüzde yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi ve pazarlanmasındaki maliyetlerin paylaşımı veya ürün dağıtım kanallarından yararlanılması amaçlarına dayandığı söylenebilir. Küreselleşmenin ve büyümenin itici güçleri olarak birleşme ve satın alma ile ilgili stratejik işbirlikleri kurulmalıdır. Çeşitli sektörlerde yer alan birçok işletmenin ticari kar sağlamak amacıyla muhtelif kabiliyetlerini bir araya getirmesi stratejik iş birliğinin önemini ortaya koymuştur. İşletmelerin sürekli değişen ve belirsiz koşullarda hayatta kalabilmek için daha farklı yapılanmalara ve stratejilere başvurmaları gerekmektedir. Bu açıdan küresel rekabet koşullarında işletmelerin birçok değişikliği gerçekleştirmesi için stratejik işbirliği konusu önemli bir yol olarak ortaya çıkmaktadır (Çelik, 1999: 25-27).

Stratejik işbirlikleri iki veya daha fazla sayıda işletmenin üzerinde anlaşmaya vardıkları hedefleri gerçekleştirmek üzere kaynaklarını değiş tokuş etmelerine, bir yerde toplamalarına veya birleştirmelerine dayanan uzun süreli işbirliği anlaşmaları olarak tanımlanmaktadır (Kudayberdiev, 2007). Diğer bir stratejik işbirliği tanımına göre küresel şirketlerin; bazen sermaye piyasalarındaki hisseleri toplamak, bazen ülke içinde, bazen sınır ötesindeki şirketlerle stratejik işbirlikleri kurarak, bazen de rakip gördükleri şirketi satın alarak, rakiplerinin karşısına çıkma yoluna gitmeleridir (Kudayberdiev, 2007: 65). Stratejik işbirliğinin öne çıkan en önemli özelliği işbirliği yapılacak alanda ileri bir bilgiye, deneyime, teknolojiye ve pazar yeteneklerine sahip işbirliklerine açık olan şirketlerin bir araya gelmesidir. Böyle bir işbirliği ile özellikle araştırma ve geliştirme çalışmalarına ek mali kaynaklar sağlamak, üretim ve dağıtım olanaklarını arttırmak istemektedir. İşbirliği süresince özellikle sahip olduğu bilgi birikimini, teknolojisini ve bu teknoloji üzerindeki hak ve çıkar sahipliğini ve kurumsal bağımsızlığını koruma iradesiyle hareket edecektir.

Kavramsal olarak, stratejik işbirlikleri bir şirketin kendisine ait değer yaratma zinciri üzerine yoğunlaşmasına olanak sağlamakta ve uzmanlaşmanın bütün faydalarını elde etmesine yardımcı olmaktadır. Bu arada ağın içinde yer alan şirketlerin tamamı, başka şirketler tarafından gerçekleştirilebilecek faaliyetlerin sorumluluğundan sıyrılarak daha fazla esneklik kazanabilir. İşbirlikleri bu şekilde yeni pazarlara girmek, yeni beceriler, teknolojiler ya da ürünler elde etmek ve belirli maliyetleri ve kaynakları paylaşmak için elverişli bir yol oluşturmaktadır (Kotler, 2005).

3. ASRIN ANLAŞMASININ STRATEJİK İŞBİRLİKLERİNİN ÖNEMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Devletlerin gelişme ve kalkınma sürecindeki en önemli rollerinden biri uluslararası sermayeyi kendilerine çekme çabasıdır. Devletler çok uluslu şirketlerin yatırımları ya da doğrudan ve dolaylı sermaye akımlarını kendine çekmesi yanında, onları ülke sınırları içinde tutma çabası da söz konusudur. Özellikle yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek ve bu sürecin sürdürülebilirliği için yapısal uyum ve benzeri politikaları uygulama çabası söz konusudur (Dunford, 2004). İşbirliğine yönelik stratejilerin uzun dönemde rekabet stratejisi için çok daha önemlidir Düna endüstri liderleri dahi ortaklıklara önem vermektedir. Uluslararası düzeyde birbirlerinin rakibi olan ancak, güçlerini birleştiren büyük şirketler arasındaki işbirliğinin ABD, Avrupa ve Japonya'da çok sayıda örneği bulunmaktadır.

Günümüz rekabet ortamında dünya devi şirketleri stratejik işbirliklerine yönelten başlıca nedenler arasında, küresel üretimde ölçek ekonomisinden yararlanmak, uluslararası ticaret engellerinin azaltılması, üretim yeri seçimi ve ürün dolaşımının kolaylaştırılması, ortakların birbirine bilgi/teknoloji aktarmaları ve destek vermeleri ve böylece yeni teknolojileri kısa sürede kullanma, gelişmekte olan pazarların ve bölgesel blokların engellerini aşmak ve pazarlara daha kolay girebilmek, rekabetçi tehlikelerin önüne geçebilmek, sürekli kalite iyileştirmesine ağırlık vermek ve üstün kalite uyumunu sağlamak, şirketlerin değerini artırmak, elde edilecek kaynaklarla faaliyetleri yeniden düzenlemek ve daha verimli hale getirmek, üretim maliyetlerini düşürmek, faaliyetlerinde başarısız olan şirketlere yaşama ve gelişme fırsatı kazandırmak sayılabilir.

Mega Proje olarak da adlandırılan ve toplam yatırım bedeli 11 milyar dolara ulaşan Asrın Anlaşması kapsamında toplam üretilebilir petrol rezervlerinin 5.4 milyar varil (730 milyon ton), doğal gaz rezervlerinin ise 96 milyar m3 olduğu tahmin edilmektedir. Yataklar ayrıca 6 milyon ton kandansat rezervine sahiptir (Aras, 2006:43).

Konsorsiyumda yer almayan Japonya daha sonra konsorsiyuma dahil olmuştur. Japonya'nın "Itochu" şirketi önce anlaşmaya katılmazken daha sonra tüm paylarını satan "McDermott International"dan %2.45 pay elde ederek "AÇG" konsorsiyumuna katılmıştır. Japon şirketi daha sonra Amoco'nun sattığı %5'lik paydan %1.5'ini alarak toplam payını %3.9'a çıkarmıştır. Amoco'nun sattığı paylardan %3'ü Exxon, %0.5'i ise Unocal tarafından satın alındı. Daha önce SOCAR'ın payı %30 olarak kararlaştırılırken anlaşma imzalanmadan önce %10'unu Rus Lukoil, anlaşma imzalandıktan sonra Nisan 1995'de %5'ini Exxon şirketine, %5'ini aynı tarihte TPAO'ya devretti. İran'a %5'lik pay verilmek istense de, Batının tepkisi nedeniyle devir gerçekleşmedi. Asrın anlaşmasında mevcut paylaşımın son şekli aşağıdaki gibidir (Aras, 2006):

ŞİRKET	PAY ORANI
BP (operator)	%34.13
Unocal	%10.3
SOCAR	%10
INPEX	%10
Statoil	%8.56
ExxonMobil	%8
TPAO	%6.75
Devon	%5.62
Itochu	%3.92
Amerada Hess	%2.72

"Asrın Anlaşması'nın" Azerbaycan Cumhuriyeti için rolü, alanların işletilmesi için gerekli olan yatırımlarının %90'ının Konsorsiyum tarafından yerine getirilecek olmasıdır. Azerbaycan petrol ve gaz alanlarının kullanılması üzerinde kontrol ve yönetim hukukunu kendisinde tutmaktadır. Anlaşma hükümlerine göre Azerbaycan bu üç petrol yatağı üzerinde mülkiyet hakkını korumaktadır. 30 yıllığına imzalanan anlaşmada bu süre boyunca 511 milyon ton petrol çıkarılması planlanmıştır. Asrın Anlaşmasının 2017 yılına kadar olan paylaşım şekli aşağıda verilmiştir:

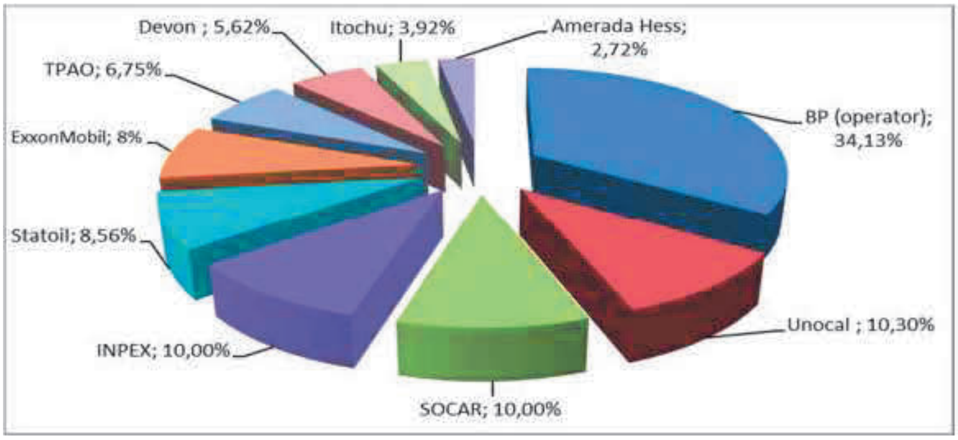

Kaynak : (Aras, 2006: 43).

En büyük payın ABD'ye ait olduğu görülmektedir. Amerikan şirketlerin toplam hisse oranı % 40, İngiliz şirketlerin toplam hisse oranı ise yaklaşık % 19'dur. Amerikan ve İngiliz şirketlerinden sonra konsorsiyumdaki en büyük pay % 10'la Rus ve Azerbaycan şirketlerine aittir. "Asrın Anlaşması " nın imzalanmasında hem ülke içinde, hem de yurtdışında çok ciddi direnç olmuştur. Ancak bütün bu zorluklara rağmen Azerbaycan kendi isteğini gerçekleştirmiş ve anlaşmanın imzalandığı gün, bağımsızlığın henüz yeni elde edildiği bir ülkenin petrol stratejisinin de temeli atılmıştır (Aras, 2006: 45). 14 Eylül 2017 tarihinde Asrın anlaşmasının 2050'ye kadar uzatılması için Azerbaycan Hükümeti ve ortak girişimciler tadil edilerek yeniden şekillendirilen "Azeri-Çırak Güneşli" üzerinden Derin Su Üretim Paylaşım Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmayı Azerbaycan Hükümeti

adına SOCAR Başkanı Rövnag Abdullayev ve ortak girişim şirketlerinin üyeleri imzalamıştır. Yeniden şekillendirilen anlaşmaya göre ACG PSA' ya göre BP işletici olarak kalmaya devam edecek, aynı zamanda ortak girişimciler Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu' na 3.6 milyar dolar ödeyecek, SOCAR ise ACG PSA'daki hisselerini % 11.65' ten % 25' e çıkaracaktır (Mammadova, Z. 2019).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Şirketlerin birbirleriyle iletşim kurmaya mecbur olduğu küresel ekonomi sisteminde, rekabet etmek ve pazarda yarışmak isteniyorsa her şirket başka şirketlerle çalışma yollarını düşünmelidir. Bu düşünce günümüzde pek çok şirketin birbiriyle stratejik işbirliğine girmesiyle desteklenmekte ve etkileri artan bir şekilde yaygınlaşmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle de değişimin hız kazanması şirketlerin uluslararası pazarda beklenmedik durumlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Böyle bir belirsizlik ortamda bir şirketin tek başına pazarlara açılıp küresel bir çerçeve içinde rekabete girmesi yerine başka şirketlerle işbirliği içinde olması başarı şansını yükseltecektir.

Asrın anlaşmasının imzalandığı ve faaliyetlerine devam ettiği süreçte halen etkili bir strateji olan şirket işbirlikleri kurulması, şirketlerin güçlerini artırmak için, formal ve informal, yasal ve fiili bir çerçeve içinde bir araya gelerek ayrı ayrı sahip oldukları uzmanlıklarını ve kaynaklarını birleştirme ihtiyacından ortaya çıkmıştır.

Azerbaycan'ın hem siyasi hem de ekonomik açıdan bağımsız bir devlet olarak dünya ekonomisine entegrasyonunda "Asrın Anlaşması" son derece büyük rol oynadı. Milli ekonominin gelişmesinde önemli bir unsur olmanın yanı sıra dış politikada da önemli bir araç olan enerji kaynaklarına ilişkin imzalanan "Asrın Anlaşması" ile Azerbaycan, dünya ekonomisine aktif bir şekilde entegre olmaya ilk adımı atmış oldu. Dünya ekonomisine entegrasyon sürecinde önemli bir mesafe aldığına gösterge olacak şekilde 2004 yılında Azerbaycan, 123 ülke ile ticari ilişki kurarak stratejik işbirliği kurmanın faydalı sonuçlarını ıspatlamıştır. Azerbaycan'ın farklı ülkelerle kurmuş olduğu ilişkiler uluslararası ekonomik örgütlere üyeliğini sağlamış ve bunlardan alınan kredilerle gelişim ve kalkınmasını hızlandırdığı söylenebilir. Birçok uluslararası ekonomik kuruluşla ilişki içerisinde olması Avrupa Birliği ile de ilişkilerini güçlendirmiş olmakla birlikte, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Japonya Uluslararası Ekonomik İşbirliği Fonu gibi diğer uluslararası finansal kurumlardan da kredi almıştır.

Sonuç olarak Haydar Aliyev Cumhurbaşkanlığı döneminde Azerbaycan Ekonomisi büyük bir aşama kaydetmiştir. 1994 yılında imzalanan "Asrın Antlaşması"nın ardından ülkede petrol sektörüne yabancı sermaye yatırımları başlamış ve başarılı şekilde devam ettirilmiştir. Söz konusu olan anlaşma ile stratejik işbirlikleri kurularak enerji kaynaklarını tüm dünyaya tanıtmış, ülkesinin bağımsız bir devlet olduğunu ve doğal kaynaklarını istediği yönde kullanabileceğini göstermiştir.

KAYNAKLAR

1. Aras, O. N. (2006). 'Asrın Anlaşması've Azerbaycan Ekonomisine Etkisi, Akademik Araştırmalar Dergisi, 30, 41-59.
2. Aslanlı, A. ve Hesenov, İ. (2005). Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2001). Platin Yayınları. Ankara.

3. Çelik, Orhan, (1999), ‘‘Küreselleşme Sürecinde Firmalar Arası Stratejik İşbirliği’’, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt.54, Sayı:1, ss:25-27

4. Das, T.K. ve Teng, B.S. (2000). A resource-based theory of strategic alliance. Journal of Management, 26 (1), 31-61.

5. Dunford, M. (2004). Globalization and Theories of Regulation, School of European Studies University of Sussex, Falmer, Brighton BN1 9QN, 2004, s.161-162.

6. Elmuti, D. ve Kathawala, Y. (2001). An overview of strategic alliances. Management Decision, MCB University Press, 39 (3), 205-217.

7. Eisenhardt, K. M. ve Schoonhoven, C. B. (1996). Resource-based view of strategic alliance formation: strategic and social effects in entrepreneurial firms. Organization Science, 7 (2), 136-150.

8. Hynes, N. ve Mollenkopf, D. A. (1998). Strategic alliance formation: Developing a framework for research. New Zealand, Canterbury: Lincoln University.

9. Karimov, B. (2007). Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Cumhuriyetinin Dış Politikası (1993-2003), İstanbul Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

10. Kotler, P. (2005). Somkid Jatusripitak, Suvit Maesincee, Ulusların Pazarlanması, Çev. Ahmet Buğdaycı, 2.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.359.

11. Kudayberdiev, K. (2007). Küreselleşme Sürecinde Stratejik İşbirlikleri ve Kırgızistan’daki Kırgız-Türk Şirketleri Üzerine Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi, İşletme Anabilm dalı yüksek lisans tezi

12. Mammadova, N. (2020). Azerbaycan Ekonomisinin Genel Değerlendirilmesi: Haydar Aliyev Dönemi (1993-2003), Kocaeli Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

13. Mammadova, Z. (2019). Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan’ ın Makro ekonomik PerformansI

14. Mammadov, İ. (2018). Azerbaycan Ekonomisinin Bağımsızlıktan Sonraki Entegrasyon Süreci. In International Congress on Social Sciences II (INCSOS 2018 Quds) 13(15), 323-332.

15. Ölçer, F. (2002). Küresel Rekabette Stratejik İşbirliklerinde Yaşanan Sorunlar, Başak Ekonomi Dergisi, www.basakekonomi.com.tr.

16. Seferov, R. (2005). Azerbaycan’da Petrol Üretiminin Tarihsel Süreç İçerisindeki. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 285-297.

17. Spekman, R., E., Forbes, T.M., Isabella, L.A. ve Macayov, T.C. (1998). Alliance management: a view from the past and a look to the future. Journal of Management Studies, 35(6), 747-772.

ALİ RIZA OĞLU ATATÜRK İLE ALİ RIZA OĞLU ALİYEV ARASINDAKİ ORTAK YÖNLERİN TAHLİLİ

ANALYSIS OF THE COMMONALITIES BETWEEN ALİ RIZA OĞLU ATATÜRK AND ALİ RIZA OĞLU ALİYEV

Prof. Dr. Süleyman DOĞAN
Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü,

ÖZET

Hem Mustafa Kemal Atatürk'ün hem de Haydar Aliyev'in babalarının adı Ali Rıza'dır. Her iki liderde ülkenin devlet kuruluşunda ülkenin kaderlerinde önemli rol oynamışlardır. Dönemleri ayrı olsa da ülke tarihinde oynadıkları rol birbirine benzerliklerle doludur. "Bir millet iki devlet" diye iki ülkenin ortak idealini tanımlayan Azerbaycan'ın sabık Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Mustafa Kemal Atatürk gibi ülkesini muasır medeniyet seviyesini ulaştırma hedefini ortaya koymuştur. Atatürk gibi Aliyev'de generaldir. Her ikisi de halkın saygı ve sevgisini kazanmış liderlerdir. Atatürk'e 1928 yılında Arap Alfabesinden Latin Alfabesine geçişten dolayı "Baş Muallim" unvanı verilmiştir. Aynı şekilde Aliyev'in de Latin Alfabesine geçişi hızlandırdığı için "Baş muallim" unvanı verilmiştir. Her iki liderde eğitim ve öğretime büyük önem vermişlerdir. Her iki liderde başta dil olmak üzere kültür ve sanata çok büyük önem vermişlerdir. Bu tebliğde her iki lider olan Atatürk ve Aliyev'in ortak yönleri araştırılarak ortaya konulmuştur.
Anahtar kelimeler: Ali Rıza, Atatürk, Aliyev, Tahlil.

ABSTRACT

The fathers of both Mustafa Kemal Atatürk and Haydar Aliyev are named Ali Rıza. Both leaders played an important role in the fate of the country in the state establishment of the country. Although their periods are different, the role they played in the history of the country is full of similarities. Defining the common ideal of the two countries as "one nation, two states", the former President of Azerbaijan Haydar Aliyev, like Mustafa Kemal Atatürk, set the goal of bringing his country to the level of contemporary civilization. Like Atatürk, Aliyev is a general. Both are leaders who have earned the respect and love of the people. Atatürk was given the title of "Chief Teacher" in 1928 for the transition from the Arabic alphabet to the Latin alphabet. Likewise, Aliyev was given the title of "Chief Teacher" for accelerating the transition to the Latin alphabet. Both leaders attached great importance to education and training. Both leaders attached great importance to culture and art, especially language. In this communiqué, the common aspects of both leaders, Atatürk and Aliyev, were investigated and revealed.
Keywords: Ali Rıza, Atatürk, Aliyev, Analysis.

ÜMUMTÜRK DÜNYASININ LİDERİ – HEYDƏR ƏLİYEV (HEYDƏR ƏLİYEV - 100)

THE LEADER OF THE ALL-TURKISH WORLD - HEYDAR ALIYEV
(HEYDAR ALIYEV–100)

Yeganə ƏLİYEVA
Kulturologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Qabaqcıl təhsil işçisi,
AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun aparıcı elmi işçisi,
"“Mirzə İbrahimovun irsinin qorunması və təbliği” Fondunun Elmi katibi
ORCİD: 0000-0002-4496-5598

ÖZET

2023-cü ildə bəşəriyyətin tarix yaratmağa qadir şəxsiyyəti, müstəqil Azərbaycan dövlətinin gurucusu, Türk dünyasının görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 ili tamam olur.

Heydər Əliyev yalnız Azərbaycan xalqının sevimli lideri olmamışdır, o həmçinin bütün Türk dünyasında tanınan və sevilən dövlət xadimi olmuşdur. Ümummilli lider Heydər Əliyev Türk dünyası ölkələrinin inteqrasiyasının tərəfdarı olmuşdur. Heydər Əliyev fenomeni Türk dünyasının təkcə siyasət adamlarının deyil, o cümlədən də elm, təhsil və mədəniyyət xadimlərinin daim diqqət mərkəzindədir.

2012-ci ilin dekabr ayında Ümummilli lider Heydər Əliyevin vəfatının 9-cu ildənömü münasibətilə təşkil olunan silsilə tədbirlər çərçivəsində Türkiyənin paytaxtı Ankarada Heydər Əliyev Parkının və Heydər Əliyev adına orta məktəbin açılışı xatirəsinin yaşadılması kimi qiymətləndirilə bilər. Türk dünyasında Heydər Əliyev irsinin və müdriklik mirasının yaşadılmasına xidmət edən xoşməramlı addımlarından biri də Qazaxstanda L.N.Qumilyov adına Avroasiya Milli Universitetində Heydər Əliyev muzey-kabinetinin fəaliyyətində təzahürünü tapır. Heydər Əliyevin nadir şəxsiyyətinə ehtiramın digər nümunəsi 2022-ci ildə Özbəkistanın paytaxtı Daşkənd şəhərində Heydər Əliyev Meydanında böyük memorial kompleksin ucaldılmasıdır. Heydər Əliyevin təhsilə və elmə verdiyi önəmi qırğız xalqı bir nəsihət kimi qəbul edərək gənc nəslin tərbiyəsini daim diqqət mərkəzində saxlayır. 12 oktyabr 2022-ci il tarixində Qırğızıstanın paytaxtı Bişkekdə açılan 20 saylı Məktəb-Gimnaziya təhsil-tərbiyə kompleksinə Heydər Əliyevin adı verilmişdir. Türkmən xalqı Azərbaycanın Ümummilli lideri Heydər Əliyevə verdiyi böyük dəyərin təzahüri kimi 2010-cu ildə Türkmənistanın paytaxtı Aşqabadda “Görkəmli adamların həyatı” seriyasından olan “Heydər Əliyev” kitabının türkmən dilinə tərcümə edərək nəfis tərtibatda dərc edilməsini göstərmək olar. Tədqiqatdan alınan qənaətə görə, Ümummilli lider Heydər Əliyevin Türk dünyasının birliyi barədə fikir xəzinəsi Türkiyə və Mərkəzi Asiyanın türk dövlətləri tərəfindən böyük hörmət və ehtiram hissi ilə yaşadılır. Ulu öndərin ideoloji, mənəvi mirasının qorunması və təbliği müxtəlif elm, təhsil və mədəni layihələr çərçivəsində həyata keçirilir.

Açar sözlər: Ulu öndər, Azərbaycan, Heydər Əliyev, mənəvi irsi, Türk dünyası.

ABSTRACT

In 2023, the 100th anniversary of the birth of Heydar Aliyev, the personality capable of creating history, the founder of the independent state of Azerbaijan, the prominent politician and statesman of the Turkic world, will be completed.

Heydar Aliyev was not only the beloved leader of the Azerbaijani people, he was also a well-known and loved statesman in the entire Turkic world. The national leader Heydar Aliyev was a supporter of the integration of the countries of the Turkic world. The phenomenon of Heydar Aliyev is constantly in the center of attention not only of politicians, but also of science, education and culture figures of the Turkic world.

In December 2012, in the framework of the series of events organized on the occasion of the 9th anniversary of the death of the national leader Heydar Aliyev, it can be considered as the commemoration of the opening of the Heydar Aliyev Park and the Heydar Aliyev secondary school in Ankara, the capital of Turkey. One of the benevolent steps that serve to preserve the legacy of Heydar Aliyev and the legacy of wisdom in the Turkic world is manifested in the activity of the Heydar Aliyev museum-cabinet at the Eurasian National University named after L.N. Gumilyov in Kazakhstan. Another example of respect for the unique personality of Heydar Aliyev is the construction of a large memorial complex in Heydar Aliyev Square in Tashkent, the capital of Uzbekistan, in 2022. The Kyrgyz people take the importance of Heydar Aliyev to education and science as an advice and constantly focus on the education of the young generation. School-Gymnasium educational complex No. 20 opened in Bishkek, the capital of Kyrgyzstan on October 12, 2022, was named after Heydar Aliyev. The publication of the book "Heydar Aliyev" from the "Lives of Prominent People" series in 2010 in Ashgabat, the capital of Turkmenistan, in an elegant layout, can be shown as a manifestation of the great value that the Turkmen people have given to the National Leader of Azerbaijan, Heydar Aliyev. According to the conclusion obtained from the research, the national leader Heydar Aliyev's treasure of ideas about the unity of the Turkic world is held in great respect and reverence by Turkey and the Turkic states of Central Asia. Protection and promotion of the great leader's ideological and spiritual heritage is carried out within the framework of various scientific, educational and cultural projects.

Keywords: Great leader, Azerbaijan, Heydar Aliyev, spiritual heritage, Turkic world.

1.GİRİŞ.

"Yönümüz Şərqə olsa da, yolumuz Qərbədir"
Ümumilli lider Heydər Əliyev

"Heydər Əliyev təkcə Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının yetişdirmiş olduğu ən məşhur dövlət xadimlərindən biridir".

Süleyman Dəmirəl, Türkiyənin Prezidenti

29 sentyabr 2022-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ilin "Heydər Əliyev İli" elan edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı elm-zəka adamlarına, ziyalı və intellektuallara Ulu Öndərin fəaliyyətinin, onun Azərbaycan xalqına miras qoyduğu mənəvi irsinin öyrənilməsinə, zəngin fikir-ideya xəzinəsinin əhatəli araşdırılmasına və təbliğinə yeni motivasiya impulsudur. Belə ki, 2023-cü ildə bəşəriyyətin tarix yaratmağa qadir şəxsiyyəti, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, Türk dünyasının görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 ili tamam olur.

Ulu Öndər Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın memarı olaraq onun dövlətçiliyinin siyasi, iqtisadi, mədəni əsaslarını yaratmışdır. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının bu gün müstəqil, güclü dövlətə sahib olması arzusunu reallığa çevirmiş fenomen şəxsiyyətdir. Belə ki, "Ulu Öndərin şah əsəri olan güclü Azərbaycan dövləti öz suverenliyini, müstəqilliyini qorumağa qadir olduğunu 44 günlük Müharibədə şanlı Zəfər qazanmaqla sübuta yetirmişdir".[1]

2.HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI. Dünyamiqyaslı ictimai-siyasi xadim Heydər Əliyevin titanik siyasi iradəsi sayəsində ölkəmiz dünya məkanında layiqli yerini tutmuşdur. Heydər Əliyevin 1993-cü ildə Azərbaycan rəhbərliyinə qayıdışı ölkənin ictimai-siyasi, sosial, iqtisadi,elmi-mədəni həyatında, beynəlxalq əlaqələrdə dönüş nöqtəsi kimi tariximizə həkk olundu. Həmin andan elmi əsaslara arxalanaraq, beynəlxalq norma və prinsiplərə istinad olunaraq müstəqil dövlət quruculuğu həyata keçirilməyə başlandı.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli şüurun oyanışında, Azərbaycançılıq ideyasının formalaşmasında xidmətləri əvəzsizdir. Heydər Əliyev dühasının siyasi ideyalarının mənəvi-ideoloji əsası dünya azərbaycanlılarının həmrəyliliyinin yeni vüsətlə güclənməsinə təkan vermişdir. Sərəncamda qeyd edildiyi kimi, "Xalqımızı vahid amal ətrafında birləşdirən azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşdırılması, ana dilinin dövlət qayğısı ilə əhatə olunması, ictimai-siyasi, elmi və mədəni fikir tariximizin əlamətdar hadisələrinin müntəzəm qeyd edilməsi ənənəsinin yaradılması, Azərbaycanın çoxəsrlik mənəvi-mədəni irsə sahib qədim diyar və sivilizasiyaların qovşağında yerləşən tolerantlıq məkanı kimi geniş şöhrət qazanması Heydər Əliyevin mükəmməl quruculuq proqramının tərkib hissələri olmuşdur".[1]

Tarixə nəzər salaq. 1991-ci ilin oktyabrın 18-də Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktının elan edildiyi gündən minilliklərdən süzülüb gələn mədəniyyətimizin doğma qaynaqlara söykənməklə ümumbəşəri dəyərlərə qovuşması üçün əsl mənada münbit zəmin

yaradılması uğrunda ilk addımlar atıldı. Bunun üçün, tərəqqinin başlıca amillərindən biri hesab olunan cəmiyyətin hər bir üzvü üçün mədəni sahədə özünüifadə olmaq şəraiti yaradıldı; milli mədəniyyət ideoloji təsirlərdən azad edildi; dünya mədəni dəyərlərinin aşılanması və milli mədəniyyətimizin dəyərlərinin təbliği yolunda olan maneələr aradan qaldırıldı; və ən nəhayət mədəniyyətin və təhsilin idarəolunmasında inzibati-bürokratik sistem ləğv olundu. Bu islahatlar ölkəmiz üçün çətin bir şəraitdə aparılırdı və demək olar ki səmərə dərəcəsi gözə görünməz idi. 1991-1993-cü illərdə Azərbaycanın «20 faizi Ermənistan tərəfindən işğal olundu, bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkünlərimiz çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşamağa məcbur edildi, ölkəni separatçılıq meylləri bürüdü, hakimiyyət böhranı vətəndaş müharibəsinə gətirib çıxardı... Azərbaycanın başının üstünü yenidən öz müstəqilliyini itirmək təhlükəsi aldı»[8, 229]. Belə bir ağır şəraitdə xalqın təkidi ilə 1993-cü il iyunun 15-də hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev qısa müddətdə bütün neqativ hallara son qoyaraq hər cür separatçılıq meyllərini aradan qaldırdı, ölkədə ictimai-siyasi sabitliyi bərqərar etdi, iqtisadiyyatı fəlakətli vəziyyətdən qurtarmaq üçün islahatlar proqramını işləyib hazırlayıb həyata keçirməyə başladı. Ölkənin təbii sərvətlərindən xalqın faydalanması üçün inkişaf etmiş dövlətlərlə çoxsaylı neft müqavilələrinin bağlanmasına, Ermənistanla müharibədə atəşkəs əldə edilməsinə nail oldu. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunması şərtilə Ermənistanla müharibəyə son qoymaq üçün fəal sülh siyasəti mövqeyini bütün dünyaya bəyan etdi. Bu siyasət dünya birliyində, beynəlxalq təşkilatlarda rəğbətlə qarşılandı. Dünyanın aparıcı dövlətləri Azərbaycanın bu mövqeyini dəstəklədi və onu müdafiə etdi [8,229]. Müstəqillik illərində dövlət başçımız Heydər Əliyevin dəyərli tövsiyyələrini rəhbər tutaraq milli-mədəni irsimizi, tariximizi, milli sərvətimizi ideoloji buxovlardan xilas etmək yolunda uğurlu addımlar atılmış oldu.

XXI əsrin astanasında Azərbaycan mədəniyyətinin böyük hamisi mərhum Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə aparılan dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri – elm, təhsil və mədəniyyət sahəsi idi. Demokratik, müstəqil Azərbaycan dövlətinin bərqərar olması xalqımızın həm iqtisadi, həm də mənəvi qələbəsi olmuşdur.

3.HEYDƏR ƏLİYEVİN UZAQGÖRƏN SİYASİ STRATEGİYASI VƏ MİLLİ-MƏNƏVİ İNKİŞAF. XXI əsrin ilk onilliklərində Azərbaycan mədəniyyəti, ümumiyyətlə, iqtisadi sosial, mədəni, mənəvi və siyasi həyatının bütün sahələrinin dünya sivilizasiyasına tam cavab verən bir səviyyədə inkişaf etdirilməsinə yönəlmişdir. Soykökə qayıdış, millətimizin özünü dərk etməsi, xalqımızın və dövlətimizin sivil bəşəriyyətin birgəyaşayış qaydalarını mənimsəmək prosesi gücləndikcə Azərbaycan xalqının malik olduğu ümumbəşəri mədəniyyətin təntənəsi daha aydın nəzərə çarpır. Azərbaycan mədəniyyəti düzgün istiqamətdə aparılan dövlət siyasəti nəticəsində bu gün tarixən formalaşmış mədəni-mənəvi dəyərlər qaynaqlarından bəhrələnərək daha möhtəşəm bir dövrünü yaşayır. Həmin dövrdə qloballaşma şəraitində yaşayan Müstəqil Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərləri həqiqətən böyük təhlükələrlə üzləşir və milli-fəlsəfi və kulturoloji fikrə istinad etmədən, milli ideologiyanın formalaşmasını təmin etmədən və milli-sosial özünüqoruma şüuru formalaşdırmadan bu təhlükədən xilas olmaq çox çətin idi.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasi strategiyasının əsas qayəsi Azərbaycan xaqlının yaradıcılıq enerjisini tarixi yaddaşın bərpasına, milli ruhun canlanmasına, özünüdərkinə və soy-

kökə qayıdışı təmin edilməsinə xidmət etmişdir. Belə ki, XX əsrin 90-ci illərində Azərbaycan elmi mühitində formalaşan milli-kulturoloji fikirlə praktik ictimai həyat arasında əlaqənin yaradılması məsələsi gündəmə gəlmişdir. Məlumdur ki, müasir dövrdə bütün dünya xalqlarının kulturoloji fikrinin strukturunda Qərb fəlsəfəsi üstün yer tutur. XXI əsrin əvvəlində xalqımız həm Qərbin diktə etdiyi müasirlik inkişaf modelindən bəhrələnməyə, həmdə ənənəvi mədəniyyət dəyərlərimizin ideyalarını yaşatmağa çalışırdı. Bəşəriyyətin inkişaf nəbzini tutarkən, aktiv düşüncə tərzi olaraq Qərb nəzəriyyəçilərinin kulturoloji inkişaf modelləri və fikirləri ilə razılaşmamaq mümkün deyil. O zaman formaca və məzmunca arxaikləşmiş Şərq fəlsəfəsinin, həmçinin Azərbaycan fəlsəfəsinin qatlarında təşəkkül tapmış xalqımızın kulturoloji fikri texnogen dünyanın tələblərinə cavab vermirdi. Hər xalqın kulturoloji fikri milli ruhun daşıyıcısı olan, milli, mədəni-mənəvi özünüdərk pilləsinə qalxmış tək-tək tarixi şəxsiyyətlərin kulturoloji nəzəriyyələrindən və öz mədəniyyətinin tarixinə və nəzəriyyəsinə dair konsepsiyaların şəbəkəsindən ibarətdir. Yaranan durumda Müstəqil Azərbaycanda kulturologiya elminin əsas məqsədi çıxış yolu tapmaq idi. Milli-mənəvi dəyərlərimizi qoruyaraq real proseslərə əlavə etmək yox, millilikl̇ə müasirliyin məzmun müstəvisində vəhdətinə nail olmaq əsas məqsəd kimi təyin edilmişdir.

4.HEYDƏR ƏLİYEV: "YÖNÜMÜZ ŞƏRQƏ OLSA DA, YOLUMUZ QƏRBƏDİR".

Azərbaycanın beynəlxalq identikliyi coğrafi yerləşməyə, habelə tarixi, dini və mədəni amillərə görə mürəkkəb və çoxqatlı struktura malikdir. Coğrafi baxımdan Azərbaycan Avropada yerləşib. Dini baxımdan Azərbaycan İslam dünyasının ayrılmaz parçasıdır. Mədəni-linqvistik kontekstdə isə Azərbaycan Türk dünyası ilə identifikasiya olunur. 200 il müddətində Azərbaycan Rusiya imperiyasının, daha sonra SSRİ-nin tərkibində olub, bu gün də MDB-nin üzvüdür. Unikal "beynəlxalq özünüdərkə" malik olan Azərbayan coğrafi yerləşmə özəlliyindən avropa, islam və türk məkanından ayrılmaz olaraq periferik mövqe tutur.

Tarixi gedişatın həlledici mərhələsində geniş bilik və dərin təfəkkür sahibi olan Heydər Əliyev Azərbaycan ictimaiyyətini ən ciddi şəkildə düşündürən müxtəlif sahələrə aid məsələlərin uğurlu həllinə düzgün istiqamət vermişdir. Ümumilli liderimiz Heydər Əliyev "Yönümüz Şərqə olsa da, yolumuz Qərbədir" kəlməsində yeni reallığı əks etdirmişdir. Bu gün texnogen sivilizasiyanın sürətli inkişafı ilə ayaqlaşmaq səbəbindən Avropanın (Qərb) dəyərlərinə istinadı qacılmaz olduğunu bildirməklə, milli-mədəni dəyərlərimizə sadiqlik və hörmətlə yanaşma Ulu Öndərimizn bizə nəsihəti və gələcək inkişaf üçün miras qoyduğu strateji yol xəritəsidir.

Bu gün həmin tezisi rəhbər tutaraq Türk dünyasının ayrılmaz parçası olan Azərbaycan filosof və intellektualları bəşəriyyətə qlobal mədəni dialoqun unikal modelini təklif edir. Azərbaycanın dünya icmasına təklif etditi qlobal dialoq modeli azərbaycançılıq, multikulturalizm, türkçülük və İslam humanizminə arxalanır. Bəşəriyyətin müasir inteqrasiya proseslərini obyektiv dəyərləndirən Azərbaycanın intellektualları, zəka sahibləri, o cümlədən kulturoloq-tədqiqatçılar mədəni müxtəlifliyin və mədəniyyətlərarası dialoqun inkişaf etdirilməsinin konstruktiv mexanizmlərini bəşəriyyətə təklif edirlər. Belə ki, tarixin həlledici mərhələsində geniş bilik və dərin təfəkkür sahibi olan Heydər Əliyev Azərbaycan ictimaiyyətini ən ciddi şəkildə düşündürən məsələrin uğurlu həllinə düzgün istiqamət vermişdir.

5.ÜMUMTÜRK DÜNYASININ LİDERİ – HEYDƏR ƏLİYEV. Heydər Əliyev yalnız Azərbaycan xalqının sevimli lideri olmamışdır, o həmçinin bütün Türk dünyasında tanınan və sevilən dövlət xadimi olmuşdur. Türkiyə-Azərbaycan dostluq əlaqələrini əks etdirən "Bir millət, iki dövlət" ifadəsi də məhz Heydər Əliyevə məxsusdur. Türkiyənin Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan demişdir: "*Mərhum Heydər Əliyev Azərbaycanın xoşbəxtliyi və firavanlığı, bölgədə və dünyada sülh naminə göstərdiyi fövqəladə xidmətlərlə türk və dünya tarixində şərəfli yer tutmuşdur. Heydər Əliyev təkcə Azərbaycanda deyil, bütün türk dünyasında tanınan və sevilən liderdir*". Bu gündə Heydər Əliyev şəxsiyyətinin nəhəngliyi qürur və iftixar hissi oyadır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Türk dünyası ölkələrinin inteqrasiyasının tərəfdarı olmuşdur. O, 1994-cü ildə Türk Xalqlarının Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq qurultayının iştirakçılarına təbrikində qeyd etmişdir: "*Özünün yeni yüksəliş dövürünü yaşayan çağdaş türk dünyası bəşər sivilizasiyasına yeni misilsiz nümunələr vermək iqtidarındadır. Bu gün öz suverenliyini əldə etmiş bir çox türk cumhuriyyətlərinin bu sıraya qoşulması türk dünyasının gələcəyinə işıqlı ümidlər oyadır. İtisadi, siyasi və mədəni həyatın sıx telləri ilə birləşməyə başlamış türk xalqları yeni dünyanın amillərindən birinə çevrilməkdədir*".[2]

Bu gün Azərbaycanın türk dünyası dövlətlərilə əməkdaşlığı və dostluq münasibətləri xalqlarımızın tarixi kökləri, əsrlər boyu toplanmış adət-ənələri və dil birliyi əsasında qurulub. Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistanla Azərbaycanın tarixi ənənələr, dostluq və qardaşlıq əlaqələri əsrlər boyu mövcud olmuşdur.

Heydər Əliyev irsini və fəaliyyətini öyrənərək aydın şəkildə müəyyən olur ki, onun sovet dövründə və Azərbaycanın müstəqilliyi bərpa olunandan sonra da siyasəti və çoxşahəli fəalliyyəti milli maraqlara, soy-kökə bağlılığa xidmət edib. Bu özünü doğma olan türkdilli ölkələrlə sıx dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin təşviq edilməsində özünü görsədirdi. 29 iyun 1999-cu ildə Türk Dövlətləri və Topluqlarının VII Dostluq, Qardaşlıq və İşbirliyi Qurultayına müraciətində Heydər Əliyev vurğulayırdı: "*Bu gün – iyirminci yüzilliyin sonlarında xalqımızın tarixi haqqına qovuşaraq müstəqillik əldə etmişdir. Hər birimizin qəlbini sonsuz qürur duyğuları ilə döyündürən milli dövlətçilik atributlarımızı, türklüyün zəngin maddi və mənəvi dünyasını nümayiş etdirən tarixi abidələrimizi, ümumbəşəri dəyərlərimizi maneəsiz inkişaf etdirmək üçün hər cür şərait yaranmışdır. Bu böyük nailiyyətləri qoruyub saxlamaq dövlət müstəqilliyimizi daha da möhkəmləndirmək, ölkələrimiz və xalqlarımız arasında suverenlik, qarşılıqlı etimad və qardaşlıq prinsiplərinə əsaslanan hərtərəfli əlaqələrə nail olmaq hər birimizin gələcək nəsillər qarşısında müqəddəs borcumuzdur*".[3]

Bu gün isə nəyinki Azərbaycan, bütün Türk dünyasının dahi şəxsiyyət Heydər Əliyev ideyalarındakı müdriklik irsini qoruyub-saxlamaq ümdə vəzifələrindən biridir. Türk dilli ölkələrin başçılarının Heydər Əliyev dühası barədə söylədikləri fikirlər onun Suleyman Demirəlin sözlərilə desək "*təkcə Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının yetişdirmiş olduğu ən məşhur dövlət xadimlərindən* biri" olduğunu və ona olan dərin hörmətin əyani sübutudur. Türk dünyasının ağsaqqalı elan olunan Heydər Əliyev barəsində Nursutan Nazarbayev demişdir: "*Heydər Əlirza oğlu Azərbaycan Respublikası üçün, MDB-nin inkişafı üçün, Qazaxıstan və Azərbaycan xalqlarının çoxəsrlik dostluğunun möhkəmlənməsi üçün çox işlər görüb*".

Tacikistan Respublikasının Prezidenti Emoməli Rəhmon hörmət və ehtiramnı Heydər Əliyevə aşağıdakı sözlər vasitəsilə bildirmişdir: "*Onun işləri və xidmətləri qədirbilən Azərbaycan xalqının və bütün xoşməramlı insanların xatirəsində əbədi yaşayacaq... Heydər Əliyevin adı doğma torpaqla qırılmaz surətdə bağlıdır. Müstəqil və suveren Azərbaycanın çiçəklənməsi və tərəqqisi, ölkədə ictimai-siyasi vəziyyətin sabitləşməsi və regionda yorulmadan möhkəm sülh axtarışı Heydər Əlirza oğluna bütün dünyada yüksək nüfuz və səmimi hörmət qazandırmışdır. Onun işləri və xidmətləri qədirbilən Azərbaycan xalqının və bütün xoşməramlı insanların xatirəsində əbədi yaşayacaq*".

6.AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ – BİR-BİRİNƏ YAXIN İKİ TÜRK DÖVLƏTİDİR. Türkiyə Cumhuriyyətinin Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan nitqlərinin birində Ulu öndərin Türk dünyasına verdiyi töhvələri yüksək qiymətləndirmişdir: "*Mərhum Heydər Əliyev Azərbaycanın xoşbəxtliyi və firavanlığı, bölgədə və dünyada sülh naminə göxtərdiyi fövqəladə xidmətlərlə türk və dünya tarixində şərəfli yer tutmuşdur*". Heydər Əliyev fenomeni Türkiyənin yalnız siyasət adamlarının deyil, o cümlədən də elm, təhsil və mədəniyyət xadimlərinin də daim diqqətindədir. Belə ki, 2019-cu ildə Heydər Əliyev Mərkəzində türkiyəli tarixçi, professor İlber Ortaylı "Qafqaz tarixi" mövzusunda mühazirədə Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan və Türkiyə münasibətlərinin möhkəmləndirilməsində xüsusi xidmətlərini vurğulamışdır: "*Azərbaycan və Türkiyə də bir-birinə yaxın iki Türk dövlətidir. Heydər Əliyev münasibətlərimizi çox gözəl müəyyən etmişdir. Bir millət, iki dövlət. Biz bir mədəniyyətin parçasıyıq. Bu mədəniyyətin çox rəngləri var. Zəngin tarixi keçmişə sahibik. Türklər dövlətsiz yaşamaz. Dövləti əl üstə tutmaq lazımdır*".[4]

Türkiyə Cumhuriyyətilə Azərbaycanın dostluq və qardaşlıq rəmzlərindən biri Ulu öndər Heydər Əliyevin xatirəsinin, onun ümumtürk dünyasına miras qoyduğu mənəvi dəyərlərinin yaşadılmasıdır. 2012-ci ilin dekabr ayında Ümummilli lider Heydər Əliyevin vəfatının 9-cu ildənömü münasibətilə təşkil olunan silsilə tədbirlər çərçivəsində Türkiyənin paytaxt şəhəri Ankarada Yeniməhəllə rayonunda Heydər Əliyev Parkının və Heydər Əliyev adına orta məktəbin [6] açılışı qardaşlıq rəmzi kimi qiymətləndirilə bilər.

Bundan başqa, 2006-ci ildə İstanbulun Sarıyer rayonunda Heydər Əliyevin abidəsinin açılışı olmuşdur. Abidənin ucaldığı küçəyə Ümummilli liderin adı verilmişdir.[7] Azərbaycan-Türkiyə dostluq və qardaşlığına böyük töhfə verən Ulu öndərin işıqlı xatirəsini yaşadan digər abidəsi Qars şəhərində Heydər Əliyev Parkında [8] yerləşir. 2011-ci ildə Türkiyənin Tarsus şəhərində 2,5 hektar ərazisində Heydər Parkı salınmışdır. Parkın ərazisində Bakıdan göndərilən hündürlüyü 5 metr, çəkisi 3 ton olan Heydər Əliyevin bürünc heykəli mərmər postament üzərində quraşdırılmışdır.[9]

7.QAZAXSTANDA L.N.QUMİLYOV ADINA AVROASİYA MİLLİ UNİVERSİTETİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEV MUZEY-KABİNETİ. Türk dünyasının Heydər Əliyevin irsinin və müdriklik mirasının yaşadılamasına xidmət edən xoşməramlı addımlarından biri də Qazaxstanda L.N.Qumilyov adına Avroasiya Milli Universitetində Heydər Əliyev muzey-kabinetinin fəaliyyətində təzahürünü tapır. 18 aprel 2013-cü ildə həmin muzey-kabinetdə Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 90 illiyinə həsr olunmuş konfrans keçirilmişdir.[15] L.N.Qumilyov adına Avroasiya Milli Universitetində Heydər Əliyev muzey-kabinetinin fəaliyyəti Azərbaycan-Qazaxstan dostluq münasibətlərinin, mənəvi doğmalıq axtarışlarının, intellektual potensialının yüksəlməsinin əksidir.

8.ÖZBƏKİSTANIN PAYTAXTI DAŞKƏND ŞƏHƏRİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEV MEYDANI. Heydər Əliyevin nadir şəxsiyyətinə ehtiramın digər nümunəsi Özbəkistanın paytaxtı Daşkənd şəhərində Heydər Əliyev Meydanında Ulu öndərin xatirəsini əbədiləşdirən böyük memorial kompleksin ucaldılmasıdır. 21 iyun 2022-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Özbəkistana rəsmi səfəri çərçivəsində Heydər Əliyev Meydanının açılış mərasimində Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirzəyev çıxışında Azərbaycan xalqının Ümummilli Liderinin özbək xalqına həmişə böyük hörmətlə yanaşdığını bildirmişdir: "*Hərtərəfli savadlı və əsl ziyalı insan olan Heydər Əliyev bizim tariximizə, mədəniyyətimizə və ənənələrimizə səmimi heyranlığını bildirirdi. Məsələn, 1996-cı ildə Daşkənddə olarkən, Heydər Əliyev Teymurilər Tarixi Muzeyini ziyarət edərək Fəxri qonaqlar kitabında yazdığı qeyddə xüsusi olaraq vurğulamışdı: "Əmir Teymurun xidmətlərinə, onun tarixi irsinə qayğıkeş, hörmətli münasibətə görə Özbəkistan xalqı çox sağ olsun". Bu, yüksək mənəviyyat və müdriklik təzahürüdür*."[10]

9.QIRĞIZISTANIN PAYTAXTI BİŞKEKDƏ HEYDƏR ƏLİYEV ADINA 20 SAYLI MƏKTƏB-GİMNAZİYA TƏHSİL-TƏRBİYƏ KOMPLEKSİ. Beynəlxalq miqyaslı tarixi şəxsiyyət Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyevin zəngin siyasi və dövlətçilik təcrübəsi, müdrikliyi və yüksək insani keyfiyyətləri, xalqın mənafeyinin müdafiəsində qətiyyəti və prinsipiallığı, Türk dünyasının gələcəyinə inamı ona Qırğızıstanda da hörmət qazandırmışdır. Heydər Əliyevin "Bizim cəmiyyətin gələcək tərəqqisi bu gün bizim gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən çox asılı olacaq" sözlərində təhsilə və elmə ifadə etdiyi önəmi qırğız xalqı bir nəsihət kimi qəbul edərək gənc nəslin tərbiyəsini daim diqqət mərkəzində saxlayır. Xalq məhəbbətinin təzahürü olaraq 12 oktyabr 2022-ci il tarixində Qırğızıstanın paytaxtı Bişkekdə açılan 20 saylı Məktəb-Gimnaziya təhsil-tərbiyə kompleksinə Heydər Əliyevin adı verilmişdir.[11] Bişkekin ən böyük məktəblərindən birinə Heydər Əliyevin adının verilməsi Azərvaycan və Qırğızıstan arasında möhkəm dostluq və qardaşlığın təzahürüdür.

10.TÜRKMƏNİSTANIN PAYTAXTI AŞQABADDA "GÖRKƏMLİ ADAMLARIN HƏYATI" SERİYASINDAN OLAN "HEYDƏR ƏLİYEV" KİTABININ NƏŞRİ. Azərbaycan-Türkmənistan münasibətləri, o cümlədən mədəni əlaqələri [12] yeni inkişaf mərhələsini yaşayır. Bu gün türk xalqlarının birləşməyə, o cümlədən Türkmənistan-Azərbaycan dostluğuna daha çox ehtiyac və tələbat vardır. Bu birləşmənin əsas arqument və faktorlarından biri Heydər Əliyev amilidir. Türkmən xalqı Azərbaycanın Ümummilli lideri Heydər Əliyevə verdiyi böyük dəyərin təzahüri kimi 2010-cu ildə anadan olmasının 87-ci ildönümü ilə bağlı Türkmənistanın paytaxtı Aşqabadda "Görkəmli adamların həyatı" seriyasından olan "Heydər Əliyev" kitabının türkmən dilinə tərcümə edərək nəfis tərtibatda dərc edilməsini göstərmək olar [13]. 2013-cü ildə Aşqabadda türkmən dilində dərc olunan "Zaman Türkmənistan" qəzetində Ulu öndər Heydər Əliyevin 90 illiyi yubileyi münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Türkmənistandakı səfiri Vəhdət Sultanzadənin "Xalqının vəfalı oğlu" başlıqlı məqaləsi dərc olunub.[14]

11.NƏTİCƏ. Ümummilli lider Heydər Əliyevin Türk dünyasının birliyi barədə fikir xəzinəsi Türkiyə və Mərkəzi Asiyanın türk dövlətləri tərəfindən böyük hörmət və ehtiram hissi ilə yaşadılır. Ulu öndərin ideoloji, mənəvi mirasının qorunması və təbliği müxtəlif elm, təhsil və mədəni layihələr çərçivəsində həyata keçirilir.

QAYNAQLAR

1. Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ilin "Heydər Əliyev İli" elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // https://president.az/az/articles/view/57413

2.Türk Xalqlarının Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq qurultayının iştirakçılarına təbrik - 20 oktyabr 1994-cü il // https://lib.aliyevheritage.org/az/3655705.html

3.Türk Dövlətləri və Topluluqlarının VII Dostluq, Qardaşlıq və İşbirliyi Qurultayına - Bakı şəhəri, 29 iyun 1999-cu il // https://lib.aliyevheritage.org/az/9998406.html

4.İlber Ortaylı Bakü'de: Azeri kullanımı doğru değil // https://www.qha.com.tr/haber-arsivi/ilber-ortayli-baku-de-azeri-kullanimi-dogru-degil-20260

5.Türkiyədə Heydər Əliyevin adını daşıyan park və orta məktəbin açılışı olub// https://sia.az/az/news/social/325386.html

6.Istanbulun Sariyer rayonunda Ümummilli lider Heydər Əliyevin abidəsinin açılışı // https://azertag.az/xeber/ISTANBULUN_SARIYER_RAYONUNDA_

7.Türkiyənin Qars şəhərində ulu öndər Heydər Əliyevin əziz xatirəsi ehtiramla yad edilib // https://azertag.az/xeber/Turkiyenin_Qars_seherinde_ulu_onder_Heyder_Aliyevin_eziz_xatiresi_ehtiramla_yad_edilib-2127758

8.Tarsusda Ulu Öndər Heydər Əliyevin heykəli ucaldılmışdır // http://khatai-ih.gov.az/az/news/505.html

9.İlham Əliyev və Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyev Daşkənddə Heydər Əliyev Meydanının açılış mərasimində iştirak ediblər // https://president.az/az/articles/view/56476

10.Sadır Japarov: "Qırğızıstanda Heydər Əliyevin adına məktəbin açılması əlamətdar hadisədir" // https://report.az/xarici-siyaset/

11.Azərbaycan-Türkmənistan mədəni əlaqələri yeni mərhələyə qədəm qoyur // https://www.azerbaijan-news.az/view-128016/Az%C9%99rbaycan-T%C3%

12.Kamil Həmzəoğlu. Görkəmli adamların həyatı: Heydər Əliyev" kitabı türkmən dilində // 525-ci qəzet.- 2010.- 15 may.- S.8. // http://anl.az/down/meqale/525/2010/may/119723.htm

13. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 90 illik yubileyi münasibətilə "Zaman Türkmənistan" qəzetində "Xalqının vəfalı oğlu" sərlövhəli məqalə dərc edilmişdir // tag.az/xeber/Umummilli_lider_Heyder_Aliyevin_90_illik_yubileyi_munasibetile_Zaman_Turkmenistan_qezetinde_Xalqinin_vefali_oglu_serlovheli_meqale_derc_edilmisdir-21106

14. "Heydər Əliyev: Müstəqilliyimiz əbədidir" (çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, müraciətlər, fərmanlar) - Azərnəşr, Bakı - 1998, 2-ci cild, səh. 400-406.

15.Арман Сулейменов. Гейдар Алиев - Аксакал тюркского мира // https://e-history.kz/ru/news/show/4506

HEYDƏR ƏLİYEV AZƏRBAYCANIN TƏHSİL SİYASƏTİNİN BANİSİ KİMİ

HAYDER ALIYEV AS THE FOUNDER OF THE EDUCATIONAL POLICY OF AZERBAIJAN

P.ÜZ.F.D. Məmmədova Esmira Fərhad Qızı

Bakı Şəhəri, Adpu-Nun "Azərbaycan Dili Və Onun Tədrisi Texnologiyası" Kafedrasının Baş Müəllimi

0009-0008-3969-1669

ÖZET

Bildiyimiz kimi, Heydər Əliyevin Azərbaycan üçün, onun gənclərinin hərtərəfli inkişafı üçün çox işlər görmüşdür. Onun gördüyü işlərin nəticələrini araşdırdıqda ümummilli lider Heydər Əliyevin dahi siyasətçi olduğunu deyə bilərik.

Məlumdur ki, 1993-cü ilin iyun ayında Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıdanda artıq dağıdıcı qüvvələr Azərbaycanı talan etmiş, ölkə ərazisinin bir qismini itirmiş, Azərbaycanda qaçqınlar və məcburi köçkünlər ordusu yaranmışdır. Ölkənin təhsil sistemi, demək olar, bərbad hala düşmüşdü. Cəmiyyətin, ictimai və dövlət həyatının bütün sahələrini əhatə edən sistemli dərin böhran az mənfi təsirini təhsil sistemində də göstərirdi. Kənd yerlərində məktəblər, demək olar ki, fəaliyyətini dayandırmışdı. Dağ və dağətəyi rayonlarında məktəblərin əksər hissəsi istilik sistemi olmadığından noyabr ayında bağlanır, may ayında içində isə açılırdı. Şəhər məktəblərində də vəziyyət ürəkaçan deyildi. Respublikanın cənub bölgəsində yaşlılar, bəzi hallarda cənub qonşu şəxslərdə təhsil sisteminə dini fikirləri də əlavə etməyə cəhd edirdilər. Araşdırmalardan məlim olduğu kimi həmin dövrdə mintqlərdə iştirak etmək imtahanlarda tədris fənlərinin mənimsənilməsi kimi qiymətləndirilirdi. Bütün bunlar təhsil sisteminin böhranı və dağılması ilə nəticələnmişdir. Odur ki, 1993-cü ildə Heydər Əliyev qarşısında duran başlıca vəzifə təhsil sistemində böhranlı vəziyyətin tez bir zamanda aradan qaldırılması məsələsi idi.

XX əsrin 80-90-cı illərinin əvvəllərində Azərbaycanın təhsil sistemində baş verən böhran özünü nədə biruzə verirdi? İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, bu böhran sistemli xarakter daşıyırdı. Əvvəla, bu böhran cəmiyyətin həyatının bütün sahələrində hökm sürən böhranın bir tərkib hissəsi idi.

Cəmiyyətin əksər hissəsini yoxsulluğa düçar edən dərin iqtisadi böhranın ən güclü zərbəsi məhz ziyalılara, elmi işçilərə, müəllim və həkimlərə, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinə dəymişdi. Məhz buna görə də ziyalıların, o cümlədən elmi, təhsil işçilərinin əksər hissəsi biznes. Xidmət sahələrinə keçmiş və yaxud xarici ölkələrə getmişdi. İndi ölkənin təhsil sistemində mövcud olan kadr çatışmazlığının səbəblərindən biri də məhz bununla bağlıdır. Nəhayət, bir ictimai-siyasi sistemdən digərinə keçid mütləq dəyərlərin yenidən qiymətləndirilməsi, dünyagörüşü və ideya mövqelərinə yenidən baxılması ilə nəticələnir. Lakin dəyərlərin yenidən qiymətləndirilməsi prosesi, bir qayda olaraq, ağır prosesdir. Burada ideyalar, mövqelər, maraqların toqquşması, tərəfdarlar və rəqiblər axtarışı məsələləri meydana çıxır. Həssas bir sahə olan təhsil belə proseslərə son dərəcə kəskin reaksiya verir. Belə

vəziyyətdə alim və müəllimlər könüllü, şüurlu və yaxud təzyiq altında uzun illər tutduqları prinsiplərdən, tərəfdarı olduqları ideyalardan imtina etmək məcburiyyətində qalır. Deməli, təhsil sistemində böhranın daha da dərinləşməsində şüur əhəmiyyətli rol oynayır. Təhsil sistemini və bütövlükdə ölkəni böhrandan məhz Heydər Əliyev çıxarmalı idi. Qeyd etmək lazımdır ki, o, həmin vəzifəsinin öhdəsindən məharətlə gəldi.

ANAHTAR KELİMELER: siyaset, kurtuluş, eğitim sistemi, okul, kriz, politikacı

MAMMADOVA ESMIRA

ABSRTACT: As we know, Heydar Aliyev has done a lot for Azerbaijan and for the comprehensive development of its youth. When we examine the results of his work, we can say that national leader Heydar Aliyev is a genius politician.
It is known that when Heydar Aliyev returned to power in June 1993, destructive forces had already looted Azerbaijan, lost a part of the country's territory, and an army of refugees and internally displaced persons was created in Azerbaijan. The country's education system was almost ruined. Systemic deep crisis covering all spheres of society, public and state life had a slight negative impact on the education system as well. In rural areas, schools had almost ceased to function. Most of the schools in mountain and foothill regions were closed in November due to lack of heating system, and opened in May. The situation in city schools was not encouraging either. In the southern part of the republic, the elders, in some cases in the southern neighbors, tried to add religious ideas to the education system. As I know from the researches, in that period, participating in the meetings was considered as mastering the teaching subjects in the exams. All this resulted in the crisis and collapse of the education system. Therefore, the main task before Heydar Aliyev in 1993 was the issue of quickly eliminating the crisis situation in the education system.

What was the crisis in the education system of Azerbaijan in the early 80s and 90s of the 20th century? First of all, it should be noted that this crisis was systemic in nature. First of all, this crisis was a component of the crisis prevailing in all spheres of society's life.
The strongest blow of the deep economic crisis, which plunged the majority of the society into poverty, was precisely on the intellectuals, scientific workers, teachers and doctors, culture and art figures. That is why the majority of intellectuals, including scientific and educational workers, are in business. He went to service areas or went to foreign countries. One of the reasons for the lack of personnel in the education system of the country is related to this. Finally, the transition from one socio-political system to another necessarily results in a reassessment of values, a revision of worldviews and ideological positions. But the process of revaluation of values is usually a difficult process. Here, issues of ideas, positions, conflicts of interest, search for supporters and opponents emerge. Education, which is a sensitive field, reacts extremely sharply to such processes. In such a situation, scientists and teachers are forced to voluntarily, consciously or under pressure to give up the principles and ideas they have been supporting for many years. Therefore, consciousness plays an important role in deepening the crisis in the education system. It was Heydar Aliyev who should have brought the education system and the country as a whole out of the crisis. It should be noted that he coped with this task skillfully.

KEYWORDS: politics, liberation, education system, school, crisis, politician

ÖZET: Bildiyimiz kimi, Heydər Əliyevin Azərbaycan üçün, onun gənclərinin hərtərəfli inkişafı üçün çox işlər görmüşdür. Onun gördüyü işlərin nəticələrini araşdırdıqda ümummilli lider Heydər Əliyevin dahi siyasətçi olduğunu deyə bilərik.

Məlumdur ki, 1993-cü ilin iyun ayında Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıdanda artıq dağıdıcı qüvvələr Azərbaycanı talan etmiş, ölkə ərazisinin bir qismini itirmiş, Azərbaycanda qaçqınlar və məcburi köçkünlər ordusu yaranmışdır. Ölkənin təhsil sistemi, demək olar, bərbad hala düşmüşdü. Cəmiyyətin, ictimai və dövlət həyatının bütün sahələrini əhatə edən sistemli dərin böhran az mənfi təsirini təhsil sistemində də göstərirdi. Kənd yerlərində məktəblər, demək olar ki, fəaliyyətini dayandırmışdı. Dağ və dağətəyi rayonlarında məktəblərin əksər hissəsi istilik sistemi olmadığından noyabr ayında bağlanır, may ayında içində isə açılırdı. Şəhər məktəblərində də vəziyyət ürəkaçan deyildi. Respublikanın cənub bölgəsində yaşlılar, bəzi hallarda cənub qonşu şəxslərdə təhsil sisteminə dini fikirləri də əlavə etməyə cəhd edirdilər. Araşdırmalardan məlim olduğu kimi həmin dövrdə mintqlərdə iştirak etmək imtahanlarda tədris fənlərinin mənimsənilməsi kimi qiymətləndirilirdi. Bütün bunlar təhsil sisteminin böhranı və dağılması ilə nəticələnmişdir. Odur ki, 1993-cü ildə Heydər Əliyev qarşısında duran başlıca vəzifə təhsil sistemində böhranlı vəziyyətin tez bir zamanda aradan qaldırılması məsələsi idi.

ANAHTAR KELİMELER: siyaset, kurtuluş, eğitim sistemi, okul, kriz, politikacı

GİRİŞ:XX əsrin 80-90-cı illərinin əvvəllərində Azərbaycanın təhsil sistemində baş verən böhran özünü nədə biruzə verirdi? İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, bu böhran sistemli xarakter daşıyırdı. Əvvəla, bu böhran cəmiyyətin həyatının bütün sahələrində hökm sürən böhranın bir tərkib hissəsi idi.

Təhsil sistemində, istər müəllimlərin, istərsə də şagird və tələbələrin bu sistemə münasibətlərində cəmiyyətin sosial- siyasi orqanizmini darmadağın edən ideoloji böhran özünü açıq şəkildə biruzə verirdi. Məhz bunun nəticəsində müəllim, şagird və tələbələrdə mövcud təhsil sisteminə inamsızlıq əmələ gəlmişdi. Dinin adından istifadə edən bəzi siyasi qüvvələr hətta dünyəvi təhsilin zəruriliyini şübhə altına alırdı. Antisovet yönümlü siyasətçilər sover təhsil sistemini pisləməklə yaxalarını qurtarmağa cəhd göstərirdilər. Onlar, ümumiyyətlə, sovet təhsil sistemindən, hətta onun dəyərli cəhətlərini saxlamaqla, imtina etməyə çağırırdılar. Bununla əlaqədar təklif edirdi ki, Türkiyə, Amerika modelinə və yaxud dini təhsil sisteminə keçmək lazımdır. Bu, onunla izah olunurdu ki, guya sovet təhsil sistemi gənclərin şüurunu "Manqurtlaşdırır". Halbuki təhsil sisteminin də müstəb cəhətləri az deyildi. O zamankı təhsil sisteminə belə yanlış münasibət yalnız təhsil müəssisələrində deyil, bütün cəmiyyətdə hökm sürürdü. "Xalq cəbhəsi" və "Müsavat" hakimiyyəti dövründə təhsil məsələlərinin parlanment iclaslarındakı müzakirəsi buna əyani sübutdur. Təsadüfi deyildir ki, siyasi və ideoloji baxışlarına görə bəzi müəllimlərin təqiblərə məruz qalmaları məhz həmin

dövrlərə təsadüf edir ki, bu da təhsil sistemində böhranın daha da kəsginləşməsi və dərinləşməsi ilə nəticələnmişdir.

ARAŞDIRMA: 90-cı illərin əvvələrində parlament heç bir bir hazırlıq işiləri həyata keçirilmədən latin qrafikalı əlifabaya keçmək barədə qərar qəbul etdi. Həmçinin kitab, dərslik və dərs vəsaitələrinin çatışmazlığı ilə nəticələndi ki, bu da təhsil sistemində böhranın daha da dərinləşməsinə səbəb oldu. Dərsliklər və dərs vəsaitlərin hazırlanması isə uzunsürən çətinliklər hesabına yaranır. Bu prosesin həyata keçirilməsində şagird və müəllim heyətinin nə qədər çətinliklərlə üzləşməsindən danışmağa belə dəyməz. Həmin illərdə təhsil almış ziyalıların çıxışlarında o dövrü təhsildə sistemsizliyin olması ilə bağlayırlar. Bu böhrandan isə çıxış yolu yalnız ümummilli liderin uzaqgörən siyasəti nəticəsində yoluna qoyula bilərdi.

Cəmiyyətin əksər hissəsini yoxsulluğa düçar edən dərin iqtisadi böhranın ən güclü zərbəsi məhz ziyalılara, elmi işçilərə, müəllim və həkimlərə, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinə dəymişdi. Məhz buna görə də ziyalıların, o cümlədən elmi, təhsil işçilərinin əksər hissəsi biznes. Xidmət sahələrinə keçmiş və yaxud xarici ölkələrə getmişdi. İndi ölkənin təhsil sistemində mövcud olan kadr çatışmazlığının səbəblərindən biri də məhz bununla bağlıdır. Nəhayət, bir ictimai-siyasi sistemdən digərinə keçid mütləq dəyərlərin yenidən qiymətləndirilməsi, dünyagörüşü və ideya mövqelərinə yenidən baxılması ilə nəticələnir. Lakin dəyərlərin yenidən qiymətləndirilməsi prosesi, bir qayda olaraq, ağır prosesdir. Burada ideyalar, mövqelər, maraqların toqquşması, tərəfdarlar və rəqiblər axtarışı məsələləri meydana çıxır. Həssas bir sahə olan təhsil belə proseslərə son dərəcə kəskin reaksiya verir. Belə vəziyyətdə alim və müəllimlər könüllü, şüurlu və yaxud təzyiq altında uzun illər tutduqları prinsiplərdən, tərəfdarı olduqları ideyalardan imtina etmək məcburiyyətində qalır. Deməli, təhsil sistemində böhranın daha da dərinləşməsində şüur əhəmiyyətli rol oynayır. Təhsil sistemini və bütövlükdə ölkəni böhrandan məhz Heydər Əliyev çıxarmalı idi. Qeyd etmək lazımdır ki, o, həmin vəzifəsinin öhdəsindən məharətlə gəldi.

Elm, təhsil və incəsənətdə böhranın aradan qaldırılması mənəvi istehsalın subyektləri olan alimlərlə, müəllim və yaradıcı ziyalılarla, bir sözlə elmi inkişaf etdirənlərlə, şagird və və tələbələri öyrədənlərlə, incəsənət əsərlərini yaradanlarla səmərəli iş aparılması ilə şərtlənir. Bunu dərindən dərk edən Heydər Əliyev respublikanın ziyalıları ilə, o cümlədən məktəb və institut müəllimləri ilə, gənclər nümayəndələri ilə geniş ideya-tərbiyə işlərini həyata keçirilməsinə başladı. Güclü məntiqi, vətəndaşlıq əqidəsi olan, ziyalıların psixologiyasını və həyatını dərindən bilən Heydər Əliyev mənəvi-psixoloji vəziyyəti dəyişdirməyə, dövlətə və sabahkı günə, elmin, təhsilin, mədəniyyətin yenidən dirçəlməsinin çox da uzaqda olmadığına insanlarda inam yaratmağa nail oldu. Məhz bu dönüş dövründən təhsil sistemində yeni həyat başlandı və həmvətənlərimizin xarici ölkələrə axınının qarşısı alındı.

Məhz həmin mühüm tədbirləri həyata keçirdikdən sonra, Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev müəllimlərin maddi rifanın yaxşılaşdırılmasına, təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsinə diqqəti artıra bildi. Eyni zamanda o, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, elmlə təhsilin qarşılıqlı əlaqələri məsələlərini də daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. 1993-cü ildən başlayaraq Heydər Əliyev təhsil sisteminə yeni

Azərbaycan quruculuğunun ayrılmaz tərkib hissəsi kimi baxırdı. Heydər Əliyevin təfsirində təhsil Azərbaycan xalqının ümummilli mənafelərinə uyğun inkişaf etməlidir.

Suveren Azərbaycanın Prezident kimi Heydər Əliyev təhsilin keyfiyyəti parametrlərinə xüsusi diqqət yetirirdi. O, gənclərin təhsil və tərbiyəsində milli və ümumbəşəri dəyərlərin metodoloji cəhətdən vəhdətini tələb edirdi. Qarşıya çıxan bütün çətinliklərə baxmayaraq, Heydər Əliyevin Azərbaycanın təhsil sisteminin inkişafına, onun ixtisas nomenklaturasının daha da genişlənməsinə nail ola bildi. Məhz bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Azərbaycan Milli Konservatoriyası, Slavyan Universiteti, Sumqayıt Dövlət Universiteti və bir sıra hərbi yönümlü ali təhsil müəssisələri açıldı.

1 sentyabr 2001-ci ildə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin Bakıda ilk özəl ümumtəhsil məktəb kompleksinin açılışı mərasimində nitqindən bir çıxışa diqqət yetirək: " Təhsil sistemində, dövlət məktəblərində, dövlət universitetlərində nöqsanlar da var, çatışmazlıqlar da var. Bəzi təhsil müəssisələri hələki, uşaqlara, gənclərə müasir tələblərə uyğun təhsil vermirlər. Bəzi yerlərdə daha da narahatedici qüsurlar var. Biz bunları ardıcıl surətdə aradan qaldırılması üçün çalışır və çalışacağıq. Ancaq eyni zamanda, özəl təhsil müəssisələrinin yaranması da Azərbaycanda yeni bir hadisədir və biz bunları dəstəkəyirik. Güman edirik ki, belə özəl təhsil müəssisələri Azərbaycan gənclərinin bir qisminin yüksək təhsil alması üçün yararlı olacaqdır.

Ancaq bir şeyi qeyd etmək istəyirəm ki, ümumiyyətlə, təhsil biznesə çevrilməməlidir. Bunu hamı bilməlidir. Təəssüflər olsun ki, ötən illərdə ölkəmizdə bu məsələlər hələ tam nizamlanmadığına görə bəzi yerlərdə özəl univesitetlər, yaxud özəl məktəblər yaranıbdır. Ancaq araşdıranda görürsən ki, bu, onu yaradanların artıq vəsait əldə etməsi məqsədi daşıyır, başqa universitetlərə, məktəblərə nisbətən daha da yüksək təhsil vermək məqsədi daşımır. Bu bizi narahat edir.

İndi biznes, yəni özəl sektor bizim iqtisadiyyatımızda aparıcı yer tutur. Amma təhsil sahəsi müqəddəs sahədir. Çünki təhsi lsahəsi uşaqları, gəncləri hazırlayıb gələcəyə əsl vətəndaş, yüksək səviyyəli mütəxəssis etmək üçün mövcuddur. Əgər özəl universitetlər, özəl məktəblər yaradan şəxslər başqa məqsəd daşıyırlarsa, yəni bundan özləri üçün mənfəət götürmək məsələsinə üstünlük veriblərsə, bəzən də çox hallarda təhsilin keyfiyyəti bizim dövlət universitetlərindən, dövlət məktəblərindən aşağıdırsa, bu, həm xalqa, həm uşaqlara, hə də millətimizə xəyanətdir. Buna qətiyyən yol vermək olmaz. " [375]

BULGULAR: Heydər Əliyev şagird və tələbələrin təhsilinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi zəruriliyindən bəhs edərkən, tədris prosesinin informasiya təminatı, bu sahədə dünya təcrübəsinin öyrənilməsi, ölkənin özünün qabaqcıl təcrübəsinə əsaslanması və s. kimi məsələləri ön plana çəkirdi.

Heydər Əliyev həmişə Azərbaycanın tərəqqisi barədə düşünürdü. Azərbaycanın tərəqqisi isə yüksək inkişaf etmiş elmsiz, müasir tələblərə cavan verən, ahəngdar inkişaf etmiştəhsil sistemi olmadan mümkün deyildir.

Əldə olunan bütün mənbələrdə ölkənin, xüsusən təhsil sisteminin Heydər Əliyev tərəfindən böhrandan çıxarılmasının üsulları, nəzəri-metodoloji yanaşmaları və mexanizmləri barədə aydın təsəvvür yarada bilər. Bununla əlaqədar aşağıdakıları xüsusi qeyd etmək lazımdır:

“ 1. Görkəmli dövlət və siyasi xadim kimi Heydər Əliyev çox yaxşı başa düşürdü ki, təhsil sistemindəki böhran cəmiyyətdə hökm sürən böhranın bir hissəsi və özünəməxsus təzahürüdür. Odur ki, cəmiyyətdə olan böhranı aradan qaldırmadan ayrı-ayrı sahələrdə nailiyyətlər əldə etmək mümkün deyildir.

2. O, cəmiyyətdə olan böhranın aradan qaldırılmasının məntiqini son dərəcə dəqiq müəyyənləşdirə bilmişdir. Bu məntiq, mənfi və müsbət amilləri nəzərə almaqla, fəaliyyət məntiqidir, mübarizə və yaradıcılıq məntiqidir.

3. Azərbaycanı sevməyənlərə qarşı tənqidi və ideoloji mübarizəni gücləndirmək yolu ilə böhranı aradan qaldırmaq haqqında cəbhəçilərin və müsavatçıların bəsitləşdirilmiş və romantik təsəvvürlərinin əksinə olaraq, Heydər Əliyev başqa yol-yaratmaq və həllini tapmamış problemlərin kompleks şəkildə həlli yollarını seçdi. O, ölkə qarşısında böhran vəziyyətindən ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə çıxmaq kimi mürəkkəb, lakin zəruri bir vəzifə qoydu. Bu ideya onun son dövrdə hakimiyyəti dövründəki bütün nitq və məruzələrində öz əksini tapırdı.

NƏTİCƏ: Təhsil sistemində böhranın aradan qaldırılması yalnız cəmiyyətdə əxlaqi-psixoloji ab-havanın sağlamlaşdırılması şəraitində uğurla nəticələnə bilər. məhz buna görə də siyasi, ideya—nəzəri və praktiki fəaliyyətində Heydər Əliyev Azərbaycan cəmiyyətinin əxlaqi-psixoloji iqliminin, təhsil sistemi müəssisələrində mənəvi, əxlaqi və psixoloji ab-havanın sağlamlaşdırılması məsələlərinə xüsusi qayğı göstərir və daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. Həyat, özü göstərir ki, belə yanaşma düzgün yanaşmadır.” (A.Naxçıvanlı, 13)

Heydər Əliyevin təhsillə bağlı bir neçə çıxışındakı əsas fikirlərə diqqət yetirək: “ Ali məktəblərdə, ümumiyyətlə təhsil ocaqlarında gənclərimizi xalqımızın mənəvi dəyərləri əsasında tərbiyələndirmək, mənəvi cəhətdən sağlam və saf insanlar tərbiyə etmək məsələsi mühüm yer tutmalıdır. Mən bütün müəllimlərimizdən rica edirəm ki, bu prinsipi özlərinin fəaliyyətində, öz həyatında da əsas tutsunlar, gənclərimizi də yüksək mənəvi ruhda tərbiyələndirməyə, hazırlamağa çalışsınlar” (Azərbaycan Müəllmlər İnstitutunun xəbərləri, Bakı, “Müəllim”,2008, 8)

Başqa bir çıxışa diqqət yetirək: “ Mənim üçün müəllim adı ən ülvi, ən şərəfli bir məfhum olubdur. Mən bu gün müəllim qarşısında baş əyirəm, müəllimə hötmət və ehtiramımı bildirir, Azərbaycan müəllimlərinə bundan sönra öz işlərində uğurlar arzuıayır, can sağlığı, səadət diləyirəm.

Mən hesab edirəm ki, insan cəmiyyətdə ən yüksək yerdə mənəviyyat durur. Maddi vəziyyət, sərvət, bu və ya başqa şeylər xeyli aşağıda durur.

Gənc nəsil gəlir. Bu, Azərbaycanın gələcəyidir. Ali məktəblərə daxil olan gənclər Azərbaycanın elmini, mədəniyyətini, iqtisadiyyatını, ictimai-sosial həyatını inkişaf etdirəcək yeni nəslin bir dəstəsidir. Bu gənclərin qeydinə qalmaq, onlara qayğıkeş münasibət

göstərmək,başlıcası isə, yaxşı təhsil vermək ali məktəblərdə mənəvi mühiti möhkəmlətmək, gənclərimizi gələcəkdə müstəqil həyatda sərbəst, layiqincə çalışmağa hazırlamaq bunlar ali məktəblərin professor və müəllim heyətinin, bütün ali məktəb işçilərinin müqəddəs vəzifəsidir. " (Azərbaycan Müəllmlər İnstitutunun xəbərləri, Bakı, "Müəllim",2008, 8)

Burada müasir ali məktəbləri şagird və tələbələrdə yüksək vətənpərvərlik keyfiyyətlərinin tərbiyə olunmasına, doğma xalqına, onun tarixinə və mədəniyyətinə dərin məhəbbət hisslərinin aşılanmasına yönəldən xeyli material toplanmışdır.

Bu gün təhsil və tərbiyə sistemlərinin fəaliyyəti şagird və tələbələrdə milli şüur və milli ləyaqət hisslərinin formalaşmasına həmişəkindən daha çox yönəldilməlidir.

Elm-məktəb-həyat, nəzəriyyə və praktika, tarix-müasirlik-gələcək, milli və ümumbəşəri dəyərlər, yeniyetmə nəslin mənəvi və əxlaqi dünyası, yüksək ixtisaslı mütəxəssis və ölkənin layiqli vətəndaşı, əmək və azadlıq, mütərəqqi təhsil sistemi və biliklərin mənimsənilməsinin səmərəli üsulları, şagird və tələbələrin təfəkkür mədəniyyəti və təhsil müəssisələrinin durmadan artan vəzifələri, humanizm və biganəlik-budur Heydər Əliyev nitq, məruzə, söhbət və müsahibələrindən götürülən və oxuculara təqdim edilən neçə-neçə məqalələr, kitablar gənc nəslin formalaşmasına kömək olacaqdır.

KAYNAKÇA:

1. "Müstəqilliyimiz əbədidir." II kitab, Bakı, 1997, səh. 547
2. "Müstəqilliyimiz əbədidir" V kitab, Bakı,1998, səh. 134
3. Mehdiyev R. "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" Bakı, 2006
4. Azərbaycan Müəllmlər İnstitutunun xəbərləri, Bakı, "Müəllim",2008, 120 s.
5. Azərbaycan: Heydər Əliyevdən İlham Əliyevə, Bakı,2007
6. Əmrəli İsmayılov, Təhsil. Bilik. Məktəb,-Bakı, "Müəllim", 2006, 400 s.
7. Nigar Qəhrəmanova, Heydər Əliyevin siyasi- nəzəri irsində siyasi mədəniyyət və mənəvi dəyərlərin realizə olunmasının bəzi metodoloji problemləri haqqında. AMİ, Bakı, 2008
8. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. II kitab, Bakı, 1997
9. R. Mehdiyev. Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri. Bakı,2005

HEYDƏR ƏLİYEV: UŞAQLAR GƏLƏCƏYİMİZDİR!

HAYDER ALIYEV: CHILDREN ARE OUR FUTURE!

Mehdizadə Gülşən Kamal qızı

ADPU, ETM-in kiçik elmi işçisi

Mehdizadeh Gulshan Kamal kızı
Scientific worker of ASPU

ÖZET

Cəmiyyətin həssas və kövrək zümrəsi olan uşaqlar ölkəmizdə daim yüksək diqqət və qayğı ilə əhatə olunurlar. Azərbaycan dövləti uşaqlara məhəbbətlə yanaşır, onların sağlam və gümrah, eyni zamanda, savadlı və vətənpərvər böyümələri üçün hər cür şərait yaratmışdır.

Bəllidir ki, Azərbaycanda uşaq problemlərinin həlli dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birini təşkil edir. Əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş dövlət uşaq siyasəti ölkəmizdə uşaqların rəqabətədavamlı, mənəvi və fiziki baxımdan sağlam inkişafının təmin edilməsinə yönəlmişdir. Ulu öndər öz çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır ki, müstəqil dövlətimizdə uşaqların yüksək mənəvi-əxlaqi mühitdə, milli dəyərlər əsasında kamil tərbiyə alaraq layiqli şəxsiyyət kimi formalaşması olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir: "*Azərbaycanın gəncləri, uşaqları ölkəmizin, xalqımızın milli sərvətidir, gələcəyidir və ümididir. Ona görə də uşaqlara qayğı göstərmək hər bir vətəndaşın borcudur. Azərbaycan dövlətinin uşaqlar haqqında siyasəti məhz bundan ibarətdir. Dövlətin qayğısı ilə hər bir vətəndaşın, hər bir təşkilatın qayğısı, hər bir cəmiyyətin qayğısı, xeyriyyəçilik edən hər bir adamın qayğısı birləşməlidir, qovuşmalıdır. Biz uşaqlarımızı yaxşı tərbiyə etməliyik, yaxşı şəraitdə yaşatmalıyıq. Uşaqlarımıza təhsil verməliyik. Onları gələcək üçün hazırlamalıyıq.*"

Bu gün hər bir azərbaycanlı uşağının sağlam sosial-mənəvi mühitdə böyüməsi üçün ölkəmizdə dövlətin hüquq sisteminin əsasını təşkil edən Konstitusiya və qanunlarla uşaq hüquqlarına etibarlı təminat mexanizmləri yaradılıb. Məqsəd uşaqların yaşayış şəraitinin, təlim-tərbiyəsinin, təhsilinin, sosial müdafiəsinin, sağlamlığının yüksək səviyyədə təşkil edilməsidir.

Məhz bu sonsuz diqqət və qayğının nəticəsi idi ki, Azərbaycan körpələri millət atası Heydər Əliyev ilə hər bir görüşdən sonsuz coşqu, böyük ilham alırdılar. Bu səmimi və kövrək görüşlər hər bir uşağın yaddaşında əbədi iz qoymuşdur. Buna misal olaraq ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinif üçün "Azərbaycan dili" (tədris dili kimi) fənni üzrə dərslikdə qaçqın şəhərciyinin balaca sakininin dilindən yazılmış müəllifi Zahid Xəlil olan "Müdrik rəhbər" adlı hekayədir. Hekayədə Ulu öndərin erməni vandalizmi nəticəsində yurd-yuvalarından məcburi didərgin düşmüş soydaşlarımıza salınmış qaçqınlar şəhərciyinin açılışında uşaqlarla görüşündəki xatirə qələmə alınıb. Hekayədə Heydər Əliyev şəxsiyyətinin hərtərəfli biliyə, vətəninə bağlı, böyük ürəkli, uşaqlara xüsusi məhəbbətlə yanaşan müdrik rəhbər olduğu ibtidai sinif şagirdlərinin nəzərinə çatdırılmışdır.

Heydər Əliyev ədalətin bərqərar olacağına əmin idi. Siyasi fəaliyyətində bunu hər şeydən üstün tuturdu. O, deyirdi: *"Dövlət iki halda sarsıla bilər: günahkar cəzasız qalanda və günahsıza cəza veriləndə "*. Heydər Əliyev uşaqların ədaləti bərqərar edəcəyinə inanaraq - uşaqlar bizim gələcəyimizdir – deyirdi...

Ümummilli liderin uzaqgörən siyasətinin davamçısı Azərbaycan Respublikasının Ali Baş Komandanı, xalqın sevgisini, etimadını qazanan sərkərdəsi İlham Əliyevin 2020-ci ildə 44

günlük II Qarabağ müharibəsi "Dəmir yumruq" əməliyyatı şəhidlərimizin, qazilərimizin, vətən təəssübkeşli xalqımızın birliyi, əzmi sayəsində işğal tarixlərimizin qarşısına zəfər günlərimiz fəxarətlə həkk olundu!

Açar sözlər: Ümummilli lider, müdrik rəhbər, uşaq problemləri, dəmir yumruq, dövlət siyasəti

ABSTRACT

Children, who are a sensitive and fragile group of society, are always surrounded by high attention and care in our country. The state of Azerbaijan treats children with love, and has created all conditions for their healthy and cheerful, at the same time, educated and patriotic growth.

It is clear that solving children's problems in Azerbaijan is one of the priority areas of state policy. The state children's policy, which was founded by national leader Heydar Aliyev, is aimed at ensuring the competitive, moral and physical development of children in our country. In his speeches, the great leader has repeatedly emphasized that in our independent state, it is very important for children to be fully educated in a high moral and ethical environment and become worthy personalities based on national values: "Azerbaijan's youth and children are the national wealth, future and hope of our country and people. Therefore, it is the duty of every citizen to take care of children. This is exactly what the policy of the Azerbaijani state on children consists of. The care of the state and the care of every citizen, every organization, the care of every society, and the care of every person who gives charity should be united and united. We must raise our children well, we must live in good conditions. We must educate our children. We have to prepare them for the future."

Today, in order for every Azerbaijani child to grow up in a healthy social and moral environment, the Constitution and laws, which form the basis of the state's legal system, have created reliable mechanisms for ensuring children's rights. The goal is to organize children's living conditions, training, education, social protection, and health at a high level. It was the result of this endless attention and care that the children of Azerbaijan got endless enthusiasm and great inspiration from every meeting with the father of the nation, Heydar Aliyev. These sincere and fragile meetings left an eternal mark in the memory of every child. An example of this is the story "The Wise Leader" by Zahid Khalil, written in the language of a small resident of the refugee town, in the textbook on the subject "Azerbaijani language" (as the language of instruction) for the 3rd grade of general education schools. In the story, the memory of the great leader's meeting with children at the opening of the refugee camp for our compatriots who were forcibly displaced from their homes as a result of Armenian vandalism was recorded. In the story, the personality of Heydar Aliyev was brought to the attention of primary school students, who is a wise leader who is devoted to comprehensive knowledge, his country, has a big heart, and treats children with special love.

Heydar Aliyev was sure that justice would be established. He prioritized this above all else in his political activity. He said: "The state can be shaken in two cases: when the guilty go unpunished and when the innocent are punished." Believing that children will establish justice, Heydar Aliyev used to say that children are our future...

In 2020, the 44-day Second Karabakh War "Iron Fist" operation of Ilham Aliyev, the Commander-in-Chief of the Republic of Azerbaijan, the successor of the visionary policy of the national leader, the commander-in-chief who won the love and trust of the people, was a victory

over the history of occupation thanks to the unity and determination of our martyrs, veterans, and our patriotic people. our days are marked with pride!

Key words: national leader, wise leader, children's problems, iron fist, public policy

TAM MƏTN

HEYDƏR ƏLİYEV: UŞAQLAR GƏLƏCƏYİMİZDİR!

Mehdizadə Gülşən Kamal qızı

ADPU, ETM-in kiçik elmi işçisi

Uşaqlar bizim gələcəyimizdir, gələcəyimizi
nə cür tərbiyə edəcəyiksə, ölkəmizin, millətimizin,
dövlətimizin sabahı bundan asılı olacaqdır.

Heydər Əliyev

Cəmiyyətin həssas və kövrək zümrəsi olan uşaqlar ölkəmizdə daim yüksək diqqət və qayğı ilə əhatə olunurlar. Azərbaycan dövləti uşaqlara məhəbbətlə yanaşır, onların sağlam və gümrah, eyni zamanda, savadlı və vətənpərvər böyümələri üçün hər cür şərait yaratmışdır.

Bəllidir ki, Azərbaycanda uşaq problemlərinin həlli dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birini təşkil edir. Əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş dövlət uşaq siyasəti ölkəmizdə uşaqların rəqabətədavamlı, mənəvi və fiziki baxımdan sağlam inkişafının təmin edilməsinə yönəlmişdir. Ulu öndər öz çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır ki, müstəqil dövlətimizdə uşaqların yüksək mənəvi-əxlaqi mühitdə, milli dəyərlər əsasında kamil tərbiyə alaraq layiqli şəxsiyyət kimi formalaşması olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir: "*Azərbaycanın gəncləri, uşaqları ölkəmizin, xalqımızın milli sərvətidir, gələcəyidir və ümididir. Ona görə də uşaqlara qayğı göstərmək hər bir vətəndaşın borcudur. Azərbaycan dövlətinin uşaqlar haqqında siyasəti məhz bundan ibarətdir. Dövlətin qayğısı ilə hər bir vətəndaşın, hər bir təşkilatın qayğısı, hər bir cəmiyyətin qayğısı, xeyriyyəçilik edən hər bir adamın qayğısı birləşməlidir, qovuşmalıdır. Biz uşaqlarımızı yaxşı tərbiyə etməliyik, yaxşı şəraitdə yaşatmalıyıq. Uşaqlarımıza təhsil verməliyik. Onları gələcək üçün hazırlamalıyıq.*" *[3,s.9].*

Bu gün hər bir azərbaycanlı uşağının sağlam sosial-mənəvi mühitdə böyüməsi üçün ölkəmizdə dövlətin hüquq sisteminin əsasını təşkil edən Konstitusiya və qanunlarla uşaq hüquqlarına etibarlı təminat mexanizmləri yaradılıb. Məqsəd uşaqların yaşayış şəraitinin, təlim-tərbiyəsinin, təhsilinin, sosial müdafiəsinin, sağlamlığının yüksək səviyyədə təşkil edilməsidir.

Uşaq hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı ilk beynəlxalq sənəd - Uşaq Hüquqları Haqqında Konvensiya Beynəlxalq Qadınlar Federasiyasının təşəbbüsü ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən 1949- cu ildə qəbul olunub. 1950-ci ildən başlayaraq hər ilin 1 iyun tarixi beynəlxalq səviyyədə uşaqların müdafiəsi günü kimi qeyd edilir. Bu əlamətdar gündə, ilk növbədə, uşaqların söz, dini etiqad azadlığı, təhsil, sağlamlıq, istirahət və əyləncə, fiziki və psixoloji zorakılıqdan, istismardan qorunmaq kimi hüquqları böyüklərin diqqətinə çatdırılır. Uşaqların müdafiəsi

günündə bütün dünyanın diqqətini cəmiyyətin bu kövrək təbəqəsinə cəlb etmək üçün müxtəlif tədbirlər keçirilir. 1991-ci il oktyabrın 18-də özünün dövlət müstəqilliyini elan etmiş Azərbaycan Respublikası çox keçmədən, daha dəqiq desək bir il sonra, 1992-ci ildə həmin konvensiyaya qoşulub. Dünyanın artıq 190-dan çox dövləti bu konvensiyanı imzalayıb.

1993-cü ildən başlayaraq ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan Respublikasında bu sahənin fəaliyyətini tənzimləyən milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məqsədilə ardıcıl islahatlar həyata keçirilmişdir. Uşaq hüquqlarının təminatı ilə bağlı bir sıra beynəlxalq sazişlərə qoşulmuş ölkəmizdə ulu öndərin qanunvericilik təşəbbüsü əsasında Milli Məclisdə "Uşaq hüquqları haqqında" (1998), habelə "Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında" (1999) Azərbaycan Respublikasının qanunları qəbul edilmişdir.

Azərbaycanda uşaq siyasətini dövlətin prioritetinə çevirən ümumilli lider Heydər Əliyev uşaqları sonsuz məhəbbətlə sevirdi və onlara böyük qayğı və diqqət göstərirdi. Uşaqlarla hər görüşdə Azərbaycanın gələcəyini onlara inamla əmanət edirdi: *"Əziz balalarım, mən bu gün sizə demək istəyirəm ki, Azərbaycanın bu günü nə qədər çətin və ağırdırsa, gələcəyi bir o qədər işıqlı, o qədər də xoşbəxt və gözəldir. Sizi gələcəkdə gözəl həyat gözləyir. Bu gözəl həyatı yaratmaq sizə nəsib olacaq, bunları siz etməlisiniz. Siz oxuyub, təhsil alıb özünüzü cəmiyyətdə işləmək, xalqa xidmət etmək üçün hazırlamalı, düşünməlisiniz ki, Azərbaycanın müstəqilliyini gələcəkdə siz irəli aparacaqsınız, Azərbaycanın gələcəyini siz təmin edəcəksiniz. Sizi qucaqlayıram, bütün Azərbaycan uşaqlarını bağrıma basıram, öpürəm və hamınıza xoşbəxt həyat, şən günlər, sağlamlıq arzulayıram." [3,s.9].*

Ulu öndər Heydər Əliyev müstəqilliyinin ilk illərində böyük ictimai-siyasi problemlərlə üzləşmiş, ədalətsiz müharibəyə cəlb olunmuş, torpaqlarının 20 faizini itirmiş ölkəmizi düçar olduğu faciələrdən xilas edərkən uşaqların taleyini bir an belə unutmamış, böyük işlərdən vaxt taparaq həmişə onların görüşünə gəlmiş və çağırışlar etmişdir: *"Əziz balalar, sizi xoşbəxt günlər gözləyir. Ona görə də bu günlərin əzab-əziyyətini dözümlə keçib getməlisiniz. Çünki siz gələcəkdə xoşbəxt yaşayacaqsınız. Mən buna tam əminəm. Ona görə əminəm ki, Azərbaycan müstəqil dövlət kimi öz addımlarını inamla atır. İndi ölkəmiz müharibə şəraitindədir, Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzü nəticəsində ağır vəziyyətə düşübdür. Respublikamızın ərazisinin bir qismi işğal olunubdur. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq vətəndaşımız qaçqın düşüb, ağır şəraitdə yaşayır. Bu müharibədə biz şəhidlər vermişik. Şəhidlərimizin arasında uşaqlar da var, körpə balalarımız da var. Bunların hamısı həyatımızın faciəsidir, erməni işğalçılarının, düşmənlərin Azərbaycan xalqına qarşı amansız və çox yırtıcı hərəkətlərinin nəticəsidir. Odur ki, bu illərdə bizim uşaqlarımız da, körpələrimiz də həlak olubdur. Qaçqın ailələrinin, o cümlədən uşaqların həyatı ağır və çətindir. Bütün bunlar hamısı Azərbaycanın son illərdəki həyatının reallığıdır, gerçəkliyidir. Ancaq belə bir şəraitdə də bizim uşaqlar böyük nikbinliklə yaşayırlar, təhsil alırlar, mahnı oxuyurlar, rəqs edirlər, şənlənirlər və gələcəyə ümidlə baxırlar." [3,s.9].*

Məhz bu sonsuz diqqət və qayğının nəticəsi idi ki, Azərbaycan körpələri millət atası Heydər Əliyev ilə hər bir görüşdən sonsuz coşqu, böyük ilham alırdılar. Bu səmimi və kövrək görüşlər hər bir uşağın yaddaşında əbədi iz qoymuşdur. Buna misal olaraq ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinif üçün "Azərbaycan dili" (tədris dili kimi) fənni üzrə dərslikdə qaçqın şəhərciyinin balaca sakininin dilindən yazılmış müəllifi Zahid Xəlil olan "Müdrik rəhbər" adlı hekayədir. Hekayədə Ulu öndərin erməni vandalizmi nəticəsində yurd-yuvalarından məcburi didərgin düşmüş soydaşlarımıza salınmış qaçqınlar şəhərciyinin açılışında uşaqlarla görüşündəki

xatirə qələmə alınıb. Hekayədə Heydər Əliyev şəxsiyyətinin hərtərəfli biliyə, vətəninə bağlı, böyük ürəkli, uşaqlara xüsusi məhəbbətlə yanaşan müdrik rəhbər olduğu ibtidai sinif şagirdlərinin nəzərinə çatdırılır:

Ağdam işğal olunduqdan sonra ailəmiz Bakıda məskunlaşmışdı. İlk vaxtlar yaşayış çox çətin idi. Babam həmişə bizə təsəlli verirdi ki, hər şey yaxşı olacaq. Çünki bizim güclü dövlətimiz və qüdrətli rəhbərimiz var. Onda mənim 4-5 yaşım olardı. Ona görə də bu sözlərin mahiyyətinə o qədər də varmırdım.

Nəhayət, bir gün qaçqınlar üçün salınmış şəhərciyə köçdük. Şəhərciyin açılışına prezidentimiz Heydər Əliyev də gəlmişdi. Toplantıdan sonra o, uşaqlarla da ayrıca görüşmək istədi. Onlarla xeyli söhbət etdi. Mehriban baxışları ilə sanki onlara acı günləri unutdurmaq istəyirdi.

Uşaqlardan bir neçəsi doğma yurdumuz Qarabağ haqqında şeir söylədi. Heydər baba onları diqqətlə dinləyib soruşdu:

– Uşaqlar, bilirsinizmi, Qarabağ torpağı necə qəhrəmanlar yetirib?

O, Şuşanın tarixi, Qarabağın incəsənəti, mədəniyyəti haqqında danışmağa başladı. Elə maraqlı danışırdı ki, hamımızın ağzı açıq qalmışdı. Axırda mən dözməyib soruşdum:

– Heydər baba, siz də Qarabağda anadan olmusunuz?

– Niyə soruşursan ki?

– Siz Qarabağdan elə şeylər danışdınız ki, bunu yalnız orada yaşayan bilərdi.

Heydər baba başımı sığallayıb söylədi:

– Biz hamımız bir torpağın – Azərbaycanın övladıyıq. Doğma yurdumuzun tarixini bilmək isə hamımızın borcudur!

Sonra babam bizə dedi ki, Heydər baba Azərbaycanın hər qarışının tarixini çox gözəl bilir və bu torpağın adını ucaldanları yüksək qiymətləndirir. Əsl dövlət rəhbəri belə olmalıdır[2,s.112-113] .

Uzaqgörən siyasi lider olan Heydər Əliyevin yaratdığı və nəsillər üçün miras qoyduğu ənənələr bu gün də uğurla davam etdirilir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində atdığı addımlar, Heydər Əilyev Fondunun gördüyü işlər bu ənənələrin hələ uzun illər yaşayacağına və Azərbaycan körpələrinin taleyində əhəmiyyətli rol oynayacağına zəmanət verir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2008-ci il 22 dekabr tarixli sərəncamı ilə 2009-cu ilin "Uşaq ili" elan edilməsi də Azərbaycan dövlətinin uşaqlara sonsuz qayğısının bariz nümunəsidir. Təkcə 2009-cu ildə deyil, bütün sonrakı illərdə də uşaqların problemlərinin həllinə Azərbaycan dövlətinin diqqət mərkəzindədir.

Yeri gəlmişkən, uşaq hüquqlarının qorunması istiqamətində həyata keçirilən çoxşaxəli təşəbbüslərin uğurla reallaşdırılmasında Heydər Əliyev Fondu da böyük işlər görür. Fondun təhsil və səhiyyənin bir sıra problemlərinin həlli, yeni məktəblərin inşası, körpələr evi və internat məktəblərinin əsaslı təmiri və yenidən qurulması prosesində yaxından iştirakı Azərbaycanın gələcəyi olan uşaqlara yüksək qayğı nümunəsi olmaqla yanaşı, cəmiyyətin ümumi potensialının bu yöndə səfərbər olunmasına yönəlmişdir. Fondun "Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb" layihəsi əsasında ötən illər ərzində respublikanın ən müxtəlif bölgələrində 250 müasir tipli orta məktəb inşa olunaraq istifadəyə verilmiş, "Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişafı proqramı" və "Məktəbəqədər uşaq tərbiyə müəssisələrinin yenidən qurulması" layihəsi çərçivəsində 40-dək körpələr evi, bağça və internat məktəbi əsaslı təmir olunmuşdur. Uşaq evləri

və internat yetirmələrinin sosial-psixoloji reabilitasiyasına imkan yaradacaq resurs mərkəzinin yaradılması, "Kor və zəif görən uşaqlar üçün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına çıxışın təmin edilməsi", "Təhsilə dəstək" və "İnklüziv təhsil" proqramlarının həyata keçirilməsi də fondun xidmətləri sırasında xüsusi vurğulanmalıdır.

Hazırda ölkəmizdə uşaq problemlərinin həlli istiqamətində onlarla dövlət proqramı və böyük layihələr həyata keçirilir. Müxtəlif dövlət sturukturlarının cəlb olunduğu bu proqramlarda Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi də fəal iştirak edir. Komitə respublikamızda ailə, qadın və uşaq problemləri sahəsində dövlət siyasəsətini həyata keçirən, bu sahədə inkişafı təmin edən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır. Komitə qarşısına qoyulan ən əsas vəzifələrdən biri də bu gün Azərbaycanda uşaqlar haqqında vahid məlumat bazasının formalaşdırılmasıdır. Məhz belə bir məlumat mərkəzi əsasında ölkədə uşaqların vəziyyətini, onların inkişafı ilə bağlı həllini gözləyən əsas problemləri müəyyən etmək mümkün olacaqdır. Artıq bu istiqamətdə xeyli iş görülmüşdür. Məlum olduğu kimi, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən müntəzəm olaraq qaçqın və məcburi köçkünlərin problemləri araşdırılaraq ehtiyacları müəyyənləşdirilir və bu istiqamətdə müvafiq tədbirlər görülür. Qaçqın və Məcburi Köçkün Gənclər Təşkilatı ilə birlikdə belə ailələrdən olan uşaqların dolğun istirahəti üçün hər il xüsusi yay düşərgələri təşkil olunur.

Azərbaycan uşaqları bu gün dövlətin və cəmiyyətin hərtərəfli qayğısı ilə əhatə olunub[1,s.6].

Heydər Əliyevin 11 dekabr 1994-cü ildə BMT-in YUNİSEF fondunun təşəbbüsü ilə bu xeyriyyə telemarafonunda uşaqlarla görüşündə çıxışı zamanı qeyd etmişdir: “*Dünya bilməlidir ki, Azərbaycan xalqı indi ağır, əziyyətli vəziyyətdə yaşayır, ancaq öz milli mənliyini qoruyur və qoruyacaq, öz torpaqlarının və öz taleyinin sahibidir və sahibi olacaqdır. Müstəqil Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü təmin edəcək, dünya birliyində öz yerini tutacaqdır. Müstəqil Azərbaycan gələcəyə ümidlə gedəcəkdir. Bizim ümidimiz, gələcəyimiz bizim uşaqlarımızdır, balalarımızdır.” [3,s.10].*

Heydər Əliyev ədalətin bərqərar olacağına əmin idi. Siyasi fəaliyyətində bunu hər şeydən üstün tuturdu. O, deyirdi: *“Dövlət iki halda sarsıla bilər: günahkar cəzasız qalanda və günahsıza cəza veriləndə ”.* Heydər Əliyev uşaqların ədaləti bərqərar edəcəyinə inanaraq - uşaqlar bizim gələcəyimizdir – deyirdi...

Ümummilli liderin uzaqgörən siyasətinin davamçısı Azərbaycan Respublikasının Ali Baş Komandanı, xalqın sevgisini, etimadını qazanan sərkərdəsi İlham Əliyevin 2020-ci ildə 44 günlük II Qarabağ müharibəsi “Dəmir yumruq” əməliyyatı şəhidlərimizin, qazilərimizin, vətən təəssübkeşli xalqımızın birliyi, əzmi sayəsində işğal tarixlərimizin qarşısına zəfər günlərimiz fəxarətlə həkk olundu! Bu prossesin reallaşması hər bir generalın, zabitin, əsgərin, könüllünün ərsəyə gəlməsi ailə və cəmiyyət vəhdətinin təzahürüdür. Döyüş meydanında ədaləti bərpa edərək Azərbaycanın dilbər guşəsi, Qarabağın gözəllik simvolu Şuşanın işğaldan azad olunması münasibəti ilə Prezidentimiz 8 noyabr 2020-ci ildə xalqa təbrikində demişdir: *“Biz canlarını fəda edən atalarımızı, gözü yaşlı analarımızı, düşmən təcavüzü ilə işğal olunan torpaqlarımızı heç vaxt unutmadıq. Qarabağdan qucaqda gələn körpələr, tank belində əsgər kimi geri döndülər!”[4,s.9].*

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayev Məsaim. Azərbaycanda uşaqlar dövlətin sonsuz qayğısı ilə əhatə olunmuşlar//1 İyun Uşaqları Beynəlxalq Müdafiə Günüdür. Xalq qəzeti.- 2011.- 1 iyun.
2. Azərbaycan dili 3. Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün Azərbaycan dili (tədris dili kimi) fənni üzrə dərslik. “Altun kitab”. Bakı – 2018.
3. Əliyev Heydər. 11 dekabr 1994-cü ildə uşaqlarla görüşdən çıxışı// Müstəqilliyimiz əbədidir. B., Azərnəşr, 1997, 488 səh.
4. Əliyev İlham. 8 noyabr 2020-ci ildə xalqa təbrik çıxışı//İnkişaf-məqsədimizdir [Mətn] : çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər //buraxıl. məsul R. Mehdiyev. Baki: Azərnəşr, 2021, S.391.

1993 AZERBAYCAN CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ VE HAYDAR ALİYEVİN CUMHURBAŞKANI SEÇİLMESİNİN TÜRKİYE BASININDAKİ YANSIMALARI

THE REFLECTIONS OF THE 1993 AZERBAIJAN PRESIDENTIAL ELECTIONS AND THE ELECTION OF HAYDAR ALIYEV IN THE TURKISH PRESS

Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
ORCID: 0000-0001-6140-7398,

Özet

Kardeş ülke olarak görülen Azerbaycan'da yaşanan gelişmeler Türkiye'de ilgiyle takip edilmiştir.1993 yılında yapılan ve Haydar Aliyev'in Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 3. Cumhurbaşkanı seçildiği seçim Azerbaycan halkı için önemli olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları içinde son derece önemli görülmüştür. Kardeş iki ülkenin siyasi, sosyal, askeri, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin seyri açısından son derece önemli olan bu seçim ve Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanı seçilmesi Türkiye basınında oldukça geniş yankı bulmuştur. Seçim sonuçları tebrik edilmiş ve bu sonuçların Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan arasındaki ilişkilere nasıl etki edebileceğine yönelik tahminler yapılmıştır. Gazetelerde bu konuda çok sayıda haber ve köşe yazısı yer almıştır. Çalışmamızda Türkiye basınının önde gelen Milliyet, Sabah, Hürriyet, Türkiye, Milli Gazete ve Ortadoğu gibi pek çok gazetesinde bu konuda yapılmış haber ve yazılmış köşe yazıları değerlendirilecektir ve çıkarımlar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Haydar Aliyev, seçim, Cumhurbaşkanlığı, gazeteler

Abstact

The developments in Azerbaijan, which is seen as a sister country, have been followed with interest in Turkey. The election held in 1993, in which Heydar Aliyev was elected as the 3rd President of the Republic of Azerbaijan, was considered extremely important for the citizens of the Republic of Turkey as well as for the Azerbaijani people. This election, which is extremely important in terms of the course of the political, social, military, economic and cultural relations of the two brotherly countries, and the election of Heydar Aliyev as president, had a wide impact in the Turkish press. The election results were congratulated and predictions were made about how these results might affect the relations between the Republic of Turkey and Azerbaijan. There have been many news and columns on this subject in the newspapers. In our study, news and columns written on this subject in many leading newspapers of the Turkish press such as Milliyet, Sabah, Hürriyet, Türkiye, Milli Gazete and Ortadoğu will be evaluated and inferences will be made.

Keywords: Azerbaijan, Heydar Aliyev, election, Presidency, newspapers

Giriş

Azerbaycan, Asya kıtasının batısında, Kafkasya olarak adlandırılan coğrafyada yer alan ve asırlardır Türk yurdu olan bir coğrafyanın adıdır. Sahip olduğu yerüstü zenginliklerinin yanı sıra önemli yeraltı kaynaklarına sahip, jeopolitik açıdan da ayrı bir önem taşımaktadır.

Selçuklular Döneminde Türk yurdu haline gelen[1] Azerbaycan toprakları, Selçuklular ve Osmanlıların güçlü oldukları dönemlerde Türk yurdunun önemli bir parçası olmuştur. 18. Yüzyıla kadar devam eden bu durum Rus yayılmacı siyasetinin bölgeye ulaşmasıyla sona ermiş ve bölgede Rus egemenliği yerleşmeye başlamıştır[2]. İran ile Rusya arasında 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Azerbaycan toprakları Rusya ile İran arasında paylaşılırken, Azerbaycan ikiye bölünmüştür[3]. 19. Yüzyılın sonlarına doğru neredeyse tüm Kafkasya Rus hakimiyetine girmiştir.

1917 Bolşevik Devrimi hem Rus denetimini zayıflatmış hem de başta Azerbaycan olmak üzere bölgede milli hareketi körüklemiş se de bu uzun soluklu olmamıştır. Devriminin ardından Bolşevikler, Taşnak Ermenileriyle anlaşarak Azerbaycan'ın bağımsızlığına engel olmak için şiddetli bir harekâta giriştiler[4]. Osmanlı'nın bölgeye müdahalesiyle Azerbaycan Türkleri için bir olumlu bir gelişme olsa da bu dönem uzun sürmemiştir. Birinci Dünya Savaşıyla Osmanlı'nın yıkılması bölgede Bolşevik Rus yayılmasını kolaylaştırmıştır. İngilizlerinde çekilmesinin ardından Azerbaycan toprakları 1920 yılında Rusların işgaline uğramıştır. 30 Ağustos 1922'de ilan edilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler

Birliği, bölgedeki diğer topraklarla birlikte Azerbaycan'ı da sosyalist birliğin bir parçası haline getirmiştir[5]. 1920'li yılların başında Anadolu'da kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan arasında kurulan diplomatik ilişkiler ve yaşanan olumlu gelişmeler uzun ömürlü olmamıştır. Azerbaycan Yaklaşık 70 yıl Sovyet yönetimi ve baskısı altında kalmış, milli ve manevi değerlerinden uzaklaştırılmak, Anadolu Türkleriyle bağlar koparılmak istenmiştir.

Sovyetler Birliği'nde 1985'ten sonra uygulamaya konulan yeniden yapılanma ve açıklık politikalarına bağlı olarak otoriter sisteme muhalif kesimler Azerbaycan'da Halk Cephesi adı altında toplanmışlardır. Halk Cephesi gün geçtikçe güçlenmesi ve seçimlerde iktidar olma ihtimalinin belirmesi üzerine Sovyet yönetimi, Bakü'de Ermenilere yönelik saldırıları ve iki cumhuriyet arasındaki gerginliği gerekçe göstererek, Ocak 1990'da ağır silâhlarla Bakü'ye kanlı bir müdahalede bulunmuşlardır. Müdahalenin asıl gayesinin de Azerbaycan'da gittikçe güçlenen halk muhalefetini sindirmek ve Müslüman cumhuriyetlere de gözdağı vermek olarak gören Azerbaycan Türkleri, Moskova yönetimini protesto etmişlerdir. Baskılara rağmen 1990 yılında seçimlerde Halk Cephesi ile diğer muhalif grupların oluşturduğu Demokratik Blok,

---

[1] Mehmet Emin Resulzade, **Azerbaycan Cumhuriyeti -Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti**, İrfan Yayınevi, İstanbul 1990, s. 7-8.
[2] Gabil Camalov, "Azerbaycan Hanlıklarının Rusya Tarafından İşgal Edilmesinde İran'ın İkili İlişkiler Siyaseti", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002,c. 18, s. 919-927.
[3] Ziya Musa Buniyatov, "Azerbaycan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İstanbul, 1991, s. 320.
[4] Firdovsiye Ahmedova, "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti -95", s. 6. **https://irs-az.com.** (Erişim: 29.04.2023)
[5] Mehmet Emin Resulzade, **Çağdaş Azerbaycan Tarihi**, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara 1951, s. 4-5

360 üyeli mecliste 40'a yakın sandalye kazanmayı başarmıştır. 1990 yılı Aralık başında yayımlanan devlet başkanlığı kararnâmesiyle de "*Sovyet Sosyalist*" ifadesi çıkarılarak ülkenin adı Azerbaycan Cumhuriyeti haline getirildi ve 1918-1920 yılları arasındaki Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bayrağı da devletin resmî bayrak olarak kabul edilmiştir[6]. 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından "*Bağımsızlıklar Geçidi*" olarak adlandırılan süreçte Sovyet yönetimi altındaki ülkeler peş peşe bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir[7]. Azerbaycan 30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan ederken bu yeni Türk Cumhuriyeti'ni 9 Kasım 1991'de tanıyan ilk devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur[8].

Cumhurbaşkanı Ayaz Mutallibov görevini, 7 Haziran 1992'de düzenlenen devlet başkanlığı seçiminde oyların % 59,4'ünü alan Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) lideri Ebulfez Elçibey bırakmıştır. Ancak yönetimde etkinliğin sağlanamaması, tecrübesizlik ve Ermenistan'la savaş, Azerbaycan'ı ve Elçibey yönetimini zor duruma düşürmüştür. Artan dış baskılar, iktidar mücadeleleri ve darbe girişimleri ülkeyi bir kaos ortamına sürüklemiştir. Rusya ve İran'ın Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'a destek vermeleri Azerbaycan'da durumu daha da ağırlaştırmıştır. 1993 yılında Gence'de Suret Hüseyinov'un yönetime karşı isyanı, Halk Cephesi ve Elçibey iktidarının sonunu getirecektir. İsyanı yatıştırması için Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey, Nahçıvan Meclis Başkanı olan Haydar Aliyev Bakü'ye davet etmiştir[9]. Bakü'ye gelen Aliyev 15 Haziran 1995'te Azerbaycan Yüksek Sovyeti'nin (Milli Meclis) başkanlığına seçilse de bunu yeterli görmeyen Suret Hüseyinov 17 Haziran'da Elçibey'in istifasını istemiş, aksi halde Bakü'ye yürüyeceğini duyurmuştur. Hükümete bağlı gibi görünen askerlerin de isyancılara karşı koyma niyetinde olmadığını anlayan Elçibey, 18 Haziran sabahı Bakü'den ayrılarak doğum yeri olan Nahcivan'a gitmiştir. İsyancı askerlerin Bakü'yü kontrol altına almasının ardından, Elçibey'in bütün yetkileri 24-25 Haziran gecesi toplanan Milli Meclis'in kararıyla alınarak Meclis Başkanı Haydar Aliyev'e devredilmiştir[10].

1993'ün Ağustos ayında halkın Elçibey'e güven duyup duymadığına ilişkin yapılan ve % 97,5 oy oranıyla Elçibey aleyhine sonuçlanan referandum, Elçibey yönetimini sonu olmuştur. Referandum sonucunu onaylayan Meclis, Cumhurbaşkanı seçimin de 3 Ekim 1993'te yapılmasını kararlaştırmıştır. Seçimde %98,8 oy alan[11] Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın 3. cumhurbaşkanı olmuştur. Aliyev iktidarıyla birlikte Azerbaycan daha istikrarlı bir döneme girerken, Türkiye ile ilişkilerde her geçen gün artan bir ivme yakalanmıştır.

Çalışmamızda Azerbaycan'da yeni bir dönemi başlatan 3 Ekim 1993 Cumhurbaşkanlığı seçimi ve Haydar Aliyev'in Azerbaycan'ın yeni cumhurbaşkanı seçilmesinin Farklı yayın çizgilerine sahip Hürriyet, Milliyet, Ortadoğu, Tercüman, Cumhuriyet, Zaman, Özgür

---

[6] Ziya Musa Buniyatov, "Azerbaycan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İstanbul, 1991, s. 320-321.

[7] Hacer Göl, "Geçmişten Günümüze Azerbaycan", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, Haziran 2016, S. 166.(153-170)

[8] **https://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa**. (Erişim: 26.04.2023)

[9] Fikret Elma, "Azerbaycan'da Sovyet Sonrası Bağımsızlık Süreci: Demokrasiye Geçiş ve Devlet İnşasının İlk Yılları (1988-1993)", **Yeni Türkiye**, Sayı:75, Temmuz-Aralık 2015, s. 196, 199.

[10] İrfan Sancak, "Bağımsızlık Sürecinde Azerbaycan ve Haziran Darbesinin Dış Politikaya Etkileri", **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:13, 2018, s. 66.

[11] Cavid Abdullayev, "Azerbaycan'da Anayasallaşma Süreci ve Benimsenen Sistemin Niteliği", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 7, Say: 1, İlkbahar 2001, S. 113.

Gündem, Milli Gazete, Türkiye, Tasvir ve Yeni Nesil olmak üzere Türkiye'deki 11 gazetenin sayfalarına yansıması değerlendirilmiştir.

Seçimin Hemen Öncesi Dönemde Yapılan Yayınlar

Cumhuriyet gazetesi 30 Eylül 1993 tarihli sayısında Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığı seçimi kampanyasında 29 Eylül'de Bakü'de bir fabrikada yaptığı konuşmasına yer vermiştir. Aliyev konuşmasında hükümetin önceliğinin Ermenistan işgali altındaki toprakları kurtarmak olduğunu, Azerbaycan'daki tüm kaynakların bu amacı gerçekleştirmek için kullanılması gerektiğini söylemiştir. Rusya'nın arabuluculuğu sayesinde başlatılan girişimlerin barışın sağlanması konusunda bir umut ışığı yaktığını belirten Aliyev, ülkesinin BDT'ye katılmasının askeri yönden Azerbaycan'ın çıkarlarına hizmet edeceğini vurgulamıştır[12].

Gazete ertesi gün ise yayımladığı "*Azerbaycan seçimlerinde Aliyev rakipsiz*" başlıklı haberde okuyucularına 4 milyondan fazla Azerbaycanlı seçmenin 483 gün sonra ülkenin yeni cumhurbaşkanını seçmek için yeniden sandığa gittiğini aktarmıştır. Cumhurbaşkanı adayları Haydar Aliyev, Kerrar Abilov ve Zakir Tagiyev'in kısa biyografilerine de yer veren gazete Bakü sokaklarının seçime hazır olduğunu, özellikle de Aliyev posterlerinin ve afişlerinin sokakları süslediğini belirtmektedir. Bu posterlerden bazılarına değinen gazete Aliyev'in bazı seçim vaatleri ve sloganlarına da sayfalarına taşımıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: "*Demokrasi Siyasi Çoğulculuk, Pazar İktisadiyatı (serbest Pazar ekonomisi), Terakki (ilerleme) ve Uygarlık Yolu Azerbaycan'ın seçtiği yoldur*", "*Benim vekilim halkımdır. Ben yalnız halkın gücüne inanırım*", "*Yolumuz siyasi sabitliğe, semereli iktisadiyata, sosyal adalete doğrudur*", "*Halkı nicat (özgürlük) yoluna çıkarmaya ben kadirim.*" Gazetede bir durakta bekleyen 90 yaşındaki Azerbaycanlı bir vatandaşla yapılan kısa bir söyleşiye de yer verilmiştir. "*Kim hangi yuvanın kuşudur bilirim*" diyen Memmed Mamadov adlı vatandaş, diğer adayların adını bile duymadığını ve oyunu Aliyev'e vereceğini belirtmiştir[13].

Zaman gazetesi 1 Ekim 1993 Cuma günü çıkan sayısında Azerbaycan'daki seçimlerin sonucunun şimdiden belli ve heyecandan uzak olduğunu sayfalarına taşımıştır. Gazeteye göre Haydar Aliyev'in kazanmasına kesin gözüyle bakılan seçimleri Parlamento Eski Başkanı İsa Kamber liderliğindeki Musavat Partisi seçimi boykot ederken Aliyev dışında Vahid Azerbaycan Partisi Başkanı Kerrar Abilov ile Himmet Partisi Başkanı Zakir Tagiyev de cumhurbaşkanı adayıdır. Milli İstikbal Partisi Lideri İtibar Mehmedov ise ülkenin içinde bulunduğu durumdan ötürü Aliyev'e karşı sivri çıkışlardan uzak duracaklarını açıklamıştır. Seçimlerin Türkiye'deki seçim kampanyalarından çok uzak atmosferde yapılacağı, Bakü sokaklarında seçim yapılacağını gösteren tek emarenin bazı köşe başlarına konulan ve halkı oy kullanmaya çağıran afişler, önemli binaların camlarına yapıştırılmış adayların resimleri ve vaatlerinden ibaret sözlerdir. Gazeteye göre Türkiye'n in Bakü Büyükelçiliğinin talebi üzerine Azerbaycan'da yapılacak seçimi izlemek için TBMM'deki bütün siyasi partilerin temsilcilerinden oluşturulmuş bir heyet 1 Ekim 1993'de Ankara'dan hareket edecektir.

[12] "Aliyev: Topraklarımızı Kurtarmalıyız", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1993 Perşembe, s. 8.
[13] "Azerbaycan seçimlerinde Aliyev rakipsiz", **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1993 Cuma, s. 8.

Heyette DYP'den Naci Sabuncu, Abdülkerim Doğru; RP'den Zeki Ergezen, Abit Kıvrat; CHP'den Zeki Tarhan gibi milletvekilleri yer almıştır[14].

Hürriyet gazetesi seçimden bir gün önce "*Aliyev'in seçim şovu*" başlığıyla verilen haberde Azerbaycan'da yarın yapılacak olan seçimde 4 milyona yakın seçmenin oy kullanacağı, 3 adayın yarıştığı seçimde Aliyev'in kazanmasına kesin gözüyle bakıldığına ve bu nedenle halk arasında seçim heyecanının görülmediğine yer verilmiştir. Habere göre Başkent Bakü'de üzerinde "*Ben ömrümün son bölümünü vatanım için harcadım*" yazılı Haydar Aliyev afişleri duvarları kaplamaktadır. Siyasi gözlemcilere göre Aliyev büyük oranla devlet başkanı seçilecektir. Ermeni saldırılarını durdurmak için ilk adımı BDT'ye girmekle atan Aliyev'in Rus askerlerin gelmesiyle tepki alacak olsa da halk arasında kurtarıcı olarak görülmektedir. Ayrıca önceki gece meclis binasına giderken Aliyev'e 5 kişinin dürbünlü tüfekle suikast girişiminde bulunmuşlar ve yakalanmışlardır[15].

Milliyet gazetesinde seçimden önceki gün yayımlanan "*Azerbaycan'da Aliyev favori*" başlıklı habere göre bağımsızlığını kazanmasının üzerinden henüz 2 yıl geçmeyen Azerbaycan'da üçüncü kez seçim yapılmaktadır. Seçimde en fazla şansa sahip olan aday olarak görülen Haydar Aliyev'in demokratik seçim yanlısı olduğunu açıklamasından sonra seçime 2 aday daha katılmıştır. Azerbaycan Merkez Seçim Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Cafer Veliyev adaylardan Bağımsız Azerbaycan Partisi (BAP) Genel Başkanı Kerrar Salmanoğlu Abilov ve Himmet Partisi Genel Başkan Yardımcısı, İşadamı Zakir Mahmutoğlu Tagiyev hakkında biyografik bilgiler vermiştir[16].

Milliyetçi bir çizgiye sahip olan Ortadoğu gazetesinde Haydar Aliyev'e karşı eleştirel bir bakışın hakim olduğu dikkat çekmektedir. Seçimden önceki gün iki farklı haberle Azerbaycan'daki seçimlere değinilmiştir. "*Azerbaycan işgal ediliyor*" başlığıyla verilen ilk haberde Bakü'ye gelen 200 Rus askeri üzerinde durulmuş ve devrik Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey'in açıklamalarına yer verilmiştir. Gazetenin haberine göre Azerbaycan'a yerleştirilecek Rus askerleri ülkeye gelmeye başlamıştır. İlk kafilede daha önce Litvanya ordusunda görev yapan 200 Rus subayı, askeri danışman statüsünde, sivil kıyafetlerle gizlice gelmiş ve bunlar Bakü'de lüks bir otele yerleştirilmişlerdir. Daha sonra Litvanya'dan çekilen 2 tümen Rus askeri de 15 gün içerisinde Azerbaycan'a yerleştirilecek ve Aralık ayı sonuna kadar sayı 10.000'i bulacaktır. Bunu Azerbaycan'ın sessizce işgal edilmesi olarak gören gazete eski Cumhurbaşkanı Elçibey'in açıklamalarına da genişçe yer vermiştir. Kendisinin halen Azerbaycan'ın meşru cumhurbaşkanı olduğunu, halen görevinin devam ettiğini ve bu makamdan hileyle indiremeyeceğini savunan Elçibey'e göre daha önce yapılan referandumda olduğu gibi Pazar günü yapılacak seçimde de hileye başvurulacaktır. Dolayısıyla demokratik bir seçim olmayacağı için dünya ülkeleri Azerbaycan'daki seçim sonuçlarını tanımamalıdır. Halen Aliyev ve çevresindekiler komünist kafası ile iş yapmaktadırlar. Cumhurbaşkanlığı seçimine katılımın yüksek gösterileceğini oysa katılımın çok az olacağını, Halk Cephesi'nin

[14] "Azerbaycan'da Heyecansız Seçim", **Zaman** 1 Ekim 1993, s. 5; 29 Ağustos 1993 Pazar günü Azerbaycan'da yapılan referanduma da TBMM gözlemci göndermiştir. Bu kişi Niğde Milletvekili Rıfat Yüzbaşıoğlu'dur. **TBMM Tutanak Dergisi**, 19. Dönem TBMM, Cilt: 40, Birleşim: 10, 30.09.1993 Perşembe, s. 271.
[15] "Aliyev'in seçim şovu", **Hürriyet,** 2 Ekim 1993 Cumartesi, s. 16.
[16] "Azerbaycan'da Aliyev favori", **Milliyet,** 2 Ekim 1993 Cumartesi, s. 19.

seçimin boykot edilmesi için çalışmalar yürüttüğünü belirten Aliyev; "*Eğer bu seçimler demokratik ise ben defalarca televizyonda konuşmak için söz istedim. Fakat bu söz hakkını bana tanımadılar*" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur[17].

Ortadoğu gazetesindeki ikinci haberde Musavat Partisi Genel Başkanı İsa Kanber'in "*Meşru Cumhurbaşkanı Elçibey'dir*" açıklamasını manşetlere taşımıştır. Kanber 1995 yılına kadar Azerbaycan'ın meşru cumhurbaşkanının, halkın serbest oylarıyla seçilmiş Ebulfeyz Elçibey olduğunu savunmuş ve Pazar günü yapılacak seçimi göstermelik, sahte bir seçim olacağını ileri sürmüştür. Musa Kamber hileli olarak gördükleri bu seçime ortak olmamak düşüncesiyle seçim çevrelerindeki bütün temsilcilerini geri çektiklerini açıklamış ve demokratik ülkelere şu çağrıyı yapmıştır: "*Aliyev'i meşrulaştırmayınız. O, seçimle ilgili olarak sizlerden temsilci istemek suretiyle hileli ve sahte cumhurbaşkanlığını meşrulaştırmak düşüncesindedir*[18]."

2 Ekim'de "Ruslar Bakü'de" manşetiyle Azerbaycan'daki gelişmeler hakkında bilgi veren Tercüman gazetesi, Haydar Aliyev'e karşı açıkça cephe almış bir yayın çizgisine sahiptir. Gazetede BDT katılma kararı sonrasında 10.000 Azerbaycan askerinin Azerbaycan'a yerleşeceği ve öncü olarak da 200 Rus subayının Bakü'ye ulaştığı ileri sürülmüştür. Bu subayların Kafkasları ve Ortadoğu'yu gözleyen ünlü Kabale Radarına el koyduğu ileri sürülen haberde Litvanya'dan çekilen ve Azerbaycan'a gelecek 10.000 kişilik Rus ordusunun yerleşmesi için Hazar Denizi kıyısındaki Şikov Plajı'ndaki askeri tesislerde incelemeler yapıldığı duyurulmuştur. Haberde askeri kaynaklara dayanarak Rusların Kabale Üssü'ndeki varlığının Türkiye'yi ağır tehdit altına alacağını, Akka Antlaşmasını yok saymaya çalışan Yeltsin'in Kafkaslara yerleştireceği ağır silahlarla Türkiye'nin diğer Türk cumhuriyetlerle bağlantısını koparmaya çalışacağı ileri sürülmüştür. Gazetede ayrıca Ebulfeyz Elçibey'in seçimlerin hileli olduğuna dair açıklamalarına ve sonuçların diğer ülkeler tarafından tanınmamasına dair yaptığı çağrıya yer verilmiştir. Aliyev yönetiminin muhalifleri baskı altına aldığı, yurt dışına çıkışlarına izin verilmediği, Perşembe günü İstanbul'a giden uçaktaki Halk Cephesi ve Musavat Partisi yönetici ve milletvekillerinin uçaktan indirildiği iddialarına yer verilmiştir[19].

Seçim Günü Yapılan Yayınlar

Seçimin yapıldığı 3 Ekim Pazar günü yayımlanan gazetelerden Azerbaycan ile ilgili yapılan haberlerde seçimlerde yarışan adaylarla ilgili bilgiler, seçime gösterilen ilginin yanı sıra seçimden birkaç gün önce Haydar Aliyev'e yönelik suikast girişimine yönelik bilgiler ve bu konuda yapılan açıklamalar yer almaktadır. Bazı gazeteler suikast girişiminde bulunların 3 kişi olduğunu duyururken bazı gazeteler bu sayı 5 olarak yer almıştır. Bazı gazetelerde ise seçime dair herhangi bilge verilmemiş, Haydar Aliyev'i hedef alan yayınlar yapılmıştır.

Hürriyet gazetesi "*Haydar Aliyev'e suikast iddiası*" başlıklı haberde E. Elçibey'in Bakü'den kaçmasından sonra boş kalan Cumhurbaşkanlığı koltuğu için seçim yapılırken koltuğa oturmasına kesin gözüyle bakılan Aliyev'e suikast girişiminde bulunulduğu ileri sürülmüştür. Meclis binasının çevresinde yüksek bir yere çıkan bir suikastçı dürbünlü tüfekle saldırı için

[17] "Azerbaycan işgal ediliyor", **Ortadoğu**, 2 Ekim 1993 Cumartesi, s. 1, 12.
[18] "*Meşru Cumhurbaşkanı Elçibey'dir*" **Ortadoğu**, 2 Ekim 1993 Cumartesi, s. 5.
[19] "Ruslar Bakü'de", **Tercüman**, 2 Ekim 1993 Cumartesi, s. 1, 5.

hazırlanırken, 4 kişi de tüfekli girişim başarısız olduğu takdirde bombalı saldırı gerçekleştirmek için beklerken yakalanmışlardır. Ancak bu kişilerin nasıl yakalandığına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Meclis Başkanı Aliyev düzenlediği basın toplantısında yakalananlardan birinin Türkiye vatandaşı olduğunu ancak bu durumun ikili ilişkileri etkilemeyeceğini, olayın Türkiye ile hiçbir bağlantısı olamayacağını açıklamıştır. 4 milyon seçmenin oy kullanacağı seçimi izlemek için 43 ülkeden gözlemcinin Bakü'ye geldiği belirtilmiştir. Seçime uluslararası medya büyük ilgi gösterirken Elçibey'i destekleyen Halk Cephesi seçimi boykot edeceğini açıklarken, Aliyev'in yoğun bir propaganda yürüttüğü görülmüştür. Televizyonda da Aliyev'in hayatını anlatan 1,5 saatlik bir program yayımlanırken, sokaklarda büyük boy Haydar Aliyev posterleriyle süslenmişlerdir. Diğer adaylar Azerbaycan Partisi Başkanı Kerrar Abilov ile Himmet Partisi Genel Başkan Yardımcısı Zakir Mahmutoğlu Tagiyev medya imkanlarından yararlanamadıkları gerekçesiyle hükümeti eleştirmişlerdir[20].

Türkiye gazetesi iki ayrı haberle Azerbaycan'daki gelişmeleri aktarmıştır. "*Aliyev'e suikast girişimcilerinden biri Türkmüş!"* başlıklı haberine göre dün basın toplantısı düzenleyen Azerbaycan Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev, kendisine suikast girişiminde bulunan 3 kişiden birinin Türk pasaportu taşıdığını iddia etmiştir. Aliyev'in bu açıklamalarına karşılık Azerbaycan'da bulunan Türk gözlemci heyetinden Münif İslamoğlu, Türkiye'nin böyle bir girişimle kesinlikle alakasının olamayacağını belirterek, pasaportun sahte olabileceğine dikkat çekmiştir. Bu açıklama üzerine Haydar Aliye de kendisinin de Türkiye'nin bu olayla ilgisinin olduğunu düşünmediğini açıklamıştır. Kendisinin seçilmesi durumunda komünizme dönüleceği şeklinde propaganda yapıldığına dikkat çeken Aliyev, Azerbaycan'ın bağımsızlık yolundan asla sapmayacağını bildirmiştir[21].

"*Azerbaycan'da Cumhurbaşkanlığı seçimi bugün*" başlıklı haberde ise gazete Azerbaycan'da yapılacak olan seçime Haydar Aliyev'in yanı sıra Aliyev'e bağlılıklarıyla tanınan iki adayında katılması seçime demokratik bir görünüm kazandırmaya dönük bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Seçimleri Eski Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey ve Halk Cephesi içindeki en önemli siyasi gruplardan biri olan, İsa Kanber Önderliğindeki Musavat Partisinin boykot edeceği vurgulanmıştır. Musavat Partisi Genel Sekreteri Niyazi İbrahimov'un, iktidarın demokratik ölçü ve ilkeleri yok saydığı, böyle bir durumda düzenlenecek seçimlerin meşru olamayacağı düşüncesinde oldukları ve bu nedenle seçim komisyonlarındaki temsilciliklerini geri çektiklerine dair açıklamalarına yer vermiştir[22].

"*Azerbaycan Sandık Başında*" başlıklı haberde Zaman gazetesi BDT üyeliğiyle birlikte yeni bir dönemin başladığı Azerbaycan'da bugün seçimlerin yapılacağı, Elçibey'in Bakü'yü terk etmesiyle birlikte boşalan cumhurbaşkanlığı koltuğunun en güçlü adayının Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev olduğu belirtilmiştir. Habere göre Bakü'deki kaynaklar diğer adaylar Kerrar Abilov ile Zakir Tagiyev'e hiç şans tanımamaktadır. Haberde Haydar Aliyev'in "*Bizim yolumuz demokratik reformlar ve serbest ekonomi yoludur*" sözüne ve Azerbaycan'daki cadde ve sokaklarda afiş ve pankartlarda yer alan "*Benim vekilim halktır*", "*Yolumuz siyasi sabitlik,*

---

[20] "Haydar Aliyev'e suikast iddiası", **Hürriyet,** 3 Ekim 1993 Pazar, s. 16.
[21] "Aliyev'e suikast girişimcilerinden biri Türkmüş!", **Türkiye**, 3 Ekim 1993 Pazar, s. 1, 15.
[22] "Azerbaycan'da Cumhurbaşkanlığı seçimi bugün", **Türkiye,** 3 Ekim 1993 Pazar, s. 9.

içtimaî adalet ve demokrasi", "*Ben halkı kurtuluş yoluna çıkartmaya kadirim*" sözlerine yer verilmiştir. Diğer adayların resimlerinin pek ortalarda gözükmemesinin bu adayların göstermelik olduğuna dair söylentilere yol açtığı da belirtilmiştir. Haydar Aliyev'in seçimleri boykot edeceğini açıklayan Halk Cephesi taraftarlarının eleştirilerine; "*Bugün tek yolumuz var, o da seçimlere gitmek. Bu kararı biz değil bir ay önce yapılan referandumla halk aldı. Referandum ise dünyanın kabul ettiği en demokratik yoldur. Referandum Elçibey Bakü'den ayrıldıktan sonra 2,5 ay sonra yapıldı. Ben makam heveslisi değilim. Beni buraya siz çağırdınız. Halk bana vazife verirse benim bu vazifeden kaçmam, halkıma ihanet etmem demektir*" cümleleriyle tepki göstermiştir. Aliyev'e göre Azerbaycan'da artık komünizmin geri gelmesinin mümkün değildir, bunu ne halk ne de kendisi kabul etmeyecektir. Azerbaycan Halk Cephesi yaptığı her şeyi demokratik göstererek, demokrasi havalisi kesilmeye çalışmakta, başkalarını ise demokrasi düşmanı gibi gösterme gayreti içindedir ve bu ülkeye zarar vermektedir. Komünizme karşı halk direnişi sırasında Halk Cephesi gösterdiği mücadele ile takdire şayandır ve Azerbaycan tarihinde ayrı bir yeri vardır. Ancak artık devrini tamamlamıştır ve Halk Cephesi'nin statüsünün belirlenmesi ve silahlı kuvvetlerinin orduya dahil edilmesi gerekmektedir. Çok partili sistemden yana olduğunu belirten Haydar Aliyev, Halk Cephesi'nin de parti kurarak, mücadelesini devam ettirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gazetede Haydar Aliyev'in düzenlediği basın toplantısında kendisine yönelik suikast girişimi hakkında da konuşmuştur. Yakalanan 3 kişiden birinin Türkiye pasaportu taşıdığını ancak Türk Heyetindeki Münif İslamoğlu'nun da dediği gibi bu pasaportun sahte olabileceğine ve Türkiye'nin böyle bir girişimin arkasında olabileceğine inanmadığını belirtmiştir[23].

Cumhuriyet gazetesi de "*Azeriler bugün sandık başında*" ve "*Aliyev'e TC pasaportuyla suikast girişimi*" başlıklı iki haber yayımlamıştır. İlk haberde halkın cumhurbaşkanı seçimi için sandık başında olduğu ve seçimin favorisinin vekaleten bu görevi yürüten Meclis Başkanı Haydar Aliyev olduğu bildirilmiştir. Gözlemciler Aliyev'in seçimi kazanmasına kesin gözüyle bakmaktadır. Aliyev'den başka seçimde yarışacak olan Azerbaycan Partisi Başkanı Kerrar Abilov ile Himmet Partisi Genel Başkan Yardımcısı Zakir Mahmutoğlu Tagiyev'e şans tanınmamaktadır. Gazetede cumhurbaşkanı adaylarından Haydar Aliyev'in 2 gün önce kendisine gerçekleştirilen suikast girişimi konusundaki açıklamalarına yer vermiştir. Haydar Aliyev girişimde bulunan 3 kişiden ikisinin Halk Cephesi üyesi olduklarını, diğerinin üzerinden ise TC pasaportu çıktığını açıklamıştır. Bu gelişme üzerine Bakü'de bulunan gözlemci heyetinden Münif İslamoğlu, Türkiye'nin böyle bir girişimle alakasının olamayacağı, pasaportun sahte olabileceğini açıklamıştır. Aliyev'de Türk halkı ve Türk devletinin konuyla alakası olmadığı düşüncesinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ebulfeyz Elçibey'in cumhurbaşkanlığı görevini bırakıp Bakü'den ayrılmasının ardından Azerbaycan'ın iç siyasetinin daha da kötüleştiğini, kendisinin cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiş olsa da tam bir cumhurbaşkanı sayılamayacağını, bu nedenle seçimin bir zorunluluk olduğunu söylemiştir[24].

Ortadoğu gazetesi Aliyev karşıtlığını sürdürmüş ve seçim günü ilk sayfadan Haydar Aliyev'in Ermeni işgaline boyun eğdiğini savunmuştur. Gazete şimdiye kadar 20 bin şehit verilen

---

[23] "*Azerbaycan Sandık Başında*" **Zaman,** 3 Ekim 1993 Pazar, s. 5.
[24] "Aliyev'e TC pasaportuyla suikast girişimi" **Cumhuriyet,** 3 Ekim 1993 Pazar, s. 1, 9.

çatışmalar devam ederken Ermeni işgalcilerle savaşan Azerbaycan birliklerinin Haydar Aliyev'in emriyle cepheden çekildiğini iddia etmiştir. Gazete ayrıca Azerbaycan devletini yıkma planının 1-4 Haziran 1993 tarihleri arasında Moskova'da hazırlandığı iddiasını okuyucularıyla paylaşmıştır. Seçime dair herhangi bir bilgi vermemiştir[25].

Tercüman gazetesi seçim öncesinde olduğu gibi seçim günü de Aliyev karşıtı çizgisini sürdürmüştür. Azerbaycan'da seçimlerin karamsar bir hava içinde yapıldığı dikkat çekilmiştir. Aliye taraftarları ile diğer muhaliflerin Meclis Başkanı Aliyev'in emriyle tutuklandığı, Laçin ve Şuşa'nın satıldığı, bunu bildiren yayın organlarına el konulduğu, gazeteye beyanat veren Ulvi Hekimoğlu'nun telefonlarının dinlenerek gözaltına alındığı ileri sürülmüştür. BDT'ye girme kararı için anayasa gereği 2/3 çoğunluk olan 34 oy gerekirken, antlaşmanın 31 oyla meclisten geçirilerek yürürlüğe konduğu belirtilmiştir. Seçimde Aliyev'in favori aday, diğer iki adayın göstermelik adaylar oldukları ve Haydar Aliyev'e yönelik suikast girişiminin KGB'nin işi olabileceği öne sürülmüştür[26].

Seçimden Sonuçlarıyla İlgili Yayınlar

Seçimden sonraki gün yapılan yayınlarda seçimlere halkın katılımı, seçim sonuçlarının önceden tahmin edildiği gibi olduğu, Sonuçlara dair Haydar Aliyev'in ve devrik Cumhurbaşkanı Elçibey'in açıklamaları öne çıkmıştır. Bazı gazeteler ise Aliye karşıtı yayınlara devam etmişlerdir.

Milliyet gazetesinde yer alan "*Aliyev kazanıyor*" başlıklı habere göre Azerbaycan'da dün yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin resmi sonuçları henüz açıklanmamıştır. Ancak sayılan oylara göre seçmen Aliyev'de karar kılmıştır. Topraklarının %20'si Ermenilerin elinde olduğu bir dönemde sandık başına giden Azerbaycan halkı umutlarını Aliyev'e bağlamış durumdadır. Aliyev'in yanında seçime giren diğer 2 adayın adaylıklarının göstermelik olduğu kesinlik kazanmıştır. Seçimleri izlemek üzere gelen BM, AGİT ve diğer uluslararası kuruluşların gözlemcileri Azerbaycan ve Nahçıvan'da tüm cadde ve sokakların sadece Aliyev posterleriyle donatılmış olmasının bu görüşü doğruladığını vurgulamışlardır. Halk Cephesi, Musavat, Halk Azatlık ve Demokrat Parti'nin boykot ederek katılmadığı seçime halkın katılım oranının oldukça yüksek olduğu bildirilmiştir. Yabancı gözlemcilere göre Nahçıvan'da halkın son ümidi Haydar Aliyev'dir. Nahçıvan'ın Ordubat kasabasının Keleki köyünde bulunan Ebulfeyz Elçibey seçimle ilgili gazetecilere yaptığı açıklamada seçim sonucunun önceden bilindiğini, sandıktan Aliyev'in çıkacağını söylemiştir[27].

Zaman "*Azerbaycan'da sessiz bir seçim*" başlıklı haberde oy sayımının devam etmesine rağmen Seçim Komisyonu yetkililerinden alınan bilgilere göre Aliyev'in oyların büyük bir bölümünü aldığına yer verilmiştir. Habere göre seçimler oldukça sakin geçmiş, ciddi bir hadise yaşanmamıştır. Diğer adayların güçlü olmamasından dolayı seçim heyecanı yaşanmamıştır. Ankara'da Azerbaycan Büyükelçiliğinde kurulan sandıkta kullanılan oyların %87'si Haydar Aliyev'i tercih etmiştir. Seçimi boykot eden ve sandığa gitmeyen Halk Cephesi taraftarları Azerbaycan'da yaşananlardan Türkiye'yi, Cumhurbaşkanı Süleyman

---

[25] "Aliyev orduyu cepheden çekmiş", **Ortadoğu**, 3 Ekim 1993 Pazar, s. 1, 12.
[26] "Azerbaycan'da seçim 'tedhiş' gölgesinde", **Tercüman**, 3 Ekim 1993 Pazar, s. 5.
[27] "Aliyev kazanıyor", **Milliyet,** 4 Ekim 1993 Cumartesi, s. 19.

Demirel'i sorumlu tutmuş ve Demirel'in ikili oynadıklarını belirttiklerine yer verilmiştir. Ayrıca seçimleri 9 aydır kaldığı Keleki köyünden takip eden Elçibey'in seçimlerin anayasaya uygun yapılmadığı, bundan sonra da mücadelesini demokratik yolla sürdüreceğine dair açıklamalarına yer vermiştir[28].

Azerbaycan'daki gelişmelere pek fazla ilgi göstermeyen Tasvir gazetesi seçim sonuçlarıyla ilgilenmemiş, "*Haydar Aliyev'e suikast iddiası*" başlığıyla verilen haberde Haydar Aliyev'e yönelik girişilen suikast ile ilgilenmiştir. Haberde bazı gazetelerde olduğu gibi suikastçıların 5 kişi olduğu ve nasıl bir plan hazırladıkları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Haydar Aliyev bunlardan birinin TC vatandaşı olduğunu ama Türkiye'nin bununla bir ilgisinin olduğunu düşünmediğine dair sözlerine yer vermiştir[29].

"*Türk gözlemcilere göre Aliyev cumhurbaşkanı*" başlıklı haber yayımlayan Türkiye gazetesine göre Azerbaycan'daki seçimlere gözlemci olarak Türkiye'den katılan Türk Parlamento Heyeti üyeleri sandıkların açılmasından sonra oyların önemli bir kısmının Aliyev lehine çıktığını dolayısıyla Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanı seçilmesinin kesinleştiğini belirtmişlerdir. Ayrıca Azerbaycan'ın Ankara Büyükelçisi Mehmet Ali Nevruzoğlu Türkiye'deki Azerbaycanlıların %87'sinin Aliyev'e destek verdiğini, büyükelçilikteki sandıkta kullanılan 212 oydan 185'nin Haydar Aliyev'e çıktığını söylemiştir[30].

Hürriyet gazetesinde "*Azerbaycan'ın yeni Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev*" başlığıyla verilen habere göre 4 milyon 400 bin seçmen cumhurbaşkanını seçmek için sandığa gitmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da 4 yıl içinde 3. Kez devlet başkanlığı seçimi yapılmıştır. Gence isyanının ardından yönetimi üstlenen Aliyev, seçimle birlikte resmi lider olmaya hazırlanmaktadır. Hava yağmurlu olmasına rağmen halk sandık başına gitmiştir. Katılım oranı ülke genelinde %88,5 olarak gerçekleşirken bu oran kuzey kesimlerde yüksek, Ermenistan işgali altında kalan ve yaklaşık 900 bin insanın göçmen durumuna düştüğü güney kesimlerde daha düşüktür. Bakü'de oran %87 olarak gerçekleşirken Nahçıvan'da %70 olmuştur. Seçimin diğer iki adayının ise seçimde bir varlık gösteremeyeceği belirtilmiştir. Seçimleri denetleyen 25 ülkeden temsilciler ile 16 ülkenin büyükelçiler seçimde herhangi bir yolsuzluğa rastlamadıklarını açıklamışlardır. Ülkenin en önemli muhalefet örgütünün oluşturan Halk Cephesi'nden önemli bir tepki gelmemiştir[31].

"*Aliyev yeni Cumhurbaşkanı*" başlıklı Milliyet gazetesindeki habere göre Azerbaycan'da seçmenin %96'sının oy kullandığı seçimde resmi olmayan sonuçlara göre %98 oranında oy alan Haydar Aliyev, Moskova'da yaşanan gelişmeleri değerlendirmiş; "Komünizm bitmiş, Sovyetler artık geri dönemez" demiştir. Seçimleri izlemek için Türkiye'den gelen 11 kişilik gözlemci heyetiyle görüşen Aliyev, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin daha güçleneceğine dair güvence vermiş, iki ülke arasındaki gerginliğe Türkiye'deki basının yol açtığını belirtmiştir. Türk basınının hala Elçibey'i desteklediğini ve Azerbaycan'daki

---

28 "*Azerbaycan'da sessiz bir seçim*", **Zaman** 4 Ekim 1993 Pazartesi s. 5.
29 "*Haydar Aliyev'e suikast iddiası*" **Tasvir,** 4 Ekim 1993 Pazartesi, s. 1, 5.
30 "Türk gözlemcilere göre Aliyev cumhurbaşkanı", **Türkiye,** 4 Ekim 1993 Pazartesi, s. 10.
31 "Azerbaycan'ın yeni Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev", **Hürriyet**, 4 Ekim 1993 Pazartesi, s. 16.

gerçekleri anlamadığından yakınan Aliyev, "*Elçibey, Azerbaycan'ı Türkiye'ye yakınlaştırdı. Aliyev'de Rusya'ya yakınlaştırıyor*" iddialarının doğru olmadığını söylemiştir. Bir ülkeyle yakınlaşmanın diğer ülkelerden uzaklaşmak anlamına gelmediğini söyleyen Aliyev konuşmasını; "*Azerbaycan ile Rusya'nın ilişkileri 200 yıllık bir geçmişi içine alır. Bunu bir kalemde silip, Türkiye ile Azerbaycan ilişkisi ile sınırlamak doğru değildir*" demiştir. Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerinin Elçibey tarafından geliştirildiği iddiasının doğru olmadığını belirten Aliyev, Türkiye ile Nahçıvan arasındaki köprünün yapımı için gece gündüz çaba harcandığını vurgulamış ve Türkiye'nin yardımları hakkında şunları söylemiştir: "*Türkiye, Nahçıvan'a yardım etti. 100 milyon dolar kredi verdi. Süleyman Demirel büyük politikacı olduğu için bu yardımı yaptı. Krediyi kullanmasaydık büyük sıkıntı çekerdik. Bunları ancak büyük politikacılar yapabilir*[32]."

Tercüman gazetesi ilk sayfadan "*Azerbaycan'da KGB dönemi*" başlığıyla seçim sonucunu duyurmuş ve Aliyev karşıtı çizgisini sürdürmüştür. İç sayfada Aliyev'e atfen "*Ne Elçibey, ne de başkası rakibim değil*" sözleriyle verilen habere göre Azerbaycan'da oy verme işleminin sabah saat 07.00'de başlamıştır. Yaklaşık 3,5 milyon seçmen saat 20.00'a kadar Aliyev muhaliflerinin olmadığı sandıklarda oy kullanmışlardır. Seçimde halen cumhurbaşkanı vekili olan Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev, Vahid Azerbaycan Partisi Başkanı Kerrar Abilov ile Himmet Partisi Başkanı Zakir Tagiyev yarışmıştır. Seçim ülke topraklarının %20'sinin Ermeniler tarafından işgal edildiği ve yaklaşık 900 bin Azerbaycan vatandaşının çadırlarda yaşadığı bir ortamda yapılmıştır. Haydar Aliyev'in yanı sıra Başbakan Suret Hüseyinov ve Devlet Sekreteri Lale Şevket Haciyeva oylarını aynı sandıkta kullanmışlardır. Başbakan Suret Hüseyinov oyunu kullandıktan sonra, ülkenin içinde bulunduğu sorunları aşabilmesi için sandıktan Aliyev'in çıkması gerektiğini ve kendisinin de bu yönde oy kullandığını söylemiştir. Sandık başına gelindiğinde yerli ve yabancı basının yoğun ilgisiyle karşılaşan Haydar Aliyev, korumaların gazetecileri kendisine yaklaştırmamaları üzerine, "*Bırakın onlardan zarar gelmez*" gazetecilerle şakalaşmıştır. Oyunu kullandıktan sonra gazetecilere yaptığı açıklamada ilk defa cumhurbaşkanlığı seçimlerine katıldığını ve seçimlerin demokratik bir ortamda geçeceğini söylemiştir. Ne Elçibey'i, ne de başka birini kendisine rakip olarak görmediğini ifade eden Aliyev, kendisine kötü davrananlara bile iyilikle karşılık verdiğini vurgulamış, "*Böylece kendi günahlarını anlarlar*" demiştir. Haberde Ankara'da oy verme işlemine de değinilmiştir. Türkiye'deki Azerbaycan vatandaşlarının oy kullanabilmesi için Ankara'daki büyükelçilik binasında, hazırlanan sandıkta oylar kullanılmıştır. Sandığın arkasında büyük bir Aliyev posteri, altında da "Yolumuz siyasi sabitliğe, semereli iktisadiyata, sosyal adalete doğrudur" yazısı yer almıştır. Büyükelçi Mehmet Ali Nevruzoğlu oyunu kullandıktan sonra, oy vermenin gizli olduğunu ancak kendisinin oyunu Azerbaycan'ı bu zor durumdan kurtaracağına inandığı Aliyev'e verdiğini söylemiştir[33].

Tercüman gazetesi 5 Ekimde iç sayfada okuyucularına seçim sonucunu "*Aliyev yüzde 50-60 katılımla cumhurbaşkanı*" başlığıyla duyurmuştur. Diğer gazetelerden farklı olarak seçime katılımın söylendiği kadar yüksek olmadığını iddia etmiştir. Gazeteye göre Halk Cephesi ve

---

[32] "Aliyev yeni Cumhurbaşkanı", **Milliyet**, 5 Ekim 1993 Salı, s. 1, 14.
[33] "*Azerbaycan'da KGB dönemi*", "Aliyev: Ne Elçibey, ne de başkası rakibim değil", **Tercüman**, 4 Ekim 1993 Pazartesi, s. 5.

Musavat Partisi gibi geniş tabanlı muhalefetin boykot ettiği seçime katılım oranının söylendiği gibi %90 olmadığı, %50-60 civarındadır. Ayrıca seçimde komünist sistemden kalma bir kişinin tüm ailesi adına birden fazla oy kullanmasının yanında referandumda olduğu gibi ölüler adına oy kullanılması gibi usulsüzlükler yaşandığı ileri sürülmüştür[34].

"*Haydar Aliyev, Azerbaycan Cumhurbaşkanı*" başlığıyla Yeni Nesil gazetesinde yer alan habere göre Aliyev, seçime katılan diğer iki adayı kendisine rakip olarak görmediğini açıklamıştır. Türkiye'deki Azerbaycan vatandaşları Ankara'daki Büyükelçilikte Aliyev'in büyük bir seçim posterinin önünde kurulmuş olan sandıkta oy kullandıklarını ve Büyükelçi Nevruzoğlu da Aliyev'e oy vermiştir. Haberde Rus ordusunun Azerbaycan'a girmeye başladığı, Azerbaycan'ın imzaladığı BDT'ye katılım antlaşmasının yürürlüğe girmesi için anayasaya göre mecliste en az 2/3 çoğunlukla, en az 34 milletvekilinin oyuyla kabul edilmesi gerekiyordu. Oysa antlaşma 31 milletvekilinin oyuyla kabul edildiği için anayasaya göre geçersizdir. Ayrıca Suret Hüseyinov'un gerçekleştirdiği darbeden sonra yapılan bütün uygulamaların antidemokratik olduğunu, Elçibey'in görevden alınması için yapılan referandumunda anayasaya aykırı olduğu bildirilmiştir. Elçibey taraftarlarını tutuklatan Aliyev'in KGB yöntemleriyle ülkede korku ve terör havası oluşturmuştur[35].

Cumhuriyet gazetesi "*Azeriler Aliyev'e oy verdi*" başlığıyla seçimin sonucunu duyurmuştur. Azerbaycan'da dün yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ilk gelen sonuçlara göre haydar Aliyev büyük farkla öndedir. Azerbaycan'da yapılan seçime katılım oranı %90 oranındadır. Haydar Aliyev'in ezici bir çoğunlukla kazanması beklenmektedir. Diğer iki adayın seçimde bir varlık gösteremediği bildirilmiştir. Seçime gözlemci olarak katılan Türk milletvekilleri hile yapıldığına dair bir durum gözlemlemediklerini açıklamışlardır[36].

"*Nahçıvan'da seçim sakin geçiyor*" başlığıyla Meydan gazetesinde verilen haberde 450 bin nüfuslu Nahçıvan'da seçimin sakin ve olaysız geçtiği belirtilmiştir. Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev'in kazanmasına kesin gözüyle bakıldığı, Azerbaycan ve Nahçıvan'da tüm cadde ve sokakların Aliyev posterleriyle donatıldığı, Nahçıvan'da seçime katılımın yüksek olduğuna yer verilmiştir[37].

Türkiye'deki PKK terör örgütüne yakın bir yayın anlayışına sahip olan Özgür Günden gazetesi de Azerbaycan'daki seçimlere kayıtsız kalmamıştır. "*Azerbaycan'da sonucu belli seçim*" başlıklı bir haber yayımlayan gazeteye göre 3,5 milyondan fazla seçmenin sandık başına gitmiştir. Başbakan Suret Hüseyinov ülkenin içinde bulunduğu sorunların aşılabilmesi için Haydar Aliyev'in seçilmesi gerektiğini ve kendisinin de bu yönde oy kullandığını açıklamıştır. Oy kullanmak için sandık başına geldiğinde yerli ve yabancı basının yoğun ilgisiyle karşılaşan Aliyev, ne Elçibey'i ne de bir başkasını siyasi rakip olarak görmediğini belirtmiş, kendisine kötü davrananlara bile iyi karşılık verdiğini söylemiştir.450 bin nüfuslu Nahçıvan'da seçim sakin ve olaysız geçmiştir. Nahçıvan'ın Ordubat kasabası Keleki köyünde

---

[34] "*Aliyev yüzde 50-60 katılımla cumhurbaşkanı*" **Tercüman**, 5 Ekim 1993 Salı, s. 5.
[35] "Haydar Aliyev, Azerbaycan Cumhurbaşkanı", **Yeni Nesil,** 5 Ekim 1993 Salı, s. 5.
[36] "Azeriler Aliyev'e oy verdi", **Cumhuriyet,** 4 Ekim 1993 Pazartesi, s. 1, 17.
[37] "Nahçıvan'da seçim sakin geçiyor", **Meydan,** 4 Ekim 1993 Pazartesi, s. 9.

bulunan E. Elçibey seçim sonucunun şimdiden bilindiğini ve sandıktan Aliyev'in çıkacağını söylemiştir[38].

Gazete aynı gün yayımladığı "*Seçim zaferi Aliyev'in*" başlıklı bir başka haberde Seçim Komisyonundan yapılan açıklamaya göre sandıkların %20'si açılmış ve oyların %90'ından fazlasını Aliyev almıştır. Yetkililer oy sayımının en erken sabaha tamamlanmasını beklemektedir. Diğer iki aday varlık gösterememişlerdir. Azerbaycan Milli Meclis Başkanı Aliyev, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin zayıfladığı iddialarının doğru olmadığını belirterek; "*Ebulfeyz Elçibey, Azerbaycan'ı Türkiye'ye yakınlaştırmıştı. Aliyev de Rusya'ya yakınlaştırdı deniyor. Bu doğru değil*" demiştir[39].

Hürriyet gazetesi ise 5 Ekim'de "*Aliyev: Türkiye'nin iyiliklerini unutamam*" başlıklı yapılan habere göre yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde oyların %90'ını Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev almıştır. Aliyev seçime gözlemci olarak gelen 11 kişilik Türk parlamenter grubunu kabulde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri geliştirmek için elinden gelen her şeyi yapacağını belirterek, en kötü günlerinde Nahçıvan'a Türkiye'nin yaptığı yardımları unutmalarının asla mümkün olmadığını söylemiştir. Türkiye ile ilişkilerine özel önem verdiklerini ve bununla birlikte 200 yıllık komşu Rusya ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi için çalışacağını belirtmiştir. "*Cumhurbaşkanlığınız hayırlı olsun*" şeklindeki kutlamaya; "Şimdilik kesin belli değil. Ayrıca olaysız bir seçim geçirildiği için beni değil halkı tebrik etmek gerekir" demiştir. Haberde ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Haydar Aliyev'i telefonla tebrik ettiği, bu gelişmenin demokratik çevrelerce Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı seçimlerini demokratik ve yasal kabul ettiğinin en açık göstergesi olarak değerlendirilmiştir[40].

5 Ekim 1993 tarihli Zaman gazetesinde Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev'in resmi olmayan sonuçlara göre katılım oranının %80 olduğu seçimde kullanılan oyların %90'ından fazlasını alarak Azerbaycan'ın yeni cumhurbaşkanı olduğu belirtilmiştir. Haberde Aliyev'in seçimi izlemek Bakü'ye gelen gözlemcilerden ilk olarak Türkiye'den gelen heyeti kabul etmiştir. Azerbaycan'ın BDT'ye girmesinden sonra Türkiye'den uzaklaşarak Rusya'ya yakınlaştığı iddialarına tepki göstermiş ve "*Türkiye ile yakınlığımız daha da güçlenecek*" demiştir. Rusya Federasyonu'nun dağıldığını ve artık Sovyetler Birliği'nin kurulmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin Bakü Büyükelçisi Altan Karamollaoğlu'nun "*Türkiye-Azerbaycan münasebetleri halktan halka devam edecektir. Hakimiyetteki şahıslar gelip geçicidir*" sözlerine Haydar Aliyev; "*Devletleri birbirlerine bağlayan o devletlerin yöneticileridir*" şeklinde karşılık vermiştir. Azerbaycan halkının Türkiye'ye karşı sevgisinin çok güçlü olduğunu, bunu kimsenin kıramayacağını ifade etmiş ve Türkiye-Azerbaycan münasebetlerinin Azerbaycan Halk Cephesi tarafından kurulduğu iddiasının doğru olmadığını söylemiştir. Halk Cephesinin ve Elçibey'in politikalarını sık sık eleştiren Aliyev'in konuşması

---

[38] "Azerbaycan'da sonucu belli seçim", **Özgür Gündem**, 4 Ekim 1993, s. 4.
[39] "Seçim zaferi Aliyev'in", **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1993 Salı, s. 8.
[40] "Aliyev: Türkiye'nin iyiliklerini unutamam", **Hürriyet,** 5 Ekim 1993 Salı, s. 15.

esnasında Türk heyetine hitap ederken zaman zaman Türkiye'nin Halk Cephesi ve Elçibey ile kurduğu yakın ilişkilere temas eden ifadeler kullanması dikkat çekmiştir[41].

5 Ekim tarihli Türkiye gazetesindeki "*Haydar Aliyev Cumhurbaşkanı*" başlıklı habere göre yapılan seçimde resmi olmayan sonuçlara göre oyların %98'ini alan Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev kazanmıştır. Azerbaycan Milli Meclisi Basın Bürosu yetkililerinden alınan bilgilere göre, seçime kayıtlı seçmenlerden %96'sının katıldığı bildirilmiştir. Oy sayım işlerinin hemen hemen tamamlandığını belirten yetkililer açılmamış olan sandıkların sonuca etkisinin ancak küsurat olacağını, resmi sonuçların bugün açıklanacağını bildirmişlerdir. Haberde Elçibey'in gazetecilere yaptığı açıklamada seçim sonucunun önceden bilindiğini, Aliyev'in Azerbaycan'ın meşru cumhurbaşkanı olamayacağını söylemiştir. Cumhurbaşkanlığı Basın Müşavirliğinden yapılan açıklamada Demirel'in Haydar Aliyev'i telefonla kutladığı belirtilmiştir[42].

"*Aliyev fark attı*" başlıklı Meydan gazetesindeki haberde Seçim Komisyonundan alınan bilgilere göre 86 bölgede sandıkların yaklaşık %20'si açılmış ve oyların %90'ından fazlasını Aliyev almıştır. Yetkililer oy sayımının en erken sabaha tamamlanabileceğini belirtmişlerdir. Ancak cumhurbaşkanlığıyla ilgili tartışmalar devam etmektedir. Halk Cephesi üyelerinin Elçibey'e verdikleri destek devam etmektedir. Elçibey taraftarları, Ermenistan karşısında alınan yenilginin sorumlusu olarak Elçibey'i gören Aliyev'e dair; "*Şimdi kendisi iktidarda. Bakalım o ne yapacak. Azeri topraklarının beşte biri Ermenilerin elinde. Kurtarsın da görelim. Üstelik şimdi arkasında Rusya'nın da desteği var*" açıklaması yapmışlardır[43].

Azerbaycan'daki seçimlere çok fazla ilgi göstermeyen Milli Gazete, 6 Ekim 1993 tarihli sayısında seçimi kaybeden Azerbaycan Eski Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey'in açıklamalarını sayfalarına taşımıştır. Milli Gazete'ye göre 3 Ekim Pazar günü yapılan seçimleri ve sonuçları tanımadığını açıklayan Elçibey, Haydar Aliyev ve Suret Hüseyinov'u darbe yapmakla, referandum ve arkasından cumhurbaşkanı seçimi yapmakla darbe hareketine hukuki bir kılıf giydirmekle suçlamıştır. Kendisinin silah gücüyle görevden uzaklaştırıldığını devlet ve hükümet yetkililerinin birçoğunun hapsedilmiş olduğunu, siyasi faaliyetlerin kısıtlı ve basının sansür altında olduğu bir ortamda referandum ve seçimin yapıldığını belirtmiştir. Elçibey mücadelesinin cumhurbaşkanlığı haklarını yeniden elde edene kadar devam edeceğini açıklamıştır[44].

7 Ekim tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan "*Aliyev resmen cumhurbaşkanı*" başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Haberde Pazar günü yapılan devlet başkanlığı seçiminin resmi sonucuna göre Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev %98,8 oranında oy almıştır. Merkez Seçim Komisyonunun verdiği bilgiye göre seçimde, kayıtlı 4 milyon 62 bin 53 seçmenden 3 milyon 996 bin 327 kişi oy kullanmıştır. Aliyev bu oylardan 3 milyon 919 bin 903'ünü almıştır. Adaylardan Himmet Partisi Genel Başkan Yardımcısı Zakir Tagiyev oyların %0,5'ini, Vahit Azerbaycan Partisi Genel Başkanı Kerrar Abilov %0,3'ünü almıştır.

---

[41] "*Aliyev Resmen Cumhurbaşkanı*", **Zaman**, 5 Ekim 1993, s. 1, 5.
[42] "Haydar Aliyev Cumhurbaşkanı", **Türkiye, 5 Ekim 1993 Salı, s. 11.**
[43] "Aliyev fark attı", **Meydan,** 5 Ekim 1993 Salı, s. 9.
[44] "Seçimler Yasal Değil", **Milli Gazete** 6 Ekim 1993, s. 6.

"*Elçibey'in iki yeğeni tutuklandı*" diğer bir haber ise Eski Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey'in cumhurbaşkanı seçilmeden önce birlikte yaşadığı kardeşi Alimurat Aliyev'in evinin 4 Ekim Pazartesi gecesi hiçbir gerekçe gösterilmeden polis tarafından arandığı ve iki yeğeni Samettin Elçibey ve Bahadır Ammedov'un gözaltına alınarak bilinmeyen bir yere götürüldüğü bildirilmiştir[45].

8 Ekim tarihli Hürriyet gazetesi de Elçibey'in yeğenlerinin tutuklanmasını haberleştirmiştir "*Elçibey'in yeğenleri tutuklandı*" başlıklı habere göre polisin ani baskınıyla tutuklanan Elçibey'in kardeşi Alimurad Aliyev'in oğulları Samettin Aliyev ve Bahadır Ahmedov'da evlerinde silah bulundurdukları gerekçesiyle tutuklanmışlardır. Gelişme hakkında açıklama yapan Halk Cephesi Başkanı İbrahim İbrahimov, polislerin gece dün saat 01.30'da Elçibey'in yeğenlerinin evlerine baskın yaparak, gençleri tutukladığını açıklamıştır. Haberde Ebulfeyz Elçibey'in Bakü'ye geri döndüğüne dair söylentiler üzerine Elçibey'in koruma görevlisi Elgar Kadirkuliyev'in tutuklandığı, diğer koruma görevlisinin ise arandığı bilgisi verilmiştir[46].

Yemin Töreni

Azerbaycan'da yeni seçilen Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, 10 Ekimde düzenlenen bir törende yemin ederek görevine başlamıştır. Türkiye'deki gazetelerden Hürriyet, Zaman, Meydan, Ortadoğu ve Tercüman gazetelerinde konuyla ilgili haberler yer aldığı görülmektedir.

Gelişmeyi 11 Ekim tarihinde "Aliyev Kuran'a el basarak yemin etti" başlığıyla okuyucularına duyuran Hürriyet gazetesine göre Haydar Aliyev dün Milli Meclis'te yemin ederek cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur. Azerbaycan Milli Marşı'nın okunmasıyla başlayan törende Kur'an-ı Kerim'e el basarak yemin ederken, Aliyev'in seçimde %98,7 oranında oy aldığı açıklanmıştır. Dışişleri Bakanı Hasan Hasanov, Aliyev'e gelen kutlama telgraflarını okumuştur. İlk sırada Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Çiller ve Dışişleri Bakanı Çetin'in telgrafları ilk sırada yer almıştır. Aliyev yaptığı konuşmada ülkesine komünizmin geri gelemeyeceğini, ülkesinin bağımsızlığını koruyacağını, Ermeni işgalinin sona ermesi için elinden gelen her şeyi yapacağını, milli ordu kuracağını ve tek silahları olarak gördüğü yeraltı zenginliklerini en iyi şekilde kullanacaklarını söylemiştir[47].

11 Ekim tarihli Zaman gazetesine göre seçim sonucunun belli olasının ardından Cumhurbaşkanı seçilen Haydar Aliyev'in görevine başlayabilmesi için bir yemin töreni düzenlenmiştir. Tören dolayısıyla Bakü'nün ana caddelerindeki tüm elektrik direkleri Haydar Aliyev'in resimleriyle süslenmiştir. Tören daha fazla insanın katılabilmesi için geleneklerin aksine Parlamentoda değil de şehirdeki en geniş salona sahip Cumhuriyet Sarayında yapılmıştır. Takdim ve açılış konuşmasının ardından tebrik telgrafları okunmuştur. Türkiye'den Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Çiller, RP Lideri Erbakan, CHP lideri Baykal'ın mesajları dikkat çekmiştir. Dini topluluk liderlerinin konuşmalarının ardından kürsüye gelen Aliyev, halkın kendisine karşı beslediği ümitleri boşa çıkarmamak için gayret göstereceğini, 5 yıldır devam eden savaşı sona erdireceğini ve işgal altında olan Karabağ

[45] "Elçibey'in iki yeğeni tutuklandı", **Cumhuriyet,** 7 Ekim 1993 Perşembe, s. 7.
[46] "Elçibey'in yeğenleri tutuklandı", **Hürriyet**, 8 Ekim 1993 Cuma, s. 15.
[47] "Aliyev Kuran'a el basarak yemin etti", **Hürriyet,** 11 Ekim 1993, s. 16.

topraklarını gerekirse güç kullanarak kurtaracağını söylemiştir. İslamiyet'in Azerbaycan tarihinde oynadığı role değinen Aliyev; "*Halkımızın maneviyatına, ilmine, zekasına, medeniyet hayatına İslam dininin büyük tesirleri olmuştur. Kültürümüz İslam vasıtasıyla nesilden nesile geçmiştir… İnanıyoruz ki bizim dinimiz ülkemizin bu ağır gününde vatandaş birliğinin sağlanması için büyük rol oynayacaktır*" demiştir. Aliyev alışılmışın dışında, hazır bir metne bağlı kalmadan, Kur'an-ı Kerim'e el koyarak yemin etmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı seçilen Aliyev'in aynı zamanda Nahçıvan Parlamento Başkanlığı görevini de sürdürdüğü, yeni parlamento başkanı seçilebilmesi için Haydar Aliyev'in Nahçıvan'a gelmesinin beklenmektedir[48].

"*Cumhurbaşkanı Aliyev Kuran'a el bastı*" başlığıyla Meydan gazetesinde yer alan haberde Haydar Aliyev'in Milli Meclis'te yapılan and içme töreninde Anayasa ve Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ederek görevine resmen başladığına yer verilmiştir. Aliyev törende yaptığı konuşmada halkın kendisine gösterdiği güvene layık olacağına, Azerbaycan'ın bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünün bekçisi olacağına söz vermiştir[49].

Ortadoğu gazetesi 12 Ekim'de "*Aliyev Kur'an üzerine yemin ederek aldı*" başlığıyla Haydar Aliyev'in anayasa ve Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ederek görevine başladığını duyurmuştur. Gazeteye göre Aliye yemin töreninin ardından yaptığı açıklamada halkın kendisine gösterdiği güvene layık ve Azerbaycan'ın bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünün bekçisi olmak için elinden gelen çabayı harcayacağını bildirmiştir. Öncelikle görevinin savaşı bitirmek ve işgalci güçleri Azerbaycan topraklarından çıkarmak olduğunu vurgulayan Aliyev, görevde kaldığı müddetçe, bağımsız bir dış politika izleyeceğini ifade etmiştir[50].

"*Azerbaycan'da muhalefet ittifak sağlama yolunda*" başlıklı haberde Tercüman gazetesi Aliyev'in and içerek yemin etmesinden sonra Milli Meclis'te kaos yaşandığı ileri sürülmüştür. Gazeteye göre ülkenin BDT'ye girmesi ve Rus askerlerinin Azerbaycan'a geri dönmesini protesto eden muhalefet Aliyev'e karşı Halk Cephesi'nin en önemli grubu Musavat Partisi lideri İsa Kamber öncülüğünde ittifak sağlama çalışmaları başlatmıştır. İsa Kamber, Milli İstiklal Partisi Genel Başkanı İtibar Mehmedov'a ittifak teklifinde bulunmuştur. İttifakın sağlanması durumunda muhalefetin Aliyev'e zor günler yaşatacağı iddia edilmiştir. Haberde Dışişleri Eski Bakanı Tevfik Kasımoğlu'nun Haydar Aliyev'e yönelik BDT'ye girilmesi ve Rus askerlerin Azerbaycan'a geri dönmesi hususlarındaki eleştirilerine yer verilmiştir. Kasımoğlu mücadelelerini demokratik yolla sürdüreceklerini belirtmiş ve "*Azerbaycan halkının bağımsızlığını elinden alanlar yine halkımız tarafından cezalandırılacaktır*" demiştir[51].

Hürriyet gazetesi yemin töreninin hemen ardından 13 Ekim'de yayımladığı bir haberle Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin nasıl bir eğilim göstereceğinin işaretini okuyucularına ulaştırmıştır. Habere göre Azerbaycan'ın Yeni Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, devrik lider Ebulfeyz Elçibey'in askeri müşaviri Tuğgeneral Yaşar Demirbulak'tan milli bir ordu

---

[48] "Aliyev Kur'an'a yemin ederek göreve başladı", **Zaman,** 11 Ekim 1993, s. 5.
[49] "Cumhurbaşkanı Aliyev Kuran'a el bastı**", Meydan,** 12 Ekim 1993 Pazartesi, s. 9.
[50] "*Aliyev Kur'an üzerine yemin ederek aldı*" **Ortadoğu**, 12 Ekim 1993, s. 6.
[51] "*Azerbaycan'da muhalefet ittifak sağlama yolunda*" **Tercüman**, 12 Ekim 1993 Çarşamba, s. 5.

kurmasını istemiştir. Elçibey'in görevden ayrılmasının ardından Ankara'ya dönen Tuğgeneral Yaşar Demirbulak bu çağrıya henüz bir cevap vermemiştir. Ancak Aliyev'e yakın kaynaklardan alınan bilgilere göre Demirbulak'ın kısa süre içinde Azerbaycan'a geri dönmesi ve milli ordu kurma çalışmalarına hız vermesi beklenmektedir. Azerbaycan Güvenlik Konseyi'nin de üyesi olan General Demirbulak'ın geri dönmesiyle birlikte milli ordunun kurulma sürecinde Türkiye'den pek çok subayında Azerbaycan'da yeniden görev alması beklenmektedir. Siyasi ve askeri çevreler bu gelişmeyi Aliyev'in Türkiye ile ilişkilerin yeniden canlandırılmasına özen gösterdiği, milli bir ordunun kurulması hususunda bir Türk generale görev vermesinin Moskova'ya güvenmediğinin işareti olarak değerlendirmişlerdir[52].

Sonuç

18. yüzyıla kadar bağımsız bir Türk yurdu olan Azerbaycan bu tarihten itibaren sayısız acılara maruz kalmıştır. 19. Yüzyılın başlarında ikiye bölünmüş, kuzeyi önce Çarlık sonra da Bolşevik Rus işgaline uğramış ve nihayet 1990'lı yılların başında istiklaline yeniden kavuşurken, güney kısmı halen İran'ın işgali altındadır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Kuzey Azerbaycan bağımsızlığını ilan ederken başlayan sevinci maalesef Rus destekli Ermeni katliamları kısa sürmüştür. Binlerce Azerbaycan Türkünün gözyaşları ve kanları toprağı ıslatırken, kendisini çağdaş ve demokratik olarak tanıdan Batı'nın kör, sağır ve dilsiz olduğu dönemde topraklarının 1/5 Ermeni işgaline uğramıştır. Azerbaycan henüz bağımsızlık kutlamalarının sevincini yaşarken Dağlık Karabağ bölgesi nedeniyle Rusya destekli Ermenistan ile yapılan savaştan dolayı ciddi ölçülerde siyasi ve ekonomik istikrarsızlık yaşamıştır. Alınan askeri başarısızlıklar ülkedeki kaos ortamını derinleştirirken ülkede siyasal istikrar da kaybolmuştur. Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey kontrolü kaybetmiş ve başkent Bakü'den ayrılarak Nahçıvan'a çekilmek durumunda kalmıştır. 30 Ağustos 1993 tarihinde yapılan referandum ile Elçibey'in cumhurbaşkanlığı sona ererken, onun yetkilerini üstlenmiş olan Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev 3 Ekim 1993 tarihinde yapılan seçimde Azerbaycan'ın yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir. Seçimi Nahçıvan'dan izleyen Elçibey, sonuçlarını kabul etmeyeceğini, mücadelesini demokratik yolla sürdüreceğini açıklarken, Haydar Aliyev kısa süre sonra yemin ederek görevine başlamıştır.

Azerbaycan'da bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de kamuoyun Azerbaycan'da yaşanan hadiseler dair yoğun bir ilginin olduğunu söylemek doğru değildir. Şüphesiz bunun pek çok nedeni vardır. Öncelikli olarak Türkiye'de de gerek ekonomik ve siyasal açıdan gerekse huzur ve güvenlik açısından önemli problemler yaşanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu illerinde artan terör olayları, yakılan köyler, saldırıya uğrayan karakollar, katledilen köylülere dair haberlerin yanında Türk dünyasına önem veren 9. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın şüpheli ölümü, yeni cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Türk dünyası hususunda selefi kadar duyarlı olmaması, seçimler ve koalisyon görüşmeleri, siyasal çekişmeler, Türk dünyasıyla ilgili uzun vadeli politikaların ortaya konulamamış olması gibi çok sayıda etken Türkiye'nin Azerbaycan'daki gelişmelere odaklanmasını olumsuz etkilemiştir. Ayrıca dünyada yaşanan gelişmeler, özellikle de Rusya'da, başkent Moskova'da Devlet Başkanı Boris Yeltsin ile Meclis'e hakim komünist güçler arasında, sokak çatışmalarına ve Meclis'e silahlı müdahaleye dönüşen olaylar

[52] Aliyev, Türk generale ordu kurduruyor", **Hürriyet,** 13 Ekim 1993 Çarşamba, s. 16.

Azerbaycan'da yaşanan gelişmeleri gölgelemiştir. Ancak tüm bunlara rağmen 3 Ekim 1993 tarihinde Azerbaycan'da yapılan seçim ve Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığı gazetelerde zaman zaman ana sayfalarda zaman zaman iç sayfalarda gündem olmuştur. Farklı siyasal eğilime ve yayın çizgisine sahip gazetelerde yaşanan olaylara karşı farklı tavırlar takındığı görülmektedir. Hürriyet ve Milliyet gibi daha geniş kesimlere hitap eden ya da magazinsel yönüyle ön plana çıkan Meydan gibi gazeteler olaylara daha temkinli yaklaşırken, İslami bir çizgiye sahip Milli Gazetenin duyarsız kaldığı görülmektedir. Adı PKK terör örgütüyle anılan Özgür Gündem bile olaylara karşı daha ilgilidir. 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de hain bir darbe girişiminde bulunacak olan FETÖ terör örgütünün gazetesi Zaman, Azerbaycan'daki gelişmeler en duyarlı gazetelerden biridir. Yaşananlara ve iddialara geniş yer verirken, genelde taraf olmamaya çalıştığı, ne Elçibey ne Aliyev yanlısı bir çizgi izlediği söylenebilir. Ancak Tercüman ve Ortadoğu gibi milliyetçi kesimleri temsil eden ve bu doğrultuda bir çizgisi olan gazetelerin ise Ebulfeyz Elçibey'i destekledikleri, Haydar Aliyev'e eleştirel yaklaştıkları, kuşkuyla baktıkları dikkat çekmektedir. Aliyev'in göreve gelmesinin ardından Azerbaycan'ın ülkenin BDT'ye girmesiyle, ülkenin Türkiye'den uzaklaştığı ve Rusya ile yakınlaştığına dair genel bir kanaat oluşmaya başlamıştır. Seçimlerin yapıldığı dönemde 200 Rus askerinin Azerbaycan'a ulaştığı ve Bakü'ye yerleştiğine dair haberler de bu kanaati güçlendirmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev kısa sürede hem söylemleri hem de eylemleriyle bu şüpheleri giderecektir. Yemin töreninden birkaç gün sonra milli ordu kurma çalışmaları ve bunun içinde Elçibey döneminde görevlendirilmiş bir Türk Silahlı Kuvvetleri personeli Tuğgeneral Yaşar Demirbulak'ı yeniden göreve davet etmesi ve zihinlere kazınan Türkiye ve Azerbaycan kardeşliğinin en güzel tanımı; "*Tek millet, iki devlet*" söylemi bunlardan ilk akla gelenlerdir. Kardeş iki milletin dostluğu ve ilişkileri Haydar Aliyev Döneminde hızla gelişmiş, daha sonra yerine geçen oğlu İlham Aliyev döneminde ise ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel adımlarla keder birliğine dönüşmüştür. Azerbaycan 15 Temmuz 2016 tarihindeki hain darbe girişimde ve 2023 Kahraman Maraş merkezli depremlerde Türkiye'ye verdiği destekle kardeşliğin en güzel örneklerini sergilerken, Türkiye'de pek çok örneğin yanı sıra 2022 yılında yaşanan Dağlık Karabağ savaşı esnasında başta Bayraktar sihalar gibi askeri yardımlar olmak üzere, her yönden Azerbaycan'ın yanında olduğunu gösteren duruşuyla Azerbaycanlı kardeşlerinin 30 yıllık acısını ve gözyaşını dindirmiştir. İki devlet arasındaki dostluk, kardeşlik ve dayanışmaya dair sayısızca örnek vermek mümkündür. Bu süreç 1993 yılında Haydar Aliyev'in Azerbaycan cumhurbaşkanı olmasıyla ivme kazanmaya başlamış ve her geçen gün daha da gelişmektedir.

KAYNAKÇA

ABDULLAYEV, Cavid, "Azerbaycan'da Anayasallaşma Süreci ve Benimsenen Sistemin Niteliği", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 7, Say: 1, İlkbahar 2001, ss. 109-131.

AHMEDOVA, Firdovsiye, "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti -95", s. 6. **https://irs-az.com.** (Erişim: 29.04.2023)

BUNİYATOV, Ziya Musa, "Azerbaycan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İstanbul, 1991.

CAMALOV, Gabil, "Azerbaycan Hanlıklarının Rusya Tarafından İşgal Edilmesinde İran'ın İkili

İlişkiler Siyaseti", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002,c. 18, ss. 919-935.

Cumhuriyet, 30 Eylül, 1, 3, 4, 5 ve 7 Ekim 1993 tarihli sayıları.

ELMA, Fikret, "Azerbaycan'da Sovyet Sonrası Bağımsızlık Süreci: Demokrasiye Geçiş ve Devlet İnşasının İlk Yılları (1988-1993)", **Yeni Türkiye**, Sayı:75, Temmuz-Aralık 2015, ss.190-201.

GÖL, Hacer, "Geçmişten Günümüze Azerbaycan", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, Haziran 2016, ss. 153-170.

https://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa. (Erişim: 26.04.2023)

Hürriyet, 2, 3, 4, 5, 8 ve 11 Ekim 1993 tarihli sayıları.

Meydan, 4, 5, 12 ve13 Ekim 1993 tarihli sayıları.

Milli Gazete 6 Ekim 1993 tarihli sayısı.

Milliyet, 2, 4 ve 5 Ekim 1993 tarihli sayıları.

Ortadoğu, 2, 3 ve 12 Ekim 1993 tarihli sayıları.

Özgür Gündem, 4 Ekim 1993 tarihli sayısı.

RESULZADE, Mehmet Emin, **Azerbaycan Cumhuriyeti -Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti**, İrfan Yayınevi, İstanbul 1990.

RESULZADE, Mehmet Emin, **Çağdaş Azerbaycan Tarihi**, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara 1951.

SANCAK, İrfan, "Bağımsızlık Sürecinde Azerbaycan ve Haziran Darbesinin Dış Politikaya Etkileri", **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:13, 2018, ss. 57-71.

Tasvir, 4 Ekim 1993 tarihli sayısı.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem TBMM, Cilt: 40, Birleşim: 10, 30.09.1993 Perşembe.

Tercüman, 2, 3, 4, 5 ve 12 Ekim 1993 tarihli sayıları.

Türkiye, 3, 4 ve 5 Ekim 1993 tarihli sayıları.

Yeni Nesil, 5 Ekim 1993 tarihli sayısı.

Zaman 1, 3, 4, 5 ve 11 Ekim 1993 tarihli sayıları.

EKLER

Ek 1. Milliyet gazetesi, Türkiye ve Dünya gündemi, 5 Ekim 1993.

Milliyet
Halk Gazetesi
SALI 5 EKİM 1993
24 SAYFA ● 7000 TL (KDV DAHİL)

YELTSİN ezdi geçti

Kanlı zafer

ÇEÇEN BASLAMIŞ MOSKOVA SAVAŞINDA

Direnen parlamentoya fırtına baskın. Çok sayıda ölü var

CESETLER.. CESETLER

TANK ATEŞİ

BEYAZ BAYRAK

500 ÖLÜ

SON DARBE

PARLAMENTO YANIYOR

Yalçın DOĞAN
Yeltsin: Diktatörlüğe doğru

BUGÜN
MOSKOVA VE İSTANBUL

ALTAN ÖYMEN

PKK vahşeti: 42 ölü

Güneydoğu'da yol terörü

Mardin'de köy yoluna yerleştirilen mayına çarpan minibüste 9'u çocuk, 5'i kadın 26 yurttaş öldü

Bitlis'te minibüs ve bir özel otomobili tarayan PKK 11 yurttaşı öldürdü. Bingöl'de karakola baskın: 1 subay 4 er şehit

Doğu ve Güneydoğu'da birçok il ve ilçe yol ya PKK baskınları ya da güvenlik nedeniyle kapalı

Sınırötesi operasyon

'Hızlı birleşme'

Karayalçın ve Baykal buluştu. İki liderden ortak tavır: 'Çabuk olmalıyız'

KARAYALÇIN:

BAYKAL:

İLK ADIM

GAZETELER VE İLANLAR

MİLLİYET

Enflasyon hız kesti

Demirel'e protesto

Aliyev kazandı

Yavuz DONAT
Ülkeyi hacı mı yönetsin, bacı mı?

Kuyudan adam çıkarma

Metin TOKER'in yazı dizisi YARIN

'Emeklilik fırtınası' kapıda

EMLAK BANKASI SİNANOBA KONUTLARI

Şehir merkezine 25 dakika uzaklıktaki Büyükçekmece Mimarsinan Köyü yakınlarında kurulan Sinanoba, 3.907 konut ve 231 dükkândan oluşuyor. %4 TL, %1.25 $, %1.50 DM kredi faizleri ve miktarını sizin belirleyeceğiniz aylık taksitlerle.

EMLAK BANKASI

Ek 2. Cumhuriyet Gazetesi 1 Ekim 1993.

Almanya'nın üyelik arayışı

3 ekiminde yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Aliyev'in dışındaki iki aday Abilov ve Tagiyev'e şans tanınmıyor

Azerbaycan seçimlerinde Aliyev rakipsiz

PORTRE HAYDAR ALİYEV

Bakü seçime hazır

Ek 3. Milliyet gazetesi, 2 Ekim 1993.

DIŞ POLİTİKA 19

Sofya'dan Çiller'e davet

Yunanlıların Kıbrıs işgali

Moskova'da çelişki

Rusya, AKKA talebini resmileştirdi

Clinton, Rum lobisinden çekindi

Azerbaycan'da Aliyev favori

Haydar Aliyev'in dünkü 3 Ekim seçim yarışlarında önde olduğunu... sonra yarınki yarışa iki aday daha katıldı

Ek 4. Tercüman gazetesi, 5 Ekim 1993.

Tercüman

5 Ekim 1993 Salı

HER GÜN 2 GAZETE

GAZETE

BUGÜN 5 SAYFA SPOR VERİYORUZ

Komünizm, diyetini ödüyor

Yeltsin'in emri üzerine, parlamento top ateşine tutuldu

Rusya'da iç savaş: 500 ölü

Ele geçirildi

Basına sansür

Siviller de öldü

HEDEF PARLAMENTO

Sebep, tek adamlık

Her şey yeni başlıyor

ALİYEV cumhurbaşkanı

İzzet SEDES

Olağanüstü Vahşet

Ankara'da gergin bekleyiş

Rus petrolüne engel yok

PARLAMENTOYA GEÇİT YOK

Ek 5. Tercüman gazetesi, 4 Ekim 1993.

DÜNYA

Olaylar, insanlar

Yunanlılar'ın damak zevki tehlikeli

Erkekler, kadınlara oranla kolay âşık oluyor

Azerbaycan'da seçim halkın, yerli ve yabancı gazetecilerin yoğun ilgisiyle geçti

Aliyev: Ne Elçibey, ne de başkası rakibim değil

Ankara'daki oylama

Rusya, Gürcistan'a da asker gönderme peşinde

İzzetbegoviç, bu defa da kardeş kanı dökülmesin diye uğraşıyor

Bosna-Hersek'te 'barış' suya düştü

BRÜKSEL MEKTUBU

Yusuf ÇINAL

Beyaz Evliliğe Sınırlama

Ek 6. Meydan gazetesi, 5 Ekim 1993.

Dünya

SAYFA 9

Parlamento binası içerisinde çıkan çatışmada 500'ü aşkın kişi hayatını kaybetti

Demokrat Yeltsin parlamentoyu bombalattı

Parlamentoyu tanklarla bombalayan Yeltsin yanlısı birlikler, saatler süren çatışmalardan sonra binayı ele geçirdiler. Yeltsin, Komünist Parti'yi kapatırken askeri birlikler, Hasbulatov ile Rutskoy'u tutuklayıp cezaevine gönderdi

MAÇ GİBİ İZLEDİLER

Demokrasiye geçmeye çalışan Rusya'da kanlı çatışmalar

Dünya Yeltsin'i destekledi

Çok sayıda gösterici öldü

Sokağa çıkma yasağı ilan edildi

Sokaklara hakim olamadılar

Yaralı askerler

Azerbaycan'da formalite seçim tamamlandı

Aliyev fark attı

Cumhurbaşkanlığı seçiminde kullanılan oyların beşte birinin sayımı dün sabah tamamlandı. Bu oylardan yüzde 90'ını Haydar Aliyev aldı. Kesin sonuç bu sabah belirlenecek

BAKALIM NE YAPACAK?

Asi general Aidid'e bağlı birlikler, BM Barış Gücü ile çatıştı ve iki helikopter düşürdü

Mogadişu'da 12 Amerikalı öldürüldü

Dünya dönüyor

Washington'dan gelen ses

Mustafa YALÇIN

Clinton'ın İtalyan ahçısı ve Fransızlar'ın havyarı

DIŞ BASINDAN SEÇMELER

Frankfurter Allgemeine

Dost Almanya

Ek 7. Ortadoğu gazetesi, 12 Ekim 1993.

DÜNYA

Gamsahurdia'dan kuvvetlerine "Hükümeti devirin" çağrısı...

ÖNCE İMAN VATAN

Fanatik Başbakan Kohl...

Arafat'a suikast iddiaları yalanlandı

Yugoslavya'da 'TIR'lar BM denetiminden geçecek

Bulgaristan'ın reçetesi "kemer sıkma" politikası

İngiltere'ye Nijerya mafyası tehdidi

Butto hükümeti kuracağından emin

Aliyev, Kur'an üzerine yemin ederek görev aldı

Eski komünistlerden NATO üyeliğine destek

Dış basında TÜRKİYE

Türkiye'de medya krizi ve basın ahlakı

Ek 8. Hürriyet gazetesi, 13 Ekim 1993.

DÜNYA

13 Ekim 1993, Çarşamba — SAYFA: 16

DEMPA

Size bir teklifimiz var,

YELLOW PI[N]

Adı üstünde, Amerikan

Aliyev, Türk generale ordu kurduruyor

Rusya'nın Kafkasya Planı

Aliyev'in alternatif planı

İrfan SAPMAZ

Moskova'daki Kafkasya toplantısının perde arkası

ALİYEV'İN ÖFKESİ

Nerdun HACIOĞLU

Liani: Birbirimize ihtiyacımız var

tartışm[a]

Olivetti Yazıcı.

Fark yaratan lider

Yazıcı almayı düşünüyorsunuz... En iyisini, en başarılısını, yazıs[ı]
en kaliteli olanı arıyorsunuz. Öyleyse önce imzaya
bakacaksınız. Alacağınız yazıcının üzerinde Olivetti imzas[ı]
varsa hiç düşünmeyin... Alın...
Olivetti Yazıcı ile fark yaratacak, iş dünyasına siz de kalıcı bi[r]
imza atacaksınız.

Yazıcıda son sözü Olivetti söyler.

AZERBAYCAN'IN BAĞIMZILIK SÜRECİNDE SİYASİ DURUM VE HAYDAR ALİYEV'İN TUTUMU

POLITICAL SITUATION IN THE PROCESS OF INDEPENDENCE IN AZERBAİJAN AND HAYDAR ALIYEV'S ATTITUDE

Doç. Dr. Vesile ŞEMŞEK

Ahi Evran Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı,

ORCİD: 0000-0002-9800-4557

ÖZET

Sovyetler birliğinden ayrılarak 18 Ekim 1991 de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan geçen 30 yılda ekonomisini ve askeri siyasi yapısını gerçekleştirdiği enerji ve ulaştırma projeleriyle etkin bölgesel aktör haline geldi. Genel anlamda Sovyetleri birliğinin dağılması ile uluslararası ilişkiler kapsamında ciddi değişimler ve dönüşümlere neden oldu. Ortaya çıkan yeni bağımsız devletler içinde bulundukları siyasi, askeri, tarihi, coğrafi, ekonomik ve şartlara göre bu sıkıntılı süreci değişik biçimlerde etkilenerek yaşadılar. Azerbaycan'ın bu zor durumdan engin siyasi tecrübesiyle katiyetle ve dirayetle mücadele vererek halkının başkanı Haydar Aliyev izlediği iç ve dış politika sayesinde kurtarmış oldu. Sovyet döneminde uzun yıllar bulunduğu Rusya'da buluna merkezi yönetiminde aldığı önemli görevler sırasında yıllarda kazandığı tecrübelerle yeniden kurulama Azerbaycan devletinin yeni mimarı oldu. Bir devlet başkanı olarak siyasi dehası ve geniş öngörüsü ile ardından takip ettiği dikkatli politikayla ülkenin iç ve dış meselelerini çözmüştür. Ayrıca ülke içindeki muhaliflerini saf dışı bıraktığı gibi dış politikada realist davranarak iktidarını sağlamlaştırmış oldu. Rusya ve Batı Avrupa ülkeleri arasında dengeli bir siyasi ilişkiler kurmayı başardı. Diğer taraftan kardeş ülke Türkiye ile siyasi, askeri, iktisadi, sosyal, ilmi ve kültürel ilişkileri de geliştirerek iki egemen devlet ilişkisine dönüştürdü. Aliyev, Azerbaycan'ı tüm sorunlarını çözmeye ömrü vefa etmese de istikrarlı bir ülke haline getirmeyi başararak ebediyet alemine iltica etmiştir.

Anahtar kelimeler: Tarih, Azerbaycan, Haydar Aliyev, siyaset.

ABSTRACT

Having declared its independence on October 18, 1991 by leaving the Soviet Union, Azerbaijan has become an active regional actor with the energy and transportation projects it has realized in its economy and military-political structure in the last 30 years. In general, with the disintegration of the Soviet Union, it caused serious changes and transformations in international relations. The newly emerged independent states experienced this troubled process in different ways, depending on their political, military, historical, geographical, economic and conditions. The leader of the people, Heydar Aliyev, has saved Azerbaijan from this difficult situation, thanks to its deep political experience, through its domestic and foreign policy. Re-establishment with the experience he gained during the important duties he took in the central administration in Russia, where he lived for many years during the Soviet period, became the new architect of the Azerbaijan state. As a head of state, with his political genius and broad foresight, he solved the domestic and foreign issues of the country with the careful policy he followed. In addition, he eliminated his opponents in the country and strengthened his power by acting realistically in foreign policy. He managed to establish balanced political relations between Russia and Western European countries. On the other hand, it developed political, military, economic, social, scientific and cultural relations with the sister country Turkey and transformed it into a relationship between two sovereign states. Aliyev took refuge in the world of eternity by succeeding in making Azerbaijan a stable country even though he did not spend his life solving all its problems.

Key words: History, Azerbaijan, Heydar Aliyev, politics,

AZERBAYCAN'IN UMUM MİLLÎ LİDERİ HAYDAR ALİYEV VE ARAP DÜNYASI

THE GENERAL NATIONAL LEADER OF AZERBAIJAN HEYDAR ALIYEV AND THE ARAB WORLD

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sıddık ÖZALP

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, ORCiD: 0000-0002-4260-6989

(Ph. D Assistant Professor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology, Department of Arabıc Languange and Literature)

ÖZET

10 Mayıs 1923 tarihinde Nahçıvan'da dünyaya gelen eğitimini tamamladıktan sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin istihbarat teşkilatında değişik alanlarda görevler yaparak general rütbesine kadar yükselen, 1991 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni terk ederek hayatını Azerbaycan halkına adayan ve 12 Aralık 2003 tarihinde hakkın rahmetine kavuşan Azerbaycan'ın Umum Millî Lideri Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in yüzüncü doğum yılı münasebetiyle bu çalışma kaleme alınmıştır. Bilindiği üzere Azerbaycan'ın Araplarla ilk teması Azerbaycan fethiyle gerçekleşmiştir. Azerbaycan, Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644) döneminde Nuaym b. Mukkarin tarafından 22/642 yılında fethedilmiştir.

Çalışma; "Azerbaycan'ın Araplarla İlk Teması", "Azerbaycan'ın Umum Millî Lideri Haydar Aliyev", "Azerbaycan ve Arap Dünyası", "Suudi Arabistan ve Azerbaycan", "Mısır ve Azerbaycan", "Ürdün ve Azerbaycan", "Suriye ve Azerbaycan", "Filistin ve Azerbaycan", "Lübnan ve Azerbaycan" gibi başlıklarla ele alınmıştır. Ayrıca Arap dünyasında Haydar Aliyev ve Azerbaycan hakkında yazılan bazı makalelere de dikkat çekilerek gerekli bilgiler aktarılmıştır. Haydar Aliyev'in gerek SSCB bünyesinde gerekse Azerbaycan Devlet Başkanı olarak Arap dünyası ve bazı Arap liderleriyle yaşadığı bazı temaslara işaret edilmiştir. Ayrıca Arap medyasında konuyla ilgili tespit edilen sınırlı sayıda birkaç habere de yer verilmiştir. Bu veriler ışığında Aliyev ve Azerbaycan'ın Arap dünyası ile yaşadıkları bu temaslar irdelenmek üzere her iki taraftan ilgililerin dikkatlerine sunulması hedeflenmiştir. Böylece elde edilen bulgular çerçevesinde yapılacak durum tespitini, ilgililerin dikkatine sunularak gereken adımların atılması hususunda yol gösterici bir rapor olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Haydar Aliyev, Arap Dünyası, Haydar Aliyev ve Azerbaycan

ABSTRACT

Heydar Aliyev was born in Nakhchivan on May 10, 1923. This study was written on the occasion of the centennial birthday of President Heydar Aliyev, the General National Leader of Azerbaijan, who passed away. As it is known, the first contact of Azerbaijan with the Arabs was realized with the conquest of Azerbaijan. Azerbaijan was conquered in 22/642 under the leadership of Nuaym b. Mukkarin during the reign of Omar Ibn Al-Khattab (d. 23/644).

These subjects were covered in the study: "Azerbaijan's First Contact with Arabs", "Azerbaijan's General National Leader Heydar Aliyev", "Azerbaijan and the Arab World", "Saudi Arabia and Azerbaijan", "Egypt and Azerbaijan", "Jordan and Azerbaijan" , "Syria and Azerbaijan", "Palestine and Azerbaijan", "Lebanon and Azerbaijan". In addition, some articles written about Heydar Aliyev and Azerbaijan in the Arab world have been drawn attention and necessary information has been conveyed.

It has been pointed out that Heydar Aliyev had some contacts with the Arab world and some Arab leaders, both within the USSR and as the President of Azerbaijan. In addition, a limited number of news about the subject in the Arab media were also included. In the light of these data, it is aimed to present these contacts of Aliyev and Azerbaijan with the Arab world to the attention of those concerned from both sides. Thus, it is aimed to be a guiding report on taking the necessary steps by presenting the situation determination to be made within the framework of the findings obtained to the attention of the relevant parties.

Keywords: Azerbaijan, Heydar Aliyev, Arab World, Heydar Aliyev, and Azerbaijan

1. GIRIŞ

10 Mayıs 1923 tarihinde Nahçıvan'da dünyaya gelen eğitimini tamamladıktan sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin istihbarat teşkilatında değişik alanlarda görevler yaparak general rütbesine kadar yükselen, 1991 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni terk ederek hayatını Azerbaycan halkına adayan ve 12 Aralık 2003 tarihinde hakkın rahmetine kavuşan Azerbaycan'ın Umum Millî Lideri Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in yüzüncü doğum yılı münasebetiyle bu çalışma kaleme alınmıştır.

Çalışma; "Azerbaycan'ın Araplarla İlk Teması", "Azerbaycan'ın Umum Millî Lideri Haydar Aliyev", "Azerbaycan ve Arap Dünyası", "Suudi Arabistan ve Azerbaycan", "Mısır ve Azerbaycan", "Ürdün ve Azerbaycan", "Suriye ve Azerbaycan", "Filistin ve Azerbaycan", "Lübnan ve Azerbaycan" gibi başlıklarla ele alınmıştır. Ayrıca Arap dünyasında Haydar Aliyev ve Azerbaycan hakkında yazılan bazı makalelere de dikkat çekilerek gerekli bilgiler aktarılmıştır.

Haydar Aliyev'in gerek SSCB bünyesinde gerekse Azerbaycan Devlet Başkanı olarak Arap dünyası ve bazı Arap liderleriyle yaşadığı bazı temaslara işaret edilmiştir. Ayrıca Arap

medyasında konuyla ilgili tespit edilen sınırlı sayıda birkaç habere de yer verilmiştir. Bu veriler ışığında Aliyev ve Azerbaycan'ın Arap dünyası ile yaşadıkları bu temaslar irdelenmek üzere her iki taraftan ilgililerin dikkatlerine sunulması hedeflenmiştir. Böylece elde edilen bulgular çerçevesinde yapılacak durum tespitini, ilgililerin dikkatine sunularak gereken adımların atılması hususunda yol gösterici bir rapor olması amaçlanmıştır.

2. AZERBAYCAN'IN ARAPLARLA İLK TEMASI

Fetihten önce en büyük ili ve başkenti Erdebil olan Azerbaycan, Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644) döneminde Müslüman devletler arasında yer almaya başlamış, Osmân b. Affân (ö. 35/656) döneminde ülkedeki Müslümanlık yayılmış, Alî b. Ebî Tâlib (ö. 40/661) döneminde ise halkın çoğu Müslüman olmuştur. Böylece Azerbaycan'ın Araplarla ilk teması Azerbaycan'ın fethiyle gerçekleşmiştir (Garip, 2018).

Nihâvend savaşında Nu'mân b. Mukarrin (ö. 21/642) şehit düşünce yerine kardeşi Nuaym b. Mukkarin (öl.?) komutan olarak tayin edilmiştir. Böylece Azerbaycan, Nuaym b. Mukkarin tarafından 22/642 yılında fethedilmiştir (İbn Kesîr, 2007).

Görüldüğü üzere 22/642 yılında Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644) döneminde gerçekleşen Azerbaycan fethinden sonra Osmân b. Affân (ö. 35/656) döneminde Erdebil merkez olmak üzere Azerbaycan'ın çeşitli şehirlerine asker yerleştirilmiş ve İslâmiyet'in yayılması için yoğun bir gayret gösterilmiştir. Alî b. Ebî Tâlib'in (ö. 40/661) Azerbaycan valisi Eş'as b. Kays el-Kindî (ö. 40/661) ise Erdebil'de bir cami yaptırmıştır. Emevîler devrinde Azerbaycan, Kafkaslar'daki fetih harekâtı için bir üs olarak kullanılmıştır. Abbâsîler zamanında bölge, başta Bâbek el-Hürremî (ö. 223/838) tarafından başlatılanı olmak üzere tehlikeli isyanlara sahne olmuş ve bu isyanlar güçlükle bastırılabilmiştir. İslâmî dönemde bölgedeki ticaret gelişmiş ve şehirler önemli birer ticaret merkezi haline gelmiştir. Abbâsî Devleti'nin zayıflaması sonucu Azerbaycan'da sırasıyla Şirvanşahlar (799-1656), Sâcoğulları (879-930), Revvâdîler (X. yüzyılın başları-1071), Sellârîler (916-1090), Şeddâdîler (951-1075) ve Ahmedîlîler (1108-1227) gibi mahallî hânedanlar hüküm sürmüştür (Buniyatov, 1991).

3. AZERBAYCAN'IN UMUM MİLLÎ LİDERİ HAYDAR ALİYEV

Azerbaycan'ın Umum Millî Lideri Haydar Aliyev, 10 Mayıs 1923 tarihinde Nahçıvan'da dünyaya gözlerini açmıştır. 1939 yılında Pedagoji Teknik Lisesi'ni bitirdikten sonra Azerbaycan Sanayi Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1957 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi tarih bölümünü bitirmiştir. 1941 yılında Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Halk İçişleri Komiserliği görevini icra etmiştir. 1944 yılında KGB'de görev almıştır. Bu çerçevede devlet istihbaratında değişik alanlarda görevler yapmış ve general rütbesine yükselmiştir. Aliyev, 1967 yılında Azerbaycan SSCB Devlet Güvenlik Komitesinin başkanı olarak görev almıştır. 1969 yılında Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin genel sekreteri seçilerek ülkenin rehberi konumuna getirilmiştir. 1982 yılında Sovyet İttifakı komünist Partisi Merkezi Komitesi Siyasi Bürosu üyesi seçilmiştir. Böylece Aliyev, SSCB Bakanlar Kurulu birinci başkan yardımcılığı görevine getirilmek üzere SSCB'nin birinci rehberi olmuştur. Yirmi yıl süreyle SSCB'de milletvekilliği ve beş yıl ise Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcılığı görevini üstlenmiştir. 1987 yılında Sovyet İttifak Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosu'nun ve Mihail Gorbaçov'un (öl. 1444/2022) talimatıyla görevlerinden alınmıştır. Aliyev, 1990 yılında SSCB'nin Bakü'de yaptığı kanlı baskın ile ilgili olarak ertesi gün Azerbaycan'ın Moskova'daki konsolosluğunda verdiği beyanatla karşı çıkarak, Azerbaycan halkına karşı işlenmiş cinayetin teşkilatçılarının ve faillerinin cezalandırılmasını istemiştir. Aliyev, SSCB'nin dağılması üzerine 1991 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni terk etmiştir. Haydar Aliyev, 10 Ekim 1993 tarihinde Azerbaycan'ın 3. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve 12 Aralık 2003 tarihinde ABD'nin Ohio eyaletinin Cleveland şehrinde hakkın rahmetine kavuşmuştur (Adıgüzel, 2007 ve Andriyanov- Mirelemov, 2008).

Haydar Aliyev'i daha iyi tanımak için son olarak manidar olan şu sözlerine yer vermeyi uygun görüyoruz (Adıgüzel, 2007):
"*Ben ne yapmışsam, hepsini şuurlu yaptım. Hiçbir şeyi şuursuz yapmadım. Bütün geçmişime, hayatıma göre, bütün yaptığım işler için hayıflanmıyorum. Her şeyi halkım için, milletim için ve kendi vatanım Azerbaycan için yaptığımı düşünüyorum*"

4. AZERBAYCAN VE ARAP DÜNYASI

Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Azerbaycan, sosyo-ekonomik, istikrar, demokratikleşme süreci, dış dünyaya açılma, kendine özgü kozmopolit ve modern toplum yapısına sahip olması gibi alanlarda gelişimini sürdürmektedir. Azerbaycan'ın bu konularda gelişmesinde Haydar Aliyev'in politikaları etkili olmuştur (Kalaycı, 2013).
İsrail'in Dağlık Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ı desteklediği ve milyon dolarlarla insani yardımlarda bulunduğu, hatta İsrail'in Azerbaycan'a silah sattığı da söylenmektedir. İsrail'in Azerbaycan ile yakınlaşarak bölgeye yerleşmesi Türk-İsrail stratejik ortaklığıdır. Bu ortaklık bölgede yalnız İran'ı değil, Suriye ve Ermenistan'ı da rahatsız etmektedir. Bu yüzden bu devletler kendi aralarındaki iş birliklerini daha da artırmışlardır. Buna karşı olarak İran, Ermenistan ve Suriye arasında yakın ilişkiler bulunduğu bilinmektedir. Bu ilişkiler, Türk İsrail-Azerbaycan ortaklığına karşı bir misilleme olarak da görülebilir (Karimov, 2007).
Başta Azerbaycan'ın merhum Umum Millî Lideri Haydar Aliyev olmak üzere Azerbaycan'ın Arap dünyası ile ilişkilerini ele almak istediğim bu çalışmada Arap ve Azerbaycan tarafları nezdinde kayda değer olumlu veya olumsuz herhangi bir çalışma veya somut bir ilişki bulamadığımı belirtmek isterim. Aynı şekilde Arap medyasında da kayda değer verilere ulaşılamamıştır. Bunun altında İsrail-Azerbaycan arasında bulunan söz konusu yakınlaşma olduğunu düşünüyoruz. Ancak son zamanlarda Arap dünyasının lokomotif ülkeleri ile İsrail arasından yaşanan yakınlaşmalara bakılırsa, Arap dünyasının bu konuda samimi bir tavır sergilemediğini de dikkatlerinize sunmak isteriz.
Bununla beraber Haydar Aliyev'in gerek SSCB bünyesinde gerekse de Azerbaycan Devlet Başkanı olarak Arap dünyası ve bazı Arap liderlerle yaşadığı bazı temaslar mevcuttur. Ayrıca Arap medyasında konuyla ilgili birkaç haberin de olduğunu tespit ettik. Bu veriler ışığında Aliyev ve Azerbaycan'ın Arap dünyası ile yaşadığı bu temaslara değinmek üzere Azerbaycan ve Arap dünyası arasında sınırlı bir ilişki olduğunu vurgulamak üzere her iki taraftan ilgililerin dikkatlerine sunulmak hedeflenmiştir. Böylece bu eksiklik hususunda durum tespiti yapılıp gereken adımların atılması da amaçlanmıştır.

5. SUUDİ ARABİSTAN VE AZERBAYCAN

Azerbaycan Cumhuriyeti ile Suudi Arabistan Krallığı arasındaki ilişkiler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliğine karşı bağımsızlığını kazandığı 1991 yılına kadar dayanmaktadır. Bununla beraber iki ülke arasında gerçekleşen diplomatik ilişkiler, Azerbaycan'ın eski Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Nisan 1994 yılında Riyad'a yapmış olduğu ziyaretle başlayabilmiştir. Aynı yılda Azerbaycan, Bahreyn ve Umman ile de diplomatik ilişkileri gerçekleştirmek üzere Riyad'da büyükelçiliğini kurmuştur. Bu nedenle, resmi, siyasi ve diplomatik ilişkiler, çeşitli düzeylerde iş birliğini ve karşılıklı temsili güçlendirmek üzere iki ülkeyi birbirine yaklaştırmaya başlamıştır. Azerilerin Suudilerle ilişkilerini güçlendirme yönündeki adımlarının ardından Suudi Arabistan da 1999 yılında Bakü'de büyükelçiliğini açmıştır. 2003 yılında, Azerbaycan'ın şimdiki Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, babasının vefatından sonra cumhurbaşkanlığı görevlerini yürütmeye başlamıştır. İlham Aliyev, 2005 yılında Suudi Arabistan'a resmi bir ziyarette bulunarak, Azerbaycan hükümet yetkililerinin daha fazla ziyaretlerinin ve Suudi mevkidaşlarıyla görüşmelerinin önünü açmıştır. O zamandan itibaren resmi iş birliği ziyaretleri, siyasi ve ekonomik anlaşmalar ve her iki ülke için faydalı olan ortak projelerin yapılması başlamıştır (Ramîzân, 2019).

6. MISIR VE AZERBAYCAN

Azerbaycan-Mısır arasında bulunan ilişkilerin önemli sayılabilecek bir seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle tespit ettiğimiz kadarıyla bu başlık altında sınırlı sayıda ilişkilere yer verebileceğiz. Bu kapsamda Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek arasında gerçekleşen bir diyaloğa yer vereceğiz. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, Mısır Arap Cumhuriyeti Kahire nezdinde Büyükelçisi Tural Rzayev'in kaleminden Arapça olarak yayınlanan bir makaleyi Türkçeye çevirerek bazı kesitler sunacağız. Bununla beraber Mısır Kalyubiye'de Haydar Aliyev'in Anıtına çelenk konulması mevzusuna değineceğiz.

14 Aralık 1994 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'e şöyle der (https://lib.aliyevheritage.org/tk/9762832.html, 2022):

"Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırısı genç bağımsız cumhuriyetimiz açısından pek çok soruna yol açmıştır: Topraklarımızın %20'si işgal edilmiştir, mültecilerimizin sayısı bir milyonun üzerindedir. Bizi daha fazla endişelendiren konu, mültecilerin son derece zorlu koşullar altında yaşamasıdır ve kışın yaklaşması onların sıkıntılarını daha da artırmıştır. Fakat tüm zorluklara rağmen biz sorunun barışçı yoldan çözümünden yanayız ve bu doğrultuda bir dizi adımlar atmış bulunuyoruz. Ben sizi Azerbaycan'a davet ediyorum"

27 Aralık 2007 tarihinde Bakü'de iş birliği yollarını geliştirmek ve iki ülke arasındaki ekonomik ve yatırım ilişkilerinin ilerletilmesini sağlamak amacıyla yapılan ortak komitenin oluşumuyla Azerbaycan ile Mısır arasındaki ikili ilişkiler başlamıştır. Görüşmede, Vali Müsteşarı Adli Hüseyin, Kalyubiyye armasını Azerbaycan cumhurbaşkanına teslim etmiş ve Azerbaycan cumhurbaşkanı, Haydar Aliyev heykelinin açılışını yapmak üzere Kalyubiyye'nin el-Kanatır el-Hayriyye kentindeki Mısır-Azerbaycan Dostluk Bahçesi'ni ziyaret etme sözü vermiştir (Garip, 2018).

6.1. Tural Rzayev'in Kaleminden

Bu başlık altında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, Mısır Arap Cumhuriyeti Kahire nezdinde Büyükelçisi Tural Rzayev'in kaleminden Arapça bir makaleyi Türkçeye çevirerek sunuyoruz.

Bugün Azerbaycan halkı, 10 Mayıs 1923'te doğan modern Azerbaycan'ın ulusal lideri ve kurucusu Haydar Aliyev'in doğum gününü kutluyor. O, ülkesinin tarihinde büyük bir şahsiyettir. Azerbaycan halkına onlarca yıl liderlik etmiş. ve böylece halkının hafızasında tarihi lider ve ölümsüz bir şahsiyet haline gelmiştir. Rahmetli Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in önderliği Azerbaycan'ı çözülme ve parçalanmadan birlik ve istikrara, yoksulluk ve geri kalmışlıktan hayatın her alanında ilerleme ve refaha kavuşturmuştur. Böylece o, modern Azerbaycan'ın ölümsüz tarihi lideri ve kurucusu olmuş ve Aliyev, Azerbaycan'ın geçtiği zorlu bir dönemde ulusal birliği sağlamak üzere güven ve huzuru tesis etmiştir. Böylece yaşanabilecek bir iç savaşı da engellemiştir (https://www.aldiplomasy.com/?p=113948, 2022).

6.2. Kalyubiye'de Haydar Aliyev'in Anıtına Çelenk Konulması

Azerbaycan'ın Abşeron ve Mısır'ın Kalyubiye şehirleri arasında oluşturulan kardeşlik çerçevesinde 10 Mayıs 2022 tarihinde Kalyubiye valisi Abdulhamid el-Hecân, Kalyubiyye ilinin el-Kanatır el-Hayriyye kentindeki Azerbaycan lideri Haydar Aliyev'in doğum yıldönümü münasebetiyle, Haydar Aliyev'in anıtına çelenk koymak üzere Mısır-Azerbaycan Dostluk Bahçesi'nde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kahire Büyükelçisi Tural Rzayev, Azerbaycan heyeti başkanı Dr. Seymour Nasirov ve elçilik üyelerini kabul etmiştir. Mısır'ın

Kalyubiye Valiliği, Azerbaycan'ın Abşeron Valiliği ile çeşitli alanlarda imzaladığı karşılıklı ilişki, anlaşma ve iş birliği çerçevesinde *"Mısır-Azerbaycan Dostluk Bahçesi"* olarak isimlendirdiği bir parkta Haydar Aliyev'in anıtını dikmiştir. Kalyubiye valisi, konuklarla: bu yıllık kutlamasından ve lider Haydar Aliyev'in Vefa Günü'ne katılımlarından büyük mutluluk duyduğunu dile getirerek, Abşeron Valiliği arasındaki kardeşlikten memnun olduğunu kaydetmiştir. Kalyubiye valisi, iki ülke arasındaki dostluk ve iş birliği bağlarının güçlendirilmesine verdiği kesintisiz desteklerini takdir ederek, valilik şeref madalyasını Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kahire Büyükelçisi Tural Rzayev'e de takdim etmiştir. Vali, Mısır'ın turizm açışından en güzel destinasyon olduğunu ifade ederek, ileriki günlerde Azerbaycanlı turist sayısını artırmayı temenni ettiklerini de dile getirmiştir. Azerbaycan heyeti başkanı Dr. Seymour Nasirov, Mısır'ın geleceği için atılacak tüm adımlarda Azerbaycan hükümeti ve halkının desteğini teyit etmiştir. Nasirov, Azerbaycan hükümet yetkililerin Mısır siyasetinden takdir ve gurur duyduklarını dile getirerek, Azerbaycan ile Mısır arasındaki ikili ilişkilere gösterdiği ilgiden dolayı valiye teşekkürlerini sunmuştur. Nasirov, Kuzey Sina Valiliğiyle gerçekleştirdikleri gibi Abşeron-Kalyubiye valilikleri arasında da kardeşlik kurmayı başardıklarını ve sıradaki kardeşlik anlaşmasının ise Kahire valiliğiyle olacağını belirtmiştir (https://www.youm7.com/story, 2022).

7. ÜRDÜN VE AZERBAYCAN

Diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Azerbaycan-Ürdün arasında da kayda değer bir ilişki olduğu söylenemez ise de bu başlık altında 2 Mayıs 2008 tarihinde gerçekleşen *"Kral Abdullah'ın Haydar Aliyev'in Türbesine Ziyareti"* ve bu ziyaret sırasında gerçekleşen *"Kraliçe Rania, Azerbaycan'daki Haydar Aliyev Vakfı'nı ziyareti"* konusu ele alınacaktır.

7.1. Ürdün Kralının Haydar Aliyev'in Türbesi Ziyareti

23 Ağustos 2006 tarihinde Ürdün Kralı Abdullah, Haydar Aliyev vakfı, şehitler anıtı ve merhum Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın türbesini ziyaret etmiştir. Aynı gün Ürdün Amman'da Arapça haber olarak yayınlan Kral Abdullah'ın bu ziyareti, bu başlık altında Türkçeye çevrilerek sunulmuştur. Haber şu şekildedir:

Majesteleri Kral II. Abdullah, bugün Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de Haydar Aliyev Vakfı'nı ziyaret etti. Mihriban Aliyeva, vakıf hakkında Kral Abdullah'ı bilgilendirdi. Bu kapsamda Aliyeva, vakfın hayır, eğitim işleri ve çocuklara, yetimlere ve yerinden edilmişlere bakım yapmak gibi alanlarında faaliyetler yürüttüğünü aktardı.

Şehitler Anıtı'nı da ziyaret eden ve anıtın sembolüne çiçek çelengi bırakan Majesteleri, gelişinde Bakü Belediye Başkanı Hacıbala Abutalıbovun ve Azerbaycan'ın Amman Büyükelçisi Alman Rasli tarafından karşılandı. Kral, onur muhafızları tarafından Ürdün kraliyet ve Azerbaycan milli marşları eşliğinde selamlandı. Şehitler Anıtı, Sovyetler Birliğinden bağımsızlık kazanma mücadeleleri sırasında yaşanan şiddetli çatışmalar sonucunda şehit edilen Azerbaycan askerlerini sembolize eder. Azerbaycan halkının hayatında yeni ve önemli bir aşama olan ülkenin ulusal bağımsızlığını güçlendirme aşamasını başlatmak için 30 Ağustos 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığı ilan edilmiştir. Kral, Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin Başkan Yardımcılığı ve Rus KGB istihbarat servisi başkanı olarak görev yaptıktan sonra 1993 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı görevini üstlenen modern Azerbaycan'ın kurucusu merhum Haydar Aliyev'in kabrini de ziyaret etti (https://kingabdullah.jo/ar/news/%D8%AC, 2022).

7.2. Kraliçe Rania, Azerbaycan'daki Haydar Aliyev Vakfı'nı ziyareti

Kral II. Abdullah'ın Azerbaycan'a yaptığı çalışma ziyareti kapsamında bugün, Kraliçe Rania, kültürel diyaloğu teşvik etmek, sivil toplum inşası süreçlerini desteklemek ve ulusal değerleri korumak alanlarında çalışan Haydar Aliyev Vakfı'nı ziyaret etti.
Azerbaycan First Lady'si eşliğinde vakfı gezen kraliçe, Azerbaycan ve yurtdışında acil konularda bir dizi çalıştay ve seminerler düzenleyen vakfın kuruluşunun tarihsel sürecini gösteren bir sergi hakkında bilgi aldı. Ayrıca vakıfta sanatçılar ve bazı genç yetenekler için dini hoşgörüyü teşvik etmeye odaklanan sergiler düzenlemektedir.
Vakfın merhum Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in istekleri doğrultusunda büyük ölçekli proje ve programların uygulanmasını desteklemesi dikkat çekicidir. Vakıf, 2004 yılında eski First Lady Aliyeva tarafından kurulmuş, ticari amaç gütmeyen bir sivil toplum kuruluşudur. Bu vakıf kültür, bilim, teknoloji, spor ve eğitim alanlarında da faaliyet göstermektedir (https://www.queenrania.jo/ar/media/articles/queen-rania-tours-heydar-aliyev-foundation, 2022).

8. SURİYE VE AZERBAYCAN

Azerbaycan-Suriye ilişkileri istenilen seviyede olmadığı görülmüştür. Bu başlık altında gerek SSCB döneminde gerekse de Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı zamanında Azerbaycan Umum Millî Lideri Haydar Aliyev ile Suriye devleti arasındaki bazı münasebetlerini konu edinen Dr. Ali Hafız'ın bir yazısına yer verilecek ve Şam'da gizli görev şeklinde gerçekleşen bir misyona da dikkat çekilecektir.

8.1. Dr. Ali Hafız'ın Kalemiyle Bir Makale -2021

Siyasetçi ve istihbaratçı olan Haydar Aliyev, bir Sovyet siyasetçisi olarak bilindiği gibi 1993-2003 yılları arasında ülkeyi yöneten bir Azerbaycan ulusal lideri olarak da bilinir. Açık bir şekilde bakarsak, Aliyev rejimi ile Suriye'de Esad ailesinin rejimi arasında benzerlikler görebiliriz. Bununla beraber Aliyev'in birinci sınıf bir Sovyet istihbarat görevlisi olduğu birçok kişi tarafından bilinmemektedir. O, 1944'ten itibaren devlet güvenlik teşkilatlarında görev yaptı ve birkaç yıl sonra Bakü'de beşinci dairenin başkanı oldu, ardından ülkesinde KGB teşkilatının zirvesine ulaşana kadar çeşitli alanlarda lider konumunda görevler icra etti. Doğu ülkelerinde çalıştığı yıllarda yaşananlar hakkında bilgi sahibi olduğu ve tam anlamıyla dönemi idrak ettiğinden Pakistan'dan Mısır'a uzanan jeopolitik kuşakta önemli başarılara imza attı. Eski KGB başkan yardımcısı İgor Sinistin: Aliyev'in İran, Türkiye, Pakistan ve Afganistan'da istihbaratçı olarak çalıştığını ve bu ülkelerde dış istihbarat teşkilatlarında kıdemli asistanlık görevine terfi edildiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde Yeltsin'in güvenlik yardımcısı Yuri Baturin de "İstihbarat Subayının Dosyası" adlı kitabında bu alandaki faaliyetlerine değinmiştir. Aliyev, Kremlin'deki tek Müslüman olmanın avantajını kullanarak Levant ülkeleriyle sorunların çözümünde de önemli bir rol oynadı. Bu nedenle, Mısır, Libya, Pakistan, Ürdün ve Irak'ı diplomatik görevlerle veya habersiz gizli görevlerle ziyaret ederek birçok ülke lideriyle dostane ilişkiler kurmuştur (https://orient-news.net/ar/news_show/191270, 20229.

8.2. Şam'da Gizli Görev

1984 yılının başında, KGB tarafından hazırlanıp Parti Genel Sekreteri Yuri Andropov'a sunulan Suriye'de Hafız ve Rıfat Esad kardeşler arasındaki gerginliği konu edinen rapor, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbürosu tarafından ele alınarak tartışılmıştır. Parti yönetimi, işlerin büyüyüp silahlı çatışmaya dönüşeceği endişesiyle Haydar Aliyev'i özel bir arabuluculuk göreviyle Şam'a gönderme kararı almıştır. Görev, Andropov'un ani ölümü nedeniyle bir ay ertelenmişse de Aliyev, 11-13 Mart 1984 tarihinde Şam'a gitmiştir. Ziyaret tamamen resmi bir nitelik taşıyormuş gibi gösterilmiştir. O dönemin medya dilinin sıkıcı ayrıntılarıyla, Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın, konuğu büyük bir misafirperverlikle karşıladığını aktarmıştır. İki taraf, mevcut uluslararası durum ve Orta Doğu'daki durumla ilgili konuları tartışmıştır. İki taraf, iki ülke arasındaki dostluk ve iş birliği ilişkilerini geliştirmek ve güçlendirmek arzusunu vurgulamış ve ikili iş birliğinin sonuçlarından karşılıklı memnuniyetlerini dile getirmiştir. Aliyev, Dışişleri Bakanı Abdulhalim Khuddâm ve Başbakanı Abdurraûf el-Kasım tarafından da kabul edilmiştir. Ama uzun bir aradan sonra Haydar Aliyev, o gizli görevin asıl amacını şöyle açıklamıştır: "1984'te acilen Şam'a gönderildim. Sovyet güvenlik bilgilerine göre Hafız Esad ile istihbarat teşkilatının başındaki kardeşi Rıfat arasında Suriye'de çatışma çıkmıştı. Kremlin, Suriye'de rejim veya lider değişikliğine izin veremezdi. Bu nedenle hemen Şam'a giderek, tedavi altında olan Hafız Esad ile görüştüm. Rahatsızlığına rağmen görüşmemiz 8 saat sürmüştü. Kısa bir süre içerisinde Kardeşi Rıfat'ı İspanya'ya göndermesiyle sorun çözülmüştü. Böylece Sovyet Politbüro rahat bir nefes almıştı (https://orient-news.net/ar/news_show/191270, 2022).

9. FİLİSTİN VE AZERBAYCAN

Azerbaycan ve Filistin arasında gerçekleşen önemli ilişkilere rastlamadık. Bu nedenle 8 Aralık 1997 tarihinde İran'ın başkenti Tahran'da Haydar Aliyev ile Yasser Arafat arasında geçen bir diyaloğa yer vermekle yetineceğiz (https://lib.aliyevheritage.org/tk/7786071.html, 2022).

Yasser Arafat: Sayın Haydar Aliyev! Sizinle eski dostlar gibi sıcak bir ortamda bir araya gelmekten son derece memnuniyet duyuyorum. Sayın Cumhurbaşkanı, siz hep benim kalbimdesiniz. Sorunlarımıza gösterdiğiniz ilgiyi biz asla unutmayız.

Haydar Aliyev: Sayın Filistin Lideri Arafat, ben de sizinle görüşmekten memnun olduğumu belirtirim. Hem eski Sovyetler Birliği yöneticilerinden biri olduğum sırada, hem şimdi Azerbaycan Cumhurbaşkanlığını yaptığım şu dönemde benim bu konudaki tutumum hep aynı oldu. Ben hatırlıyorum, 16-17 sene önce İran'da durum zordu. Oraya uçakla gitmek mümkün değildi. Siz Azerbaycan'a geldiniz. Biz İran'daki durumu bir hayli tartıştık. Ben sizi İran'a otomobille yolladım. O dönemde siz İran ile Irak'ı barıştırmayı hedefliyoruz. Ben 1984 yılında Moskova'da çalışıyordum. Politbüro üyesiydim. O sırada Filistinlileri Lübnan'dan sınır dışı ediyorlardı. Siz Mısır'a gittiniz, ben Şam'a gittim. Orada Hafiz Esad ile saatlerce konuşarak Yasser Arafat ile mutlaka barışması gerektiğini bildirdim.

Yasser Arafat: Ben o günleri çok iyi hatırladığımın altını çizerim ve Sayın Cumhurbaşkanı, ilginize teşekkür ederim.

Haydar Aliyev: Şunu vurgularım ki, Azerbaycan Filistin'in dostudur. Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Filistin halkının kahramanca mücadelesini hep desteklemiştir ve bundan böyle de destekleyecektir.

Yasser Arafat: Azerbaycan'ın desteğini hep hissettiğimizin altını çizerim. Biz bununla gurur duyuyoruz ve bundan güç kazanıyoruz. Biz Azerilerle Filistinlilerin tarihi dostluk ilişkilerinin

büyük önemini belirtmenin yanı sıra bu ilişkilerin daha da iyileştirilmesinin gerekli olduğunu vurguluyoruz. Eminiz, İslam Konferansı Örgütü'nün 8. Zirvesi Müslüman Dünyası Birliği'nin daha da güçlenmesinde önemli rol oynayacaktır.

10. LÜBNAN VE AZERBAYCAN

Azerbaycan ile Lübnan Arasında kayda değer bir ilişkinin olduğunu tespit edemedik. Bu nedenle Azerbaycan'ın Bakü Büyükelçiliği eliyle Lübnan'ın kuzeyindeki bir Türkmen köyünde, Karabağ Zaferi'nin ikinci yıl dönümü münasebetiyle *"Şehitler Anıtı"* açılışı yapıldığı haberini sunmakla yetineceğiz.

10.1. Karabağ Zaferi Şehitleri Anısına Dikilen Anıt

Azerbaycan'ın Bakü Büyükelçiliği tarafından Lübnan'ın kuzeyindeki Türkmen köyünde, Karabağ Zaferi'nin ikinci yıl dönümü anısına "Şehitler Anıtı" açılışı yapılmıştır. Akkar vilayetindeki dört bin Türkmen'in yaşadığı Kavaşra köyündeki anıtın açılış törenine, Azerbaycan Bakü Büyükelçi Vekili Şahin Panahov, Türkiye'nin Beyrut Büyükelçi Yardımcısı Yeter Yaman, Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) Lübnan Koordinatörü Orhan Aydın, Akkar Valisi İmad Labaki ve Kavaşra'da ikamet eden Türkmenler katıldı. Anıtın açılışından önce her iki ülkenin milli marşı okunup, şehitler için saygı duruşunda bulunuldu. Daha sonra 8 Kasım Karabağ Zaferi şehitleri için dua edildi. Tören kapsamında, askeri üniforma giyen Türkmen bir kız çocuğu Türkçe şiirler okudu. Anıta çelenk bıraktıktan sonra AA muhabirine konuşan Panahov, *"Karabağ Zaferimizin bugün ikinci yıl dönümü. Türkmen Kavaşra köyünde şehitlerimiz için bir anıt diktik. Kavaşra'da dört bin Türkmen'in yaşamasından dolayı anıtı buraya kurmaya karar verdik"* dedi. Lübnan'daki Türkmen varlığına dikkati çekmek için bu anıtı yapma kararı aldıklarını belirten Panahov, Türkmenlere desteklerinin devam edeceğini söyledi (https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-daki-turkmen-koyune-karabag-zaferi-sehitleri, 2022).

11. DR. MU'TEZ ABDULHAMİT KALEMİNDEN

Arap dünyasının konuyla alakalı düşüncelerini daha yakından görmek amacıyla Haydar Aliyev'in 99. Doğum Günü Münasebetiyle Dr. Mutez Abdulhamit Tarafından *"Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Modern Tarihinin Yaratıcısı Haydar Aliyev"* başlıklı kaleme alınan makalenin bir bölümünü Türkçeye çevirerek aktarıyoruz:

Tarih üzerinde parmak izlerini bırakarak uzun süre kendilerinden söz ettiren nice büyük ve ölümsüz adamlar olmuştur. Bu ölümsüz adamlar, vefalı halkları tarafından ölüm ve doğum günlerinde anılmışlardır. Bu isimler arasında bugün 99. doğum yıl dönümü kutlanan lider Haydar Aliyev de yerini almıştır. O, ülkesinin tarihinde büyük bir devlet adamıdır. Azerbaycan halkına onlarca yıl önderlik yaparak halk nezdinde tarihi ve ölümsüz bir lider olmuştur. Merhum Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Azerbaycan'ı parçalanma ve bölünmeden birlik ve istikrara; yoksulluk ve geri kalmışlıktan hayatın her alanında ilerleme ve refaha kavuşturmuştur. Böylece çağdaş Azerbaycan rönesansının ölümsüz tarihi lideri ve kurucusu olmuştur. Ulusal birlik için emniyeti güvence altına almıştır. Azerbaycan halkının geçtiği zor dönemlerde iç savaşları önlemiştir. Bu nedenlerle bu liderin hayatını tam anlamıyla anlatabilmek için bir ansiklopediye ihtiyaç vardır. Cömert kariyerinin her yönü Azerbaycan halkının ulusal mirası ve gururudur. O, Azerbaycan'ın modern tarihini yazmıştır (https://www.addustor.com/content.php?id=14282, 2022).

SONUÇ

Azerbaycan'ın Araplarla ilk teması Azerbaycan fethiyle gerçekleşmiştir. Azerbaycan, Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644) döneminde Nuaym b. Mukkarin tarafından 22/642 yılında fethedilmiştir.

Azerbaycan Umum Millî Lideri Haydar Aliyev, 10 Mayıs 1923 tarihinde Nahçıvan'da dünyaya gelmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Halk İçişleri Komiserliği görevi icra etmiştir. Devletin önemli alanlarda görevler yapmış ve general rütbesine kadar yükselmiş ve daha sonra SSCB'nin birinci rehberi

olmuştur. SSCB'de yirmi yıl milletvekilliği ve beş yıl ise Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Aliyev, 1991 yılında Sovyetler Birliğini terk etmiş ve 10 Ekim 1993 tarihinde Azerbaycan'ın 3. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 12 Aralık 2003 tarihinde ABD'nin Ohio eyaletinin Cleveland şehrinde hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Başta Azerbaycan'ın merhum Umum Millî Lideri Haydar Aliyev olmak üzere Azerbaycan'ın Arap dünyası ile ilişkilerini ele almak istediğim bu çalışmada Arap dünyası nezdinde kayda değer olumlu veya olumsuz herhangi bir çalışma veya somut bir ilişki bulamadığımı belirtmek isterim. Aynı şekilde Arap medyasında da kayda değer verilere ulaşamadık. Bunun altında İsrail-Azerbaycan arasında yaşanan yakınlaşma olduğunu düşünüyoruz. Ama son zamanlarda Arap dünyasının lokomotif konumunda olan ülkeler ile İsrail arasından yaşanan yakınlaşmalara bakarsak, Arap dünyasının bu konuda samimi bir tavır sergilemediklerini de dikkatlerinize sunmak isteriz.

Bununla beraber Umum Millî Lideri Haydar Aliyev'in gerek SSCB bünyesinde gerekse de Azerbaycan Devlet Başkanı olarak Arap dünyası ve bazı Arap liderlerle yaşadığı bazı temaslar mevcuttur. Ayrıca Arap medyasında konuyla ilgili birkaç haberin de olduğunu tespit ettik. Bu veriler ışığında Aliyev ve Azerbaycan'ın Arap dünyası ile yaşadıkları bu temaslara işaret edilmiştir. Bu çerçevede Azerbaycan ve Arap dünyası arasında siyasi alan başta olmak üzere neredeyse hiçbir platformda kayda değer bir ilişkinin olduğuna rastlamadığımızı belirtmek isteriz. Böylece Azerbaycan ve Arap dünyası arasında yaşanan sınırlı bir ilişki olduğunu vurgulamak üzere her iki taraftan ilgililerin dikkatlerine sunarız. İki taraf arasında yaşanan bu eksiklik hususunda durum tespiti yapılıp gereken adımların bir an önce atılması gerektiği düşüncesindeyiz. Çünkü taraflar arasındaki ilişkilerin geçmişi çok eskilere dayandığı, sadece son zamanlarda bu eksikliklerin ortaya çıktığı kanaatindeyiz. Bu nedenle kökleri kadim zamanlara dayanan Azerbaycan-Arap dünyası ilişkilerinin tekrar canlandırılması, iki tarafın da lehine olacağını belirtmek istiyoruz.

KAYNAKÇA

1. Adıgüzel, H. (2007), Zirve Haydar Aliyev'in Hayatı, İleri Yayınları, İstanbul.
2. Andriyanov, V- Mirelemov. H (2008), Haydar Aliyev. çev. Azad Ağaoğlu, Biy, Bakü.
3. Buniyatov, Z. M. (1991), "Azerbaycan (II. Tarih)", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 4/317-322, TDV Yayınları, İstanbul.
4. Çubukçu, A. (2007), "Nu'mân b. Mukarrin". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 33/240-240, TDV Yayınları, İstanbul.
5. Garip, Z. F. (2018), Mezâhiru'l-hadareti'l-İslâmiyye fî Azerbaycan fi'l-karni'l-'işrîn, el-Mektebu'l-Arabî li'l-Maarif, Kahire.
6. İbn Kesîr, İ. (1988), el-Bidâye ve'n-nihâye, Mektebetu'l-Me'ârif, Beyrut.
7. Kalaycı, İ. (2013), "Kafdağı'nın Önündeki Ekonomi: Modernleşen Azerbaycan1", T.C. Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdler Dergisi (TİKA) 2/43 (2013), 27-56. https://www.avrasyaetudleri.com/sayi/44-sayi.
8. Karimov, B. (2007), Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Cumhuriyetinin Dış Politikası (1993-2003), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
9. Ramîzân, M. (2019), Azerbaycan ve's-S'ûdiyye furasun sunâiyye fî şarki'l-evsat mutegayir, King Faisal Center for Research and Islamic Studies, Riyad.

İNTERNET KAYNAKÇASI

1. https://www.aldiplomasy.com/?p=113948 Erişim tarihi: 02.12.2022

https://www.youm7.com/story/2022/5/10/%D9%85%D8%AD%D8%A7%D9%81%D8%B8-%D8%A7%D9%84%D9%82%D9%84%D9%8A%D9%88%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D9%8A%D8%B3%D8%AA%D9%82%D8%A8%D9%84-%D8%B3%D9%81%D9%8A%D8%B1-%D8%A3%D8%B0%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%AC%D8%A7%D9%86-%D9%84%D9%88%D8%B6%D8%B9-%D8%A5%D9%83%D9%84%D9%8A%D9%84-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%87%D9%88%D8%B1-%D8%A3%D9%85%D8%A7%D9%85/5755990 Erişim Tarihi: 02.12.2022.

2. https://kingabdullah.jo/ar/news/%D8%AC%D9%84%D8%A7%D9%84%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%84%D9%83-%D9%8A%D8%B2%D9%88%D8%B1-%D9%85%D8%A4%D8%B3%D8%B3%D8%A9-%D8%AD%D9%8A%D8%AF%D8%B1-%D8%B9%D9%84%D9%8A%D9%8A%D9%81-%D9%88%D8%B5%D8%B1%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D9%87%D9%8A%D8%AF-%D9%88%D8%B6%D8%B1%D9%8A%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A6%D9%8A%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B0%D8%B1%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A7%D8%AD%D9%84 Erişim Tarihi: 02.12.2022.
3. https://www.queenrania.jo/ar/media/articles/queen-rania-tours-heydar-aliyev-foundation Erişim Tarihi:02.12.2022.
4. https://orient-news.net/ar/news_show/191270 Erişim Tarihi 02.12.2022.
5. https://www.addustor.com/content.php?id=14282 Erişim Tarihi: 02. 12. 2022.
6. https://lib.aliyevheritage.org/tk/7786071.html Erişim Tarihi 02.12.2022.
7. https://lib.aliyevheritage.org/tk/9762832.html Erişim Tarihi: 02. 12. 2022.
8. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-daki-turkmen-koyune-karabag-zaferi-sehitleri-icin-anitikildi/2732738#. Erişim tarihi: 18.12.2022.
9. https://tr.wikipedia.org/wiki/Haydar_Aliyev Erişim tarihi: 09.01.2022.

H.ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN DÖVLƏTÇİLİYİNİN TƏMİNATINDA MİLLİ KADR STRATEGİYASI

H. ALIYEV'S PROVISION OF AZERBAIJANI STATEHOOD NATIONAL PERSONNEL STRATEGY

Fil.ü.f.d., dosent Məcidova Fatma Arif qızı

AMEA akad. Z.M.Bunyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu

ÖZET

Azərbaycan xüsusi xidmət orqanlarında milliyyətcə azərbaycanlı olan kadrların yerləşdirilməsi prosesi Ulu Öndərin ötən əsrin 80-ci illərində, Moskvada Mərkəzi Komitənin katibi vəzifəsində çalışdığı illərdə yürütdüyü ən uğurlu kadr siyasəti kimi qiymətləndirilir. Bu dahi insanın uzaqgörən siyasətinin arxasında müstəqil Azərbaycanın bu günü, AZƏRBAYCANLILIQ məfkurəsi dayanırdı. H.Əliyev 1981-82-ci illərdə işgüzarlığı ilə seçilən yüzə yaxın gəncin Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinə götürülməsi üçün Azərbaycan xüsusi xidmət orqanlarının rəhbərinə göstəriş vermişdir. Eləcə də ordu sıralarında xidmət etmiş yaşı 23-ə qədər olan 20 nəfər gənci oxumaq üçün Dzerjinski adına ali məktəbə göndərməyi tövsiyə etmişdir.

"İstənilən ölkənin, dövlətin təhlükəszliyinin təmin olunmasında peşəkar kadrlar və iş üslubu olmalıdır. Bunun üçün daim intellekt və mənəvi zənginliyin təkmilləşdirilməsi vacib amildir"- deyən Ümummilli Lider kadrların seçilib-yerləşdirilməsi, işgüzar, bacarıqlı, idarəetmədə təcrübəsi olan insanları irəli çəkməklə Azərbaycanın bütün sahələr üzrə inkişafının tərəqqisinin əsasını qoymuşdur. Məhz onun uzaqgörən siyasəti sayəsində Azərbaycan dövlətinin və dövlətçiliyinin təhlükəsizliyinin təminatı bu gün əmin əllərdədir. Bu gün qazandığımız bütün bu nailiyyətlərin, uğurların əsası ümummilli lider, dünya şöhrətli siyasi xadim H. Əliyev tərəfindən qoyulub. Azərbaycanın müstəqilliyinin əbədiyyətə çevrilməsi, dünya birliyində özünəməxsus layiqli yer tutması, sürətli iqtisadi inkişaf yoluna qədəm qoyması məhz ulu öndərin adı ilə bağlıdır.

Ömrünün 25 ilini milli təhlükəsizlik orqanlarında xidmətə həsr etmiş ulu öndərimiz 1997-ci ilin mart ayında təhlükəsizlik orqanları əməkdaşlarının peşə bayramı münasibətilə keçirilən yığıncağındakı çıxışında xüsusi xidmət orqanları üçün yüksək ixtisaslı, peşəkar kadrların hazırlanması məsələsinin prioritet olduğunu qeyd edərək bu məsələnin həm təhlükəsizlik orqanlarının fəaliyyətinə, həm də ölkənin və xalqın təhlükəsizliyinin təminatına effektli təsir göstərəcəyini vurğulamışdır. Onun 1998-ci ilin 1 dekabr tarixli sərancamı ilə Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin (DTX) Akademiyası yaradılır. Akademiyada təhsil müddəti 5 il nəzərdə tutulub. Tədris yüksək ixtisaslı mütəxəssislər, uzun illər dövlət orqanlarında xidmət etmiş təcrübəli kadrlar tərəfindən həyata keçirilir. Akademiyanın maddi-texniki və tədris bazasına müasir standartlara cavab verən avadanlıqlarla təchiz edilmiş tədris –inzibati və tələbələr üçün yataqxana korpusları, idman şəhərciyi, üzgüçülük zalı, klub və mədəni məişət zalı, tibb xidməti, yeməkxana, idman və digər infrastrukturlar daxildir.

Milli təhlükəsizlik orqanlarını xüsusi təyinatlı akademiyasını yaratmaqla Ulu Öndər azərbaycanlıların əvvəllər olduğu kimi Moskva, Sank-Peterburq, Tiflis, Minisk, Qazaxstan, Daşkənddə təhsilalma məcburiyyətinin qarşısını almışdır. Cəmi 6 il ərzində Ulu Öndər MTN-dəki tədris prosesini kursdan təhsilin ən yüksək pilləsi hesab olunan akademiyaya qaldırmışdır. Bununla da Azərbaycan dövlətinə, xalqına şərəf və sədaqətlə xidmət edəcək peşəkar milli kadrların yetişdirilməsinin təməlini qoymuşdur.

ABSTRACT

The process of placing personnel of Azerbaijani nationality in the special services of Azerbaijan is regarded as the most successful personnel policy carried out by the Great Leader in the 80s of the last century, when he worked as the secretary of the Central Committee in Moscow. Behind the visionary policy of this genius was the ideology of Azerbaijan today, independent Azerbaijan. In 1981-82, H. Aliyev instructed the head of Azerbaijan's special services to take about a hundred young people selected for their business acumen to the State Security Committee. Also, 20 people under the age of 23 who served in the army recommended sending the young man to the Dzerzhinsky Higher School to study.

"Professional personnel and work style should be needed to ensure the security of any country and state. For this, the constant improvement of intellect and spiritual wealth is an important factor," said the National Leader, who laid the foundation for the progress of Azerbaijan's development in all fields by selecting and placing personnel, bringing forward people who are business-minded, capable, and experienced in management. Thanks to his visionary policy, the security of the Azerbaijani state and statehood is in safe hands today. The foundation of all these achievements and successes that we have gained today was laid by the national leader, world-famous political figure H. Aliyev.

The independence of Azerbaijan became eternal, it took a unique and worthy place in the world community, and it started on the path of rapid economic development, it is connected with the name of the great leader.

Our great leader, who dedicated 25 years of his life to the service of the national security agencies, in his speech at the meeting held on the occasion of the professional holiday of security agencies employees in March 1997, noted that the issue of training highly qualified, professional personnel for special services agencies is a priority, and he emphasized that this issue affects both the activities of the security agencies and emphasized that it will have an effective effect on ensuring the security of the country and the people. By its decree dated December 1, 1998, the Academy of the Ministry of National Security (State Security Service) was established. The duration of study at the academy is 5 years. Teaching is carried out by highly qualified specialists, experienced personnel who have served in state bodies for many years. The material-technical and educational base of the Academy includes teaching-administrative and student dormitory buildings equipped with equipment meeting modern standards, sports campus, swimming hall, club and cultural hall, medical service, canteen, sports and other infrastructures.

By creating a special academy for national security bodies, the Great Leader prevented Azerbaijanis from being forced to study in Moscow, St. Petersburg, Tbilisi, Minsk, Kazakhstan, and Tashkent, as was the case before. In just 6 years, Great Leader raised the teaching process at MTN from a course to an academy, which is considered the highest level of education. With this, he laid the foundation for the training of professional national personnel who will serve the state and people of Azerbaijan with honor and loyalty.

HEYDƏR ƏLİYEVİN MULTİKULTURAL SİYASƏTİ VƏ UDİNLƏRİN AZƏRBAYCANIN MULTİKULTURAL CƏMİYYƏTİNƏ İNTEQRASİYASI

Doç.dr., Bağır BABAYEV,

Naxçıvan Dövlət Üniversiteti

XÜLASƏ

Dünyadakı müasir qloballaşma mühitində bütün qitələr və dövlətlər, müxtəlif sivilizasiyalar və mədəniyyətlər, bütün millətlər, xalqlar, etnik qruplar qloballaşma məkanına cəlb olunur. Qlobal dünyada Azərbaycan Respublikası da mövcud tarixi şəraitdə bütün beynəlxalq müqavilələrə, o cümlədən insan hüquq və azadlıqlarına, milli-etnik, dini azlıqlara mənsub xalqların hüquqlarının qorunmasına aid müqavilələrə qoşulmuşdur.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında yaşayan bütün xalqların, milli və etnik azlıqların tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri, dini və dili ilə bağlı hüquqları müdafiə edilir və qorunur. Bütün etnik qrupların ölkənin siyasi, iqtisadi, sosial-mədəni və dini həyatında iştirak etmək hüququ vardır. Multikulturalizm və tolerantlıq siyasətinin uğurla həyata keçirilməsi cəmiyyətin və dövlətin birliyinin möhkəmlənməsində mühüm amil olan olmuşdur. Bu isə Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin formalaşdırdığı, təbliğ etdiyi və həyata keçirdiyi "Azərbaycançılıq ideologiyası"nın uğurlu nəticəsidir.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazandıqdan sonra MDB ölkələri arasında, ilk olaraq ölkəmizdə yaşayan "milli azlıqların, azsaylı xalqların və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, dil və mədəniyyətinin inkişafına dövlət dəstəyi haqqında" Prezident Fərmanı qəbul edilib.

Azərbaycanımızın yerli ən qədim xalqlarından biri də udinlərdir. Hazırda dünyada təxminən on min udin vardır. Ancaq udinlər kompakt şəkildə yalnız respublikamızın Qəbələ rayonunun çoxmillətli Nic qəsəbəsində yaşayırlar. Orada rus və Azərbaycan dillərində tədris olunan orta məktəblər fəaliyyət göstərir, udin dili ibtidai siniflərdə öyrənilir. Dövlət bayramları və milli bayramlar, xalq şənlikləri birlikdə qeyd olunur. Kilsə və məscidlər fəaliyyət göstərir, burada dualar oxunur, müxtəlif dini ayinlər keçirilir.

Tarixi vətənləri olan Azərbaycan Respublikasında yaşayan udinlərin etnik-milli azlıq kimi maraqları, maddi və mənəvi mədəniyyətləri çoxmillətli Azərbaycan xalqının, onun keçmişinin, tarixi taleyinin, bu gününün və gələcəyinin köklü maraqları ilə tam üst-üstə düşür. Çünki hüquqi və demokratik dövlət olan Azərbaycan Respublikasının bu günü və gələcəyi onun ərazisində yaşayan bütün xalqların, milli azlıqların və etnik qrupların birliyinin təmin olunması ilə uğurla hətyata keçiriləcəkdir.

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası, Ümummilli lider Heydər Əliyev, tolerantlıq və multikulturalizm, etnik-dini müxtəliflik, udinlər, mədəniyyət

Summary

In the modern globalizing environment of the world, all continents and states, various civilizations and cultures, all nations, peoples, ethnic groups are involved in the space of globalization. In the global world, in the current historical conditions, the Republic of Azerbaijan has also joined all international treaties, including those related to human rights and freedoms, protection of the rights of peoples belonging to national-ethnic and religious minorities.

Currently, the rights of all peoples, national and ethnic minorities living in the Republic of Azerbaijan related to their history, culture, traditions, religion and language are being protected. All ethnic groups have the right to participate in the political, economic, socio-cultural and religious life of the country. The successful implementation of the policy of multiculturalism and tolerance has become an important factor in strengthening the unity of society and the state. This is a successful result of the "ideology of Azerbaijanism" formulated, propagandized and implemented by the National Leader of the Azerbaijani people, Heydar Aliyev.

After the independence of the Republic of Azerbaijan among the CIS countries, the Presidential Decree "On the protection of the rights and freedoms of national minorities and ethnic groups living in our country, on state support for the development of their language and culture" was adopted.

One of the oldest indigenous peoples of our Azerbaijan is the Udins. Currently, there are about ten thousand Udins in the world. However, the Udins compactly live only in the multinational village of Nij in the Gabala district of the republic. There are secondary schools with teaching in Russian and Azerbaijani languages, the Udi language is studied in primary classes. State holidays and national holidays, folk festivals are celebrated together. There are churches and mosques where prayers are read, various religious rites are held.

The interests, material and spiritual culture of the Udins living in the Republic of Azerbaijan, which is their historical homeland, as ethno-national minorities, completely coincide with the fundamental interests of the multinational Azerbaijani people, its past, historical destiny, present and future. Because the present and future of the Republic of Azerbaijan, which is a legal and democratic state, will be successfully carried out with ensuring the unity of all peoples, national minorities and ethnic groups living on its territory.

Keywords: Republic of Azerbaijan, National leader Heydar Aliyev, tolerance and multiculturalism, ethno-religious diversity, Udins, culture

GİRİŞ

Qloballaşma prosesinin getdikcə dərinləşdiyi hazırkı dövrdə xalqların milli xüsusiyyətlərini və özünəməxsusluğunu qorunmasında ortaya çıxan çətinliklər onların uğurlu gələcəyi ilə bağlı ciddi suallar doğurmaqdadır. Çünki qloballaşmanın sürətlənməsi və getdikcə qarşısıalınmaz olması, ən aktual məsələlərindən biri kimi, milli adət-ənənələrin yaşadılması və mənəvi irsin mühafizəsi baxımından çağdaş dünyamızı dərindən narahat etməyə bilməz. Ümumi dəyərlərə malik olan vahid dünya cəmiyyətinin formalaşdırılmağa başlandığı qloballaşma prosesində dini-etnik zəmində qarşıdurmaların artdığı, dindən yalnız bayraq kimi istifadə edildiyi radikal elementlərin çoxalmağa başladığı bir dövrdə

bütün dünya düzənində cəmiyyətlərdəki tolerantlığa-dözümlülüyə nail olunması, müxtəlif dinlərin və mədəniyyətlərin daşıyıcıları olan insanların sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamasının təminatı hər bir dövlətin qarşısında duran, həllini gözləyən vacib məsələlərdən biridir.

Dünyadakı müasir qloballaşma mühitində bütün qitələr və dövlətlər, müxtəlif sivilizasiyalar və mədəniyyətlər, bütün millətlər, xalqlar, etnik qruplar qloballaşma məkanına cəlb olunmuşdur. Qlobal dünyada Azərbaycan Respublikası da mövcud tarixi şəraitdə bütün beynəlxalq müqavilələrə, o cümlədən insan hüquq və azadlıqlarına, milli-etnik, dini azlıqlara mənsub xalqların hüquqlarının qorunmasına aid müqavilələrə qoşulmuşdur.

Dünyamızın belə bir dövründə Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin xilaskarlıq missiyası kimi, ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışı ilə onun sayəsində milli-mənəvi dəyərlərə münasibət kökündən dəyişdi. Ulu Öndər Heydər Əliyevin apardığı müdrik siyasətə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında multikultural mühit yaranmış, ölkəmizdəki dini dözümlülük, tolerantlıq mühiti, dövlət-din münasibətləri daha da təkmilləşmiş, möhkəmlənmiş və hazırda Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin aparıcı istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Bununla da, xalqımızın keçmiş milli-mənəvi irsinə, milli adət-ənənələrinə, dininə dövlət səviyyəsində qayğı göstərilməyə başlanıldı, bu dəyişikliklərin fonunda ölkədmizə dini etiqad azadlığı bərqərar oldu. Bu müdrik siyasətin düzgün aparılmasında əvəzsiz xidmətləri olan Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə və ondan sonra da dövlətimizin yaxından qayğısı ilə multikulturalizmin və tolerantlığın daha da inkişaf etdirilməsinin şahidi olmuşuq. Çünki xalqımız qədim tarixə və zəngin ənənələrə malikdir, ölkəmiz Azərbaycan Respublikası isə çoxmillətli və çoxkonfenssiyalı bir dövlətdir. XX əsrdə Azərbaycanın çox əziyyətlər çəkməsinə baxmayaraq, "onun xalqı həm İslam dəyərlərinə əsaslanan ənənəvi mənəviyyatını, həm də digər dinlərə və dünyagörüşlərinə hörmətlə yanaşmağı qoruyub saxlaya bilmişdir" (Badamov, 2023).

Ulu Öndər Heydər Əliyevin müdrik siyasəti ilə müasir Azərbaycan həm mədəniyyətlərarası və konfessional, həm də dinlərarası dialoqun mərkəzinə çevrilmişdir. Məhz Ulu Öndərin fövqəladə xidmətlərindən biri kimi, Azərbaycan müxtəlif millətlərə, dinlərə və məzhəblərə qucaq açmışdır. Mədəni müxtəlifliklərinin qorunması, inkişafı, azsaylı xalqların milli mədəniyyətinə inteqrasiyası prosesi başlandı və davam etdirildi. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müstəsna xidməti idi ki, belə bir şəraitdə Azərbaycanda dilindən, irqindən asılı olmayaraq, bütünlüklə ölkəmizin vətəndaşlarının hüquqlarının müvafiq qanunlar əsasında qorunması üçün hüquqi baza yaradıldı və dövlətimizin qayğısı ilə əhatə olundu, qədimdən burada yaşayan, taleyini və həyatını bu torpağa bağlayan, müxtəlif dinlərə etiqad edən insanlara tolerantlıqla yanaşıldı.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir. "Onun uzaqgörən və müdrik rəhbərliyi nəticəsində multikulturalizm Azərbaycan Respublikası dövlət siyasətinə çevrildi. Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra qəbul olunan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan multikulturalizminin əsas hüquqi bazasını təşkil edir" (Azərbaycan multikulturalizmi, 2017:161).

Bununla da, Ümummilli Lider tolerantlıq və dözümlülük prinsiplərinə sadiq qalmaqla, respublikamızı dünyada bir çox millətlərin və dini konfessiyaların yanaşı yaşamasını uğurla

gerçəkləşdirən unikal məkan kimi tanıtdı, Azərbaycanın dövlət-din münasibətləri modeli çərçivəsində inkişafı təcrübəsini beynəlxalq aləmə yaydı (21.04.2023).

Müstəqilliyimizin bərpasından sonra ölkəmizdə dini tolerantlıq, multikultural vətolerantlıq mühiti, bütövlükdə isə, milli-mənəvi mədəniyyətin inkişafı Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin formalaşdırdığı dövlət-dini siyasətinə uyğun olaraq daha da möhkəmləndirilmiş və bu, dövlətimizin prioritet siyasətinə çevrilmişdir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında yaşayan bütün xalqların, milli və etnik azlıqların tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri, dini və dili ilə bağlı hüquqları müdafiə edilir və qorunur. Bütün etnik qrupların ölkənin siyasi, iqtisadi, sosial-mədəni və dini həyatında iştirak etmək hüququ vardır. Multikulturalizm və tolerantlıq siyasətinin uğurla həyata keçirilməsi cəmiyyətin və dövlətin birliyinin möhkəmlənməsində mühüm amil olan olmuşdur. Bu isə Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin formalaşdırdığı, təbliğ etdiyi və həyata keçirdiyi “Azərbaycançılıq ideologiyası”nın uğurlu nəticəsidir. Azərbaycanda multikulturalizmin banisi kimi, Heydər Əliyevin “rəhbərliyi dövründə yaradılan sağlam mühit dinlər, xalqlar, cəmiyyətlər arasında sabitlik, dostluq, birlik toxumu səpib. Heydər Əliyevin bütün xalqlara, dinlərə eyni gözlə yanaşması sayəsində ölkəmizdə yaşayan hər bir xalqın nümayəndəsi sülh, əmin-amanlıq içərisində yaşayır” (Sarıyeva, 2016:15).

Vətəndaşların vicdan azadlığı hüququ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, eləcə də “Dini etiqad azadlığı haqqında Qanun”da daha ətraflı şəkildə təsbit edilmişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunun davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin son illərdə dünya ölkələri arasında ölkəmizin layiqli yer tutmasında, milli- mənəvi dəyərlərimizin qorunmasında, xüsusilə, tolerantlığın və multikultural ənənələrin inkişaf etdirilməsində xidmətləri misilsizdir. "Bu gün Azərbaycanın tolerantlıq təcrübəsi digər ölkələrə nümunə göstərilirsə və öyrənilməsinin vacibliyi qeyd olunursa, bu, dövlətimizin uğurlu siyasətinin göstəricisidir. Xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin siyasi iradəsi nəticəsində Azərbaycan tarixən sahib olduğu tolerantlıq və multikulturalizm ənənələrini hüquqi və siyasi müstəvidə yenidən bərpa etdi“ (Xudiyev, 2016:5).

ARAŞDIRMA

Azərbaycan Respublikasının Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamına əsasən, “Azərbaycanda 2023-cü ilin “Heydər Əliyev İli” elan olunub. Düşünürük ki, “Unudulmaz Liderin Vətən qarşısında müstəsna xidmətlərinin gənc nəslə aşılamasında, zəngin siyasi irsinin öyrənilməsi və öyrədilməsi baxımından üzərimizə böyük məsuliyyət düşür” (21.04.2023).

Azərbaycan sivilizasiyaların, mədəniyyətlərin və dinlərin kəsişməsinin mərkəzində yerləşməkdədir. Azərbaycan Avropa ilə Asiya arasındadır. Əlbəttə, belə çox əlverişli olan coğrafi mövqeyi Azərbaycanın mədəni müxtəlifliyində mühüm rol oynamışdır. Bu gün Azərbaycanda ölkəmizin uğurlu inkişafına töhfə verən bütün dinlərin və etnik qrupların nümayəndələri yaşayırlar. Ona görə də ölkələri, sivilizasiyaları və dinləri bir-birinə yaxınlaşdırmaq üçün nə etmək lazım olduğu açıq və səmimi şəkildə müzakirə edilməlidir. Gərginliyin və nifrətin azaldılması beynəlxalq aləmdə gündəmdə olan ən vacib məsələlərdən biridir.

Azərbaycanda dini azadlıqlar lazımi qaydada qorunur. Ölkəmiz təkcə Qafqazda zərdüştlüyün və xristianlığın ilk beşiyi deyil, həm də İslamın geniş yayıldığı ölkədir. Paytaxt Bakıda bir-birinin yaxınlığında yerləşən məscidləri, kilsələri və sinaqoqları görəmək mümükündür. Bu gün beynəlxalq aləm, Azərbaycanın tarixi və dini abidələrinə qarşı gizlədilməsi mümkün olmayan erməni terrorunun nəticələrinin tşahidi olsa da, Bakının mərkəzindəki erməni kilsəsinin ən müasir üslubda təmiri və qorunması dövlətimizin və xalqımızın xoş məramının bariz nümunəsi olduğunu da görməkdəddir. Halbuki, dünyanın əksər şəhərlərində belə bir tolerantlıq nümunəsini görmək mümkün olmaya bilər. Bu mənada, Bakı tarixdə tolerantlıqda öz izini qoymuş şəhərlər siyahısına daxildir.

Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların və etnik qrupların nümayəndələrini bu gün müstəqil Azərbaycanın hər bir sahəsində- siyasətdə, iqtisadi sferada, təhsildə, mədəni-mənəvi müstəvidə, bir sözlə, bütün sahələrdə görmək mümkündür. Ölkədə məskunlaşmış bütün xalqların və etnik qrupların nümayəndələrinə dövlət tərəfindən bərabər, eyni münasibətin göstərilməsi bu prinsipin əsasını təşkil edir (Azərbaycan multikulturalizmi, 2017:39).

Məlum olduğu kimi, bu gün Azərbaycanda çoxsaylı milli azlıqlar yaşayırlar, ancaq bu xalqlar arasında heç vaxt münaqişə və ya problem olmayıb. Bu gün Azərbaycanda yaşayan xalqların dilləri dörd əsas dil ailəsinə – Türk, Şimali Qafqaz, Hind-Avropa və kartvell dillərinə aid olsa da, ölkədəki müasir etnolinqvistik vəziyyətdə dominant dil oğuz türk dilləri qrupuna aid olan Azərbaycan dilidir.

Azərbaycanın milli azlıqların yaşadığı regionların orta məktəblərində (ibtidai siniflərdə) ana dili dərsləri (avar, kürd, ləzgi, talış, saxur, tat, udin, Xınalıq, İvrit) təşkil olunmuş, dövlət vəsaiti hesabına milli dillərdə- rus, avar, talış, kürd, ləzgi, saxur, tatar, udi, Xınalıq və s. dərsliklər və proqramlar hazırlanmışdır. Əlifbalar, tədris planları və digər dərsliklər, məktəb lüğətləri bu dillərdə nəşr olunur və bu iş davamlı olaraq davam etdirilir. Udinlər hazırda Nic kəndində fəaliyyət göstərən 5 orta məktəbdən 3-də rus dilində təhsil alırlar. Dərsliklər Kirill qrafikasında çap olunub. İndi bir qrup udin ziyalı dərsliklərin latın qrafikası ilə çap olunmasına çalışır. Latın qrafikası ilə udi dilində yazı yazmaq üçün 42 hərfdən ibarət yeni əlifba hazırlanıb. Lakin hazırlanan əlifba ancaq 3-cü sinifə kimi nəzərdə tutulub. Əlifba uşaqlara elm öyrətmək üçün yox, sadəcə dili unutmamaq üçün nəzərdə tutulub. Uşaqlar da bu əlifbanı öyrənməkdə çox çətinlik çəkəçək. Ancaq dilimizi untmamaq üçün bu vacibdi" (Süleymanova, 2010). Qeyd edək ki, udin dili ləzgi dil qurupuna aiddir

Azərbaycanın yenidən müstəqilliyinin bərpası ilə ölkəmizdə dinlərarası münasibətlərin daha da möhkəmləndirilməsi, milli-mənəvi dəyərlərin bərqərar olması, tarixən yaranmış tolerantlıq, millətlərarası və dinlərarası dialoq şəraitinin daha da möhkəmləndirilməsi üçün əlverişli şərait yaradılmışdır. Azərbaycan etnosunun tarixi inkişafı və formalaşması müxtəlif tayfaların və millətlərin birləşməsi əsasında baş vermişdir. Azərbaycanın etnoslarının hamısı müstəqillikləri, tarixi keçmişi, bütövlüyü uğrunda birgə mübarizə apardılar və onların payına düşən ağır sınaqlara baxmayaraq, dözümlülüklə dayandılar. Bu gün Azərbaycanda titular etnosla yanaşı, 20-dən çox yerli milli azlıq yaşayır. Onların hamısı Azərbaycanın vahid çoxmillətli xalqını təşkil edir. Yerli azlıqlar arasında olanlardan mənşəyi və tarixi iki əsrdən çoxdur ki, elm dünyasının diqqətini cəlb edən Alban-Udi Xristian icmasının və udinlərin (əsl adı udi) adalarını çəkə bilərik. Udinlər Azərbaycanda aborigen-yerli xalqdır. Onlar Qafqazın ən qədim yerli etnik qruplarından və müasir Azərbaycan xalqının əcdadlarından biridir. "Azərbaycanda tarixən bərqərar olmuş tolerant cəmiyyət, milli və dini ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi

burada məskunlaşmış azsaylı xalq və etnik qruplara, o cümlədən udinlərə öz varlığını qoruyub saxlamağa əlverişli mühit yaradıb" (Mehparə, 2012). Udinlər Qafqaz Albaniyası adlanan dövlətin yaradıcılarından olmaqla, müasir Azərbaycanın multikultural mühitində dini tolerantlığı yaşadırlar. Bu gün onların özlərinin dili, mədəniyyəti, adət ənənələri ilə güclü xristian irsinin qorunmasındakı rolları danılmazdır.

Unutmaq olmaz ki, udinlər-albanlar Qafqazdilli olmaqla qədimdən Azərbaycan xalqının formalaşmasında fəal iştirak etmişlər. "V əsrdə yaşamış qədim yunan müəllifi Herodot (e.ə.484-422) özünün "Tarix" əsərində məlumat vermişdir. E.ə. I əsrdə yaşamış Strabon da "Coğrafiya" əsərində Qafqaz Albaniyasında yaşamış 26 dildə danışan yerli alban soyunun arasında udilərin adını göstərmişdir. Udilər əsasən Qafqaz Albaniyasının Uti və Arsax vilayətlərində yaşamışlar. Udilər haqda maraqlı məlumatı XIX əsrin ortalarında Azərbaycana səyahət edən məşhur Fransa yazıçısı Aleksandr Düma da özünün "Qafqaz səfəri"ndə göstərmişdir" (Azərbaycan multikulturalizmi, 2017:77).

Bununla yanaşı, hazırda Qafqaz Albaniyasının- qədim albanların ən qədim nəslindən biri kimi, Azərbaycan xalqının bir hissəsi, alban xristianlığının yeganə varisləri və daşıyıcılarıdır. Hazırda udinlərin əsas hissəsi, Azərbaycanda öz tarixi vətənində- Qəbələ rayonunun Nic qəsəbəsində yığcam, Oğuz və Bakıda isə dağınıq vəziyyətdə yaşayırlar. "Hal-hazırda Azərbaycan Respublikasının Oğuz şəhərində, həmçinin Qəbələ rayonunun Nic qəsəbəsində yaşayan udilərin sayı 4000-ə yaxındır və dilləri iki dialektə- Nic və Vartaşen dialektinə bölünür. Azərbaycanın tarixi yaddaşının daşıyıcıları olan udilər ölkə tarixinin mədəni təbəqələr təkamülü prosesinin bütün mərhələlərini yaşamış, politeist dinlərdən keçərək, erkən orta əsrlərdə xristianlıq dinini qəbul etmiş, Qafqazda, eləcə də bütün xristian dünyasında ən qədim kilsələrdən olan Alban Apostol Avtokefal kilsəsinə itaət etmişlər" (Azərbaycan multikulturalizmi, 2017:78).

Udinlər Nax- Dağıstan ailəsinin ləzgi qrupuna aiddirlər, udi dilində danışır və Qafqaz Albaniyasının digər xalqlarının da istifadə etdiyi qədim yazıya malikdirlər Bu, bir daha onu göstərir ki, Qafqaz Albaniyasının qanuni varisi Ermənistan yox, məhz müasir Azərbaycandır. Udinlər Xristian Alban kilsəsinin qanuni varisidir. İndi biz Azərbaycan ərazisində öz xristian abidələrimizi qoruya bilərik (İbrahimxəlilova, 2019).

Olduqca maraqlı və qədim tarixə malik Qəbələ rayonun Nic kəndi Azərbaycan miqyasında onun sakinləri olan udinlərlə yadda qalandır. Təbiətin gözəlliyini əks etdirən Nicdə qədim alban əhalisinin törəmələri olan udinlərlə yanaşı, azərbaycanlılar və ləzgilər də yaşayır. XIX əsrdən etibarən aparılan tətqiqatlarla məlumdur ki, udinlər Azərbaycanın Qafqazdilli yerli-aborigen etnoslarındandır. Tarixən və elə bu günümüzdə də dünyanın etnik xəritəsində udinlər yalnız Azərbaycanda mövcud olub.

Udilərin yaşadığı Nic kəndi ərazisinə görə Qəbələdə birinci, əhali sayına görə isə ikinci böyük kənddir. Bu kənddə yerləşən tarixi baxımdan əhəmiyyətli olan Alban- udin kilsəsi Albaniyada xristianlığın ilk təbliğatçısı olub. 25 ilə tikilən kilsə opostol Yeliseyə həsr olunub. Kilsə böyük zaldan və onun üzərində ucaldılan çadırabənzər dam ilə örtülmüş kiçik zəng qülləsindən ibarətdir. Kilsənin tikintisində Qəbələnin dağlarından gətirilən daşlardan istifadə olunub. Eləcə də digər ərazilərdə olan Alban kilsələrinin tikintisində də bu dağların daşlarından istifadə olunub. Çox yumşaq olan həmin daşları asanlıqla istənilən şəklə salmaq mümkündür (Süleymanova, 2010).

Azərbaycanın taxixi üçün olduqca əhəmiyyətli olan Alban kilsələri ermənilərin sözlərini kəsmək üşün təmir olunmalı və onların fəaliyət göstəmələri üçün imkan yaradılmalıdır. 2003-cü ildə dövlət tərəfindən qeydiyatına alınan kilsədə hazırda təmir işləri aparılır. Bu gün də Azərbaycan dövləti udin icmasının fəaliyyətinə zəruri şərait yaradıb. 2003-cü ildə Nic kəndində alban-udin xristian icması, 2010-cu ildə isə Oğuzda udin xristian cəmiyyəti qeydiyyatdan keçib. "Azərbaycan Respublikasının Alban-udi xristian icması 10 aprel 2003-cü ildə dövlət tərəfindən qeydiyyata alınmışdır" (Süleymanova, 2010).

Tədqiqatlarda sübut edilib ki, udinlərin soyad sonluğu "...yan" olsa da, xalqın nümayəndələrinin ermənilərlə heç bir bağlılığı yoxdur. Udinlərin dilində heç bir erməni sözü yoxdur, amma Azərbaycan sözlərinə oxşar bəzi sözlər var. Sadəcə, udinləri ermənilərlə yaxınlaşdıran cəhət eyni dinə-xristianlığa sitayiş etmələridir. Amma ermənilər xristianlığın Qriqorian, udinlərsə katolik qoluna məxsusdurlar. Alban kilsəsinin hələ 1836-cı ildə Rus Sinodunun qərarı ilə Erməni kilsəsinə təhvil verilməsi udin xalqının məhvinə yönəlmiş bir addım olub. VII əsrin əvvəllərində ərəblər Azərbaycanı işğal edərkən İslamı qəbul etdirmək üşün xristianları çox sıxışdırmayıblar, əsasən bütpərəstlərə qarşı mübarizə aparıblar. Amma udinlər o vaxt öz dinlərini qoruyub saxlaya bilib. Ermənilər təziqlər göstərir, Alban kilsəsini erməni Qiriqorian kilsəsinə tabe etmək istəyirdilər. Udinlərin əlifbalarını, yazılarnı da ermənilər məhv ediblər, "Məhz 313-cü ildə Azərbaycanın şimalında xristianlıq özünə yer tapıb və bu proses faktiki olaraq 1836-cı ilə qədər davam edib. XIX əsrdə Çar Rusiyası Qafqazı ələ keçirib və 1836-cı ildə Alban kilsəsini erməni-qriqoryan kilsəsinə təhvil verərək sıradan çıxarıb. Onun tarixinə aid olan bütün sənədlər Ermənistana göndərilib. Xristian dindarlar erməni dilində dua etməyə məcbur edilirdi və bu səbəbdən udinlərin bir qismi erməni xristianlığına qarışıb. Alban xristianlarının aktiv erməniləşdirilməsi prosesi başlandı. Nəticədə Dağlıq Qarabağ zonasında onlar öz dil və mədəniyyətlərini tamamilə əldən verdilər. Qəbələ və Oğuz zonalarında udinlər yad kilsənin güclü təsirinə məruz qalsalar da, özünəməxsusluqlarını və doğma dillərini indiyədək qoruyub saxlaya biliblər. Qəbələ udinləri çıxış yolu kimi kilsədən imtina edib evdə dua etməyə başladılar" (İbrahimxəlilova, 2019).

"Heç kəsə sirr deyil ki, Ermənistan tarixi faktları saxtalaşdırmağa və Qafqaz Albaniyası irsini mənimsəməyə çalışır. Ermənilər iddia edirlər ki, Azərbaycan ərazisindəki bütün xristian məbədləri nə vaxtsa erməni-qriqoryan kilsəsinin nümayəndələrinə məxsus olub. Lakin bu yalana yalnız nadanlar inana bilər. Həqiqət isə bundan ibarətdir ki, hazırda Azərbaycan udinləri özlərini və dinlərini qoruyub saxlaya biliblər" (Quliyeva, 2018).

Udinlər dini bayramları olan pasxa və qara bayramını kilsədə qeyd edirlər. Məhsul bayramı da udinlərin təntənə ilə qeyd etdiyi bayramlardandır. Bu bayram məhsul yığımı başa çatdıqdan sonra kecirilir. Yığılan məhsulun bütün növlərindən kilsəyə gətirilir və orada stolun üstünə düzülür. Sonra kilsəyə yığışan udinlər təntənə ilə məhsul bayramını qeyd edirlər.

Yaşlı sakinlərə görə, udinlərin əsasən iki bayramı olub və onların əsasını da din təşkil edib. Bayramlardan biri "Gömart" adlanırdı. Adətə görə imkanı olanlar bu bayramda qoç kəsib, Tanrının adına kasıb-kusuba paylayardı. İkinci bayram yazın, baharın gəlişi zamanı keçirilərdi. "Joğulun axsibay", yəni yaz bayramı adlanan mərasim mart ayının ortalarında qeyd olunardı. Bu bayramla azərbaycanlıların Novruz bayramı arasında çoxlu oxşarlıq var. Mənəvi mədəniyyətdəki bu oxşarlıq udin və Azərbaycan xalqlarının soy yaxınlığına dəlalət edən daha bir faktdır (Süleymanova, 2010).

Udinlər xristian olsalar da, onlar arasında da qurban kəsmək geniş yayılıb. Təbii ki, bu qurbanlar insanlar üçün müqəddəs sayılan pirlərdə, ocaqlarda kəsilir. Nicin hər bir məhəlləsində, hər bir

küçəsində ocaqlar var. Niyyət tutub bura gələn insanlar şam yandırıb, qurban kəsirlər. Xiristianlar arasında qurban kəsmək ənənəsinin olmasa da, udin xalqında qurban kəsmək qədimdə də olub, indidə də bu adət qalır. Bu hadisə kəndə gələn xristian türistlərin də təəccübünədə səbəb olur.

İstər tarixi, istərsə də etnoqrafik materiallardan aydın olur ki, udin toylarında demək olar ki, azərbaycanlılara məxsus oyun havaları, rəqslər ifa olunub. Udin toylarında da "Vağzalı" havası çalınır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, udin toylarında ifa olunan rəqslərdən biri də "Yallı"dır. Bir sözlə, əsrlər boyu eyni mühitdə, eyni ictimai-siyasi həyatda, birgə yaşayış qaydalarında formalaşan etnik psixologiyalarına görə udinlər Azərbaycan xalqının bir hissəsini təşkil edirlər. Udin xalqı ailə-məişət məsələlərində, nişan və toy mərasimlərinin keçirilməsində qədim adətlərini bu gün də yaşadırlar. Udinlər qədim Azərbaycan rəqslərini, o cümlədən hələ 10 min il bundan əvvəl Qobustanın qayaüstü rəsmlərində əks olunmuş "Yallı" rəqsini bu gün də toy və şənliklərində ifa edirlər (Mehparə, 2012).

Udin qızların azərbaycanlı gənclərlə ailə qurması təsadüfi hal deyil. İstər Nicdə, istərsə də Oğuzda onlarla belə qarışıq ailə mövcuddur. Qarışıq nikahlı ailələrdə azərbaycanlılıq əhvalı, adət-ənənəsi üstünlük təşkil edir. Göründüyü kimi, regionda udin və azərbaycanlıların bir-birinə qaynayıb-qarışması prosesi müsbət mənada bu xalqların birgə yaşayış normasına çevrilib. Udin toyu təkcə udinlərin deyil, bütünlüklə Nicdə yaşayan əhalinin - azərbaycanlıların, ləzgilərin ümumi şadlığı, toy-düyünüdür. Öz növbəsində udinlər də yerli xalqın xeyir işində iştirak edir, özünü bu ailənin üzvü sayır".

Udinlərdə başqa millətdən qız alıb verməyə müsbət rəy verilmir. Hətta aşağı məhəllənin yuxarı məhəlləyə qız vermədiyi vaxtlar da olub. Bu da öz patriarxlığını müdafiə etmək üçün olub. Bir az geniş baxanda bu addım millətini, dinini saxlamaq üçün atılıb (Quliyeva, 2018).

Udinlərin əsas toy mərasimləri səhər saatlarında başlanırdı və daha sonra bir neçə gün ərzində qohumların iştirakı ilə davam edirdi. Bu zaman tar, kamança, dəf, zurna, balaban kimi alətlərdə ifa olunurdu. Qonaqlar sevinir, nəğmə oxuyur, rəqs edirdilər. Rəqslərin arasında – uzundərə rəqsi olub, onu qonşu xaqlar da mənimsəmişdirlər. Azərbaycanın yerli əhalisi arasında qədimdən geniş yayılmış yallı rəqsi udinlərin də arasında daha geniş yayılmışdır. Müasir toy qiyafəsi əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmışdır, lakin bu zaman bir çox ənənələr əvəllər olduğu kimi qorunub saxlanılmışdır.

Etiraf etmək lazımdır ki, bu gün udilər üçün nikah münasibətlərinə daxil olma həyatın ən vacib mərhələsi olub, toyun özü isə bütün sülalə, xüsusilə də, ailə üçün ən sevindirici hadisədir. Azərbaycanda yaşayan udilər toylarını bir gün qapalı yerlərdə (restoran, kafe, şadlıq evlərində), əsasən isə ənənəyə doğru iki gün öz həyətlərində qeyd edirdilər. Doğmaların, yaxınların və dostların toylarında iştirak borc və mənəvi borc hesab olunur. Buna görə də, udi toyları əksər hallarda şən keçir və belə toylarda daha çox insan iştirak edir. Köhnə ayinlərə ciddi şəkildə riayət edirlər, gəlinin, ev ocağının sahibinin başının üstündə çörəyi bölürlər. Bir çox etnoqrafların fikrincə, xalqlardan heç birində toy ayinləri mürəkkəb şəkil almamışdır, bu cür müstəsna özünəməxsusluq ilə yüngülləşməmişdir və udi xalqında olduğu kimi bu qədər parlaq şəkildə ifadə olunmamışdır (Mobili, 2020).

Çox millətli Nic kəndinin əhalisinin məşğuliyyət sahəsi də müxtəlifdir. Geniş əraziyə malik olan Nicin xeyli hissəsi meyvə bağları, əkin sahələri ilə əhatəlidir. Burada yaşayan insanlar əsasən əkinçilik, bağçılıq, tərəvəzçilik, heyvandarlıqla məşğuldurlar. Nicin əhalisnin 50%-ni təşkil edən udinlərin digər məşğulliyyət sahəsi də var. Onlar arasında şərabçılıq xüsusi yer tutur. Udinlər şərabı "Şalo" və

"Vigombol" adlanan üzüm sortlarından, arağı isə kənddə yetişən cır meyvələrdən çəkirlər. Donuzçuluqla yanaşı, maldarlıq və quşçuluq da udin əhalisinin məşğuliyyət sahələrindəndir. Udin xalqı xeyir və şər məclislərində ancaq özlərinin hazırladığı spirtli içkilərdən istifadə edir (Mehparə, 2012).

Azərbaycanın movcud problemi olan işsizlik problemi Nic kəndində də özünü göstərir. Elə bu səbəbdəndir ki, udin gənclərin əksəriyyəti işləmək üçün Rusiyaya üz tutub.

Nicdə yaşayan azərbaycanlılar udin dilini çox gözəl bilirlər. Udin ədəniyyətimizə və dilinə hörmətlə yanaşırlar. Məsələn, yas yerinə gələndə udilərin dərdinə onların öz dilində şərik olurlar. Udinlər toy və yas mərasimlərində donuz əti vermirlər, halbuki özləri donuz əti yeyirlər. Mərasimlərə müsəlmanlar da gəldiyindən donuz əti verilmir. Hüzr yerinə gedəndə ayağa durub hörmətlə qarşılayırlar. Hətta azərbaycanlı qonaq üçün ayrıca qab-qacağın olduğu vaxtlar da var idi. Evə qonaq gələndə toyuğu kəsməsi üçün qonağın özünə verirdik. Bu da hörmətdən irəli gəlirdi. Bəlkə də onun halal olub-olmamasını qəbul etmədiklərini fikirləşirdilər. Bir udi qonaq gedəndə də içki içməsi üçün atalarının getməsini gözləyirdilər. Çünki bizim içki içdiyimiz bilirdilər. Artıq bu adətlərin əksəriyyətinə əməl edilmir. Ancaq öz mədəniyyətimizin və dilimizin qorunub saxlanması faktorunda bu kimi məişət amilləri də var. Demək olar geyimdə, evlərin tiklişində fəqr yoxdur. Xırda elementləri bir yerə yığanda mədəniyyətlərin birgəyaşayışı olur.

Hal-hazırda udinin əksəriyyəti tarixi vətənində yaşamır, MDB-də və dünyanın digər ölkələrində daimi yaşayış yerinə köçmüşdür. Düzdür, nə qədər ki, onların bir çoxu etnik kimliklərini qoruyub saxlayır, tarixlərini xatırlayır, dil və mədəniyyəti bilir, ənənələrə riayət edirlər. Bununla birlikdə, müasirlik öz düzəlişlərini edir, təbii assimilyasiya və akkulturasiya prosesi tədricən davam edir, ana dili, adət-ənənələri, adətləri, həyatın bir çox elementləri unudulur. "Bu gün dünyada udilərin sayı 10 min nəfərdən çoxdur. Xarici ölkələrdə yaşayanların hamısı da məhz buradan gedənlərdir. Onların tarixi vətəni Azərbaycandır. Azərbaycanda qalanların sayı isə 4 minə yaxındır. Rusiyanın Rostov, Krasnodar, Volqoqrad, Qazaxıstanın Aktau şəhərində sayları kifayət qədər çoxdur, az sayda Ukraynada və Gürcüstanda yaşayırlar. Azərbaycanda isə Qəbələnin Nic qəsəbəsində, Oğuz rayonunda 100 nəfər, Bakı şəhərində isə 20 ailə yaşayır. Azərbaycandan fərqli olaraq başqa ölkələrdə yaşayan udilərin nəvələri tarixi vətənlərinə gəlib gedirlər. Artıq onların bir hissəsi udi dilində danışa bilmir" (Mobili, 2020).

Əlbəttə, xalqın kimliyini sübut edən amillərdən biri də onun əsrlər boyu yaratdığı maddi mədəniyyətidir. Milli geyim, mətbəx, müxtəlif mərasimlər, yaşayış tərzi və s. hər bir xalqı fərqləndirən xüsusiyyətlərdir. Udilər tarix boyu əkinçilik, maldarlıqla məşğul olublar. Bu günədək özlərinin ənənəvi yemək və içkilərini, milli geyim və mərasimlərini qoruyub saxlayıblar

Udinlər girdəsifət, saçlarının rəngi açıq olur. Bu qonaqpərvər insanlar arasında uzunömürlüləri çoxdur, gənclər yaşlı nəslə hörmətlə yanaşır. Udinlərin milli geyimi Qafqaz xalqlarının ümumi geyimi kimidir (Eyyubov, 2018:4).

NƏTİCƏ

Müxtəlif ibadət yerlərinin, qədim məbədlərin, sinaqoq, kilsə və məscidlər kimi dini obyektlərin mövcudluğu, bir-birinin yanında olması ölkəmizin multikulturallığını simvollaşdırır. Udinlərin Nicdəki

kompakt yaşayış yerləri buna parlaq bir nümunə ola bilər; belə kiçik bir məkanda qədim ibadət yerləri, üç kilsə və iki məscid vardır (Mobili, 2012:165-172; 2011:22-77).

Azərbaycanımızın yerli ən qədim xalqlarından biri də udinlərdir. Hazırda dünyada təxminən on min udin vardır. Ancaq udinlər kompakt şəkildə yalnız respublikamızın Qəbələ rayonunun çoxmillətli Nic qəsəbəsində yaşayırlar. Orada rus və Azərbaycan dillərində tədris olunan orta məktəblər fəaliyyət göstərir, udin dili ibtidai siniflərdə öyrənilir. Dövlət bayramları və milli bayramlar, xalq şənlikləri birlikdə qeyd olunur. Kilsə və məscidlər fəaliyyət göstərir, burada dualar oxunur, müxtəlif dini ayinlər keçirilir.

Tarixi vətənləri olan Azərbaycan Respublikasında yaşayan udinlərin etnik-milli azlıq kimi maraqları, maddi və mənəvi mədəniyyətləri çoxmillətli Azərbaycan xalqının, onun keçmişinin, tarixi taleyinin, bu gününün və gələcəyinin köklü maraqları ilə tam üst-üstə düşür. Çünki hüquqi və demokratik dövlət olan Azərbaycan Respublikasının bu günü və gələcəyi onun ərazisində yaşayan bütün xalqların, milli azlıqların və etnik qrupların birliyinin təmin olunması ilə uğurla həyata keçiriləcəkdir.

Bununla əlaqədar qeyd edək ki, yalnız Azərbaycanda multikulturalizm siyasəti Qərb siyasətindən fərqli olaraq çoxmillətli və çoxkonfessiyalı icmanın inkişafı, bütün etnik qrupların öz tarixlərini və dillərini qoruyub saxlamaları, Mədəniyyət və ənənələrinin inkişafı üçün real şərait yaradıb. Ona görə də təsadüfi deyil ki, həm Azərbaycan Respublikasında, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan udinlər tarixi vətənlərində, Qəbələ rayonunun doğma Nic qəsəbəsində vəziyyətlərindən səmimi-qəlbdən narahatdırlar. Onlar bütün ümidlərini Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevlə, respublikanın çoxmillətli xalqı ilə bağlayırlar. Həqiqətən, Qafqaz Albaniyasının maddi və mənəvi mədəniyyətinin daha da dirçəldilməsi, tarixinin, dilinin, ənənələrinin inkişafı, Udinlərin gələcəyinin təmin edilməsi üçün indiki və real perspektivlər, bütün imkanlar yalnız Azərbaycan Respublikasında reallaşa bilər.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: BBMM, 2017. 421 səh
2. Badamov Azər. Heydər Əliyev epoxasının multikultural zənginliyi Respublika qəzeti 21 aprel 2023.
3. Eyyubov Emil. Azərbaycan etnosları: Nic kəndinin udinləri. “Azad Azərbaycan”.- 2018.- 17 fevral.- S.4.
4. Heydər Əliyev mükəmməl və sağlam dövlət-din münasibətlərinin banisidir https://scwra.gov.az › news 16 mart 2023
5. Heyderli Idris. Batağlığın səsi Udin https://idrisheyderli. livejournal.com › 5 Nis 2021
6. İbrahimxəlilova Ramella. Udinlər. https://axar.az › 4 sentyabr 2019
7. Mehparə. Min illərin tarixini yaşadan xalq - udinlər. Mədəniyyət qəzeti, 8 Ağu 2012
8. Mobili Robert: “Erməni yalanlarına qarşı mübarizə aparılması üçün alban kilsələrinə dini rəhbər təyinatı olmalıdır. https://report.az › robert-mo... 21 Haz 2020
9. Мобили Роберт. “Албано-удинская христианская община- основа возрождения Албанской (Кавказской) церкви в Азербайджане”. Труды Международной конференции “Место и роль Кавказской Албании в истории Азербайджана и Кавказа”. Баку. 2012, с.165-172.
10. Мобили Роберт. “Удины: язык, религия и этнография”. Изд-во “Леман”, Баку. 2011., 80 с.
11. Quliyeva Şeyda. Udinlər http://mir-azerbaydjana.az › ...18 İyul 2018

12. Sarıyeva İradə Heydər Əliyev və multikulturalizmin Azərbaycan modeli... Bakı xəbər. 2016. 21-23 may. S.15
13. Süleymanova Sədaqət. Qurban kəsən Azərbaycan xristianları - udinlər... https:// modern.az › reportaj 24 Noyabr 2010
14. Ulu Öndər Azərbaycanı multikultural dəyərlərin, tolerantlığın məbədgahına çevirdi. https://azertag.az › xeber 21.04.2023
15. Xudiyev Nizami. Heydər Əliyev və multikulturalizmin Azərbaycan modeli. Yeni Azərbaycan.- 2016.- 23 aprel.- S.5

HEYDAR ALIYEV AND RESEARCH HISTORY OF THE PROBLEM OF FOLKLORE TRADITION IN THE CREATION OF NIZAMI

H.ƏLİYEV VƏ NİZAMİ YARADICILIĞINDA FOLKLOR ƏNƏNƏSİ PROBLEMİNİN TƏDQİQİ TARİXİ

Ph.D. Ulkar Elman gizi Bakhshiyeva
Senior teacher of the department of
Literature teaching technology of
Faculty of Philology at ASPU
ORCID İD 0000-0002-5994-2356

ABSTRACT

Great Leader Heydar Aliyev's attention and concern for the development of Azerbaijani literature came from his great love for the cultural heritage and literature of our nation.At the same time, the Great Leader's sympathy for the genius Nizami's art occupies a special place. During his tenure as the head of the Republic of Azerbaijan in 1969-1982, H. Aliyev gave important instructions regarding the research, study, and republishing of Nizami's heritage.As H. Aliyev is a person connected to his national origin and national-moral values, he considered it important to study and promote Nizami's heritage in the context of national values. Special attention was paid to this factor in the decrees signed by the Great Leader regarding research and promotion of Nizami heritage.

With the decision of Great Leader H. Aliyev "On measures to further improve the study, publication and promotion of the legacy of the great poet and thinker of Azerbaijan, Nizami Ganjavi" dated January 6, 1979, a new era in the development of the science of systematic studies began.With this decision, wide opportunities were opened in the field of research and investigation of Nizami's heritage, philological translations of the poet's works in Azerbaijani and Russian languages were created and republished. With the decision of the national leader H. Aliyev in 1981 to celebrate the 840th anniversary of Nizami, a series of measures were implemented at the level of the general union.On the initiative of the Great Leader, in 1981, the Department of Nizami Studies was established for the first time at the Nizami Institute of Literature of ANAS.This newly created department had important services in researching Nizami's life and creativity and republishing the work of "Khamsa".Also, during these years, several research works have been written on the problem of studying Nizami in world Oriental studies. H. Aliyev made a decision regarding the holding of Nizami's 850th anniversary during the years of independence.In the years of independence, Nizami's mausoleum was restored and rebuilt in Ganja, and a magnificent "Khamsa" monument complex was created.The President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev, continues the series of measures about the great poet Nizami Ganjavi taken by the Great Leader Heydar Aliyev regarding .Thus, by the order of I. Aliyev, 2021 year was declared "Year of Nizami Ganjavi" in the Republic of Azerbaijan.

Key words: H. Aliyev, Nizami, "Khamsa", national, research

ÖZET

Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına göstərdiyi diqqət və qayğısı millətimizin mədəni irsinə və ədəbiyyatına olan böyük sevgisindən irəli gəlmişdir. Bu sırada Ulu Öndərin dahi Nizami sənətinə olan rəğbəti xüsusi yer tutur. H.Əliyev 1969-1982- ci illərdə Azərbaycan Respublikasının rəhbəri olduğu dönəmdə Nizami irsinin araşdırılması , tədqiqi , yenidən nəşr olunması ilə bağlı mühüm göstərişlər vermişdir. H.Əliyev milli soykökünə, milli-mənəvi dəyərlərə bağlı bir şəxs olduğu üçün Nizami irsinin milli dəyərlər kontekstində öyrənilməsini və təbliğini vacib sayırdı. Nizami irsinin araşdırılması və təbliği ilə bağlı Ulu Öndərin imzaladığı sərəncamlarda bu amilə xüsusi diqqət ayrılmışdır.

Ulu Öndər H.Əliyevin "Azərbaycanın böyük şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin irsinin öyrənilməsini, nəşrini və təbliğini daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" 1979-cu il 6 yanvar tarixli qərarı ilə nizamişünaslıq elminin inkişafında yeni bir dövr başlamış oldu. Bu qərarla Nizami irsinin tədqiqi, araşdırılması sahəsində geniş imkanlar açıldı, şairin əsərlərinin Azərbaycan və rus dillərində filoloji tərcümələri yaradıldı və yenidən nəşr olundu. Ümummilli lider H.Əliyevin 1981-ci ildə Nizaminin 840 illiyinin keçirilməsi ilə bağlı qərarı ilə ümumittifaq səviyyəsində silsilə tədbirlər həyata keçirildi. Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə 1981-ci ildə AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda ilk dəfə olaraq Nizamişünaslıq şöbəsi yaradıldı.Yeni yaradılmış bu şöbənın Nizaminin həyat və yaradıcılığının araşdırılmasında və "Xəmsə" yaradıcılığının yenidən nəşrində mühüm xidmətləri olmuşdur. Həmçinin bu illər ərzində Nizaminin dünya Şərqşünaslığında öyrənilməsi problemi üzrə neçə-neçə dədqiqat işləri yazılmışdır. H.Əliyev müstəqillik illərində də Nizaminin 850 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı qərar vermişdir. Müstəqillik illərində Gəncədə Nizaminin məqbərəsi bərpa olunaraq yenidən qurulmuş , möhtəşəm "Xəmsə" abidə kompleksi yaradılmışdır.Ulu Öndər Heydər Əliyevin böyük şair Nizami Gəncəvi ilə bağlı gördüyü silsilə tədbirlərin ardını bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev davam etdirir. Belə ki , İ.Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasında 2021-ci il "Nizami Gəncəvi ili" elan olunmuşdur.

Açar sözlər : H.Əliyev , Nizami , "Xəmsə" , milli , tədqiqat

BEGINNING

The whole folklore spirit of Nizami's "Khamsa" came from the folklore environment of Ganja, where the poet himself was connected with his whole being, soul and blood. N. Arasli's essay on Nizami's relationship with the literary and folklore environment of Ganja reveals that the poet's connection with folk art, his frequent appeal to oral literature, folk wisdom, and his sensitive attitude towards his native environment and Ganja, even if indirectly, were not left out."The patriotic poet, who treats folk traditions with great care and love, skillfully benefited from the art of el ashiqs, the epics of poets, narrators, storytellers and other folk artists, folk songs, meaningful folktales, legends and narratives, and used many Turkish words, expressions and folk sayings. came close to the ancient monument of the Azerbaijani people "Dade Gorgud" [1, p. 110].

Mammad Mubariz writes that "Nizami... decorates all his works with folk tales and folk examples." In this respect, the author characterizes Nizami as an artist who uses the treasure of folk creativity more than anyone among our classical poets.[9].

Nizami lived in Ganja among the people, together with the people, sharing their troubles, reflecting the people's problems in his works. The fact that the poet does not isolate himself from the people, on the contrary, he is with them in the happy and sad days of the people and society is reflected in his works. According to Nushaba Arasli, in Nizami's poems, hand parties, folk festivals, wedding parties, welcoming guests, going on a mission, transferring a bride, asking for a headdress, decorating a bride, as well as spring ceremonies are "very vividly described" [2, p. 504]. In his works, Nizami even talks about fortune-telling and fortune-telling, and uses expressions related to people's beliefs such as "crack a nut, try your fortune" [2, p. 513].

When Nasib Goyushov talks about the sources of thought of Nizami Ganjavi, he mentions Islamic sciences and culture, natural science, medicine, astrology, music, various religious teachings and their heavenly books, beliefs and culture of the Caucasian peoples, legends, narratives and stories of various ethnicities and peoples, ancient China and India. culture, history and culture of Iran before Islam, history and culture of Rome and Byzantium, ancient Arab culture, ancient Greek culture, mentions 12 sources, and among them, the folklore-epic tradition of Azerbaijan is also indicated as a separate source: "Ancient Azerbaijan and Aran tradition, elements of folklore and culture" [5, p. 448].

RESEARCH

Apparently, all researchers have unanimously noted Nizami's attachment to the Turkish folklore tradition, in other words, to the national epic. This shows that the national epos culture is an inseparable source of the thought of great artists who are separated from the bosom of their people. The thought of such artists is constantly fed by the energy of the national epic thought. It is the same in Nizami. His creation itself is a huge, endless epic. The spiritual grandeur of the images created by the artist received its energy from folklore thought. Because the epic itself is primarily the source of national thought energy.

Nizami Jafarov writes: "Epos is not just an epic, it is a magnificent epic - its potential, which gives various plots and motives and expresses the social and aesthetic thinking of the people to which it belongs." According to the author, it is impossible to restore the epic in its entirety, based on the available sources, it is only possible to imagine that that imagination is ideological-aesthetic, poetic-technological, linguistic, etc. consists of organic unity of components [3, s. 12]. As it turns out, "epic" does not mean only the epic genre: being an epic is only one aspect of an epic. Epos is an epic as a spoken, narrated text. However, apart from being an epic, it is also a phenomenon of thought, the energy and "potential" of national thought. In this regard, the comments given by Maharram Jafarli to N. Jafarov's definition of epic attract attention. M. Jafarli divides the above definition into meaningful parts and shows that it reflects the following 3 main meanings:

1. "The epic is the epic potential of the people." That is, the potential of the epic epic thought, and the epics expressed by the artists are texts created in the unity of music, words and performance. Epos is an epic thought that includes those texts and encompasses them as a whole.

2. "Epos contains all the plots and motives of the epic". That is, if any epic consists of a specific plot and motifs that make up its constituent parts, then the epos is a

tradition of epics that includes the plots and motifs of all epics, a reserve of thought, a treasure of epics.

"The epic encompasses the social-aesthetic thinking of the people as a whole." In other words, "social-aesthetic thinking" expresses the perfection of society's artistic thinking. Aesthetics is artistic beauty. In epic thinking, there is an aesthetic system of artisticizing reality. Every nation has its own attitude to beauty. The national specificity of artistic beauty is expressed in the means of artistic representation and expression of the people's poetic thought[4, p. 6-7].

In Azerbaijani folklore, "epos" traditionally refers to heroic epics. Of course, this approach is not random. Because epos, as a genre, mainly means heroic epics all over the world. The term "romantic epic" is used as an international term to describe epics about love. This means that the terms "epos" and "epic" are very close to each other in meaning, and at certain points they are even used in the same sense. Of course, we should pay attention to when the term "epos" is the same as the term "epic" and when it difference.

Dastan is an epic that is spoken and narrated. In other words, the "epos" in the mind becomes the same as the "epic" when it is spoken. But an "epic" is not just an epic: it is a bigger event than an epic. Being an epic is only one aspect of an epic. Dastan - refers to the genres included in the epos system. In this respect, the epic is a larger system that includes the epic as both a system of thought and a system of genres.Taking into account the relevance of the topic, it is useful to look at the opinions about it. B.N. Putilov shows two levels of the term "epos", broad and narrow:

First, a broad meaning that includes tales, narrations, and other types of narrated prose, as well as poetic and song forms of telling;

Second, the narrow meaning that includes the system of genres historically formed in world folklore and connected with historical-typological inheritance [6, p. 162].

Two aspects of the term "epos" are evident in the author's approach:

Epos - a system of genres that includes epic development;

Epos - thought gardens that include epic genres.

Speaking about the term "epic", Abdulgadir Inan characterized it as "a document that has lived in the soul of society for thousands of years" that reflects the history and the whole spirit of the nation .Azad Nabiyev approached the "epic" as a model of artistic thinking, where many aesthetic, spiritual, moral, ethical and legal values of the people are concentrated: "The creation of the epic was an artistic model reflected in the memory of the advanced civilization of the ancient world" [10, part I. p.482].

In the cited ideas, the concept of epic has two aspects: an artistic text and a model of thought. While "epic" is an artistic text spoken with words, "epos" is both an artistic text and the thought that creates and carries that text, national memory.

Seyfaddin Rzasoy examines the meanings of the term "epos" and shows that this concept covers 3 levels of meaning:

1. Paradigmatic level: the system of epic ideas of the ethnos about reality - the epic world model;

2. Syntagmatic level: verbal text that realizes the epic world model;

3. Genre level: the system that unites all epic genres [7, p. 74].

Thus, "epos" - on the one hand, a model of thinking about the world, reality, on the other hand, a specific text, genre that conveys that thinking model in words, and on the other hand, it is a system that combines epic genres. It becomes clear that the epic is only one of the genres included in the epic system:

along with this system, tales, legends, narratives, proverbs, proverbs, as well as songs used together with epic tahki, etc. also applies. Most importantly, the national thought of the people finds its expression in these genres. That is, folklore texts are not only an event of artistic creativity. These genres are also people's thought programs and behavioral models. People's consciousness, attitude to life and reality are reflected in them.For example, the epic "Oguzname" about the great ancestor of the Oghuz, the first father Oghuz Kagan, is not only a collection of interesting stories about the heroic deeds of Oghuz. This epic is the life and activity program of the Oguz people, people and state. Because that saga teaches all Oguz how to live, what goals to set before themselves as a nation, and how to build their future.The "Oguzname" epic can be compared with the constitution (mother law) in the modern sense. Because the Oghuzs consider their grandfather Oghuz Khagan as a holy ancestor, accept his life and activities as an example of life for themselves, and live based on the laws of Oghuz Khagan reflected in the saga. In other words, the "Oguzname" saga was a living and thinking program. The Oghuz built their lives according to this book, they thought about life and reality based on the laws reflected in this epic.

The reflection of the ideas of statehood and the laws of moral and spiritual life in the "Kitabi-Dada Gorgud" books is related to this. Because the Oghuz listened to these epics about the bravery of their grandfathers and not only enjoyed the art, but at the same time learned how to live from these epics.All this tells us one truth: the epic is an integral part of the people's thinking both as a whole and at the level of its individual individuals. The epic is the national identity book of the people: through this national book, the society becomes a whole people, a single society, an indivisible ethnic unity. Folklore is a creative system that keeps the epic alive. Society communicates with its epic through folklore genres.Although the examples of folklore are considered examples of artistic art for us today, they were folklore lifestyles and life models at the time when people lived with epic-mythological thinking. If we try to express our opinion in a simpler way, for example, proverbs were the laws of life of society. People lived by these laws. Ceremonial folklore was generally a collective way of life. People spend their lives celebrating, mourning, etc. organized according to collective models.

CONCLUSION

Heroic epics regulated the heroic spirit of the people, and love epics regulated the lyrical-emotional spirit. Thus, in traditional societies, people built their lives through folklore, lived through folklore, and through folklore became a society, a nation, a state. We can clearly observe in Nizami's "Khamsa" that folklore is an

integral part of human thought in traditional societies.This is evidenced by the widespread use of folklore genres in Nizami's masnavis. The fact that the poet turns to folklore texts not just as examples with interesting plots, but as a treasure of wisdom, a source of higher humanistic ideas, shows that he was brought up in the spirit of folklore in Ganja, which has an extremely rich folklore life, and that the first source of his artistic taste and spiritual identity was Azerbaijani folklore. It should be noted that in Nizami's "Khamsa" mythological imagination, image, motive, plot, idea, etc. reflection is a matter of particular importance in the matter of the poet's attachment to the Turkish folklore tradition. Because attachment to mythology is not only a creative phenomenon. An artist's attachment to mythology means his direct attachment to issues such as national identity, national-genetic code, ethnomythological awareness.Because mythology is the national spirit itself, the basis of national consciousness, the genetic foundation of national thinking. As S. Rzasoy wrote: "Mythology, which is the diachronic beginning of human consciousness, has not ceased to be the archetypal scheme of the dialectic of evolution, but is also the genetic basis of the synchronous growth formulas of the entire historical development of that consciousness."[8, p. 3].

According to the author's opinion, mythology, which is an organic component of human genetic history, is not brought into existence from outside, it exists from the beginning. If we apply this idea to Nizami's creative thinking, we must say that Nizami's attachment to myth and his creative embodiment of Turkish mythology in his works is primarily an indicator of his Turkish mythical identity.In other words, mythical genetics belongs to every person from his birth, so the Turkish mythology that arose from Nizami's thought is an organic part of his Turkish identity. Turkish mythology, which is one of the main sources of the huge artistic-philosophical thought system realized by Nizami in "Khamsa", comes from the genetic beginning of the poet's national existence.

Nizami's "sensitivity" to mythology has a deep meaning.Thus, Nizami's "Khamsa" is also a philosophical treasure of human culture. This philosophy is perfect, whole and universal as a system. In our opinion, this perfection is based on the mythology factor. In other words, just as every culture starts from a myth, mythology forms the beginning of the huge philosophical culture created by Nizami.The fact that the myth reflects virginity, nature, and reality with the purity characteristic of primary cognitive thought is observed as a clear line in Nizami's philosophy. There fore, it can be suggested that Nizami, who considers myths (myths, legends, narratives, etc.) as the primary form of understanding the world, embodied the purity, perfection and naturalness of the primary philosophical logic forming this form in the artistic-philosophical system he created. .

RESOURCES

1. Arasli, N. "Nizami and Ganja" essay / Nizami Ganjavi: his life and creativity. Scientific passport of the artist - 25 (Collective). - Baku: Elm, - 2021, - p. 107-122
2. Arasli, N. "Nizami Ganjavi and folk creativity" essay / Nizami Ganjavi: his life and creativity. Scientific passport of the artist - 25 (Collective). - Baku: Elm, - 2021, - p. 488-530
3. Jafarov, N. From epic to book / N. Jafarov. - Baku: Maarif, - 1999, - 220 p.
4. Jafarli, M. Creation of Dastan / M. Jafarli. - Baku: Elm, - 2007, - 108 p.

5. Goyushov, N. "Khamsa": a treasure of words and wisdom / Nizami Ganjavi in classical and modern studies (collection of articles). - Baku: Science and education, - 2021, - p. 443-518
6. Putilov, B.N. Essay «Skazitel» / Collection of ethnographic concepts and terms. Folk knowledge, folklore, folk art, Vol. 4. - Moscow: Nauka, - 1988, - p. 113-114
7. Rzasoy, S. Mythology and folklore: theoretical and methodological context / S. Rzasoy. - Baku: Nurlan, - 2008, - 188 p.
8. Rzasoy, S. Oguz mythology / S. Rzasoy. - Baku: Nurlan, - 2009, - 363 p.
9. Mubariz, M. Influence of Azerbaijani folklore in Nizami's creativity // "Literary newspaper", - June 24, - 1938
10. Nabiyev, A. Azerbaijan folk literature. Part I / Textbook for higher schools / A. Nabiyev. - Baku: Turan, - 2002, - 680 p.

HEYDAR ALIYEV CULTURAL CENTER AS PARAMETRIC POSTMODERN ARCHITECTURE AND ITS PLASTIC AESTHETICS

PARAMETRİK POSTMODERN MİMARİ OLARAK HEYDAR ALİYEV KÜLTÜR MERKEZİ VE PLASTİK ESTETİĞİ

Arif Esen Baykurt

İnönü University, Faculty of Fine Arts and Design, Painting Department, TURKEY

ABSTRACT

Heydar Aliyev Cultural Center, the successor of modern, postmodern architecture, is one of the most aesthetic examples of the avant-garde parametric style. It displays the constructivist aesthetic elements befitting Azerbaijan and its geography by symbolizing its national identity with its superior architectural engineering solutions and past freed from Soviet domination. The importance of research is to reveal awareness of the contribution of the Heydar Aliyev Cultural Center to postmodern architecture. The research is built on the problem statement, "What is the architectural aesthetic that makes Heydar Aliyev Cultural Center special in contemporary architecture?" The research was conducted using the qualitative research method, and in order to reach the data, literature and the internet were searched, the context of innovation brought to the postmodern period of architecture was analyzed, and universal interpretations were made. In the research, the interior and exterior construction systems of the Heydar Aliyev Cultural Center were investigated, and the plastic aesthetics on the exterior of the building were limited to examination. It has been concluded that the construction lines of the Heydar Aliyev Cultural Center building exhibit a fluid movement that progresses in all directions in space and does not experience limited restrictions in perception. This gives the viewer the feeling of floating in space in a linear context. All shades of white (cold and warm) are used in the color plastic on the exterior of the building, showing plasticity in different colors at different times of the day. Therefore, it offers the audience a fluent and soft visuality at any time of the day. On the other hand, the fluid construction of the building, the linear elements, is the first element that attracts the viewers' attention, giving them aesthetic pleasure and different emotions. With these feelings, the sight arrows of the audience scatter in all directions on the building. In addition, the main emphasis in the construction of the

building is the flowing curves of this facade. Finally, it can be said that the building's building system is formed from the combination of two central systems, the "space frame system" and the "concrete structure system." Therefore, this system allowed the construction of the building's parametric and fluid aesthetics.

Keywords: Space Frame, Concrete Structure, Heydar Aliyev Center, Parametricism, Postmodernism, Architecture.

ÖZET

Modern Postmodern mimarinin halefi olan Heydar Aliyev Kültür Merkezi avangart parametrik stilinin en estetik örneklerinden biridir. Mimari üstün mühendislik çözümlemeleriyle ve Sovyet hâkimiyetinden kurtulmuş geçmişiyle ulusal kimliğini sembolize ederek Azerbaycan'a ve coğrafyasına yakışan konstrüktivist estetik unsurları sergilemektedir. Araştırmanın amacı; 2007-2013 yılları arası inşa edilen Heydar Aliyev Kültür Merkezi'nin plastik mimarideki estetik katmanlarını analiz etmektir. Araştırmanın önemi; Heydar Aliyev Kültür Merkezi'nin Postmodern mimariye katkısının farkındalığını açığa çıkartmaktır. Araştırma "Heydar Aliyev Kültür Merkezi'ni çağdaş mimaride özel kılan mimari estetik nedir?" problem cümlesi üzerine inşa edilmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yapılmış olup verilere ulaşmak amacıyla literatür, internet taraması yapılmış ve postmodern dönem mimarisine getirdiği yenilik bağlamı analiz edilerek tümel yorumlara gidilmiştir. Araştırmada Heydar Aliyev Kültür Merkezi'nin iç ve dış konstrüksiyon sistemleri araştırılarak binanın zarfında (exterior) plastik estetikler irdelenmek üzere sınırlandırılmıştır Araştırmanın sonucunda ise; Heydar Aliyev Kültür Merkezi binasının konstrüksiyon çizgileri uzayda her yöne ilerleyen ve algıda limit kısıtlaması yaşanmayan akışkan bir hareket sergilediği yargısına varılmıştır. Bu ise konstrüksiyonu çizgisel bağlamda izleyenlere adeta uzayda yüzüyormuş hissi vermektedir. Binanın dış cephesindeki renk plastiğinde beyazın rengin (soğuk ve sıcak) tüm tonları kullanılarak günün farklı saatlerinde farklı renklerde plastite göstermektedir. Dolayısıyla izleyicilere günün her saati akıcı ve yumuşak bir görsellik sunar. Diğer yandan binanın akışkan konstrüksiyonu yani çizgisel öğeleri izleyenlerin ilk dikkatini çeken öğe olduğundan estetik bir haz vererek farklı duygular hissettirir. Bu duygularla izleyenlerin kortex görüş okları bina üzerinde her yöne dağılır. Ayrıca binanın konstrüksiyonundaki ana vurguyu bu dış cephedeki akıcı kıvrımlar oluşturmaktadır. Son olarak denebilir ki; binanın yapı sistemi "Space

Frame sistemi" ve " Reinforced Concrete Structure" (beton) yapı sistemi olarak iki ana sistemin bileşiminden oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu sistem binanın Parametrik estetiğinin ve akışkanlık estetiğinin konstrüksiyonuna müsaade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kolon, Betonarme, Haydar Aliyev Merkezi, Parametrisizm, Postmodernizm, Mimari. Dış Cephe,

1. DEFINITION

Parametricity is a group of components and architectural styles in which all design elements are applied in variable, infinite variations. These components are reflected in a sense of elegance, orderly complexity, seamless and seamless fluidity. This fluidity focuses on articulating and integrating the growing diversity of social institutions and life processes. The purpose; is to put complexity in a new order by responding to the needs of contemporary life https://parametric-architecture.com.com[1]

2. INTRODUCTION

Heydar Aliyev Cultural Center, a Neo-Futurist architecture, has a total area of 101,108 square meters. Building; It has a museum, a library, and a conference hall with three auditoriums, food and beverage areas, and a parking lot. It also was named after former president Heydar Aliyev (Jodidio, 2016: 79).

As a result of the experiments and research, people produce aesthetic products using the mechanism called DMN (Default Mode Network), which takes the person to their inner world and past life experiences (Baykurt, 2020; Ramachandran, 2011). For this reason, to understand the aesthetics of Zaha, the architect of the building, and to examine the aesthetic layers of the Aliyev Cultural Center, it would be helpful to examine the biography of the architect Zaha Hadid (1950-2016).

[1] https://parametric-architecture.com/parametricism-and-patrick-schumacher/ (10.4.2023).

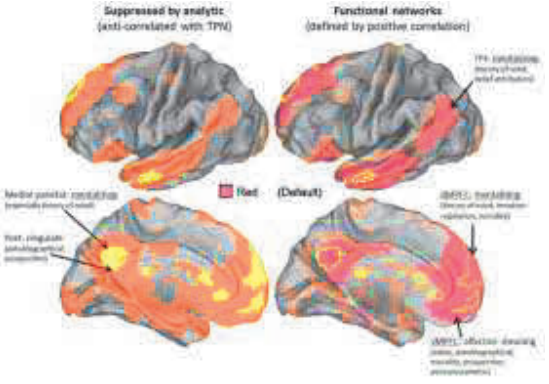

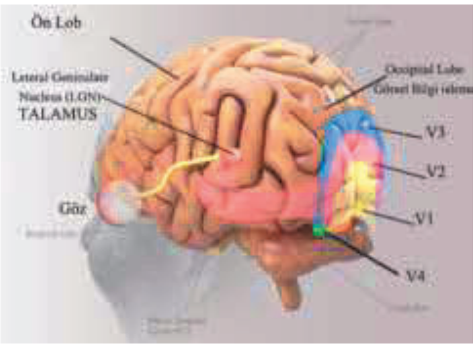

Figure 1. DMN representational (Default Mode Network).

Figure 2. Brain Regions (Eye, Thalamus, Visual Cortex Area)

Zaha Hadid was born in Baghdad, Iraq, in 1950 and completed her first university education at the American University of Beirut in the mathematics department. He moved to London in 1972 to study architecture at the Architectural Association (AA)[2] Therefore, she lived close to the Middle Eastern and and Western cultures. Her instructor, Elias Angelis, stated that Zaha had a unique perspective and spatial awareness. Small details were no concern to her, as she was constantly focused on the big picture. Zaha, was not overly concerned with particulars such as stairs; she would gradually reduce the space until the audience's heads reached the ceiling at the end of the stairs. In her early years, the designs and projects she published in her books brought fame to Zaha, and her book authorship attracted attention. In 1988, she garnered attention with the "Deconstructivism" exhibition. Even she referred to her drawings and architectural sketches as "*anti-design*" and "*anti-architecture*" works. As evidenced by her drawings, Zaha was particularly interested in the painter Malewitch. After graduating in 1977, she became a partner at OMA (Office of Metropolitan Architecture). Then, in 1980, she established her own firm, Zaha Hadid Architect. [4]

---

[3] https://www.pritzkerprize.com/laureates/2004#laureate-page-271 (6.4.2023) ; https://www.youtube.com/watch?v=azPkJcwv04E (3.4.2023).
[4] https://www.pritzkerprize.com/laureates/2004#laureate-page-271 (6.4.2023) ; https://www.youtube.com/watch?v=azPkJcwv04E (3.4.2023).

Zaha's main works since 1983,

In 1983, she won the prestigious Hong Kong Peak Club competition.

In 1993, Vitra Fire Station was built,

In 1994, the Cardiff Bay Opera House was designed but not built.[5]

Zaha later explored the dynamic cultural forms of interconnected spaces and architecture in works such as "The Millennium Dome" (1999).[7]

The Bergisel Ski Jump building in Greenwich, built between 1999-2002, is also her significant work, albeit small in scale.

Figure 3. Greenwich, Bergisel Ski Jump Building

Figure 4. Bergisel Ski Jump Building Model

Among her other notable works is the Rosenthal Center for Contemporary Art in Cincinnati, completed in 2003. Even though Zaha's small work was highly regarded, her ideas and vitality were still developing. The MAXXI Museum (2002–2010) is once more in the parametric style. Zaha describes this structure: "MAXXI is not a building, but rather an object, fixed entity, or space whose primary strength is the combination of separate walls, which constantly intersect to create interior and exterior spaces where lines meet." [8]

[5] https://www.nytimes.com/2004/03/22/arts/an-iraqi-born-woman-wins-pritzker-architecture-award.html#:~:text=The%20Iraqi%2Dborn%20architect%20Zaha,first%20woman %20to%20receive%20it.

[6] https://www.pritzkerprize.com/laureates/2004#laureate-page-271 (6.4.2023) ; https://www.youtube.com/watch?v=azPkJcwv04E (3.4.2023).

[7] https://www.pritzkerprize.com/laureates/2004#laureate-page-271 (6.4.2023) ; https://www.youtube.com/watch?v=azPkJcwv04E (3.4.2023).

[8] https://www.pritzkerprize.com/laureates/2004#laureate-page-271: https://www.youtube.com/watch?v=azPkJcwv04E (3.4.2023).

Figure 5. Rosenthal Center for Contemporary Art, Cincinnati

Figure 6. MAXXI - National Museum of 21st Century Art Rome, ITALY

3. MATERIALS AND METHODS

The objective of this study is to examine the aesthetic layers of the Heydar Aliyev Cultural Center in plastic architecture. The importance of research; is to reveal awareness of the contribution of the Heydar Aliyev Cultural Center to postmodern architecture. Research is built on the problem statement: "What is the architectural aesthetic that makes Heydar Aliyev Cultural Center special in contemporary architecture?" The research was carried out with the qualitative research method; literature and the internet were searched to reach the data, the context of innovation brought to the postmodern period architecture was analyzed, and universal interpretations were made. In the research, the interior and exterior construction systems of the Heydar Aliyev Cultural Center were investigated, and the plastic aesthetics of the building's envelope (exterior) were limited to be examined. The research investigated the interior and exterior construction systems of the Heydar Aliyev Cultural Center, and the examination is limited by reaching generalizations that reveal the plastic aesthetics of the outer shell (exterior) of the building.

4. AESTHETICS OF ALIYEV ARCHITECTURE

In a neuroscientific context, the primary goal of Zaha Hadid's work was to appeal to aesthetic pleasure, which is the response of the visual cortex or brain to motion perception. This pleasure it provides to the audience is accomplished through the power of design, which departs from the conventional coding of architecture (Baykurt, 2020).

Zaha's desires regarding materials, technology, and technique to translate the concepts and aesthetic concerns symbolized by the building presented difficulties for engineers and builders. Zaha desired to construct a large, column-free structure resistant to strong winds and earthquakes. She aestheticized these column-free areas using envelope (roof and exterior walls) and curtain wall systems. This approach enabled the audience to experience the building's inner and outer spaces with fluidity.[9]

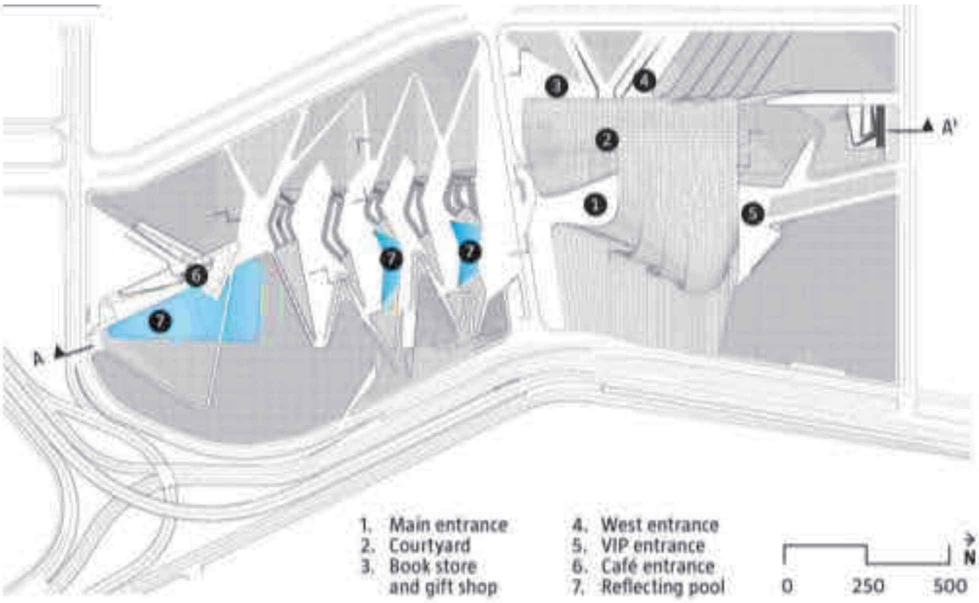

Figure 7. Heydar Aliyev Cultural Center Plan, Baku, Azarbaijan.

Figure 8. From lef to right; Space Frame, Reinforced Concrete Structure, Overall Structure

The constructional system of the building consists of the combination of two main systems: Space frame and Reinforced Concrete Structure. Since space frames are separate from the building, this use is aimed at the architect's constructions that separate the surface geometry from traditional architecture. In addition, space frames were fluid constructions that utilized the curvy boot column

[9] https://stylishmaze.com/2017/10/23/heydar-aliyev-center/

technique, granting the structure the characteristic of space freedom (Safar, 2019). [10] Thus, space-frame cladding panels (Curtain Wall System or Cladding, "Shear Walls") surround the interior by activating the emotional intensity used with facade systems.

Figure 9. Curved Boot Columns. Examples of Functions in the Heydar Aliyev Building.

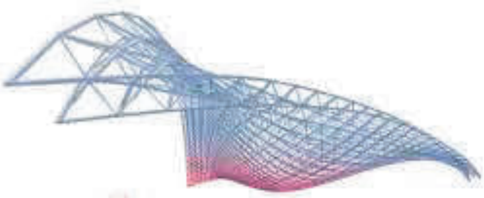

Figure 10. A Space Frame.

Figure 11. Curtain Wall System/Cladding (Shear Walls)

While the column is typically a vertical architectural element, Zaha's aesthetic understanding utilized these elements at geometrically inclined angles. Consequently, curved roofs also served as side walls and columns. Therefore, the essence of the Zaha aesthetic is this concept.[11] So we could say that "everything is not 100% straight angle".

[10] Sasan Safar, 2019, Duhok University, College of Engineering, Architecture Department. https://www.slideshare.net/ SasanSafar/heydar-aliyev-center-structural-system-and-materials

[11]https://www.slideshare.net/SasanSafar/heydar-aliyev-center-structural-system-and-materials; https://stylishmaze.com/2017/10/23/heydar-aliyev-center/

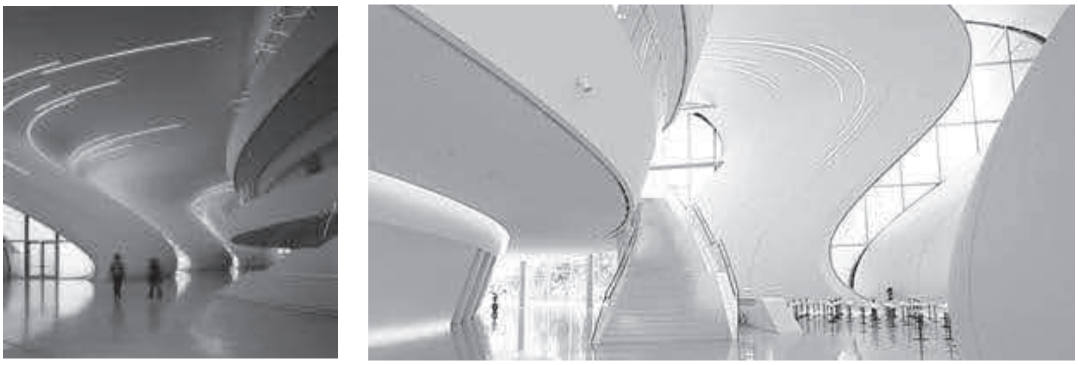

Figure 12. Heydar Aliyev Cultural Center. Interior Space Examples of Use of Frame

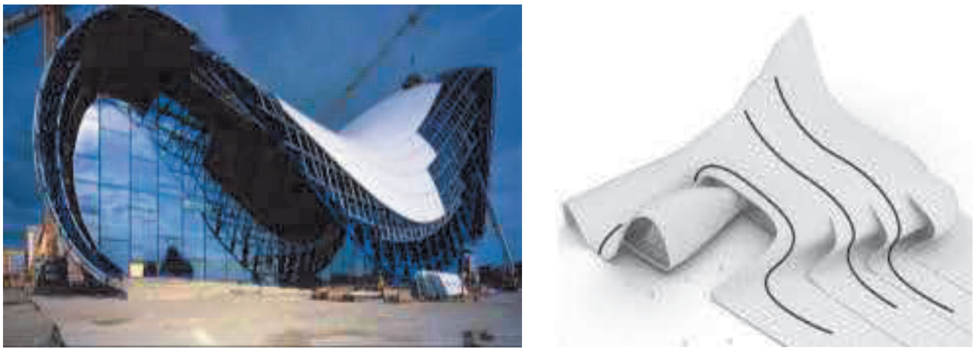

Figure 13. H. Aliyev Center, Space Frame and Boot Column Examples.

The reinforced concrete system was utilized to divide the space into primary sections, support the space frame, construct and support the curtain walls, and build the construction's foundation. This infrastructure satisfies the requirement for intricate geometry and organic (free-form) architectural aesthetics. [12] Thus, the building's outer shell (the exterior shell) was integrated by combining various construction logic and techniques to achieve a homogenous and continuous surface.

[12]https://www.slideshare.net/SasanSafar/heydar-aliyev-center-structural-system-and-materials; https://stylishmaze.co m/ 2017/10/23/heydar-aliyev-center/

Figure 14. H. Aliyev Center View From Above.

In the context of makeup, glass fiber reinforced polyester (GFRP) and glass fiber reinforced concrete (GFRC), which make up the skin of the building, were chosen because they efficiently responded to Zaha's many different demands. On the other hand, these materials have added excellent resistance and aesthetics to the plasticity of the building. [13]

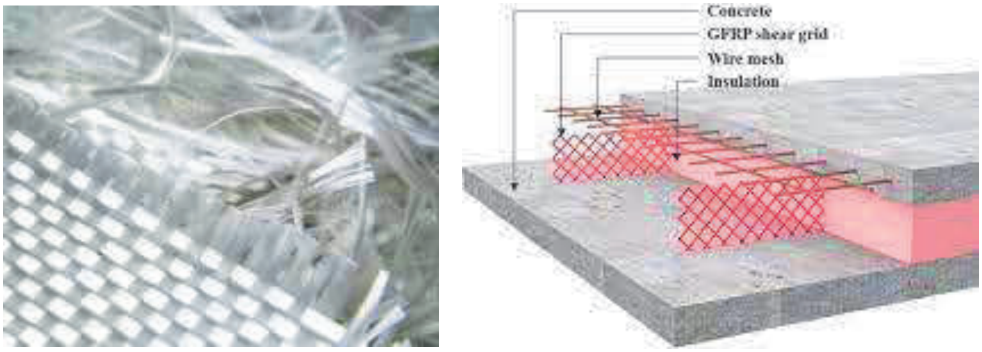

Figure 15. Glass Fiber Reinforced Polyester (GFRP) and Glass Fiber Reinforced Concrete (GFRC)

In the context of an earthquake, Baku, whose Persian name translates to "place where the wind blows," has strong winds and is located in a seismic zone, so its free-form design incorporates multiple functions on a single surface. Due to Baku's location on an earthquake fault, the building was fortified with 150-foot-deep concrete columns to withstand 7.0 magnitude earthquakes.

[13] https://stylishmaze.com/2017 /10 /23/heydar-aliyev-center/

According to Zaha's aesthetic understanding, forms self-advance in all directions, movement, and boundary restrictions are barely perceptible in the context of space's fluidity.[14]

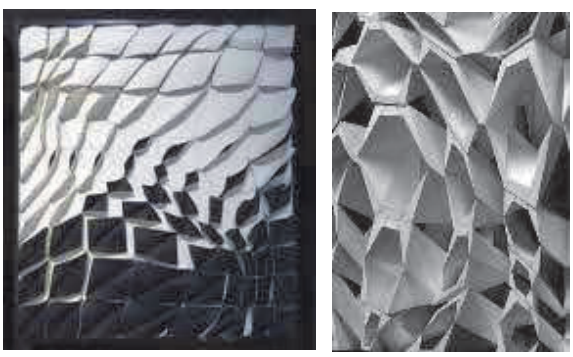

Figure 16. Bakü, Azerbaijan. **Figure 17**. Examples of Zaha Hadid Architecture designs.

In terms of color and illumination, the building's surface holds white, whiter, and highly white alloys daily. The structure imparts a sense of airiness by displaying different hues at each hour of the day. Additionally, semi-reflective glass enhances the building's aesthetics and piques curiosity by concealing the interior. This mystery is revealed to the outside world at night with illumination, thereby adding theatrical interpretations.[15]

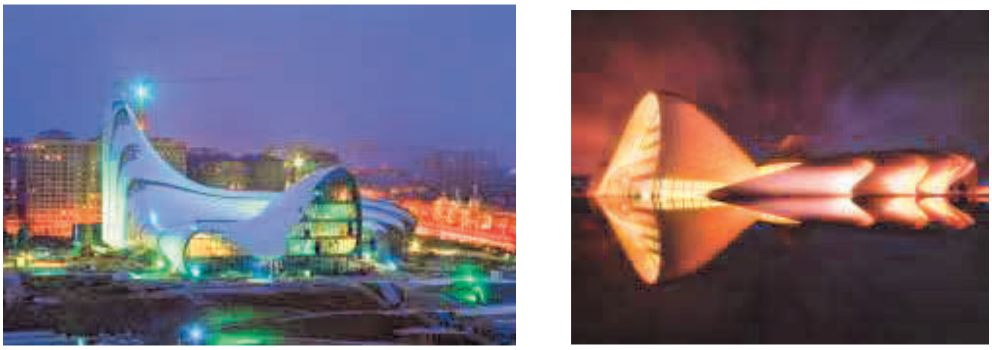

Figure 18. H. Aliyev Center- Night Views

The fluidity transferred to the building demonstrates the rejection of gravity and focuses the audience on the subjective constructional and emotional implications of the architecture's aesthetics. [16]

[14] https://stylishmaze.com/2017/10/23/heydar-aliyev-center; https://www.slideshare.net/SasanSafar/heydar-aliyev-center-structural-system-and-materials
[15] https://stylishmaze.com/2017/10/23/heydar-aliyev-center/

[16] https://www.slideshare.net/SasanSafar/heydar-aliyev-center-structural-system-and-materials

According to Ramachandran, artists and viewers who look at a painting derive pleasure by integrating their feelings from the painting with their past life experiences and memories. In addition, in the vision process, the brain first deals only with linear elements (Baykurt, 2020). For this reason, the curves Zaha used in her works can be seen when Iraqi architecture is examined. Therefore, it can be thought that "her childhood and Iraqi culture architectural images or visuals were added to Zaha's unconscious and later synthesized them with Western cultural elements".

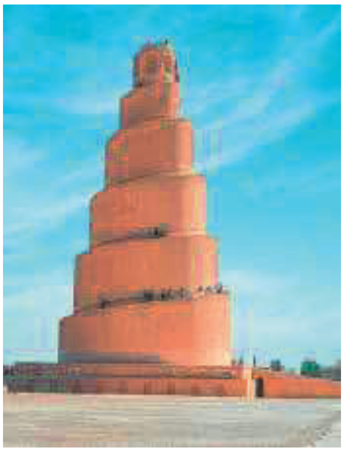

Figure 19. Samarra Mosque Spiral Tower, Iraq. 9th century CE 551.

Figure 20. Al-Askari shrine and mosque, Iraq, 1976

Figure 21. Al-Mustansiriya University, Baghdad. Iraq, 13th century.

Figure 22. A Detail From the Entrance Door.

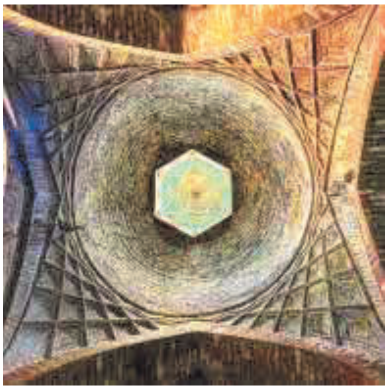

Figure 23. Saray Bazaar in Downtown, Iraq.

Figure 24. Al-Jawadain Holy Shrine, Iraq, (restorastion in1502-24).

Figure 25. Madrasa al-Mustansiriya, Bagdad, Iraq (1227 CE).

5. EVİDENCES - SUGGESTIONS

In terms of architectural aesthetics, the Heydar Aliyev Cultural Center is a design icon for the post-period. For this reason, fire and other regulations must be implemented meticulously and passed on to future generations. On July 20, 2012, a fire broke out on the building's 74-meter-tall roof but did not affect the interior or cause any injury or harm to anybody. According to the workers' statement, a short circuit in the electrical grid on the building's roof caused the fire. [17]

[17]https://www.architectsjournal.co.uk/archive/fire-damages-zahas-baku-cultural-centre;_https:// www.turan.az/ext/news/2012/7/free/Social/en/2660.htm#:~:text=According%20to%20the%20workers%20who,the%20roof%20of%20the%20building.

Figure 26. 20 Temmuz 2012 H. Aliyev Center Fire incident.

6. CONCLUSIONS

Heydar Aliyev Cultural Center is one of the most aesthetic examples of the postmodern parametric style in avant-garde architecture. The construction lines of the building progress 360 degrees in space and display unlimited fluidity in human perception. This fluidity gives the viewer the feeling of floating in the atmosphere in a linear context. In addition, all shades of white (cold and warm colors) are used on the outer envelope of the architecture, displaying plasticity in different colors throughout the day. Therefore, it offers the viewer a fluent and soft visuality.

The fluid construction of the building passes through the visual cortexes of the viewers and distributes the focusing mechanisms over the building in all directions. The most important reason for this is the rational design strategies loaded onto the flowing curves on the exterior of the building. Zaha also interpreted these design approaches as anti-design and anti-architecture.

The building combines two main systems: a space frame system and a reinforced concrete structure. The space frame system is used to apply the parametric style and reduce the columns to make the interior more spatial, spacious, and aesthetically pleasing. In addition, Zaha used structural aesthetic solutions such as unique surface geometry and "curved boot columns." Finally, it can be said that Zaha's aesthetic and fluid lines take their roots in Iraqi architecture. Moreover, she is an extraordinary architect who researches ambitious surreal architectural constructions and is the first female architect to be awarded the RIBA (Royal Institute of British Architects) award and named "Diva."

REFERENCES

Baykurt A. E., (2020), "Mental Processes in The Perception of Abstract Art" (Published Master Thesis), İnonu University Institute of Social Sciences, Malatya (Turkey).

Jodidio P., (2016), Zaha Hadid-The Explosion Reformin Space, Taschen, Köln.

RamachandranV.S., (2011), The Tell-Tale Brain, (2nd Edition), W. W. Norton & Company, Inc., New York.

Safar, S., (2019), Heydar Aliyev Center, Duhok University, College of Engineering, Architecture Dept., Iraq, https://www.slideshare.net/SasanSafar/heydar-aliyev-center-structural-system-and-materials (03.3.2023).

İnternet References

https://www.architectsjournal.co.uk/practice/culture/patrik-schumacher-on-parametricism-let-the-style-wars-begin (27.3.2023).

https://www.architectsjournal.co.uk/archive/fire-damages-zahas-baku-cultural-centre(10.4.2023).

https://stylishmaze.com/2017/10/23/heydar-aliyev-center/ (4.4.2023).

https://www.slideshare.net/SasanSafar/heydar-aliyev-center-structural-system-and-materials (20.3.2023).

https://parametric-architecture.com/parametricism-and-patrick-schumacher/ (3.4.2023).

https://en.wikipedia.org/wiki/Parametricism (2.4.2023).

https://stylishmaze.com/2017/10/23/heydar-aliyev-center/ (2.4.2023).

https://www.pritzkerprize.com/laureates/2004#laureate-page-271; (1.4.2023).

https://www.youtube.com/watch?v=azPkJcwv04E (3.4.2023).

https://www.youtube.com/watch?v=3A5qhGm_BVw (3.4.2023).

https://www.nytimes.com/2004/03/22/arts/an-iraqi-born-woman-wins-pritzker-architecture-award.html#:~:text=The%20Iraqi%2Dborn%20architect%20Zaha,first%20woman%20to%20receive%20it. (15.4.2023).

https://www.turan.az/ext/news/2012/7/free/Social/en/2660.htm#:~:text=According%20to%20the%20workers%20who,the%20roof%20of%20the%20building (1.4.2023).

https://parametric-architecture.com/parametricism-and-patrick-schumacher/#:~:text=Parametricism%20is%20a%20style%20of,parametrically%20variable%20and%20mutually%20adaptive (27.3.2023).

LİST OF ILLUSTRATIONS

Figure 1. https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnhum.2014.00114/full (1.4.2023).

Figure 2. https://www.researchgate.net/publication/366856445_SOYUT_SANAT_ALGISINDA_ZIHINSEL_SURECLER_-_MENTAL_PROCESSES_IN_THE_PERCEPTION_OF_ABSTRACT_ART (1.4.2023).

Figure 3. https://www.arrivalguides.com/en/Travelguide/INNSBRUCK/doandsee/bergisel-ski-jump-92680 (1.4.2023).

Figure 4. https://www.zaha-hadid.com/architecture/bergisel-ski-jump/ (4.4.2023).

Figure 5. https://www.azahner.com/works/rosenthal-museum (2.4.2023).

Figure 6. https://www.aydinlatma.org/en/maxxi-national-museum-of-the-21st-century-arts.html

Figure 7. https://www.zaha-hadid.com/architecture/heydar-aliyev-centre/ (5.4.2023).

Figure 8. https://www.slideshare.net/SasanSafar/heydar-aliyev-center-structural-system-and-materials (3.4.2023).

Figure 9. https://www.slideshare.net/SasanSafar/heydar-aliyev-center-structural-system-and-materials (3.4.2023).

Figure 10. https://en.dngcelik.com/space-frame-systems (5.4.2023).

Figure 11. https://mccoymart.com/post/explain-wall-cladding-and-its-types/ (6.4.2023).

Figure 12. https://archello.com/story/22050/attachments/photos-videos/26; http://m.bechtler.org/mobile/events/virtual-modernism-film-zaha-hadid-an-architect-a-masterpiece (10.4.2023).

Figure 13. http://architect-1.blogspot.com/2015/09/structure-design-of-Heydar-Aliyev-Center-Zaha-Hadid.html; https://www.slideshare.net/SasanSafar/heydar-aliyev-center-structural-system-and-materials (14.2023).

Figure 14. https://bakutravelguide.com/en/one-of-the-first-architectural-monuments-of-artificial-intelligence/ (15.4.2023).

Figure 15. https://plasticonprojects.com/fiberglass-reinforced-polymer; https://www.howtocivil .com/glass-fiber-reinforced-concrete-properties-and-applications/ (16.4.2023).

Figure 16. https://www.pinterest.com/pin/703828248009943602/ (8.4.2023).

Figure 17. https://happho.com/external-facade-conceptsstyles-bungalow-construction/; https:// happho. com/external-facade-conceptsstyles-bungalow-construction/.(5.4.2023).

Figure 18. https://www.pinterest.es/pin/819092250953999412 ; https://fineartamerica.com/featu red/heydar-aliyev-center-architecture-in-baku-azerbaijan-taken-in-j-lukas-bischoff.html (14.4.2023).

Figure 19. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Samrraa_01.jpg (15.4.2023).

Figure 20. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Al-Askari_shrine_and_mosque,_1976.jpg (16.4.2023).

Figure 21. https://scoopempire.com/the-history-behind-baghdads-oldest-university-al-mustansiriya/ (25.4.2023).

Figure 22. https://scoopempire.com/the-history-behind-baghdads-oldest-university-al-mustansiriya/ (25.4.2023).

Figure 23. https://twitter.com/ashiniq (25.4.2023).

Figure 24. https://www.tripadvisor.co.uk/Tourism-g294001-Baghdad_Baghdad_Province-Vacations.html (25.4.2023).

Figure 25. https://www.robertharding.com/preview/817-141713/madrasa-almustansiriya-bagdad-iraq/ (25.4.2023).

Figure 26. https://www.architectsjournal.co.uk/archive/fire-damages-zahas-baku-cultural-centre (19.4.2023).

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'DA SOSYAL POLİTİKA
HAYDAR ALIYEV'S PERIOD AZERBAIJAN'S SOCIAL POLICY

Dr. Ekrem Ersin CESUR
İzmir Büyükşehir Belediyesi,Türkiye, 0000-0002-6335-3407

ÖZET

Azerbaycan iki defa bağımsızlık kazanan ender devletlerden biridir. İlki 28 Mayıs 1918 tarihinde kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve ikincisi de 30 Ağustos 1991 tarihinde Bağımsızlık Bildirisi onaylanan Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Kurulduğu dönem ve içinde bulunduğu ortam bakımından Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomik, siyasi ve askeri sorunlar içinde yeniden doğan bir devlet olarak nitelendirilebilir. Özellikle kuruluş dönemi öylesine çalkantılıdır ki gerçek bağımsızlığın Moskova destekli ilk cumhurbaşkanı Ayaz Muttallibov döneminde değil, 7 Haziran 1992 tarihinde yapılan seçimleri yüzde 60 oy oranıyla kazanan, Rusya karşıtı ve Türk milliyetçisi olan Ebülfeyz Elçibey döneminde kazanıldığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte kuruluş döneminde söz konusu edilen koşullara Ermenistan'ın Karabağ'daki ilerleyişi ile Elçibey'in özellikle dış dinamik ve dengelere dikkat etmeyen politikası eklendiğinde Elçibey hükümetini işlevsiz kılan bir sonuç ortaya çıkmıştır. Rusya işbirlikli olduğu düşünülen bir darbeyle sona eren Elçibey dönemi sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde çok önemli görevler ifa eden ve politik deneyimi tartışılamayacak bir seviyede bulunan Haydar Aliyev'in 10 yıllık iktidarı başlamıştır.

Muttallibov'un Rusya yanlısı yahut Elçibey'in Rusya karşıtı ve Türkiye güdümlü politikalarının aksine son derece ılımlı ve dengeli bir politika izleyen Aliyev döneminde bölgedeki aktörlerle kurulan iyi ilişkiler, bir istikrar dönemi yaşanmasına olanak sağlamıştır. Bu bakımdan 1993-2003 yılları arasındaki Haydar Aliyev dönemi başlı başına bir inceleme konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı da Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan'da sosyal politika uygulamalarının incelenmesi olarak belirlenmiştir. Seksenli yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen dönüşüm, ticari ve mali piyasaların liberalize edilmesi, üretim yapısının değişimi ve buna koşut olarak işgücü piyasalarında ortaya çıkan katmanlaşma insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmek için yeni güvencelere gereksinim duyulmasına yol açmıştır. Bu dönemde göçler, demografik değişimler ve artan çevre sorunlarının da eşlik ettiği sorun yumağı giderek büyümüştür. Kuşkusuz tüm dünyayı etkileyen bu dönüşümlerden ne Azerbaycan ne de Haydar Aliyev dönemi istisna tutulabilir. Bu bağlamda çalışmada, Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan'da ekonomik değişim ve dönüşümün sosyal yapı üzerindeki etkisi ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sosyal politika, işgücü piyasası, Azerbaycan, Haydar Aliyev

ABSTRACT

One of the unusual states to achieve double independence is Azerbaijan. The first nation was established on May 28, 1918 and is known as the People's Republic of Azerbaijan. The second is known as the Republic of Azerbaijan, whose Declaration of Independence was ratified on August 30, 1991. The Republic of Azerbaijan can be regarded as a state that was resurrected in the face of economic, political, and military issues based on the time period of its foundation and the environment it currently resides in. It is believed that real independence was not achieved under the administration of the first president, Ayaz Muttallibov, who was supported from Moscow, but rather under the age of that of Abulfeyz Elchibey, an anti-Russian and Turkish nationalist who won the elections on June 7, 1992, with 60 percent of the vote. However, when the circumstances stated during the establishment phase were combined with Armenia's advancement in Karabakh and Elchibey's policy of ignoring external dynamics and balances, a situation that rendered the Elchibey government dysfunctional occurred. After the 10-year leadership of Heydar Aliyev, who carried out significant tasks for the Union of Soviet Socialist Republics and had undeniable political expertise, followed the Elchibey era, which was brought to an end by a coup in what was perceived to be a cooperative Russia.

A period of stability was made possible by the good relationships developed with the regional powers during the Aliyev era, who adopted a very moderate and balanced strategy that was contrast to Muttallibov's pro-Russian or Elchibey's anti-Russian and Turkey-led policies. In this regard, Heydar Aliyev's administration from 1993 to 2003 can be examined in and of itself. A review of social policy practices in Azerbaijan under Heydar Aliyev was chosen as the study's aim. In order to live a life deserving of human dignity, new assurances are now required due to the evolution of information and communication technologies since the 1980s, the liberalization of the financial and commercial markets, the change in the production structure, and the parallel stratification of the labor market. Throughout the period, a variety of issues raised along with migration, demographic shifts, and intensifying environmental issues. Without a certain, neither Azerbaijan nor the Heydar Aliyev era cannot be separated from these global changes. In this regard, the study will attempt to shed light on how Heydar Aliyev-era economic reform and transition impacted Azerbaijan's social structure.

Keywords: Social policy, labour markets, Azerbaijan, Haydar Aliyev

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE ULUSLARARASI EKONOMİK ÖRGÜTLER İLE İLİŞKİLER

RELATIONS WITH INTERNATIONAL ECONOMIC ORGANIZATIONS IN THE PERIOD OF HEYDAR ALIYEV

Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Elif YÜCEL
İstanbul Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü,
ORCID ID: 0000-0002-5830-7588

ÖZET

Haydar Aliyev'in dış politikasının ana yönlerinden biri, devletin dünyanın tanınmış kurum ve örgütlerine katılmasını sağlamak ve Azerbaycan'ın uluslararası konumunu güçlendirmekti. Bu bağlamda, dış politika çizgisinde uluslararası örgütlerle işbirliğinin genişletilmesine büyük özen gösterildi. Uluslararası örgütlere üye olmanın yanı sıra Azerbaycan'ın çalışmalarına düzenli ve aktif katılım ve işbirliği, ülkenin sorunlarını dünyanın gündemine getirmek için esastı. Haydar Aliyev sayesinde Azerbaycan tanınmış bir çok organizasyona üye seçildi. Haydar Aliyev'in yönetim sürecinde Azerbaycan'ın uluslararası ilişkiler sistemine katılımı ve ülkenin dış dünya için jeopolitik ve ekonomik önemi doğru bir şekilde değerlendirilmiş ve Milli Lider önderliğinde Azerbaycan'ın bağımsızlığının ekonomik olarak güçlendirilmesinin temelleri atılmıştır. Modern Azerbaycan'nın dış politikasında uluslararası örgütlerle ilişkilerinin yalnızca politik çerçevelerle sınırlanmadığı, ekonomik bir temele dayandığı, kültürel esasları olduğu görülmektedir. Bir diğer deyişle, ikili ve çok taraflı siyasi ilişkilerin kurulması, ekonomik ve kültürel bağların gelişmesi için verimli bir zemin oluşturdu. Azerbaycan ekonomisinin sürdürülebilir kalkınması ve son yıllarda küresel krizin arka planında tüm sosyal programların zamanında yerine getirilmesi, ulusal lider Haydar Aliyev'in sağlam temellere dayandırdığı ulusal ekonomik kalkınma modelinin açık bir göstergesidir. Bu çalışmada, Haydar Aliyev'in yönetim döneminde uluslararası ekonomik örgütlerin Azerbaycan'ın dış politikasındaki rolü ve günümüze yansımaları meselelerine odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Haydar Aliyev, Uluslararası Ekonomik Örgütler, Sürdürülebilir Kalkınma

ABSTRACT

One of the main directions of Heydar Aliyev's foreign policy was to ensure the participation of the state in the well-known institutions and organizations of the world and to strengthen the international position of Azerbaijan. In this context, great care was taken to expand cooperation with international organizations along the lines of foreign policy. Regular and active participation and cooperation in the work of Azerbaijan, as well as being a member of international organizations, were essential to bring the country's problems to the world's agenda. Thanks to Heydar Aliyev, Azerbaijan was elected a member of many well-known organizations. In the management process of Heydar Aliyev, Azerbaijan's participation in the international relations system and the geopolitical and economic importance of the country for the outside world were correctly evaluated and the foundations for the economic strengthening of Azerbaijan's independence were laid under the leadership of the National Leader. In the foreign policy of modern Azerbaijan, it is seen that its relations with international organizations are not limited only by political frameworks, but are based on an economic and cultural basis. In other words, the establishment of bilateral and multilateral political relations created a fertile ground for the development of economic and cultural ties. The sustainable development of the economy of Azerbaijan and the timely fulfillment of all social programs in the background of the global crisis in recent years are a clear indication of the national economic development model that the national leader Heydar Aliyev has based on solid foundations. This study focuses on the role of international economic organizations in Azerbaijan's foreign policy and their reflections on the present during Heydar Aliyev's administration.

Keywords: Heydar Aliyev, International Economic Organizations, Sustainable Development

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TÜRK MƏDƏNİYYƏTİ
HEYDAR ALİYEV AND TURKISH CULTURE

Elman Hilal oğlu Quliyev , filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Türkoloji mərkəzinin Türk ədəbiyyatı bölməsinin müdiri
Orcid: 0000-0001-5413-9479

ÖZET

Türk xalqları ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli ədəbiyyat və milli mədəniyyət siyasətinin başlıca istiqamətlərindən biridir. Ulu öndərin türkçülük fəaliyyəti bir millət olaraq altı min ildən çox tarixi olan, hazırda geniş coğrafiyalarda məskunlaşan təxminən 301 milyonluq türkün bütün istiqamətlərində ümumtürk həmrəyliyinin inkişafı, möhkəmləndirilməsi və irəliyə doğru aparılması yolunda mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümummilli liderin türk xalqlarının ədəbiyyat, geniş mənada mədəniyyət ortaqlığını və əlaqə bağlılığını özündə əks etdirən proqram xarakterli fikirləri bu fəaliyyətin tərkib hissələrindən biridir.Ulu öndər türk dünyamızın İbn Sina, Nizami, Nəvai, Y.İmrə, Füzuli, Məxtumqulu, Ç.Aytmatov, M.Şəhriyar və s. kimi əbədiyyət simalarını, habelə "Dədə Qorqud", "Manas", "Alpamış" və s. möhtəşəm dastanlarını xalqlarımızın ümumi mədəni sərvəti hesab etməklə yanaşı, onları həm də dünya mədəniyyətinin ecazkar simaları və nümunələri səviyyəsində dəyərləndirirdi.

Keçən əsrin 90-cu illər tədbirləri sırasında türkmən şairi Məxtimqulunun, qazax şairi və mütəfəkkiri Abay Kunanbayevin, özbək hökmdarı və siyasi lideri Əmir Teymurun, türk dünyasının digər dahi şəxsiyyətləri olan İbn-Sinanın, Nizaminin, C.Ruminin, Nəvainin, Y.İmrənin, Mahmud Kaşğarlının və s. yubiley mərasimlərində Ulu öndərin çıxış və təbrik məktublarında adları sadalanan şəxsiyyətlərə türk milli bütövlüyü, türk milli əxlaqı, türk milli dəyərləri və s. daxilində münasibət bildirilmiş və bu dahilər zəngin ümumtürk mənəvi irsinin nümayəndələri kimi dəyərləndirilmişdir.

Ulu öndər hər hansı türk yazıçı və şairindən söhbət açanda onun mənsub olduğu xalqla yanaşı, digər türk xalqları ilə də bağlılığına daha çox önəm vermişdir. Təsadüfi deyil ki, Heydər Əliyev Nizami, Füzuli, Nəsimi, Y.İmrə, Nəvai, A. Kunanbayev, Məxtunqulu və onlarla digər türk sənətkarlarını sırf milli türk (Azərbaycan, Türkiyə,özbək, qazax, türkmən) kontekstindən deyil, ümumtürk kontekstində də təqdim etməyi vacib sayır.

Müasir mərhələdə türk dünyamızın ən aparıcı yazarları olan M.Şəhriyar, Ç.Aytmatov, O.Süleymenov kimi ədəbi şəxsiyyətlərin yaradıcılıqlarını dahi Heydər Əliyev milli-fəlsəfi prizmadan dəyərləndirmiş, bu sənətləri milli böyüklüyümüzün təsdiqi baxımından mühüm ədəbi hadisə hesab etmişdir.

Heydər Əliyev türk xalqları mədəniyyəti və ədəbiyyatına kompleks yanaşaraq onu türk dünyasını ortaq bir ideya ətrafında birləşdirəcək vasitə kimi dəyərləndirmişdir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, türk , mədəniyyət, mənəvi irs, Azərbaycan

ABSTRACT

The creative problems of the literature of the Turkic peoples is one of the main directions of the national literature and national culture policy of the national leader Heydar Aliyev.The Turkic activity of the great leader is of great importance in the development, strengthening and moving forward of the all-Turkish solidarity in all directions of the approximately 301 million Turks who have a history of more than six thousand years as a nation and currently live in large geographical areas.The programmatic ideas of the national leader, which reflect the literary and cultural commonality of the Turkish peoples in a broad sense, are one of the components of this activity.The great leader as a poets of our Turkish world Ibn Sina, Nizami, Navai, Y. Imre, Fuzuli, Makhtumgulu, Ch. Aytmatov, M. Shahriyar, etc. as well as "Dade Gorgud", "Manas", "Alpamysh", etc. in addition to considering his magnificent epics as the common cultural wealth of our peoples, he also valued them at the level of wonderful faces and examples of world culture.

Among the events of the 90s of the last century,at the jubilee ceremonies Turkmen poet Makhtimgulu, Kazakh poet and thinker Abay Kunanbayev, Uzbek ruler and political leader Amir Teymur, other geniuses of the Turkic world Ibn Sina, Nizami, J. Rumin, Navain, Y. Imre, Mahmud Kashgarli, etc. were mentioned to the persons whose names were listed in the speeches and congratulatory letters of the great leader was expressed an attitude Turkish national integrity, Turkish national morals, Turkish national values, etc., and these geniuses were valued as representatives of the rich all-Turkish spiritual heritage.

When the great leader talked about any Turkish writer and poet, he gave more importance to his connection with the people he belonged to, as well as with other Turkish peoples. It is no coincidence that Heydar Aliyev presented important Nizami, Fuzuli, Nasimi, Y. Imre, Navai, A. Kunanbayev, Makhtungulu and dozens of other Turkish artists not only from the national Turkish (Azerbaijani, Turkey, Uzbek, Kazakh, Turkmen) context, but also from the all-Turkish context.

Even Heydar Aliyev valued the works of literary figures such as M. Shahriyar, Ch. Aytmatov, O. Suleymenov, who are the leading writers of our Turkish world at the modern stage and considered these arts as an important literary event from a national-philosophical perspective in terms of confirming our national greatness.Heydar Aliyev took a complex approach to the culture and literature of the Turkic peoples and valued it as a means to unite the Turkic world around a common idea.

Key words: Heydar Aliyev, Turkish, culture, spiritual heritage, Azerbaijan

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AŞIQ SƏNƏTİ

HEYDAR ALİYEV AND THE ART OF ASHIG

Emin ZEYNALOV

Bakalavr, Bakı Avrasiya Universiteti

ORCİD: 0009-0001-5191-9880

Xülasə

Azərbaycan tarix boyu öz incəsənəti, mədəniyyəti və milli-mənəvi dəyərləri ilə dünyada tanınmışdır. Bu milli-mənəvi dəyərlərin kökləri isə çox-çox qədimlərə gedir. XX əsrdə isə xalqımızın mədəni həyatında yeni bir dövr başlamışdır ki, bu dövr Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. "Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi, ən böyüyü mədəniyyətdir." sözlərini deyən Heydər Əliyevin aşıq sənətinə verdiyi dəyər də misilsizdir.

Sovetlər dönəmində Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ilk illərdə Azərbaycanda, hətta Azərbaycanın ayrılmaz parçası olan Göyçədə yaşamış, şifahi xalq ədəbiyyatında müstəsna rolu olan saz və söz ustadlarının yubiley tədbirlərinin keçirilməsi Heydər Əliyevin aşıq sənətinə olan ehtiramının təzahürüdür. Aşıq Şəmşir, Əkbər Cəfərov, İmran Həsənov, Mahmud Məmmədov, Pənah Pənahov, Hacı Bayramov, Kamandar Əfəndiyev, Hüseyn Saraçlı, İsfəndiyar Rüstəmov və.s kimi el sənətkarlarının repertuarlarından dastanların, aşıq havalarının lentə alınmasını, onlara dövlət tərəfindən bir sıra adların verilməsini müdrik rəhbərin aşıq sənətinə göstərdiyi diqqət və qayğının nəticəsi idi. 1972-ci ildə respublikamızda və onun hüdudlarından kənarda hətta Moskva şəhərində misilsiz təqdimatla Dədə Ələsgərin 150 illik yubileyinin keçirilməsi, azərbaycanlıların əzəli yurdu olan Göyçə mahalında– ustadın doğulduğu Ağkilsə kəndində Aşıq Ələsgərin qəbirüstü abidəsinin ucaldılması ideyası bir başa Heydər Əliyevin zəhməti (təkanı) ilə bağlıdır. 1981- ci ildə daha bir ustad aşığın– Aşıq Alının 180 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində keçirilməsi bu hadisələrin məqsədyönlü davamıdır. Bu yubiley qərarından sonra Aşıq Alının poetik irsinin toplanılması, nəşri və təbliği istiqamətində çox qiymətli işlər görüldü.

Heydər Əliyevin aşıq sənətinə göstərdiyi diqqət və qayğı müstəqillik illərində daha da artdı. 1997-ci ildə Dədə Ələsgərin 175, 2001-ci ildə 180 illik yubileylərinin keçirilməsi, Aşıq Ələsgər irsinin tədqiqi istiqamətində genişmiqyaslı işlərin aparılmasına səbəb oldu. "Kitabi-Dədə-Qorqud" dastanlarının 1300 illik yubileyinin YUNESKO tərəfindən dünya miqyasında keçirilməsi təşəbbüsünü də məhz Heydər Əliyev qaldırdı və YUNESKO-nun bu təklifi qəbul etməsinə nail oldu. 1997- ci ildə Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev "Kitabi-Dədə-Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında tarixi fərman imzaladı və bu tədbir 2000- ci ildə yüksək səviyyədə keçirildi.

Azərbaycan folklorşünaslıq tarixində 1994-cü ildə Milli Elmlər Akademiyasında Folklor Elmi-Mədəni Mərkəzinin yaradılması daha sonra 2003-cü ildə bu elmi-tədqiqat qurumunun Folklor İnstitutuna çevrilməsi Heydər Əliyevin bu sahəyə qayğı və himayəsinin möhtəşəmliyinin nümunədir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, Aşıq Ələsgər, Göyçə, aşıq.

Summary

Throughout history, Azerbaijan has been known in the world for its art, culture and national-spiritual values. The roots of these national and moral values go back to ancient times. In the 20th century, a new era began in the cultural life of our people, which is connected with the name of the Great Leader Heydar Aliyev. "The nation is recognized and recognized for its many characteristics and stands out among the nations of the world. The highest and greatest of these characteristics is culture. Heydar Aliyev's value to the art of love is unparalleled.

In the first years of his leadership in Azerbaijan during the Soviet era, holding jubilee events of masters of music and words who lived in Azerbaijan, even in Goycha, which is an inseparable part of Azerbaijan, and played an exceptional role in oral folk literature, is a manifestation of Heydar Aliyev's respect for the art of love. Ashiq Shamshir, Akbar Jafarov, Imran Hasanov, Mahmud Mammadov, Panah Panahov, Haji Bayramov, Kamandar Efendiyev, Huseyn Sarachli, Isfandiyar Rustamov, etc., recorded epics and love songs from the repertoires of hand artists, and gave them a number of names by the state. It was the result of the attention and care he showed to his art. In 1972, the idea of celebrating the 150th anniversary of Dede Alasgar with an unparalleled presentation in our republic and beyond its borders, even in Moscow, and erecting a monument to Ashiq Alasgar in the village of Aghkilsa, where the master was born, in Goycha district, the ancestral homeland of Azerbaijanis, is entirely connected with the efforts (instigation) of Heydar Aliyev. In 1981, the celebration of the 180th anniversary of another master Ashiq - Ashiq Ali at the state level is a purposeful continuation of these events. After this jubilee decision, very valuable work was done in the direction of collecting, publishing and promoting Ashıg Ali's poetic heritage.

Heydar Aliyev's attention and care to the art of love increased even more during the years of independence. Dede Alasgar's 175th anniversaries in 1997 and 180th anniversaries in 2001 led to large-scale work on the research of Ashiq Alasgar's heritage. It was Heydar Aliyev who raised the initiative of holding the 1300th anniversary of the "Kitabi-Dada-Gorgud" epics by UNESCO on a world scale and managed to get UNESCO to accept this proposal. In 1997, the President of the Republic of Azerbaijan, Heydar Aliyev, signed a historic decree on holding the 1300th anniversary of the "Kitabi-Dada-Gorgud" saga, and this event was held at a high level in 2000.

In the history of folklore studies of Azerbaijan, the establishment of the Scientific and Cultural Center of Folklore at the National Academy of Sciences in 1994, and then the transformation of this research institution into the Institute of Folklore in 2003 is an example of Heydar Aliyev's care and patronage of this field.

Keywords: Heydar Aliyev, Ashiq Alasgar, Goyche, ashiq, folklore.

Tarixin sınağında xalqımızın əsrlər boyu yaşayıb yaratdığı zəngin milli -mənəvi irsin qorunub saxlanılması sahəsində sistemli və genişmiqyaslı işlərin görülməsi daha çox XX əsrin payına düşür. Sovet hakimiyyətinin yarandığı ilk onilliklərdə xalqın mədəniyyətinin əsas göstəricisi olan folklor nümunələrinin toplanması, araşdırılması, tədqiqi və nəşrinə diqqət ayrılsa da bu daha çox dövrün ideoloji sisteminə xidmət edirdi. " Belə ki, marksist- leninçi ideologiyaya uyğun olaraq folklora sinfi yanaşma metodu tətbiq edilmiş, istismarçı siniflərin ifşası, əzilən sadə, zəhmətkeş xalqın onlara kin və nifrəti, eləcə də mübarizəsi həm nəşr, həm də tədqiq işlərində ön plana çəkilmişdir. Türk-islam dəyərlərini, xalqın gerçək milli-tarixi yaddaşını əks etdirən folklor örnəkləri üzərinə isə yasaq qoyulmuşdur. Məhz buna görə də "Kitabi-Dədə Qorqud" başda olmaqla qədim türk eposunun bütün şah əsərləri, Novruz bayramı kimi dərin fəlsəfi məzmuna malik etnoqrafik mərasim, eləcə də Qurban, Ramazan bayramlarında inikas olunmuş bəşəri-humanist dəyərlər "proletar mədəniyyətinin" tələblərinə cavab verməyən yabançı, zərərli ünsürlər sayılmışdır." (Qasımlı, 2010)

Ömrünü Azərbaycan ziyalılarının qayğısını çəkməyə, ədəbiyyatımızı, mədəniyyətimizi, incəsənətimizi böyük qayğı ilə yorulmadan təbliğ etməyə həsr edən ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 1969-cu ildə siyasi hakimiyyətə gəlişi bütün sahələrdə o cümlədən, ədəbiyyatımızda, mədəniyyətimizdə, folklorumuzda da böyük uğurların qazanılmasına gətirib çıxardı. Memarlıq, xalçaçılıq, etnoqrafiya və bu kimi milli-mənəvi dəyərlərimizlə yanaşı ədəbiyyatımızda xalq musiqi ifaçılığı və folklorumuz da özünün çiçəklənmə dövrünü yaşamağa başladı. Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev ədəbiyyatımızı milli sərvətimiz kimi dəyərləndirərək demişdir: "Ədəbiyyatımız bizim böyük milli sərvətimizdən biridir. Biz bununla fəxr etməliyik. Şəxsən mən həmişə belə hesab etmişəm. Bu gün də belə hesab edirəm, daim belə düşünəcəyəm".

Bu rəhbərliyin milli-mənəvi inkişafımızda yürütdüyü siyasətdə ötən əsrin 70-80-ci illəri, eləcə də müstəqillik illəri Azərbaycanın sürətli inkişaf dövrü kimi tarixin yaddaşına həkk olunub. Məhz bu görkəmli dövlət xadiminin milli-mənəvi irsə böyük qayğısının nəticəsi idi ki, klassik şairlərimizin əsərlərinin çapı, təbliği ilə yanaşı, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrimiz də unudulmadı. Folklor nümunələrinə göstərilən diqqət və qayğı həm də xalqımızın özünü tanıması, özünə qayıdışı kimi dəyərləndirilməlidir. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin elə birinci dövründə (1969-1982) onun ozan-aşıq sənətinə, dastanlarımıza göstərdiyi diqqət və qayğı göz önündədir. Həmin dövr H. Araslı, M.H.Təhmasib, S.Əlizadə, P.Əfəndiyev və başqa tədqiqatçıların folklorşünaslıq sahəsində yazdıqları sanballı monoqrafiyalarla səciyyəvidirsə, həm də ölkəmizin ən müxtəlif bölgələrində saz məktəbləri, aşıq muzeyləri, aşıq ansambllarının yaradılması (1979-cu il "İrs" folklor ansamblı) mütəmadi xarakter alıb. Cəbrayılda təşkil olunmuş "Qurbani saz bayramı" (1978), Gəncədə məşhur "Çeşmə" folklor teatrı (1979), 1980-ci ildə ilk dəfə olaraq, "Aygün"– aşıq qızlar ansamblının fəaliyyətə başlaması, Gədəbəy aşıqlar ansamblının Ümumittifaq Festivalda iştirakı və ölkəmizə ansambl üzvlərinin 9 qızıl medal qazandırması(1975-1977), Gədəbəy aşıqlar ansamblının "Xalq Aşıqlar Ansamblı" adlandırılması və neçə-neçə belə qayğıkeşliklərin bəhrəsi birbaşa olaraq Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Həmin illərdə yaranan "Dastan axşamları", "Bulaq", "Ozan", "Ocaq", "Elin sazı – elin sözü" və s kimi verilişlərdə Aşıq Hacı Bayramovun ifasında "Aşıq Alının Türkiyə səfəri", "Aşıq Ələsgər və Həcər xanım", "Əmrah dastanı", "Aşıq Hüseyn Şəmkirlinin Naxçıvan səfəri dastanı", Aşıq Hüseyn Saraçlının ifasında "Aşıq Qərib", "Əsli və Kərəm", "Aşıq Ələsgərin Gəncə səfəri", "Koroğlunun Ərzurum səfəri" və "Dəmir qapı Dərbənd" qolu Aşıq Kamandar Əfəndiyevin ifasında"Telli Həsən dastanı", "Aşıq Qərib", "Məsim və Diləfruz" Aşıq İmran Həsənovun ifasında"Koroğlunun Bağdad səfəri", "Qurbani", "Çoban Məhəmmədin Qars səfəri" Əkbər Cəfərovun ifasında "Novruz və Qəndab " İsfəndiyar Rüstəmovun ifasında"Aşıq Valeh və Zərnigar" və digər aşıqlarımızın ifasındakı ən müxtəlif dastanlar lent yazıları vasitəsilə bugünkü günümüzə gəlib çatması da məhz Heydər Əliyev dühasının zəhməti sayəsində mümkün olmuşdur. Bu uzaqgörənliyin xalqımızın ədəbiyyat, incəsənət, mədəniyyət aləminə gətirdiyi yeni ruhun töhfəsinin təkanı olaraq bu yolun cazibəsində bu ideyaların davamı kimi "Koroğluya qayıdaq" adlı aşıq gecələrinin təşkil olunmasında böyük uğurlar qazanıldı.

Ulu Öndər Heydər Əliyev klassik şair və yazıçılarımızın yubileylərinin keçirilməsi ilə yanaşı, folklor tədqiqatçılarının, el sənətkarlarımızın– aşıqlarımızın yubileylərinin keçirilməsini də yaddan çıxarmadı. Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ilk illərdən başlayaraq Heydər Əliyev Göyçənin iki nəhəng azman sənətkarı olan Aşıq Ələsgərin 150 illik (1972), Aşıq Alının 180 illik (1981) yubileyləri böyük təntənə ilə keçirilməsinə təkan verdi. Aşıq Ələsgərin 1972-ci ildə 150 illik yubileyi Bakı ilə yanaşı Azərbaycanın hər bir yerində qeyd edildi. Moskvada və "aşıq Ələsgərin qəbirüstü abidəsinin qoyulduğu" (Ələsgər, 1988) anadan olduğu Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində də böyük yubiley tədbirlərinin keçirilməsi Heydər Əliyevin ciddi cəhdlərinin sayəsində baş verdi. El içərisindən çıxmış bir sənətkarın yubileyinin Moskvada qeyd olunması həmin dövr üçün böyük nailiyyət idi. Həmin tədbirə Sovetlər Birliyinin bütün respublikalarından söz-sənət adamlarının Kremlin Qurultaylar Sarayına toplaşması, əslində, Azərbaycan saz-söz sənətinin qüdrətini göstərirdi. Dahi aşığa bu ehtiramın davamı olaraq 1996-cı ildə Aşıq Ələsgərin 175 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı yeni sərəncam imzalandı, ustad aşığın əsərləri yenidən nəşr olundu. 2001-ci ildə isə Aşıq Ələsgərin 180 illik yubileyi keçirildi.

1981-ci ildə Aşıq Alının 180 illik yubileyi də görkəmli dövlət xadimi Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə qeyd olundu, Aşıq Alının şeirləri ayrıca kitab şəklində oxuculara çatdırıldı. " 1970-80-ci illərdə bir çox el sənətkarları – Aşıq Hüseyn Cavan, Aşıq Şəmşir Qocayev, Aşıq Şakir Hacıyev, Aşıq Ələkbər Cəfərov, Aşıq Ədalət Nəsibov, Aşıq Pənah Pənahov, Aşıq İmran Həsənov "Əməkdar incəsənət xadimi" adına layiq görülmüş, İzzətalı Zülfüqarov, Ələsgər Şəkili, Əli Kərimov, müstəqillik dövründə isə Aşıq Əhliman, Aşıq Ədalət Dəlidağlı kimi sənətkarlar "Azərbaycanın əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adını almışlar. " (Məmmədova, 2014) Ötən əsrin 70-80-ci illərində aşıqlardan Abbas Tufarqanlının, Sarı Aşığın, Dilqəmin, Xəstə Qasımın, Hüseyn Bozalqanlının, Aşıq Hüseyn Cavanın və başqalarının şeirləri toplanıldı, kitabları çap olundu.

Bu gün Azərbaycanın ayrı-ayrı rayonlarında musiqi məktəblərində, aşıqlar evində saz dərnəklərinin fəaliyyət göstərməsi ənənəsi də müstəqillik illərində ulu öndərin saza-sözə dəyərinin nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Saz-söz bayramlarının təşkili, dünyanın müxtəlif ölkələrində beynəlxalq tədbirlərdə Azərbaycan aşıqlarının, folklor qruplarının çıxışları bir daha sübut edir ki, bu gün Azərbaycan folkloru dünya səhnələrinə də yol tapa bilib.

1997-ci ildə milli varlığımızın tərcümanı olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyinin YUNESKO tərəfindən dünya miqyasında keçirilməsi təşəbbüsünü də Azərbaycan Respublikası adından Ulu Öndər Heydər Əliyev qaldırdı. YUNESKO yubileylə bağlı təklifi qəbul

etdi. Yubileylə bağlı hazırlıq işləri görüldü. Dastanla bağlı görkəmli alimlər sanballı elmi kitablar yazdı.

2000-ci il aprel ayının 10-da "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyi Bakı şəhərində təntənə ilə qeyd olundu. Həmin zirvə toplantısında Heydər Əliyev demişdir: "Belə yubileylərin hazırlanması, keçirilməsi bizim xalqımız üçün, millətimiz üçün olduqca vacibdir və lazımdır. Bunlar bizim vətəndaşlarımıza, azərbaycanlılara, bu gün yaşayanlara və gələcək nəsillərə göstərir ki, biz kimik, hardan gəlmişik, hardayıq, hara gedirik. Biz, beləliklə, özümüz öz varlığımızı, öz milli köklərimizi dərk edirik" (Əliyev, 2000)

Heydər Əliyevin müdrikliyi və uzaqgörənliyi sayəsində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası nəzdində yaradılan Folklor Elmi-Mədəni Mərkəzi Folklor İnstitutuna çevrildi. "Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı Dövlət Universiteti və Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində "Qorqudşünaslıq" elmi laboratoriyaları yaradıldı. "Dədə Qorqud" elmi jurnalı fəaliyyətə başladı. Ulu öndərin xeyir- duası, Ön sözü ilə açılan iki cilddən ibarət "Kitabi-Dədə Qorqud ensiklopediyası" yubileyə və bütövlükdə qorqudşünaslığa böyük töhfə oldu." (Qasımlı, 2010)

Ümummilli liderimiz Ulu Öndər Heydər Əliyev təkcə Azərbaycan folklorunu deyil, eləcə də türk xalqlarının qədim dastanlarını, klassik şairlərini, el sənətkarlarını böyük məhəbbətlə sevir və onların yubiley tədbirlərində də iştirak edirdi. Dahi Heydər Əliyev böyük şəxsiyyət kimi elə arxalanmış, ana dilimizi ən güclü silah saymış, ədəbiyyatımızı, folklorumuzu sevə-sevə təbliğ etmiş, xalqın gücünə arxalanaraq zirvələr fəth etmişdir. Tarixdə xalqa, onun milli dəyərlərinə, ədəbiyyatına bağlı Heydər Əliyev kimi ikinci bir düha, şəxsiyyət tapmaq qeyri-mümkündür. Bu dahi şəxsiyyət xalqımızın fəxri olmaqla yanaşı, həm də dilimizin, folklorumuzun ən böyük qoruyucusu kimi tarixdə bundan sonra da yaşayacaq, hər zaman biz gənclərə örnək olacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Aşıq, Ə. (1988), "Əsərləri" (toplayıb tərtib edən İslam Ələsgər), Yazıçı, Bakı.
2. Qasımlı, M. (2010), "Heydər Əliyev və Azərbaycan folkloru", "Ozan dünyası" jurnalı, sayı 2.
3. Məmmədova, Ş. (2014) "Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri" fil.ü.f.d elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya.
4. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyi şərəfinə// "Gülüstan" Sarayında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi. "Xalq qəzeti", 12 aprel 2000-ci il.
5. URL 1. https://lib.aliyev-heritage.org/az/71015293.html

THE RISE OF THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI EDUCATION (1969-1982 YEARS)

AZƏRBAYCAN TƏHSİLİNİN İNKİŞAFININ YÜKSƏLİŞİ (1969-1982 Cİ İLLƏR)

ASADOVA AYTEN VAGIF
AZERBAIJAN-Sumgait State University-Faculty of History and Geography-Teacher
ORCİD-0000-0002-5067-1393

SUMMARY

National leader H. Aliyev paid serious attention to the education of Azerbaijan during his leadership of Azerbaijan. The genius said that first of all, patriotism should be emphasized in education.

Heydar Aliyev, who saw the development of the people first in education, paid special attention to the education and education of the Azerbaijani people in 1969-1982. It was no coincidence that the genius had always mentioned the education of young people as a special issue. Because Heydar Aliyev saw the way of Azerbaijan's progress and independence in education. After Heydar Aliyev came to power, the funds allocated for the maintenance of the public education system have been increased many times. The genius expressed this opinion many times in his speeches: - "I have always been closely connected with school, education, and education... I think that no matter where the society is, no matter what it is, it should be spent on education, the young generation should help their education, knowledge, and teachers should do. This is my principled position." Basing his activities on these principles, Heydar Aliyev managed to make a decision on the non-competition admission of young people from different regions of the republic to universities in various specialties at the meeting of the Central Committee of the Central Committee of Azerbaijan on August 12, 1969, less than a month after coming to power. In 1974, 5 textbooks, 7 methodical materials, 10 visual aids were published and distributed to schools. In 1969-1982, the genius who thought about the future of Azerbaijan sent more than 15 thousand Azerbaijanis to study in the most prestigious universities of the USSR. In 1969-1982, throughout his political activity, the genius who always worked for the future of his homeland, Heydar Aliyev, as a result of his policy in the field of education our education has undergone serious development.

In 1977 alone, 377.1 million manats were allocated from the state budget for the development of education. In 1981, educational expenses and socio-cultural expenses made up 57.2% of the entire budget or 1 billion 235 million manats. The main issue that Heydar Aliyev paid special attention to in the development of education in Azerbaijan was the construction of new school

buildings and the involvement of school-aged students in education. As a result of this care, in a short time about 75% of the school network was located in villages. Since 1978, students started using free textbooks in schools. At the same time, special importance was given to the increase of subject offices in schools. During this period, the system of technical vocational education developed. In 1976-1980, the development plan of technical vocational education was prepared and approved.

As a result of special attention to education from the 70s and 80s, new higher education institutions were opened and special attention was paid to increasing the material base of higher education. As a result of Heydar Aliyev's successful education policy, the number of local higher educated personnel increased in Azerbaijan. The result of the far-sighted policy was that in 1982 there were already 136 faculties in 17 higher schools in the country.

Heydar Aliyev, who was always attached to his homeland, managed to increase the teaching hours of the history subject of Azerbaijan in 1974, at a time when there was an ideological education system of a great empire like the USSR.

The development of education in Azerbaijan in the modern era is connected with the name of Heydar Aliyev. During his second leadership of Azerbaijan, he promoted the development of education and put forward the adaptation of our education to our national values as the main principle. This period can be considered as a year of radical changes in the development of education. This development has been accelerated since 1999 and the new "Education Law" was adopted in 1999.

Keywords : education, development, university, school, leader

ÖZƏT

Ümummilli lider H.Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycan təhsilinə ciddi qayğı göstərmişdi. Dahi şəxsiyyət bildirirdi ki, ilk öncə təhsildə vətənpərvərlik önə çəkilməlidir.

Xalqın inkişafını ilk olaraq savadlanmaqda görən Heydər Əliyev 1969-1982 ci illərdə Azərbaycan xalqının maariflənməsinə, təhsilinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Təsadüfü deyildi ki, dahi şəxsiyyət hər zaman gənclərin savadlanmasını xüsusi məsələ kimi qeyd etmişdi. Çünki Heydər Əliyev Azərbaycanın tərəqqisinin, özünə bağlılığınınyeganə yolunu təhsildə görürdü. Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra xalq maarifi sisteminin saxlanılması üçün ayrılan vəsaitlər dəfələrlə artırılmışdır. Dahi şəxsiyyət dəfələrlə etdiyi çıxışlarda bu fikri söyləmişdir: - "Məktəb, maarif, təhsil işi ilə həmişə sıx bağlı olmuşam... Hesab edirəm ki, cəmiyyət harada olursa olsun, nədən olarsa olsun, kəsib təhsilə xərcləməli, gənc nəsli savadına, biliyinə, müəllimə kömək etməlidir. Bu mənim prinsipial mövqeyimdir". Fəaliyyətində də bu prinsipləri əsas tutan

Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən heç bir ay keçməmiş Azərbaycan KP MK Bürosunun 1969-cu il 12 avqust tarixli iclasında respublikanın müxtəlif rayonlarından gənclərin ali məktəblərə müxtəlif ixtisaslar üzrə müsabiqədən kənar qəbulu haqqında qərar çıxarmasına nail oldu. 1974-cü ildə 5 adda dərs kitabı, 7 adda metodik vəsait, 10 adda əyani vəsait nəşr edilərək məktəblərə paylanmışdır. Azərbaycanın gələcəyini düşünən dahi şəxsiyyət 1969-1982-ci illərdə 15 mindən çox azərbaycanlının SSRİ-nin ən nüfuzlu ali məktəblərinə təhsil almağa göndərmişdir.1969-1982 ci illərdə siyasi fəaliyyəti boyu hər zaman vətəninin gələcəyi üçün çalışan dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin təhsil sahəsində həyata keçirdiyi siyasəti nəticəsində təhsilimiz ciddi inkişaf yolu keçdi.

Təkcə 1977-ci ildə dövlət büdcəsindən təhsilin inkişafı üçün 377.1 mln manat ayrılmışdır. 1981-ci ildə isə təhsil xərcləri və sosial-mədəni xərclər bütün büdcənin 57,2%-ni və ya 1 milyard 235 milyon manat təşkil edirdi. Heydər Əliyevin Azərbaycanda təhsilin inkişafında xüsusi olaraq diqqət yetirdiyi əsas məsələ yeni məktəb binalarının tikilməsi və məktəbyaşlı şagirdlərin təhsilə cəlb edilməsi olmuşdur. Göstərilən qayğının nəticəsi idi ki, qısa müddətdə məktəb şəbəkəsinin təxminən 75%-i kəndlərdə yerləşmişdi. 1978 ci ildən məktəblərdə şagirdlər pulsuz dərsliklərdən istifadə etməyə başladılar. Eyni zamanda məktəblərdə fənn kabinetlərinin artırılmasınada xüsusi önəm verildi.Məktəblərin ali təhsilli kadrlarla təminatıda Heydər Əliyevin xüsisi diqqət mərkəzində idi. Bu dövrdə texniki peşə təhsili sestemidə inkişaf etmişdir.1976-1980- illərdə texniki peşə təhsilinin inkişaf planı hazırlanıb təsdiq edilmişdir.

70-80 ci illərdən etibarən təhsilə xüsusi diqqətin nəticəsində yeni Ali təhsil ocaqları açıldı və Ali təhsildə maddi bazanın artırılmasına xüsusi diqqət yetirildi. Heydər Əliyevin apardığı uğurlu təhsil siyasəti nəticəsində Azərbaycanda yerli Ali təhsilli kadrların sayı artdı. Aparılan uzaqgörən siyasətin nəticəsi idiki 1982 ci ildə artıq ölkədə 17 Ali məktəbdə 136 fakultə var idi.

Hər zaman vətəninə bağlı olan Heydər Əliyev SSSR-i kimi böyük inperiyanın ideoloji təhsil sisteminin olduğu bir dövrdə 1974 cü ildə Azərbaycan tarixi fənninin tədrisinin saatını artırmağa nail oldu.

Müasir dövrdə Azərbaycan təhsilinin inkişafı Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.Azərbayca ikinci dəfə rəhbərlik etdiyi dövrdə də təhsilin inkişafını önə çəkmiş və təhsilimiz milli dəyərlərimizə uyğunlaşdırılmasını əsas prinsip kimi qarşıya qoymuşdu. Bu dövrü təhsilin inkişafında köklü dəyişikliklər ili kimi qiymətləndirmək olar. Bu inkişaf 1999-cu ildən daha da sürətləndirilmiş və 1999-cu ildə yeni "Təhsil Qanunu" qəbul edilmişdir .

Açar sözlər : təhsil, inkişaf, universitet, məktəb, lider

HEYDƏR ƏLİYEVİN ÇOXQÜTBLÜ VƏ TARAZLAŞDIRILMIŞ XARİCİ SİYASƏTİNDƏ NEFT STRATEGİYASI

OIL STRATEGY IN HAYDER ALIYEV'S MULTIPOLAR AND BALANCED FOREIGN POLICY

Doç. Dr. Etibar MUSAYEV
Gəncə Dövlət Universiteti

Orcid id: 0000-0001-8567-0692

ÖZET

Hakimiyyətə ikinci dəfə gəldikdən sonra yaranmış ağır vəziyyətlə əlaqədar olaraq ölkəni fəlakətdən qurtarmaq üçün Heydər Əliyev ilk bəyanatlarında ölkənin bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedəcəyini bildirmiş, ölkəni böhran və tənəzzül vəziyyətindən çıxartmaq üçün məqsədyönlü, düşünülmüş tədbirlər həyata keçirtmişdir. Vətandaş müharibəsi təhlükəsinin, dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısı alınaraq, 1994-cü ildə cəbhədə atəşkəs əldə edildikdən sonra ölkədə siyasi sabitlik yaradılmışdır. Bundan sonra bir neft ölkəsi kimi Azərbaycana xarici dövlətlərin marağı artmış, siyasi-iqtisadi əlaqələri genişlənmişdir. Azərbaycanın neft resursları ila bağlı dünyanın güc mərkəzlərinin maraqlarının təhlili göstərdi ki, burada əsas mübarizə neft-qaz ehtiyatlarına sahib olma və bu sahədə üstünlük qazanmaq uğrunda aparılır. Azərbaycanın Avropa və Asiyanın naqliyyat-kommunikasiya xətlərinin kəsişmə nöqtəsində, geosiyasi, hərbi-geostrateji və geoiqtisadi cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edən enerji qaynaqları ilə zəngin Avrasiya məkanında yerləşməsi burada beynəlxalq regional və milli maraqların əsas istiqamətlərinin və mexanizmlərinin müəyyənləşməsina təsir göstərmişdir. Sovet İttifaqının dağılmasından sonra bu məkanda bir müddət nisbi geosiyasi boşluğun yaranmasına baxmayaraq, Xəzər-Qara dəniz hövzəsi və Cənubi Qafqaz transkontinental enerji, nəqliyyat-kommunikasiya əlaqələndiricisi kimi çıxış etdiyindən bu bölgə beynəlxalq güclər üçün daim xüsusi əhəmiyyət daşımışdır. Nəticə olaraq son illərdə "yeni böyük oyun" kimi adlandırılan beynəlxalq rəqabətin arxa planında enerji resurslarının istifadəsi, əldə edilməsi və nəqli ilə əlaqədar mənfəət mübarizəsinin olduğunu deyə bilərik. Yeni neft strategiyası çərçivəsində Azərbaycan qlobal güclər və beynəlxalq təşkilatlar üçün regionu cazibə mərkəzinə çevirmişdir.

Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi çoxqütblü və tarazlaşdırılmış xarici siyasət strategiyası əsasında müstəqilliyimizi və dövlətçiliyimizi möhkəmləndirən ciddi amilə çevrildi. Balanslı, çevik va çoxşaxəli diplomatiya prinsipi asasında xarici siyasət yeritməsi dünyanın fövqəlgüc mərkəzlərinin regionda toqquşan maraqlarını optimal şəkildə uzlaşdırması, ayrı-ayrı dövlətlərlə münasibətlərdə bərabərhüquqlu tərəfdaşa çevrilməsi, beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq əlaqələri qurması, ən başlıcası, milli manafeyini lazımi səviyyəda müdafia etməsi məhz ulu öndər Heydər Əliyevin səyi ilə mümkün olmuşdur.

Açar sözlər: Cənubi Qafqaz, Xəzər-Qara dəniz, neft strategiyası, Azərbaycan, qlobal,Avrasiya

ABSTRACT

In order to save the country from disaster, Heydar Aliyev stated in his first statements that the country will follow the path of market economy in connection with the difficult situation that arose after coming to power for the second time, and he implemented purposeful and deliberate measures to get the country out of crisis and recession. Political stability was established in the country after the threat of civil war and coup d'etat attempts were prevented and a ceasefire was achieved on the front in 1994. After that, the interest of foreign countries in Azerbaijan as an oil country increased, and political and economic relations expanded. The analysis of the interests of the power centers of the world regarding Azerbaijan's oil resources showed that the main struggle here is for the possession of oil and gas resources and gaining superiority in this field. The location of Azerbaijan at the intersection of transport and communication lines of Europe and Asia, in the Eurasian space rich in energy resources of geopolitical, military-geostrategic and geo-economic importance, has influenced the determination of the main directions and mechanisms of international regional and national interests here. After the collapse of the Soviet Union, despite the creation of a relative geopolitical vacuum in this area for a while, the Caspian-Black Sea basin and the South Caucasus acted as a transcontinental energy, transport and communication link, so this region has always been of special importance for international powers. As a result, we can say that in the background of the international competition, which has been called the "new big game" in recent years, there is a struggle of interests related to the use, acquisition and transportation of energy resources. Within the framework of the new oil strategy, Azerbaijan has turned the region into a center of attraction for global powers and international organizations.

Based on the multipolar and balanced foreign policy strategy defined by Heydar Aliyev, it has become a serious factor strengthening our independence and statehood. It is the great leader who conducts foreign policy based on the principle of balanced, flexible and multifaceted diplomacy, optimally reconciles the conflicting interests of the world's superpower centers in the region, becomes an equal partner in relations with individual states, establishes mutually beneficial cooperative relations with international organizations, and most importantly, defends national interests at the appropriate level. It was made possible by the efforts of Heydar Aliyev.

Keywords: South Caucasus, Caspian-Black Sea, oil strategy, Azerbaijan, global, Eurasia

UOT 821.512.162-09

HEYDƏR ƏLİYEVİN ZƏFƏR SİYASƏTİNDƏ RƏCƏB TAYYİB ƏRDOĞANA GÜVƏN

RAJAB TAYYIB ERDOGAN CONFIDENCE IN HAYDER ALIYEV'S VICTORY POLICY

Gulnar QASIMOVA

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu Mətbuat tarixi və publisistika şöbəsinin böyük elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

ÖZƏT

Türkiyə Cümhuriyyəti ilə əlaqələrin doğmalaşması Heydər Əliyev siyasətinin ən önəmli xəttini təşkil edirdi. Tarix sübut etdi ki, Heydər Əliyevin ömrünün sonlarına yaxın Rəcəb Tayyib Ərdoğanla bir neçə dəfə görüşməsi təsadüfi xarakter daşımırdı. 7 yanvar 2003-cü ildə "Ulduz" sarayında Türkiyənin Ədalət və İnkişaf Partiyasının sədri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın şərəfinə verilən ziyafətdə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev nitq söyləmişdi. Həmin nitqə diqqət yetirdikdə illər sonra gerçəkləşəcək hadisələrin təməlinin məhz o zamanlar qoyulduğuna şübhə etmək olmur. Hələ 2003-cü ildə baş tutan görüşdə 2020-ci ildə baş verəcək müharibə zamanı Türkiyənin dövlət başçısının Ərdoğan olacağını və onun birmənalı şəkildə Azərbaycanı dəstəkləyəcəyini hiss etmək fövqəladə dühanın zəkası ola bilərdi. Lakin həmin dövrlərdəki çıxışlara diqqətlə nəzər yetirildiyində Heydər Əliyevin nəinki, Azərbaycan, hətta Türkiyə haqqında gələcək hadisələri öncə görməsi təəccüb doğurur. Görüş zamanı elə məsələlər qabardılır ki, onların mahiyyətini yalnız qələbədən sonra anlamaq mümkün idi. O, sanki əminliklə bildirir ki, bir gün Azərbaycan Ermənistana qalib gələcək və bu qələbədə Türkiyə məhz Ərdoğanın rəhbərliyi ilə Azərbaycanı dəstəkləyəcək.

Həmin görüşdə gündəmə gətirilən ən önəmli mövzulardan biri Azərbaycanın gələcək Zəfəri idi. Heydər Əliyev birliyimiz sayəsində bir gün qələbə qazanacağımızı əminliklə ifadə etmişdi: "Erməni lobbisinə qarşı bir yerdə mübarizə aparmışıq, bir yerdə də aparacağıq. Ermənilərin guya türklərin onlara qarşı soyqırım etmələri haqqında fikirlərinin biz həmişə əleyhinə çıxmışıq. Bizim Milli Məclis bu barədə Fransa parlamentinə etiraz göndərib, başqa bəyanatlar vermişik və bundan sonra da verəcəyik. Ermənilər Azərbaycanda azərbaycanlıları qırıblar, Türkiyədə türkləri qırıblar".

Həmin görüş zamanı Rəcəb Tayyub Ərdoğan da qurulmuş əlaqələrin daha da gücləndiriləcəyini bəyan edir: "Bizim aramızda olan qardaşlıq telləri yalnız keçmişimizdən deyil, həm də gələcəyimizdən ilham alır". Görüşdən illər keçməsinə baxmayaraq söylənilən fikirlər hələ də aktuallığını saxlayır. Artıq həmin görüş özü də bir tarix olmuşdur. Gələcək tarix isə Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığına əbədi şahidlik edəcəkdir.

2003-cü ilin mart ayında Heydər Əliyevin Türkiyə Respublikasının baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğana göndərdiyi təbrik məktubunda da gələcək qələbənin birlikdə qazanılacağına işarələr edilir: "Əminəm ki, yüksək vəzifədə fəaliyyətiniz dövründə dost və qardaş ölkələrimizin əməkdaşlığı bütün sahələrdə inkişaf edərək xalqlarımızın rifahına, regionumuzda sülhün, sabitliyin bərqərar olmasına xidmət edəcəkdir". Bu əminlik də zamanın sınağından haqlı çıxdı, ümumdünya pandemiya hadisələrindən sonra regionda sülhün, sabitliyin bərqərar olmasında Azərbaycan və Türkiyə Prezidentlərinin rolu danılmazdır.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, Azərbaycan Türkiyə qardaşlığı, Qarabağ Zəfəri, Rəcəb Tayyib Ərdoğan

ABSTRACT

The establishment of relations with the Republic of Turkey was the most important line of Heydar Aliyev's policy. History proved that Heydar Aliyev's meeting with Recep Tayyip Erdogan several times near the end of his life was not accidental. On January 7, 2003, President of Azerbaijan Heydar Aliyev made a speech at the banquet given in honor of Recep Tayyip Erdogan, the chairman of the Justice and Development Party of Turkey, in "Ulduz" palace. If you pay attention to that speech, you can't doubt that the foundation of the events that will happen years later was laid at that time.

In the meeting that took place back in 2003, it could have been the intelligence of an extraordinary genius to feel that Erdogan will be the head of state of Turkey, and during the war that will take place in 2020 he will support Azerbaijan unequivocally. However, if we look carefully at the speeches of those times, it is surprising that Heydar Aliyev foresaw future events not only about Azerbaijan, but also about Turkey. During the meeting, such issues were brought up, the meaning of which could be understood only after the victory. He seems to say with certainty that one day Azerbaijan will win over Armenia and Turkey will support Azerbaijan in this victory under the leadership of Erdogan.

One of the most important topics brought up in that meeting was the future Victory of Azerbaijan. Heydar Aliyev confidently expressed that one day our win will as result of our union: "We have fought together against the Armenian lobby, and we will fight together. We have always opposed the Armenians' opinion that the Turks committed genocide against them. Our Milli Mejlis (Parlament) has sent a protest to the French Parliament about this, we have made other statements and we will continue to make them in the future. Armenians slaughtered Azerbaijanis in Azerbaijan and Turks in Turkey."

During that meeting, Recep Tayyub Erdogan also declared that the established relations will be further strengthened: "The bonds of brotherhood between us are inspired not only by our past, but also by our future." Nevertheles years have passed since the meeting, the ideas expressed are still relevant. That meeting itself has already become history. The future history will forever witness to the Turkish-Azerbaijani brotherhood.

In the congratulatory letter sent by Heydar Aliyev to the Prime Minister of the Republic of Turkey, Recep Tayyip Erdogan, in March 2003, he indicated that the future victory will be won together: "I am sure that during your tenure in a high position, the cooperation of our friendly and brotherly countries will develop in all fields and contribute to the well-being of our people, peace and stability in our region will serve to its establishment". This certainty has also been justified by the test of time, the role of the Presidents of Azerbaijan and Turkey in establishing peace and stability in the region after the events of the global pandemic is undeniable.

Keywords: Hayder Alıyev, Azerbaijani Turkish brotherhood, Karabakh Victory, Rajab Tayyib Erdogan

ULU ÖNDƏR VƏ CƏNUBİ AZƏRBAYCAN ƏDİBLƏRİ

GREAT LEADER AND WRITERS OF SOUTH AZERBAIJAN

Günay VERDİYEVA

Fil.ü.f.d.,dosent,AMEA ,akad.Z.M.Bunyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu,

Elimin dayağı, yurdumun fəxri

Səhənd

«Gərək nəbzin Vətənin nəbzi ilə vursun» -deyirdi Ümummilli lider.

Canı və qanı ilə bu millətə,xalqa bağlı olan Ulu Öndər Heydər Əliyev doğma dil və ədəbiyyatımızın mahir bilicisi olaraq, Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatına və ədiblərinə də xüsusi maraq və qayğı göstərirdi.

Onlardan biri də mərhum alim, ədib, həkim-cərrah,naşir Cavad Heyət idi .Heydər Əliyev Cavad Heyətə xüsusi rəğbət bəsləyirdi.Cavad Heyət çətin şəraitə baxmayaraq İranda ana dilində „Varlıq"jurnalını çap etdirirdi.Doğrudur,bu jurnalda fars dilində də məqalələr çap olunurdu, amma üstünlük Azərbaycan dilində olan məqalələrə verilirdi.Cavad Heyət də ,öz növbəsində,hər zaman Ulu Öndərin ana dilinə olan sevgisini hörmətlə vurğulayırdı.„Mən həmişə düşünmüşəm ki, ana dilini sevmədən onu dərindən mənimsəmək olmaz. Heydər Əliyev, sözün əsl mənasında, ana dilimizə tükənməz məhəbbəti ilə hamımıza örnək olmuşdur."

Cənubi Azərbaycanda yaşayan,əslən Marağadan olan digər ədib-şair Bulud Qaraçorlu Səhənd 1974-cü ildə Heydər Əliyevə ünvanladığı "Elimin dayağı, yurdumun fəxri "şeirini yazmışdır .Məktub formasında yazılan bu şeirdə şair Heydər Əliyevi həm Şimali,həm də Cənubi Azərbaycanın fəxri adlandırılmış, fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişdi. Heydər Əliyevi millətin dayağı,ümid yeri kimi dəyərləndirən şair ona olan sevgi və hörmət hissini çox səmimi bir şəkildə sətirlərə düzmüşdü.

Heydər Əliyev Cənubi Azərbaycanın digər ədibi Biriyanın taleyində də böyük rol oynamışdır.Sonralar Ulu Öndər xatırlayırdı:„Cənubi Azərbaycanın böyük bir şairi var idi – Məhəmməd Biriya. Cənubi Azərbaycan hərəkatı zamanı nazir olmuşdu. Sonra Azərbaycana gəlmişdi. Təəssüf ki, 1949-50-ci illərdə Rusiyanın Saransk şəhərində düşərgədə cəza çəkirdi, onu həbs etmişdilər. Mən Respublika Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində işləyərkən 1958-ci ildə şəxsən Saranska getdim, Biriya ilə görüşdüm, onu Bakıya gətirdim. Onunla maraqlı söhbətlərim oldu. Çox böyük şair idi. Onu demək istəyirəm ki, Cənubi Azərbaycandan 1946-cı ildə Şimali Azərbaycana gələnlərlə, onların təşkilatları ilə sıx əlaqə saxlayırdım,yardım göstərirdim."

Gördüyümüz kimi,Vətənə ,xalqa,bütün Azərbaycan millətinə olan sevgi Ulu Öndər Heydər Əliyevin əsas qayəsi olub.Bu münasibət, şübhəsiz ki, cənublu soydaşlarımıza da siraət etmişdi.

Açar sözlər: Heydər Əliyev,Cənubi Azərbaycan,ədəbiyyat,ədib,Vətən

ABSTRACT

The support of my people, the pride of my country
Sahand

“Your pulse should beat with the pulse of the Motherland”, said the National leader.

As a skilled connoisseur of our native language and literature, Great leader Heydar Aliyev, who is connected by his life and blood with this nation and people, also showed special interest and care for the literature and writers of South Azerbaijan.

One of them was the late scientist, writer, doctor-surgeon, publisher Javad Heyat. Heydar Aliyev was in special sympathy with Javad Heyat. He used to publish “Varlig” magazine in his native language in Iran, despite the difficult circumstances. It is true that articles were also published in Persian language in this magazine, but preference was given to articles in Azerbaijani language. Javad Heyat, in his turn, always respectfully emphasized the Great Leader's love for his mother tongue. I have always thought that it is impossible to deeply master the native language without falling in love with it. Heydar Aliyev, in the truest sense of the word, became an example for all of us with his inexhaustible love for our mother tongue.

Bulud Garachorlu Sahand, another literary poet originally from Maragha, who lives in South Azerbaijan, wrote the poem “The support of my people, the pride of my country” addressed to Heydar Aliyev in 1974. In this poem, written in the form of a letter, the poet called Heydar Alıyev the honor of both North and South Azerbaijan and highly appreciated his activities. Highly appreciating Heydar Aliyev as the support and hope of the nation, the poet very sincerely expressed his love and respect to him.

Heydar Aliyev also played a big role in the fate of Biriya, another writer of South Azerbaijan. Later, the Great Leader recalled: “There was a great poet in South Azerbaijan - Muhammad Biriya. He was a minister during the South Azerbaijan movement. Then he came to Azerbaijan. Unfortunately, in 1949-50 he was imprisoned in a camp in Saransk, Russia. I personally went to Saransk in 1958, when I worked in the Republican State Security Committee, got acquainted with Biriya and brought him to Baku. I had interesting conversations with him. He was a great poet. I want to say that I was in close contact with those who came to North Azerbaijan from South Azerbaijan in 1946 and their organizations, I helped them.”

As we have seen, love for the Motherland, the people, the entire Azerbaijani people was the main aim of the Great Leader Heydar Aliyev. This attitude has undoubtedly extended to our southern compatriots.

Key words: Heydar Aliyev, South Azerbaijan, literature , writer, Motherland

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN ASKERİ BOYUTU

MILITARY DIMENSION OF AZERBAIJAN-TURKEY RELATIONS IN THE PERIOD OF HAYDAR ALIYEV

Turan Maharrambay AHMADLİ

Phd,Artvin Çoruh Universitesi, Orman Endüstri Mühendisliği,Artvin , Türkiye

ÖZET

Azerbaycan ile Türkiye arasında askerî alanda işbirliği Ebulfez Elçibey`in Cumhurbaşkanlığı döneminde de gündeme gelmiştir. 3 Kasım 1992 tarihinde Türkiye ziyareti sırasında E. Elçibey görüşmelerinde askerî konuları da ele aldıklarını dile getirmiştir. Ama bu görüşmeler herhangi bir somut adım doğuracak mutabakat düzeyine gelmemiştir. E. Elçibey döneminde Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri ilişkiler bakımından kuşkusuz en önemli gelişme 200 Azerbaycanlı öğrencinin Türk askeri okullarına kabul edilmesi ve burada eğitim görmesidir.

Dolayısıyla Türkiye-Azerbaycan arasındaki askeri işbirliğinin mimarlığını H. Aliyev`in yaptığını söylemek daha doğru olacaktır. Türkiye ile imzalanan Dostluk ve Çok Yönlü İşbirliği Anlaşması askeri konuları da içermektedir. Söz konusu anlaşma Azerbaycan açısından Türkiye`nin askerî desteğini belgeler nitelik taşımaktadır.

Buna rağmen iki ülke arasındaki askerî işbirliği, siyasi ve diğer alanlarda sağlanan işbirliği düzeyinin gerisinde kalmıştır. Askeri ilişkiler Azerbaycan subaylarının Türk Askerî okullarında ve akademilerinde eğitilmesinden, Bakü`deki askeri okul ve akademilerde Türk askerî uzmanların görev yapmasından, Kosova`dakı Barış Gücü kapsamında yer alacak Azerbaycan taburunun Türkiye tarafından finanse edilmesinden öteye gitmemiştir.

H. Aliyev`in iktidarının son dönemlerinde Azerbaycan büyük oranda kendi askeri gücünü oluşturmuştur. 2000 yılında Azerbaycan`ın Silahlı Kuvvetleri`ndeki asker sayısı yaklaşık 75 bini bulmaktadır. Azerbaycan ordusundakı eğitimli subay ve uzman sorununu çözmek üzere Türkiye`den ciddi destek alınmıştır. Türkiye`nin desteği ile Bakü başta olmak üzere Azerbaycan`ın diğer bölgelerindeki askeri okullar ve akademiler yeniden faaliyete başlamıştır. Yine Türkiye`nin katkılarıyla Azerbaycan subayları NATO eğitim programlarında da eğitim almaya başlamışlardır. Azerbaycan`ın ekonomik kalkınmasına paralel olarak savunma harcamalarının da giderek arttığı gözlemlenmektedir. 1992 yılındaki savunma giderleri Azerbaycan bütçesinin %11,5`ini, 1993 yılında %12,2`sini, 1994 yılında %18,2`sini, 1995 yılında %11,6`sını, 1996 yılında %12,7`sini, 1997 yılında %12`sini, 1998 yılında %14,2`sini, 1999 yılında %14,2`sini ve 2000 yılında %13,4`ünü oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: askeri işbirliği ,askeri ilişkiler, dış politika, Ulusal Güvenlik, Barış Gücü

ABSTRACT

Cooperation in the military field between Azerbaijan and Turkey was also on the agenda during the Presidency of Ebulfez Elçibey. During his visit to Turkey on 3 November 1992, E. Elçibey stated that they also discussed military issues in their meetings. But these talks did not reach the level of agreement that would lead to any concrete steps. Undoubtedly, the most important development in terms of military relations between Turkey and Azerbaijan during the reign of E. Elchibey was the admission of 200 Azerbaijani students to Turkish military schools and their education there.

Therefore, it would be more accurate to say that H. Aliyev was the architect of the military cooperation between Turkey and Azerbaijan. The Friendship and Multilateral Cooperation Agreement signed with Turkey also includes military issues. The said agreement documents Turkey`s military support for Azerbaijan.

Despite this, the military cooperation between the two countries lagged behind the level of cooperation in political and other fields. Military relations did not go beyond the training of Azerbaijani officers in Turkish military schools and academies, the employment of Turkish military experts in military schools and academies in Baku, the financing of the Azerbaijani battalion to be included in the Peace Force in Kosovo by Turkey.

In the last period of H. Aliyev's rule, Azerbaijan has largely formed its own military power. In 2000, the number of soldiers in the Armed Forces of Azerbaijan is about 75 thousand. Serious support was received from Turkey in order to solve the problem of trained officers and experts in the Azerbaijani army. With the support of Turkey, military schools and academies in other regions of Azerbaijan, especially in Baku, started to operate again. Again with the contribution of Turkey, Azerbaijani officers started to receive training in NATO training programs. It is observed that in parallel with the economic development of Azerbaijan, defense expenditures are also increasing. Defense expenditures accounted for 11.5% of the Azerbaijani budget in 1992, 12.2% in 1993, 18.2% in 1994, 11.6% in 1995, 12.7% in 1996, 1997. 12% in year 1998, 14.2% in 1998, 14.2% in 1999 and 13.4% in 2000.

Keywords: military cooperation, military relations, foreign policy, National Security, Peacekeeping

H.ƏLİYEV SİYASƏTİNİN AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINA TƏSİRİ

THE INFLUENCE OF H. ALIYEV'S POLICY ON AZERBAIJANI LITERATURE

XƏLİLOVA XATİRƏ SÜLEYMAN QIZI

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu, doktorant ,

ADPU nəzdində ADPK-nın dil-ədəbiyyat müəllimi

0000-0003-3828-0565

Xülasə:

XX əsrdə Azərbaycan mədəniyyətinin bütün sahələrinin sürətli inkişafı, geniş miqyasda təbliği və böyük nailiyyətləri bilavasitə Heydər Əliyevin müstəsna tarixi xidmətlərinin nəticəsi idi. Onun rəhbərlik etdiyi llərdə mədəni və ədəbi irsimizə də qayğı xeyli dərəcədə artmışdı. Azərbaycan ədəbiyyatının bəşəri arenada öz lazımlı qiymətini alması üçün bütün imkanlardan istifadə etmişdir. Məhz Heydər Əliyev siyasətinin sayəsində Azərbaycan ədəbiyyatı bütün dünya miqyasında tanınmışdır. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun, Füzuli, Nəsimi kimi korifey sənətkarların dünya miqyasında yubileylərinin keçirilməsi, Molla Pənah Vaqifin, Hüseyn Cavidin məqbərələrinin inşa edilməsi, İmadəddin Nəsiminin, Nəriman Nərimanovun, Cəfər Cabbarlının heykəllərinin ucaldılması, ədəbiyyat və mədəniyyət xadimlərimizin ev muzeylərinin açılması əlamətdar hadisələr idi. Hüseyn Cavidin nəşinin uaq Sibirdən Azərbaycana gətirilməsi H.Əliyev siyasətinin məhsulu idi. Bütün bunlar Azərbaycan ədəbiyyatına göstərilmiş qayğının müəyyən bir hissəsidir.

Heydər Əliyev ədəbiyyata dövlətçilik siyasətinin bir hissəsi kimi baxırdı. Azərbaycan dili, ədəbiyyatı, mədəni-mənəvi dəyərləri ümumilli liderin azərbaycançılıq fəlsəfəsinin, müstəqil Azərbaycanın milli və dövlət ideologiyasının əsas mənbəyi hesab oluna bilər. Heydər Əliyev ədəbiyyata xüsusi önəm verirdi. Onun bir fikri bütövlükdə ədəbiyyata, zəngin söz sənətimizə münasibəti üçün epiqraf "Bu gün ümumiyyətlə, müstəqillikdən danışarkən ədəbiyyatımızın xalqımız üçün nə qədər zəngin sərvət olduğunu qeyd etmək lazımdır. Bizim ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz xalqımızın milli sərvətidir və intellektual mülkiyyətidir. Bizim ədəbiyyatımızın xalqımıza etdiyi ən böyük xidmət ondan ibarətdir ki, şairlərimiz, yazıçılarımız öz əsərləri ilə Azərbaycanda, xalqımızda, millətimizdə daim milli hissiyyatları oyatmağa çalışmışlar. Milli özünüdərk, milli oyanış, dirçəliş prosesi xaıqımıza birinci növbədə ədəbiyyatdan keçir."

Ümummilli liderin Azərbaycan ədəbiyyatına, mədəniyyətinə, incəsənətinə yetərincə qayğı, diqqət göstərməsi, gənc istedadların tapılıb üzə çıxarılması üçün xüsusi şərait yaradılması xalqımızın milli dəyərlərinin qorunub saxlanmasına və inkişafına güclü təsir etmişdir.

Açar sözlər: ədəbiyyat, dəyər, dövlətçilik siyasəti, ədəbi irs, millilik.

SUMMARY

In the 20th century, rapid development of all spheres of Azerbaijani culture, wide-scale promotion and great achievements were the direct result of Heydar Aliyev's exceptional historical services. In the provinces under his leadership, the care for our cultural and literary heritage increased to a great extent. He used all the opportunities for Azerbaijan's literature to receive its proper value in the human arena. It is thanks to Heydar Aliyev's policy that Azerbaijani literature has become known all over the world. During Heydar Aliyev's leadership of Azerbaijan, the world-wide anniversaries of the "Kitabi-Dade Gorgud" epic, famous artists such as Fuzuli and Nasimi, the construction of the mausoleums of Molla Panah Vagif, Huseyn Javid, the erection of statues of Imadaddin Nasimi, Nariman Narimanov, and Jafar Jabbarli, our literary and cultural figures the opening of house museums were significant events. Bringing Huseyn Javid's song from Siberia to Azerbaijan was a product of H. Aliyev's policy. All this is a certain part of the care given to Azerbaijani literature.

Heydar Aliyev saw literature as a part of state policy. Azerbaijani language, literature, cultural and moral values can be considered as the main source of the national leader's Azerbaijani philosophy, national and state ideology of independent Azerbaijan. Heydar Aliyev attached special importance to literature. One of his thoughts is an epigraph for his attitude towards literature and our rich art of words. Our literature and culture are the national wealth and intellectual property of our people. The greatest service of our literature to our people is that our poets and writers constantly tried to awaken national feelings in Azerbaijan, our people, our nation with their works. The process of national self-awareness, national awakening, and revival is primarily through literature."

The national leader's sufficient care and attention to Azerbaijani literature, culture, and art, and the creation of special conditions for the discovery and discovery of young talents had a strong impact on the preservation and development of the national values of our nation.

Key words: literature, value, state policy, literary heritage, nationality.

TÜRKİYE'DE HAYDAR ALİYEV HAKKINDA AKADEMİK ALANDA HAZIRLANAN TEZLERİN SİSTEMATİK DEĞERLENDİRMESİ

A SYSTEMATIC EVALUATION OF THESIS IN ACADEMIC FIELD ABOUT HAYDAR ALIYEV IN TURKEY

Özlem TOPCAN

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

ORCID: 0000-0001-6575-4864

ÖZET

Azerbaycan Devleti'nin bağımsızlığını kazanması sonrasında 1993-2003 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı görevini icra eden Haydar ALİYEV ülkenin ekonomik, politik, idari ve hukuki alanda yeniden inşasının mimarıdır. Çalışmamızda Haydar ALIYEV hakkında Türkiye'de akademik alanda yapılan tezlerin sistematik değerlendirmesini yapmak üzere yola çıkılmıştır.

Araştırmanın ortamını Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı (YÖK) tez arşivi veri tabanına kayıtlı tezler oluşturmaktadır. Tarama yapılırken "Haydar ALİYEV" anahtar kelimeleri kullanılmış olup, tez başlığında bahsi geçen kelimelerin bulunduğu tüm yüksek lisans ve doktora tezleri araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışma 2023 yılına kadar yazılmış YÖK tez arşivi veri tabanına kayıtlı olan tezler ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada Azerbaycan eski Cumhurbaşkanı hakkında sadece (11) çalışmaya rastlanmış olup rakamın düşük olduğu değerlendirilmiştir. Bunun üzerine "AZERBAYCAN" anahtar kelimesi kullanılarak tarama yapılmıştır. "AZERBAYCAN" hakkında (1123) adet oldukça yüksek miktarda tez çalışmasına rastlanmıştır.

SSCB'nin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti, ilk yıllarında SSCB'den miras kalan ekonomik sorunları, iç ve dış mihrakların desteklediği suni etnik ayrılıkçı grupların kalkışmalarını ve Ermenistan'ın haksız askeri tacizlerinin neden olduğu Dağlık Karabağ sorununu ajandasında bulmuştur. Ülke iç ve dış problemler karşısında tabiri caiz ise kaos ortamına savrulurken, 1993 seçimlerinde Cumhurbaşkanlığına seçilen Haydar ALİYEV uzun yılların getirdiği devlet adamlığı birikimi ve tecrübesi ile bu savrulmayı durdurmayı başarmıştır. Bölgesinde uyguladığı Rusya, İran, Çin ve Batı devletleri arasındaki dengeli ve akılcı dış politikalar sayesinde Azerbaycan devletini uluslararası arenada saygın bir pozisyona taşımıştır. Milli ekonomik sistemin kurulması yönünde mücadele vermiş, bu kapsamda genç Cumhuriyet'in zengin kaynakları petrol ve doğalgaz gelirlerinin yabancı şirketlerin kasasına değil ülkenin yeniden inşası ve ekonomik kalkınmasına gitmesini sağlamıştır.

"İki Devlet Tek Millet" şiarıyla hareket eden Türk ve Azeri toplumlarının dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin tarihi açısında çok değerli bir devlet adamı olan Haydar ALİYEV hakkında Türkiye'de akademik alanda çok daha fazla tez çalışmasının yapılmasının önemi ve gerekliği noktasında bir farkındalık yaratabilmek bu çalışmanın ana amacı olmuştur. Akademik alanda tez çalışmalarının arttırılmasının Türk dünyası için yeri doldurulamaz yere sahip bulunan Haydar ALİYEV'in, başarılı devlet idaresi uygulamalarının bir ekol haline gelmesini sağlayacağı, bunun gelecekte Türk nesilleri için büyük kıymet arz edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Haydar Aliyev, Azerbaycan**,** Tez İnceleme, Sistematik Değerlendirme.

ABSTRACT
Haydar ALİYEV, who served as the President between 1993-2003 after the independence of the Azerbaijan State, was the architect of the country's economic, political, administrative and legal reconstruction. In this research, we set out to make a systematic evaluation of the theses about Haydar ALIYEV in academic field in Turkey.

The framework of the research consists of the thesis and dissertations completed in the thesis archive database of the Council of Higher Education. While scanning, the keyword "Haydar ALİYEV" were used, and all master's and doctoral theses containing the word mentioned in the thesis title were included in the research. The research is limited to the theses written until 2023 and registered in the Council of Higher Education thesis archive database. According to the results, only (11) studies were found about the former President of Azerbaijan, and the figure was considered to be low. On the other hand, when searching using the keyword "AZERBAIJAN", a very high number of thesis (1123) were found.

The Republic of Azerbaijan, which gained its independence after the disintegration of the USSR, found the economic problems inherited from the USSR in its first years, the uprisings of artificial ethnic separatist groups supported by internal and external conflicts, and the Nagorno-Karabakh conflict caused by the unfair military harassment of Armenia. While the country was thrown into chaos, so to speak, in the face of internal and external problems, Haydar ALİYEV, who was elected to the Presidency in the 1993 elections, succeeded in stopping this drift with his years of leadership accumulation and experience. Aliyev carried the Azerbaijani state to a prestigious position in the international arena thanks to the balanced and rational foreign policies between Russia, Iran, China and Western states that he implemented in his region. He fought for the establishment of the national economic system, and in this context, the rich resources of the young Republic ensured that the oil and natural gas revenues went to the reconstruction and economic development of the country, not to the coffers of foreign companies.

The main purpose of this research is to raise awareness about the importance and necessity of conducting more academic thesis studies in Turkey about Haydar ALİYEV, who is a very valuable national leader in terms of the history of friendship and brotherhood relations between Turkish and Azeri societies, acting with the motto "Two States, One Nation". It is evaluated that increasing the thesis studies in the academic field will enable Haydar ALİYEV, who has an irreplaceable place for the Turkish world, to turn successful state administration practices into a school, and this will be of great value for Turkish generations in the future.

Keywords: Heydar Aliyev, Azerbaijan, Thesis Analysis, Systematic Evaluation.

1.GİRİŞ

Azerbaycan Cumhuriyeti SSCB'nin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanmıştır. İlk yıllarında SSCB'den miras kalan ekonomik sorunları, iç ve dış mihrakların desteklediği suni etnik ayrılıkçı grupların kalkışmalarını ve Ermenistan'ın haksız askeri tacizlerinin neden olduğu Dağlık Karabağ sorununu ajandasında bulmuştur. Ülke iç ve dış problemler karşısında tabiri caiz ise kaos ortamına savrulurken, 1993 seçimlerinde Cumhurbaşkanlığına seçilen

Haydar ALİYEV uzun yılların getirdiği devlet adamlığı birikimi ve tecrübesiyle bu savrulmayı durdurmayı başarmıştır. Bölgesinde uyguladığı Rusya, İran, Çin ve Batı devletleri arasındaki dengeli ve akılcı dış politikalar sayesinde Azerbaycan devletini uluslararası arenada saygın bir pozisyona taşımıştır (Beşikçi 2016, 242-244).

Hazar'ın çevresi, petrol ve doğalgaz açısından zengin bir bölgedir. Sovyet Rusya'nın çöküşü ile birlikte, Hazar çevresinde yeni rekabetler yaşanmaya başlanmıştır. AB, ABD, Rusya ve Çin gibi küresel güçlerin hedefi haline gelen bölgenin geleceğinde Haydar ALİYEV'in akılcı ve dengeli politikaları belirleyici olmuştur. O dönemde Azerbaycan'a, özellikle de enerji sektörüne yapılan yabancı yatırımlar önem kazanmıştır. Karabağ sorununu bu denge politikaları üzerinden takip etmiştir. Kontrolü hiçbir zaman elden bırakmayan ALİYEV, milli ekonomik sistemin kurulması yönünde mücadele vermiş, bu kapsamda genç Cumhuriyet'in zengin kaynakları petrol ve doğalgaz gelirlerinin yabancı şirketlerin kasasına değil ülkenin yeniden inşası ve ekonomik kalkınmasına gitmesini sağlamıştır (Yılmaz 2010, 77-79).

Doğal kaynaklarını ülkesinin ve milletinin çıkarları doğrultusunda kullanma becerisi Azerbaycan'ın zenginleşmesini ve uluslararası alanda prestijinin artmasını sağlamıştır. Uluslararası politikada herhangi bir kutbun tarafı olmamıştır. Denge Politikaları mimarı uygulamıştır (Yılmaz 2010, 87-89).

Azerbaycan, ilk on yıllık süreçte ekonomik kalkınma ve serbest piyasa koşullarına ayak uyduran ekonomik sistem gelişimi için gayret sarf etmiştir. 1994 yılında imzalanan "Asrın Antlaşması'nı hayata geçirmiştir (Hasanoğlu 2020, 229). Uluslararası bağımsız finans çevrelerince yapılan performans ölçümlerine bakıldığında Haydar ALİYEV dönemindeki Azerbaycan ekonomisinin Makroekonomik Performans Endeksinin arttığını görebilmekteyiz.

Ekonomik ve Politik istikrarı sağlamayı hedef edinen Haydar ALİYEV'in Azerbaycan-Türkiye arasındaki işbirliğine her daim büyük önem verdiği, dönemin Başbakanı Süleyman DEMİREL ile yakın dostlukları olduğu bilinmektedir. Sonraki yıllarda da Türkiye'de hükümetler değişse de dostluk ilişkileri artarak devam etmiştir. İki ülke arasındaki yakınlık, yapılan çalışmalarla stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır (Yılmaz 2010, 83-85).

Haydar ALİYEV'in enerji ve finans sektöründeki yatırımlarda bağımsızlık şiarıyla hareket etmiş olmasının meyvelerini bugün Azerbaycan halkı toplamaktadır. Ermenistan tarafından 2022 yılında gerçekleştirilen son askeri saldırılara Azerbaycan'ın cevabı oldukça sert olmuş ve Azerbaycan'ın kati zaferiyle sonuçlanmıştır. Milli birlik ve beraberlik şuuruna katkı sunan bu zaferde Türkiye'nin verdiği destekler Azerbaycan-Türkiye arasındaki kardeşlik hukukunun pekişmesine de neden olmuştur (Nusretoğlu 2022, 9). Dış politikada uyguladığı denge stratejisi sayesinde Batı devletlerinden de Azerbaycan'a yönelik kınama içerikli açıklamalar gelmemiştir. Özellikle Hazar denizi civarındaki doğalgaz ve petrol açısında zengin kaynaklara olan bağımlılıkları Batı devletlerinin Azerbaycan'a karşı olası hareketlerin önünü kesmiştir. Bu durum aslında Haydar ALİYEV'in siyasi tarihe attığı bir imzadır.

Kurumsallaşmaya verdiği önem sayesinde bugün Azerbaycan genç yaşına rağmen tarihi eski devletler ile aynı ligde mücadele etmektedir. Uluslararası organizasyonlar ve çalışmalarda ön saflarda yeralmaya dikkat etmektedir. Hukuki, siyasi ve idari yapısını demokratik ülkeler seviyesine çıkarmak için aralıksız çalışmaktadır (Önen 2021, 923).

Bu araştırmanın amacı çeşitli akademik disiplinlerde Haydar ALİYEV hakkında bilgi sunmak, anlayış kazandırmak ve aynı zamanda Türkiye'de Haydar ALİYEV konusunda yazılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinin sistematik derlemesini oluşturmaktır.

2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın ortamını Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı (YÖK) tez arşivi veri tabanına kayıtlı tezler oluşturmaktadır. Tarama yapılırken "Haydar ALİYEV" anahtar kelimeleri kullanılmış olup, tez başlığında bahsi geçen kelimelerin bulunduğu tüm yüksek lisans ve doktora tezleri araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışma 2023 yılına kadar yazılmış YÖK tez arşivi veri tabanına kayıtlı olan tezler ile sınırlandırılmıştır.

Tablo 1: HAYDAR ALİYEV Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımları

2003	2006	2007	2013	2014	2015	2016	2019	2020	2022	2017		
1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1		
											Toplam:	**11**

Tablo 1 incelendiğinde "Haydar ALİYEV" konusunda ilk tezin 2003 yılında yazıldığı görülmektedir. Akabinde, 2006 ve 2007 yıllarında sadece 2 adet tez bulunmaktadır. 6 yıl sonrasında 2013'den 2016'ya kadar her yıl 1 adet tez yazılmıştır. 2019'da 2 adet , 2020'de 1 adet, 2022'de bir adet ve son olarak 2017'de 1 adet tez yazılmıştır.

Tablo 2: Haydar ALİYEV Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite	**Tez Sayısı**
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ	1
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ	1
ANKARA ÜNİVERSİTESİ	2
MARMARA ÜNİVERSİTESİ	1
ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ	1
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ	1
ATILIM ÜNİVERSİTESİ	1
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	2
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ	1
Toplam	**11**

Tablo 2'de Haydar ALİYEV konusunda yapılmış olan tezlerin üniversite bazında dağılımları verilmiştir. En fazla tez çalışması, (2 adet) tez ile Ankara ve İstanbul Üniversitesi'nde yapılmıştır.

Tablo 3: Haydar ALİYEV Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	**Tez Sayısı**
Türkçe	11
İngilizce	-
Rusça	-
Toplam	**11**

Tablo 3'te Haydar ALİYEV ile ilgili yazılan tezlerin yazım diline göre dağılımı verilmiştir. Yazılan tezlerin tamamı Türkçe dilindedir (11 adet). İngilizce ve Rusça dilinde tez bulunmamaktadır.

Tablo 4: Haydar ALİYEV Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Unvanı	**Tez Sayısı**
Prof. Dr.	5
Doç. Dr.	2
Yar. Doç. / Dr. Öğr. Üyesi	4
Toplam	**11**

Tablo 4'de Haydar ALİYEV alanında yapılan tezlerin danışman unvanı bazında dağılımı gösterilmiştir. En fazla tez danışmanlığını Prof. Dr. (5 adet) unvanına sahip öğretim üyeleri yaparken onları sırasıyla Doç. Dr. (2 adet), Dr. Öğr. Üyesi (4 adet) unvanına sahip öğretim üyeleri takip etmiştir.

Tablo 5: Haydar ALİYEV Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	**Tez Sayısı**
Nicel	1
Nitel	10

Toplam	**11**

Tablo 5'da YÖK tez arşivi üzerinden erişim sağlanan 11 tezin yöntem bakımından dağılımı verilmiştir. Haydar ALİYEV konusunda yapılan tez çalışmalarında nicel araştırma yöntemi (1 adet) ile nitel araştırma yöntemlerine (10 adet) sayıda başvurulduğu görülmüştür.

Tablo 6: Haydar ALİYEV Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Türü	**Tez Sayısı**
Yüksek Lisans	10
Doktora	1
Toplam	**11**

Haydar ALİYEV alanında yapılan tezlerin çoğunluğu (10 adet) yüksek lisans olarak yapılmıştır. Sadece (1) adet doktora tezi mevcuttur.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Araştırmada Azerbaycan eski Cumhurbaşkanı hakkında sadece (11) çalışmaya rastlanmış olup rakamın düşük olduğu değerlendirilmiştir. Azerbaycan - Türkiye arasındaki kültür ve eğitim alanlarında mevcut olan ilişkilerde özellikle Haydar ALİYEV'in şahsiyeti, fikirleri, ideolojik ve stratejik yaklaşımları ve icraatları bakımından irdelenmesi, akademik alanda nitel ve nicel çalışmaların arttırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Akademik alanda tez çalışmalarının arttırılmasının Türk dünyası için yeri doldurulamaz yere sahip bulunan Haydar ALİYEV'in, başarılı devlet idaresi uygulamalarının bir ekol haline gelmesini sağlayacağı, bunun gelecekte Türk nesilleri için büyük kıymet arz edeceği düşünülmektedir. Haydar ALİYEV`in sahip olduğu devlet tecrübesi ve birikimiyle kendine özgü Denge Stratejisi kapsamında oluşturduğu politikaların eserlerde, belgelerde, dergilerde, makale ve yazılarda yer alması bunların bilimsel kaynak dokümantasyonu haline gelmesini sağlayacaktır.

Bilindiği üzere algı; insanların dikkatlerini bir yöne çekerek zihinlerinde o şeyle ilgili belli bir bilinç ve idrak oluşturmaktır. Bugün yaşadığımız dönemde bireyler ile ilgili imaj her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Doğru imajın yolu ise doğru olgulara dayanan algılardan geçmektedir. Haydar ALİYEV ile ilgili bu mecrada Türkiye'de çalışmalara ve araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle, günümüz küreselleşme çağında kişi, kurum, nesnenin imajlarının yönetiminde kitle iletişim araçları kadar akademik çalışmalar da etkili olmaktadır.

KAYNAKÇA

1-Beşikçi, Ö. S. (2016), Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16 (2), 237-252.

2. Yılmaz, R. (2010), Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* , 5 (2), 63-93.

3. Hasanoğlu, M. (2020), Kitap Tanıtımı, "Azerbaycan Petrolü Dünya Siyasetinde" Adlı Eser. Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (2), 229-232. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/asyar/issue/59143/850850

4. Önen, L. (2021). 1990 Sonrası Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Sosyo Kültürel İlişkiler. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(61), 923-932.

5. Nusretoğlu, T. (2022). Bağımsızlığının İlk Yıllarında Azerbaycan'ın Sosyokültürel Öze Dönüş S SSCB'nin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan üreci Ve Türkiye'nin Rolü. *Karadeniz Araştırmaları*, (73), 1-11.

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'DA YEREL YÖNETİMLER VE REFORM ÇALIŞMALARI

LOCAL GOVERNMENTS AND REFORM STUDIES IN AZERBAIJAN DURING HAYDAR ALIYEV PERIOD

Doç. Dr. Oğuzhan ERDOĞAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Belediye Başkan Yardımcısı,

ORCID: 00000-0003-3809-6688

ÖZET

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ne bağlı bulunan ülkelerin dağılması sonucu kurulan ülkelerden biri olan Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından yönetsel anlamda birçok reform gerçekleştirilmiştir. Ülkenin yönetim yapısında, kültüründe ve idari örgütlenmesinde genel anlamda Çarlık Rusya'sı ile özellikle Sovyetler birliğinin izleri görülmektedir. Çarlık Rusya döneminde Azerbaycan'ın yönetim yapısı "guberya" (İl/eyalet) sistemi ve general gubernatörler (askeri valiler) şeklinde oluşmuşken, Sovyetler Birliği döneminde "rayon" (il/ilçe) sistemi, "yerel sovyet" örgütlenmesi ve "icra komiteleri" idari yapıyı oluşturmuştur. Azerbaycan'da yerel yönetimlerin yapılandırılması ise SSCB sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Bu süreç, Soğuk Savaş sonrası Avrupa ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve entegrasyonun sağlanmasının bir gereği olarak hayata geçmiştir. Azerbaycan'ın Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı kabul etmesi ise reformların uygulanmasında yol gösterici olmuştur.

Azerbaycan'da yerel yönetim birimleri belediye, icra hakimiyeti ve özerk birimlerden oluşmaktadır. SSCB sonrası Azerbaycan devlet örgütlenmesinin temelleri 1995 Anayasası'na dayanmaktadır. Anayasa'nın dördüncü bölümü ile yerel yönetimlerin statüsü düzenlenmiştir. Azerbaycan'da yerel seçimler, birçok yasal düzenleme yapılmasına rağmen ancak bundan 4 yıl sonra gerçekleştirilebilmiştir. Diğer taraftan özellikle belediyelere vergi oranlarını belirleme yetkisi de verilerek yerel yönetimlerin önemi vurgulanmak istenmiştir. Azerbaycan'da ilk yerel seçimler 2735 belediyede 1999 yılında yapılmıştır. Belediyelerin yanı sıra merkezi yönetimin taşra teşkilatı niteliğindeki icra hakimiyetinden de söz etmek gerekmektedir. Yerel icra hakimiyeti ile belediyeler arasındaki yetki ve sorumluluk dağılımı konusunda bir kargaşa yaşanmaktadır. Bunun temel nedeni, yerel icra hakimiyetinin belediyeler üzerindeki gücünden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada bağımsızlık sonrası Azerbaycan Cumhuriyetinden Haydar Aliyev ile başlayan yerel yönetimlerde yaşanan reformlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Haydar Aliyev, Yerel Yönetimler, Reform, Yerel Yönetimlerde Reform.

ABSTRACT

After the declaration of independence of Azerbaijan, one of the countries established as a result of the disintegration of the countries affiliated to the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), many administrative reforms were carried out. The traces of the Tsarist Russia in general and the Soviet Union in particular are seen in the administrative structure, culture and administrative organization of the country. While the administrative structure of Azerbaijan was formed in the form of "guberya" (province/state) system and general gubernators (military governors) during the Tsarist Russia period, the "rayon"

(province/district) system, "local soviet" organization and "executive committees" were formed in the Soviet Union period. created the administrative structure. The structuring and strengthening of local governments in Azerbaijan took place in the post-USSR period. This process was realized as a requirement of strengthening relations with Europe and integration with Europe after the Cold War. Azerbaijan's acceptance of the European Charter of Local Self-Government was decisive in the reforms that took place.

Local government units in Azerbaijan consist of municipality, local district governorship and autonomous units. The foundations of the state organization of Azerbaijan after the USSR are based on the 1995 Constitution. The status of local governments is regulated in the fourth section of the Constitution. Local elections in Azerbaijan could only be held after 4 years, despite many legal regulations. On the other hand, important tasks have been given to local governments in terms of establishing and placing the local tax system. The first local elections in Azerbaijan were held in 1999. As a result of these elections, 2735 municipalities formed local government units in Azerbaijan. It is also necessary to mention the executive dominance, which is effective in the local sense together with the municipalities and can be expressed as the provincial organization of the centre. The distribution of authority and responsibility between the local executive dominance and the municipalities is seen as a very important issue. The main reason for this is the effectiveness of the local executive dominance over the municipalities. In this study, the reforms in local governments that started with Heydar Aliyev from the Republic of Azerbaijan after independence are discussed.

Keywords: Azerbaijan, Haydar Aliyev, Local Administrations, Reform, Reform in Local Administrations

1. GİRİŞ

Azerbaycan 1991 yılında SSCB'den Bağımsızlığını kazandıktan sonra, hızlı bir ekonomik ve sosyal kalkınma süreci içerisine girmiştir. 70 yıllık SSCB dönemindeki siyasi ve idari yapıyı bir anda değiştirmek ise belirli bir sürece ihtiyaç duymaktadır. Azerbaycan 1991 yılından itibaren yerel yönetimleri de içerisine alan kamu yönetimi sistemini oluşturmaya devam etmektedir. Yapılan yeni düzenlemelere rağmen, eski sistemin etkisi ve ağırlığının devam ettiği görülmektedir. Haydar Aliyev döneminde başlayan reformlarla birlikte 1995 yılında yapılan Azerbaycan Anayasası ile kamu yönetimi ve hukuk alanında birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak bu çalışmalar yeni bağımsızlığını elde eden bir devlet olması hasebiyle daha çok merkeziyetçi bir yapı etrafında gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'da kamu yönetimi içinde oluşturulan tek yerel yönetim birimi belediyelerdir. Bununla birlikte, yerel icra hakimiyeti (kaymakamlıklar) de bir yerel yönetim birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Belediye başkanı ise belediye meclis üyeleri arasından merkezi yönetimle işbirliği içerisinde seçilmektedir. Azerbaycan'da özellikle kamu maliyesi, vergi sistemi ve yerel bütçe, SSCB sonrası dönemin gereklerine uygun olarak yeniden kurgulanmıştır (Alçiçek, 2019: 218). Bu çalışmada özellikle Azerbaycan'ın kuruluş yıllarında Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev döneminde yerel yönetimler konusunda yapılan reformlar ele alınmıştır.

2. HAYDAR ALİYEV DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'DA YEREL YÖNETİMLER VE REFORM ÇALIŞMALARI

1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da yerel yönetimler uzun süre Çarlık Rusya'sı ile Sovyetler Birliğinin kontrolü altında varlığını sürdürmüştür. Bağımsızlık sonrası Avrupa Birliği'nin de etkisiyle ülkede yerel özerklik kavramı çerçevesinde yerel yönetim yapısının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çalışmada sadece Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan'da yerel yönetimler ve reform çalışmaları ele

alınmaktadır. 2003 yılında Cumhurbaşkanı olarak seçilen İlhan Aliyev dönemi ise değerlendirilmemiştir.

2.1. Azerbaycan'da Yerel Yönetimlerin Gelişimi

Azerbaycan yaklaşık 70 yıl Sovyetler birliğinin himayesinde varlığını sürdürmüştür. 1991 yılında bağımsızlığını ilan edinceye kadar da ülkede Sovyet Döneminin otoriter yönetim anlayışı ve buna bağlı siyasal kültür ön plana çıkmıştır. Çarlık Rusya döneminde Azerbaycan'ın yönetim yapısı "guberya" (İl/eyalet) sistemi ve general gubernatörler (askeri valiler) şeklinde oluşmuşken (Güler, 1992: 58), Sovyetler Birliği döneminde "rayon" (il/ilçe) sistemi, yukarıdan aşağıya delege sistemine göre oluşturulan "yerel sovyet (meclis)" örgütlenmesi ve "icra komiteleri" idari yapıyı oluşturmuştur (Hüseyn vd. 2013: 164). Köy meclislerini doğrudan halk seçmiş, bunların delegeleri ikinci kademe olan kırsal bucak (volost) meclislerini, bucak delegeleri ilçe (uyezd) meclislerini, ilçe meclis delegeleri ile kent meclis delegeleri de birlikte il (guberniya) meclislerini oluşturmuştur (Hüseyn vd. 2013: 164; Hasanoğlu, 2019: 127). Azerbaycan SSCB Anayasasına göre yerel sovyetlere gizli oylama, eşit ve doğrudan seçimle 2.5 yıllık bir süre için seçilinmiştir. Yerel sovyetlerin yönetim kurulu, icra komitesi olarak çalışmıştır. Bu icra komitesi yerel hizmetlerin gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Yerel sovyetler toprağın kullanımı, doğanın ve çevrenin korunması, imar, inşaat, işgücü, mal ve hizmet üretimi, sosyal ve kültürel etkinlikler ve ekonomik faaliyetler gibi hizmetleri yerine getiren güçlü yetkilerle donatılmıştır. Bu dönemdeki yerel yönetimleri ve yerel meclisleri gerçek anlamda bir yerel meclis gibi düşünmemek gerekmektedir. Dolayısıyla Sovyet döneminde Azerbaycan'da yerel yönetimlerden bahsetmek mümkün değildir. Azerbaycan yerel yönetimlerinin temini oluşturan yerel sovyetler merkeze eklemlenmiş küçük özerk olmayan yapılar olarak kurgulanmıştır (Hüseyn vd. 2013: 164).

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra otoriter hegemonyanın dağılması sonucu Azerbaycan kapalı toplum yapısından açık toplum yapısına geçmiş, modern topluma ayak uydurma adına çeşitli reformlar gerçekleştirmiştir. Bu yeni dönemde devlet yönetimine ve yerel yönetimlere hakim olan Sovyet etkisi azalmış, Avrupa merkezli yapılanma giderek artmış ve Avrupa ile entegrasyonu sağlamaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile birlikte Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev başkanlığındaki devlet komisyonu tarafından 12 Kasım 1995 yılında ilk anayasa hazırlanmıştır. Bu anayasa ile birlikte Azerbaycan devlet yapılanmasının temelleri atılmıştır. Bu anayasanın 4. Maddesinde de yerel yönetimlerin hukuki statüsü düzenlenmiştir. Azerbaycan'da yerel yönetimlerle ilgili düzenlemelerin anayasada yer almasına rağmen devlet yapılanmasının tam olarak gerçekleştirilmesi için ilk yerel seçimler 4 yıl sonra gerçekleşmiştir (Rehimli, 2020: 374-375).

Ülkede yerel seçimlerin biran önce yapılma iradesinin gösterilmesinde Azerbaycan'ın Avrupa Konseyine üyeliği için demokratik ve özerk yerel yönetimler kurma ön şartının getirilmesinin rolü de büyüktür (Elma, 2004: 208). Bu çerçevede Azerbaycan'da yerel yönetimlerin gelişiminde Avrupa Birliği'nin önemli bir etkisi de mevcuttur. Azerbaycan'da belediyeleşme sürecinde "Belediye Seçimleri Yasası, Belediyelerin Durumu Hakkında Kanun", 1999 tarihinde çıkarılan, "Belediyelerin Statüleri Hakkındaki Kanun" ve "Belediye Seçimleri" ile Anayasadaki düzenlemeler bugün ülke belediyeleriyle ilgili temel hukuki çerçeveyi oluşturmaktadır. Azerbaycan'da Haydar Aliyev döneminde yerel yönetimlerde yaşanan reform çalışmalarına aşağıda yer verilmiştir (Arıtürk ve Negiz, 2018: 870).

Azerbaycan'da yerel yönetimleri oluşturan önemli yapılardan biri icara hâkimiyetleri (yerel valilikler-kaymakamlıklar)dır. 18 Ekim 1991 yılında çıkarılan fermanla(karar) iller, ilçeler ve kasabalarda Cumhurbaşkanı tarafından atanan ve sadece ona bağlı olarak çalışan İcra

Hakimiyeti başkanı görevlendirilmiştir (Alçiçek, 2019: 221). Bu görevlendirmeyle birlikte Sovyetler Birliğinden kalan halk deputatları ve onların yürütme komitelerinin görevlerine son vermek ve merkezi yönetimin taşra teşkilatlarını da Sovyetlerin etkisinden kurtarmak amaçlanmıştır. Yerel icara hakimiyeti başkanı merkezi yönetimin bir nevi taşradaki temsilcileridir (Hasanoğlu, 2008: 83). Bu kurumların görevi vatandaşların haklarının korunması, vatandaşların yaşam kalitesinin artırılması, sosyo-kültürel gelişimi sağlamak, kanunların uygulanmasını teşvik etmek şeklinde belirlenmiştir. İcra hakimiyeti başkanları yılda bir kereden az olmamak şartıyla düzenli olarak Cumhurbaşkanına rapor vermekle de mükelleftir (Hüseyn, 2013: 165). Azerbaycan Cumhuriyetinin Anayasasının 124. Maddesinde yerel icra hakimiyeti (Yerel Yürütme Hakimiyeti), yerel yürütme organlarının başkanlarınca kullanılmaktadır. Cumhurbaşkanı yerel icra hakimiyeti başkanlarının atanması, görevden alınması, organlarının, görev ve yetkilerinin belirlenmesinden sorumludur.

Çalışmayı daha da derinleştirirsek Azerbaycan'da yerel yönetimlerin taşra boyutu ile yerel yönetimler boyutu vardır. Azerbaycan'da merkezi yönetimin taşradaki uzantıları olarak, Rayonlar, Saharlar ve Nahçihan Özerk Bölgesi ile yerel yönetimler olarak tek bir kurum olan belediyeler vardır (Amirov, 2006: 37).

Rayonlar: Azerbaycan'da SSCB döneminden kalma 66 tane rayon bulunmaktadır. Bu rayonların başında icra hakimiyeti başkanı bulunmaktadır. Rayonlardaki icra başkanları Türkiye'deki valiler ve kaymakamlar gibidir. Bunlar Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta ve görevlerinden alınmaktadır (Uçar vd., 2021: 127).

Saharlar: Azerbaycan'daki önemli yönetim birimlerinden biri de saharlardır. Saharların başında Cumhurbaşkanı tarafından atanan Merh'ler bulunmaktadır. Merkh, çalışmalarında nüfusa göre belirlenmiş Sahar İcra Komitesi aracılığıyla yürütmektedir. Söz konusu komite üyeleri hükümetle işbirliği içinde Merkh'in önerisi üzerine atanmaktadır (Uçar vd., 2021: 127).

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti: Azerbaycan Cumhuriyeti içinde özerk bir cumhuriyet statüsünde bulunan Nahcivan, aynı zamanda Türkiye ile de sınırı bulunmaktadır. Anayasaya göre Nahcivan'da yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin bulunduğu özerk bir siyasal yapılanma mevcuttur. 5 yıllık bir süre için 45 üyeden oluşan Nahcivan Meclisi, yerel vergilendirme, ekonomi politikaları, sosyal güvenlik, çevre koruması, turizm, Sağlık, bilim ve kültür gibi alanlarda yasalar çıkarabilmektedir (Uçar vd., 2021: 127). Nahcivan Özerk Cumhuriyeti yerel yönetim yapısı olarak 8 Rayon'dan oluşmaktadır. Nahcivan kenti dışında ise özerk bölgede belediye yönetimi yoktur. Taşra örgütlerinin ve belediye yönetiminin çalışma esasları, görev ve yetkileri Azerbaycan Cumhuriyeti yasalarıyla düzenlenmektedir Parlak, 2018: 130-131).

Bunun yanında Başkent Bakü, Azerbaycan'ın ekonomik, politik ve sosyal yaşamında en önemli yere sahip bir şehir olmakla beraber yerel yönetimler açısından da önde gelen bir yönetim alanıdır. "Büyük Bakü" tabir edilebilen bu yönetim alanı 11 ana bölge, 48 yönetim biriminden oluşmaktadır (Parlak, 2018: 131).

Belediyeler: Azerbaycan yerel yönetimlerin yapısı Azerbaycan Anayasasının Dördüncü bölümünde "Yerel Yönetimler" başlığı altında ele alınmıştır. Azerbaycan'da yerel yönetim birimi olarak sadece belediye vardır. Yerel yönetimler köy, kasaba ve kent belediyelerinden oluşmaktadır. Anayasanın 142. maddesinde, Belediyelerin seçim esasına göre kurulacağı ve belediye seçimleri usullerinin ise kanunla gerçekleşeceği belirtilmiştir. Belediyelerin çalışma şekillerini düzenleyen 143. madde ise belediyelerin çalışmalarını toplantılar, daimi ve diğer komisyonlar aracılığıyla yürüteceği ve belediye toplantılarının belediye başkanının çağrısı

üzerine düzenleneceği belirtilmiştir. 2003 yılın itibarıyla Azerbaycan'da 2783 belediye bulunmaktadır.[1] Azerbaycan'da belediyeler idari birim oluşturabilmekte, arazi ve emlak edinebilmekte, personel istihdam edebilmekte ve kendi bütçesini oluşturabilmektedir. Yine Azerbaycan'da belediyelerin kurulmasına, sınırlarının değiştirilmesine ve kapatılmasına o yer insanının görüşleri de dikkate alınarak Milli Meclis tarafından karar verilmektedir. Azerbaycan'da belediyelerin hizmette yetersiz kalması durumunda Milli Meclis tarafından ilgili belediyenin savunması alınarak geçici bir süre ile faaliyetleri durdurulabilmektedir. Bu konuda son karar mercii Merkez Seçim Komisyonundadır. Bu komisyonun kararına göre o yerde belediye seçimlerinin yenilenmesine de karar verilebilmektedir (Mecek, 2018: 69-70).

Azerbaycan'da yerel yönetimlerin karar organı belediye meclisleridir**.** Meclis üyeleri 5 yıllık bir süre için seçilmektedir. Belediye başkanını meclis üyeleri kendi aralarından seçmektedir. Meclis üyeleri her bir belediyenin nüfusuna göre belirlenmektedir. Buna göre 500 kişiden az olan yerlerde 5 üye, 5000-1000 kişi 7 üye, 1000-5000 kişi 9 üye, 5000-10000 kişi 11 üye, 10000-20000 kişi 13 üye, 20000-50000 kişi 15 üye, 50000-10000 kişi 17 üye, 100000 kişiden çok 19 üye belediye meclis üyesi olarak seçilmektedir (Hüseyn, 2013: 165). Azerbaycan Anayasası'nın 144. maddesine göre belediyenin yetkileri:

- Belediye üyelerinin yetkilerinin tanınması, kanunla belirtilen durumlarda yetkilerinin kaybedilmesi veya sona erdirilmesi;
- Belediyenin İçtüzüğünün onaylanması;
- Belediye Başkanının, yardımcılarının, daimi ve diğer komisyonların seçimi;
- Belediye vergilerinin ve resimlerin belirlenmesi;
- Yerel bütçenin ve onun kullanılması ile ilgili raporun onaylanması;
- Belediye mülkiyetine sahip olma, ondan yararlanma ve onlara ilişkin emirler verme;
- Yerel sosyal güvenlik ve sosyal gelişme programlarının kabulü ve uygulanması;
- Yerel ekonomik gelişme programlarının kabulü ve uygulanması;
- Yerel ekoloji programlarının kabulü ve uygulanmasından oluşmaktadır.

Bunun yanında aynı maddenin I. fıkrasında "Belediyelere yasama ve yürütme organları tarafından da diğer görevler de verilebilir. Bu görevlerin uygulanabilmesi için belediyeye gerekli ödenek de ayrılmalıdır. Bu gibi görevlerin yerine getirilmesini yasama veya yürütme organları denetler." şeklinde de geniş bir görev tanımlaması da yapılmaktadır. Bu fıkra yerel yönetimlerin idari özerkliğini zedelemektedir. Anayasanın 145. maddesinde, "belediye toplantılarında görüşülen konularla ilgili kararlar kabul edileceği, belediye kararlarının, belediye üyelerinin salt çoğunluğu ile alınacağı ve yerel vergi ve resimler ile ilgili kararlarında, üyelerin üçte iki oy çoğunluğu ile kabul edileceği belirtilmiştir". 146. madde de ise "belediyelerin mahkeme tarafından korunmasına, devlet organları kararları neticesinde ortaya çıkmış ilave harcamaların ödenmesine güvence verilmektedir." Böylece belediye tüzel kişilikleri mahkemeler tarafından koruma altına alınmış, yine devlet tarafından verilen görevler neticesinde yapılan harcamaların ödenmesi konusunda da güvence verilmiştir. Yanı sıra Anayasanın 150. maddesinde "Belediyeler tarafından kabul edilen kararlar hak-adalete uygun olmalı, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına, kanunlarına, fermanlarına, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının fermanlarına, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarına aykırı olmamalıdır. Bu durum belediyeler tarafından yapılan düzenlemelerin normlar hiyerarşisi içerisinde en alt sıralarda yer aldığını göstermektedir. Azerbaycan'da belediyeler bünyesinde hizmetlerin yürütülmesi noktasında birimler ve şubeler de kurulabilmektedir. Bu birim ve şubelerin idarecilerini belediye başkanları atamaktadır.

[1] 2019 yılı itibarıyla Azerbaycan'da 1.606 belediye bulunmaktadır.

Azerbaycan'da yerel yönetimlerin temel geliri vergi ve ödenişlerden (harç) oluşmaktadır. Azerbaycan'da vergi gelirleri; emlak vergisi, toprak vergisi, maden vergisi ve menfaat vergisinden oluşmaktadır. Vergi oranları ise belediyeler tarafından belirlenmektedir. Bu durum belediyelerin mali özerkliğini sağlama açısından olumlu bir adımdır. Belediyelerin gelirleri arasında yer alan ödenişler ise, reklam harçları, otopark harçları, belediyeye ait mülklerin satışında doğan harçlar, belediye tarafından toprak sahası olarak belirlenen alanların farklı hizmetlere yönelik kiralanması sırasında alınan harçlar, sağlık ile ilgili harçlara ve turizm gibi faaliyetlere bağlı olarak alınan harçlardan oluşmaktadır.

SONUÇ

Uzun bir süre SSCB hakimiyetinde kalan Azerbaycan'da Sovyetler Birliğinin her alanda etkisi büyüktür. SSCB'nin merkeziyetçi devlet yapılanması; Azerbaycan devlet yapılanması ve yerel yönetimlerine de sirayet etmiş, bu durum merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasındaki görev, kaynak ve yetki dağılımında da kendini göstermiştir. 1991 yılında Azerbaycan'ın Sovyetler Birliğinden bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanlığı döneminde ülke yönünü batıya çevirmiş ve Avrupa Birliğinin de etkisiyle yerel yönetimlerde birçok reform gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde yerel yönetim birimi olarak belediyeler ön plana çıkmıştır. Azerbaycan'ın 2001 yılında imzaladığı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına uygun olarak yerel yönetimlere ilişkin kapsamlı reform çalışmaları ise devam etmektedir. Ancak günümüzde Azerbaycan'da yerel yönetimler genel anlamda merkezi yönetimin hem idari hem de mali anlamda etkisi altındadır. Yerel yönetimlere yetki devri konusunda çalışmalar ise yavaş ilerlemektedir.

Azerbaycan'da yerel yönetimler gelişme eğilimindedir. Ancak yerel yönetimlerin hem idari hem de mali anlamda etkin hale gelmesi ve güçlenmesi için birçok yeni düzenlemeye ve iradeye ihtiyaç duyulmaktadır. Azerbaycan belediyelerin kurumsallaşamama, tecrübe eksikliği, idari ve mali yetersizlik, yeterli hizmet üretmeme, demokratikleşme ve şeffaflıkta yaşanan sıkıntılar, denetim yetersizliği, teknik yetersizlik, halkın güvenini kazanamama gibi problemleri vardır. Azerbaycan'ın SSCB geleneğinden gelmesi merkeziyetçi ve totaliter bir geleneğe sahip olması toplumsal bilincin kökten değişmesi ve demokrasinin yerleşmesinde zamana ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Azerbaycan'da şehirlerde alt yapının ve yaşam kalitesinin yükselmesi için belediyelerin her yönüyle güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan Azerbaycan için güçlü, demokratik ve özerk belediyelerin ihtiyaç duymaktadır (Alçiçek, 2019: 2018).

KAYNAKLAR

1. Alçiçek, B. A. (2019). Azerbaycan'da Yerel Yönetimler ve Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı, Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 1(39, 217-226).
2. Amirov, Z. (2006). Azerbaycan'da Belediyeleşme Süreci: Problemler ve çözüm yolları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
3. Arıtürk, M. ve Negiz, N. (2018). Türkiye ve Azerbaycan Belediye Yönetimlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(Geybulla Ramazanoğlu Özel Sayısı), 867-886.
4. Azerbaycan Anayasası, 1995.
5. Elma, F. (2004). Türkiye'nin Belediyecilik Deneyimi ve Azerbaycan Belediyeciliği. Yerel Yönetimler, Desantralizasyon ve Azerbaycan Belediyeleri, Qafqaz Üniversitesi Belediyecilik Araştırmaları Merkezi Yayını, Bakü.
6. Hasanoğlu, M. (2019). Kamu Yönetiminin Değişi ve Azerbaycan Yerel Yönetimler Sistemi Üzerindeki Etkisi, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2(1), 111-133.

7. Hasanoğlu, M. (2008). Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi Çabaları. Sayıştay Dergisi, 69, 73-90.
8. Hüseyn R., Ünal, F. Ö. ve Akman, E. (2013). Azerbaycan'da Yerel Yönetimlerin Gelişimi: Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri ve Bakü Kentinin Statüsü Hakkında Bir Değerlendirme, Uluslararası Alanya İşleme Fakültesi Dergisi, 5(1), 163-172.
9. Parlak, B. Azerbaycan'da Kamu Yönetimi Ve Yerel Yönetimler: Yapısal, İşlevsel ve Karşılaştırmalı Analiz, TESAM III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi.
10. Rehimli, R. (2020). Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Yönetimi Yapısı ve Siyasal Sistemi, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 3(1), 364-384.
11. Mecek, M. (2018). Azerbaycan'ın Devlet Yapısı ve Taşra Yönetiminde Merkez - Yerel İlişkileri, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 51-77.
12. Uçar, A., Eryiğit, H. B. ve Topcu, V. (2021). Azerbaycan'da Yerel Yönetimlerin İdari ve Mali Yapısı, (Ed. Çiğdem Akman ve İbrahim Atilla Acar) içinde Dünyada Yerel Yönetimler ve Mali Yapıları, Nobel Yayınları, Ankara.

HAYDAR ALİYEV MERKEZİ'NDE *"SUMAKH"*

"SUMAKH" AT HAYDAR ALIYEV CENTER

Evrim KABUKCU

Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
0000-0003-0258-0881

ÖZET

Azerbaycan, 1991'de bağımsızlığını kazanmasından itibaren, eski Sovyet Modernizmi'nin kuralcı mirasından koparak Bakü'nün altyapı ve mimarisini modernleştirmek ve geliştirmek adına büyük yatırımlar yapmaktadır. Mimari ve sanatın harmanlanması ile şekillenen Azerbaycan Devleti ve halkının geleceğe dair tutumunu yansıtan Haydar Aliyev Merkezi, Bakü'nün ikonik yapılarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Haydar Aliyev Merkezi, Azerbaycan'ın mimarı Haydar Aliyev'in doğumunun seksen dokuzuncu yıldönümü ve Haydar Aliyev Vakfı'nın faaliyet başlamasının sekizinci yıldönümü nedeni ile 5 Kasım 2013'de düzenlenen bir törenle Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de hizmete girmiştir. Merkezin konsept tasarımı Azerbaycan Devleti'nin düzenlediği mimari yarışmayı kazanan mimar Zaha Hadid, detay tasarımı Kıbrıslı Türk mimar Saffet Kaya Bekiroğlu tarafından yapılmıştır. İçinde konser salonu, konferans salonu, kütüphane, müze, sanat galerileri barındıran yapı, DİA Holding adlı bir Türk firması tarafından üç buçuk yılda inşa edilmiştir. İki yüz beş milyon Euro'ya mal olan yapının mimarisi, Azerbaycan mitolojisinde yer alan Hazar Denizi'nin yükselişini yansıtmaktadır.

Keskin açıları ve kavisli hatlarıyla ilgi çeken Haydar Aliyev Merkezi, çeşitli kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Ülkeye ait kültür, tarih ve sanat anlayışını etkileyici bir şekilde yansıtan merkezde ulusal ve uluslararası alanlarda pek çok organizasyon, toplantı ve sergi düzenlenmektedir.

2022 yılında Azeri Türk modacı Rufat Ismayil New York, Paris Moda Haftası'nda yaptığı defilelerin ardından, Azerbaycan Milli Halı Müzesi'nde korunan ve sergilenen kültür mirası tarihi halılarından ilham aldığı kırk beş parçadan oluşan *"Sumakh"* adlı defilesini Haydar Aliyev Merkezi'nde izleyicilere sunmuştur.

Heykeltraş Jorge Marín imzalı, bir ton ağırlığındaki bronzdan yapılmış heykelin önünde sunulan *Sumakh* koleksiyonundan seçilen beş özel *haute couture* elbisenin motiflerinden ilham alınarak yeniden dokunan beş halı, *"Azerkhalca by Rufat İsmail"* adının verildiği halı koleksiyonu olarak modernize edilerek üretilmiştir. Özel kurulan halı atölyesinde yirmi kadın

tarafından halı dokuma tezgahında el işçiliğiyle dokunan halılar ve onlara hayat veren beş elbise Haydar Aliyev Merkezi'nin müze bölümünde sergilenmiştir.

Bu çalışma kapsamında, Azerbaycan'da modern, sıradışı ve fütüristik mimarisi ile Azeri toplumunun geleceğe yönelik yaklaşımının simgesi olan *Haydar Aliyev Merkezi*'nde sunulan gelenekselin modernize edildiği ve gündelik hayata uyarlandığı *Sumakh Koleksiyonu* incelenmiştir. Böylece sanatsal yaklaşımla tekstil ve moda ürünlerinin modernize edilerek bir sanat merkezinde sunulması ve Azeri kültüründeki geleneksel unsurların gündelik yaşama aktarılma süreci nitel olarak irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Haydar Aliyev Merkezi, Sumakh, Tekstil ve Moda

ABSTRACT

Since gaining its independence in 1991, Azerbaijan has been making major investments to modernize and develop Baku's infrastructure and architecture by breaking away from the normative legacy of the former Soviet Modernism. Haydar Aliyev Center, which reflects the attitude of the Azerbaijani state and people towards the future, which is shaped by the blending of architecture and art, stands out as one of the iconic structures of Baku.

Google BookmarkFacebookTwitterDiğer

Haydar Aliyev Center was put into service in Baku, the capital of Azerbaijan, with a ceremony held on November 5, 2013, on the occasion of the 89th anniversary of the birth of Heydar Aliyev, the architect of Azerbaijan, and the 8th anniversary of the Haydar Aliyev Foundation. The concept design of the center was made by the architect Zaha Hadid, who won the architectural competition organized by the Azerbaijan State, and the detail design was made by the Turkish Cypriot architect Saffet Kaya Bekiroğlu. The building, which includes a concert hall, conference hall, library, museum and art galleries, was built in three and a half years by a Turkish company called DIA Holding. The architecture of the building, which cost two hundred and five million Euros, reflects the rise of the Caspian Sea in Azerbaijani mythology.

Attracting attention with its sharp angles and curved lines, Haydar Aliyev Center hosts various cultural events. Many national and international organizations, meetings and exhibitions are held at the centre, which impressively reflects the culture, history and artistic understanding of the country.

In 2022, Azerbaijani Turkish fashion designer Rufat İsmayil presented his fashion show named "*Sumakh*", which consists of forty five pieces inspired by the historical carpets of the cultural heritage preserved and exhibited in the Azerbaijan National Carpet Museum, to the

audience at the Haydar Aliyev Center, after the fashion shows he held at New York and Paris Fashion Week.

Five carpets, inspired by the motifs of five special *haute couture* dresses selected from the Sumakh collection, presented in front of a one tonne bronze sculpture by sculptor Jorge Marín, were produced by modernizing them as the carpet collection named *"Azerkhalca by Rufat İsmail"*. Carpets woven by hand on the carpet weaving loom by twenty women in the specially established carpet workshop and five dresses that give life to them are exhibited in the museum section of the Haydar Aliyev Center.

Within the scope of this study, the *Sumakh* Collection, in which the traditional is modernized and adapted to daily life, presented at the Haydar Aliyev Center, which is the symbol of the future approach of Azerbaijani society with its modern, unusual and futuristic architecture in Azerbaijan, has been examined. In this way, the process of modernizing textile and fashion products with an artistic approach and presenting them in an art center and the transfer of traditional elements in Azeri culture to daily life were examined qualitatively.

Keywords: Azerbaijan, Haydar Aliyev Center, Sumakh, Textile and Fashion

1.GİRİŞ

Bu çalışma kapsamında ilk olarak Haydar Aliyev Merkezi, Azerbaycan Milli Halı Müzesi ve Haydar Aliyev Vakfı'nın kültürel faaliyetleri ve ardından geleneksel halı desenlerinin modernize edildiği *Azerkhalca* by Rufat İsmayil ve *Sumakh* Koleksiyonu'nu ele alınmıştır.

2."DEĞERLERLE GELECEĞE!": HAYDAR ALİYEV MERKEZİ, AZERBAYCAN MİLLİ HALI MÜZESİ VE HAYDAR ALİYEV VAKFI

"Tarih, her zaman her şeyi yerli yerine koyar".
Haydar Aliyev

1967 yılında kurulan Azerbaycan Milli Halı Müzesi, kurulduğu dönemde halı dokuma sanatına ayrılmış tek müzedir. Azerbaycan Halı Sanatı biliminin kurucusu Latif Karimov müzenin kurucusudur, Müzenin kuruluş amacı, Azerbaycan'ın milli mirası olan halı dokuma sanatının eşsiz örneklerini saklamak, araştırmak ve sergilemektir.

İlk kalıcı sergi 26 Nisan 1972'de İç şehir'de (Eski Şehir) bulunan 19. yüzyıl mimari anıtı Cuma Camii'nin binasında açılmıştır. Açılış törenine, kurulduğu ilk günlerden itibaren müzeye büyük destek veren Azerbaycan'ın milli lideri Haydar Aliyev katılmıştır. 1970-

1980'lerde, Haydar Aliyev'in şahsında ülkenin liderliğinin sürekli yardımı ile müze, el sanatları satın almak ve böylece koleksiyonlarını yenilemek için düzenli fırsatlara sahip olmuştur. O yıllarda müze için Azerbaycan halı dokuma sanatının şaheserleri satın alınmıştır. Azerbaycan'ın farklı bölgelerinden halı örneklerinin yanı sıra diğer uygulamalı sanatların eserleri edinilmiştir. Yıllar içinde müze sürekli olarak geliştirilmiş ve Azerbaycan ulusal kültürünün örneklerinin ana depolarından biri haline gelmiştir.

2014 yılında, Haydar Aliyev Vakfı ve UNESCO, Avusturyalı mimar Franz Janz başkanlığında tüm modern gereksinimleri karşılayan Sahil Milli Parkı arazisindeki halı formundaki ulusal kültürün örneklerinin ana depolarından olan yeni müze binasını tamamlamıştır.

Resim1. Azerbaycan Milli Halı Müzesi

Müze, Avrupa Tekstil Ağı (ETN), Avrupa Müze Forumu (EMF), Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), UNESCO ve Üye Devletlerin İnsani İşbirliği Konseyi gibi etkili uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği içindedir.

2004 yılında müzenin katılımıyla *Azerbaycan Halısının Korunması ve Geliştirilmesi* hakkında kanun hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Bu yasa, Azerbaycan halılarının tescilini gerçekleştirmeyi, onların gelişimini korumayı ve desteklemeyi, bilimsel ve metodik eğitimi koordine etmeyi amaçlamaktadır. 2010 yılında Azerbaycan'ın Birinci Başkan Yardımcısı, Haydar Aliyev Vakfı Başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclis üyesi UNESCO ve ISESCO İyi Niyet Elçisi, Mehriban Aliyeva'nın girişimiyle Geleneksel Azerbaycan Halı Dokuma Sanatı, *UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi*'ne alınmıştır.

Resim2. Azerbaycan Milli Halı Müzesinde Korunan Halılar

Resim 3. Mehriban Aliyeva'nın Fransa Kültür Bakanı Frederic Mitterrand ile Görüşmesi, 2011

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 15 Temmuz 2019 tarihli kararnamesi uyarınca Azerbaycan Halı Müzesi, Azerbaycan Halı Dokuma Sanatının yaygınlaşmasına ve tanıtılmasına yaptığı önemli katkılardan dolayı *Ulusal* statü kazanmıştır.

Haydar Aliyev Vakfı, Azerbaycan tarihine bağımsız bir devlet kurucusu olarak giren Haydar Aliyev'in anısına milletinin saygısını ifade etmek istemesi ve O'nun zengin manevi mirasının yansıtılması gerekliliği ve Azerbaycancılık felsefesini yaşatmak ve gelecek nesillerde milli devletçilik fikirlerini geliştirmek amacının önemi altı çizilerek kurulmuştur.

2004 yılından itibaren faaliyetine başlayan Haydar Aliyev Vakfı, eğitim, halk sağlığı, kültür, spor gibi alanlarda çeşitli projeleri hayata geçirerek Azerbaycan toplumunun yeniden inşasına aktif olarak katılmakta ve ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Haydar Aliyev Vakfı Başkanı Azerbaycan'ın First Lady'si ISESCO İyi Niyet Elçisi Mehriban Aliyev'dir.

Geleceğe ilerleyen modern Azerbaycan geçmişine bağlı, kendi özgün değerlerine sahip çıkan bir ülkedir. Milli ve manevi değerleri, tarihi ve geleneklerini birinci önceliği olarak belirleyen Modern Azerbaycan, ülke çapındaki lideri *Haydar Aliyev* aracılığıyla dünyada tanınmaktadır.

Haydar Aliyev'in adını taşıyan Merkez ise modern Azerbaycan'ın ve *modern Bakü*'nün sembolü haline gelmiştir. Haydar Aliyev Merkezi'nin inşası, günümüz Azerbaycan'ının gelişiminin ve onun hem geçmişe hem de geleceğe bağlılığının somutlaşmış halini ifade etmektedir.

Haydar Aliyev Merkezi'nin logosu da bu fikrin bir yansımasıdır. Merkezin logosu, Azerbaycan'ın ileriye dönük özlemlerini, ülkenin ilerlemesini ve geleceğini simgelemektedir. Logonun gümüş rengi, engelleri aşmayı ve bir hedefe doğru ilerlemeyi özetlemektedir. Gümüş rengi liderliğin, mücadelenin, dinamizmin, bilgeliğin, şeffaflığın, gelişimin ve yeniliğin simgesidir. Logonun çizgileri, Haydar Aliyev Merkezi'nin inşasıyla uyum içinde olup, Azerbaycan'ın dinamik gelişimini, ülkenin uluslararası lider olma arzusunu ve vatana ve halka bağlılık gibi değerlerin sürekliliği yoluyla ilerlemesini somutlaştırmaktadır. Haydar Aliyev Merkezi'nin logosu, küresel ve ulusal değerler prizmasından bakıldığında kurumun misyonunu, ulus inşa geleneklerini ve gelecek nesillere aktarılacak mesajı vurgulamaktadır. Merkezin sloganı *"Değerlerle Geleceğe!"* bu fikir üzerine kuruludur.

Resim 4. Haydar Aliyev Merkezi

Merkezin tasarımında tek bir düz çizgi kullanılmamıştır. Binanın üzerindeki çizgiler*, geçmişle bugün* arasında köprü kurmaktadır. Binanın genel şekli, yerden göğe doğru dalga benzeri bir yükselişi ve ardından yeryüzüne kademeli bir alçalmayı andırmaktadır. Bu anlamda, sonsuz bir döngünün tasviridir. Merkezin içi ise müze, sergi salonları ve oditoryumdan oluşmaktadır.

Resim 5. Haydar Aliyev Merkezi İç Mekan

Merkezin içi ve dışı arasındaki ahenkli bağ; bu mekânın cinsiyet, ırk ve köken farkı gözetmeksizin herkese açık olması ve insanları ortak fikirlerle bir araya getirerek yapının algısındaki tüm sınırları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Binanın baskın beyaz rengi, *parlak geleceği* simgelemesinin yanı sıra bir dizi özel mesaj da vermektedir. Bu renk, çok sıra dışı bir doğal ışık yansımasıyla binanın göz alıcı şeklini ortaya koymaktadır.

Haydar Aliyev'in mirasını incelemek, tanıtmak ve korumakla meşgul olan Merkezin en ilgi çekici bölümü Haydar Aliyev Müzesi'dir. Tasarımı ve en son teknolojilerin uygulanmasıyla dikkat çeken Müze, Merkez'in geri kalanıyla uyum içindedir. Müze, Azerbaycan tarihini ve Haydar Aliyev'in yaşamının ve çalışmalarının farklı aşamalarını anlatmaktadır. Bilgiler interaktif bir formatta ziyaretçilere iletilmektedir. Üç katlı müze, ülke çapında lider Haydar Aliyev ile ilgili ilginç gerçekler, fotoğraf ve video materyallerinin yanı sıra bazı benzersiz sergiler sunmaktadır.

Dünyanın en eski halı dokuma merkezi olan Azerbaycan'da bu sanatın gelenekleri yüzyıllar boyunca nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar gelmektedir. Halı motifleri her zaman yeni fikir ve çalışmaların yaratılmasını teşvik etmektedir. Azerbaycan'da halıcılık ekolünün korunmasına, gelişmesine ve dünyada yaygınlaşmasına destek veren Haydar Aliyev Vakfı, bu doğrultuda yurt içinde ve yurt dışında bir dizi proje ve sergiler düzenlemektedir.

Haydar Aliyev Merkezi, 2022 yılında geleneksel halı motifleri üzerine oluşturulan giysilerden oluşan bir defile ve sergiye ev sahipliği yapmıştır. AFFAIR markasının kurucusu Rufat İsmayil tarafından hazırlanan ve eski halı desenlerinden esinlenerek geliştirilen tasarımlara dayalı olarak oluşturulan *Sumakh* koleksiyonu izleyicilere sunulmuştur.

Resim 6. AFFAIR in Carpets *Sumakh*

UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi'nde yer alan Azerbaycan'ın geleneksel halı dokuma sanatı yeni projelerde yeniden beğeniye sunulmaktadır. Ayrıca modacı Rufat İsmayil'in Haydar Aliyev Vakfı'nın desteğiyle Azerbaycan halılarının motifleri, zengin renkleri ve desenleri kullanılarak oluşturduğu ve Azerbaycan'ın Karabağ zaferine adanan *Sumakh* giyim koleksiyonu ile kültürel miras modernize edilerek günümüz dünyasına uyarlanmış ve Azerbaycan kültürü tüm dünyaya tanıtılmıştır.

3. *AZERKHALCA* BY RUFAT ISMAYIL VE *SUMAKH* KOLEKSİYONU

"Kültürü büyük olan bir millet daima ileriye gider, yaşar ve gelişir".
Haydar Aliyev

Azeri Türk modacı Rufat İsmayil, New York ve Paris Fashion Week'te yaptığı defilelerin ardından, Azerbaycan Milli Halı Müzesi'nde korunan ve sergilenen kültür mirası tarihi halılardan ilham aldığı *"Sumakh"* haute couture ve günlük giyim koleksiyonunu, "*Modanın En Büyük Günü"* olarak işaret edilen defilesiyle Haydar Aliyev Merkezi'nde izleyicilerin beğenisine sunmuştur.

Heykeltraş Jorge Marín imzalı milyonluk, 1 ton ağırlığındaki bronzdan yapılmış heykelin önünde sunulan ağırlıklı olarak kahverengi, siyah, kırmızı, krem, mavi renklerinden oluşan, *"Sumakh"* adının verildiği koleksiyon (Resim6-7-8-9-10-11*)*; on yedi *haute couture*, yirmi sekiz parça *affordable luxury* olmak üzere kırk beş parçadan oluşmaktadır.

Resim 7. *Sumakh* Koleksiyonu Defilesi

Resim 8: *Sumakh* Koleksiyonu 1

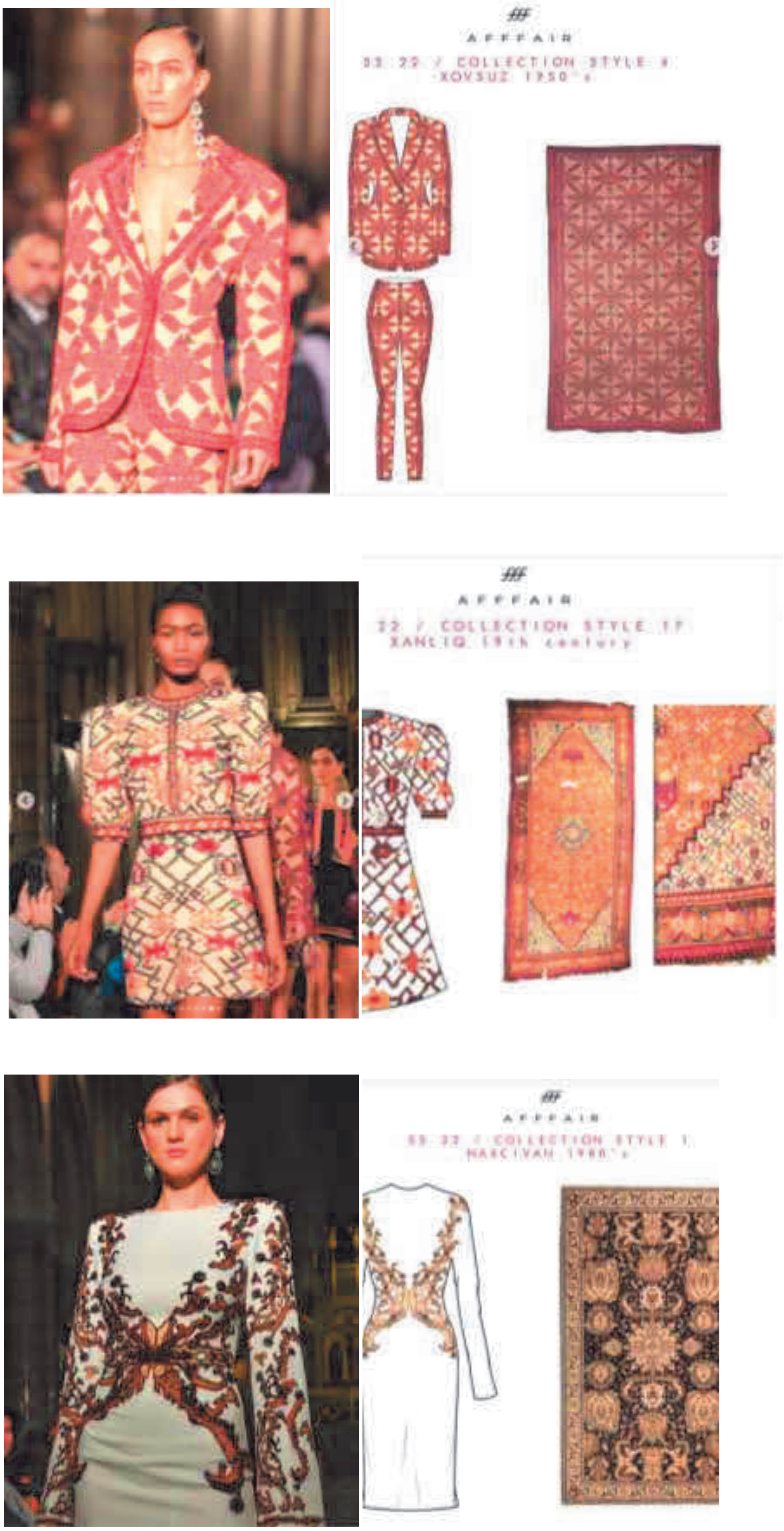

Resim 9: *Sumakh* Koleksiyonu 2

Resim 10: *Sumakh* Koleksiyonu 3

Resim 11: *Sumakh* Koleksiyonu 4

Azerbaycan halılarının üzerinde bulunan *Çelebi, Hanlık, Achma, Yumma, Nalbeki, Gül* desenleri aslına uygun biçimde koleksiyon için hazırlanan kumaşlara yansıyarak benzersiz kostümlerde modern hayata entegre edilmiştir. Kasnak el işçiliği ile kullanılan on beş bin adet yarı değerli taş koleksiyonun güçlülüğünü ortaya koymaktadır. Koleksiyonun tamamı üç ay gibi bir sürede otuz kişilik bir ekip tarafından tamamlanmıştır.

Geçmişin motiflerinin Rufat İsmayil imzasıyla dokuma tezgahlarında yeniden yorumlandığı *Sumakh* koleksiyonundan seçilen beş özel *haute couture* elbisenin motiflerinden ilham alınarak yeniden dokunan beş halı *"Azerkhalca by Rufat Ismayil"* adının verildiği halı koleksiyonu olarak günümüze uyarlanmıştır. Özel kurulan halı atölyesinde yirmi kadın tarafından halı dokuma tezgahında el işçiliğiyle dokunan halılar ve onlara hayat veren beş elbise Haydar Aliyev Merkezi'nin müze bölümünde sergilenmiştir (Resim 6).

Resim 12: Azerbaycan'ın Birinci Başkan Yardımcısı Mehriban Aliyev
"Sumakh" Koleksiyonundan Affair elbisesi -Halı *Pirabadil*

Resim 13: Azerbaycan'ın Birinci Başkan Yardımcısı Mehriban Aliyev
"Sumakh" Koleksiyonundan Affair elbisesi –*Pazrık*

Resim 14: Azerbaycan'ın Birinci Başkan Yardımcısı Mehriban Aliyev
"Sumakh" Koleksiyonundan Affair elbisesiyle

Rufat Ismayil, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in eşi ve Haydar Aliyev Vakfı Başkanı Mehriban Aliyev'e yaptığı özel tasarımlarla moda dünyasında adından sıklıkla söz ettirmektedir. Mehriban Aliyev geleneksel halı desenlerinin modern giysi tasarımlarıyla buluşmasını sağlayan *Sumakh* Koleksiyonu'ndan parçalarla çeşitli uluslararası organizasyon

ve törenlere katılarak Azerbaycan kültürünü simgesel olarak üzerinde taşımaktadır (Resim 12-13-14).

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında, Haydar Aliyev Vakfı tarafından desteklenen, Azerbaycan Milli Halı Müzesi'ndeki halı desenlerinden esinlenilerek üretilen ve Haydar Aliyev Merkezi'nde sunulan *Sumakh Koleksiyonu* incelenmiştir. Zengin Azerbaycan kültür ve tarihini yansıtan koleksiyon, geleneksel motifleri muhafaza eden modern Azerbaycan'ı simgelemektedir.

Haydar Aliyev Vakfı Başkanı Azerbaycan'ın First Lady'si ISESCO İyi Niyet Elçisi Mehriban Aliyev'in uluslararası organizasyonlarda bu koleksiyondan seçimler yapmış olması bu kanaati kuvvetlendirmektedir. Bu bağlamda; geleceğe ilerleyen modern Azerbaycan; geçmişine bağlı, kendi özgün değerlerine sahip çıkan bir ülke olarak milli ve manevi değerleri, tarihi ve geleneklerini liderleri *Haydar Aliyev* aracılığıyla tüm dünyada tanıtmaktadır.

KAYNAKLAR

URL 1. Azerbaycan Milli Halı Müzesi, https://azcarpetmuseum.az/en/museum-history (Erişim tarihi: 23.04.2023)

URL 2. Haydar Aliyev Merkezi, https://heydaraliyevcenter.az/#25_About_the_center (Erişim tarihi: 23.04.2023)

URL 3. Haydar Aliyev Vakfı, https://heydar-aliyev-foundation.org/en/content/view/52/620/Mehriban-%C6%8Fliyeva-Fransan%C4%B1n-m%C9%99d%C9%99niyy%C9%99t-naziri-Frederik-Mitteran-il%C9%99-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9F%C3%BCb/en/content/%2Fen%2Fcontent%2Frss (Erişim tarihi: 23.04.2023)

URL 4. Mehriban Aliyev, https://report.az/en/foreign-politics/president-of-azerbaijan-ilham-aliyev-first-lady-mehriban-aliyeva-attend-opening-ceremony-of-5th-islamic-solidarity-games/ (Erişim tarihi: 23.04.2023)

URL 5. Mehriban Aliyev, https://kids.kiddle.co/images/0/05/First_Lady_of_Azerbaijan_Mehriban_Aliyeva_watched_Lazgi_ballet_in_Samarkand_05.jpg(Erişim tarihi: 23.04.2023)

URL 6. Rufat Ismayıl, https://www.facebook.com/profile.php?id=100064916161402 (Erişim tarihi: 23.04.2023)

URL 7. Rufat Ismayıl, https://www.instagram.com/rufat_ismayil/(Erişim tarihi: 23.04.2023)

URL 8. Rufat Ismayıl Defilesi, https://www.istanbulsanatdergisi.com/haydar-aliyev-kultur-merkezinde-rufat-ismayil-defilesi/(Erişim tarihi: 23.04.2023)

URL 9. Rufat Ismayıl Paris Defilesi,

https://sanat-magazin.com/program/etkinlik/defile/rufat-ismailin-defilesi-paris-fashion-weekte-fark-yaratti/(Erişim tarihi: 23.04.2023)
URL.10.Sumakh,
https://azertag.az/ru/xeber/V_Centre_Geidara_Alieva_sostoyalos_defile_odezhdy_sozdannoi_po_kovrovym_motivam_VIDEO-2164754 (Erişim tarihi: 23.04.2023)

AZERBAYCAN'IN TANINMASINDA KÖKLÜ ETKEN: UMUMLİDER ALİYEV

ROOTED FACTOR IN THE RECOGNITION OF AZERBAIJAN: UMUMLIDER ALIYEV

Prof. Dr. Sedat CERECİ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İletişim Fakültesi,

Hatay/TÜRKİYE

ORCID-0000-0002-3762-6483

ÖZET

Bu çalışma, Azerbaycan'ın milli lideri Haydar Aliyev'in tutkulu inancından yola çıkarak, onun siyasi deneyimi ve milli duyguları ile birlikte Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve kalkınması için verdiği çabayı irdelemektedir. Tarihin yazdığına göre, halkların bağımsızlığı ve devletlerin tanınması çoğunlukla, inançlı ve karalı liderlerle olmuştur. Liderin çocukluğundan itibaren yaşadığı tüm deneyimler inancını ve karalığını güçlendirmiş, seçik ve belirgin bir hedefe doğru ilerlemesini sağlamıştır. Haydar Aliyev, Sovyetler Birliği döneminde kazandığı siyasi deneyimlerin ve Azerbaycan halkının çektiği sıkıntıları gözlemlerinden elde ettiği izlenimlerden yaralanarak bağımsızlık ve kalkınma politikaları geliştirmiştir.Aliyev'i milli lider konumuna taşıyan en önemli özelliği, onun halkının karakterini çok iyi kavraması, halkının ve ülkesinin gücünün farkına varması ve hedeflerine ulaşabileceği konusundaki inancıdır. İnanç ve kararlılık, bir kişinin lider konumuna ulaşmasında başrol oynayan etkenlerdir. Haydar Aliyev, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İçişleri Komiserliği Gizli Arşiv Dairesi Müdürlüğü ve Nahçıvan Halk Komiserliği Konseyi Şube Müdürlüğü, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Devlet Güvenlik Komitesi, Azerbaycan KGB'si Başkanlığı, Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi Genel Sekreterliği, SSCB Bakanlar Konseyi Başkanı Birinci Yardımcılığı gibi görevlerden elde ettiği bürokratik ve siyasi deneyimlerin yanında, halkının şikayet ve beklentilerini çözümleme konusundaki birikimiyle liderliğinin temelini oluşturmuştur. Haydar Aliyev, Azerbaycan halkının bağımsızlık beklentisi doğrultusunda, ülkesinin uluslar arası alanda söz sahibi olması için yüce bir misyon edinmiş ve bu doğrultuda savaşım vererek milli lider olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Haydar Aliyev, Umumlider, Azerbaycan, Bağımsızlık, Kalkınma

ABSTRACT

This study, starting from the passionate belief of the national leader of Azerbaijan Heydar Aliyev, examines his political experience and national feelings, as well as his effort for the independence and development of Azerbaijan. As history writes, the independence of peoples and the recognition of states has mostly been with leaders of faith and determination. All the experiences of the leader since his childhood strengthened his faith and determination, and enabled him to move towards a clear and distinct goal. Heydar Aliyev developed independence and development policies by benefiting from the impressions he gained from the political experiences he gained during the Soviet Union and the observations of the troubles of the Azerbaijani people. her belief that she can achieve her goals. Faith and determination are the factors that play a leading role in reaching a leader position. Heydar Aliyev, Directorate of Secret Archives of the Commissariat of Internal Affairs of the Nakhchivan Autonomous Republic and Branch of the Nakhchivan People's Commissariat Council, State Security Committee of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), Presidency of the Azerbaijan KGB, General Secretariat of the Central Committee of the Azerbaijan Communist Party, Chairman of the USSR Council of Ministers First In addition to the bureaucratic and political experience he gained from duties such as his deputy, he formed the basis of his leadership with his experience in resolving the complaints and expectations of his people. Heydar Aliyev, in line with the expectation of the independence of the Azerbaijani people, had a lofty mission for his country to have a say in the international arena, and by fighting in this direction, he became the national leader.

Keywords: Heydar Aliyev, General Leader, Azerbaijan, Independence, Development

TARİXİN YETİŞDİRDİYİ DAHİ LİDER HEYDƏR ƏLİRZA OĞLU ƏLİYEV
TARİHİN YETİŞTİRDİĞİ DÂHİ LİDER HAYDAR ALİRIZA OĞLU ALİYEV
A GENIUS LEADER BROUGHT UP BY HISTORY HAYDER ALIRZA OGULU ALIYEV

Prof. Dr. Mansim Mammadov Zeynalabdin

Baku Eurasian University,

Head of the department of teaching organization, Bakü/AZERBEYCAN

Aynur Aliyeva Arif

Baku Eurasian University,

Education organization department, senior specialist, Bakü/AZERBEYCAN

ÖZET

Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1923-cü il mayın 10-da Azərbaycanın ən qədim diyarı Naxçıvan şəhərində dəmiryolçu ailəsində dünyaya gəlmişdir. Bu ulu diyar, qədim kök onun dünya görüşündə, mənəviyyatında, əxlaqında və düşüncə mədəniyyətində özünü qoruyub saxlamışdır. Heydər Əliyev intonasiyasında və leksikonunda istər rəsmi, istər qeyri-rəsmi hesab edilən danışıqlarında bu hiss olunurdu. Hədsiz qibtə edilən isə onun müdrikliyi idi. Qərbin kübar, Avropanın sivil davranış mədəniyyəti hesab edilənlərlə müqayisədə Heydər Əliyev öz aliliyini qoruyan şərqli kimi fərqlənirdi. Bu xüsusiyyəti onu hamıdan uca edirdi. Və həyat elə gətirdi ki, sadə və zəhmətkeş ailədə doğulmasına baxmayaraq Azərbaycan xalqının tale yüklü məsələlərinin həllini idarə edən, dağılmaqda olan dövləti yenidən quran, onu qeyri-adi ustadlıq və qabiliyyətlə idarə edən rəhbər Heydər Əliyev qısa zamanda hər kəsin sevgisini, etimadını və rəğbətini qazanmağa müvəffəq oldu. Tarixin yetişdirdiyi nadir şəxsiyyət, Azərbaycanda 20-ci əsrin canlı əfsanəsi, Azərbaycan adlı dövlətin qurucusu və memarı, güclü siyasətçi, hökmü ilə tarixlərdə silinməz iz qoyan dahi öndər Heydər Əliyev tükənməz enerjisi, aydın nitqi və səmimi ünsiyyətinə görə artıq xalqın gözündə əsl rəhbərə çevrilmişdi.

Tarix gələcəyə ötürülən keçmişdir. Özü-özünün tarixçisi olan Heydər Əliyev həm də zamanın tarixini yazan dahi şəxsiyyət idi. O, yaxşı bilirdi ki, insan tarixdə yalnız etdiyi əməlləri ilə qalır. Yaşadığı 3 müxtəlif hakimiyyəti formalaşdırmağa və onu yaşamağa nail olan Heydər Əliyev hər zaman yalnız irəli baxdı, nə olursa olsun bir gün belə xalqın içindən ayrılmadı. Bütün zaman sınaqlarından uğurla çıxmağı bacardı. Onun bir amalı var idi, xalqın milli maraqlarına xidmət etmək.

İstər Dövlət Təhlükəsizlik Orqanlarında, istərsə də Azərbaycan Respubikasının rəhbəri kimi çalışdığı illərdə qətiyyəti və verdiyi cəsarətli qərarları ilə mümkünsüz olan hər bir işin öhdəsindən mövqeyini dəyişmədən gəlirdi. 1944-cü ilin may ayında Dövlət Təhlükəsizliyi Orqanında işə başlayan Heydər Əliyev olduqca güclü kəşfiyyatçı və yüksək səviyyəli təşkilatçı idi. "Duel", "Alagöz", "Duqlas", "Axito", "Naturalist", "İzuver" və bu kimi müxtəlif illərdə Heydər Əliyevin iştirakı ilə keçirilən əməliyyatlar nəinki Azərbaycanda, hətta bir sıra xarici ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarının məktəblərində peşəkarlıq nümunəsi olaraq tədris olunur və öyrənilir. Azərbaycan Təhlükəsizlik Orqanlarının fəxri rəhbəri Ulu Öndərin imzası olan əməliyyatlarda hər bir hərəkətə qarşı hazırlığı və özünəməxsus psixoloji əlaqələri qurması onun çevikliyindən və məharətindən xəbər verirdi. Onu da, qeyd edək ki, Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi və birbaşa iştirakçısı olduğu əməliyyatlar hər zaman uğurla sonlandırılmış və Dövlət Təhlükəsizlik Xidmətinin arxivində tam məxfi qrifi altında saxlanılmışdır. Sitat: “Təhlükəsizlik işçisi yüksək mədəniyyətli, keyfiyyətli işçi olmalıdır. Elə bir işçi ki, şairlə də, bəstəkarla da, yazıçı ilə də, alimlə də, adi vətəndaşla da danışa bilsin. Əgər belə olmasa, o, ağı qaradan, pisi yaxşıdan, cinayəti səhvdən, səhvi cinayətdən ayıra bilməz”. – Ümummmilli lider Heydər Əliyev.

Heydər Əliyev milli varis missiyasını uğurla yerinə yetirən, Azərbaycanın SSRİ-nin tərkibində olan zaman ölkə rəhbəri kimi həmin rejimin fövqündə duraraq vətən xaini ittihamını

qazanmış dahi ədib Hüseyn Cavidin cənazəsinin Naxçıvana gətirilməsində çox böyük təşəbbüs və iradə nümayiş etdirdi. Ədibin sevimli qızı Turan xanım Hüseyn Cavid cisminin vətənə qaytarılmasında öz qətiyyətini göstərən Heydər Əliyevə yazdığı minnətdarlıqda qeyd etmişdir: "Onu da xatırlayırıq ki, bunu eşidən digər millətlər də repressiya qurbanları olan böyük şəxsiyyətlərinin, yaxınlarının cənazəsini öz diyarlarına gətirmək istədilər. Lakin qürbətdən doğma elinə qayıdan, doğma torpağa qovuşan təkcə Hüseyn Cavid oldu." 1992-ci ildə Naxçıvan MR Ali Məclisinin Sədri işlədiyi illərdə Hüseyn Cavidin 110 illiyinin qeyd olunmasını təmin edən Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinə necə yüksək dəyər verdiyini bir daha bəyan etmişdir. Hətta 1996-cı ildə Naxçıvanda Hüseyn Cavidin məqbərəsinin açılışında söylədiyi nitqində bildirmişdir: "Naxçıvan Azərbaycanın gözəl bir guşəsidir. Naxçıvan Azərbaycan xalqının qədim tarixini əks etdirən müqəddəs bir torpaqdır. Naxçıvan böyük şəxsiyyətlər yetişdirmiş bir torpaqdır. Naxçıvan Azərbaycan xalqının tarixini əks etdirən abidələri özündə cəmləşdirən bir diyardır." Bu çıxışı ilə Heydər Əliyev ürəyində Cavid sevgisi ilə döyünən məmləkətinin necə yüksək maddi-mənəvi sərvətə, mədəni irsə malik olduğunu bir daha vurğulamışdır.

Ulu Öndər Azərbaycan dilinə, Azərbaycanın mədəniyyətinə, mənəviyyatına, əxlaqına və mentalitetinə sahib çıxmaqla tolerantlığı, liberallığı, multikultural dəyərləri özündə birləşdirən, multikulturalizm dəyərlərini təbliğ edən hüquqi siyasi sistem qurdu. Dünyada baş verən qlobal problemlərə, hərbi-siyasi münaqişələrin artmasına, irqi ayrı-seçkiliklərə baxmayaraq Azərbaycan çoxmillətli, müxtəlif dinli xalqların yaşadığı ölkə kimi hər zaman öz sabitliyini qoruyub saxlamağı bacarmışdır. Azərbaycanda multikulturalizmin banisi sayılan Ulu Öndər Heydər Əliyev ölkədə yaşayan bütün etnoslara, dinlərə eyni yanaşırdı. Onların rahat, kompakt və sülh içində yaşamaları üçün əlindən gələni edirdi. Məhz bunun təzahürüdür ki, cənab prezident İlham Əliyevin 2016-cı ili "Multikulturalizm ili" elan etməsi ilə Heydər Əliyevin yaratdığı multikultural ənənələrin qorunması siyasətinin uğurla davam etdirilməsini və mədəniyyətlərarası dialoqların yeni mərhələyə qədəm qoymasını xüsusi qeyd etmək olardı. "Azərbaycan bu illər ərzində dünyada multikulturalizmin inkişafına çox böyük töhfələr vermişdir"- deyə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev qeyd edirdi.

Ölkəmizdə yaşayan etnik qruplar və azsaylı xalqlar Azərbaycan dilində sərbəst şəkildə danışmaqlarına baxmayaraq, öz dillərini hal-hazırda da yaşadırlar. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının "Bərabərlik hüququ" adlanan 25-ci maddəsinin tələblərinə görə, irqindən, dilindən, milli və dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, vətəndaşların təhsil hüququna təminat verilib. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 sentyabr 1992-ci il tarixli Fərmanına uyğun olaraq, ümumtəhsil məktəblərində müxtəlif xalqların dillərinin tədrisi ilə bağlı bütün lazımi şərait yaradılıb.

Heydər Əliyev rəhbərlik etdiyi illərdə mədəni və sosial-iqtisadi yüksəlişə gedən yolun məhz təhsildən keçdiyini duyurdu. Ona görə bu sahəyə xüsusi diqqət və maraq göstərirdi. Əbədiyaşar dövlət xadiminin fəaliyyətində təhsil məsələləri önəmli yer tuturdu. Xalqımızın taleyində, inkişaf və tərəqqisində təhsilin xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini hər zaman nəzərə almış, yüksək dəyərləndirmişdir. Savadlı cəmiyyətin formalaşmasında təhsilin mühüm rola malik olduğunu önə çəkərək "həyat bir prosesdir, bu prosesdə uğurla inkişaf etmək üçün insan müasir tələblərə uyğun təhsilə malik olmalıdır" deyə Ümummilli Lider vurğulamışdır.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev ali və orta ixtisas təhsilinin dünya təhsil prosesinə keçidinə xüsusi diqqət göstərmişdir. Qısa zamanda hakimiyyətə gəlməsinə baxmayaraq artıq 1982-ci ildə respublikada ali təhsil ocaqlarının sayında kəskin fərq yaranmışdır. Belə ki, bu say 12-dən 17-yə qədər artmış, təhsilalanların sayı isə 17 mindən 100 minə çatmışdır. 1970-80-ci illərdə ilk dəfə keçmiş SSRİ tarixində dahi rəhbərin təşəbbüsü ilə 170-dən çox ali məktəbdə 250-dən çox ixtisas üzrə təkcə 15 mindən artıq azərbaycanlı gənc təhsil almağa müvəffəq olmuşdur. Və qürur hissi ilə deyəbilərik ki, həmin dövrdə ali təhsil almağa göndərilən təhsilalanların 97,7 %-ni məhz Azərbaycan gəncləri təşkil edirdi.

Ulu Öndərin Azərbaycan tarixi və təhsili üçün etdikləri təbii ki, zamanın tələbindən daha üstün idi. Uzaqgörən siyasi rəhbər və cəsarətli dövlət xadimi kimi atdığı addımlar xalq tərəfindən xüsusilə gənclər tərəfindən böyük həvəs və maraqla qarşılanırdı. Heydər Əliyev həm də orduda savadlı kadrların yetişməsi üçün çalışırdı. 70-ci illərdə Azərbaycanlı gənclərin hərbi təhsilə yiyələnmələri üçün sistemli tədbirlər həyata keçirtməyə başladı. Yaradılmış hərbi liseylərdə və ali

hərbi məktəbdə xeyli sayda Azərnbaycanlı yüksək peşəkar və ixtisaslı hərbi kadrlar yetişdirilmişdir.

Hakimiyyətdə olduğu dövrlərdə Azərbaycan təhsil sistemini daim diqqətdə saxlayan Ulu Öndərin tapşırığı əsasında 15 iyun 1999-cu il sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı qəbul olunmuşdur. 23 iyun 2000-ci ildə Azərbaycan Respublikasının təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün fərman, 4 oktyabr 2002-ci ildə Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəblərində maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi haqqında sərəncam imzalanmışdır. Bu sənədlər təhsil sisteminin dinamik inkişafına özünəməxsus müsbət nəticələrini vermişdir.

Təhsil sahəsində aparılan islahatların vacibliyini vurğulayan Ümummillli Liderin qəbul etdiyi qərar, fərman və sərəncamlar Azərbaycan Respublikasında yerləşən peşə, orta ixtisas və ali təhsil müəssisələrinin inkişafına, kadr potensialının təkmilləşdirilməsinə, dünya standartları səviyyəsində təhsilin keyfiyyətinin artırılmasına xidmət edirdi.

Cəmiyyət həyatının ən önəmli sahələrindən biri olan, millətin gələcəyini təmin edən başlıca amil təhsildir. Azərbaycan təhsilinin infrastrukturunda əsaslı islahatların aparılması ölkəmizin daim artan dinamik inkişafının göstəricisidir. Ölkəmizin gələcəyinin qurucuları olan gənclərin bu gün əsas məqsədləri də məhz təhsildə yüksək keyfiyyətə nail olmaqdır.

Bu gün Azərbaycan təhsil sahəsində həyata keçirilən böyük tədbirlər, qəbul olunmuş Təhsil Qanunu və ona uyğun aparılan islahatlar Azərbaycan təhsil sisteminin dünyaya inteqrasiyasına xidmət etməkdədir. “Hər bir dövlət əgər istəyirsəki öz ölkəsinin inkişafını təmin etsin, öz millətinin elmini, iqtisadiyyatını, incəsənət və mədəniyyətini dünya standartlarına çatdırsın, o mütləq hər şeydən çox təhsilə fikir verməlidir, təhsilin inkişafına səy göstərməlidir, təhsil üçün bütün imkanları yaratmalıdır” deyən ulu öndər Heydər Əliyev təhsil və təlimin intibah dövrünü yaşadığını, qloballaşmada önəmli rola malik olduğunu qeyd etmişdir. Gənclərimizin elmə və təhsilə cəlb olunması Azərbaycan dövlətinin əsas prioritet istiqamətlərindən biridir.

Ali təhsilin inkişafı yolunda Ana dilinin taleyinə, tədrisinə və təkmilləşdirilməsinə biganə qalmayan Ulu Öndər 18 iyun 2001-ci il tarixli “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” fərmanı imzaladı. Belə ki, cəmiyyətdə dilə münasibəti formalaşdıran məhz xalqın özü olduğundan, təhsil sahəsində ana dilinə üstünlüyün verilməsi zərurətini ortaya qoydu. Ana dili hər bir millətin mənəvi sərvəti, mənəviyyatının güzgüsüdür. Bu baxımdan hər millətin inkişafında ən mühüm varlıq və yaşama amili olan dilin müstəsna rolu vardır. Xalqımızın ana dili olan Azərbaycan dilinin inkişafında və onun dünya dilləri içərisində öz layiqli yerini tutmasında da, dilimizin zənginliklərinə yaxından bələd olan Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri olmuşdur. Dilin inkişafını iqtisadi nailiyyətlərdən hər zaman üstün tutan Ulu Öndərimiz yazırdı: “İndi biz dilimizdə sərbəst danışırıq və hər bir mürəkkəb fikri ifadə etməyə qadirik. Bu böyük nailiyyətdir ki, bizim bir millət kimi özümüzə məxsus dilimiz var. O da, o qədər zəngindir ki, dünyanın hər bir hadisəsini biz öz dilimizdə ifadə edəbilirik.”

Tarix göstərir ki, Azərbaycan dili müxtəlif dövrlərdə rəsmən dövlət dili kimi elan edilib bir müddət fəaliyyət göstərsə də, dövlət dili statusu uzun müddət davam edəbilmədi. Yalnız xalqımızın lideri Heydər Əliyev 1969-cu ildə hakimiyyətə gəldikdən sonra milli dilimizin xilaskarı kimi tarixə öz əbədi imzasını qoydu. Bütün sahələrdə, o cümlədən təhsildə, qanunvericilikdə, orduda ana dilinin tətbiq edilməsinə başlanıldı. Ölkə rəhbərinin təşəbbüsü və fəal iştirakı ilə 1995-ci il oktyabr ayının 31-də Konstitusiyanın dövlət dili haqqında maddəsi ilə bağlı keçirilən gərgin və tam demokratik müzakirələr nəticəsində Azərbaycan dilinin qanuni haqqı özünə qaytarıldı. Həmin il noyabr ayının 12-də qəbul olunan Konstitusiyada Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının dövlət dili kimi təsbit olundu. Ümummilli Liderin 9 avqust 2001-ci il tarixli fərmanı ilə avqustun 1-i ölkəmizdə Azərbaycan dili və Azərbaycan əlifbası günü kimi qeyd olunur. 2002-ci il sentyabr ayının 30-da Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında Azərbaycan Respublikasının qanununun qəbul edilməsi, Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi işlədilməsi, onun tətbiqi, qorunması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində daha bir addımdır. Bu sənəd Heydər Əliyevin xalqımıza və onun dilinə tükənməz məhəbbətinin , qayğısının parlaq nümunələrindən biridir. Azərbaycan dilinin inkişafı və onun tətbiqi sahəsinin daha da genişləndirilməsi, kənar təsirlərdən qorunması, habelə bu dilin saflığı, təmizliyi istiqamətində dahi liderin apardığı siyasət bu gün onun siyası kursunun layiqli davamçısı möhtərəm prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla

davam etdirilir. Böyük fəxr və qürur hissi ilə deyəbilərik ki, bu gün dövlət dilimiz olan Azərbaycan dilinin hər tərəfli inkişafı, dünyanın ən mötəbər tribunalarından səslənməsi məhz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilməsindən sonra ölkədə idmana olan münasibət dəyişdi. Ümummilli Lider digər sahələr kimi idmanın da maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi yolunda böyük işlər görüb. Bura ilk növbədə Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin yaradılması, bir çox idman komplekslərinin tikilib istifadəyə verilməsi, Azərbaycan idmançılarının maddi rifahının və həyat tərzinin yaxşılaşdırılması, həmçinin ölkə idmanının gələcək inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi kimi vacib amillər aiddir. İdman böyük diqqət və qayğı tələb edir. Qədim idman ənənəsi ilə seçilən Azərbaycanda bu sahədə mütəxəssislərin yetişdirilməsinə, onlara idmanla məşğul olmaq üçün hər cür şəraitin yaradılmasına və idmançılarımızın beynəlxalq yarışlarda iştirakının təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirən Heydər Əliyevin qeyd olunan məsələlərlə yanaşı, mövcud imkanlardan istifadə etməklə idmanın daha da geniş təbliğinə çalışırdı. Azərbaycanda dövlət səviyyəsində idmana göstərilən qayğı Ulu Öndərin apardığı siyasətin bariz nümunəsidir. İdmanın inkişafına dəstək olub, bu sahəyə ayrılan diqqətin vacibliyini ölkə başçısı çıxışlarında hər zaman vurğulamış, bütün təşkilatları və sahibkarları Aərbaycanın gələcəyi üçün vacib hesab edilən bu böyük işə kömək etməyə çağırmışdır.

Azərbaycan idmançıları arasında böyük nüfuz qazanan Heydər Əliyevin məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində ölkədə idmanın kütləviliyi genişləndi. Dövlətin və prezidentin səylərinin daima bu sahədə olduğunu vurğulayan Ümummilli Lider 1994-cü il iyulun 26-da ölkədə idmana və gəncliyə dövlət qayğısını bilavasitə gerçəkləşdirəcək bir qurum Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyini (indiki Gənclər və İdman Nazirliyi) yaratdı. Gəncləri pis vərdişlərdən, zərərli adətlərdən çəkindirərək idman vasitəsi ilə onları layiqli Azərbaycan vətəndaşına çevirmək, kütləvi bədən tərbiyəsi vasitəsi ilə isə xalqın fiziki sağlamlığına nail olmaq, peşəkar idmançıların uğurlu çıxışlarına kömək edib, onların gözü ilə Azərbaycan adlı məmləkəti dünyaya tanıtdırmaq Heydər Əliyevin idman siyasəti idi.

Ümummilli Liderin Azərbaycan idmanına verdiyi ən böyük töhfə isə heç şübhəsiz ki, məhz onun xeyir-duası ilə İlham Əliyevin 1997-ci ildə Milli Olimpiya Komitəsinə prezident seçilməsi idi. İndi tam qətiyyətlə deyəbilərik ki, Heydər Əliyevin təməlini qurduğu bu siyasət müvəffəqiyyətlə cənab prezident İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir və bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan idmanı bu gün dünyada ən qabaqcıllar sırasındadır. Dünya və Avropa çempionatlarında, Olimpiya və Paralimpiya Oyunlarında, Avropa Olimpiya Festivallarında, Yeniyetmələrin Yay Olimpiya Oyunlarında və bu kimi digər mötəbər yarışlarda Azərbaycan idmanının ən güclü nümayəndələri böyük uğurlara imza atmışlar və qazanmış olduqları medalları dövlətin daimi qayğısı nəticəsində mümkün olmuşdur.

Gənclik bir millətin yaşaması, inkişafı üçün təməl daşıdır. Azərbaycanda gənclər siyasəti Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. 1993-cü ildə xalqın tələb və istəyi ilə hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev bütün problemləri aradan qaldırmaq üçün ilk olaraq gənclərlə görüşməyə qərar verdi. Ulu Öndərin əsas məqsədi yeni nəslin fiziki, mənəvi və psixoloji cəhətdən sağlam yetişməsini, istedadlı gənclərin üzə çıxarılması və onların ölkənin gələcəyinə töhfə verməsini təmin etmək idi. Tarixi görüşdə bu ideyanın gerçəkləşməsinə təkan verdi. Olduqca gərgin və maraqlı diskusiya şəraitində baş tutan görüşdə dahi şəxsiyyət Heydər Əliyev Azərbaycan gəncliyini ölkənin taleyi üçün mühüm işlər görməyə çağırdı. Məhz bu görüşdən sonra gəncliyin inkişafında keyfiyyətcə yeni mərhələnin əsası qoyuldu və dövlət gənclər siyasəti öz nəticəsini verməyə başladı. 1995-ci ilin sonlarında gənclər təşkilatlarını bir araya gətirən və onların fəaliyyətini əlaqələndirən Gənclər Təşkilatları Milli Şurasını formalaşdırdılar. 1996-cı il fevral ayının 2-də Ümummilli Lider Heydər Əliyevin birbaşa təşəbbüsü ilə Respublika Gənclərinin I Forumu keçirildi və gənclərin fəaliyyət platforması qəbul edildi. Gənclərlə keçirilən görüş, həmçinin Qeyri-Hökümət Təşkilatlarının institusional inkişafı sahəsində beynəlxalq təcrübənin Azərbaycanda tətbiqinə şərait yaratdı. Qeyri-Hökümət Təşkilatlarının fəaliyyətinə təkcə Bakıda yox Azərbaycanın bütün şəhər və rayonlarında sözün əsl mənasında yaşıl işıq yandırıldı. O dövrün şərtlərinə görə bu ən cəsarətli addım idi. Keçmiş Sovet ölkələrindən hələ heç biri buna cəsarət etməmişdir.

"Siz əziz gənclər müstəqil Azərbaycan Respublikasının nə qədər çətinliklə başa gəldiyini dərk edərək müstəqil Azərbaycan Respublikasının gələcəyini qoruyub saxlayacaqsınız. Mən buna əminəm!" deyən Ümummilli Lider Heydər Əliyev gənclər qarşısında tarixi vəzifə qoymuşdur. Müstəqil Azərbaycanın bu günü və gələcəyi haqqında hər bir Azərbaycan gənci düşünməlidir. 1997-ci il fevral ayının 2- dən başlayaraq Azərbaycanda "Gənclər Günü" qeyd olunandan sonra digər MDB ölkələrində və həmçinin Şərqi Avropada da bu gün qeyd olunmağa başlandı.

2007-ci ilin "Gənclər ili" elan edilməsi il bağlı sərəncam gənclərin ölkənin ictimai-siyasi və mədəni həyatında fəallığının daha da yüksəlməsinə səbəb olmuşdur. 2011-ci ildə Gənclər Fondu yaradıldı. Azərbaycanda Könüllülük Hərəkatı geniş vüsat aldı.

Qürurla demək olar ki, bu gün Azərbaycan gəncliyi üzərinə götürdüyü vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gəlməyə çalışır və bunu bacarır. Ölkəmizin ictimai-siyasi, iqtisadi həyatında gənclər olduqca fəal mövqeyə malikdirlər. Hazırda isə cənab prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə gəncləri aparıcı qüvvəyə çevirmək və onların sosial-iqtsadi problemlərinin həllini təmin etmək məqsədi ilə böyük işlər görülür. Bütün bunlar isə Azərbaycan gəncliyinin sabahına inamla baxmağa əsas verir. Bu təşəbbüslər və təşkilatlanmalar təbii ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin ölkəmizdə yaratdığı demokratik mühitin nəticələri idi. İndi isə əsas amal bu günə kimi formalaşan gənclər ordusunu heç bir itki vermədən gələcəyə doğru aparmaqdır. Şübhəsiz ki, bu belə də olacaq. Çünki Azərbaycan gəncliyinin İlham Əliyev kimi prezidenti və səmimi dostu var. I Avropa Oyunlarında, 2017-ci ildə İslam Oyunlarında, 2016-cı ildən keçirilən Formula 1 yarışlarında minlərlə Azərbaycan gənci könüllü olaraq fəaliyyət göstərdi. 2013-cü ildə İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə ölkədə ilk dəfə Gənclər üçün Prezident Mükafatı təsis edildi. 2019-cu il dekabr ayının 30-da 2020-ci ilin Azərbaycanda "Könüllülər ili" elan edilməsi haqqında Sərəncam imzalayan Prezident İlham Əliyev hər sahədə gəncləri dəstəklədiyini bildirdi.

Belə bir deyim var ki, hər bir cəmiyyət gəncləri öz mədəniyyəti ruhunda tərbiyə edir. Azərbaycan xalqının həyat qaydası olan mübarizlik ruhu onun düşüncəsinə və xarakterinə hopub. 2020-ci ilin sentyabr ayının 27-də başlayan Vətən Müharibəsində ordumuzun qələbə qazanmasında əsas pay sahibi məhz gənclərimiz oldu. İlk gündən könüllü olaraq ordu sıralarına qoşulan gənclərimiz Qarabağ torpaqlarında, Şuşanın qayalarında yazdıqları qəhrəmanlıq salnaməsi ilə dövlətimizin ərazi bütövlüyünün təmin olunmasına nail oldular. Bu bir daha göstərir ki, müstəqilliyimizdən bəri aparılan gənclər siyasəti düzgün istiqamətdə inkişaf edib, sağlam, intellektual, vətənpərvər ruhda Azərbaycan gəncliyi yetişib.

Onu qeyd edək ki, məqalə müəlliflərindən biri öz gənclik çağının tələbəlik dövründə Ulu Öndər Heydər Əliyevlə canlı ünsiyyətdə olmuş, onun elmə, təhsilə və gənclərə olan tövsiyyə və məsləhətlərini dinləmişdir. Dahi şəxsiyyətlə qarşılıqlı baş tutan bu görüş Naxçıvan şəhərində reallaşmış və həmin gəncin gələcək təhsil və həyat fəaliyyətində böyük rolu olmuşdur.

2022-ci il fevral ayının 2-də Azərbaycan Gəncləri gününün 25 illiyinə həsr olunmuş Gənclər Forumunda iştirak edən cənab prezident İlham Əliyev gənclərlə görüşündə bir sıra aktual mövzulara münasibət bildirmişdir. Əlamətdar tarixi gün münasibəti ilə gəncləri təbrik edən ölkə başçısı gənclərin suallarına öz səmimi fikirlərini bildirib. Və sonda təltif olunmuş gənclərə Prezident Mükafatı təqdim edilib.

"Mənim gənclərə xüsusi münasibətim var, mənim ürəyim sizinlədir. Siz bütün işlərdə mənə arxalana bilərsiniz. Mən də sizə arxalanıram" – ifadəsi ilə gənclərə xitab edən İlham Əliyev bizə işıqlı Azərbaycan qoyub getmiş Ümummilli Lider Heydər Əliyevin layiqli davamçısıdır.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Dünya Türk Xalqları arasında birgə əməkdaşlığın, ortaq dil və mədəniyyətin, dostluq və qardaşlığın daha da möhkəmlənməsinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Bu mənada onun Türkiyə və Azərbaycan xalqları üçün söylədiyi "Bir millət, iki dövlət" kəlamı bütün Türk Dünyası üçün bir çağırış şüarıdır. Bu mənada Türkiyə dövlətinin müdrik şəxsiyyəti Mustafa Kamal Atatürkün "Azərbaycanın kədəri bizim kədərimiz, sevinci isə bizim sevincimizdir" müqəddəs çağırışı bütün Türk Dünyasının birliyinin təzahürüdür. Türk Dünyasının bu iki lideri öz müdrik kəlamları ilə hər iki dövlətin gələcək nəsillərinə əbədi olaraq bir mesaj qoymuşlar: Türkiyə Azərbaycan arasındakı dostluq-qardaşlıq münasibətləri əbədi və sarsılmazdır. Müasir dövrdə türk xalqları arasındakı əlaqələrin daha da sıx və dinamik inkişafı Türkiyə Cümhuriyyətinin Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və digər Türk Dövlətlərinin Liderlərinin birgə səyi nəticəsində getdikcə möhkəmlənir.

Heydər Əliyev milli hislərini qəti nümayiş etdirməzdi. O, yalnız onu qalib edəbiləcək addımlar atardı. Azərbaycanın sərt sınaqlardan çıxdığı illərdə xalqla bərabər bu çətin yolu birlikdə yaşadı. Mövcud amansız şəraitə baxmayaraq öz doğma yurdundan səpələnmiş Azərbaycan xalqının bir parçasına sahib çıxdı, onlara öz haqlarını qorumağa yardımçı oldu. Atdığı hər addımı ilə həmişə səbr, dözüm nümayiş etdirsə də onun qəlbində sağalmaz Qarabağ yarası var idi. Hər zaman çıxışlarında sanki gələcəyi hiss edərək, onu yaşayaraq böyük inam və uzaqgörənliklə deyirdi : "Biz Qarabağ məsələsini həll edəcəyik. Vaxt lazımdır. Heç kim torpaqlarını Azərbaycandan ala bilməz. İşğal olunmuş torpaqlarımız mütləq geri qaytarılacaqdır. Nəyin bahasına olursa olsun." 2020-ci ildə cənab prezidentimiz İlham Əliyevin qətiyyəti və müzəffər ordumuzun böyük əzmi nəticəsində əldə olunmuş, tarixə qızıl hərflərlə həkk olunmuş möhtəşəm qələbə xəbəri Ulu Öndərin ruhu qarşısında qoyulmuş vədin yerinə yetirilməsi idi. Qarabağın döyünən ürəyi Şuşanın işğaldan azad olunması müjdəsini Şəhidlər Xiyabanından xalqa böyük həyəcan, sevinc hissi ilə çatdıran Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyev öz nitqi zamanı demişdir: "Xoşbəxt adamam ki, Ata vəsiyyətini yerinə yetirdim. Bu gün şəhidlərimizin, Ulu Öndərin ruhu şaddır! Gözün aydın olsun Azərbaycan! Gözünüz aydın olsun dünya azərbaycanlıları! "

Unudulmaz siyasi lider və dövlət xadimi Heydər Əlirza oğlu Əliyevin anadan olmasının 100 illik yubileyi bugün Azərbaycanla yanaşı, ölkə hüdudlarından kənarda da böyük təntənə ilə qeyd edilir.

ÖZET

Haydar Alirza oğlu Aliyev, 10 Mayıs 1923'te Azerbaycan`ın en eski toprağı olan Nahçıvan Şehrinde bir demiryolu işçisinin ailesinde doğdu. Bu yüce diyar ve antik kök, kendi dünya görüşünde, maneviyatında, ahlakında ve düşünce kültürü içinde varlığını korumuştur. Haydar Aliyev'in tonlamasında ve kullandığı sözcük dağarcığında ister resmi isterse de gayri resmi görüşmelerinde bu hissedilmekteydi. Son derece gıpta edilen ise onun bilgeliğiydi. Batı`nın gurur kaynağı, Avrupa`nın medeni davranış kültürü olarak kabul edilenlerle karşılaştırıldığında Haydar Aliyev, üstünlüğünü koruyan bir doğulu olarak göze çarpıyordu.
Hem Devlet Güvenlik Makamları`nda hem de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkanı olarak görev yaptığı yıllarda, kararlılığı ve cesur kararları ile pozisyonunu değiştirmeden her imkansız görevin üstesinden başarıyla gelmekteydi. Mayıs 1944`te Devlet Güvenlik Makamı`nda göreve başlayan Haydar Aliyev, çok güçlü bir istihbaratçı ve üst düzey bir organizatördü. Haydar Aliyev`in katılımıyla yapılan operasyonlar sadece Azerbaycan'da değil, bir dizi yabancı ülkenin özel hizmet makamlarının okullarında da bir profesyonellik örneği olarak öğretilmekte ve incelenmektedir. Yüce Önder, Azerbaycan Diline, Azerbaycan kültürüne, maneviyatına, ahlakına ve zihniyetine sahip çıkarak hoşgörü, özgürlük, çok kültürlü değerleri içeren ve çok kültürlülük değerlerini tebliğ eden yasal bir siyasi sistem kurdu. Dünyada meydana gelen küresel sorunlar, askeri-politik çatışmaların artmasına ve ırk ayrımcılığına rağmen Azerbaycan, çok etnikli ve farklı dinlere sahip halkların yaşadığı bir ülke olarak istikrarını her zaman korumayı başarmıştır.
Haydar Aliyev, liderliği yıllarında kültürel ve sosyo-ekonomik gelişmeye giden yolun eğitimden geçtiğini duyurdu. Eğitim alanındaki reformların önemini vurgulayan Ulusal liderin aldığı karar, kararnameler ve emirler, Azerbaycan Cumhuriyeti`nde bulunan orta, yüksek ve mesleki eğitim okullarının gelişmesine, personel potansiyelinin iyileştirilmesine, dünya standartları düzeyinde eğitim kalitesinin maddi tekniksel tabanın güçlendirilmesine hizmet göstermekteydi.
Haydar Aliyev, millî duygularını belli etmezdi. O, kendisini ancak muzaffer kılacak adımlar atardı. Azerbaycan`ın zorlu imtihanlardan çıktığı yıllarda halkla beraber bu zorlu yolu birlikte yaşadılar. Attığı her adımda sabır ve hoşgörü gösterse de kalbinde onulmaz bir Karabağ yarası vardı. 2020`de Sayın Cumhurbaşkanımız İlham Aliyev`in kararlılığı ve muzaffer ordumuzun büyük azmi sonucunda elde edilen tarihe altın harflerle kazınmış büyük zafer haberi, Yüce Önder`in ruhu önüne konan vaadin yerine getirilmesi olmuştur.

Anahtar kelimeler: Yüce Önder, Güvenlik Makamı, Çok Kültürlülük, eğitim, Garabağ.

ABSTRACT

Heydar Alirza oglu Aliyev was born on May 10, 1923 in Nakhchivan, the oldest land of Azerbaijan, in the family of a railway worker. This great country, its ancient roots have preserved itself in its world view, spirituality, morals and culture of thought. This was felt in Heydar Aliyev's intonation and lexics in his talks, whether official or unofficial. What was greatly envied was his wisdom. Heydar Aliyev stood out as an oriental who protected his supremacy compared to what was considered the arrogant and civilized behavior culture of the West.

Both in the State Security Bodies and during the years he worked as the head of the Republic of Azerbaijan, he was able to cope with every impossible task with his determination and bold decisions without changing his position.

Heydar Aliyev, who started working in the State Security Agency in May 1944, was a very intelligent officer and a high-level organizer.

The operations with the participation of Heydar Aliyev are taught and studied as an example of professionalism not only in Azerbaijan, but also in the schools of the special services of a number of foreign countries.

The Great Leader established a legal and political system that includes tolerance, liberality, multicultural values and propagates the values of multiculturalism by taking ownership of the Azerbaijani language, culture, spirituality, morality and mentality of Azerbaijan.

Despite the global problems occurring in the world, the increase in military-political conflicts, and racial discrimination, Azerbaijan has always managed to maintain its stability as a country inhabited by multi-ethnic and diverse religious peoples.

During the years of his leadership, Heydar Aliyev announced that the path to cultural and socio-economic progress is through education.

The decisions, decrees and orders adopted by the national leader emphasizing the importance of reforms in the field of education served the development of secondary, higher and vocational schools located in the Republic of Azerbaijan, improvement of personnel potential, increase of the quality of education at the level of world standards, strengthening of the material and technical base.

Heydar Aliyev would not show his national sentiments. He would take steps that could only make him victorious.

During the years when Azerbaijan came out of harsh trials, it lived this difficult path together with the people. Although he always showed patience and tolerance with every step he took, there was an incurable Karabakh wound in his heart.

In 2020, the news of the great victory achieved as a result of the determination of our Mr. President Ilham Aliyev and the great determination of our victorious army, engraved in history with golden letters, was the fulfillment of the promise placed before the spirit of the Great Leader.

Key words: Great leader, security body, multiculturalism, education, Karabakh.

ƏDƏBİYYAT

1. Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Bakı, 1999, s. 267.
2. Layihənin rəhbəri İlham Əliyev. Heydər Əliyev və Azərbaycanda Olimpiya Hərəkatı. Müəlliflər Çingiz Hüseynzadə, Cəmaləddin Rəhmanov. Bakı, 2002.
3. Mənsim Məmmədov, Kamil Məhəmmədli. Heydər Əliyev və Azərbaycan təhsilinin dönüş mərhələsi. Sivilizasiya elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2015, s. 182.
4. Nəcəf Novruzov. "Bu gün Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin arzuladığı sağlam, vətənpərvər, intellektli gənclik formalaşıb". https://sia.az/az/news/social/74136.html
5. Gülbəniz Babaxanlı. Heydər Əliyevin Hüseyn Cavid sevgisi. https://modern.az/edebiyyat/200152/heyder-eliyevin-huseyn-cavid-sevgisi/
6. Heydər Əliyev və multikulturalizmin Azərbaycan modeli. İradə Sarıyeva. Bakı xəbər.- 2016.- 21-23 may.- S.15

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV - ƏDƏBİ İRSİN MÜDAFİƏÇİSİ

HAYDER ALIYEV - DEFENDER OF LITERARY HERITAGE

Bağırzadə Lalə Uğur qızı
Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Lisey

Açar sözlər: ümummilli lider, ədəbi mühit, ədəbi siyasət, Heydər Əliyev
Özet. Hər millətin həyatına rəhbərlik edən və onu inkişafa yönəldən bir lider lazımdır. Tarixən belə liderlər mövcud olub. Uzaqgörən siyasətləri nəticəsində dövlətləri daha yüksək səviyyəyə qalxmışdır. Biz o millətlərdən biriyik. Ümummilli lider Heydər Əliyevin yürütdüyü siyasət sayəsində Azərbaycan çiçəklənən və daim inkişaf edən bir dövlətə çevrildi. Bu siyasətin əsas hissəsi mədəniyyət siyasətidir. Hakimiyyətə gəldikdən bəri ədəbiyyata böyük marağı olan ulu öndər yazıçı və şairlərin həyatını yaxşılaşdırmaq, işlərini qiymətləndirmək üçün çoxsaylı qərarlar verdi. Sənətçilərin mükafatlandırılması, yubileylərin keçirilməsi, abidələr və məqbərələr tikmək, yeni mədəniyyət mərkəzlərinin açılması bu ədəbi siyasətin bir hissəsidir. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyinin qeyd olunması türk dünyasında böyük bir hadisə idi. Yalnız Heydər Əliyev belə bir şey edə bilərdi. Ulu öndər bu addımı ilə sürgün olunan türk xalqlarını birləşdirdi. Daha sonra Füzulinin yubileyinin təşkili bu birliyi gücləndirdi. Nüfuzundan istifadə edərək ulu öndər bir sıra sənət adamlarını mükafatlandırdı və onları Sovet hökumətinin qanlı zülmündən qurtardı. Heydər Əliyevin böyük uğurlarından biri də dramaturq Hüseyn Cavidin nəşinin Sibirdən Azərbaycana gətirilməsidir. Hüseyn Cavidin məzarı tək qızı Turan Cavidin istəyi ilə Naxçıvanda dəfn olunur. Heydər Əliyev dramaturqun məzarı üzərində məqbərə ucaldır və açılışda iştirak edir. Ümumiyyətlə, zəngin bir dünyagörüşünə sahib bir dövlət xadimi həmişə yubileylərdə, mərasimlərdə və açılışlarda xüsusi çıxışlar edərdi. Hər bir şairin və yazıçı haqqında xüsusi fikirləri olardı. Prezident İlham Əliyev ulu öndərin ölümündən sonra həyata keçirdiyi ədəbi siyasəti davam etdirdi. Görkəmli şəxsiyyət Heydər Əliyevin və böyük siyasətçi İlham Əliyevin təşəbbüsləri nəticəsində Azərbaycan mədəniyyəti dünyanın aparıcı mədəniyyətləri sırasında yer alır.

Key words: national leader, literary environment, literary politics, Haydar Aliyev
SUMMARY. Every nation needs a leader who guides its life and directs it to development. Historically, such leaders have existed. As a result of their far-sighted policies, their states have risen to a higher level. we are one of those nations. Thanks to the policy pursued by national leader Heydar Aliyev, Azerbaijan has become a prosperous and constantly developing state. The main part of this policy is cultural policy. Since coming to power, the great leader, who has a great interest in literature, has made numerous decisions to improve the lives of writers and poets, to appreciate their work. Rewarding artists, holding anniversaries, building monuments and mausoleums, opening new cultural centers are part of this literary policy. The celebration of the 1300th anniversary of the "Kitabi-Dada Gorgud" epos was a great event in the Turkic world. Only Heydar Aliyev could do such a thing. With

this step, the great leader united the exiled Turkic peoples. Later, the organization of Fuzuli's jubilee strengthened this union. Using his influence, the great leader rewarded a number of artists and saved them from the bloody persecution of the Soviet government. One of the great achievements of Heydar Aliyev is the bringing of playwright Huseyn Javid's novel from Siberia to Azerbaijan. Huseyn Javid's grave is buried in Nakhchivan at the request of his only daughter Turan Javid. Heydar Aliyev erects a mausoleum on the tomb of the playwright and attends the opening. In general, a statesman with a rich worldview would always make special speeches at anniversaries, ceremonies, and openings. Each poet and writer would have special opinions.

President Ilham Aliyev continued the literary policy pursued by the great leader after his death. As a result of the initiatives of prominent figure Heydar Aliyev and great politician Ilham Aliyev, Azerbaijani culture is among the leading cultures in the world.

GİRİŞ. Tarixdə elə dövlət xadimlər olmuşdur ki, onların yürütdükləri siyasət illər boya dünyanın diqqət mərkəzində olmuş, hər daim maraq kəsb etmişdir. Bu siyasətin içərisində ədəbi siyasətdə vacib yer tutur. Dövlət xadimlərindən bir çox fəal bədii ədəbiyyat mütaliəçisi olmaqla fərqlənirlər. Hətta onlar xalq qarşısında çıxışlarındada bu mütaliədən nümunələr gətirərək hər kəsi heyran qoymağı da bacarmışdırlar. Belə dövlət xadimləri ədəbiyyatı dövlətin siyasətinin əsas üzvi hissəsinə çevirmişdirlər.

Görkəmli dövlət xadimi, ulu öndər Heydər Əliyev də ədəbiyyata xüsusi önəm vermiş, hər daim ədəbiyyata olan marağını açıq şəkildə ifadə etmişdir. Təkcə milli ədəbiyyata deyil, dünya ədəbiyyatına da olan marağı onun dünya görüşünün formalaşmasında böyük rol oynamışdır. Çıxışlarının birində ulu öndər belə qeyd etmişdir: "Şəxsən mən ədəbiyyatı çox sevən adamam və gənc vaxtlarımdan, hətta uşaqlıqdan, məktəbdə ilk ədəbiyyat nümunələrini oxuyandan ədəbiyyatı sevmişəm... mənim bir insan kimi formalaşmağımda, təhsilimdə, əxlaqımda, mənəviyyatımda ədəbiyyatın, mədəniyyətin çox böyük rolu olmuşdur. Mən orta məktəbdə oxuyarkən Azərbaycan şairlərinin, yazıçılarının bütün əsərlərini sevə-sevə oxumuşdum... O illərdə, o uşaqlıq və gənclik illərində onlar mənə o qədər təsir edib ki, mən onları unutmamışam. Bu "oxumuşam, unutmamışam" sözləri sadəcə bir fikir deyil. Yəni onlar mənə təsir edib, mən onlardan bəhrələnmişəm, mənəvi qida almışam"[4]

Uzaqgörən siyasəti ilə yanaşı ədəbi mühitə olan qayğısı ilə ulu öndər daim digər xadimlərin diqqətini çəkmişdir. Ədəbiyyatımıza verdiyi dəyəri ulu öndər nitqlərinin birində belə ifadə etmişdir:" "Ədəbiyyat bizim xalqımıza çox böyük faydalar gətiribdir. Ədəbiyyatımız bizim böyük milli sərvətlərimizdən biridir. Biz bununla fəxr etməliyik. Şəxsən mən həmişə belə hesab etmişəm, bu gün də belə hesab edirəm, daim belə düşünəcəyəm. Hesab edirəm ki, bizim ədəbiyyatımızın, bədii sözün, yazıçı sözünün cəmiyyətə, millətə, xalqa təsiri böyükdür." [3]

Elə buna görədir ki, Heydər Əliyev daim yazıçıların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, onların yaradıcılığının dəyərli olduğu yönündə saysız addımlar atmışdır. Ulu öndər bilirdi ki, xalqının keçmişini, bu gününü xalqa çatdıran ən yaxşı ünsür ədəbiyyatdı. Sovet rejimi dövrü milli birlikdən, soykökdən qopmaq, özümüzü unutmaq tələb olunan bir zamanda yazıçı və şairlərimizin rolu böyük idi. Belə ki onlar bir yolla elə əsərlər yaradırdılar ki, orda xalqa unutdurulmağa çalışılan dəyərlər özünü göstərirdi. Görkəmli dövlət xadimi yazıçı və şairlərdən tək bir şey istəyirdi. Yeni-yeni əsərlər yazaraq

xalqı qəflət yuxusundan oyatmaq, azadlığa səsləmək, düşmən boyunduruğundan qurtulmağa çağırmaq. Çox sevindirici haldır ki, yazıçılar ulu öndərin bu istəyini böyük məharətlə bacarırdılar. Heydər Əliyevin onlara göstərdiyi bu yüksək qayğı nəticəsində yazıçı və şairlərimizdə qarşısı alınmaz bir ruh əmələ gəlmişdi.

Heydər Əliyevin ədəbi mühit yönündə atdığı önəmli addımlar içərisində fəxri adların, medalların, yubileylərin keçirilməsi də özünü əks etdirirdi. Onun böyük nüfuzu sayəsində Süleyman Rəhimov, Rəsul Rza, Mirzə İbrahimov, Süleyman Rüstəm Sosialist Əmək Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdülər.

Ulu öndərin böyük naliyyətlərindən biri də qədim türk eposu "Kitabi-Dədə Qorqud" –un 1300 illik yubileyinin keçirilməsi idi. Bu hadisə eposun Sovet hakimiyyətinin bir-birindən didərgin saldığı türklərin birləşməsinə və dastanın türk ədəbi mühitinə aid olması ilə bağlı əsaslı bir fakt idi. Məlumdur ki, Sovet hakimiyyəti dövründə "Kitabi Dədə Qorqud" dastanı qadağan olunmuşdu. Bunun başlıca səbəbi də azərbaycanlıları öz milli köklərindən uzaqlaşdırmaq, türkçülüyə qarşı çıxmaq idi. Heydər Əliyev bu addımı ilə Sovet rəhbərlərinə tutarlı bir cavab vermişdir. Uzaqgörən lider "Dədə Qorqud" dastanına yenidən nəfəs verməklə bütün türk xalqlarını bir araya gətirəcəyinə əmin idi. Sonra ki illərdə isə dahi şair Füzulinin 500 illik yubileyinin keçirilməsi dünyaya türk milli mədəniyyətinin açıq şəkildə göstərilməsi idi. Görkəmli xadim bu haqda nitqlərində qeyd edirdi ki, Füzuli keçmiş zamanlardan bəri türkləri birləşdirən bir şəxsiyyət olmuşdur. XX əsrdə isə türk xalqları adət-ənələri fərqli bir rejimin tərkibinə daxil olur. Belə bir zamanda Füzuli yenidən bizi birləşdirən vasitə oldu.

Heydər Əliyev həmçinin müasiri olduğu yazıçılardan İlyas Əfəndiyevin, İsmayıl Şıxlının, Anarın, Məmməd Arazın, Zəlimxan Yaqubun və digər sənətkarlarında adına mərasimlər təşkil edilməsi ilə bağlı tapşırıqlarda vermişdir. Bəxtiyar Vahabzadənin "Leninlə söhbət" poemasını, Anarın "Şəhərin yay günləri" tamaşasının, "İstintaq" filminin yaradıcı heyətinin Dövlət mükafatına layiq görülməsi bu müəllifləri rejimin təqiblərindən qorumuşdur. Heydər Əliyev fəxri adların, mükafatların yazıçı və şairləri rejimin bəlalarından qorumağa kömək etdiyini bilirdi. Bunun üçündən əlindən gələn hər şeyi edirdi. Mükafat verilən hər bir sənətkar haqqındada xüsusi şəkildə çıxış edərdi. Vilayət Əliyev özünün "Heydər Əliyev və klassik ədəbi irsimiz" adlı əsərində qeyd edirdi: "Ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 70-ci illərdə Nəsimi təntənələri də daxil olmaqla Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti klassiklərinin yubileylərindən çox böyük məharətlə qədim ənənələrə malik ədəbiyyatımızın keçmişini və inkişaf yolunu göstərmək üçün istifadə olunurdu. Bu isə öz növbəsində xalqımıza və mədəniyyətimizə çoxsaylı və nüfuzlu dostlar qazandırırdı. Nəhayət, Nəsimi də daxil olmaqla klassiklərin irsinin sistemli nəşri və tədqiqi ədəbiyyat tariximizin ardıcıl şəkildə, bütün şəxsiyyətləri və hadisələri ilə öyrənilməsini təmin edirdi" [5, s50-51]

Yubiley və mərasimlərlə yanaşı Molla Pənah Vaqifin, Hüseyn Cavidin məqbərələrinin, Nəsimi, Nəriman Nərimanovun, Cəfər Cabarlının heykəllərinin ucadılması, "Gülüstan sarayı", Xoreoqrafiya məktəbi kimi abidələr ulu öndərin yürütdüyü ədəbi siyasətlərdən biri idi. Bütün bunların nəticəsində milli mədəniyyət böyük yüksəliş əldə etmişdir.

Ədəbi mühiti zənginləşdirən amillərdən biri də ev muzeylərinin açılması idi. Ulu öndər bununla bağlı belə bir nitqi var idi: "Vaxtilə, 1976-cı ildə biz böyük şairimiz Səməd Vurğunun 70 illik yubileyinə

hazırlaşanda onun ev-muzeyini bir neçə ay müddətində təşkil etdik və bu muzey indi də fəaliyyət göstərir. Ondan əvvəl 1975-ci ildə böyük bəstəkarımız Ü.Hacıbəyovun ev-muzeyini yaratdıq. Sonra Cəfər Cabbarlının 80 illik yubileyi ərəfəsində onun həm böyük abidəsini, heykəlini qoyduq, həm də ev-muzeyini yaratdıq. Böyük sənətkarımız, müğənnimiz Bülbülün də ev-muzeyini yaratdıq..." [2]
29 oktyabr 1997-ci ildə isə "Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın anadan olmasının 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" sərəncam imzalamışdır. Ulu öndər 1997-ci il Yazıçıların X qurultayındakı çıxışında belə bir fikir ifadə etmişdir: ""Bu günlər yazıçıya, ədəbiyyata qayğılar haqqında danışıldı. Siz yaxşı bilirsiniz ki, keçmiş dövlət çərçivəsində bu qayğıları göstərmək çox çətin bir şey deyildi. Biz bunu edirdik və sizin hamınız da o qədər öyrənmişdiniz, elə bilirdiniz ki, şair anadan gələndən belə qayğı ilə əhatə olunmalıdır..." Əvəzində, həmin dövrdə Ümummilli lider Azərbaycanın tərəqqisi naminə fəaliyyətində yazıçılardan bilavasitə dəstək gözləyirdi." [2]

Sovet hakimiyyəti elə bir azğınlaşmış canavar idi ki, xalqları ruslaşdırmaq, milli köklərindən ayırmaq üçün hər vasitədən istifadə edirdilər. Bunlar içərisində xalqın inkişafına, oyanışına səbəb olan insanların təqib edilib həbs olunması, sürgün olunması da daxil idi. Gecə vaxtı kimsə qapısı döyülürdüsə, nə baş verəcəyi ev sahibinə məlum idi. Bu kimi hallar 1937-ci illərdə daha çox baş vermiş, tarixə qanlı repressiya illəri kimi daxil olmuşdur. Həmin illərdə gecə ilə gedənlər bir daha geri dönmürdülər. Çoxusu sürgün olunar, çoxusu da elə həmin gecə güllələnərdi. Qanlı repressiyadan ən çox əziyyət çəkənlər ədəbiyyat nümayəndələri olmuşdur. Onların əsərləri cümləbəcümlə yoxlanardı. Hansı şair və yazıçı hakimiyyət üçün təhlükə yaradırdısa, onun əsərlərinə müxtəlif mənalar verər və sovet hakimiyyətinə qarşı yazdığını deyərək həbs edərdilər. Neçə- neçə dəyərli sənət incilərimiz yaradıcıllıqlarının ən məhsuldar vaxtlarında həyatdan köçdülər. Mikayıl Müşfiq, Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Seyid Hüseyn və digər sənətkarlarımız bu repressiyanın qurbanı oldular.

Ədəbiyyatdakı bu qanlı qırğınlar Heydər Əliyevi dərindən sarsıdırdı. Ulu öndər əlindən gələn hər şeyi etməyə çalışırdı. Bədii gecələrin təşkili, heykəllərin və abidələrin qoyulması və s. kimi addımların atılması ilə bağlı qərarlar verirdi. Böyük liderin repressiya qurbanları ilə bağlı atdığı ən böyük addımlardan biri dahi Azərbaycan drammaturqu Hüseyn Cavidin nəşinin Azərbaycana gətirilməsi olmuşdur. Ümumimilli liderin dediyi kimi tarix hər şeyini yerinə qoyur. Hüseyn Cavidin cənazəsi Sibirdən Azərbaycana gətirilir. Heydər Əliyevin tapşırığı ilə Naxçıvanda dəfn olunur və məzarı üzərində böyük bir məqbərə inşa edilir. Bu məqbərənin açılışı zamanı ulu öndər Hüseyn Cavid haqqında bu sözləri demişdir: "Azərbaycan müstəqil dövlətdir, müstəqilliyi təmin etmək üçün şübhəsiz ki, böyük çətinliklər və problemlər vardır. Amma Azərbaycan xalqı Hüseyn Cavid kimi böyük şəxsiyyətlər yaratmışdır. Azərbaycan öz müstəqilliyini bundan sonra da qoruyacaq, müharibə də qurtaracaq, torpaqlarımız da hamısı özümüzə qayıdacaq, Azərbaycan xalqı yeni mərhələdə onun daxilində olan böyük imkanları, böyük mənəviyyat potensialını bütün dünyaya nümayiş etdirəcəkdir. Mən bu fikirlərlə öz çıxışımı bitirərək sizin hamınızı bu böyük bayram münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm, sizin hamınıza Cavid paklığı, təmizliyi, mənəviyyatı arzulayıram." [1,s 39-40]

Daha sonra Heydər Əliyev " Hüseyn Cavidin 120 illik yubileyi haqqında" sərəncam imzalayır və bu yubiley keçirilən ildə ev muzeyinində açılışı olur. Prezident İlham Əliyev uluöndərin bu addımını yüksək şəkildə qiymətləndirərək bu sözləri demişdir: "Şairin cənazəsinin uzaq Sibirdən vətəninə

gətirilməsi, məzarı üzərində məqbərənin ucaldılması adı totalitarizmin günahsız qurbanlarının rəmzinə çevrilmiş Cavidə və 1930-cu illərin repressiyalarına məruz qalmış minlərlə Azərbaycan ziyalısının xatirəsinə xalq ehtiramının təcəssümüdür". [7]

Heydər Əliyevin bu addımları daim digər ölkələrin sənətkarlarının diqqətində olurdu. Belə ki bir çox ölkənin yazıçı və şairləri bu cür diqqətdən və qayğıdan kənar idilər. Buna görə də ulu öndərin ədəbi siyasəti hər zaman yüksək şəkildə qiymətləndirilmişdir. Türk ədəbiyyatının nəhəng yazarlarından olan Çingiz Aytmatov Heydər Əliyevin ədəbi mühitə qayğısını yaxından izləmiş və ulu öndər haqqında bu fikirləri ifadə etmişdir: " Heydər Əliyev tarixi, hətta əfsanəvi şəxsiyyətdir... Heydər Əliyev onun yaşıdlarının və hətta ondan cavan olan bir çox siyasi xadimin bacarmadığı xüsusiyyəti – müasir dövrün ən aktual çağırışlarına hazır olmağı nümayiş etdirə bilmişdir. Məhz Heydər Əliyevin zəngin siyasi təcrübəsinin və humanitar dünyagörüşünün genişliyi nəticəsində indi Azərbaycanda sabitlik, tolerantlıq, mədəniyyət, maarifçilik hökm sürməkdədir. Bütün bunlar isə Azərbaycan dövlətinin müasir inkişafını və tərəqqisini təmin edəcək əsas amillərdir... Heydər Əlirza oğlu XX əsrin ən böyük liderlərindədir. O, müasir demokratik Avrasiyanın yeni tarixinin bugünkü qurucularından biridir". [6]

NƏTİCƏ. Doğurdan da , Heydər Əliyev nəinki Azərbaycanda, eləcə də bütün Qafqazda əsaslı dəyişikliklər edən dövlət başçısı olmuşdur. Onun irəli sürdüyü uğurlu siyasətin nəticəsində bu gün müstəqil Azərbaycan dövləti var. Bizlər öz doğma dilimizdə danışır, öz milli adət-ənənələrimizə uyğun şəkildə yaşayırıq. Ədəbiyyatımıza göstərilən diqqət sayəsindədir ki, zəngin və hərtərəfli sənət nümunələrinə malik ədəbi xəzinəmiz var. Heydər Əliyev Azərbaycanın acınacaqlı taleyini dəyişən bir lider olmuşdur. Ulu öndərin yürütdüyü uğurlu siyasəti oğlu İlham Əliyev davam etdirməkdədir. Atası kimi İlham Əliyevdə apardığı uğurlu xarici siyasətlə yanaşı, geniş daxili siyasət- xüsusilə də ədəbi siyasət aparar. Yazıçı və şairlərimizin həyatın yaxşılaşdırılması üçün lazım olan addımları atır. Prezident İlham Əliyevin göstərişi ilə 2019-cu il "Nəsimi ili" , 2021-ci il isə "Nizami ili" olaraq qəbul edilmişdir.

Böyük lider Heydər Əliyevin izi ilə gedən İlham Əliyev onun yarım buraxdığı işləri uğurlu şəkildə davam etdirməkdədir. Bunlardan ən böyüyü isə 2021-ci ildə qədim və əzəli torpaqlarımız Qarabağın düşmən tapdağından azad olunmasıdır. Qəhrəman igidlərimizin sayəsində və uzaqgörən lider vasitəsilə uzunmüddət davam edən bu işğal artıq sona çatmışdır. Azad olunmuş torpaqlara səfəri zamanı prezident Şuşa şəhərində böyük diqqət nümayiş elətdirir. Belə ki vəhşi, mədəniyyətə ac düşmənlərimizin Şuşanı işğal etdikləri zaman görkəmli sənətkarlarımız Bülbül, Xurşidbanu Natavan və Üzeyr Hacıbəyovun büstlərini gülləboran etmişdilər. İlham Əliyev isə həmin büstləri yenidən bərpa olunmuş şəkildə əvvəlki məkanına geri qaytarır.

Heydər Əliyevin başlatdığı ədəbi mühitə qayğı siyasəti İlham Əliyev şəkildə mükəmməl şəkildə davam etdirmişdir. Bunun sayəsində ədəbiyyatımız, incəsənətimiz yüksək şəkildə inkişaf edərək dünyanın qabaqcıl mədəniyyətləri sırasına daxil olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Babaxanlı Gülbəniz, Heydər Əliyev və Hüseyn Cavid. Bakı. Proqres.2013.160s

2. Əlişanoğlu Tehran, Heydər Əliyev və ədəbi mühit...Ümummilli lider. Ədəbiyyat qəzeti. https://edebiyyatqazeti.az/news/muzakire/4082-heyder-eliyev-ve-edebi-muhitumummilli-lider
3. Əliyev Heydər, Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Bakı, 2000
4. Həbibbəyli İsa, Heydər Əliyevin dövlətçilik təlimində ədəbiyyat siyasəti və müasir dövr. Azərbaycan. 2010. 4s
5. Quliyev Vilayət, Heydər Əliyev və klassik ədəbi irsimiz // Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Elm, 1998, 196s
6. Məmmədov Novruz, Heydər Əliyev: dahi xilaskar və dövlət qurucusu. https://1news.az/az/news/20171212124126168-Heyder-Eliyev-dahi-xilaskar-ve-dovlet-qurucusu-Newtimes-az
7. http://www.anl.az/down/meqale/adalet/2012/oktyabr/266988.htm

HEYDƏR ƏLİYEV ELM VƏ TƏHSİLİN HİMAYƏDARI

HAYDER ALIYEV, PATRON OF SCIENCE AND EDUCATION

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Müjkan MƏMMƏDZADƏ

Azərbaacan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası,

ORCİD İD: 0000-0001-5693-3748

XÜLASƏ

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının gələcəyinə istiqamətlənmiş strategiyasında təhsil sahəsinin inkişaf etdirilməsi prioritet istiqamətlərdən biri olub. "Təhsil sahəsi həyatımızın ən gərəkli, ən mühüm sahəsidir. O, milli məqsədlər, mənafelər əsasında qurulmalıdır", - deyən dahi rəhbər təhsil siyasətinə dövlətçiliyin təməl prinsiplərindən biri kimi yanaşıb. Bu istiqamətdə həyata keçirilən islahatlar təhsilin bütün pillələrini və maddi-texniki bazasını əhatə edib. Ötən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda aparılan təhsil islahatları bu sahənin inkişafında xüsusi mərhələ təşkil edir.

"Təhsil millətin gələcəyidir", - deyən Ulu Öndər Azərbaycana rəhbərliyinin ikinci dövründə (1993-2003) bu sahənin inkişafına xüsusi diqqət yetirirdi. Nəzərə almaq lazımdır ki, ötən əsrin 80-ci illərinin sonu – 90-cı illərinin əvvəllərindən başlayaraq Ermənistanın təcavüzkar siyasəti nəticəsində soydaşlarımızın deportasiyası və Qarabağın dağlıq hissəsinin işğal edilməsi ilə bir milyondan çox azərbaycanlının qaçqın və məcburi köçkün düşməsi Azərbaycan təhsili üçün əlavə çətinliklər yaratmışdı. Respublikanın çox ağır vəziyyətində rəhbərliyə qayıdan Heydər Əliyev bir çox problemləri həll etməklə yanaşı, təhsil sahəsində zamanın tələblərinə uyğun islahatlar həyata keçirməyə başladı. 1991-1993-cü illərdə təhsil müəssisələrinin pozulmuş fəaliyyəti normal vəziyyətə gətirildi, planlı islahatların əsası qoyuldu. Ümumtəhsil məktəblərinin sayı və şagird kontingenti əsaslı surətdə artdı.

"Təhsil sistemimizin hazırkı vəziyyətini, onun problemlərini dərindən öyrəndikdən sonra prioritet sahələr müəyyən edilməlidir", - deyən Ulu Öndər Azərbaycanda dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsinə uyğun təhsil strategiyasının həyata keçirilməsi üçün mühüm işlər görüb.

İslahatlar təkcə təhsil müəssisələrini əhatə etmir, gənclərin təhsilə həvəsləndirilməsi üçün də əsaslı işlər görülürdü. Ali məktəb tələbələri üçün Prezident təqaüdünün təsis edilməsi haqqında Fərman da bunun bariz nümunəsidir.

Açar sözlər: ulu öndər, təhsil, islahatlar, tələbə, ümumtəhsil məktəbləri

ABSTRACT

The development of the field of education was one of the priority directions in the strategy of the great leader Heydar Aliyev aimed at the future of the people of Azerbaijan. "The field of education is the most necessary and important field of our life. It should be built on the basis of national goals and interests," said the genius leader, treating education policy as one of the basic principles of statehood. The reforms carried out in this direction covered all levels of education and the material and technical base. The educational reforms carried out in Azerbaijan under the leadership of Heydar Aliyev since the 70s of the last century constitute a special stage in the development of this field.

"Education is the future of the nation," said the Great Leader, who paid special attention to the development of this field during the second period of his leadership in Azerbaijan (1993-2003). It should be taken into account that the deportation of our compatriots and the occupation of the mountainous part of Karabakh as a result of the aggressive policy of Armenia from the end of the 80s to the beginning of the 90s of the last century and the fact that more than one million Azerbaijanis became refugees and internally displaced created additional difficulties for Azerbaijani education. Heydar Aliyev, who returned to the leadership in a very difficult situation of the republic, besides solving many problems, began to implement reforms in the field of education in accordance with the requirements of the time. In 1991-1993, the disturbed activity of educational institutions was brought back to normal, and the basis of planned reforms was laid. The number of secondary schools and the number of students increased substantially.

"After studying the current state of our education system and its problems in depth, the priority areas should be determined," said the Great Leader, who has done important work in Azerbaijan for the implementation of the education strategy in accordance with the experience of developed countries of the world.

The reforms did not cover only educational institutions, fundamental work was also done to encourage young people to study. The Decree on establishing the Presidential scholarship for higher school students is a clear example of this.

Keywords: great leader, education, reforms, students, secondary schools

HEYDƏR ƏLİYEV – MÜASİR AZƏRBAYCAN DÖVLƏTİNİN QURUCUSU

HEYDAR ALIYEV – THE FOUNDER OF THE MODERN STATE OF AZERBAIJAN

b/m Günel KAZIMOVA

Bakı Avrasiya Universiteti
Tərcümə kafedrasının fransız dili müəllimi, Bakı/Azərbaycan

ÖZET

Məqalə Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri ulu öndər Heydər Əliyevin 100 illik yubileyinə həsr edilmişdir. Məqalənin əsas mövzusu onun Azərbaycan xalqı və dövləti qarşısındakı xidmətlərindən bəhs edir. H. Əliyev siyasəti nəinki suveren Azərbaycan Respublikasının təşəkkül tapmasında, həmçinin regionda və beynəlxalq aləmdə həm siyasi, həm də iqtisadi cəhətdən böyük rol oynamışdır. O həm də, siyasi lider kimi dünya siyasi liderləri arasında xüsusi yerə malik olmuş, onun tövsiyyə və məsləhətləri bu liderlərin yürütdüyü siyasətdə istiqamət təşkil etmişdir. H. Əliyevin müdrik siyasəti nəticəsində ərazicə kiçik dövlət olan Azırbaycan Respublikası hal-hazırda dünyanın həm iqtisadi, həm də siyasi sahəsində iddialı və nüfuzlu bir dövlətə çevrilmişdir. Bu da dünya xəritəsində Azərbaycan Respublikasının xüsusi rəngə malik olması deməkdir.

H. Əliyev ideyaları keçmiş tarixə əsaslanaraq, müasirlik və gələcək deməkdir. Bu nəinki Azərbaycan xalqı üçün, həm də burada yaşayan digər millətlər üçün parlaq gələcək deməkdir. H. Əliyev təkcə Azərbaycan xalqının deyil, həmçinin bütün türk dünyasının lideri sayılır.

Görkəmli dövlət, siyasi və hərbi xadimlər kimi dünyada böyük hörmət və şöhrət qazanmış Franklin Ruzvelt, Şarl de Qoll, Mustafa Kamal Atatürk kimi tarixi şəxsiyyətlərlə bir sırada duran və müasir dünyanın olimpində alternativi olmayan Heydər Əliyev şəxsiyyəti elə bir zirvədir ki, onun haqqında söz demək və Azərbaycan xalqının xoş gələcəyi naminə gördükləri işləri sadalamaq və qələmə almaq çox çətin, çətin olduğu qədər də məsuliyyətli və şərəfli, hər bir azərbaycanlıda qürur və fəxarət doğuran bir işdir.

Açar sözlər: Ümummilli lider, Əsrin müqaviləsi, Azərbaycan gəncliyi, qadın təhsili, dil siyasəti, vətən müharibəsi

ABSTRACT

The article is dedicated to the 100th anniversary of Heydar Aliyev, the national leader of the Republic of Azerbaijan. The main topic of the article is about his services to the people and state of Azerbaijan. The policy of H. Aliyev played a great role not only in the formation of the sovereign Republic of Azerbaijan, but also in the region and the international world, both politically and economically. He also had a special place among world political leaders as a political leader, and his recommendations and advice formed the direction of the policies pursued by these leaders. As a result of the wise policy of H. Aliyev, the Republic of Azerbaijan, which is a small state in terms of territory, has now become an ambitious and

influential state in both the economic and political spheres of the world. This means that the Republic of Azerbaijan has a special color on the world map.

Based on past history, H. Aliyev's ideas mean modernity and future. This means a bright future not only for the people of Azerbaijan, but also for other nationalities living here. H. Aliyev is considered the leader not only of the Azerbaijani people, but also of the entire Turkic world.

The personality of Heydar Aliyev, who has gained great respect and fame in the world as an outstanding state, political and military figure, who stands alongside historical figures such as Franklin Roosevelt, Charles de Gaulle, Mustafa Kemal Atatürk and has no alternative in the Olympic Games of the modern world, is such a peak that talking about him and Azerbaijan It is very difficult to list and write down the work done for the sake of the good future of our people, it is a responsible and honorable task, which makes every Azerbaijani feel proud.

Keywords: National leader, Contract of the Century, Azerbaijani youth, women's education, language policy, civil war

GİRİŞ

Məqaləni ümummilli lider Heydər Əliyevin unudulmaz və hər bir azərbaycanlının həyat devizinə çevrilən bir cümləsilə başlamaq istərdim.

"Hər bir insan üçün onun milli mənsubiyyəti, onun qürur mənbəyidir...

Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən Azərbaycanlıyam!"

Heydər Əliyev

Bildiyimiz kimi, 2023-cü il may ayının 10-da Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 ili tamam olur. Bununla əlaqədar olaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin müvafiq sərəncamı ilə 2023-cü il "Heydər Əliyev İli" elan edilmişdir.

Hər bir xalqın milli azadlıq və istiqlaliyyət tarixində xilaskar rolunu oynayan dahi insanlar vardır. Həmin dahilər öz qətiyyətləri ilə mənsub olduqları xalqı arxasınca aparıb, ən həlledici məqamlarda qalib rolunu oynamışlar. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev müasir dünya tarixinə parlaq və silinməz iz qoymuş böyük şəxsiyyət, qeyri-adi zəka, fitri istedad sahibi, gözəl natiq, müdrik dövlət xadimi kimi düşmüşdür. Ölkəmiz bu gün dünya arenasında yüksəldiyi mərtəbəyə Heydər Əliyevin uzaqgörənliyi, müdrikliyi, qətiyyəti, dəmir iradəsi, zəngin dövlətçilik təcrübəsi sayəsində çata bilmişdir.

Heydər Əliyev dövrü Azərbaycan tarixində tərəqqi və inkişaf mərhələsi adlandırılır. Ölkədə ən kəskin ziddiyyətlərin mövcud olduğu bir şəraitdə Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqil dövlətçiliyini qorudu və onu parçalanmaq təhlükəsindən xilas etdi. Demək olar ki, müasir

Azərbaycan dövlətinin bütün uğurlarının təməlində ümummilli liderin müdrik siyasəti dayanır və bu gün bu siyasət onun layiqli davamçısı İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir.

Azərbaycan xalqı qədim tarixə, dərin milli-mədəni və mənəvi irsə, eləcə də böyük dövlətçilik ənənələrinə sahib olan bir xalqdır. Tarixə nəzər salsaq, görərik ki, yalnız bu keyfiyyətləri özündə cəmləşdirən xalqlar geniş əhali kütləsini öz ardınca aparmağı bacaran şəxslər yetişdirə bilər.

Bəli, Heydər Əliyev Azərbaycanı dünyaya tanıdan bir şəxsiyyətdir. Ulu Öndərin ömür yolu vətənə və xalqa xidmət nümunəsidir. Barəsində söz açılarkən, insanlar onun haqqında Heydər baba və ya sadəcə baba deyər, ona olan böyük inam və ehtiramın səmimiliyini nümayiş etdirərlər. Əlbəttə ki, ulu öndər bu titulların hamısına öz zəhməti, əməlləri və səmimiyyəti ilə nail olmuşdu. Onun 1969-1982-ci illərdə Azərbaycanın rəhbəri kimi gördüyü işlər xalqın yaddaşında daim qalacaqdır.

Vətəninə, dövlətinə, xalqına, ana dilinə bağlı olan ümummilli lider daima öz güclü siyasəti, xalqın arasında olan bir lider, uşaqla uşaq, böyüklə böyük kimi rəftarı ilə hər bir azərbaycanlının rəğbətini qazanmışdır.

Ümummilli liderin dediyi kimi, "Həyatın mənası çox və yaxud az yaşamaqdan ibarət deyil, onun əsas mənası bu həyatda öz yerini tutmaq, mövqeyini müəyyən etmək, ləyaqət göstərmək və başqaları üçün nümunə olmaqdır".

Bəli, bu sözlərin müəllifinin tarixə böyük siyasi lider, dövlət xadimi kimi düşməyi ilə bərabər, XX əsr Azərbaycan siyasi natiqliyinin, nitq mədəniyyətinin təşəkkül tapmasında da rolu əvəzedilməzdir. Heydər Əliyev öz sadə, səmimi cümlələrilə insanlarda nikbin əhval-ruhiyyə yaradır, nitqilə çıxış etdiyi bütün auditoriyaları bəzəyirdi.

Bütün həyatını xalqının xoşbəxt gələcəyinə, qüdrətli Azərbaycan dövlətinin yaradılmasına və inkişafına həsr etmiş ümummilli liderin vətən və xalq qarşısındakı xidmətlərini saymaqla bitməz. Azərbaycanda beynəlxalq normalara söykənən demokratik və hüquqi dövlətin yaranması, milli və mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, bu dəyərlərin ümumbəşəri ideyalarla daha da zənginləşdirilməsi, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması, yeni iqtisadi kursun müəyyənləşdirilməsi və inkişafı prosesi məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycanın geopolitik vəziyyəti, zəngin təbii sərvətlərə malik olması və dünya ölkələrinin diqqət mərkəzində qalması, onun iqtisadiyyatının sürətlə inkişaf etdirilməsini tələb edir. Bu da tarixən neft hasilatı və neft emalı sahələri ilə bilavasitə bağlı olmuş və iqtisadiyyatın bütün sahələrinə öz təsirini göstərmişdir. Heydər Əliyev həmişə deyərdi ki, "İqtisadiyyatı güclü olan dövlət, hər şeyə qadirdir". Bu da ümummilli liderin iqtisadiyyatın inkişafı sahəsindəki siyasətinin süjet xəttini təşkil etmişdir. Bu baxımdan 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycan dövlətinin suveren bir dövlət kimi inkişaf etməsi və möhkəmlənməsində, beynəlxalq aləmdə tanınmasında, Avropa ölkələrinin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində, suveren bir dövlət kimi müdafiə qabiliyyətinin gücləndirilməsində, ən əsası isə Azərbaycan xalqının maddi rifah halının yaxşılaşdırılmasında ən vacib bir addım hesab olunur. 29 il öncə imzalanmış "Əsrin

müqaviləsinin" Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətinin davamı olaraq, hazırki dövrdə Avropa ölkələrinin enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün prezident İlham Əliyevin atdığı müdrik addımlarla həmin ölkələrdə yaranmış enerji qıtlığının aradan qaldırılmasında böyük rolu olmuşdur.

Ulu öndər Heydər Əliyevin bilavasitə iştirak ilə Bakıda, həmçinin dünyanın ən böyük paytaxtları – Moskva, Vaşinqton, London və Parisin möhtəşəm saraylarında xarici ölkələrin neft şirkətləri ilə 21 neft sazişi imzalanmışdır. Bu gün həmin sazişlərin həyata keçirilməsində dünyanın 14 ölkəsinin 30 neft şirkəti iştirak edir. Bu sazişlərdə Azərbaycan neft-qaz sənayesinə təxminən 60 milard ABŞ dolları həcmində sərmayə qoyulması nəzərdə tutlmuşdur. Bu məbləğdən 20 milyarda yaxını artıq ölkəmizə inevestisiya şəklində qoyumuşdur.

Azərbaycan Respublikasının inkişaf tarixində 70-80-ci illər dönüş illəri hesab olunur ki, bu da ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında əsaslı quruculuq işlərinin, kənd təsərrüfatının və sənayenin inkişafının sürətləndirilməsi ilə müşahidə olunmuşdur. Məhz bu dövrdə əhalinin hər nəfərinə düşən milli gəlirin iki dəfə, sənaye istehsalının isə üç dəfə artması, respublikada 250-dən artıq mühüm müəssisənin, yeni sexlərin texnika və mütərəqqi texnologiya əsasında tikilib istifadəyə verilməsi regionların inkişafına öz müsbət təsirini göstərmişdir.

Bu dövrdə Azərbaycanda 40-dan artıq maşınqayırma və metal emalı müəssisəsi istismara verilmişdir ki, onlar da 12 orta və kiçik şəhər və rayonlarda yerləşdirilmişdir. Qısa bir müddətdə respublika nəhəng tikinti meydanına çevrilmişdir ki, bu da Bakıda, Sumqayıtda, Gəncədə, Naxçıvanda və digər şəhər, rayon və kəndlərdə geniş quruculuq və abadlıq işləri, həmçinin məktəblər, mədəniyyət evləri, inzibati binalar, yaşayış evləri, səhiyyə ocaqları, suvarma kanallarının tikilib istifadəyə verilməsi ilə öz təsdiqini tapmışdır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi bir-birindən tamamilə fərqlənən iki müxtəlif sistemə - sosializm və demokratik cəmiyyət dövrünə təsadüf edir. Heydər Əliyev istər sosializm, istərsə də bazar iqtisadiyyatı şəraitində ağır böhran vəziyyətində Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etməyi qəbul etmiş, hər iki sistemdə tezliklə böhran aradan qaldırılmış və sürətli inkişafa nail olunmuşdur. Təbii ki, bütün bunlarda ümummilli lider Heydər Əliyevin islahatçılıq məharəti və yüksək idarəçilik keyfiyyətləri danılmazdır. Bu mövzuda bircə faktı qeyd etmək kifayətdir ki, Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrün 1970-1980-cı illəri əhatə edən on ili ərzində ölkəmizin kənd təsərrüfatına ondan əvvəlki yarım əsr ərzində, yəni 1920-1970 illərdə cəlb edildiyindən daha çox sərmayə qoyulmuşdur.

Heydər Əliyevin təhsil sahəsindəki siyasəti də danılmazdır. Bildiyimiz kimi, müasir dövrümüzün tələblərindən biri də qadınların kişilərlə bərabər hüquqa malik olması, yüksək dövlət vəzifələrində çalışması, təhsil almasıdır. Azərbaycan qadınına ən yüksək qiyməti ümummilli lider Heydər Əliyev verib. Burada Heydər Əliyevin bildirdiyi bir fikri xatırlatmaq istərdim: "Biz çalışmalıyıq ki, ali məktəblərdə və texnikumlarda daha çox qadın təhsil alsın, elmi fəaliyyətlə məşğul olsun. Xüsusən, kənddə qadınlar və uşaqlar arasında bədən tərbiyəsi və idmanın daha da inkişaf etdirilməsi problemlərinə biz diqqətimizi xeyli artırmalıyıq".

Qeyd etmək lazımdır ki, hər zaman elmə, inkişafa, müasirliyə həvəs göstərən Azərbaycan xalqı qadınların təhsil alması, onların hüquqlarının qorunması, ictimai fəaliyyətlə məşğul olması məsələsində ifrat mühafizəkar olmamışlar. Hələ XX əsrin əvvəlində yaranan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti nəinki ümumilikdə Şərqin, həm də Qərbin bir sıra dövlətlərindən də əvvəl qadınların seçki hüququnu tanıyan bir dövlət olub. Ən əsası Azərbaycanda qızların təhsil alması məsələsinə münasibət olduqca yüksək səviyyədə olub. Bu da öz növbəsində, dövrümüzdə aktiv ictimai fəaliyyətlə məşğul olan, elm xadimi olan qadınlar təbəqəsinin formalaşmasına gətirib çıxarıb. Bu məqamda Azərbaycan Respublikasının I vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, vaxtilə YUNESKO-nun, hal-hazırda isə İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək olar. Onun çoxşaxəli fəaliyyəti Azərbaycan qadını üçün bir nümunədir.

Heydər Əliyev Azərbaycana, onun tarixi və bu günü ilə bağlı biliklərin tədris edilməsinə böyük önəm verən və bunu vətənpərvərlik tərbiyəsinin ən mühüm amili hesab edən bir şəxsiyyət idi. Heydər Əliyevin bu gün də yaşamaqda olan ideya-siyasi varlığına öz münasibətimizi təkcə iftixar hissi keçirməklə deyil, həm də bu ideya dünyasını öyrənmək, tədqiq etmək və həyata keçirməklə ifadə etməliyik. Əsas məsələ bu ideyalara sahib çıxan yeni nəslin yetişdirilməsidir. Bu da daha çox biz müəllimlərin öhdəsinə düşür.

Heydər Əliyev müasir gənclər siyasətinin banisidir. Hələ 1969-1982-ci illərdə Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrlərdə yüzlərlə yeni tədris ocaqları, gənclik mərkəzləri, hərbi məktəblər təsis edilmiş, minlərlə azərbaycanlı gənc keçmiş SSRİ-nin nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almış, müasir ixtisaslara yiyələnmişdir. O, Azərbaycan gəncliyi haqqında vurğuladığı bir fikrində belə deyir: “Bizim bu günkü gəncliyimiz sağlam düşüncəli gənclikdir, vətənpərvərdir, xalqını, millətini sevən gənclikdir. Gənclərimiz mükəmməl təhsil almalı, həyatı dərindən öyrənməli, dünyada gedən prosesləri izləməli və bilməlidir. Lazımi fəaliyyət göstərib öz xalqına, dövlətinə xidmət etməlidir.” H. Əliyevin müdrik siyasətinin əsasını təşkil edən amillərdən biri də gələcəkdə hərb sahəsində azərbaycanlı kadrların yetişdirilməsində mühüm rol oynayan təhsil ocağının açılması idi. O buna da nail oldu. Bu baxımdan Bakıdakı Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi litseyini qeyd etmək yerinə düşər.

Azərbaycanın tərəqqisində, onun iqtisadi, siyasi və mədəni həyatında, demokratik dövlət və cəmiyyətin qurulmasında gənclərinin rolu danılmazdır. Ölkəmizin tarixinə nəzər saldıqda, onun hər mərhələsində gənclərimizin özünəməxsus rol oynadığının şahidi olarıq.

Ümummilli lider gənclərimizə məhz ana dili əsasında dünyanı dərk etməyi məsləhət görürdü. Azərbaycan gənclərinə xarici dilləri - ingilis, alman, fransız, rus, ərəb, çin və s. dilləri öyrənməklə, ilk növbədə, öz ana dilini daha mükəmməl bilməyi tövsiyə edirdi. Onun təşəbbüsü və fəal iştirakı ilə 1995-ci il oktyabrın 31-də Konstitusiyanın Dövlət dili haqqında maddəsi ilə bağlı keçirilən gərgin və tam demokratik müzakirələr nəticəsində Azərbaycan dilinin qanuni haqqı bərpa edildi. Həmin ilin 12 noyabr tarixində qəbul olunan Konstitusiyada Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının Dövlət dlili kimi təsdiq olundu. O deyirdi : “Dil hər bir millətin milliyinin əsasıdır. Ona görə də hər bir gənc öz ana dilini, Azərbaycan dilini, müasir Azərbaycan dilini ən incıliklərinə qədər bilsin və bu dildən istifadə etsin. Biz müstəqil Azərbaycanda Azərbaycan dilini dövlət dili etdiyimiz kimi, cəmiyyətimizdə də, xal qımızın içində də Azərbaycan dilini mütkəq hakim dil etməliyik.”

Heydər Əliyevin müəllifi olduğu inkişaf strategiyasının prezident İlham Əliyev tərəfindən inamla həyata keçirilməsinin nəticəsi olaraq, ötən 20 ildə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi daha da möhkəmlənmiş, ölkəmiz beynəlxalq aləmdə nüfuzlu söz sahibinə çevrilmiş, ölkədə davamlı və tarazlı inkişaf getməkdədir.

Heydər Əliyev müdrik dövlət xadimi, dahi siyasətçi olmaqla bərabər, həm də alovlu vətənpərvər idi. Azərbaycanımızın hər bir guşəsi, hər bir bölgəsi kimi Dağlıq Qarabağ da onun üçün əziz və doğma olmuşdur. Zaman-zaman Azərbaycan torpaqlarına göz dikən ermənilərin ötən əsrin ikinci yarısında fəallaşmalarının qarşısı məhz ulu öndərin qətiyyəti sayəsində alınmışdı. Hələ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri olarkən erməni millətçilərinin hərəkətlərinin qarşısını dəfələrlə qətiyyətlə alan Heydər Əliyev 1967-ci ilin iyun ayında Xankəndidə Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsini tələb edən vərəqələri yayanların və bu işlərin təşkilatçılarının tutulub cəzalandırılmalarına nail olmuşdu. Dağlıq Qarabağda yaşayan azərbaycanlılar 1967-ci ildən başlayaraq ulu öndərin xilaskar fəaliyyətinin şahidi olmuş, onun vətənpərvərliyini, millətsevərliyini daha yaxından hiss etmişlər.

Heydər Əliyevin Dağlıq Qarabağdakı ən böyük xidmətlərindən birincisi isə heç şübhəsiz, Azərbaycan dilinin dövlət dili səviyyəsinə qaldırılması olub. Həmin dövrə qədər vilayətdə idarə, müəssisə və təşkilatlarda, məktəblərdə, səhiyyə və mədəniyyət müəssisələrində ad göstəriciləri erməni və rus dillərində, habelə bütün yazışmalar da bu dillərdə aparılırdı. Ulu öndərin qəti tapşırığı ilə vilayətin erməni və rus dilli məktəblərində Azərbaycan dili tədris olunmağa başlandı. Vilayətin partiya, sovet, hüquq-mühafizə orqanlarının və digər təşkilatların inzibati binalarının lövhələrinin Azərbaycan dilində yazılmasına başlanması da 70-ci illərə təsadüf edir. Dağlıq Qarabağda səhiyyənin inkişafı da məhz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Azərbaycan Tibb İnstitutunu bitirən azərbaycanlılar təyinatla vilayətə göndərilir, milli kadrlarla həmin səhiyyə ocaqları möhkəmləndirilirdi. Bir sözlə, azərbaycanlıların vilayətə axını üçün münbit şərait yaradılmışdı. 1970-ci ildə DQMV-nin (Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti) ümumi əhalisinin 18 faizi azərbaycanlı olduğu halda bu rəqəm 1989-cu ildə 30 faizi keçmişdi.Erməni millətçilərinin ciddi narahatçılığına səbəb olan bu artım, xalqımızın dahi oğl u Heydər Əliyevin uzaqgörən və müdrik siyasətinin bəhrəsi idi. 80-ci illərin əvvəllərində vilayətdə azərbaycanlıların sayı daha da yüksək həddə çatmış, bu artım erməni millətçilərinin ciddi narahatlığına səbəb olmuşdur.

Bildiyiniz kimi, 1990-cı illərin əvvəllərindən Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi bədnam qonşumuz Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş və 30 il müddətində işğal altında qalmışdır. Erməni təcavüzü nəticəsində yüzlərlə yaşayış məntəqəsi zəbt edilmiş, sosial obyektlər, məktəblər, uşaq bağçaları, klublar, kitabxanalar, məktəbəqədər müəssisələr, poliklinikalar, ambulatoriyalar, aptek və digər tibb müəssisələri, məscidlər dağıdılmışdır. Ermənistandan qovulmuş soydaşlarımızın 380 kəndi ələ keçirilmiş və bütün var-dövləti orada qalmışdır. Respublikamıza təxminən 50 milyard ABŞ dollarından artıq məbləğdə ziyan dəymişdir. Bu 30 illik işğal dövründə BMT Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən qəbul edilmiş 4 qətnamənin heç biri icra edilməmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Qarabağ həqiqətlərini bütün dünya ictimaiyyətinə olduğu kimi çatdırmaq üçün var qüvvəsi ilə çalışmışdır. O, istər dövlət başçıları, istərsə də xarici ölkələrdə olan Azərbaycan diasporunun nümayəndələri, iş adamları, qeyri-hökumət təşkilatlarının

nümayəndələri ilə görüşlərində Qarabağın Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsi olması fikrini əsaslandırmış və buna da nail olmuşdur.

1993-cü il oktyabrın 3-də və 1998-ci il oktyabrın 11-də Azərbaycan Prezidenti seçilən Heydər Əliyevin son nəfəsinə kimi əsas amalı əvvəlki hakimiyyətin qoyub getdiyi çox çətin bir problemi - Dağlıq Qarabağ münaqişəsini həll etmək olmuşdu. Ulu Öndər həmişə Qarabağ haqqında ağrı ilə danışırdı. O, Azərbaycanı Qarabağsız, Şuşasız təsəvvür etmirdi. O bu barədə deyirdi: "Şuşasız Qarabağ, Qarabağsız Azərbaycan yoxdur." Həmişə çıxışlarında Azərbaycan xalqını əmin edirdi ki, bir gün mütləq Şuşaya, Qarabağa qayıdacaq.

Heydər Əliyev demişdir: "İnanıram ki, mənim axıra çatdıra bilmədiyim taleyüklü məsələləri, planları, işləri sizin köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdıra biləcək. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə ümidlər bəsləyirəm". Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə riayət edilməsi əsasında diplomatik vasitələrlə həlli hər zaman Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin xarici siyasətinin prioriteti olmuşdur və öz çıxışlarında dəfələrlə bəyan etmişdir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi yalnız Azərbaycan ərazilərinin bütövlüyü çərçivəsində həll edilə bilər.

Qondarma Dağlıq Qarabağ problemi beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq öz ədalətli və sülh yolu ilə həllini tapmadığı üçün, ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin göstərişi ilə Azərbaycan xalqı, onun Silahlı Qüvvələri işğal olunmuş və Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağı 30 ildən sonra, 27 sentyabr 2020-ci il tarixində başlayan, 44 gün ərzində davam edən Vətən müharibəsində silah gücünə azad etdi. Bu, Azərbaycan xalqının təbii, ayrılmaz və konstitusion hüququ idi. Budur, həqiqətən də, 30 ildən sonra Heydər Əliyevin səylə çalışdığı, lakin, axıra çatdıra bilmədiyi işləri ali baş komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında qüdrətli Azərbaycan ordusu başa çatdırdı. Bu həm də dünya hərb tarixinə yeni bir taktika kimi düşmüşdür. Nəhayət, Azərbaycan xalqı 30 illik həsrətdən sonra öz doğma torpaqlarına qovuşdu. Bu həm də o deməkdir ki, BMT Təhkükəsizlik Şurasının icra etmədiyi 4 qətnaməsi Azərbaycan silahlı qüvvələri tərəfindən öz həllini tapdı.

Prezident İlham Əliyev 2020-ci il noyabrın 8-də Şəhidlər xiyabanından xalqa müraciətində Şuşanın azad olunması müjdəsini verərək Ulu Öndərin vəsiyyətini yerinə yetirdiyini qürurla qeyd etdi: "Xoşbəxt adamam ki, ata vəsiyyətini yerinə yetirdim. Şuşanı azad etdik! Bu, böyük Qələbədir! Şəhidlərimizin, Ulu Öndərin ruhu şaddır bu gün! Gözün aydın olsun Azərbaycan! Gözünüz aydın olsun dünya azərbaycanlıları! Əziz Şuşa, sən azadsan! Əziz Şuşa, biz qayıtmışıq! Əziz Şuşa, biz səni dirçəldəcəyik!"

44 günlük Vətən müharibəsi dövründə 300-ə yaxın kənd, 5 şəhər, 4 qəsəbə, çoxsaylı strateji yüksəkliklər azad olundu. Mənfur düşmənin əksər texnikası məhv edildi, canlı qüvvəsinə ciddi zərbə vuruldu. Darmadağın edilən Ermənistan ordusu, atəşkəs ərəfəsində artıq vahid komandanlığı olmayan, müqavimət qabiliyyətini itirmiş, başıpozuq dəstələri xatırlatdı.

Azərbaycan Dağlıq Qarabağın incisi olan Şuşa şəhərini, onun ardınca bir gündə 70-dən artıq kəndi, 8 strateji yüksəkliyi azad etməklə, Ermənistanı diz çökdürdü və kapitulyasiyaya məcbur etdi. Ermənistanın daxilindəki hazırkı biabırçı mənzərə və gərgin vəziyyət, Paşinyana qarşı artan etirazlar, bununla müqayisədə Ali Baş Komandan, Prezident İlham Əliyevin fəxrlə

bəyannaməyə imza atması, Azərbaycan xalqının əhval-ruhiyyəsi, bayram sevinci kimin qalib, kimin isə məğlub olduğunu aydın şəkildə nümayiş etdirdi.

Bu qələbə azərbaycanlılar haqqında məğlub xalq sindromunu sındırdı, xalqın inamını özünə qaytardı. Bütün dünya gördü ki, Azərbaycan xalqı heç vaxt məğlubiyyətlə barışmayacaq və gec-tez öz amalına qovuşacaqdır. Prezident İlham Əliyevin son 20 ildə həyata keçirdiyi güclü dövlət, güclü ordu strategiyası torpaqlarımızın işğaldan azad olmasının ən başlıca səbəbidir.

Qarabağ Zəfəri Heydər Əliyev ideyalarının təntənəsidir. Bu gün ümummilli liderin arzuladığı Qarabağ, onun tacı olan Şuşa tarixi sahibinə qovuşub, doğma yurdumuza 30 ildən sonra yenidən həyat qayıdır. Tarixi Şuşanı çox sevən ulu öndər onun iqtisadi-mədəni inkişafında xüsusilə böyük səylər göstərmişdi.

Mənalı və şərəfli ömrünü Azərbaycan dövlətinə, xalqına təmənnasız xidmət etməklə əbədiyaşarlıq rəmzinə çevrilən ümummilli lider Heydər Əliyev haqlı olaraq "Dünyanın ən böyük azərbaycanlısı" adlandırılır. O həm də, dünya siyasəti tarixində ən böyük liderlərdən biri sayılır. Bu baxımdan dünya siyasətindəki ədalətli, sülhsevər roluna görə müxtəlif xarici ölkələrdə böyük nüfuza malik olmuş və həmin ölkələrdə onun xatirəsini əbədiləşdirməkdən ötrü, abidələri ucaldılmış, adına küçələr və mərkəzlər salınmışdır.

Azərbaycançılıq məfkurəsinin Heydər Əliyevin tarixi qayıdışının Azərbaycan gerçəkliyinə gətirdiyi ən dəyərli və gərəkli ideya olduğunu vurğulamaq əslində bir daha onun böyüklüyünü etiraf etməkdir. Azərbaycandakı dayanıqlı sabitlik, milli birlik və həmrəylik sözün həqiqi mənasında həm də Heydər Əliyevin azərbaycançılıq baxışlarına minnətdar olmalıdır.

Ölkənin və onun əhalisinin təhlükəsiz, əmin-amanlıq şəraitində və rifah halında yaşaması sosial-siyasi və milli-əxlaqi mühitin, tolerantlığın, birgə yaşayış norma və qaydalarının mövcüdluğunu özündə ehtiva edir, bu da özü-özlüyündə güclü dövlət anlamını verir. Tolerantlıq nöqteyi-nəzərdən Azərbaycan dövlətini bütün dünya ölkələrinə nümunə kimi göstərmək olar. Heydər Əliyevin qurduğu və İlham Əliyevin daha da kamilləşməsi üçün yorulmadan fəaliyyət göstərdiyi müstəqil, demokratik, hüquqi, dünyəvi, sosial Azərbaycan dövləti məhz bu parametrlərə malik olub ölkənin gələcək və sürətli inkişafının mühüm başlanğıcını təşkil edir.

NƏTİCƏ

Bu gün Azərbaycanın adı bütün göstəricilərə görə dünyada lider ölkələr sırasında çəkilir. Prezident İlham Əliyev müasir, qüdrətli, inkişaf etmiş Azərbaycan dövləti yaratmışdır. Daha işıqlı sabahlar, xoşbəxt günlər öndədir. Sabahkı günlərimiz barədə proqnoz verən hər kəs çəkinmədən, qətiyyətlə söyləyir ki, Azərbaycan dövlətinin bütün uğurlarının təməlində Heydər Əliyevin müdrik siyasəti, möhtəşəm siyasi kursu dayanır.

Beləliklə, Heydər Əliyevin yaratdığı müstəqil Azərbaycan dövləti indi güclü Azərbaycan dövləti kimi tanıtma nişanına sahib ola bilmişdir. Vaxtilə hər birimizin qürur mənbəyi olan müstəqil Azərbaycan indi bütün azərbaycanlıların iftixarına çevrilmiş güclü Azərbaycandır.

Ədəbiyyat Siyahısı:

Alışanova, Mehriban (2006), *"Heydər Əliyev iqtisadi müstəqilliyimizin banisidir",* Bakı, Çinar-Çap, 24-30

Əliyev, Vilayət, (2003) "*Heydər Əliyevin dil siyasəti",* Bakı, Nurlan, 17-22

Hüseynova, İradə, (2004) *"Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu"*, Bakı,Təhsil, 22, 33, 59

Xələfov, Abuzər, Sadıqova Solmaz (2003), *"Heydər Əliyev: Biblioqrafik məlumat kitabı",* Bakı, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 11-12

Mirələmov, Hüseynbala, (2003) *"Zəfər yolu*" esse, Bakı, Gənclik

Sadıqlı, Ayşən, (2011), "*Ümummilli lider Heydər Əliyev və Azərbaycan dili*", Bakı, Mütərcim, 5

Sərdarov, Zakir, (2008), "*Heydər Əliyev və milli mübarizə tariximiz"*, Bakı, Çinar-Çap, 116-117, 140, 146

Internet Qaynaqları:

https://haydaraliyevcenter.wordpress.com/heyder-eliyev/heyd%C9%99r-%C9%99liyevin-dagliq-qarabag-probleminin-h%C9%99lli-ucun-atdigi-addimlar/

https://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/52/3728/veten-muharibesi.html

https://ikisahil.az/post/307093-qarabag-zeferi-heyder-eliyev-ideyalarinin-tentenesidir

http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_iyul2009/86109.htm

http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_iyul2009/86132.htmhttp://naftalan-ih.gov.az/az/news/1254.html

https://mod.gov.az/az/pre/25149.html

https://justice.gov.az/articles/90

http://anl.az/down/meqale/az_muellimi/az_muellimi_iyun2009/82811.htm

http://anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2010/may/119632.htm

http://scfwca.gov.az/post/1546/heyder-eliyev-irsi-musteqil-dovletcilik-ve-muasirlikhttps://azvision.az/news/117093/heyder-eliyevin-heyat-yolu-infoqrafika.html

https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/index/84/

https://modern.az/diaspor/402817/heyder-eliyev-z-semimiyyeti-ile-insani-valeh-edirdi-sabiq-sefir/

https://www.medeniyyet.az/page/news/51724/Heyder-Eliyev-ve-nitq-medeniyyeti.html

https://www.aztc.gov.az/az/posts/id:955

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TƏHSİL SİYASƏTİ

AYDER ALIYEV AND EDUCATION POLICY

Elmira MƏHƏRRƏMOVA
ADPU-nun ETM-nin əməkdaşı,
Azərbaycan Bakı.

XÜLASƏ

Müstəsna xidmətləri ilə əbədilik qazanan ümummilli lider Heydər Əliyevin mənalı həyat yolu, zəngin və çoxşaxəli irsi tükənməz ibrət məktəbidir. Ötən illərə nəzər salarkən Azərbaycan xalqının öz müdrik liderinin rəhbərliyi ilə qazanmış olduğu mühüm tarixi nailiyyətlərin bir daha şahidi oluruq. İntibah və milli şüurun oyanışı Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi ilə başlamış, müstəqilliyimiz məhz onun sayəsində əbədi və dönməz xarakter almışdır. Ölkəmiz dünyada layiq olduğu mərtəbəyə Ulu Öndərin uzaqgörənliyi, müdrikliyi, qətiyyəti, dəmir iradəsi, zəngin dövlətçilik təcrübəsi sayəsində yüksələ bilmişdir.

Vətəni, xalqı qarşısında misilsiz xidmətlərinə görədir ki, bu gün ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illik yubileyi ölkəmizin hər yerində və onun hüdudlarından kənarda hər bir azərbaycanlının yüksək ehtiramı və dərin minnətdarlıq hissi ilə geniş qeyd olunur.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin xarakterində və fəaliyyətində doğma xalqına bağlılıq və təəssübkeşlik hələ gənc yaşlarından özünü göstərirdi. Naxçıvanda sadə, zəhmətkeş bir azərbaycanlı ailəsində dünyaya göz açan bu böyük insan hələ gəncliyindən yüksək vəzifələr tutmuş, çiyinlərində böyük bir ölkənin yükünü daşımışdır.

Heydər Əliyevin gərgin fəaliyyəti nəticəsində iqtisadiyyat, sənaye və kənd təsərrüfatında, mədəniyyət və təhsil sahəsində böyük uğurlar əldə edildi, çoxsaylı sənaye müəssisələri, mədəniyyət və təhsil ocaqları, tibb müəssisələri inşa edildi, yeni yaşayış massivləri salındı, yollar tikildi, ucqar rayonlara qaz xətləri çəkildi.

Respublikamızın siyasi və mədəni həyatında böyük əhəmiyyəti olan saraylar, özünün görkəmi ilə şəhərə gözəllik verən neçə-neçə yaraşıqlı binalar, xalqımızın tarixində mühüm rol oynamış şəxslərə, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə əzəmətli heykəllər ucaldıldı.

Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi o illərdə bugünkü dövlət müstəqilliyimizin möhkəm təməli qoyuldu, milli ruh, azərbaycançılıq məfkurəsi yüksəlməyə başladı, kadr korpusunun milliləşdirilməsi istiqamətində qətiyyətli addımlar atıldı, hər il yüzlərlə gənc müxtəlif mühüm, o cümlədən hərbi ixtisaslara yiyələnmək üçün SSRİ-nin ən qabaqcıl ali məktəblərinə göndərildi, azərbaycanlılar mühüm dövlət vəzifələrinə irəli çəkildilər.

Açar sözlər: ümummilli lider, şəxsiyyət, həyat yolu, rəhbərlik, azərbaycançılıq.

SUMMARY

The meaningful life path, rich and diverse heritage of national leader Heydar Aliyev, who won eternity with his exceptional services, is an inexhaustible school of lessons. Looking back on the past years, we once again witness the important historical achievements of the Azerbaijani people under the leadership of their wise leader. The renaissance and awakening of national consciousness began with Heydar Aliyev's coming to power, and thanks to him, our independence became eternal and irreversible. Our country was able to rise to the level it deserves in the world thanks to the great leader's foresight, wisdom, determination, iron will and rich statecraft experience.

Today, the 100th anniversary of the birth of the national leader Heydar Aliyev is widely celebrated with high respect and deep gratitude of every Azerbaijani in all parts of our country and beyond its borders due to his unparalleled services to his homeland and people.

In the character and activities of national leader Heydar Aliyev, attachment and bigotry to his native people showed itself from his youth. Born in a simple, hard-working Azerbaijani family in Nakhchivan, this great man held high positions from his youth and carried the burden of a great country on his shoulders.

As a result of Heydar Aliyev's intense activity, great successes were achieved in the economy, industry and agriculture, culture and education, numerous industrial enterprises, cultural and educational centers, medical institutions were built, new housing estates were built, roads were built, gas lines were laid in remote regions.

In those years when Heydar Aliyev led Azerbaijan, the solid foundation of our state independence was laid, the national spirit, the ideology of Azerbaijanism began to rise, decisive steps were taken towards the nationalization of the personnel corps, and every year hundreds of young people went to the most advanced universities of the USSR to acquire various important, including military, specialties. were sent, Azerbaijanis were promoted to important state positions.

Key words: national leader, personality, way of life, leadership, Azerbaijaniness

GİRİŞ

Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısında böyük xidmətlərindən söhbət açanda ilk öncə 1969-1982-ci illərə, onun Sovetlər birliyi dövründə respublikamıza rəhbərlik etdiyi vaxtlara nəzər yetirmək vacibdir. Həmin illərdə yaşamış dövlət və sənət xadimləri, təsərrüfat adamları, ziyalılar daim Ulu Öndərimizlə bağlı xatirələrində belə görkəmli şəxsiyyətin müasiri olmaqdan

qürurlandıqlarını bildirir və qeyd edirlər ki, onun Azərbaycana rəhbərliyi ölkəmizin tarixində əsaslı dönüş nöqtəsi olub. O vaxta kimi Azərbaycan adlı respublika nəinki dünya, hətta ittifaq miqyasında o qədər də tanınmırdı. Halbuki respublikamız ittifaqda zəngin yerüstü, yeraltı sərvətləri ilə seçilib. Amma respublikamızın adı ucqar milli əyalətlərdən biri kimi çəkilirdi.

Məhz 1969-cu ilin tarixi iyul plenumunda Heydər Əliyevin respublika rəhbəri təyin edilməsi ilə Azərbaycanın tarixində sürətli inkişaf dövrü başlayıb. Qısa vaxt ərzində onun təşəbbüsü ilə mühüm sənaye müəssisələri Azərbaycanın şəhərlərində inşa edilib, təsərrüfat, elm və təhsil sahələrində qətiyyətli islahatlar həyata keçirilib. Azərbaycan xalqının xilaskar oğlu Heydər Əliyevin ikinci hakimiyyət dövrü isə müstəqillik qazandığımız çox çətin və mürəkkəb illərə təsadüf edir. 1990-cı illər Azərbaycanın tarixinə ağır faciələrin yaşandığı bir dövr kimi daxil olub. Həmin vaxt Sovetlər birliyi süqut edəndə 15 ittifaq dövləti sırasında Azərbaycan yeganə ölkə oldu ki, ərazisinin 20 faizi işğal edildi, 20 mindən çox şəhid verdik, 1 milyondan çox soydaşımız qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşdü. Sovet rejiminin qəddarlığı sayəsində Azərbaycanda baş verən 20 Yanvar qırğınlarından sonra Heydər Əliyev doğulduğu Naxçıvana qayıtdı və burada xalqın iradəsi ilə Ali Məclisə rəhbərlik etməyə başladı. Məhz onun qətiyyəti və fədakarlığı sayəsində bu diyarda ölüm-itki olmadı, insanlar müdrik rəhbərin ətrafında sıx birləşərək onun timsalında xilas yolunu tapdılar.

17 noyabr 1990-cı ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin birinci sessiyası keçiriləndə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə ilk dəfə olaraq üçrəngli bayrağımız binanın üzərində dalğalandı. Məhz bu hadisə müstəqillik uğrunda mübarizə tariximizin ən parlaq səhifəsidir və bununla da milli azərbaycançılıq ideologiyasının inkişaf dövrü başlandı. Bayrağımıza, mənəvi dəyərlərimizə sədaqətini ifadə edən Heydər Əliyev fiziki varlığını təhlükə qarşısında qoyaraq öz millətinə xidmət etməyi hər şeydən üstün tutdu, bu yolda heç bir çətinlikdən, qadağadan qorxub çəkinmədi.

Yeni müstəqillik yoluna qədəm qoyan Azərbaycanda dövlətçiliyi qoruyub saxlamaq üçün ölkə rəhbərliyinə təcrübəli, qətiyyətli siyasi liderin gətirilməsi olduqca vacib idi və xalqımız haqlı olaraq böyük oğluna müraciət etdi. Heydər Əliyev milyonlarla insanın arzularını ifadə edərək 1993-cü ildə Bakıya gəldi və onun Azərbaycanda siyasi hakimiyyətinin tamamilə fərqli, həlledici bir dövrü başlandı. Bu illər elə mürəkkəb dövr idi ki, ölkədə anarxiya, xaos baş alıb gedir, sərhəd bölgələrimiz təcavüzkar Ermənistan tərəfindən işğala məruz qalırdı. İqtisadiyyatı dağılmış, ordusunu yaratmağa macal tapmamış bir ölkəyə rəhbərlik etmək, sözün həqiqi mənasında, böyük məsuliyyət tələb edirdi. Məhz Heydər Əliyev belə bir məsuliyyətin öhdəsindən gələ bilərdi və gəldi

İlk gündən müdrik rəhbər xalqa arxalandı, xalq da ona dəstək verdi və onun ətrafında həmrəylik nümayiş etdirdi. Heydər Əliyev Azərbaycan gəncliyinə müraciət etdi, Vətənimizin təhlükədə

olduğunu izah edərək millətin, dövlətin gənclərə də güvəndiyini bildirdi. Bu çağırışdan ruhlanan yüzlərlə, minlərlə gəncimiz silaha sarılıb müharibəyə yola düşdü. Tarixi reallıqlardan aydındır ki, Heydər Əliyev SSRİ dövründə, yəni Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etdiyi ötən əsrin 70-80-ci illərində də bu məsələni daim diqqət mərkəzində saxlamış, eləcə də xalqımızın unudulmaz oğlunun rəhbərliyi ilə təhsil sistemində ciddi islahatlar həyata keçirilmişdir. 1972-ci ildə "Gənclərin ümumi orta təhsilə keçidini başa çatdırmaq və ümumtəhsil məktəbini daha da inkişaf etdirmək haqqında" və 1973-cü ildə "Kənd ümumtəhsil məktəblərinin iş şəraitini daha da yaxşılaşdırmaq haqqında" qəbul edilmiş qərarlar nəticəsində Azərbaycanda orta ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsi 3 dəfə genişləndirilərək 765-dən 2117-yə çatdırılmışdır. Bu da yüzlərlə ucqar yaşayış məskənlərində orta ümumtəhsil məktəblərinin açılışı, minlərlə azyaşlının təhsilə cəlb edilməsi demək idi.

Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi illərdə ölkədə 5 yeni ali təhsil müəssisəsi açılmış və ali məktəblərdə təhsil alanların sayı 70 mindən 100 minə qədər artmışdır. Eləcə də dahi rəhbər keçmiş İttifaqın ən nüfuzlu təhsil müəssisələrində azərbaycanlıların oxumasına çalışmış və bu istiqamətdə əsaslı dönüş yaratmışdır. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü və birbaşa himayəsi nəticəsində 1970-ci ildən başlayaraq hər il 800-900 nəfər gənc SSRİ-nin nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almağa göndərilmişdir ki, bu da respublikanın milli kadr potensialının daha da gücləndirilməsinə imkan yaratmışdır.

Ulu öndər Heydər Əliyev müstəqillik illərində də elm və təhsilin inkişafını diqqətdən kənarda qoymamış, o cümlədən elm-təhsil problemlərinə kompleks şəkildə yanaşmışdır. Ölkə başçısı bu sahədə mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması və Azərbaycanda dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsinə uyğun təhsil strategiyasının həyata keçirilməsi məqsədilə ciddi tədbirlər həyata keçirmiş, mühüm tarixi fərman və sərəncamlar imzalamışdır. Məsələn, 2002-ci il oktyabrın 4-də ölkə başçısının imzaladığı "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin müvafiq texniki bazasının möhkəmləndirilməsi haqqında" sərəncamı milli elm və təhsil sisteminin inkişafında vacib amillərdən biri kimi qiymətləndirilir. Bu sərəncam ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsinin genişləndirilməsinə, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə etibarlı zəmin yaratmışdır. "Azərbaycan Respublikasında yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, əsaslı təmiri və müasir tədris avadanlıqları ilə təmin olunmasına dair proqramın (2003-2007-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 fevral 2003-cü il tarixli sərəncamı da ölkədə bu sahədə yaranmış problemlərin aradan qaldırılması yönümündə müstəsna əhəmiyyətə malik dövlət sənədi olmuşdur.

Qeyd olunduğu kimi, ulu öndərin təhsil siyasəti konsepsiyasına əsaslanaraq demək olar ki, elm və təhsil iki müstəqil sahəni ehtiva etsə də onların birini digərindən təcrid etmək mümkün

deyildir və bu baxımdan elm-təhsil problemlərinə kompleks şəkildə yanaşılmışdır. Hər iki istiqamət ümumi dövlət siyasətinin tərkib hissələrindən olduğundan və strateji mahiyyət daşıdığından onların inteqrasiyası da labüddür. Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycana rəhbərliyi dövrünə nəzər yetirsək, görərik ki, elm ilə təhsilin inteqrasiyası istiqamətində də çox önəmli işlər görülmüşdür. Əslində, bu iki müstəqil sistemin həmişə qarşılıqlı əlaqəli şəkildə inkişafı labüddür. Çünki elmin təhsilsiz, təhsilin isə elmsiz mövcudluğu qeyri-mümkündür.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi də sübut edir ki, fundamental tədqiqatlar aparılmayan ölkələrdə yüksək keyfiyyətə malik təhsil haqqında danışmaq mənasızdır. Eyni zamanda, harada ki baza rolunu oynayan keyfiyyətli orta təhsil yoxdursa, orada geniş əhatəli fundamental tədqiqatlar aparılması qeyri-mümkündür. Ümumiyyətlə, dövlətin iqtisadi qüdrətini, onun elm tutumlu və rəqabətə davamlı məhsulunun istehsalını elmi tədqiqatların, xüsusən fundamental tədqiqatların səviyyəsi, əhatəliliyi və yüksək ixtisasa malik milli kadrlar müəyyən edir. Başqa sözlə desək, müasir dünya gerçəkliklərinə yaxından bələd olan, müasir texnika və texnologiyanı mənimsəyən kadrlar yetişdirmədən, eləcə də ölkədə həyata keçirilən islahatları elmi baxımdan əsaslandırmadan mövcud təbii-iqtisadi resurslardan tam və səmərəli istifadə etmək və arzu edilən iqtisadi inkişaf səviyyəsinə nail olmaq qeyri-mümkündür. Bu baxımdan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ölkənin texniki-texnoloji, eləcə də sosial-iqtisadi inkişafının avanqardına çevrilməlidir. Məhz bu reallığı nəzərə alan ulu öndər Heydər Əliyevin "Milli Elmlər Akademiyası sistemində yüksək ixtisaslı elmi kadrlar hazırlayan təhsil qurumlarının, respublikada prioritet istiqamətlərdə müstəqil fəaliyyət göstərən dövlət elm-təhsil mərkəzlərinin işi daim gücləndirilməli və zənginləşdirilməlidir" fikri də akademiyanın potensialının və texniki bazasının gücləndirilməsinə, ölkədə fundamental elmi tədqiqatların aparılmasına yönəlmişdir.

Ulu öndərin fəaliyyətində təhsilin inkişafına diqqət və qayğı həmişə mühüm yer tuturdu. Təhsilin cəmiyyətdə rolunu və şəxsiyyətin formalaşmasında əhəmiyyətini daim yüksək qiymətləndirən dahi şəxsiyyətin dəyərli ideyaları ölkəmizdə bu sahədə islahatların əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmiş, onun tövsiyələri təhsil sisteminin inkişaf proqramına çevrilmişdir

Heydər Əliyev 1978-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin VI qurultayında "Biz bu gün də, gələcəkdə də gənclərimizi təhsilə, biliyə cəlb etməliyik, təhsilin keyfiyyətini artırmalıyıq, təhsil sahəsini daha da mükəmməlləşdirməliyik", 1997-ci ildə Azərbaycanın və xarici ölkələrin ali məktəblərinə qəbul olunmuş tələbələrin bir qrupu və onların valideynləri ilə görüşdə isə "Müasir həyat və dünyanın gələcəyi insanlardan daha çox bilik tələb edir. Gələcək bilikli, elmli insanların çiyinləri üstündə qurulacaqdır" söyləmişdir. Həmin ildə yeni dərs ilinin başlanması münasibətilə Bakı şəhəri 18 nömrəli məktəbdə keçirilmiş görüşdə "Hər bir xalqın səviyyəsini onun bilik səviyyəsi müəyyən edir. Bilik səviyyəsinə də nail olmaq üçün təhsil daim mövcud olmalıdır və o, ardıcıl surətdə

inkişaf etməlidir. Biz gələcəkdə Azərbaycanın təhsilinin daha da təkmilləşməsinə, keyfiyyətinin yüksəlməsinə nail ola biləcəyik" demişdir.

Heydər Əliyev həmişə müəllim əməyinə və müəllim peşəsinə böyük qiymət vermişdir. 1996-cı ildə Bakı şəhərinin Nərimanov rayonunda yeni ümumtəhsil məktəbinin açılışı mərasimində demişdir: "Azərbaycan xalqı yüksək elmə, yüksək biliyə, savada malik olan bir xalqdır. Bunlar hamısı Azərbaycan müəllimlərinin gərgin fəaliyyətinin nəticəsidir". 1998-ci ildə 1970-1987-ci illərdə Azərbaycandan kənarda ali təhsil almış mütəxəssislərlə ümumrespublika toplantısında müəllim adını və şərəfini ən yüksək zirvəyə qaldıraraq bəyan etmişdir: "Müəllim adı dünyada ən yüksək addır. Məsələn, şəxsən mən Yer üzündə müəllimdən yüksək ad tanımıram. Çünki hər birimizə təhsil, bilik verən, bu səviyyəyə qaldıran məktəbdir və məktəbdə təhsil verən də müəllimdir. Orta məktəb olsun, yaxud ali məktəb, fərqi yoxdur, hamısında təhsil verən müəllimdir. Ona görə həyatımda ən çox sevdiyim adamlar mənim müəllimlərim olubdur.

Mənə ilk təhsil verən, birinci sinifdən başlayaraq təhsil verən müəllimlərin hamısını böyük minnətdarlıqla xatırlayıram və bu fürsətdən istifadə edib müəllim peşəsinə bir daha yüksək hörmət-ehtiramımı bildirirəm. Sizə tövsiyə edirəm ki, müəllim adını həmişə yüksək tutasınız".

Ümummilli lider öz çıxışlarında ümumtəhsil məktəblərində ayrı-ayrı fənlərin tədrisini, şəxsiyyətin formalaşdırılmasını təmin edən və onlara zəruri həyati bacarıqlar aşılayan mühüm amil kimi dəyərləndirirdi. Onun 1975-ci ildə tələbələrlə görüşdə "Yeniliyi dərindən mənimsəmək, yaradıcılıqla düşünməyi bacarmaq, özünə çalışqanlıq, axtarış bacarığı, tədqiqat məharəti aşılamaq lazımdır" kimi gənclərə ünvanladığı dəyərli tövsiyələr hazırda ümumi təhsilin başlıca məqsədlərindən birinə çevrilmişdir.

Ulu öndərin 1978-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin VI qurultayında irəli sürdüyü "Məktəbdə ana dilinin və ədəbiyyatın tədrisi formalarını və metodlarını daim təkmilləşdirmək, uşaqlarda sözə, obrazlı təfəkkürə məhəbbət hissi aşılamaq, onları mədəniyyət nailiyyətləri ilə, dünya və Azərbaycan poeziyası və nəsri klassiklərinin yaradıcılığı ilə, ədəbiyyatın qızıl fonduna daxil olmuş görkəmli əsərlərlə tanış etmək lazımdır. Ana dilini, doğma xalqın ədəbiyyatını, mədəniyyətini dərindən bilmək elmli adam üçün zəruri keyfiyyətdir, vətəndaşın şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafı üçün şərtdir", "Bizim məktəblər şagirdlərin riyaziyyat, fizika, kimya, biologiya və başqa fundamental fənlər sahəsində möhkəm biliklərə yiyələnməsini təmin etməlidir. Gənclər elmi işçilərin sırasına daha fəal qoşulmalı, elmi-texniki tərəqqinin tətbiq edilməsinin önündə getməlidirlər. Fundamental və texniki fənləri dərindən mənimsəmək, bu fənlərin tədrisi səviyyəsinə daim diqqət yetirmək lüzumu bundan irəli gəlir", "İctimai fənlərin təlimi keyfiyyətinin böyük əhəmiyyəti vardır. Gənc şəxsiyyətin təşəkkülündə, gənclərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında ictimai fənlərin rolu xüsusilə böyükdür. İctimai fənləri yaxşı bilmək hər bir məktəblidə vətənə məhəbbət hissinin, xalqın rifahı naminə fədakarlıqla çalışmaq əzminin tərbiyə

olunmasına və inkişaf etdirilməsinə kömək edir", 1994-cü ildə Bakı şəhərinin təhsil işçiləri ilə görüşdə dediyi "Azərbaycan dili öz söz ehtiyatına görə, fikri ifadə etmək imkanlarına görə çox zəngindir. Ancaq lazımdır ki, Azərbaycan dilinin bu zənginliyi, bu böyük imkanları orta məktəbdə ilk təhsilə başlayan hər bir gənc tərəfindən mənimsənilə bilsin və gənclərimiz artıq orta məktəbdə öz dilini, ədəbi dilini, mədəni dilini yaxşı mənimsəsin, öz dilində yaxşı danışa bilsin, öz dilində fikrini ifadə edə bilsin", "Azərbaycan tarixi gərək orta məktəblərimizdə gənclərimizə yaxşı aşılansın. Gənclərimiz öz tarixini, öz tarixi köklərini və öz keçmişini gərək yaxşı bilsinlər. Çünki mənəviyyatımız, gənclərin bu günü və gələcək mənəviyyatı bununla bağlıdır" sözləri indi də həmin fənlərin məqsəd və vəzifələrini aydın ifadə edir. Eyni zamanda ümummilli liderin bu mülahizələri hazırda aparılan məzmun islahatları çərçivəsində ümumi təhsilin standartları və proqramlarının (kurikulumlarının) işlənməsində aparıcı istiqamət kimi nəzərə alınır.

Ümummilli liderin 1997-ci ildə Azərbaycanın və xarici ölkələrin ali məktəblərinə qəbul olunmuş tələbələrin bir qrupu və onların valideynləri ilə görüşdə dediyi "Lazımdır ki, gənclərimiz orta məktəbi bitirərkən 2-3 xarici dil bilsinlər", "Gənclərimiz nə qədər çox dil bilsələr, bir o qədər zəngin dünyagörüşə malik olacaqlar. Bu, müasir dünyanın tələbləridir" müddəaları isə ümumi təhsil sahəsində şagirdlərdə formalaşdırılması zəruri olan əsas kompetensiyaları müəyyənləşdirirdi.

Heydər Əliyev milli təhsil sisteminin rəqabətqabiliyyətli olması, dünyada təhsilin inkişaf tendensiyalarının öyrənilməsi və mütərəqqi təcrübələrin tətbiqinin təşəbbüskarı olmuşdur.

1994-cü il avqustun 31-də Bakı şəhərinin təhsil işçiləri ilə görüşdə ümummilli liderin "İndiyə qədər yaranmış təhsil, bilik, elm potensialından, həm də bütün ölkələrlə hazırkı əlaqələrdən istifadə edərək inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsini təhsil sahəsində tətbiq etmək mümkündür", "İndi bizim təhsil sistemimiz müstəqil Azərbaycanın gələcək inkişafını təmin etməlidir. Bu yolda keçiriləcək islahatlar gərək müstəqil Azərbaycanın milli mənafelərinin inkişafına yönəlsin", 1999-cu ildə Təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının iclasında "Dünya təcrübəsindən Azərbaycanın milli xüsusiyyətlərinə uyğun olan prinsiplər, qaydalar təhsil sistemimizə tətbiq edilməlidir. Biz dünyanın bütün ölkələrində-Qərbdə də, Şərqdə də əldə olunmuş nailiyyətləri dərindən öyrənməli və onlardan Azərbaycan üçün müsbət xarakter daşıyan cəhətləri ölkəmizin təhsil sistemində tətbiq etməliyik" deyərək irəli sürdüyü fikirləri əsas tutaraq hazırda da islahatlar prosesində inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi öyrənilir və onlara istinad edilir.

Ulu öndərin bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanmış "Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı" 1999-cu il iyunun 15-də təsdiq edilmişdir. Proqramda təhsilin gələcək inkişaf konsepsiyası və strategiyası müəyyənləşdirilməklə, mərhələlər üzrə təhsil sisteminin strukturunda, idarə edilməsində, məzmununda, maddi-texniki bazasında, iqtisadiyyatında, kadr hazırlığı və təminatında əsaslı islahatların aparılması nəzərdə tutulurdu. İslahat proqramının əsas konseptual

ideyasını və təməl prinsiplərini Heydər Əliyevin irəli sürdüyü müddəalar - təhsil sistemində hər bir yeniləşmənin təkamül yolu ilə aparılması, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin islahat təcrübəsinin nəzərə alınması və islahatların xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinə əsaslanılması təşkil etmişdir.

Ulu öndər təhsilin milli mənafelər əsasında qurulması zərurətini vurğulamaqla uşaq və gənclərin milli-mənəvi dəyərlərə sadiqlik ruhunda tərbiyə olunmasını diqqət mərkəzinə çəkirdi. 1998-ci ildə söylədiyi "Xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri bizim milli sərvətimizdir. Bizim milli və dini dəyərlərimizin məqsədi insanları saflığa, düzlüyə, paklığa dəvət etməkdən, insanları bu əhvali-ruhiyyədə tərbiyə etməkdən ibarətdir" fikirləri bü gün də təhsil müəssisələrində tərbiyə konsepsiyasının əsasını təşkil edir.

Azərbaycan Boloniya Bəyannaməsinə 2005-ci ilin mayında qoşulmuşdur. Lakin çox əlamətdardır ki, ulu öndər bu bəyannamədə təsbit olunmuş əsas məqsədlərin mahiyyətini hələ 1999-cu ildə təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının iclasında bəyan etmiş, "Azərbaycanın təhsil sistemində təhsil alan insanların və xüsusən ali məktəbləri bitirənlərin bilik səviyyəsi və onların biliklərini təsdiq edən sənədlər gərək dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin ali məktəblərinin bilik səviyyəsinə uyğunlaşdırılsın. Onların prinsiplərinə uyğunlaşdırılsın ki, Azərbaycanda təhsil almış və mühəndis diplomu almış bir insan başqa ölkələrdə də həmin diplomla qəbul edilə və fəaliyyət göstərə bilsin" deməklə uzaqgörənliklə ölkəmizin ali təhsil sistemi qarşısında dayanan ən zəruri vəzifəni müəyyənləşdirmişdir.

Heydər Əliyev həmişə məktəb tikintisinə, məktəblərin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə böyük diqqət yetirmişdir. 1998-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin XI qurultayında bu işin nə qədər vacib olduğunu qeyd edərək demişdir: "Azərbaycanda fəaliyyət göstərən iş adamlarına, şirkətlərə müraciət edirəm ki, onlar bu bu sahədə təşəbbüs göstərsinlər." Bu çağırışdan sonra ayrı-ayrı yerli və beynəlxalq şirkətlər və iş adamları tərəfindən yeni məktəb binaları tikildi və ya əsaslı təmir edildi.

1999-cu ildə təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının iclasında nitqində bəyan etmişdir ki, "Azərbaycanın təhsil sistemində təhsil alan insanların və xüsusən ali məktəbləri bitirənlərin bilik səviyyəsi və onların biliklərini təsdiq edən sənədlər gərək dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin ali məktəblərinin bilik səviyyəsinə uyğunlaşdırılsın. Onların prinsiplərinə uyğunlaşdırılsın ki, Azərbaycanda təhsil almış və mühəndis diplomu almış bir insan başqa ölkələrdə də həmin diplomla qəbul edilə və fəaliyyət göstərə bilsin" deməklə uzaqgörənliklə ölkəmizin ali təhsil sistemi qarşısında dayanan ən zəruri vəzifəni müəyyənləşdirmişdir.

Ümummilli lider 1998-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin XI Qurultayında bu barədə danışaraq deyirdi: "Həyatını müəllimliyə həsr edən insanlar həqiqətən fədakar, xalqına, millətinə sədaqətli və eyni zamanda qəhrəmanlıq göstərən insanlardır. Müəllimlik peşəsi asan peşə deyil. Bəziləri

hesab edirlər ki, hər adam müəllim ola bilər. Bəzən olur ki, müəllimliyə layiq olmayan adam da müəllimlik edir. Belə hallar bu gün də var, gələcəkdə ola bilər. Ancaq Azərbaycan müəllimlərinin tam əksəriyyəti layiqli müəllimdir. Əgər bunlar belə olmasaydı, Azərbaycanın bugünkü elmi, iqtisadiyyatı, mədəniyyəti, yüksəlişi ola bilərdimi? Biz bunların hamısını məktəblərdən, universitetlərdən, müəllimlərdən , sizdən almışıq"

.

N Ə T İ C Ə

Azərbaycan təhsilinin (1969-2003) inkişafının təhlili göstərir ki, milli təhsilimiz aşağıdakı mərhələlərdən keçmişdir: 1) Azərbaycan təhsilinin yenidən təşkili və yüksəlişi dövrü (1969-1982-ci illər); 2) Azərbaycan təhsilinə Heydər Əliyevin Moskvada yüksək hökumət vəzifəsində çalışdığı dövrdə qayğı və köməkliyi (1982-1987-ci illər); 3) Heydər Əliyevin tutduğu rəhbər vəzifələrdən uzaqlaşdırılması ilə əlaqədar respublika həyatının bütün sahələri kimi Azərbaycan təhsilinin depressiya dövrü (1993-cü ilin iyun ayından – 1999-cu ilin birinci yarısınadək olan dövr – yəni yeni təhsil islahatlarının aparılmasınadək olan dövr); 5) yeni təhsil islahatlarının hazırlanması və keçirilməsi mərhələsi 1999-cu ilin ikinci yarısından – 2003-cü ilin sonuna kimi olan dövr; 6) habelə ulu öndər Heydər Əliyevin bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil siyasətinin də layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsi (2003-cü ildən indiyə kimi).

Ədəbiyyat

1.Azərbaycan Respublikasının təhsil siyasətinin əsas prinsipi // "Pedaqoji tədqiqatlar// Buraxılış 2000, s.169-175

2.Heydər Əliyev və Azərbaycan təhsilinin inkjişaf yolları (1969-199-cu illər)islahataqədərki dövr// Xəbərlər ADPU. № 4,2006, s.68-78

3.Heydər Əliyev milli təhsil nəzəriyyəsinin və yeni təhsil islahatının yaradıcısıdır.// Xəbərlər ADPU, № 5, 2007,s.21-27

.

HEYDƏR ƏLİYEVİN FƏALİYYƏTİNDƏ MİLLİ İDEOLOGİYA, ƏDƏBİYYAT VƏ DİL SİYASƏTİ

NATIONAL IDEOLOGY, LITERATURE AND LANGUAGE POLICY IN HAYDER ALIYEV'S ACTIVITY

Dos. Dr. Ramiz QASIMOV

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan Bölməsi İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutu

ORCİD: 12588250

XÜLASƏ

Məqalə ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının milli ideologiyası və azərbaycançılıq məfkurəsinin formalaşmasında olan xidmətlərindən bəhs edir. Qeyd edilir ki, Azərbaycan xalqının bütün tarix boyu formalaşan ümummilli ideya və dəyərləri məhz görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev tərəfindən vahid bir konsepsiyada birləşdirilərək milli ideologiya olaraq formalaşdırılmışdır. Məqalədə bu da göstərilir ki, ümummilli ideyalar, xüsusilə milli mənsubiyyət hissi və Azərbaycan xalqına mənsubluq duyğuları, istiqlal düşüncəsi, azərbaycanlıların həmrəyliyi, ana dili və digər milli keyfiyyətlərin birləşdirici dəyər kimi çıxış etməsi və s. xüsusilə XX əsrin əvvəllərindən Azərbaycan ədəbi və ictimi düşüncəsində yer almışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin coxcəhətli və zəngin təcrübəsi sayəsində məhz bu ideyalar bitkinləşərək Azərbaycan xalqının milli ideologiyasının nüvəsini təşkil edən azərbaycançılıq məfkurəsini ortaya çıxarmışdır. Ulu Öndər Heydər Əliyevin formalaşdırdığı azərbaycançılıq məfkurəsinin təməl prinsipini milli mənsubiyyət hissi və vətənçilik təşkil etmişdir. Bu başlıca prinsipin, müddəanın əhatəsində digər – dünya azərbaycanlılarının birliyi, ana dili və digər milli dəyərlərin birləşdirici dəyərlər kimi əsaslı yer tutmuşdur. Ümummilli lider Heydər Əliyev ədəbiyyata həm də milli ideologiyanın mənbəyi kimi yanaşmışdır. Ədəbiyyat siyasəti Ulu Öndərin fəaliyyətində başlıca yer tutmuş, hərtərəfli qayğı ilə əhatə olunmuşdur. Heydər Əliyev ədəbiyyata: 1. Milli-tarixi yaddaş; 2. Milli düşüncə, dəyərlər və ideyaların təcəssüm tapdığı mənəvi xəzinə; 3. İnsanları tərbiyə vasitəsi; 4. Diplomatik-siyasi təbliğat və münasibətlərin bir qolu kimi dəyərləndirilmişdir. Onun siyasətində ana dili həmişə ilk, başlıca planda dayanmışdır. Ümummilli lider ana dilini "milli-mənəvi kimlik" və ondan daha artıq xarakterizə edərək qayğısına qalırdı. Ana dili həm də milli ideologiyamızın mərkəzində dünya azərbaycanlılarını birləşdirici dəyər kimi çıxış edirdi.

Açar söz: Heydər Əliyev, ümummilli lider, milli ideologiya, ədəbiyyat və dil siyasəti.

ABSTRACT

The article highlights the services of national leader Heydar Aliyev in the formation of the national ideology of the Azerbaijani people and the ideology of Azerbaijanism. It is noted that the national ideas and values of the Azerbaijani people formed throughout history were united in a single concept by the outstanding statesman Heydar Aliyev and formed as a national ideology. The article also shows that national ideas, especially the sense of national belonging and belonging to the Azerbaijani people, the idea of independence, the solidarity of Azerbaijanis, the mother tongue and other national qualities acting as a unifying value, etc. especially from the beginning of the 20th century, it took place in the literary and social thought of Azerbaijan. Thanks to the multi-faceted and rich experience of national leader Heydar Aliyev, these ideas were exhausted and brought out the ideology of Azerbaijanism, which forms the core of the national ideology of the Azerbaijani people. The sense of national belonging and patriotism formed the basic principle of the ideology of Azerbaijanism formed by the Great Leader Heydar Aliyev. Within the scope of this main principle and provision, there are others - the unity of Azerbaijanis of the world, the mother tongue and other national values, unifying values, etc. has taken a substantial place. National leader Heydar Aliyev approached literature as a source of national ideology. Literary policy occupied the main place in the activities of the Great Leader and was surrounded by comprehensive care. Heydar Aliyev to literature: 1. National-historical memory; 2. The spiritual treasure embodied in national thought, values and ideas; 3. Means of educating people; 4. It was evaluated as a branch of diplomatic-political propaganda and relations. In his politics, the mother tongue has always stood first and foremost. The national leader took care of his mother tongue by characterizing it as "national-spiritual identity" and more than that. The mother tongue also acted as a uniting value of Azerbaijanis in the center of our national ideology.

Key words: Heydar Aliyev, national leader, national ideology, literature and language policy.

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN QURUCUSU-HEYDƏR ƏLİYEV

HEYDAR ALIYEV- THE FOUNDER OF INDEPENDENT AZERBAIJAN

Musa MURSAGULIYEV
Director of the "Keshikchidagh" State historical and cultural reserve,
Aghstafa,Azerbaijan
ORCİD ID:0000-0003-4438-5252

ÖZET

Tarixi abidələr, çoxsaylı maddi mədəniyyət qalıqları Azərbaycanın uzaq keçmişinin zənginliyini təsdiq etməklə yanaşı, eyni zamanda xalqımızın milli pasportu hesab edilə bilər. Bu abidələr Azərbaycan xalqının minilliklər tarixini özündə yaşadan zəngin informasiya mənbəyi olmaqla yanaşı, xalqımızın bu torpaqların avtoxton, köklü sakinləri olduğunu danılmaz faktlarla sübuta yetirir. Azərbaycan arxeoloqlarının uzun illər ərzində apardıqları tədqiqatlar nəticəsində ölkəmizin dünyada ən qədim insan məskənlərindən, erkən sivilizasiya mərkəzlərindən biri olması maddi faktlarla sübuta yetirilmişdir. Qarabağdakı Azıx mağarasında aparılan araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycanda qədim insanlar hələ iki milyon il əvvəl məskunlaşmışdır. Azərbaycan ərazisində qədim daş dövründən başlayaraq Son Orta əsrlərədək böyük bir dövrü əhatə edən arxeoloji abidələr- erkən əkinçilik mədəniyyətlərinə aid yaşayış məskənləri, tunc dövrünün erkən tipli abidələri, yüzlərlə qəbir abidələri, antik və orta əsrlərə aid şəhərlər və s aşkar olunmuş və tədqiq edilmişdir. Azərbaycanın arxeoloji abidələrinin tədqiqi XIX əsrin 30–50-ci illərində qədim abidələrin qeydə alınması ilə başlanmışdır. İlk vaxtlar arxeoloji abidələr də Azərbaycanda olan rus və alman mənşəli araşdırıcılar qazıntılar aparmışlar. Onların əldə etdiyi zəngin maddi-mədəniyyət nümunələri Azərbaycanın arxeoloji abidələrinə və qədim mədəniyyətinə marağın artmasına səbəb olmuşdur. Beləliklə bu abidələrə maraq XIX ikinci yarısından başlansa da yalnız Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ötən əsrin 70-80-ci illərində maddi-mədəni irsimizin qorunması, tədqiqi və təbliği işi yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. Arxeoloq alimlərimizin apardıqları tədqiqatlar nəticəsində Azərbaycanın dünyada ən qədim insan məskənlərindən və sivilizasiya mərkəzlərindən biri olması elmi əsaslarla sübuta yetirilmişdir. Həmin dövrdə respublikamızın bütün bölgələrində arxeoloji ekspedisiyalar fəaliyyət göstərmiş, xalqımızın maddi-mədəni irsinə dair yüz minlərlə qədim nümunələr – arxeoloji materiallar toplanmışdır. Zəngin tariximizin informasiya daşıyıcıları olan tarixi-arxeoloji abidələrlə bağlı ictimaiyyətin, xüsusilə də gənc nəslin geniş maarifləndirmə işlərinin əhəmiyyətini nəzərə alan Heydər Əliyevin göstərişi ilə böyük şəhərlərlə yanaşı Azərbaycanın demək olar ki, bütün rayonlarında Tarix Diyarşünaslıq muzeyləri yaradılmış, qədim və yaxın tariximizin ən nəfis nümunələri təbliğ, nümayiş etdirmək, qorumaq və tədqiq etmək məqsədi ilə bu muzeylərdə toplanmışdır. Xalqımızın qədim tarixinin arxeoloji tədqiqinə xüsusi diqqət yetirilmiş, regionlarda arxeoloji qazıntı işlərinin fəaliyyətinin daha da yaxşılaşdırılması üçün arxeoloji bazalar yaradılmışdır. Heydər Əliyev tarixi abidələrə və arxeoloji qazıntı sahələrinə şəxsən səfərlər etmiş, qədim tariximizin yadigarları olan abidələrimizin tədqiqinin və təbliğinin zəruriliyini dəfələrlə qeyd etmişdi. Ulu öndərin Azərbaycanın tarixi abidələrinin qorunması, tədqiqi və təbliği istiqamətindəki müdrik siyasəti bundan sonra da uzun illər aktuallığını saxlayacaqdır.

Açar sözlər: Ümummilli lider, Azərbaycan, milli dəyərlərimiz.

ABSTRACT

Historical monuments, numerous remains of material culture confirm the richness of Azerbaijan's distant past, and at the same time can be considered the national passport of our people.These monuments, besides being a rich source of information that preserves the millennial history of the Azerbaijani people, prove with indisputable facts that our people are autochthonous, deep-rooted inhabitants of these lands. As a result of the researches carried out by Azerbaijani archaeologists over many years, it has been proved by material facts that our country is one of the oldest human settlements in the world and one of the centers of early civilization. As a result of research conducted in the Azikh cave in Karabakh, it was determined that ancient people settled in Azerbaijan two million years ago. On the territory of Azerbaijan, archaeological monuments covering a large period from the Stone Age to the Late Middle Ages – settlements belonging to early agricultural cultures, early Bronze Age monuments, hundreds of grave monuments, ancient and medieval cities, etc. have been discovered and studied. The study of archaeological monuments of Azerbaijan began with the registration of ancient monuments in the 30s-50s of the 19th century. At first, researchers of Russian and German origin in Azerbaijan conducted excavations in archaeological monuments. The rich material and cultural samples they obtained have led to an increase in interest in the archaeological monuments and ancient culture of Azerbaijan. Thus, although the interest in these monuments began in the second half of the 19th century, the protection, research and promotion of our material and cultural heritage reached a high level of development only in the 70s and 80s of the last century, when the great leader Heydar Aliyev led Azerbaijan. As a result of the research conducted by our archeological scientists, it has been scientifically proven that Azerbaijan is one of the oldest human settlements and centers of civilization in the world. During that period, archaeological expeditions were carried out in all regions of our republic, and hundreds of thousands of ancient examples of the material and cultural heritage of our people - archaeological materials were collected. On the instructions of Heydar Aliyev, who took into account the importance of wide-ranging education of the public, especially the young generation, about historical and archaeological monuments, which are information carriers of our rich history, museums of history and country studies were established in almost all regions of Azerbaijan, along with big cities, and the most exquisite examples of our ancient and recent history were promoted, collected in these museums for the purpose of exhibiting, preserving and researching. Special attention was paid to the archaeological research of the ancient history of our people, and archaeological bases were created to further improve the activity of archaeological excavations in the regions. Heydar Aliyev personally visited historical monuments and archeological excavation sites, and repeatedly noted the necessity of researching and promoting our monuments, which are relics of our ancient history. The wise policy of the great leader in the direction of protection, research and promotion of the historical monuments of Azerbaijan will remain relevant for many years to come.

Keywords: National leader, Azerbaijan, our national value

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN QURUCUSU-HEYDƏR ƏLİYEV

HEYDAR ALIYEV- THE FOUNDER OF INDEPENDENT AZERBAIJAN

Saadet ALIYEVA
Ph.D on Pedagogy, Director of the "Avey" State historical and cultural reserve,
Gazakh,Azerbaijan
ORCİD ID:0000-0002-5370-3178

ÖZET

Tarixi abidələr, çoxsaylı maddi mədəniyyət qalıqları Azərbaycanın uzaq keçmişinin zənginliyini təsdiq etməklə yanaşı, eyni zamanda xalqımızın milli pasportu hesab edilə bilər. Bu abidələr Azərbaycan xalqının minilliklər tarixini özündə yaşadan zəngin informasiya mənbəyi olmaqla yanaşı, xalqımızın bu torpaqların avtoxton, köklü sakinləri olduğunu danılmaz faktlarla sübuta yetirir. Azərbaycan arxeoloqlarının uzun illər ərzində apardıqları tədqiqatlar nəticəsində ölkəmizin dünyada ən qədim insan məskənlərindən, erkən sivilizasiya mərkəzlərindən biri olması maddi faktlarla sübuta yetirilmişdir. Qarabağdakı Azıx mağarasında aparılan araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycanda qədim insanlar hələ iki milyon il əvvəl məskunlaşmışdır. Azərbaycan ərazisində qədim daş dövründən başlayaraq Son Orta əsrlərədək böyük bir dövrü əhatə edən arxeoloji abidələr- erkən əkinçilik mədəniyyətlərinə aid yaşayış məskənləri, tunc dövrünün erkən tipli abidələri, yüzlərlə qəbir abidələri, antik və orta əsrlərə aid şəhərlər və s aşkar olunmuş və tədqiq edilmişdir. Azərbaycanın arxeoloji abidələrinin tədqiqi XIX əsrin 30–50-ci illərində qədim abidələrin qeydə alınması ilə başlanmışdır. İlk vaxtlar arxeoloji abidələr də Azərbaycanda olan rus və alman mənşəli araşdırıcılar qazıntılar aparmışlar. Onların əldə etdiyi zəngin maddi-mədəniyyət nümunələri Azərbaycanın arxeoloji abidələrinə və qədim mədəniyyətinə marağın artmasına səbəb olmuşdur. Beləliklə bu abidələrə maraq XIX ikinci yarısından başlansa da yalnız Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ötən əsrin 70-80-ci illərində maddi-mədəni irsimizin qorunması, tədqiqi və təbliği işi yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. Arxeoloq alimlərimizin apardıqları tədqiqatlar nəticəsində Azərbaycanın dünyada ən qədim insan məskənlərindən və sivilizasiya mərkəzlərindən biri olması elmi əsaslarla sübuta yetirilmişdir. Həmin dövrdə respublikamızın bütün bölgələrində arxeoloji ekspedisiyalar fəaliyyət göstərmiş, xalqımızın maddi-mədəni irsinə dair yüz minlərlə qədim nümunələr – arxeoloji materiallar toplanmışdır. Zəngin tariximizin informasiya daşıyıcıları olan tarixi-arxeoloji abidələrlə bağlı ictimaiyyətin, xüsusilə də gənc nəslin geniş maarifləndirmə işlərinin əhəmiyyətini nəzərə alan Heydər Əliyevin göstərişi ilə böyük şəhərlərlə yanaşı Azərbaycanın demək olar ki, bütün rayonlarında Tarix Diyarşünaslıq muzeyləri yaradılmış, qədim və yaxın tariximizin ən nəfis nümunələri təbliğ, nümayiş etdirmək, qorumaq və tədqiq etmək məqsədi ilə bu muzeylərdə toplanmışdır. Xalqımızın qədim tarixinin arxeoloji tədqiqinə xüsusi diqqət yetirilmiş, regionlarda arxeoloji qazıntı işlərinin fəaliyyətinin daha da yaxşılaşdırılması üçün arxeoloji bazalar yaradılmışdır. Heydər Əliyev tarixi abidələrə və arxeoloji qazıntı sahələrinə şəxsən səfərlər etmiş, qədim tariximizin yadigarları olan abidələrimizin tədqiqinin və təbliğinin zəruriliyini dəfələrlə qeyd etmişdi. Ulu öndərin Azərbaycanın tarixi abidələrinin qorunması, tədqiqi və təbliği istiqamətindəki müdrik siyasəti bundan sonra da uzun illər aktuallığını saxlayacaqdır.

Açar sözlər: Ümummilli lider, Azərbaycan, milli dəyərlərimiz.

ABSTRACT

Historical monuments, numerous remains of material culture confirm the richness of Azerbaijan's distant past, and at the same time can be considered the national passport of our people.These monuments, besides being a rich source of information that preserves the millennial history of the Azerbaijani people, prove with indisputable facts that our people are autochthonous, deep-rooted inhabitants of these lands. As a result of the researches carried out by Azerbaijani archaeologists over many years, it has been proved by material facts that our country is one of the oldest human settlements in the world and one of the centers of early civilization. As a result of research conducted in the Azikh cave in Karabakh, it was determined that ancient people settled in Azerbaijan two million years ago. On the territory of Azerbaijan, archaeological monuments covering a large period from the Stone Age to the Late Middle Ages – settlements belonging to early agricultural cultures, early Bronze Age monuments, hundreds of grave monuments, ancient and medieval cities, etc. have been discovered and studied. The study of archaeological monuments of Azerbaijan began with the registration of ancient monuments in the 30s-50s of the 19th century. At first, researchers of Russian and German origin in Azerbaijan conducted excavations in archaeological monuments. The rich material and cultural samples they obtained have led to an increase in interest in the archaeological monuments and ancient culture of Azerbaijan. Thus, although the interest in these monuments began in the second half of the 19th century, the protection, research and promotion of our material and cultural heritage reached a high level of development only in the 70s and 80s of the last century, when the great leader Heydar Aliyev led Azerbaijan. As a result of the research conducted by our archeological scientists, it has been scientifically proven that Azerbaijan is one of the oldest human settlements and centers of civilization in the world. During that period, archaeological expeditions were carried out in all regions of our republic, and hundreds of thousands of ancient examples of the material and cultural heritage of our people - archaeological materials were collected. On the instructions of Heydar Aliyev, who took into account the importance of wide-ranging education of the public, especially the young generation, about historical and archaeological monuments, which are information carriers of our rich history, museums of history and country studies were established in almost all regions of Azerbaijan, along with big cities, and the most exquisite examples of our ancient and recent history were promoted, collected in these museums for the purpose of exhibiting, preserving and researching. Special attention was paid to the archaeological research of the ancient history of our people, and archaeological bases were created to further improve the activity of archaeological excavations in the regions. Heydar Aliyev personally visited historical monuments and archeological excavation sites, and repeatedly noted the necessity of researching and promoting our monuments, which are relics of our ancient history. The wise policy of the great leader in the direction of protection, research and promotion of the historical monuments of Azerbaijan will remain relevant for many years to come.

Keywords: National leader, Azerbaijan, our national value

İDMANIN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

THE ROLE OF HAYDER ALIYEV IN THE DEVELOPMENT OF SPORTS

Mehparə SABİRZADƏ

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası, mehpara.sirinova@sport.edu.az

Orcid: 0000-0003-0434-601X

XÜLASƏ

Heydər Əliyevin ölkəmizə hələ birinci rəhbərliyi dövründə digər sahələrdə olduğu kimi, idmanın da inkişafına böyük diqqətlə yanaşılmış, gələcək inkişaf perspektivləri ciddi nəzərə alınmışdı.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin ilk illərində özünü bütün sahələrdə qabarıq göstərən ideoloji-siyasi, iqtisadi böhran səbəbindən idman siyasəti tamamilə diqqətdən kənarda qalmışdı. Hələ sovetlər dövründə qazandığı müvəffəqiyyətlərlə məşhurlaşmış adlı-sanlı, perspektivli idmançılarımızın böyük əksəriyyəti dözülməz şərait ucbatından Azərbaycanı tərk etmək məcburiyyətində qalmışdılar. İdmana tarixən marağın güclü olduğu ölkəmizdə vəziyyətin belə acınacaqlı şəkil alması gənclərin qeyri-sağlam həyat tərzinə, zərərli vərdişlərə aludəçiliyinə, bir sözlə, mənəvi aşınmasına səbəb olur, müharibə şəraitində yaşayan məmləkətdə fərarilik hallarının çoxalmasına rəvac verirdi. Digər tərəfdən, ulu öndər Heydər Əliyevin vaxtilə xalqına ərməğan etdiyi idman kompleksləri baxımsızlıq üzündən dağıdılmış, dəryada batan gəmini xatırladan idmanımız taleyin ümidinə buraxılmışdı. Bunun obyektiv səbəbləri olsa da, subyektiv səbəbləri daha da çox idi. şərəfini uca tutur, üçrəngli bayrağımızı göylərə qaldırır. Ölkəmizdə beynəlxalq səviyyəli yarışlar təşkil olunur, idmançılarımız hər il müxtəlif idman növləri üzrə keçirilən Avropa və dünya çempionatlarında uğurlu nəticələr göstərirlər. Dövlət başçısı İlham Əliyevin bu yarışları izləməsi, idmançılarımıza mənəvi və maddi dəstək verməsi, onları ruhlandırması da vacib məqam kimi vurğulanmalıdır.

Uğurlu idman siyasətinin nəticəsi olaraq Azərbaycan həm də dünyanın idman ictimaiyyəti tərəfindən ciddi tərəfdaş, idmançılarımız isə əsas rəqib kimi qəbul olunurlar. Azərbaycanın qısa müddətdə idman sahəsində əldə etdiyi nailiyyətlər beynəlxalq idman təşkilatlarının diqqətindən yayınmamış, məhz onların istəyi ilə son illərdə ölkəmizdə saysız-hesabsız mötəbər beynəlxalq turnirlər, dünya və Avropa çempionatları keçirilmişdir.
İdman sahəsində qazanılan nailiyyətlər həm də dövlətin ümumi inkişaf səviyyəsini, iqtisadi poten sialını müəyyənləşdirən vacib meyarlardan biri kimi təbliğati-siyasi məzmun kəsb edir. Bu baxımdan Azərbaycanın dinamik inkişafı idmanda qazanılan uğurlarla bir paralellik təşkil edir. Həm qazandığımız medallar, həm idman komplekslərinin tikintisi, həm də Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda idman ölkəsi kimi imicinin möhkəmlənməsi bir vəhdət təşkil edərək idman sahəsindəki uğurlarımızın əsasını təşkil edir. İdman ictimaiyyəti əmindir ki, Prezident İlham

Əliyevin ölkəmizin inkişafına xidmət edən siyasi xətti idmanımızın daha da inkişafına böyük töhfələr verəcək.

Açar sözlər: idman, inkişaf perspektivləri, idman siyasəti, idman ictimaiyyəti

ABSTRACT

During Heydar Aliyev's first leadership of our country, as in other fields, the development of sports was treated with great attention, and future development prospects were seriously considered.

In the first years of Azerbaijan's state independence, sports policy was completely neglected due to the ideological-political and economic crisis that manifested itself in all fields. Most of our promising athletes, who became famous for their achievements during the Soviet era, were forced to leave Azerbaijan due to unbearable conditions. Such a sad picture of the situation in our country, where historically there is a strong interest in sports, leads to an unhealthy lifestyle of young people, addiction to harmful habits, in a word, moral erosion, and gave rise to desertion cases in the country living in war conditions. On the other hand, the sports complexes, which the great leader Heydar Aliyev once gifted to his people, were destroyed due to neglect, and our sport, reminiscent of a ship sinking in the river, was left to the hope of fate. Although there were objective reasons for this, there were even more subjective reasons. holds his honor high, raises our tricolor flag to the sky. International level competitions are organized in our country, our athletes show successful results in the European and world championships held in various sports every year. It should be emphasized as an important point that the head of state Ilham Aliyev watches these competitions, gives moral and financial support to our athletes, and inspires them.

As a result of the successful sports policy, Azerbaijan is also considered a serious partner by the world's sports community, and our athletes as a main competitor. The achievements of Azerbaijan in the field of sports in a short period of time have not escaped the attention of international sports organizations, precisely because of their request, countless prestigious international tournaments, world and European championships have been held in our country in recent years.

Achievements in the field of sports also have propaganda and political content as one of the important criteria that determine the general level of development and economic potential of the state. From this point of view, the dynamic development of Azerbaijan parallels the achievements in sports. The medals we won, the construction of sports complexes, and the strengthening of the image of Azerbaijan as a sports country on the international scale form a unity and form the basis of our success in the field of sports. The sports community is sure that the political line of President Ilham Aliyev, which serves the development of our country, will make great contributions to the further development of our sports.

Keywords: sports, development perspectives, sports policy, sports community

"ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEV VƏ MÜASİR AZƏRBAYCANIN ELM, TƏHSİL VƏ MƏDƏNİYYƏTİNİN İNKİŞAFI

"NATIONAL LEADER HAYDAR ALIYEV AND THE DEVELOPMENT OF SCIENCE, EDUCATION AND CULTURE OF MODERN AZERBAIJAN"

Doç. Dr. Kamala Tahsin KERIMOVA

Bolu Abant İzzel Baysal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü

ORCID ID 0000-0002-2321-3864

XÜLASƏ

Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır və dünya xalqları içərisində fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərindən ən yüksəyi, ən böyüyü mədəniyyətdir.
Heydər Əliyev, Ümummilli lider

Heydər Əliyev – Azərbaycan… Azərbaycan – Heydər Əliyev… Bu iki ad bir birinə qırılmaz zəncirlə bağlıdır. Heydər Əliyevi Azərbaycandan və Azərbaycanı Heydər Əliyevdən ayırmaq mümkün deyil. 1969-cu ildən Heydər Əliyev gələcək müstəqil dövlətin binasının kərpiclərini ustalıqla düzərək, bu günün Azərbaycanını yaratdı.
Mədəni irsimizin bu günə kimi qorunub saxlanmasında, inkişaf etdirilməsində, onun geniş təbliğində, və dünya miqyasında şöhrət tapmasında böyük şəxsiyyət Heydər Əlirza oğlu Əliyevin əvəzsiz xidmətləri var. Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli-mənəvi dəyərlərimizə göstərdiyi qayğı müstəqil Azərbaycanın mənəvi həyatında əsaslı yüksəlişə səbəb olmuşdur. Ulu öndərimiz Azərbaycan mədəniyyətinin və mənəviyyatının himayədarı idi.
Bu gün Azərbaycanda onlarla sənət adamının – şairlərin, yazıçıların, rəssamların, musiqiçilərin, memarların ev-muzeyləri fəaliyyət göstərir. Azərbaycanda ev-muzeylərinin yaradılmasının təşəbbüskarı da məhz Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevdir.
Müdrik şəxsiyyət hər zaman milli mədəniyyətə, onun tarixi qaynaqlarına diqqətlə yanaşırdı. Bu səbəbdən də Azərbaycan mədəniyyətinin son illərdəki tarixi inkişaf rolu məhz Heydər Əliyevin himayəsi və nəzarəti altında davam etmişdir.
Ümummilli liderin hər zaman söylədiyi – "yüksək mədəniyyətə malik olan xalq həmişə inkişaf edəcək" – fikri hamımızın dilinin əzbəri və əməli fəaliyyətinin əsas xətti olmuşdur.
Qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycanın Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulmuş müasir mədəniyyət siyasətinin və idarəçiliyin aparıcı istiqamətləri keçmişi, milli-mədəni sərvətləri qoruyub saxlamaq, indinin müsbət nailiyyətlərini dəstəkləmək və inkişaf etdirməkdir.

Açar sözlər: elm, təhsil, milli mədəniyyət, Azərbaycan sənəti, mənəviyyat, milli-mənəvi dəyərlər

ABSTRACT

The people are known for their peculiarities and differ among the peoples of the world. It's the highest, biggest culture.
Haydar Aliyev, National Leader

Haydar Aliyev – Azerbaijan... Azerbaijan – Haydar Aliyev... These two names are connected by an unbreakable chain. It is impossible to separate Haydar Aliyev from Azerbaijan and Azerbaijan from Haydar Aliyev. Since 1969, Haydar Aliyev masterfully built the bricks of the building of the future independent state and created Azerbaijan of this day.

Haydar Alirza oglu Aliyev has indispensable merits in preserving and developing our cultural heritage, its wide propaganda and gaining fame on a global scale. The national leader Haydar Aliyev's care for our national and moral values has led to a substantial improvement in the moral life of independent Azerbaijan. Our great leader was the patron of Azerbaijani culture and spirituality.

Today, dozens of artists – poets, writers, artists, musicians, architects - house-museums are operating in Azerbaijan. The initiator of the creation of house-museums in Azerbaijan is our national leader Haydar Aliyev.

The wise person always paid attention to the national culture and its historical sources. For this reason, the role of historical development of Azerbaijani culture in recent years has continued precisely under the patronage and control of Haydar Aliyev.

The idea that the national leader always said – "a nation with high culture will always develop" – has become the main line of our language and practical activities.

We would like to note that the leading directions of the modern cultural policy and management of Azerbaijan, founded by Haydar Aliyev, are to preserve the past, national-cultural resources, and to support and develop the positive achievements of the present.

Keywords: science, education, national culture, Azerbaijani art, spirituality, national-spiritual values.

KLASSİK AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ DAHİ NÜMAYƏNDƏLƏRİ OLAN NİZAMİ VƏ FÜZULİ İRSİNƏ

HEYDƏR ƏLİYEV MÜNASİBƏTİ

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Ulduz Fərhad qızı Qəhrəmanova

ADPU-nun "Ədəbiyyat" kafedrasında baş müəllim

XÜLASƏ

Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə klassik yazıçılarımızın əsərləri Moskva və Leninqrad nəşriyyatları tərəfindən böyük tirajla çap olunurdu. O vaxtları tərcümə məsələsi mərkəzləşdirilmiş qaydada Moskada idarə olunurdu. Moskvadakı tərcümə işi də H.Əliyevin təşəbbüsü ilə həyata keçirilirdi. Klassiklərin, dövrünün müasir yazıçılarının əsərləri Heydər Əliyevin gücü ilə rus və avropa xalqlarının dillərinə tərcümə olunurdu. Çünki o vaxtlar SSRİ poliqrafiya sistemi Heydər Əliyevə tabe idi. H.Əliyevin təşəbbüsü ilə 1981-ci ildə dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin 840 illik yubileyi keçirildi. H.Əliyevin təşəbbüsü ilə Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyi 1994-cü ildə Moskvada keçirildi. Ulu Öndər Heydər Əliyev klassiklərimizin bir çoxunun xatirələrini əbədiləşdirilmək üçün Nizaminin, Füzulinin və b. Bakının ən mərkəzi yerlərində, respublikanın digər şəhərlərində heykəllərinin ucaldılmasını da təşkil etmişdir. Dahi lider H.Əliyevin təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə dahi Azərbaycan şairi Nizaminin 840, Füzulinin 500 illik yubileylərinin keçirilməsi ümumtürk ədəbiyyatına, mədəniyyətinə olan xidmətindən irəli gəlirdi.

Açar sözlər: H.Əliyev, Nizami, Füzuli, klassik ədəbiyyat, yubiley tədbirlər

SUMMARY

On the initiative of the Great Leader Heydar Aliyev, the works of our classical writers were published by Moscow and Leningrad publishing houses. At that time, the issue of translation was managed centrally in Moscow. The translation work in Moscow was also carried out at the initiative of H. Aliyev. The works of classics and modern writers of his time were translated into the languages of Russian and European nations with the power of Heydar Aliyev. Because at that time the USSR polygraphy system was under Heydar Aliyev. On the initiative of H. Aliyev, the 840th anniversary of the great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi was held in 1981. On the initiative of H. Aliyev, the 500th anniversary of Muhammad Fuzuli was held in Moscow in 1994. In order to perpetuate the memories of many of our classics, Great Leader Heydar Aliyev, Nizami, Fuzuli, etc. He also organized the erection of his statues in the most central places of Baku and in other cities of the republic. The celebration of the 840th and 500th anniversaries of the great Azerbaijani poet Nizami and Fuzuli, initiated and organized by the genius leader H. Aliyev, resulted from his service to the literature and culture of all Turks.

Giriş: Ulu Öndər H.Əliyev təkcə ictimai-siyasi xadim deyil, həmçinin mədəniyyətin bütün sahələrini duyan və bunlara qiymət verən yaradıcı bir şəxsiyyət idi. H.Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin keçdiyi çoxəsrlik tarixi dərindən bilirdi. Ona görə də mütəxəssis səviyyədə ədəbiyyat və incəsənət sahələrinin qarşılıqlı təhlilini etməyi ustalıqla bacarmışdır. Belə ki, Heydər Əliyev demişdir: "Ədəbiyyat, mədəniyyət isə həmişə fədakarlıqdan doğan bir anlayışdır. Ədəbiyyatı, mədəniyyəti, bədii əsərləri, yüksək incəsənət əsərlərini yaradan insanlar həmişə fədakar olurlar. Onlar fitri istedadı ilə bərabər fədakar olmasa, böyük sənətkar ola bilməzlər". (6, 113) Göründüyü kimi, Ulu Öndər Heydər Əliyev söz, bədii sənət işini "fədakarlıq" adlandırırdı. Onun mədəniyyətimizin müxtəlif sahələri ilə bağlı verdiyi bu kimi təhlillər də mütəxəssisləri həmişə heyran qoyubdur.

Araşdırma: Heydər Əliyev klassik ədəbi-mədəni irsimizə milli təəssübkeşlik və vətənpərvərlik mövqeyindən yanaşmış və klassik bədii irsimizlə fəxr etdiyini, keçmişin dəyərli ənənələrin nümayəndələri kimi xüsusi qiymətləndirdiyini bildirmişdir. Ona görə də klassik sənətkarların dünya miqyasında yubiley tədbirlərinin keçirilməsinə xüsusi diqqət ayırırdı. Bu kimi tarixi şəxsiyyətlərin yubileylərinin nə səbəbə keçirilməsi ilə bağlı Ulu Öndər Heydər Əliyev belə izah vermişdir:

1. Tarixi şəxsiyyətlərə öz xalqının verdiyi qiymət və dəyərdən irəli gəlməsi

2. Tarixi şəxsiyyətlər təbliğ etdiyi xalqın, millətin nümayəndəsi olduğu üçün həmin xalqın, millətin zənginliyindən xəbər verməsi,

3.Tarixi şəxsiyyətlərin aid olduğu millətini, xalqını daha da beynəlxalq miqyasda yüksəlməsinə kömək etməsi

Qeyd edək ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə klassik yazıçılarımızın əsərləri Moskva və Leninqrad nəşriyyatları tərəfindən böyük tirajla çap olunurdu. O vaxtları tərcümə məsələsi mərkəzləşdirilmiş qaydada Moskada idarə olunurdu. Moskvadakı tərcümə işi də H.Əliyevin təşəbbüsü ilə həyata keçirilirdi. Klassiklərin, dövrünün müasir yazıçılarının əsərləri Heydər Əliyevin gücü ilə rus və avropa xalqlarının dillərinə tərcümə olunurdu. Bu proses, xüsusən Heydər Əliyevin Moskvada, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin müavini vəzifəsində işləyərkən daha da sürətlə həyata keçirildi. Ulu Öndər Heydər Əliyev N.Gəncəvinin yubileyinin keçirilməsi məsələsini həm qaldırmış, həm də onun əsərlərinin rus dilində çap işini həyata keçirtdi. Çünki o vaxtlar SSRİ poliqrafiya sistemi Heydər Əliyevə tabe idi.

H.Əliyevin təşəbbüsü ilə 1981-ci ildə dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin 840 illik yubileyi keçirildi. H.Əliyevin həmin tədbirdəki çıxışından: "N.Gənəvinin 840 illiyini böyük bir yubiley kimi qeyd edəndə bizə çox yerdə irad tuturdular ki, 840 il yuvarlıq tarix deyil ki, siz bu yubileyi keçirirsiniz. Ancaq biz bizə irad tutanlara sübut etdik ki, Nizami Gəncəvi elə bir şəxsiyyətdir ki, onun yubileyi hər il keçirilməlidir". 1981-ci ildə qəbul edilmiş qərardan sonra Nizami Gəncəvinin əsərləri yenidən nəşr edildi, poemaların filoloji tərcümələri çapdan çıxdı. Moskvada Nizami

Gəncəvinin "Xəmsə"si V cilddə yenidən işıq üzü gördü. Bütün bunlar məhz o dövr üçün nizamişünaslıqda böyük bir nailiyyət idi.

H.Əliyev Füzulinin 500 illik yubileyi ilə bağlı Türkiyədə Böyük Millət Məclisində belə bir fikir bildirmişdr ki, Füzuli keşmişdə də türkləri birləşdirən bir şəxsiyyət olmuşdur. Füzuli yubileyi türk xalqlarının birləşməsinə, yaxınlaşmasına, gələcəkdə bir yolla əzmlə getməsinə şərait yaradan böyük bir hadisədir. "Füzuli təkcə Şərqdə yox, müsəlman aləmində, türk dünyasında deyil, bütün dünyada, o cümlədən, inkişaf etmiş qərb ölkələrində də çox məşhur olmuşdur. H.Əliyev Füzulinin Azərbaycan türkü olmasına qəti əmin olduğunu da bildirmişdir".

H.Əliyevin təşəbbüsü ilə Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyi 1994-cü ildə Moskvada keçirildi. Ulu Öndər tribunada belə deyir: "Füzulinin 500 illik yubileyi münasibəti ilə Azərbaycan xalqından, müstəqil Azərbaycan dövlətindən səmimi salamımı və hərarətli təbrikləri qəbul edin (6, 207) Heydər Əliyev deyirdi: "Biz Füzulinin 500 illiyini keçirdik. Bəlkə də Füzuli xalqımıza Nizamindən, Nəsimindən daha çox tanış idi. Ancaq xalqımız Füzulini o qədər tanımırdı....1950-ci illərdən başlayaraq Füzuli ölkəmizdə təbliğ edilirdi. ...Biz müstəqillik dövründə Füzulinin 500 illik yubileyini keçirdik. Həmin yubileyə bütün türk dünyasından nümayəndələr yığıldı. Füzulinin bu 500 illik yubileyinin hazırlanması və keçirilməsi xalqımıza Füzulini yenidən tanıtdı, bəxş etdi" (6, 338)

Nəticə: Ulu Öndər Heydər Əliyev klassiklərimizin bir çoxunun xatirələrini əbədiləşdirilmək üçün Nizaminin, Füzulinin və b. Bakının ən mərkəzi yerlərində, respublikanın digər şəhərlərində heykəllərinin ucaldılmasını da təşkil etmişdir. Dahi lider H.Əliyevin təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə dahi Azərbaycan şairi Nizaminin 840, Füzulinin 500 illik yubileylərinin keçirilməsi ümumtürk ədəbiyyatına, mədəniyyətinə olan xidmətindən irəli gəlirdi.

Ədəbiyyat:

1. Xəlilov Buludxan, Heydər Əliyev və mədəni irsimiz, Pedaqoji Universitetin xəbərləri, Bakı: ADPU, 24 aprel 2003, №3

2. Xəlilov Buludxan, Heydər Əliyev və azərbaycanşünaslıq, Pedaqoji Universitetin xəbərləri, Bakı: ADPU, 10 may 2004-cü il, №2

3. Xəlilov Buludxan, Azərbaycan dili: dünən və bu gün, Bakı, 2004

4.Qasımlı Gülnar Vaqif qızı "Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrının inkişaf yolu və xüsusiyyətləri" , F.ü.f.d. elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya, Bakı, 2021, 172 səh.

5. Qurbanov Afad, Heydər Əliyev və Azərbaycan təhsilinin inkişafı, Bakı, Gənclik, 1997

6.Novruzov Tərlan, Heydər Əliyev və ədəbiyyat məsələləri, Bakı, 2007

AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMÜMMİLLİ LİDERİ HEYDƏR ƏLİYEVİN XALQIMIZA,MİLLƏTİMİZƏ VERMİŞ OLDUĞU TÖHFƏLƏR

f.ü.f.d Imanov Güləhməd Nağı oğlu
Bakı Dövlət Üniversiteti Şərq Şünaslıq fakultəsi Türk dili bölümü
Baku State University, Faculty of Oriental Studies, Turkish language department

Özet

Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının oğlu,Azərbaycanın rəmzinə çevrilən simalardan biridir.Qafqazın lideri olan Heydər Əliyev bu yolda vətən üçün fədakarlıq etməkdən çəkinməmişdir.Onun Azərbaycan üçün,Azərbaycan xalqı üçün gördüyü işlər yetəri qədər çoxdur.Əsasən Təhsil,xalqın maariflәndirilməsi,iqtisadi,siyasi və yaxudda ağla gələn bütün sahələrdə,xalqımızın,dövlətimizin beynalxalq siyasi arenada ən güclü şəkildə təmsil olunması üçün böyük səylər göstərmişdir.

Açar sözlər

Heydər Əliyev,Qafqazın lideri,xalqın oğlu,Ulu öndər,Siyasətçi,Rəhbər,xalqa olan sevgi,fədakarlıq,neft strategiyası,müstəqil,dövlət quruculuğu..

GİRİŞ

Ümümmilli lider,Heydər əliyevin Qafqazın lideri olduğunu vurğulasaq burda hər hansı bir yanlışa yol verməzik. Heydər Əliyevin zəngin həyat yolu və müstəsna fəaliyyətinin bütün mərhələləri bir-birini tamamlamış, öz xalqına sıx bağlılığın, milli dövlətçilik məfkurəsinə sadiqliyin canlı təcəssümü olmuşdur. Geniş bilik və dərin təfəkkür sahibi olan Heydər Əliyev düşünülmüş və cəsarətli qərarları ilə təkcə müstəqillik dövründə deyil, bütün dövrlərdə Azərbaycan ictimaiyyətini ən ciddi şəkildə düşündürən məsələləri uğurla həll etmişdir. Ulu Öndər cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələri arasında üzvi bağlılığı aydın görərək, müəllifi olduğu milli inkişaf strategiyasında ictimai, siyasi, sosial, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdə qarşıda duran vəzifələri düzgün müəyyənləşdirmiş və məharətlə həyata keçirmişdir. Heydər Əliyevin milli neft strategiyasının uğurla reallaşdırılması nəticəsində xalqımız öz təbii sərvətlərinin tam sahibinə çevrilmiş və qısa müddətdə ölkəmizin inkişafına güclü təkan verən resurslar əldə edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının qəbul olunması və bütün sferaları əhatə edən köklü islahatların həyata keçirilməsi, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu, nizami ordunun yaradılması Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısında müstəsna xidmətləridir. Xalqımızı vahid amal ətrafında birləşdirən azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşdırılması, ana dilinin dövlət qayğısı ilə əhatə olunması, ictimai-siyasi,

elmi və mədəni fikir tariximizin əlamətdar hadisələrinin müntəzəm qeyd edilməsi ənənəsinin yaradılması, Azərbaycanın çoxəsrlik mənəvi-mədəni irsə sahib qədim diyar və sivilizasiyaların qovşağında yerləşən tolerantlıq məkanı kimi geniş şöhrət qazanması Heydər Əliyevin mükəmməl quruculuq proqramının tərkib hissələri olmuşdur.Həyatının hər anında xalqı,millətı üçün çalışan,bu yolda fədakarlıq etməkdən çəkinməyən liderimiz Heydər Əliyev kimdir? Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1923-cü il mayın 10-da Azərbaycan Respublikasının Naxçıvan şəhərində anadan olub.1939-cu ildə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu bitirdikdən sonra Azərbaycan Sənaye İnstitutunun memarlıq fakültəsində təhsil almışdır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Heydər Əliyev öz xalqına, vətəninə sonsuz sədaqəti, məhəbbəti, uzaqgörənliyi, xeyirxahlığı, düşünülmüş və gərgin fəaliyyəti ilə Azərbaycanın iyirminci əsr ictimai siyasi, iqtisadi, mədəni, mənəvi həyatında yeni bir tarix yaratmışdır.

Azərbaycanın müstəqil dövlət quruculuğuna aparan yolu, əslində, 1969-cu ildən - məhz onun hakimiyyətə gəlişindən sonra başlamışdır. Bu mənada azərbaycançılığın ən parlaq səhifələri də elə həmin illərdən etibarən yazılmışdır.Hakimiyyətə gəldiyi gündən Azərbaycan xalqının irəli getməsi uğrunda,xalqın təhlükəsizliyi uğrunda cəsarətli addımlar atmış,xalqına olan sevgisini cəsarətlə nümayiş etdirmişdir.Onu narahat edən əsas sahələrdən biri xalqın maarifləndirilməsi,təhsil sahəsi idi. Təhsil sahəsi xalqımızın bu günü,millətimizin, dövlətimizin gələcəyi üçün ən vacib bir sahədir". Ulu öndər öz müdrik kəlamlarında təhsilə nə qədər önəm verdiyini bildirmişdir.Bundan yola çıxaraq o Azərbaycan xalqının maariflənməsi,uğurlu təhsil alması,xalqa savadlı şəxsiyyətlərin yetirilməsi uğrunda bir sıra önəmli addımlar atmışdır..

Ulu öndər SSRİ dövründə - 1972-ci ildə "Gənclərin ümumi orta təhsilə keçidini başa çatdırmaq və ümumtəhsil məktəblərini daha da inkişaf etdirmək haqqında" və 1973-cü ildə "Kənd ümumtəhsil məktəblərinin iş şəraitini daha da yaxşılaşdırmaq haqqında" qərarlar qəbul etdi. Bu qərarların reallaşması nəticəsində respubikamızda orta ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsi 765-dən 2117-yə çatdırıldı. Ucqar bölgələrimizdə də orta ümumtəhsil məktəbləri açıldı.

Heydər Əliyev 1957 ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsini əla qiymətlərlə bitirmişdir.O özünün təhsil aldığı bu Universitetin inkişafı üçün bir sıra addımlar atmışdır.hazırkı 1 saylı və 2 saylı doqquzmərtəbəli tədris korpusları,Universitetin tələbə şəhərciyi, onun 4 beşmərtəbəli yataqxanası, xarici tələbələr üçün 1 beşmərtəbəli bina, böyük kitabxana Heydər Əliyevin göstərişi ilə tikilmişdir.Heydər Əliyev Bakı Dövlət Universitetinin 50 illik yubileyində, öz çıxışında Azərbaycanda elmin və təhsilin inkişaf etdirilməsində Bakı

DövlətUniversitetinin fəaliyyətinə yüksək qiymət vermiş, Universitetin bir çox işçisi fəxri adlara, dövlət və hökumət mükafatlarına layiq görülmüşdü. Heydər Əliyev 1994-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin 75 illik yubileyində Böyük nitq ilə çıxış etmişdi. O öz çıxışında Bakı Dövlət Universitetinin 75 ildə qazandığı nailiyyətləri,

respublikanın ictimai, siyasi və mədəni həyatında oynadığı rolu, respublika ali

məktəblərinin mərkəzi və bayraqdarı olmasını, ali təhsilin təkmilləşdirilməsindəki rolu və xidmətlərini yüksək qiymətləndirmiş və gələcək nəsillər üçün ən yaxşı seçimlərdən biri olacağını qeyd etmişdir.

Azərbaycan yazıçıları, Heydər Əliyev və dövlət qayğısı:1934-cü ildə yaradılan Azərbaycan Yazıçılar Birliyi də xalqın maarifləndirilməsi uğrunda addımlar atmaqdan çəkinmirdi.Heydər Əliyev hakimiyyətdə olduğu dövrdə bu sahənidə diqqətsiz qoymamış,xüsusi diqqət yetirmişdir. Tarixdən məlumdur ki, AYB-nin VII qurultayı 1981-ci ilin 12-13 iyun günlərinə təsadüfedir. Arxiv sənədlərində yer alan qeydlərə görə, Balaş Azəroğlu, Hüseyn Abbaszadə, CabirNovruz və Süleyman Rüstəmə sədrlik həvalə olunan həmin qurultayda B.Azəroğlu, M.İbrahimov, Z.Xəlil, Ə.Vəliyev, İ.Şıxlı, Anar, Ə.Əylisli, B.Vahabzadə və başqaları məruzə ediblər. Həmin dövrdə Azərbaycan partiya təşkilatının rəhbəri, Mərkəzi Komitənin birincikatibi Heydər Əliyevin artıq

ənənəyə çevrilmiş qurultaylarda iştirak etməsi bu dəfə sadəcə ünsiyyətlə məhdudlaşmır. O, geniş və konkret məzmunlu nitqində yazıçı sözünü,

yazıçı mövqeyini ölkənin həyatı ilə bağlayan mühüm məqamları işıqlandırır, açıqlayırdı.Heydər Əliyev əhalinin maariflənməsinin yalnız təhsil ilə yox dünyagörüşü ilə bağlı olduğunu düşündüyü üçün teatr sahəsinədə xüsusi diqqət yetirir. Heydər Əliyev: “Sənət inkişaf etməlidir. Bunu unutmaq olmaz! Mən mədəniyyətin, o cümlədən teatrın inkişafı üçün daxili bir məhəbbətlə çalışmışam və özümdə daxilən güclü məsuliyyət hiss etmişəm!” Bütün sahələrdə fenomen şəxsiyyət olan Heydər Əliyev son otuz ildə, istər sovet, istərsə də müstəqillik və keçid dövründə Azərbaycan mədəniyyətinə, teatrına böyük diqqət və qayğı göstərmişdir. Əlbəttə, bu çox geniş bir mövzunun söhbətidir.O dövrdə Sumqayıt teatrı teatr sahəsində uğurlu addım atmışdır.Bu onun mövzusunun müxtəlifliyindən irəli gəlirdi. Tamaşa müasir Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, ümummilli lider və. böyük siyasətçi Heydər Əliyevin 1990-1994-cü illəri əhatə edən gərgin fəaliyyətindən və Azərbaycanda siyasi şəraitin sabitləşdirilməsindən bəhs olunur.

Heydər Əliyev dövrün dahi şəxsiyyətlərinə xüsusi diqqət yetirir,onların abidələrinin ucaldılması,onlara mütləq diqqət göstərilməsi tərəfdarı idi.1959-cu ildə Cəfər Cabbarlının

heykəlinin hazırlanması üçün keçirilən müsabiqədə Mirəli Mirqasımov qalib gəlir. Heykəlin açılışı isə 1982-ci ilə təsadüf edir.Bu açılışda Heydər Əliyev də iştirak etmişdir..

Heydər Əliyev Azərbaycanın ən məşəqqətli illərində hakimiyyətdə olmasına baxmayaraq xalqının faciəvi hadisələrdən ən az zərər ilə çıxması üçün əlindən gələni etmişdir.O dövrdə Heydər Əliyev Siyasi Büroda bütün Sovet dövlətini idarə etməyə,və onu tənəzzüldən çıxarmağa qadir olan yeganə dövlət xadimi idi.Məhz təsadüfi deyildir ki hakimiyyətdə olanlar onun parlaq zəkasından qorxaraq 1987- 1990 cı illərdə xalqımızın böyük oğlunu təqib etdirməyə başlamışdır.

Heydər Əliyevin yoxluğundan istifadə edən tarixi düşmənlərimiz 1990 il 20 yanvar faciəsini törətməkdən çəkinməmişdilər.Heydər Əliyev təqib olunmasına baxmayaraq,bir daha öz canını təhlükəyə atmış,xalqına baş sağlığı vermək üçün Azərbaycanın Moskvada kı daimi nümayəndəliyinə gəlmişdir.Onun vətəninə,xalqına olan sevgisi həqiqətən də ağla sığmaz dərəcədə idi.O 1990 cı il iyunun 20-də vətənə dönsədə Paytaxt Bakıda iqamət etməsinə icazə verilmədiyi üçün Naxçıvana pənah salmalı olur.Bu dövrlərdə Azərbaycanın vəziyyəti xeyli ağır idi.Lakin bu günlərdə sona çatır və nəhayət xalqın böyük oğlu,Qafqazın lideri Heydər Əliyev 1993 cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıdır.Bu faktlardan sonra hamı da belə bir sual yaranır. Bəs Heydər Əliyevin hakimiyyətə yaxın buraxılmadığı həmin dövrdə böyük Vətəndə — Azərbaycanda nələr baş verdi?

Sərt tarixi həqiqət belə idi ki, 1993-cü ilin iyununda — Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ərəfəsində Azərbaycan öz tarixinin ən qanlı burulğanı içərisində çabalayırdı. Cəbhədə ağır məğlubiyyətlər, xəyanətlər, satqınlıq, vəzifə ələ keçirmək üçün müqəddəs torpaqlarımızın hərraca qoyulması adi hal almışdı.

Ölkədə, sözün əsl mənasında, hakimiyyətsizlik idi. Siyasi hərc-mərclik, hərki- hərkilik baş alıb gedirdi. Xalq ümidsizlik və təlaş içərisində idi. Sabaha inam qalmamışdı. Ən təhlükəli cəhət isə bundan ibarət idi ki, Azərbaycanın xaricdəki yağı düşmənləri daxildəki satqınlarla birləşmişdilər. Daşnakların "Böyük Ermənistan" yaratmaq niyyətləri, tarixi düşmənlərimizin qonşu ölkələrin paytaxtlarında hazırlanmış və Azərbaycanı Qafqazın siyasi xəritəsindən silib götürmək planları reallaşmaq üzrə idi. Azərbaycan torpağı etnik əlamətə görə parçalanıb yox olmaq təhlükəsi qarşısında qalmışdı. Bakı yaxınlığında — Navahı kəndində vətəndaş müharibəsinin ilk gülləri atılmış, qardaş qanı axıdılmışdı.

Ən sadə məsələlər belə diqqət yetirən liderin bu məsələyə diqqət yetirməməsi faktı mümkün deyildi.1993 cü ildə hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev dərhal bu müharibənin qarşısını aldı.O hakimiyyətdə olduğu və olmadığı müddətdə xalqın rifahının yüksəlməsi,xalqın maariflendirilməsi,azad cəmiyyətdə mövcud olması üçün bütün gücü,qüvvəsi ilə vuruşmuşdur.

Heydər Əliyevin altına imzasını atdığı,adını tarixə yazdırdığı başqa bir müqavil "Əsrin Müqaviləsi" idi.

Heydər Əliyev: Əsrin müqaviləsi ilə qoyduğumuz təməl XXI əsrdə Azərbaycan xalqının inkişafı, firəvan həyatı, müstəqil Azərbaycan dövlətinin suverenliyinin daha da möhkəmlənməsi üçün gözəl imkanlar yaradır və inanıram ki, XXI əsr müstəqil Azərbaycan dövləti üçün ən xoşbəxt dövr olacaqdır. Saziş öz tarixi, siyasi və beynəlxalq əhəmiyyətinə görə "Əsrin müqaviləsi" adlandırıldı. Təxminən, 400 səhifə həcmində və 4 dildə öz əksini tapdı. "Əsrin müqaviləsi" nin imzalanması ilə "Yeni neft strategiyası"nın uğurla həyata keçirilməsinə başlanıldı. "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təsdiq edilərək, 12 dekabr 1994-cü ildə qüvvəyə minib.Müqavilənin əhəmiyyəti və məqsədi Azərbaycan neftinin səmərəli şəkildə istifadəsinə yönəlmişdi.Və nəticədə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda "Azəri", "Çıraq" yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi" haqqında dünyanın 11 ən iri neft şirkəti ilə müqavilə bağlandı.

Heydər Əliyev: "İqtisadiyyatı güclü olan dövlət, hər şeyə qadirdir".Dövlətin siyasi arenada iştirikanı,gücünü onun iqtisadiyyatı müəyyən edir.Heydər Əliyev də
dövlətin iqtisadiyyatına xüsusi diqqət yetirmiş,onun inkişafı üçün ciddi addımlar atmışdır.Beləliklə o öz neft strategiyasını,Heydər Əliyev modelini 1996-cı ildə formalaşdırdı.Bu modeldən əvvəl Azərbaycan cəmiyyəti yüksək inflyasiya, kütləvi işsizlik, əhalinin aşağı həyat səviyyəsi, maliyyə və əmtəə bazarında investisiya və mal qıtlığı ilə xarakterizə olunurdu. Belə bir şəraitdə düzgün olaraq iqtisadi inkişaf modelinin əsas istiqaməti inflyasiya ilə ciddi mübarizə aparılması, milli valyuta kursunun sabitləşdirilməsi və iqtisadiyyata xarici investisiyaların cəlb edilməsi oldu. "milli iqtisadi inkişaf modeli" dedikdə cəmiyyətin məqsədi, inkişaf istiqamətləri və onlara nail olunmasının metodları, mexanizmləri və vasitələri başa düşülür. İqtisadi inkişaf modellərini fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdən biri iqtisadiyyatın tənzimlənməsidə dövlətin iştirak səviyyəsi olduğuna görə ümummilli lider Heydər Əliyevin bir kəlamını diqqətə çatdırmaq istərdim. O demişdir: "Biz iqtisadiyyatı vergilər vasitəsi ilə idarə edirik". Bu kəlam o dövrdə Azərbaycanda dövlətin iqtisadiyyatın tənzimlənməsində iştirakını müəyyənləşdirən konsepsiya olmuşdur. Beləliklə, iqtisadi inkişafın Heydər Əliyev modeli formalaşdırılmış oldu. Bu modeli fərqləndirən cəhət onun monitar meyilli açıq və liberal xarakter daşıması idi.Bu strategiya nəticəsində yüksək inflasiya,kütləvi işsizlik,əhalinin aşağı həyat səviyyəsi və s. aradan qaldırıldı..

Heydər Əliyevin başqa bir uğurlu fəaliyyəti dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da

möhkəmləndirilməsi, onların birliyinin və həmrəyliyinin təmin olunması idi.Bu məqsədilə 2001-ci il mayın 23-də ulu öndər Heydər Əliyevin imzaladığı sərəncamla 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı keçirildi. Qurultayda dərin məzmunlu nitq söyləyən ulu öndər Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının milli birliyinin və həmrəyliyinin təmin edilməsi, Azərbaycan dövləti və dünya azərbaycanlılarının əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, qarşıya çıxan problemlərin həllində səylərin birləşdirilməsi zərurəti, o cümlədən, ana dilinin, milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanılması, inkişaf etdirilməsi haqqında fikirlərini bildirdi. "Hər bir insan üçün onun milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!" - müdrik rəhbərin bu kəlamları Azərbaycançılığın ideya əsaslarına, hər bir azərbaycanlı üçün isə milli qürur rəmzinə çevrilmişdir.

Şuşa Azərbaycanın gözüdür.Şübhəsiz ki Şuşa həm müasir Azərbaycan,həm də qədim Azərbaycan üçün xüsusi dəyərə malikdir.Ümummilli lider Heydər Əliyev Şuşanın Azərbaycan üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu bildirərək deyib: "...Şuşa Azərbaycanın ən əziz və böyük tarixi olan bir guşəsidir. Şuşanı yaradanlar, Şuşa şəhərini quranlar, Şuşa qalasını tikənlər Azərbaycan torpağının sahibləri olublar və Qarabağda Azərbaycan torpağının daim qorunması, saxlanması üçün Şuşa şəhərini, qalasını yaradıblar. Bu, Azərbaycan xalqının, əcdadlarımızın yaratdığı böyük abidədir, təkcə şəhər deyil, böyük bir tarixi abidədir.

Bu şəhərdə, onun ətrafında Azərbaycan xalqının bir neçə əsrlik tarixə malik böyük mədəniyyəti, mədəni irsi, qəhrəmanlıq nümunələri yaranıbdır. Şuşa təkcə şuşalılar üçün yox, bütün azərbaycanlılar üçün, vətənini, millətini sevən hər bir vətəndaşımız üçün əziz bir şəhərdir, əziz bir torpaqdır, əziz bir qaladır, əziz bir abidədir". Bütün dövrlərdə hər bir xalqın tarixində onun xilaskarı kimi dərin izlər qoyan və xalqın fəxrinə çevrilən dahi şəxsiyyətlər olmuşdur

SONUÇ VE KAYNAKÇA

. Azərbaycan xalqının da tarixində xilaskar kimi böyük fəxrlə yad etdiyimiz dahi şəxsiyyət Ulu öndərimiz Heydər Əlirza oğlu Əliyevdir. Hazırda Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, bütün dünya azərbaycanlıları və türk dilli xalqlar müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaradıcısı və memarı, XX əsr milli tariximizin ən qüdrətli siması olan görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin anadan olmasının 100-cü ilini böyük həyəcan və sevinclə qarşılamağa hazırlaşır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin bizlərə ərmağan etdiyi zəngin dövlətçilik irsi və həyat fəlsəfəsi hələ uzun müddət diqqət mərkəzində olacaqdır. Çünki Ulu öndərin həyat və

yaradıcılıq fəlsəfəsi öz xalqına həmişə sədaqətlə xidmət etmək, Azərbaycan Respublikasını müstəqil bir dövlət kimi formalaşdırmaq və onu dinamik inkişaf yoluna qoymaq olmuşdur. Dövlətçilik salnaməmizdə silinməz izlər qoymuş, azərbaycanlı olması ilə ömür boyu fəxr etmiş, milli qürur və iftixar mənbəyimiz olan Heydər Əliyev bütün dünyada Azərbaycanın rəmzi kimi qəbul edilir.

Xalqımız onun əziz xatirəsini həmişə uca tutur və minnətdarlıqla anır, yenidən hakimiyyətə gəldiyi günü Azərbaycan Respublikasının dövlət bayramı – Milli Qurtuluş Günü kimi qeyd edir. 2023-cü il mayın 10-da Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 ili tamam olur.

Heydər Əliyev öz xalqını zamanın mürəkkəb tarixi-siyasi sınaqlarından uğurla çıxarmış və ardıcıl mübarizə apararaq onu müstəqilliyə qovuşdurmuş qüdrətli şəxsiyyətdir. Azərbaycan xalqı yeni əsrə və yeni minilliyə məhz Heydər Əliyev zəkasının işığında qədəm qoymuşdur.

Davamlı yüksəliş yolunda inamla irəliləyən müasir Azərbaycan Heydər Əliyevin həyat amalının təntənəsidir. Dövrünün ən nüfuzlu siyasətçiləri ilə bir sırada duran Heydər Əliyev Azərbaycanın müasir simasının, xalqımızın zəngin dəyərlərinin tanıdılması və ölkəmizin beynəlxalq münasibətlər sistemində layiqli mövqe qazanmasında müstəsna rol oynamışdır. Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında həlli Ulu Öndərin qarşıya qoyduğu başlıca vəzifə olmuş, ölkəmizin bütün resursları, xalqımızın potensialı tarixi ədalətin bərpası üçün səfərbər edilmişdir.

Ulu Öndərin şah əsəri olan güclü Azərbaycan dövləti öz suverenliyini, müstəqilliyini qorumağa qadir olduğunu 44 günlük Vətən müharibəsində şanlı Zəfər qazanmaqla sübuta yetirmişdir.

Müstəqil Azərbaycan Ulu Öndərin indiki və gələcək nəsillərə əmanəti, onun zəngin və çoxşaxəli irsi isə xalqımızın milli sərvətidir. Bu müqəddəs mirası qoruyub saxlamaq hər bir azərbaycanlının şərəfli vəzifəsidir.

sahələrdə,xalqımızın,dövlətimizin beynalxalq siyasi arenada ən güclü şəkildə təmsil olunması üçün böyük səylər göstərmişdir.

Rezume

Heydar Aliyev, the son of the Azerbaijani people, is one of the figures who have become a symbol of Azerbaijan. Heydar Aliyev, the leader of the Caucasus, did not hesitate to make sacrifices for the motherland. He has done a lot for Azerbaijan and the people of Azerbaijan. Mainly education, public enlightenment, economic, political or intellectual. has made great

efforts to represent our people and our country in the international political arena in the strongest possible way in all fields.

Rezume

Гейдар Алиев, сын азербайджанского народа, является одним из деятелей, ставших символом Азербайджана.Гейдар Алиев, лидер Кавказа, не колеблясь пошел на жертвы ради Родины.Он много сделал для Азербайджана и народ Азербайджана.В основном образование, общественное просвещение, экономическое, политическое или интеллектуальное.приложил большие усилия для того, чтобы самым сильным образом представлять наш народ и нашу страну на международной политической арене во всех областях.

Key words

Heydar Aliyev, leader of the Caucasus, son of the people, great leader, politician, leader, love for the people, selflessness, oil strategy, independent, state building...

Ключевые слова

Гейдар Алиев, лидер Кавказа, сын народа, великий лидер, политик, лидер, любовь к народу, самоотверженность, нефтяная стратегия, независимость, государственное строительство...

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

Milli Arxiv İdarəsi.

Azərbaycan Milli Kitabxanası,Vəliyev İ. Muxtarov K. Heydər Əliyev və türk dünyası. Bakı - 2003,

Yusifov M. Milli Lider və müstəqil dövlətçilik. Bakı – 2005,

Hacıyev İ. Heydər Əliyev və milli-tarixi yaddaşın bərpası. Bakı – 2003,

Əliyev V. Heydər Əliyevin dil siyasəti. Bakı – 2003,

Qasımlı M. Heydər Əliyev- istiqlala gedən yol (1969-1987- ci illər).Bakı-2006.

MİLLÎ LİDER HAYDAR ALİYEV VE KÜLTÜREL KİMLİK

NATIONAL LEADER HAYDAR ALIYEV AND CULTURAL IDENTITY

Dr. Öğretim Üyesi Neşe IŞIK

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0003-2001-2888

ÖZET

Kültürel kimlik ana dili, millî sembolleri, örf ve âdetleri, geleneksel sanatları, belirli simgeleri olan mimarî gibi manevî değerleri içerir. Halk kültürü ile kültürel kimlik arasında doğrudan bir bağ vardır. Halk kültürü, kültür varlığının önemli bir bölümünü oluştururken, millî kültürün oluşmasında etkin bir rol oynar. Bir milletin inkişafı, kültür değerlerine verdiği önemle ölçülebilir.

Azerbaycan'ın mimarı Haydar Aliyev, millî varlığın temelinin kültürle ilgili olduğunu sıklıkla vurgulamıştır. Haydar Aliyev, milletlerarası diyaloglarda kültürün önemli bir yeri olduğuna işaret ederken, küreselleşme sürecinin hızla ilerlemesiyle millî kültür değerlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması hususuna özel önem atfetmiştir. Kültürün taşıyıcısı ana dildir. Millî lider Haydar Aliyev Azerbaycan Türkçesini her zaman millî, manevî değerler sisteminin temeli olarak gördüğünü ifade etmiş ve kültür değerlerini yarınlara taşıyan Azerbaycan Türkçesinin çok zengin dil varlığına sahip olduğunu belirtmiştir. Dil birliği sayesinde diğer Türk Cumhuriyetleriyle köprüler kurulabileceğini de vurgulamıştır.

Halk kültürü ve edebiyatının milletlerin manevî yapı taşları olduğu düşünülürse, bu alanda yapılan çalışmaların yarınların inşasında ne kadar kıymetli olduğu dikkatlerden kaçmayacaktır. Haydar Aliyev 2003 yılında "Azerbaycan folkloru örneklerinin hukukî korunması hakkında" kanunu yürürlüğe koymuştur. Böylece Azerbaycan'da folklor enstitüleri kurulmuş, bu enstitülerde bilim insanları halk kültürü ve edebiyatı üzerine önemli çalışmalar başlatmıştır. Halk kültürü değerlerinin derlenip yazıya geçirilmesi, yazılı eserlerin başka dillere çevrilmesi gibi pek çok çalışmanın maddî kaynağı, Haydar Aliyev fonundan desteklenmektedir.

Haydar Aliyev, edebiyat ve kültürel değerlerin insanlar üzerinde çok etkili olduğunu söylemiştir. Millî lider, devletin kültür politikasında kültürel kimlik, millî, manevî miras faktörlerini ön plana çıkarmıştır.

Bu bildiride, Azerbaycan'ın mimarı Haydar Aliyev'in kültürel değerlere bakışı, konuyla ilgili görüşleri, bu alanda yaptığı hizmetler halk kültürü ve kültürel kimlik bağlamında ele alınacaktır. *İki devlet bir millet olan Türkiye ve Azerbaycan'*ın ortak kültür değerlerinden birkaç örnek, milletleri duyguda birlik noktasında nasıl bir araya getirdiğini göstermek adına da kısaca değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Haydar Aliyev, Halk Kültürü, Kültürel Kimlik, Azerbaycan, Türkiye.

ABSTRACT

Cultural identity includes spiritual values such as native tongue, national symbols, customs and traditions, traditional arts, and architecture with certain symbols. While folk culture constitutes an important part of cultural existence, it plays an active role in the formation of national culture. The development of a nation can be measured by the importance it attaches to its cultural values.

The architect of Azerbaijan, Heydar Aliyev, has often emphasized that the basis of national existence is related to culture. While pointing out that culture has an important place in international dialogues, Heydar Aliyev attached special importance to the preservation of national cultural values and their transfer to future generations with the rapid progress of the globalization process. The carrier of culture is the native tongue. National leader Heydar Aliyev stated that he always saw Azerbaijani language as the basis of the national and spiritual values system and stated that Azerbaijani language, which carries cultural values to the future, has a very rich linguistic presence. He emphasized that thanks to the unity of language, bridges can be built with other Turkic Republics.

Considering that folk culture and literature are the spiritual building blocks of nations, it will not go unnoticed how valuable the studies in this field are in the construction of the future. Heydar Aliyev enacted the law “On the legal protection of samples of Azerbaijani folklore” in 2003. Thus, folklore institutes were established in Azerbaijan, and scientists in these institutes started important studies on folk culture and literature. The material resources of many studies, such as compiling and transcribing folk culture values, and translating written works into other languages, are supported by the Heydar Aliyev fund.

Heydar Aliyev said that literature and cultural values are very effective on people. The national leader highlighted the factors of cultural identity, national and spiritual heritage in the cultural policy of the state.

In this paper, Azerbaijan's architect Heydar Aliyev's view of cultural values, his views on the subject and his services in this field will be discussed in the context of folk culture and cultural identity. A few examples of the common cultural values of Turkey and Azerbaijan, which are two states and one nation, will also be briefly evaluated in order to show how they bring the nations together at the point of unity in feeling.

Keywords: Heydar Aliyev, Folk Culture, Cultural İdentity, Azerbaijan, Turkey.

MİMARLIKTA HAYDAR ALİYEV; ANLAMAK, YAŞATMAK VE ANMAK

HAYDAR ALİYEV IN ARCHITECTURE; UNDERSTANDING, KEEPING ALIVE AND COMMEMORATING

Dr. Öğr. Üyesi Gizem Büke ÖZTÜRK

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Söğüt Meslek Yüksekokulu,
İç MekanTasarımı Programı
Orcid: 0000-0002-7071-053X,

ÖZET

Haydar Aliyev, Azerbaycan'nın uluslararası platformlarda güçlenmesini sağlayan önemli liderler arasındadır. Halkın sosyal, kültürel ve ekonomi alanlarında gelişim göstermesine olanak sağlamış, halkın refahı için uzun yıllar mücadele vermiştir. 1993 ve 1998 yıllarında iki kez Cumhurbaşkanı olarak halkın oylarıyla seçilmiş ve ülkesi için tam gücüyle çalışmıştır. 2003 yılında vefatından sonra da sevgi ve saygıyla her yıl yâd edilen Haydar Aliyev; halkını ve milletini, vatan topraklarını çok sevmesi ile tanınmaktadır. Günümüzde Azerbaycan'nın modern atmosferini, gelenek- göreneklerini tüm dünyaya tanıtmak ve Haydar Aliyev'in anısını yaşatmak için organizasyonlar düzenlenmekte, onun adına pek çok mimari yapılar inşa edilmektedir. Aliyev adına inşa edilmiş Azerbaycan'nın başkentinde yer alan kültür merkezi- (Haydar Aliyev Kültür Merkezi), havaalanı (Haydar Aliyev Havaalanı), spor ve sergi kompleks (Haydar Aliyev Spor ve Sergi Kompleksi) yapıları da bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Belirlenen yapılar mimari ve üslup açısından incelenmiştir. Ayrıca söz konusu yapıların çağdaş mimariyi temsil etmeleri, Haydar Aliyev'in modern bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Araştırmada veriler nitel araştırma yöntemi olan görüşme, gözlem, arşiv kayıtları ve doküman analizi ile toplanmıştır. Bu bilgiler ışığında Aliyev'in sanata olan ilgisine vurgu yapılarak özgür, bağımsız, yenilikçi, çok kültürlülük, hoşgörülü bakış açısıyla çağdaş mimari ve iç mimari unsurları bağlamında çıkarımlarda bulunulmuştur. Haydar Aliyev'in anısının yaşatılması, gelecek kuşaklara aktarılması ve tanıtılmasında yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, Mimari, İç Mimari, Haydar Aliyev

ABSTRACT

Haydar Aliyev is among the important leaders that make Azerbaijan stronger in international platforms. It has enabled the people to develop in social, cultural and economic fields, and has struggled for the welfare of the people for many years. He was elected as President twice, in 1993 and 1998, by popular vote and worked with full strength for his country. Haydar Aliyev, who is remembered every year with love and respect after his death in 2003. He is known for his love of his people, his nation and his homeland. Today, organizations are organized to introduce the modern atmosphere, traditions and customs of Azerbaijan to the whole world

and to keep the memory of Haydar Aliyev alive, and many architectural structures are built in his name. The cultural center (Haydar Aliyev Cultural Center), airport (Haydar Aliyev Airport), sports and exhibition complex (Haydar Aliyev Sports and Exhibition Complex) built in the name of Aliyev and located in the capital of Azerbaijan constitute the subject of this research. The determined structures were examined in terms of architecture and style. In addition, the aforementioned buildings' representation of contemporary architecture has been evaluated from Haydar Aliyev's modern point of view. In the research, data were collected by qualitative research methods such as interview, observation, archive records and document analysis. In the light of this information, Aliyev's interest in art was emphasized and inferences were made in the context of contemporary architecture and interior architecture elements with a free, independent, innovative, multicultural and tolerant perspective. It is thought that it will be a guide in keeping the memory of Haydar Aliyev alive, transferring it to future generations and promoting it.

Key Words: Design, Architecture, Interior Design, Haydar Aliyev

1. GİRİŞ

Haydar Aliyev, insanlığa ve Azerbaycan halkı için büyük hizmetlerde bulunmuş önder bir liderdir. 2003 yılında hayatını kaybetmiştir. Aliyev, hayatı boyunca ülkesi için çalışmış, önder, zeki, yetenekli, çalışkan, işine bağlı, ileri görüşlü, vizyoner, halkını ve vatan topraklarını çok seven ve bu yoldaki mücadeleleriyle dünya çapında ün yapmış bir liderdir. Onun Azerbaycan halkı için yaptıkları bilinçli ve halkın gelişimi için gerekli olan atılımlar olarak değerlendirilmektedir (Adıgüzel, 2007). Aliyev'in halkı için uğraşıları bugün günümüzde hala konuşulmaktadır. Ölümünden sonra da unutulmadan Aliyev, her yıl sevgi ve saygıyla yad edilmektedir. Azerbaycan, Haydar Aliyev'i gelecek kuşaklara tanıtmak ve onun vatanına olan katkılarının öğrenilmesi ve yaşatılması için birtakım yollar seçmişlerdir. Onun adına yapılmış mimari yapılarda onu anmanın ve yaşatmanın bir tanesidir. Azerbaycan'da Haydar Aliyev adına yapılmış pek çok park, cadde, sokak, meydan, kamu ve sivil mimari örnekleri görebilmekteyiz. Tüm bu yapılar Azerbaycan halkının değerlerinin bir yansıması olarak kültürünün göstergesi olmuştur. Araştırmada da Haydar Aliyev Kültür Merkezi, Haydar Aliyev Havaalanı ve yine Aliyev adına yapılmış Spor ve Sergi Kompleks yapıları seçilerek, bu yapıların, hem mimari ve iç mimari özellikleri hem de Azerbaycan kültürüne katkıları irdelenmiştir. Bu bağlamda seçilen yapıların kent dokusuna, halkın kültürel ve sosyal gelişimine katkı sağlaması ve modern mimariyi temsil etmesi bakımından önem arz ettiği aşikardır. Gerçekleştirilen incelemeler sonucunda ise, Haydar Aliyev'in modern bakış açısıyla araştırmada seçilen yapılar ilişkilendirilerek Aliyev'in sanata bakışı ve hayatı değerlendirilmiştir.

2. HAYDAR ALİYEV'İN HAYATI VE SANATA BAKIŞI

Haydar Ali Rızaoğlu Aliyev, Azerbaycan-Nahçivan Özerk Cumhuriyeti'nde 10 Mayıs 1923 tarihinde işçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Nahçivan Pedagoji Teknik Okulunda okumuştur. Azerbaycan Sanayi Enstitüsü'nde öğrenim gördüğü yıllarda ise ülkesinin savaşa girmesiyle eğitimine ara vermek zorunda kalmıştır. Ancak öğrenim ve okumaya olan tutkusu onu, Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde Tarih Fakültesini bitirmesine, sonrasında Saint Petersburg'da yükseköğrenim görmesine yol açmıştır. Tüm bu özellikleri Aliyev'in devlet yönetiminde önemli görevlerde yer almasına, devletini ve ülkesini en iyi şekillerde temsil etmesine olanak sağlamıştır. Öyle ki, takvimler 24 Temmuz 1993 tarihini gösterdiğinde Aliyev, Milli Meclis'ten çıkan karar neticesinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş, 11 Ekim 1998 'de ise ikinci kez daha Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçilerek aralıksız halkı ve milleti için çalışmalarına devam etmiştir. Ayrıca, Aliyev birçok ödül, nişane ve fahri doktora unvanlarına da sahiptir. Dört kez Sovyetlerden Lenin Nişanı ve yine Sovyetlere ait Kırmızı Nişan takdim edilmiştir. İki defa Sosyalist Kahraman ilan edilmiştir. 1997 tarihinde Ukrayna'da Yaroslav Nişanı, 13 Nisan 1999 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından Atatürk Barış Nişanı verilmiştir. 2001 tarihinde Moskova Devlet Üniversitesi tarafından Fahri Profesörlük ve 2003 tarihinde Rusya'dan Mukaddes Apostol Andrey Pervozvannı Nişanı almıştır (Özkul, 2021, s. 22).

Tüm bu özelliklerinin yanı sıra Haydar Aliyev sanata ve sanatçılara gereken önemi gösteren devlet adamları arasında saygın bir yer edinmiştir. Özellikle mimarlık mesleğine ve mimarlara büyük saygı duymaktadır. Haydar Aliyev Nahçivan'da ikamet ederken Bakü'ye mimarlık fakültesinde okumayı arzuladığı için gelmiş sonrasında siyasal nedenlerden tahsilini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Mimarlık ve sanata olan düşkünlüğü Azerbaycan sanatçılarının ve sanatının ilerlemesinde, gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Öyle ki bir etkinlikte sanata verdiği önemi şu sözlerle açıklamıştır;

"Büyük adamlar, yalnız Azerbaycan halkı için değil, bütün dünyayı, tarihi zenginleştiren eserler üretmişlerdir. Sonraki kuşaklarda bu gelenekleri devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla Azerbaycan tarihine bakıldığında şairlerimizi, ressamlarımızı, ses sanatçılarımızı, müzisyenlerimizi, yazarlarımızı, kültür insanlarının eserlerini, onlardan izler görülmektedir. Bu toplumumuza miras kalan geleceğe aktarılması gereken ananedir. Sanatçılara, sanatla uğraşan insanlara her zaman saygı ve büyük ihtiram olmuştur"(Aliyev, 1995-2004, s. 97-98; Adıgüzel, 2007, s 448-449).

Yine Aliyev'in sanata verdiği önem anlatan başka bir söyleminde, "*Bizim devletin ileri gelen aydınlarını, kültürel çalışmaların saygınlıklarını arttırmak ve korumak gerekmektedir. Çünkü halk her zaman kendi kültürü, kendi aydınları ve kendi ilmi ile tanınır"* diyerek açıklamıştır (Kahramanov, 2004, s. 86; Adıgüzel, 2007, s. 455).

Haydar Aliyev sanatı ve sanatçıları desteklemeyi her zaman önemsemiş, Azerbaycan sanatının uluslararası platformlarda tanıtılması ve icra edilmesi yönünde yenilikçi bir bakış açısı kazandırmıştır. Azerbaycan sanatının ve sanatçılarının desteklenmesi adına vakıflar,

dernekler kurularak yaşatılmaya çalışılmaktadır. Günümüzde ise, toplumunda bilinçlenmesi ve girişimler sonucu Azerbaycan'nın sanatının dünya çapında tanınırlığı söz konusudur.

3. BAŞKENT BAKÜ'DE HAYDAR ALİYEV ANISINA İNŞA EDİLEN YAPILAR

Günümüzde Haydar Aliyev anısını yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak adına ulusal ve uluslararası pek çok etkinlikler düzenlenmektedir. Aliyev adına mimari yapılar yapılmakta, yarışmalar, sempozyumlar ve benzer etkinliklerle anısı yaşatılmak istenmektedir. Bu amaçla Azerbaycan'nın başkentinde de Aliyev'in ismini taşıyan pek çok yapı inşa edilmiştir. Bu bölümde Aliyev anısına inşa edilen dünyaca tanınmış, kentin ikonik yapıları arasında yer edinmiş Zaha Hadid tasarımı olan Haydar Aliyev Kültür merkezi, Haydar Aliyev Havaalanı ve Haydar Aliyev Spor ve Sergi Kompleksi mimari ve iç mimari açılardan incelenmiştir. Söz konusu yapıların hem modern mimarinin en güzel örneklerini oluşturması hem de Haydar Aliyev'in modern bakış açısının mimaride temsil edilmesi açısından ele alınarak değerlendirmelere bulunulmuştur.

3.1. Haydar Aliyev Kültür Merkezi

Azerbaycan'nın başkentinde yer alan yapı, 2007 yılında dünyaca ünlü mimar Zaha Hadid'in tasarımıyla inşa edilmiştir. Haydar Aliyev Kültür Merkezi, 2013 yılında halka kapılarını açmış, kentin sembol yapılarındandır. Yapının tasarımcısı olan Hadid hem futuristik, hem de modern tasarım anlayışıyla inşa ettiği kültür merkezi mimari açıdan geleceğe yön veren yaklaşımları barındırmaktadır (Özkul, 2021, s. 24). Yapı bu özelliğiyle futuristik ve postmodern mimari akım içerisinde yer alan dekonstrüktivizm akımının Azerbaycan'nın başkentinde temsil etmektedir. Zaha Hadid'in diğer eserlerinde olduğu gibi bu tasarımında da akışkan yüzeyler, organik esaslı tasarım anlayışıyla oluşturulmuş; dış ve iç mekanlar yer almaktadır (Url-1).

Görsel 1. Haydar Aliyev Kültür Merkezi (Sezer, 2016).

Haydar Aliyev Kültür Merkezi, Aliyev'in 89. yıldönümü ve Haydar Aliyev Vakfı'nın 8. yıldönümü anısına yapılmış ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev katılımıyla gerçekleştirilen açılış töreniyle açılmıştır (Özkul, 2021, s. 24). 101 metrekarelik alana inşa

edilen ikonik yapının, tamamlanması üç buçuk yıl sürmüştür. Konsept tasarımını Zaha Hadid'in üstlendiği, detay tasarımlarını ise, Kıbrıs asıllı Türk mimar Saffet Kaya Bekiroğlu tarafından gerçekleştirilmiştir (Görsel 1).

Görsel 2. Haydar Aliyev Kültür Merkezi Cephesi (Url-1).

Yapının cephe tasarımında özellikle Azerbaycan mitolojisinde önemli bir yere sahip Hazar Denizi'nin yükselişinden esinlenerek yapıldığı belirtilmektedir (Savaşır ve Tuğrul, 2014). Yapının taşıyıcı sisteminde, çelik uzay kafes iskelet sistemine betonarme taşıyıcılar kullanılmıştır (Görsel 2). Yapı dokuz katlı inşa edilmiş olup, çok sayıda konser salonu, konferans salonları, kütüphane, ofis, kafe, Haydar Aliyev anısına kurulmuş müze, kalıcı ve süreli sergilerin yer aldığı sanat galerileri ve audiorium yer almaktadır (Url-2). Azerbaycan'nın yerel sanatçılarının eserlerine yer verilmiştir. Aynı zamanda kültür merkezinde, gelen ziyaretçilere Azerbaycan halkının tarihi, kültürü ve sosyal yaşantısını aktaran sergilemeler yer almaktadır. Haydar Aliyev'e ait kişisel eserlerde yapı içerisinde sergilenmektedir. Özellikle Aliyev'in klasik araba koleksiyonu en dikkat çeken eserler arasındadır (Nadirov ve Dönmez, 2021, s. 82).

Görsel 3. Haydar Aliyev Kültür Merkezi Konser alanı ve iç mekan görseli (Url-3).

Azerbaycan'nın başkenti Bakü'de gerçekleştirilen etkinliklerin çoğu Haydar Aliyev Kültür Merkezi'nde planlanmaktadır. Özellikle Kültür Merkezi'nin oditoryumunda düzenlenen

konserler, ziyaretçileri hem akustik hem de ergonomik konfor sunmakta, iç mekandaki akışkan form ziyaretçileri cezbetmekte ve ilgilerini çekmektedir. Cephede yer alan akışkan ve sürekliliği olan cephe tasarımı iç mekanla da ilişkilendirilmiştir (Görsel 3). Modern mimarinin yapı malzemeleri özellikle cephelerde kendi göstermektedir (Url-3). Tasarlanan gösteri alanlarında müziğin ritminden ilham alınarak tasarlanmış balkonlar yapının iç mimarisini de ilgi çekici kılmaktır. Günümüzde Haydar Aliyev Kültür Merkezi pek çok ulusal ve uluslararası platformlarda düzenlenen etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca şehrin simge yapıları arasında yer almakta ve kentin marka kimliğinin oluşmasında önemli bir misyona sahiptir. Dolayısıyla turizm içinde dünya çapında bir merkez konumundadır.

3.2. Haydar Aliyev Havaalanı

Azerbaycan'nın başkentinde Haydar Aliyev adına inşa edilen diğer bir yapı Haydar Aliyev Havaalanı'dır. Yapı, 2014 yılının nisan ayında tamamlanarak, hizmete açılmıştır. Haydar Aliyev Kültür Merkezi gibi Haydar Aliyev Havaalanı'da, Azerbaycan'ı uluslararası platformda temsil eden kentin ikonik yapıları arasında yer edinmiştir. Küreselleşmeden etkilenen havaalanı endüstrisindeki yeni eğilimler havaalanlarının mimarisini de büyük oranda değiştirmiştir. Kentlerin uluslararası platformdaki yüzü olan havaalanları kentlerin tanıtılmasında birer sembol özelliği taşımaktadırlar. Bakü'de yer alan Haydar Aliyev Havaalanı da bu yapılar arasında yer almaktadır (Görsel 4).

Görsel 4. Haydar Aliyev Havaalanı dış görünüşü (Url-4).

Haydar Aliyev Havaalanı, Başkent Bakü'nün 30 kilometre kuzeydoğusunda yer almaktadır. Günümüzde Uluslararası platformlarda hem Azerbaycan'nın hem de Kafkasya Bölgesi'nin en yoğun havaalanı olma özelliğindedir. Havaalanında 65 bin metrekarelik kapalı alanıyla hizmet vermektedir (Url-5). Tasarımında halkın tarihi, kültürü ve sosyo-ekonomik özellikleri yansıtılarak, Azerbaycan'nın misafirperverliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca yolcuların kendilerini evindeymiş gibi hissetmeleri için sıcak, rahat ve çağdaş bir ortam yaratmak amaçlanmıştır. Çağdaş mimari unsurları bünyesinde barındıran havaalanı 2014 yılında Red Dot Tasarım ödülüne layık görülmüştür (Url-5). Bütüncül tasarım anlayışıyla inşa edilen yapının, cephe tasarımları kadar iç mimari tasarımları da dikkat çekmektedir. Yapının form, malzeme ve üretim teknolojilerinde sürdürülebilirliği destekleyen yerel malzeme; ahşap ve taş kullanılmıştır (Görsel 5). Bu yaklaşımla geleneksel malzemenin çağdaş formlarla hayat

bulduğu, yenilikçi üretim teknolojileriyle inşa edilmiş, modern, organik ve doğayla dost yapı özelliğini barındırmaktadır (Url-5).

Görsel 5. Haydar Aliyev Havaalanı iç mekan görselleri (Url-4).

Görsel 6. Haydar Aliyev Havaalanı iç mekan görselleri (Url-4).

Haydar Aliyev Uluslararası Havalimanı'nın tasarımında iç tasarımında en özgün parçalarından biri, mekan içerisinde mekan kurgusuyla tasarlanmış koza elemanlarıdır. İç mekanda yer alan koza yapıların uzunlukları 6.2 ile 10.5 metre arasında değişen farklı boyutlardadır (Görsel 6). Özellikle havaalanının içinde insan ölçeğine daha yakın mekanlar üretebilmek adına ahşap malzemeden tasarlanana kozalar, havaalanı iç mekanında büyük hacimleri kesintiye uğratan, farklı boyutlarda ve yüksekliklerde mekan oluşturmuşlardır. Ayrıca bu tasarımla, yapı içinde tekdüzeliğin önüne de geçilmiştir. Yolcularına farklı deneyimler sunan Haydar Aliyev Havaalanı tasarım anlayışıyla -cephe ve iç mekanda ki kurgusu- diğer havaalanlarından farklı ve özgündür (Url-4).

3.3. Haydar Aliyev Spor ve Sergi Kompleksi

Haydar Aliyev Spor ve Sergi Kompleksi Azerbaycan'nın başkenti Bakü'de yer almaktadır. Araştırmada ele alınan diğer yapılar gibi, Haydar Aliyev anısını yaşatmak adına yapılan Spor ve Sergi Kompleksi olarak yapılmıştır. Yapı Yuzef Qədimov, Talaat Khanlarov, Tahir Abdullayev tarafından tasarlanmış ve inşa edilmiştir (Url-6).

Görsel 7. Haydar Aliyev Spor ve Sergi Kompleksi görseli, (Url-7).

1990 yılında yapımı tamamlanarak kullanıma açılmıştır. O tarihten itibaren hem ulusal hem de uluslararası organizasyonlara ev sahipliği yapan yapıda spor müsabakaları gerçekleştirilmektedir. Yapının hem tasarım anlayışı hem de modern mimarisi dikkat çekmektedir. Araştırmaya konu olan Haydar Aliyev anısını yaşatmak adına inşa edilen diğer yapılarda olduğu gibi bu yapıda kentin sembol yapıları arasında yer edinmiştir (Görsel 7).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Azerbaycan'da 1990 yılından sonra Sovyet rejiminin etkisini yitirmesiyle bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan halkı jeopolitik, siyasal, kültürel ve toplumsal gibi pek çok açıdan etkilenmiştir (Önen ve İnam Karahan, 2019, s. 881). Azerbaycan Cumhuriyeti devlet ve millet olarak bağımsızlığını zor koşullar altında kazanmış ve milli mücadele yolunda pek çok özveride bulunmuştur. Savaş sonrasında ise, Azerbaycan sanatın her alanında gelişim göstererek çağdaş ve modern gelişim sürecine girmiştir. Özellikle bu süreçte Haydar Aliyev'inde önderliğinde özel galerilerin açılması, yabancı ve yerli koleksiyonlara yer verilmesi, sempozyumların düzenlenmesi gibi pek çok etkinliklerin organizasyonuyla gelişim göstermiştir. Haydar Aliyev, Azerbaycan halkının gelişimi için girişimlerde bulunmuştur. Aliyev'e göre, maddenin asli niteliği devinim olduğu gibi, devletin de asli niteliği gelişimdir (Adıgüzel, 2007, s. 447-448) diyerek toplumun gelişiminin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu vizyonla tiyatro, edebiyat, opera, resim gibi pek çok sanat dalında önemli atılımlar gerçekleştirilerek, gelişim sağlanmıştır. Haydar Aliyev'in hem sanatı ve sanatçıları desteklemesi hem de anısını ölümsüzleştirmek amacıyla Haydar Aliyev Vakfı kurulmuştur (Önen ve İnam Karahan 2019, s. 883). Vakfın kurulduğu günden bu yana önemli gelişimler

yaşanmış; eğitim, sağlık, spor ve en önemlisi kültür ve sanat alanında geleneğin korunması, tanıtılması hususunda birçok adım atılmıştır. Tüm bu gelişimler Haydar Aliyev'in katkılarıyla ve destekleriyle gerçekleştirilmiş, özgürlük ve bağımsızlık her milletin milli servetidir diyen Aliyev sanatı ve sanatçıya değer vermiş, çağdaş ve modern sanat anlayışının Azerbaycan'da da yer edinmesine önderlik etmiştir. Mimari anlamda da Aliyev, ülkenin yeniden planlanmasında modern mimari anlayışın hakim olması gerektiğini ön görmüştür (Önen ve İnam Karahan 2019, s. 881-884). Bugün günümüzde onun anısını yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak adına pek çok etkinlikler düzenlenmekte, modern hayat görüşünü temsil eden yapılar inşa edilmektedir. Bu çalışmanın da Haydar Aliyev'in gelecek kuşaklara aktarılması ve yaşatılmasında ileride gerçekleştirecek çalışmalara ışık tutacağı, yol göstereceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Adıgüzel, H. (2007). *Zirve Haydar Aliyev'in hayatı*. İstanbul: İleri Yayınları.

Aliyev, H. (1995-2004). *Bağımsızlığımız ebedidir*. Haydar Aliyev'in Bütün Konuşmaları, Mülakatları, Gazete Demeçleri, 15 Cilt, Bakü.

Kahramanov, N. 2004, *Dayak Noktası*, Bakü.

Nadirov, A. ve Dönmez Y. (2021). Mimari yapıların turizm üzerine etkileri: Bakü örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 14*(80), 80-96.

Önen, L. ve İnam Karahan, Ç. (2019). Çağdaş Azerbaycan resim sanatının gelişim aşamaları. *İdil,* 59, 877-889. https://doi.org/10.7816/idil-08-59-06.

Özkul, K. (2021, Mayıs). *Sanat, mimari ve tarihin mekânı; Haydar Aliyev Kültür Merkezi*, Doğumunun 98. yılında Azerbaycan'ın Mimarı Haydar Aliyev Uluslararası Kongresi, Azerbaycan Odlar Yurdu Üniversitesi, Bakü.

Savaşır K. ve Tuğrul F. (2014, Nisan). *Uzay kafes sistemlerle yaratılabilecek üst örtülerin yüzey geometrilerinin incelenmesi: Haydar Aliyev Merkezi örneği*, 7. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu'nda sunulmuş tam metin bildiri, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Sezer, E. (2016) Gezen Mimar, Haydar Aliyev, Erişim: 18.04.2023, https://www.icmimarlikdergisi.com/2016/11/10/haydar-aliyev-kultur-merkezi/

Url-1. https://www.arkitektuel.com/haydar-aliyev-kultur-merkezi/, Erişim: 20.04.2023.

Url-2. https://www.heydaraliyevcenter.az/#3_Architecturalsymbol, Erişim: 18.04.2023.

Url-3. https://www.arkitektuel.com/haydar-aliyev-kultur-merkezi/ Erişim: 19.04.2023.

Url-4. https://www.arkitektuel.com/haydar-aliyev-uluslararasi-havalimani/ Erişim: 19.04.2023.

Url-5. https://www.arkiv.com.tr/proje/heydar-aliyev-havalimani-ic-mekan-projesi/3418 Erişim: 19.04.2023.

Url-6. https://tr.wikipedia.org/wiki/Haydar_Aliyev_Spor_ve_Fuar_Kompleksi Erişim: 20.04.2023.

Url- 7. https://mapio.net/wiki/Q2634267-tr/ Erişim: 20.04.2023.

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANIN ENERJİ STRATEGİYASI

HAYDER ALIYEV AND THE ENERGY STRATEGY OF AZERBAIJAN

Hüseyn MURADOV

Bakalavr, Bakı Dövlət Universiteti,

ORCID: 0000-0002-5817-4519

XÜLASƏ

Bu gün dünyada baş verən hadisə və proseslər bir daha Ulu öndər Heydər Əliyevin illər əvvəl əsasını qoyduğu enerji startegiyasın xüsusi önəmini göstərdi. Vaxtilə Xəzər hövzəsində Azərbaycan, Qazaxıstan və Türkmənistandan hasil edilən neft və qaz SSRİ-nin daxili tələbatını ödəmək üçün istifadə edildiyindən, enerji daşıyıcıları müxtəlif kəmərlərlə yalnız Rusiyanın mərkəzi rayonlarına daşınırdı. SSRİ-nin süqutundan sonra Rusiya bölgənin enerji daşıyıcılarının nəqli üçün ənənəvi marşrutların saxlanılmasına və bununla da, bütün bölgə ölkələrinə təsir gücünün qorunub saxlanmasına çalışırdı. Bu səbəbdən Moskva SSRİ-nin dağılmasının ilk günlərdən etibarən Xəzər hövzəsinin ucuz enerji ehtiyatları üzərində nəzarətini saxlamaq üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə etməyə başladı. Ancaq bütün cəhdlərə baxmayaraq, Azərbaycan, ABŞ və Avropa İttifaqının səyi ilə reallaşan yeni layihələrə mane ola bilmədi. Azərbaycanın öz enerji ehtiyatlarını dünya bazarına sərbəst çıxarmaq üçün alternativ dəhlizin yaradılması olduqca vacib idi. Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində bütün maneələrə baxmayaraq, Azərbaycan öz neftini n alternativ marşrutlarla nəql edilməsinə nail olur.

İlk olaraq, 1996-cı ilin yanvar ayında "Azərbaycan neftinin Bakı-Novorossiysk marşrutu ilə nəql edilməsi haqqında" Rusiya Federasiyası ilə Azərbaycan Respublikası arasında hökumətlərarası saziş imzalanır. İkinci marşrut isə 1999-cu il aprelin 17-də istismara verilən Qərb İxrac Kəməri - Bakı-Supsadı idi. Bakı-Novorossiysk və Bakı-Tbilisi-Supsa neft kəmərlərinin Azərbaycanın getdikcə artan ehtiyaclarını ödəyə bilməməsi və Bakı-Novorossiysk kəmərin geosiyasi baxımdan Moskva tərəfindən rəsmi Bakıya təzyiq vasitəsinə çevrilə biləcəyi səbəbindən Heydər Əliyevin enerji strategiyasının ən böyük uğuru hesab edilən, Azərbaycanın enerji daşıyıcılarının dünya bazarına çıxaracaq yeni, alternativ əsas ixrac boru kəməri - Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsinin reallaşması oldu.

Bu gün Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyində etibarlı tərəfdaş kimi mühüm rol oynayır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin yeni neft və enerji dəhlizlərinə dair strategiyasını inamla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin diplomatik səyləri nəticəsində Azərbaycan regionda heç bir ölkədən enerji asılılığı olmayan, öz tələbatını özü ödəməyə qadir yeganə ölkə qismində çıxış edir. Azərbaycanın Avropa Birliyinin enerji təminatçısı kimi çıxış etməsi Bakının Cənubi Qafqaz üçün önəmini olduqca artırır. Avropa Birliyində həyata keçirilən enerji layihələrində rəsmi Bakının yaxından iştirak etməsi Cənubi Qafqazda Azərbaycan üçün yeni bir siyasi üstünlük qazandırır.

Açar sözlər: enerji startegiyası, enerji daşıyıcıları, ixrac boru kəməri, enerji təhlükəsizliyi, diplomatiya

SUMMARY

The events and processes taking place in the world today have once again shown the special importance of the energy strategy, which was founded many years ago by the great leader Heydar Aliyev. Since the oil and gas produced in the Caspian basin from Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan were used to meet the internal demand of the USSR, energy carriers were transported only to the central regions of Russia through various pipelines. After the collapse of the USSR, Russia tried to preserve the traditional routes for the transportation of energy carriers of the region and thereby maintain its influence over all the countries of the region. For this reason, from the first days of the collapse of the USSR, Moscow began to use various means to maintain control over the cheap energy resources of the Caspian basin. However, despite all efforts, Azerbaijan could not prevent the new projects implemented by the efforts of the United States and the European Union. It was very important to create an alternative corridor to freely export Azerbaijan's energy resources to the world market. As a result of Heydar Aliyev's policy, despite all the obstacles, Azerbaijan manages to transport its oil through alternative routes.

First, in January 1996, an intergovernmental agreement was signed between the Russian Federation and the Republic of Azerbaijan on the transportation of Azerbaijani oil via the Baku-Novorossiysk route. The second route was the Western Export Corridor - Baku-Supsady, which was commissioned on April 17, 1999. Due to the inability of the Baku-Novorossiysk and Baku-Tbilisi-Supsa oil pipelines to meet the growing needs of Azerbaijan, and the fact that the Baku-Novorossiysk pipeline can become a means of official pressure on Baku from a geopolitical point of view, the new pipeline, which is considered the greatest success of Heydar Aliyev's energy strategy, will bring Azerbaijan's energy carriers to the world market. , the alternative main export pipeline - Baku-Tbilisi-Ceyhan project was realized.

Today, Azerbaijan plays an important role as a reliable partner in Europe's energy security. As a result of the diplomatic efforts of President Ilham Aliyev, who confidently continued the strategy of national leader Heydar Aliyev on new oil and energy corridors, Azerbaijan is the only country in the region that is not dependent on any country for energy and is able to meet its own needs. The fact that Azerbaijan acts as an energy provider for the European Union greatly increases the importance of Baku for the South Caucasus. The close participation of official Baku in the energy projects implemented in the European Union gives Azerbaijan a new political advantage in the South Caucasus.

Key words: energy strategy, energy carriers, export pipeline, energy security, diplomacy

NUCLEAR POLICY OF AZERBAIJAN, DURING NATIONAL LEADER HAYDAR AILYEV`S LEADERSHIP

Ph.D. Zarifa NAZİRLİ

BSU, Faculty of History, Department of New and Modern history

https://orcid.org/0000-0002-7069-1922

ABSTRACT

The creation of the first infrastructure for the peaceful use of nuclear energy in the Republic, the Radiation Research Sector, coincides with the period when Heydar Aliyev came to the leadership of Azerbaijan for the first time. Our great leader assessed with foresight the role of the nuclear factor in world politics, the state of the threat problems related to it, and the fact that in the future, developed Azerbaijan could play a big role in the world community, and implemented a unique balanced policy in this field. Azerbaijan became a member of the International Atomic Energy Agency (IAEA) in 2002. The Institute of Radiation Problems of ANAS, a special infrastructure for conducting scientific-research works on practical nuclear sciences, was established in Azerbaijan.

Heydar Aliyev attached special importance to the problem of nuclear and radiation safety not only of Azerbaijan, but of the entire region. Thus, in 2002, in the meeting with the General Secretary of AEBA, Mohammad Al-Baradei, in Baku, he raised the issue of the examination of the condition of the Armenian NPP, which is a great threat to the region, and the termination of its activity as a source of danger. He gave a special place to the use of the opportunities of the CIS and AEBA as a basis for the development of nuclear sciences in Azerbaijan. Under his direct instructions, Azerbaijan became a member of the CIS Interstate Commission on the Peaceful Use of Atomic Energy.

The great leader's peaceful nuclear strategic line, support for nuclear and radiation research and the position of our state in this direction are implemented by the President of the Republic Mr. Ilham Aliyev in accordance with the requirements of the modern era.

Keywords: foreign policy of the national leader, nuclear strategy, nuclear security

AZERBAYCAN'IN BAĞIMSIZLIK SONRASI TARIM POLİTİKASI: HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ (1993-2003)

AZERBAIJAN AGRICULTURAL POLICY AFTER INDEPENDENCE: THE PERIOD OF HAYDAR ALIYEV (1993-2003)

Doç. Dr. Nurhan KESKİN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü

ÖZET

Bu çalışmada 1993-2003 yılları arasında Azerbaycan'ın başkanı olmuş ve başkan olduğu dönemde icraatları ile yeni kurulmuş bir devleti zirveye taşımış, Azerbaycan'ın mimarı, büyük siyasi lider Haydar Aliyev'in tarım politikası incelenmiştir. Öncelikle, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Azerbaycan'da 1993 yılında iktidara gelmesinden sonra ülkenin sosyal, ekonomik, bilimsel-kültürel, sosyo-politik ve tarımsal hayatında önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Öyle ki Azerbaycan Cumhuriyeti'nin istikrar kazanmasında, sosyo-ekonomik kalkınmasında, demokratikleşme sürecine girmesinde ve dış dünyaya açılmasında Haydar Aliyev'in uyguladığı politikalar önemli rol oynamıştır. Haydar Aliyev'in birinci amacı, Azerbaycan ekonomisini bir an evvel canlandırmak ve var olan doğal kaynakları iktisadi, ilmi ve medeni anlamda Azerbaycan halkının yararlanabilmesi için elverişli bir ortam sağlamak olmuştur.

Tarımsal icraat kısaca özetlenecek olursa, geleneksel tarım alanlarının korunmasına dikkat edilmiş ve yeni üretim alanları oluşturmak için pek çok faaliyetler yapılmıştır. Bu faaliyetler sonucunda Azerbaycan'ın ekonomik potansiyeli gözle görülür bir artış sağlamıştır. Tarımsal ürünlerin ihraç edilmesi ülke ekonomisine büyük katkı sağlamıştır. Söz konusu icraat içerisinde ise Haydar Aliyev ile özdeşleşen tarım reformlarının ayrı bir önemi bulunmaktadır. Aliyev tarafından 16 Temmuz 1996' da, "Toprak Reformu Yasası" kabul edilmiş ve Azerbaycan'da tarım reformları başlamıştır. Devlet çiftlikleri ve diğer bireyler ile tüzel kişilerin (üretim birimleri hariç) vergi borçlarının silinmesi üzerine yasalar çıkarılmıştır. Kaldırılan vergiler bu anlamda tarım reformunu hızlandırmaya yönelik uygulamalar olarak nitelendirilmiş ve bu uygulamalara ilaveten bazı tedbirler alınarak otuzun üzerinde talimat ve normatif yasal işlemler yapılmıştır. Tarıma elverişli ülke topraklarının değerlendirilmesi için toprak reformu yapılarak, Azerbaycan topraklarında özelleştirmenin önü açılmıştır. Ardından gerekli yatırımların sağlanması ve geliştirilmesi için belirli süreyle vergi muafiyetinden yararlanma sağlanmıştır. Tarımsal mekanizasyon için yakıt ve tamamlayıcı ürünlerde indirim uygulanmıştır. Yapılan bu destek ve teşvik sonucunda Azerbaycan'ın tarımsal gelirinde yaklaşık % 7'lik artış sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Haydar Aliyev, tarımsal politika, tarım reformu

ABSTRACT

In this study, the agricultural policy of Haydar Aliyev, the great political leader of Azerbaijan, who was the president of Azerbaijan from 1993 to 2003 and brought a newly established state to the top with his actions during his presidency, was examined. First of all, after President Haydar Aliyev came to power in Azerbaijan in 1993, important developments performed in the country's social, economic, scientific-cultural, socio-political and agricultural life. Thus the policies implemented by Haydar Aliyev played an important role in the stabilization of the Republic of Azerbaijan, its socio-economic development, democratization process and opening to the outside world. The first aim of Haydar Aliyev was to revive the Azerbaijani economy as soon as possible and to provide a favorable environment for the Azerbaijani people to benefit from the existing natural resources economically, scientifically and civilly.

As summarized of agricultural practices, attention has been paid to the protection of traditional agricultural areas, and at the same time, many activities have been carried out to create new production areas. As a result of these activities, the economic potential of Azerbaijan has increased significantly. The export of agricultural products has made a great contribution to the country's economy. Agrarian reforms, identified with Haydar Aliyev, have a special importance among these actions. On July 16, 1996, “Land Reform Law” was accepted by Aliyev and agricultural reforms began in Azerbaijan. Laws were enacted on the cancellation of tax debts of state farms and other individuals and legal entities (excluding production units). In this sense, the abolished taxes were defined as practices aimed at accelerating the agricultural reform, and in addition to these practices, some measures were taken and more than thirty instructions and normative legal acts were made. Land reform was carried out in order to make use of the arable lands of the country, and the way for privatization in Azerbaijan lands was paved. Then, for the provision and development of necessary investments, tax exemption was provided for a certain period of time. Discounts were applied to fuel and supplementary products for agricultural mechanization. As a result of all these incentives and supports, an increase of 7% was recorded in the agricultural income of Azerbaijan.

Keywords: Azerbaijan, Haydar Aliyev, agricultural policy, agricultural reform

GİRİŞ

Ekolojik olarak tarıma elverişli bir ülke olan Azerbaycan’da tarım ve hayvancılık önemli bir sektör olmuştur. Meyve, sebze, buğday, pamuk, tütün, çay, başlıca tarım ürünleridir. Dünyada olduğu gibi Azerbaycan’da da bitkisel üretimin temel kaynağı tahıllar olup ilk iki sırayı sırasıyla buğday ve arpa bitkileri almaktadır (Nesirov, 2021). Azerbaycan’da bazı önemli bitkilerin ekim alanı, üretim ve verim durumu Çizelge 1’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Bazı önemli bitkilerin ekim alanı, üretim ve verim durumu (Nesirov, 2021)

			Üretim yapılan alan (1000 ha)				
Yıllar	Tahıllar ve baklagiller	Patates	Sebze	Bostan bitkileri	Pamuk	Ş. Pancarı	Ayçiçeği
1990	583,4	23,8	41,8	9,1	263,9	-	-
1995	609,4	16,0	27,6	5,8	210,4	-	-
2000	648,2	52,5	56,8	26,8	101,2	2,5	4,3
			Toplam üretim (1000 ton)				
1990	1413,6	185,2	856,2	675	542,9	-	-
1995	921,4	155,5	424,1	41,9	274,1	-	-
2000	1540,2	469,0	780,8	261,0	91,5	46,7	3,8
			Verim (ton/ha)				
1990	2,4	7,8	20,0	7,4	2,1	-	-
1995	1,5	9,7	15,7	7,3	1,3	-	-
2000	2,4	8,4	13,3	9,8	0,9	21,0	1,0

Bağımsızlıktan sonra Azerbaycan’da Haydar Aliyev tarafından yapılan en büyük tarımsal icraat 3 yıl süren ve dünyaya damgasını vuran tarım reformları olmuştur. Böylece 1996’da toprak reformu hakkında yasa kabul edilmiş ve tarımda yeni ekonomik sisteme geçilmiştir. Toprağın kime verileceği ile ilgili tartışmalar sona ermiş, tarımda üretim ve verim artmıştır. Bu dönem içerisinde, tarımsal üretimde sürdürülebilir bir rotasyon oluşturulmuş, tarım sektörünün kalkınması, ülke ekonomisinin gelişimi ve piyasa ekonomisi ile uyum içerisinde olmuştur

(Mammadova, 2020). Toprak reformu için sağlam bir temelin oluşturulması, toprağın gerçek sahibine devredilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için büyük bir adım olmuştur. Arazilerin korunması, toprak sahiplerinin kişisel çıkarlarına dahil edilmiş ve bu da alanı kontrol etmeyi çok kolaylaştırmıştır.

Bu çalışmada 'Haydar Aliyev dönemi' olarak adlandırılan ve 1993-2003 yılları arası 10 yıllık bir süreyi kapsayan dönemde Azerbaycan'ın tarım politikası analiz edilmiştir.

HAYDAR ALİYEV'İN TARIM POLİTİKASI

Milli lider Haydar Aliyev döneminde yeni devlet politikalarıyla tarım sektörüne işlevsellik kazandırılmıştır. Özelikle arzı azalan tarım ürünleri belirlenerek bunların üretiminin yeniden artırılması amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen özelleştirmeler sayesinde özel sektör tarım ürünlerinin %99.8'ini üretmiştir. Ülke genelinde devlete ait hayvanların hemen hepsi (%98 küçükbaş, %99.8 büyükbaş,) 1996 yılına kadar özel sektöre dağıtılmış, elde kalanlar ise hükümet tarafından damızlık amacıyla kullanılmıştır (Ahmedov, 2006). Bağımsızlık sonrası büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ülkede karlı alanlardan biri haline gelmiş, ülke ihtiyacını karşılayacak kadar artış göstermiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Büyük ve küçükbaş hayvan sayıları ve üretim miktarları (Nesirov, 2021)

	Üretimi yapılan büyük ve küçükbaş hayvan ırkları (1000 baş)			
Yıllar	Sığır	Bufalo	Koyun	Keçi
1990	603,4	112,9	5315,1	198,5
1995	619,6	122,9	4373,1	184,5
2000	786,5	139,3	5279,7	494,1
	Toplam süt üretimi (1000 ton)		Toplam et üretimi (1000 ton)	
Yıllar	Sığır ve Bufalo	Koyun ve Keçi	Sığır ve Bufalo	Koyun ve Keçi
1990	953,9	16,5	73,9	35,4
1995	820,7	5,8	55,0	32,5
2000	1013,8	17,3	78,4	49,5

Tarım sektöründe istihdam 1998 yılından sonra ciddi oranda yükselmiştir. 1995 yılında uygulamaya konulan "Tarım Reformu Kanunu" ve toprak reformuna yönelik yasal düzenlemelerin (Toprak Kanunu, Mülkiyet Hakkında Kanun vb.) yapılması sonucunda, sovhoz (devlet işletmeleri) ve kolhozların (kollektif işletmeler) sayısı azalırken, aile çiftliklerinin sayısı artmaya başlamıştır (Mecidov, 2008).

Azerbaycan'da Haydar Aliyev dönemini kapsayan 1995-2000 yılları arasında tarımsal ithalat, ihracat değerleri ve oranları Çizelge 3'de sunulmuştur.

Çizelge 3. Tarımın dış ticaretteki payı (milyon $) (Nesirov, 2021)

Yıllar	Toplam ithalat	Tarımsal ithalat	Tarımsal ithalatı oranı (%)	Toplam ihracat	Tarımsal ihracat	Tarımsal ihracatın oranı (%)
1995	667,7	277,1	41,5	637,2	38,5	5,9
2000	1172,1	221,8	19,0	1745,2	56,7	3,2

ÖZELLEŞTİRME VE TOPRAK REFORMU

1920’de Sovyetlerin Azerbaycan’ı işgal etmesi ile birlikte arazilerin özel mülkiyeti, tarım sektöründe de sona ermiş, tarım arazileri sovhoz ve kolhoz adı verilen devlet mülkiyeti esasına dayalı tarımsal kooperatiflerle idare edilmeye başlanmıştı. Bu dönemde, hangi ürünlerin nerede üretileceği ve bu ürünlerin hasat edildikten sonra nereye gönderileceği merkezi yönetim tarafından planlanmaktaydı (Ahmedov, 2006).

90’lı yılların başlarında blokaj durumu nedeniyle Azerbaycan’da ciddi ekonomik kriz yaşanmış, tarımsal üretim sekteye uğramış, bir çok tarım kurum ve kuruluşu yıkılmış, geleneksel pazarlar yok olmuş, hayvancılık ve tarımın diğer alanları zarar görmüştür. Aralık 1991’de SSCB'nin çöküşüyle birlikte ülkede tarımsal üretim alanları dağılmış, veterinerlik, hastalık ve zararlılara karşı mücadele, toprakların verimliliğinin korunması, seleksiyon ve hayvan ıslahı çalışmaları durmuş ve gıda sanayi ürünleri üretilmez olmuştur (Hüseyinov, 2016).

Haydar Aliyev’in 1993 yılında Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden sonra üç yıl içerisinde tarım sektörünün önündeki engeller ortadan kaldırılmış ve 16 Temmuz 1996’ta toprak reformu hakkında politik, ekonomik ve sosyal yasa kabul edilmiştir. Toprak adil bir şekilde paylaştırılarak köylülerin tarımla uğraşması sağlanmış, köylüler iş için şehirlere gitmek zorunda kalmamıştır. 1998’in başlarında Toprak Reformu Yasası’nın bir sonucu olarak 1.200 kolektif ve eyalet çiftliği kaldırılmış, 50 bin aileye toprak ve mülkiyet tahsis edilmiştir. Tarım sektöründe mülkün özelleştirilmesi politikası uygulanmış, bu dönemde 26.700 kamyonun %9.3’ü, 31.300 traktörün %10.9'u özelleştirilmiştir. 1997’nin son aylarından yılın sonuna kadar, tarım sektöründe 130 üretim tesisinin yarısı, 296 hizmet işletmesinin %59.1'i özelleştirilmiştir (Alishov 2020). Bu reformların sonucu olarak 1 Temmuz 1997’de ülkede 27.800’den fazla yeni özel çiftlik, 19.300’den fazla tarımsal kooperatif ve küçük işletmeler oluşturulmuştur (Alishov, 2020).

Ulu önder Haydar Aliyev tarafından temeli atılan ve tüm ülkede uygulanmaya başlanan toprak reformları sayesinde dünyada ilk kez, topraklar ücretsiz olarak vatandaşlara verilmiştir. Azerbaycan’da yapılan toprak reformları diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin de ilgisini çekmiş, bu alanda oluşturulan yasal düzenlemeler öğrenilmiş, sürecin kontrolü ve uygulama mekanizmalarına özel dikkat edilmiştir (Keskin, 2022). Bu amaçla Beyaz Rusya, Rusya, Ukrayna, Kazakistan ve diğer devletler Azerbaycan’ın bu alandaki deneyiminden yararlanmak istemişlerdir.

Kasım 1999’da “1999-2000 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti’nde tarımsal reformların derinleştirilmesi ve tarımda işletmelerin gelişmesine yardım yapılmasına dair devlet programı” kabul edilmiştir (Hüseyinov, 2016).

Toprak reformunda 2000 yılı kritik bir yıl olmuş, öngörülen 54.9 bin hektarlık toprağın tamamı özel çiftliklere dağıtılmıştır. Nahçıvan’ın 201 köyünde 2001 yılında toprak reformu tamamlanmıştır. Toprak reformları sonucunda 74 bin 538 ailenin ve 246 bin 902 kişinin özel mülkiyetine 55 bin 92 hektar arazi verilmiştir. “Toprak mülkiyet hakkına dair” devlet eylemleri hazırlanarak, 70 bin 873 aileye (veya 240 bin 514 kişiye) verilmiştir. Ortalama her aileye 7 bin 400 m^2, her kişiye ise 2 bin 239 m^2 arazi düşmüştür (Ahmedov, 2005) . Toprağın özel mülkiyete verilmesi ile tarımsal alanda varlıkların özelleştirilmesi de tamamlanmıştır. Reform yapılmış çiftliklerde varlıkların toplam değeri 80 milyar 189 milyon manat olmuş, bunun belediye mülkiyetine 64 milyar 973 milyon manat, özel mülkiyete 15 milyar 216 milyon manat değerinde emlak özelleştirilmiştir (Hüseyinov, 2016). 2000 yılına ait bir ülkenin sınırları dahilinde ve belli bir zaman aralığında üretilmiş nihai tüm mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değerini ifade eden Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içerisinde tarımsal

GSYİH`nın payı ve gelişim hızı Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Genel GSYİH'nın içerisinde tarımsal GSYİH`nın payı ve gelişim hızı (Nesirov, 2021)

	Toplam GSYİH		GSYİH`da tarımın payı		
Yıllar	Değer (milyon manat)	Gelişim hızı (%)	Değer (milyon manat)	Gelişim hızı (%)	Tarımın payı (%)
2000	4718,1		758,9		16,1

SONUÇ

Azerbaycan'nın gerek ekonomik ve gerekse de politik gelişiminde ve ilerlemesinde ulusal lider Haydar Aliyev, en etkili kişi olarak bilinmektedir. 'Haydar Aliyev dönemi' olarak adlandırılan ve 1993-2003 yılları arası 10 yıllık bir süreyi kapsayan dönemde tarımın içyapısına uygun bir politika izlenerek sanayi ile beraber tarım da hızla kalkınmış, tarımda dünyaya örnek reformlar gerçekleştirilerek tarımsal ürünlerin üretimi artırılmış ve yapılan ihracatlarla ülkenin refahı artırılmıştır.

KAYNAKLAR

1. Ahmedov, E. (2006), "Azerbaycan Cumhuriyetinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Değerlendirmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
2. Alishov, E. (2020), "Bağımsızlık Sonrası Geçiş Döneminde Azerbaycan Ekonomisinde Yaşanan Depresyon Sürecinin Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
3. Hüseyinov, H. (2016). "Bağımsızlık Yıllarında Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Toprak Reformu", Asia Minor Studies, 7: 42-54.
4. Keskin, N. (2022). "Azerbaycan'ın Mimarı Haydar Aliyev Döneminde Türkiye-Azerbaycan Tarım İlişkileri", 2nd International Congress of Azerbaijan's Architect Heydar Aliyev, Baku, Azerbaycan, 10 Mayıs 2022, ss.78-81.
5. Mammadova, N. (2020), "Azerbaycan Ekonomisinin Genel Değerlendirilmesi: Haydar Aliyev Dönemi (1993-2003)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
6. Mecidov, İ., (2008). "Sovyetler Birliği Öncesinde ve Sonrasında Azerbaycan'da Kapitalist Yapının Oluşum Sürecinin Karşılaştırmalı Analizi". Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
7. Nesirov, E. (2021). "Azerbaycan'da Sürdürülebilir Tarım ve Çevre İlişkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN DİLİNİN TƏDRİSİ İSTİQAMƏTİNDƏ ROLU

HEYDAR ALIYEV'S ROLE IN TEACHING THE AZERBAIJANI LANGUAGE

Lalə MUSAYEVA
Azərbaycan Dövlər Pedaqoji Universitetinin Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrasının müəllimi

ÖZET

Heydər Əliyev Azərbaycan dilinin tədrisi və inkişafı üçün böyük rolu olan şəxsiyyətdir. O, Azərbaycan dilinin inkişafına hər zaman xüsusi önəm vermişdir.

Sovet dövründən sonra, Heydər Əliyev ölkəyə dönəndə, Azərbaycan dilinin inkişafı ilə bağlı peşəkar qrup yaradılıb və bu sahədə müxtəlif tədbirlər təşkil edilmişdir. Ən əsası, o, Azərbaycan dilinin tədrisinə, öyrənilməsinə, qrammatikası və lüğəti üzrə yenilənmə vəziyyəti yaratmışdır.

Heydər Əliyev, 1990-cı illərdə Azərbaycan dilinin hökumət səviyyəsində dəstəklənməsini təmin etmiş və bu sahədə peşəkar təşkilatlara maddi və mənəvi dəstək vermişdir. Bu dönəmdə, Azərbaycan dilinin inkişafı üçün müxtəlif layihələr həyata keçirilmişdir. Bunlar arasında, lüğətlərin, dil kitablarının, dilçilik kitablarının və başqa mənbələrin nəşri daxil olur.

Heydər Əliyev, öz həyatı boyunca, Azərbaycan dilinin inkişafına hər zaman fikir vermiş və bu sahədə öz müstəqilliyimizin qazanılmasından sonra xüsusilə özünün liderliyi dövründə çox önəmli addımlar atılmışdır. O, Azərbaycan dilinin qrammatikası, lüğəti, dilçilik və hökumət səviyyəsində dəstəklənməsi ilə bağlı ciddi tədbirlər təşkil etmiş və bu sahədə inkişafın təmin olunması üçün öz işinin bütün xüsusiyyətlərindən istifadə edərək, böyük rol oynamışdır.

Heydər Əliyev Azərbaycan dilinin inkişafı üçün böyük rolu olan bir liderdir. O, bu sahədə daim müsbət iradə və işlərə sahib olmuş və Azərbaycan dilinin inkişafının təmin olunmasında ciddi və önəmli addımlar atmışdır.

Heydər Əliyev, Azərbaycan dilinin tədrisi və inkişafı üçün göstərdiyi diqqət və ehtiram, ölkəmizin müstəqilliyini qazanması ilə birlikdə, dövlətimizdə Azərbaycan dilinin inkişafına verilən diqqətin və dəstəyin artmasına səbəb olmuşdur. Bu gün, Azərbaycan dilinin inkişafı ilə bağlı fəaliyyətlər müasir şəraitə uyğun olaraq davam etdirilir və ölkəmizdə milli dilin möhkəmləndirilməsi üçün hər zaman dəstək olunur.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, Heydər Əliyev, inkişaf, ölkə, lider, proqram

ABSTRACT

Heydar Aliyev is a person who has a great role in the teaching and development of the Azerbaijani language. He always attached special importance to the development of the Azerbaijani language.

After the Soviet era, when Heydar Aliyev returned to the country, a professional group was created on the development of the Azerbaijani language and various events were organized in this field. Most importantly, it created the conditions for teaching and learning the Azerbaijani language, updating its grammar and vocabulary.

In the 1990s, Heydar Aliyev ensured the support of the Azerbaijani language at the government level and provided financial and moral support to professional organizations in this field. During this period, various projects were implemented for the development of the Azerbaijani language. These include the publication of dictionaries, language books, linguistics books and other resources.

Heydar Aliyev, throughout his life, always paid attention to the development of the Azerbaijani language, and very important steps were taken in this field, especially during his leadership, after gaining our independence. He organized serious measures related to the grammar, vocabulary, linguistics and support of the Azerbaijani language at the government level, and he played a great role using all the features of his work to ensure development in this field.

Heydar Aliyev is a leader who has a great role for the development of the Azerbaijani language. He always had a positive will and work in this field and took serious and important steps in ensuring the development of the Azerbaijani language.

Heydar Aliyev's attention and respect for the teaching and development of the Azerbaijani language, together with the gaining of our country's independence, led to an increase in the attention and support given to the development of the Azerbaijani language in our country. Today, activities related to the development of the Azerbaijani language are continued in accordance with modern conditions and are always supported to strengthen the national language in our country.

Keywords: Azerbaijani language, Heydar Aliyev, development, country, leader, program

HEYDƏR ƏLİYEV DANIŞDIĞI BÜTÜN DİLLƏRDƏ MÜƏKKƏMƏL NATIQ İDİ

HEYDAR ALIYEV WAS A PERFECT SPEAKER IN ALL THE LANGUAGES HE SPOKE

Svetlana MƏMMƏDOVA
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Uiversitetinin Xarici dillər mərkəzinin dosenti, filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

ÖZET
Heydər Əliyev, dil bacarıqları ilə tanınan bir siyasi liderdir. O, öz ölkəsi Azərbaycanın milli dilindən başqa, bir çox xarici dilləri də bilməyə çalışmış və uğurla öyrənmişdir. Heydər Əliyev, beynəlxalq siyasi aləmdə ingilis, rus, fransız, türk, fars və ərəb dillərində özünü ifadə etmək bacarığına malik idi.

Heydər Əliyev, Azərbaycan SSR-inin xarici işlər naziri kimi fəaliyyət göstərərkən rus dilində çox yaxşı idi. O, SSRİ dövründə ingilis dilində də çox işləyərək, onu mükəmməl səviyyəyə gətirməyə çalışmışdı. Buna görə də, beynəlxalq siyasi aləmdə rahat şəkildə ingilis dilində danışa bilirdi.

Heydər Əliyev, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün diplomatiya və beynəlxalq əlaqələr sahəsində uzun illər təcrübə sahibi olmuşdur. O, beynəlxalq tədbirlərdə çıxış edərkən özünü rahat şəkildə ifadə edə bilirdi və bu da onun dil bacarıqlarının nümunəsidir.

Bütün bunlar Heydər Əliyevin, dil bacarıqları və beynəlxalq siyasət sahəsindəki uzun illər təcrübəsi sayəsində, dünya liderləri ilə rahat və münasibətə sahib olmasının bir göstəricisidir.

Heydər Əliyev, milli dilin təbliği və inkişafı üçün böyük təşkilatlar qurmuş və milli dilin müdafiəsi üçün çoxlu qərarlar qəbul etmişdir. O, milli dilin inkişafı üçün tədbirlər keçirirdi, milli dilə hörmət və qiymət verirdi və milli dilin mövqeyini dünya arenasında möhkəmləndirmək üçün çalışırdı.

Heydər Əliyevin dil bacarıqları və milli dilə verdiyi qiymət, onun bir dövlət adamı olmaqla yanaşı, mədəniyyət və ədəbiyyat sahələrinə də böyük xidmətləri olduğunu göstərir. O, milli dilin mövqeyini qorumaq və inkişaf etdirmək üçün etdiyi işlər, Azərbaycanın mədəniyyət və ədəbiyyat sahələrindəki inkişafını təmin etmişdir.

Heydər Əliyev ömrü boyu çoxlu sayda dil öyrənmişdir. İngilis dili də onun öyrəndiyi dillər arasındadır. Heydər Əliyev, özünü beynəlxalq arenada ifadə etmək üçün ingilis dilini mükəmməl səviyyədə bilməyə çalışmış və bu dilini çox rahat danışırdı. Həmçinin, onun peşəkar təcrübəsi və diplomatiya bacarıqları ona ingilis dilində əla səviyyəyə çatmaq imkanı vermişdir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, dil, milli, lider, siyasətçi

ABSTRACT

Heydar Aliyev is a political leader known for his language skills. Apart from the national language of his country Azerbaijan, he tried to learn many foreign languages and successfully learned them. Heydar Aliyev had the ability to express himself in English, Russian, French, Turkish, Persian and Arabic languages in the international political world.

Heydar Aliyev was very good at Russian when he was the foreign minister of the Azerbaijan SSR. During the USSR, he also worked hard on English and tried to bring it to a perfect level. Therefore, he could speak English comfortably in the international political world.

Heydar Aliyev has many years of experience in the field of diplomacy and international relations for developing countries. He was able to express himself comfortably while speaking at international events, which is an example of his language skills.

All this is an indication that Heydar Aliyev, thanks to his language skills and many years of experience in the field of international politics, has a comfortable relationship with world leaders.

Heydar Aliyev established large organizations for the promotion and development of the national language and made many decisions for the protection of the national language. He held events for the development of the national language, respected and valued the national language, and worked to strengthen the position of the national language in the world arena.

Heydar Aliyev's language skills and the appreciation he gave to the national language show that he is a statesman and also has great contributions to the fields of culture and literature. The work he did to protect and develop the position of the national language ensured the development of Azerbaijan in the fields of culture and literature.

Heydar Aliyev learned many languages throughout his life. English is also among the languages he studies. In order to express himself in the international arena, Heydar Aliyev tried to master the English language at a perfect level and spoke this language very easily. Also, his professional experience and diplomacy skills have enabled him to reach an excellent level in English.

Keywords: Heydar Aliyev, language, national, leader, politician

SSCB SONRASI AZERBAYCAN'IN EKONOMİK DÖNÜŞÜMÜ; HAYDAR ALİYEV VE YÜZYILIN ANLAŞMASI

ECONOMIC TRANSFORMATION OF AZERBAIJAN AFTER THE USSR; HEYDAR ALIYEV AND THE AGREEMENT OF THE CENTURY

Pınar YURT

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

ORCID NO: 0000-0002-1087-484X

ÖZET

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), lideri Mihail Gorbaçov 25 Aralık 1991'de vazifesinden istifa etmiştir. İstifa sonrası birçok cumhuriyet bağımsızlık kazanmış ve 26 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği dağılmıştır. Bağımsızlık kazanan cumhuriyetlerden biri olan Azerbaycan/Nahçıvan'da görevli Haydar Aliyev 21 Kasım 1992'de Yeni Azerbaycan Partisini kurmuştur. Kurulan partinin iktidarı halen devam etmektedir. 4 Haziran 1993'te yaşanan hükümet darbesi sonrası Ebulfez Elçibey iktidarı sona ermiştir. 3 Ekim 1993'te Sovyetler döneminde üst düzey görevlerde bulunan Haydar Aliyev Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet başkanı olarak göreve gelmiştir. Yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde devletin mimarı olarak nitelendirilen Haydar Aliyev %99 oranında bir oy almıştır. Aliyev ulusun lideri anlamına gelen "Umummilli lider" unvanına sahiptir. Sovyetlerin dağılması sonrası kazanılan bağımsızlık Azerbaycan'ın iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. 1994'te yaşanan I. Dağlık Karabağ Savaşında (Ermenistan-Azerbaycan Savaşı) Rusya'nın rolünün büyük olduğu görülmüştür.

Haydar Aliyev'in ekonomi politikaları çerçevesinde öne çıkan Asrın Anlaşması (Yüzyılın Anlaşması) 20 Eylül 1994'te Bakü'nün "Gülüstan" Sarayında imzalanmıştır. Yapılan anlaşma dönemin ekonomik yükselişi olarak değerlendirilmektedir. Anlaşma 7 ülke ve bu ülkelerin 11 şirketiyle gerçekleştirilmiştir. Ülkenin en geniş petrol yatağı olarak görülen Azeri/Çırak/Güneşli (AÇG) havzasını işletmeyi ve petrolü uluslararası pazarlara çıkmayı hedefleyen "Yüzyılın Anlaşması" ile ülke ekonomisi gelişiminin temelleri atılmıştır. Yüzyılın Anlaşması başarılı olmuş ve batılı devletlerin desteğini almıştır. Yaşanan süreçte Rusya'nın ekarte edildiği görülmektedir. Görev süresince büyük başarılara imza atan ve Azerbaycan'ın ulu önderi olarak nitelendirilen Haydar Aliyev 12 Aralık 2003'te tedavi gördüğü Amerika'da vefat etmiş ve Bakü Fahri Hiyaban'a defnedilmiştir.

Yapılan çalışmada SSCB'nin dağılması sonrası Azerbaycan'ın yaşadığı ekonomik dönüşüm ele alınmıştır. Değerlendirme Haydar Aliyev ve Yüzyılın Anlaşması üzerinden olmuştur. Amaç Haydar Aliyev döneminin ekonomik yükselişine dikkat çekmektir. Yöntem olarak geniş bir çerçeveden literatür taraması ve arşiv araştırması yapılmış, yazılı ve görsel yayınlar incelenmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Sovyetlerin dağılması sonrası Haydar Aliyev'in göreve gelmesi, İkinci bölümde Haydar Aliyev'le birlikte ortaya çıkan ekonomik dönüşüm, son bölümde ise "Yüzyılın Anlaşmasının" neden bu kadar önemli olduğu değerlendirilmiştir. Aliyev'i ekonomik dönüşüme iten sebepler nelerdir? Hangi devletlerin desteğini almıştır? Hangi devletlerin etkisinin ekarte edilmesi amaçlanmış ve amaca ulaşılmıştır? sorularına cevap verilmiştir. Prosesin ekonomik açıdan ses getirmesi araştırma

açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda konunun geniş bir perspektiften ele alınarak literatüre katkı sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anlaşma, Ekonomi, Dönüşüm, Haydar Aliyev, Gelişim

ABSTRACT

Mikhail Gorbachev, the leader of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), resigned from his post on December 25, 1991. After the resignation,many republics gained independence and the Soviet Union was dissolved on 26 December 1991. Heydar Aliyev, who is in charge of Azerbaijan/Nakhchivan, one of the republics that gained independence, founded the New Azerbaijan Party on November 21,1992. The party founded is still in power. After the government coup on June 4, 1993, the power of Abulfez Elçibey came to an end. On October 3, 1993, Heydar Aliyev, who held high-level positions during the Soviet period, took office as the head of state of the Azerbaijan Republic. In the presidential elections, Heydar Aliyev, described as the architect of the state, received 99% of the votes. Aliyev has the title of "General leader", which means the leader of the nation. The independence gained after the collapse of the Soviet Union caused Azerbaijan to face the danger of civil war. It was seen that Russia's role was great in the 1st Nagorno-Karabakh War (Armenia-Azerbaijan War) in 1994.

The Agreement of the Century (Deal of the Century), which stands out within the framework of Heydar Aliyev's economic policies, was signed on September 20, 1994 in the Gulüstan Palace of Baku. The agreement is considered as the economic rise of the period. The agreement was made with 7 countries and 11 companies of these countries. The foundations of the country's economic development have been laid with the "Agreement of the Century", which aims to operate the Azeri /Çırak/Güneşli (AÇG) basin, which is considered the country's largest oil deposit, and to bring oil to international markets. The Agreement of the Century was successful and received the support of western states. It is seen that Russia has been ruled out in the process. Haydar Aliyev, who achieved great success during his duty and was described as the great leader of Azerbaijan, passed away on December 12, 2003 in the United States, where he was treated, and was buried in Baku Honorary Khiyaban.

In the study, the economic transformation of Azerbaijan after the collapse of the USSR was discussed. The evaluation was based on Heydar Aliyev and the Agreement of the Century. The aim is to draw attention to the economic rise of the Heydar Aliyev period. As a method, literature search and archival research were carried out from a wide framework, written and visual publications were examined. The study consists of three parts. In the first part, the appointment of Heydar Aliyev after the collapse of the Soviet Union, in the second part, the economic transformation that emerged with Heydar Aliyev, and in the last part, why the " Agreement of the Century" is so important are evaluated. The questions such as 'What are the reasons that push Aliyev to economic transformation? Which states did it receive support from? Which states' influence was intended to be ruled out and the goal achieved?' were answered. It is important for the research that the process is economically sound. In this context, it is aimed to contribute to the literature by considering the subject from a broad perspective.

Keywords: Agreement, Economy, Transformation, Heydar Aliyev, Development

1. GİRİŞ

25 Aralık 1991 yılında Sovyetler Birliği lideri Mihail Gorbaçov görevinden istifa etmiş ve Sovyetler Birliği dağılmıştır (Cura, 2022, 30 Ağustos). 1991 yılı petrol rezerv zenginliğiyle ön plana çıkan Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bağımsızlığını kazanmıştır. Fakat dönemin siyasi istikrarsızlıkların yanı sıra savaşların yaşandığı bir dönem olduğu dikkatleri üzerine çekmektedir. Ermenistan'la yaşanan Dağlık Karabağ Savaşı ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir ve ülkeyi sıkıntılı bir sürece sokmuştur. Yaşanan sıkıntılı ekonomik süreç sonrası 1993 yılında iktidara gelen Haydar Aliyev'le birlikte ülke ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan büyük bir gelişme göstermiştir. Özellikle ekonomi alanında büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Azerbaycan birçok devletle ve şirketleriyle petrol ortaklığı gerçekleştirmesine öncülük eden önemli bir anlaşmaya imza atmıştır. 1994 yılında imzalanan "Yüzyılın Anlaşması" (Rehimov, 2021, 18 Ekim) ülkenin yüzyıllık gelişimini yirmi yıla sığdıran bir anlaşmadır. Ülkenin en geniş petrol yatağı olarak görülen Azeri/Çırak/Güneşli (AÇG) havzasını işletmeyi ve petrolü uluslararası pazarlara çıkarmak anlaşmanın kapsamı içerisindedir. Batılı devletlerin desteğini almış fakat durum Moskova'yı rahatsız etmiştir. Birçok ülkeyle yapılan anlaşma Rusya'nın tepkisine rağmen denge politikası yürütülerek devam etmiştir. Azerbaycan bu anlaşma ile dünya devletlerine petrol ihracatı gerçekleştirmişti (Rehimov, 2021, 18 Ekim).

Uluslararası sistemde Azerbaycan'ı ön plana çıkaran "Yüzyılın Anlaşması" büyük gelişimin başlangıcıdır. Ülke gelişimin ve dönüşümünde büyük öneme sahip olan anlaşmada en büyük pay Azerbaycan'ın "Ulu Önderi" (Tadiv, 2020, 10 Mayıs) Haydar Aliyev'e aittir. Güçlü duruşu, lider vasfı, yeteneği, halkına yol göstericiliği, örgütleyen bir lider olması ve bulunduğu koşulları değiştirme potansiyeli Aliyev'i öne çıkaran özellikleri arasındadır. Hedef odaklı olması ve derin ekonomik düşünde yapısı halkın gönlünü kazanmasına katkı sağlamıştır. Sadece kendi halkının gönlünü kazanmamış dünya liderleri arasında da dikkat çeken bir konumdadır. Azerbaycan Sovyetler Birliği'nin izlerini silerek güçlü bir devlet olma hedefindedir. Bu hedefe ulaşmasının mimarı "Umummilli lider" (AZTV, 2023, 1 Mayıs) Haydar Aliyev'dir. Büyük başarılara imza atan Aliyev Amerika'da tedavi gördüğü hastane 12 Aralık 2003 yılında vefat etmiş ve Bakü Fahri Hiyaban'a defnedilmiştir (Heydar Aliyev Heritage" International Online Library, t.y.)

Çalışmada Haydar Aliyev ve öncülük ettiği ekonomik dönüşüm süreci ele alınmıştır. Uluslararası sistemde ses getiren "Yüzyılın Anlaşması" Azerbaycan devleti'nin ekonomik gelişimine ivme kazandırmış ve ülke dünya devletleri arasında kendine yer bulmuştur. Batı devletleri tarafından desteklenmiş fakat Moskova yönetimi durumdan rahatsız olmuştur. Azerbaycan bu bağlanma farklı dönemlerde denge siyasi yoluna gitmiştir. Yapılan Yüzyılın Anlaşma'sı Azerbaycan'ın ekonomik gelişimine katkı sağlamıştır. Anlaşma ile ülke uluslararası sistemde kendisine yer bulmuştur. Bu bağlamda çalışmanın literatüre katkı sunması amaçlanmıştır.

2. SOVYETLERİN DAĞILMASI SONRASI HAYDAR ALİYEV'İN GÖREVE GELMESİ

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bağımsızlık kazanan Türki Cumhuriyetlerden biri olan Azerbaycan Devleti'nin başına Haydar Aliyev gelmiştir.

2.1. Haydar Aliyev ve Liderlik Süreci

Azerbaycan'ın siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişiminde ehemmiyetli rol üstlenen bir işçi çocuğu olan Haydar Aliyev Azerbaycan'ın Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nde 10 Mayıs 1923'te dünyaya gelmiştir. Aliyev 1939'da Nahçıvan Pedagoji Teknik Okulunu bitirmiş fakat 2. Dünya Savaşı çıkması sonrası kayıt yaptırdığı Azerbaycan Sanayi Enstitüsü Mimarlık

Fakültesinde eğitimini tamamlayamamıştır. 1941 ve 1944 yılları arasında "Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İçişleri Komiserliği Gizli Arşiv Dairesinin Müdürlüğü ve Nahçıvan Halk Komiserliği Konseyinde Şube Müdürlüğü" (Anadolu Ajansı, 2022, 10 Mayıs) vazifesinde bulunmuştur. Gelişmiş analiz yeteneği ile yaptığı başarılı çalışmaları dikkat çekmesine sebep olmuştur. 1944 yılında Aliyev, Sovyetler Birliği'nin Devlet Güvenlik Komitesindeki (KGB) görevine başlamıştır. KGB görevi uzun yıllar devam eden Aliyev, 1967'de Azerbaycan KGB Başkanı olarak atanmış ve tümgeneralliğe yükselmiştir. Aliyev, 2 yıl sonra "Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi Genel Sekreteri" (Anadolu Ajansı, 2022, 10 Mayıs) olmuştur. 1982 yılına dek bu vazifeyle Azerbaycan devletini idare etmiştir. Aynı yıl Moskova'ya davet edilmiş ve Sovyetlerin "Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosu" (Anadolu Ajansı, 2022, 10 Mayıs) üyeliğine seçilmiştir. Sovyetler Birliğinde görev alan yetkili 19 kişi içerisinde yer almıştır. Aynı zaman zarfında Sovyetler Birliği "Bakanlar Konseyi Başkanı Birinci Yardımcılığı" (Anadolu Ajansı, 2022, 10 Mayıs) vazifesine ataması yapılmıştır. 1987 yılında Komünist Parti Merkez Bürosu ile Sovyetler Birliği'nin sekreteri olan Mihail Gorbaçov'un izlediği politikalar karşısında tepkisiz kalamayarak görevinden istifa etmiştir. Aliyev, 1987 yılında Azerbaycan'a geri dönmüştür. Sovyetlerin dağılması sonrası devletinin içinde bulunduğu problemlere kayıtsız kalamayan Aliyev tekrar siyaset sahnelerine dönmüştür. 1990 yılında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti milletvekilliklerine seçilmiştir. Sovyetlerin Dağlık/Karabağ'daki Ermenistan'ın toprak talebinde bulunmasına yönelik ikiyüzlü politikalarına karşı çıkarak 1991 yılında Komünist Partiden İstifa etmiştir. Yine aynı yıl "Nahçıvan Yüksek Konseyi Başkanı" (Anadolu Ajansı, 2022, 10 Mayıs) seçilmiş ve kanunları gereği "Azerbaycan Yüksek Konseyi Başkan Yardımcısı" (Anadolu Ajansı, 2022, 10 Mayıs) olmuştur. Sovyetler Birliği hüküm sürdüğü dönemlerde "üst düzey" (Anadolu Ajansı, 2022, 10 Mayıs) görevler ifa eden Haydar Aliyev Sovyetlerden ayrılan ve bağımsızlığını kazanmanın yanı sıra iç savaş tehdidi ile karşı karşıya kalan Azerbaycan devletine liderlik etmiştir. Bu dönemde Ermenistan ile harp durumu ve iktisadi buhranla karşı karşıya kalan Azerbaycan için kurtarıcılık görevi üstlenmiştir. Bu proseste tüm yaşamını devletine ve milletine adamış ve tüm Azeri halkın çoğunluğunun sevgisini kazanmıştır. Bu sevgi sonrası milleti Aliyev'e ulusal lider şeklinde nitelendirilen "Umum millî lider" (Anadolu Ajansı, 2022, 10 Mayıs) unvanı ile hatırası yaşatılmaktadır. Aliyev'in milletine hizmeti Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde 10 Mayıs 1923'te başlamıştır (Anadolu Ajansı, 2022, 10 Mayıs).

Haydar Aliyev ülke siyasetinin son otuz yılına damga vuran ve kendinden söz ettiren bir lider olmuştur (BBC News, 2011, 3 Mart). 1993 yılında iktidara gelen Haydar Aliyev 12 Aralık 2003'te vefat etmiştir. Azerbaycan tarihi incelendiğinde Haydar Aliyev'in Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerin geliştirilmesi noktasında büyük öneme sahip olduğu görülmektedir. Aliyev'in yaptığı katkılar sayesinde Türkiye ve Azerbaycan arasında müşterek tasarılar, dostluk ve kardeşlik bağlarının güçlenmiş olduğu ve iki ülke arasında sağlam temellere dayandığı görülmektedir. Aliyev'in Azerbaycan'la kurulan ilişkilerin parlayan geleceğinin şekillenmesinde kıymetli katkıları olduğu aşikardır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2003, 15 Aralık). Azerbaycan'ın Ulu önderi olarak nitelendirilen Haydar Aliye için Türkiye Azerbaycan Dostluk İş birliği ve Dayanışma Vakfı (TADİV) Başkanı olan Prof. Dr. Aygün Attar, "Bugün Azerbaycan'ın dünya siyasetinde söz sahibi olabilmesinin mimarı Haydar Aliyev takdirle anılıyor. Türk halkının önemli liderleri arasına adını yazdıran Aliyev'in politikalarının sadece Azerbaycan'ın değil aynı zaman da Türkiye'nin de önceliklerinin dünya gündeminde tutulmasındaki katkısı unutulamaz." sözlerini kullanmıştır. Sağlam duruşu, liderlik vasfı, kabiliyeti ve bulunduğu toplumun içindeki konumu yaşadığı toplumu etkilemiş ve bulunduğu koşulları değiştirme, halkına yol gösteren, öncülük eden ve her daim örgütleyen bir lider olmuştur (Tadiv, 2020, 10 Mayıs). Hedeflere ulaşma başarısı güçlü ve derin ekonomik düşünce

yeteneğine sahip siyasi liderler eşliğinde olmaktadır Haydar Aliyev bu özellikleriyle öne çıkmaktadır (Camalzade, 2022, 30 Aralık).

3. HAYDAR ALİYEV'LE BİRLİKTE ORTAYA ÇIKAN EKONOMİK DÖNÜŞÜM

Haydar Aliyev'le birlikte Azerbaycan devleti Sovyetlerin dağılması sonrası bağımsızlık kazanıp büyük bir ekonomik dönüşüm ivmesi yakalamıştır.

3.1. Ortaya Çıkan Ekonomik Dönüşüm

Sovyetler Birliği, 25 Aralık 1991'de lider Mihail Gorbaçov'un istifası sonrası dağılmıştır. 15 ülkeye bir gün sonra bağımsızlığı tanınmış ve birliğin resmen çöküşü ilan edilmiştir. Çöküş sonrası ortaya çıkan ülkelerden biri de Azerbaycan'dır (Ivshina, 2021, 25 Aralık). Azerbaycan, 1990'ların ilk yıllarında ortaya çıkan Dağlık Karabağ sorunu (Ermenistan'ın Azerbaycan'ı işgali) ile karşı karşıya kalmıştır. 30 yıldır devam eden ve uluslararası alanda çözüm bulunamayan bir sorundur (Erarslan ve Özdemir, 2021: 315). Azerbaycan Dağlık Karabağ savaşı yanında iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ve aynı zamanda ekonomik krizlerle de büyük mücadeleler vermiştir. Haydar Aliyev Sovyetlerin dağılması sonrası ülkenin başına geçmiş hem ekonomik kalkınmanın hem de istikrarın kapılarını ülkesine açmıştır (Rehimov, 2019, 31 Aralık). SSCB'nin dağılması sonrası Ermenistan işgalinde olan Azerbaycan toprakları makro ekonomik açıdan gözle görülür düzeyde olumsuz etkiler yaşamaktaydı (Aras, 2003). 1994 ile 2003 yılları arası dönemde ise Azerbaycan'ın politik ve ekonomik dönüşümünün en etkili isim olan Haydar Aliyev önderliğinde olumlu gelişmeler kaydedildi. Karizmatik kişiliğiyle ön plana çıkan Aliyev liderliğinde cumhuriyetin hem sorunları hem de kendisine sunulan fırsatlarıyla uluslararası alanda kendine yer bulmuştur. Bilhassa Cumhurbaşkanı olmadan öncesi kaotik periyod değerlendirildiğinde Aliyev'le birlikte Bağımsız Azerbaycan'ın politik ve ekonomik dönüşümü yanında enternasyonal sistemle entegrasyonunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır (Dikkaya ve Çaylak, 2008: 131).

Azerbaycan devleti Sovyetlerin dağılması sonrası bağımsızlığını kazanmış ve ülke içerisinde serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci etkisi yaşanmıştır. Azerbaycan'ın ekonomik dönüşüm yaşamasında siyasi bağımsızlık, siyasi istikrar, enerji kaynakları rezervlerinin varlığı ve coğrafi konum gibi faktörler etkili olmuştur. Yaşanan ekonomik dönüşüm prosesi ağır fakat etkili bir şekilde ilerlemiştir. Diğer ülkelerle kıyaslamaya gidildiğinde iyi bir noktada olduğu fakat yeterli olmadığı görülmektedir. 2001 yılı ardından ekonomik kalkınma ile dönüşüm hız kazanacaktır. Siyasi istikrarın sağlanması ve öne çıkarılması bu amaçla uygulanacak politikalar için önem taşımaktadır (Aras, 2003: 1). 2004 yılından günümüze büyük dönüşüm içine giren Azerbaycan Sovyetler Birliği'nin izlerini silerek yere sağlam basan güçlü bir devlet olma hedefindedir (Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2012).

3.2. Aliyev'i Ekonomik Dönüşüme İten Sebepler Nelerdir?

Azerbaycan Sovyetlerin Birliği içerisinde 69 yıl baskısı altında yaşamıştır (Beşikçi, 2016). Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası ortaya çıkan siyasi boşluğu değerlendirerek bağımsızlığını ilan eden ülkelerden biridir. Azerbaycan bağımsızlık sonrası ilk dönemlerinde siyasi ve ekonomik açıdan sıkıntılı süreçler geçirmiştir. Bağımsızlık mücadelesi verilirken yaşanan Karabağ Savaşı siyasi istikrar ortamının kurulmasını ve piyasa ekonomisine geçişte sürecini uzatmış ve yıkıcı etkiler ortaya çıkarmıştır (Demirci ve Dikkaya, 2013). 1993 yılında Haydar Aliyev'in iktidarına kadar ülkede içerisinde iç karışıklıklar yaşanmış savaş bitiminde de sürmüştür (BBC News, 2020, 28 Eylül). Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan savaş sonrası yürürlük tarihi 12 Mayıs 1994 olan "Bişkek Protokolü" (Rehimov, 2020, 12 Mayıs) imzalanmış fakat günümüze kadar bir yol alınamamış ve kâğıt üzeri bir belge niteliğinde

kalmıştır. Anlaşma ülke ekonomik gelişimini olumsuz yöne etkilemiştir (Rehimov, 2020, 12 Mayıs). Bu sıkıntılı proseste lider kişiliğiyle Haydar Aliyev Azerbaycan milleti tarafından ön plana çıkarılmıştır. Haydar Aliyev'in iktidarı sonrası ülkede siyasi istikrar sağlanmış ve ekonomik dönüşüm hızlı bir ivme kazanmıştır. Karabağ Savaşı ateşkesi sonrasında "Yüzyılın Anlaşması" (Demirci ve Dikkaya, 2013) şeklinde ifade edilen petrol anlaşmalarıyla doğal kaynaklarını işletme amaçlı önemli gelişmelere imza atmıştır. Aliyev bu bağlamda Azerbaycan'ın siyasi istikrarında ve ekonomisinde önemli rol oynayan bir lider olarak dikkatleri üzerine çekmektedir (Demirci ve Dikkaya, 2013).

Azerbaycan zengin yeraltı kaynaklarına sahip bir ülkedir en büyük pay petrole (ülke arazisinin %70'i) aittir. 1870'lerden sonra petrol üretiminde teknik yöntemler kullanmış ve dünyada bu alanda önemli bir yerde olmuştur. Bilhassa 1901'de 10 milyon tona ulaşmıştır. Devlet tarihinde en yüksek üretim 1941'de 23,5 milyon ton gibi bir değerle gerçekleştirilmiştir. 1949 yılı sonrası denizden petrol üretimi gerçekleştiren ülke 1965 sonrası üretim oranını artırmıştır. 2003 yılında ise karadan 1,6 ve denizden 14,2 olmak üzere toplam 15,8 milyon ton petrol üretimi gerçekleşmiştir. Gelecek dönemde ham petrol boru hattı Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın açılmasıyla üretimin daha çok artacağı beklenmektedir. 21.yy'ın ilk yarısında 80 ile 100 milyon ton civarında bir petrol üretim hedefi koyulmuştur. Azerbaycan gelişimini gözler önüne seren bu durum mutluluk vericidir (Seferov, 2005: 285).

4. "YÜZYILIN ANLAŞMASI" NEDEN BU KADAR ÖNEMLİ?

Azerbaycan 19.yy'da Çarlık Rusya, 1920'de ise Sovyetlere dahil edilmiş bir devlet olmasına karşın 30 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu yıllarda Dağlık/Karabağ bölgesi sebebiyle Ermenistan ile savaş yaşamış ve önemli oranda ekonomik ve siyasi istikrarsızlık içine girmiştir. Fakat bunca olumsuzluğa rağmen 1993 ile 1998 seçimlerinden galip çıkan Haydar Aliyev liderliğinde ülkeye istikrar yeniden gelmiştir (Deik, 2013: 3-4). Tarihi açıdan eski bir geçmişe sahip olan Bakü petrolü 1. ve 2. Dünya Savaşları sırasında stratejik açıdan önemli bir role sahipti. Müttefikler Kafkasya petrolü sahalarının korunması öncelikli görmekteydiler. Sovyetler döneminde Azerbaycan'a bir faydası olmamış sadece Sovyetler Birliği'nin gereksinimlerini karşılamıştır. Sovyetlerin dağılması sonrası Azerbaycan öncü olmak üzere bağımsız olan Türki devletler tüm dünya ülkelerin dikkatini çekmiştir. Doğalgaz ve petrol rezervleri açısından zengin olan bu ülkelerin bu kaynakları işleyebilecek güçleri (teknik/mali) bulunmamaktadır. Ayrıca petrol alanlarına yapılan özensiz bakım ile kullanılan basit teknolojiler farklı sorunları da beraberinde getirdi. Yaşanan sorunlar üretilebilir kaynakların yanında üretimde de yaşanan azalma sorunuyla yüz yüze gelinmesine neden olmuştur. Örneğin 1980'de14,7 milyon ton, 1990 yılında 12,5 milyon tona, 1995 yılında 9,2 milyon tona, 1996'da 9,1 milyon ton değerlerine kadar düşmüştür. Yeni projeler ve çağdaş teknoloji hem rezerv iyileştirilmesi hem de üretimin artmasına katkı sağlayacaktı. Yüksek oranda yatırımı önemli kılan bu durum için devletin finans kaynakları yetersiz kalmaktadır. Bu noktada hem modernizasyon hem de kredi alma noktasında yönetim deneyiminin bulunmaması Azerbaycan'ı milletlerarası petrol şirketleri ile ortaklığa yöneltmiştir. Genellikle deniz yatakları üzerine yapılan ortaklıklar ağırlıktadır. İlki 1994'te olmak üzere "Azerbaycan'da dünyanın 19 ülkesinden 36 şirketin katılımı ile 23 uluslararası petrol anlaşmaları" (Azerbaijans, t.y.) kara yataklarına yönelikte olanlarda dahil olmak üzere yapılmıştır. Yapılan sözleşmeler Üretimin Paylaşım Anlaşmaları (PSA) şeklindeki anlaşmalar olarak görülmekte ve 25 ile 30 yıl gibi bir zamanı dilimini kapsamaktadır (Azerbaijans, t.y.).

Azerbaycan'ın yüzyıllık ilerlemesini yirmi yıla sığdırdığı "Yüzyılın Anlaşması" (Global Resources Partners, 2014) sadece ülkenin insani, ekonomik, jeopolitiğini açısından değil bunun yanı sıra bulunduğu bölgede ve dünyada bulunduğu konumu bakımında da önem arz etmekteydi. Çünkü anlaşma kırılgan nitelendirilen bağımsızlığı ve uluslararası sistemdeki

konumunu güçlendiriyordu (Global Resources Partners, 2014). Azerbaycan devletinin ekonomik alanda gelişimin temellerinin atıldığı anlaşma ülkenin 21. yy. gelişim yoluna önayak olmuştur ve "Gülüstan" (Azerbaijans, t.y.) Sarayında 20 Eylül 1994 yılında imzalanmıştır. Sovyetler döneminde gerilemenin hüküm sürdüğü ekonomik sisteme can kazandırmak bağımsız Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasına hızlandırmak amacıyla imzalanan "Yüzyılın Anlaşması" ülkenin ekonomik gelişimine katkı sağlamıştır. Deniz derinliğine yerleştirilen Azeri/Çırak/Güneşli yatakları gelir dağılımı ile bu yatakların işletilmesine yönelik 4 dilde hazırlanmış 400 sayfalık bir anlaşmadır. Anlaşma içerisinde 8 devlet bulunmaktadır. Bu devletler: Azerbaycan, Türkiye, Rusya, ABŞ, Norveç, Suudi Arabistan, Büyük Britanya, Japonya'dır. Şirketleri (13) ise BP, SOCAR, Delta, Exxon, LUKoil, Türkiye Petrolleri, Remko, Penzooil, Amoco, Yunocal, Itochu, Statoil, McDermoott. Sözleşme sonunda 19 ülkeyi temsilen 41 petrol üreten şirketle toplam 27 anlaşmanın daha imzalanmasının önü açılmıştır. "Yüzyılın Anlaşması" (Azerbaijans, t.y.) ardından Danışma Kurulu, Yönetim Komitesi, Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi Çalışma grupları teşekkül ettirilmiştir. Uluslararası düzeyde yetkiye sahip bu kurumlar Azerbaycan Cumhurbaşkanın çıkardığı özel kararname sonrası 2 Aralık 1994'te çalışmalarına başlamıştır ve Azerbaycan parlamentosu tarafından "Yüzyılın Anlaşması" (Azerbaijans, t.y.) onaylanmıştır. İmzalanan kararname sonrası bu sözleşme "Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu" (Azerbaijans, t.y.) şeklinde uygulanabilir hale gelmiştir. Yürürlüğe girmesiyle 1995'te proje şümulünde/kapsamında 100 milyon dolar, 1996'da ise 600 milyon dolar sermaye yatırımı gerçekleşmiştir. Günümüze kadar projeye 2,5 milyar dolar sermaye yatırıldı. Böylelikle "Yüzyılın Anlaşması" nda (Azerbaijans, t.y.) muvaffakiyet sağlayan Azerbaycan çok sayıda Batılı ülkenin dikkatini çekmiştir. İlk olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Azerbaycan ülkesinde iktisadi çıkarlarını gerçekleştirerek dikkatlerini bu devletin problemlerine çekmiştir. Bu Anlaşma şümulünde pastadan en büyük payı alan ABD şirketleri olmuştur. Toplamda %50 (Yaklaşık 5 milyar ABD doları) yatırım payına sahip bu 5 şirket Amoco, Exxson, Mc Dermott, Unocal. Başarılı şekilde uygulanan "Yüzyılın Anlaşması" (Azerbaijans, t.y.) Azerbaycan nüfuzunun enternasyonel/uluslararası sahada da artırdı. Petrolün üretilmesi Azerbaycan devletinin doğalgaz ve petrol ihracı gerçekleştiren bir devlete dönüştürmektedir. Bakü/Novorossiysk ile Bakü/Supsa hatları Azerbaycan petrolünün artmasıyla uluslararası pazarlara nakledilmesinde yetersiz kalmıştır. Böylece ihraç boru hatlarının tez zamanda yapımı elzem hale gelmiştir. Bakü/Tiflis/Ceyhan "İhraç Boru kemeri düşünce" (Azerbaijans, t.y.) en ehemmiyetli savlardan biri haline gelerek gündem olmuştur. Konseptin ekonomik bakımdan verimli ve gerçekçi bir proje olduğu anlaşılmış ve sonrasında "üç deniz efsanesi" (Azerbaijans, t.y.) gerçek olmuştur. Proses sonrası petrol rezervleri kullanımı amaçlı milyarlarca yatırımın ayrılmasına katkı sağlamıştır. Vatandaşlarının kendi variyetleri üzerinden sahiplik hakkını bir kez daha tasdik ederken aynı zamanda da Azerbaycan ekonomisinin tüm dünya devletlerine açık olduğunu tekrar gözler önüne sermiştir. Milletlerarası petrol sözleşmelerinin onaylanmasıyla neft/yağ sözleşmesinde taraf olan ülkelerin şirketleriyle kem karlı hem de yararlı ortaklıkların gelişiminin temelleri atılmıştır. Azerbaycan devletinin jeopolitik pozisyonun güç kazanması yanı sıra dünya ekonomisine entegre olması sürecin hızlanmasına imkân vermiştir. Azerbaycan'ın ekonomik gelişimi ve bölgede önder ülke olmasında petrolün ehemmiyeti büyüktür. Diğer sektörlerin gelişimine katkı sağlamış ve devlet ekonomisini kalkındırmıştır (Azerbaijans, t.y.). Azeri/Çırag/Güneşli projesine bağlı olarak çıkarılan petrolü Bakü/ Tiflis/Ceyhan (Ana boru) hattıyla ihracatı gerçekleştirilmektedir. Bakü'den başlayan hat Türkiye Ceyhan limanına 1170 km uzunluğa sahiptir. Hazar'dan Akdeniz 3000 metrelik yükseklikteki dağları aşarak, 1500 nehir ve deprem bölgesinden geçmektedir. Petrol nakil hızı saniyede 2 m'dir. Açılan hat hem bölgenin stretejisi hem de ekonomik verimliliği açısından önemlidir. 2005 yılında inşası tamamlanan hattan ilk petrol 28 Mayıs 2006 yılında Ceyhan limanına çıkarıldı. BTC hattı 4 Temmuz'da Sengecal'den Ceyhan'a 1768 km yol almıştır (Azerbaijans, t.y.).

Haydar Aliyev, 1994'te yapılan ilk anlaşmayla "Hazar Denizi'nin tüm kaynaklarını dünyaya tanıttık" ("Heydar Aliyev Heritage" Internatıonal Online Library, 1999) demiştir. 1997 Kasım ayında erken petrolün üretilip ihraç için boru hatları yapımına önem verdiklerini vurgulamıştır. İlk Bakü-Novorossiysk boru hattının inşa edildiğini bu hattın Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossiysk limanına doğru uzandığını vurgulamıştır. Alternatif boru hattı yapımının önceden planlandığını dile getirilmiştir. Bakü üzerinden Gürcistan'a Karadeniz/Supha limanına uzanacak ikinci alternatif hattın yapımı için karar aldıklarını sözlerine eklemiştir. İnşası Nisan'ın 17'sinde tamamlanarak açılışı gerçekleşmiştir. Batı boru hattı petrolün taşınması ve petrolün ilk olarak tankerlerle Supsa limanından enternasyonal/uluslararası piyasalara ulaşımı sağlanmaktadır. Ana petrol hatları inşasına da önem verilmiş Bakü Türkiye arası ülkemizin Akdeniz/Ceyhan limanına boru hattı yapılması öngörülmüştür. İki ülke arasında görüşmeler yapılmış üç aylık süre içerisinde hem finansal hem de teknik problemlerin çözülüp proje uygulamasına geçileceği öngörülmektedir. Azerbaycan devleti hem kendi doğal kaynaklarını hem de Hazar Denizi enerji rezervlerinin uluslararası birliğin kullanımına öncülük etmiştir. Türkmenistan, Rusya, İran, Kazakistan gibi ülkelerde doğalgaz ve petrol üretimi çalışmaları sürdüğünü vurgulamıştır. "Yüzyılın Anlaşması"yla ("Heydar Aliyev Heritage" Internatıonal Online Library, 1999). Azerbaycan petrol rezervleri dünya devletlerinin ilgisini çekmiştir. Hatta ABD petrol şirketleri ülkeyi ziyaret etmiştir. Bu şirketlerin Hazar Denizi'nde yer alan yatakların işletilmesine yönelik önerileri bulunmakta ve birlikte çalışmalar yürütülmektedir. Olumlu gelişmelerin yanında petrol politika ve stratejisine karşı çıkıp engel olmaya çalışan dış güçlerin sayısı da giderek artmaktadır. Ülkenin petrole yönelik stratejisi doğal kaynak ve enerji rezervlerini tüm dünyaya tanıtıp bu ülkelerle özellikle batılı ülkelerle, ABD ile iş birliği hedeflenmektedir. Ülkelerin bazıları karşı çıkmakta Hazar Denizi'nde sadece bu bölge devletlerinin söz hakkını olduğunu savunmakta ve ABD'nin bu bölgeye gelmesine karşı çıkılmaktadır. 1994 ile 1995 yılları arasında Azerbaycan'a yönelik sabotaj, terör eylemleri, darbe girişimlerinin ülkenin özgürlüğüne ve petrol stratejisine karşı yapıldığını ifade edilmektedir. Bu eylemlerin kendilerini korkutmadığını ve durduramadığını bilakis strateji ve iş birliklerinin devam ettirildiği vurgulanmıştır. ABD ve Rusya basınında petrol rezervleriyle yetersizliği gibi asılsız bilgilerin olduğunu fakat bunların doğru olmadığını ifade etmiştir. Yapılan değerlendirmelere göre rezerv "4 ile 10 milyar ton" ("Heydar Aliyev Heritage" Internatıonal Online Library, 1999) aralığında değişim göstermektedir. Ülke ekonomisinin çok sektörlü olduğunu ve piyasa ekonomisine göre geliştirildiğini dile getirmiştir. Haydar Aliyev, toprak reformuyla köylüye toprak dağıttığını laik, demokratik, hukuk devleti olduğunu düzenli özelleştirme programı uyguladığını sözlerine eklemiştir. Sovyetlere (Eski) üye diğer devletler gibi kendilerinin de geçiş dönemi yaşadığını var olan politik ekonomik düzenden yenisine geçildiğini bu sürecinde ekonomiyi negatif yönde etkilediğini vurgulamıştır. Bir milyonun üzeri mülteci varlığı, işsiz olmalarına rağmen ve çadırlarda yaşamalarına karşın son üç yıldır ülke ekonomisinin gelişme gösterdiği görülmektedir. 1990'da ülke ekonomik durgunluk içinde ve her yıl % 20 oranında küçülme yaşıyordu. Durgunluğu önleyerek 1995 yılında istikrarı sağladık ve her yıl büyüyerek ekonomimiz gelişme kaydetti. 1994 yılında % 1400 olan enflasyonun 1995 yılında önüne geçilmiştir. 1997 yılı itibari ile düşmeye başlamıştır ve şu an yok denecek bir seviyededir. Ülke milli para birimi/manat istikrarlı seyir izlediği görülmektedir ("Heydar Aliyev Heritage" Internatıonal Online Library, 1999).

Yapılan "Yüzyılın Anlaşması" sonrası Bakü'ye ortalama 100 km mesafede bulunan petrol yataklarına üretim amaçlı platformlar kurulmuştur. Hazar'ın kıyısına Sengecal petrol üretim ve pompa terminalinin yapımı gerçekleştirilmiştir. Bu amaca yönelik denizin dibine boruların döşenmesi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Azeri/Çırak/Güneşli havzalarında 1997 yılında ilk üretim gerçekleştirilmiştir. 2019 yılının ilk altı aylık dönemine değin 3,6 milyon varil yani 488 milyon ton petrol üretimi gerçekleşmiştir. Türkiye ve Gürcistan ile Azerbaycan petrolün taşınmasına yönelik ortaklıklarda bulunulmuştur. Bu amaca yönelik Bakü/Tiflis/Ceyhan (BTC)

boru hattının yapımı gerçekleştirilmiştir. Faaliyetine 2006 yılında başlayan BTC'ın günümüze kadar takriben 3,3 milyar varili bulan petrol 4.300 tanker aracılığıyla Ceyhan Limanı üzerinden tüm dünyadaki piyasalara taşınmıştır. Azerbaycan'da Sovyetlerin dağıldığı dönemde petrol üretim miktarı çok azdı bugün ise otuzun üzerinde devlete hem petrol hem de petrol ürünleri satılabilecek bir konuma gelmiştir. British Petroleum, önderliğindeki konsorsiyumun AÇG petrol yataklarını işletmektedir. Günümüzde yataklar % 25,03 SOCAR, % 9,57 Chevron, % 3,65 ITOCHU, % 2,31 ONGC Videsh Limited (OVL), % 30,37 BP, % 7,27 Equinor, % 9,31 INPEX, % 5,73 TP, % 6,79 ExxonMobil pay sahibidir. Günümüze kadar AÇG'ye yatırım oranı 36 milyar dolardır. 2016 yılında imzalanan yeni anlaşmayla 2050 yılına dek uzatılmıştır (Rehimov, 2021, 20 Eylül).

İlham Aliyev, "Yüzyılın Anlaşması" nın." (Rehimov, 2019, 20 Eylül) Azerbaycan'ın ekonomik kalkınması için çok önemli olduğunu hatta kalkınmasını bu anlaşmaya borçlu olduğunu ifade etmiştir. Aliyev, yapılan anlaşmayı "tarihi bir olay"." (Rehimov, 2019, 20 Eylül) şeklinde değerlendirmiştir. Aliyev, yaptığı konuşmalarının birinde "20 Eylül ülkemiz için tarihi bir gün. Bugün, Asrın Anlaşması imzalandı. Böylece Azerbaycan'ın kalkınması için yeni olanaklar doğdu ve ülkeye büyük yabancı yatırımlar yapıldı. Ülkemizin ekonomik ve siyasi gelişimi Asrın Anlaşması ile başladı." (Rehimov, 2019, 20 Eylül). Yaptığı konuşmasında dile getirmiştir (Rehimov, 2019, 20 Eylül). Anadolu Ajansı Muhabirine, Caspian Barrel Petrol Araştırmaları Merkezi Başkanı olan İlham Şaban, "Yüzyılın Anlaşması" (Rehimov, 2021, 20 Eylül) nın Azerbaycan ülkesinin kalkınmasının en temel faktörü olduğunu ifade etmiştir. Açıklamasında "Azeri-Çırak-Güneşli yataklarının işletilmesiyle Azerbaycan ekonomisi hızlı bir gelişme kaydetti. Asrın Anlaşması Azerbaycan'a 150 milyar dolar kazandırdı. Bu anlaşmadan sonra Azerbaycan 36 petrol anlaşması daha imzaladı ve dünya ile ilişkilerini geliştirdi. Hazar gibi kapalı bir bölgeden dünya piyasası ile iletişim kuruldu. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı inşa edildi. Daha sonra Güney Gaz Koridoru açıldı." (Rehimov, 2021, 20 Eylül). İfadelerine yer vermiştir. "Asrın Anlaşması olmasaydı diğer anlaşmalar da olmazdı." (Rehimov, 2021, 20 Eylül). Sözleriyle yapılan projenin ülkeye yeri dolmayacak katkı sağladığını vurgulamıştır (Rehimov, 2021, 20 Eylül).

Şekil 1. "Asrın Anlaşması" 25 Yaşında (Kaynak: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/asrin-anlasmasi-25-yasinda/1589095).

"Yüzyılın Anlaşması" (Rehimov, 2019, 20 Eylül) 25.yılı İlham Aliyev konuya yönelik yorumu anlaşmanın imzalandığı tarih, üretimin başlaması, İhraç eden ülkeye dönüştüğü, boru hatları ve özellikler ele alınmıştır (Şekil 1).

5. BULGULAR

5.1. "Yüzyılın Anlaşması" Hangi Devletlerin Desteğini Almıştır?

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığının 13. Yılında, 21. Yüzyıla yüksek iyimserlikle adımlarını atmıştır. Ülkenin Avrupa Konseyi tam üyelik başvurusu onaylanmış ve milli bir petrol/stratejisi gerçekleştirilmiştir. Çok sayıda gelişme gösteren devletle petrol endüstrisi ortaklığı öngörülmüş ve bu bağlamda "Asrın Mukavelesi"(Muradov, 2004) imzalandı (Muradov, 2004). Bakü'de 1994 yılı, 24 Mayıs ile 28 Mayıs tarihleri arasında 1. Uluslararası Hazar Petrol/ Gaz Fuarı/ Rafineri/ Petrokimya konularını içeren bir konferans düzenlenmiştir. O dönemden beri Spearhead Exhibitions (İngiltere) ve "Azerbaycan Ticaret ve Sanayi Odası" (11.2 Azerbaijan's Oil History Brief Oil Chronology since 1920 - Part 2 by Mir-Yusif Mir-Babayev, 2003: 56-63) her yıl ortaklaşa gerçekleştirilen etkinlik çok sayıda uluslararası ve yerel katılımcıya ev sahipliği etmiş ülkenin uluslararası alanda her yıl düzenlenen en büyük etkinliği olmuştur. ACG (Azeri, Çırak, Güneşli)-1 Numaralı Anlaşma Aliyev ve katılımcı milletlerarası şirketler arasında 1994 yılı 20 Eylül ayında imzalanmış meclis onayı ise 2 Aralık'ta gerçekleşmiştir. Yürürlük tarihi 12 Aralık olan anlaşmanın tahmini rezerv miktarı 4 milyar varil petrol, yatırım için öngörülen miktar ise "13 milyar dolar" (11.2 Azerbaijan's Oil History Brief Oil Chronology since 1920 - Part 2 by Mir-Yusif Mir-Babayev, 2003: 56-63)dır. 1995 yılında Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi (AIOC) adıyla bir konsorsiyum kurulmuştur. Kuruluşun ilk başkanı projeyi yürüten British Petroleum (BP) İngiltere'den Terry Adams'dir. İlk kurulduğunda bünyesinde 11 uluslararası şirketi barındırıyordu: Delta Nimir (şimdi ABD'den Amerada Hess), Amoco (ABD), Pennzoil, (şimdi ABD'den Devon), SOCAR (Azerbaycan), BP (Birleşik Krallık), LUKoil (Rusya), TPAO (Türkiye), STATOIL (Norveç), Ramco (ABD), UNOCAL (ABD), McDermott (ABD) daha sonrası ise); ITOCHU (Japonya), INPEX (Japonya), Exxon, şimdi ExxonMobil (ABD) şirketleri oluşuma katılmıştır. Konsorsiyumda üç şirket (LUKoil, Ramco, McDermott) hisselerini satmıştır. Bu projeye 13 milyar dolar yatırım öngörülmektedir (11.2 Azerbaijan's Oil History Brief Oil Chronology since 1920 - Part 2 by Mir-Yusif Mir-Babayev, 2003: 56-63). Büyük çapta TRACEKA programı çerçevesinde "İpek Yolu" nun (Muradov,2004) tekrar canlanması sağlanmaktadır. Azerbaycan devleti'nin bu proseste etken rol oynamasıyla diğer devletlerde gerçekleşen ekonomi ilişkileri giderek daha da geniş bir alana yayılmaktadır. (Muradov,2004).

5.2. Anlaşmayla Birlikte Hangi Devletlerin Etkisinin Ekarte edilmesi Amaçlanmış ve Amaca Ulaşılmıştır?

Azerbaycan devletinin "ulusal lideri" (Anadolu Ajansı, 2022, 12 Aralık) Haydar Aliyev göreve geldikten sonra ülkenin "genel dış siyasetinde liberal söylemlere öncelik" (Salmanov, 2019: 271) vermiştir. Uluslararası sisteminin ortaya çıkardığı yeni ekonomik süreçte Azerbaycan doğal kaynaklarına verilen önem sık sık vurgulanmıştı. Aliyev, ülkesinin dünya özelinde Avrupa ekonomisinin gelişiminde üstleneceği role dikkat çekmiş ve siyasi bakışını uluslararası sisteme uygun şekilde açıklamıştır. Haydar Aliyev'in ifade ettiği bu politik söylem Batı devletlerinin desteğini almasını sağlamıştır. Fakat ortaya çıkan durumdan Moskova memnun olmamıştır. Rusya'yı, Batılı kuvvetlerle ilişkileri gelişen ve Kafkasya'da yer alan bu devletin yönetimi rahatsız etmeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonrası Moskova idaresi Ermenistan aracılığıyla Dağlık Karabağ sorununu öne sürerek Azerbaycan'a baskı kurmaya çalışmıştır. Rusya'ya rağmen Azerbaycan'ın petrol ihracı çalışmaları devam etmiştir. Haydar Aliyev bu proseste hem Rusya hem de Batılı devletlerle siyasi ilişkilerini iki tarafın istek ve çıkarlarına göre dengeleme yoluna gitmiş ve Türkiye'yle olan ilişkilerini de bu denge çerçevesinde şekillendirmiştir (Salmanov, 2019: 271).

6. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada Sovyetlerin dağılması ve Ermenistan'la yaşanan Dağlık Karabağ savaşı sonrası Azerbaycan'ın yaşadığı sıkıntılı süreç ardından yaşanan ekonomik dönüşüm ele alınmıştır. 1993 yılında ülkenin başına geçen Haydar Aliyev ve "Yüzyılın Anlaşması" üzerinden değerlendirilmiştir. Amaç Aliyev'in liderliği sonrası yaşanan ekonomik yükselişe dikkat çekmektir. Yöntem olarak geniş bir perspektiften literatür taraması, arşiv araştırması, yazılı ve görsel basın ile gazetelerden yararlanılmıştır. Ayrıca çalışma 3 bölümde ele alınmıştır. İlk olarak Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Haydar Aliyev'in göreve gelmesi, daha sonra Haydar Aliyev'le ortaya çıkan ekonomik dönüşüm prosesi, 3. ve son bölümünde ise "Yüzyılın Anlaşması" ve neden bu kadar önem arz ettiği değerlendirilmiştir. Dönüşüm sürecine iten nedenler, Batı tarafından desteklendiği, Rusya'nın ülke gelişiminden olduğu rahatsızlık gözler önüne serilmiştir. Proses' in ekonomik gelişim açısından ses getirmesi ve dünya devletlerinin dikkatini çekmesi araştırma açısında önem arz etmektedir. Bu bağlamda konu geniş bir bakış açısıyla ele alınmış ve literatüre bu noktada katkı sunması hedeflenmiştir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Azerbaycan'ın, uluslararası ekonomik sistemdeki konumu değerlendirildiğinde, zengin doğal kaynaklara sahip bir devlet olduğu görülmektedir. Bu durum ilerleyen zamanlarda petrol yataklarıyla öne çıkan bir ülke olarak, diğer devletlerin dikkatlerini üzerine toplayacağını gözler önüne sermektedir. Azerbaycan, Güney Kafkasya'da bulunan stratejik konumu değerlendirildiğinde önemli bir noktada yer alan bir devlettir. Bu devlet Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bağımsızlık kazanmış fakat ilk yıllarında Ermenistan'ın Dağlık Karabağ işgali sonrası sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda sıkıntılı bir proses yaşamıştır. Bu proses Haydar Aliyev iktidarına kadar devam etmiştir. Nitekim 1993 yılında Haydar Aliyev'in göreve gelmesiyle ülkede siyasi istikrar ortamı oluşturulmuş ve ilerleyen proseste geçirdiği ekonomik dönüşüm süreci sonrası yaptığı petrol üretimiyle dünya devletlerinin dikkatini çekmiştir. Haydar Aliyev'in liderlik vasfı, güçlü duruşu, yol göstericiliği ve önderliği ülkenin birçok noktada gelişimine katkı sağlamıştır. Özellikle yaşanan 1. ve 2. Dünya Savaşları ile Sovyetlerin dağılması sonrası Hazar petrol rezervleri ile dikkatleri üzerine toplayan Azerbaycan, Haydar Aliyev iktidarı sonrası yaşadığı sıkıntılı süreçleri arkada bırakan bir devlet olmuştur. Aliyev'le devlet ekonomik bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Uluslararası petrol şirketlerinin dahil olduğu "Yüzyılın Anlaşmasını" imzalamıştır. Bu anlaşma ile ülke hem ekonomik bağımsızlık kazanmış hem de yeniden inşa edilerek önemli bir kalkınma hamlesi gerçekleştirmiştir. "Yüzyılın Anlaşması" ülkenin serbest ekonomiye göre yeniden yapılanmasına, farklı devletlerle ortaklıklara girişilmesine, artan gelir kaynakları ile halkın refah seviyesinin artmasına, ülkenin dünya devletleri arasında yer bulmasına katkı sağlamıştır. Anlaşma Batı devletleri tarafından desteklenmiştir. Fakat Rusya bu devletin büyük gelişiminden rahatsızlık duymuştur. Buna rağmen Azerbaycan ekonomik dönüşüm sürecine hız vererek ortaklıklarını devam ettirmiştir. Bu bağlamda ülke tüm dünya devletlerinin dikkatini çekmiş ve çekmeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

1. Anadolu Ajansı (2022, 10 Mayıs). "Azerbaycan'ın mimarı Haydar Aliyev doğumunun 99. yılında anılıyor". Erişim tarihi 14 Nisan 2023. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanin-mimari-haydar-aliyev-dogumunun-99-yilinda-aniliyor/2583542.

2. Anadolu Ajansı, (2022, 12 Aralık). "Azerbaycan'ın ulusal lideri Haydar Aliyev" Erişim tarihi 26 Nisan 2023. https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/31248.

3. Aras, O. N. (2003). "Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci". Journal of Academic Studies. S.1.

4. "'Asrın Anlaşması'- Azerbaycan". Erişim tarihi 23 Nisan 2023. https://www.azerbaijans.com/content_775_tr.html.

5. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, (2012, 18 Ekim). "Sabah: Kardeş ülke 21 yaşında" https://president.az/en/articles/view/6443/print.

6. Azerbaijan, (t.y.). "Asrın Anlaşması" https://www.azerbaijans.com/content_775_tr.html.

7. Aztv, (2023, 1 Mayıs). Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi rəhbərliyə gəlişinin 51 ili tamam olur. Erişim tarihi 1 Mayıs 2023. https://aztv.az/az/news/8126/umummilli-lider-heyder-eliyevin-siyasi-rehberliye-gelisinin-51-ili-tamam-olur.

8. BBC News, (2011, 3 Mart). Ülke rehberi: Azerbaycan. Erişim tarihi 28 Nisan 2023, https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2011/03/110303_azerbaycan_rehber.

9. BBC News. (2020, 28 Eylül). "Dağlık Karabağ neden önemli, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorun ne zaman ve nasıl başladı?" Erişim tarihi 27 Nisan 2023, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54330024.

10. Beşikçi, S. Ö. (2016). "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler" Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. S. 237. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/633596.

11. Camalzade, G. (2022, 30 Aralık). "Karabağ Ekonomisinin Geleceğine Bakış: Sürdürebilir Kalkınma Modeli" Bakü Devlet Üniversitesi. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi. Cilt:3, Sayı:2, S.32. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2821003.

12. "Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev`in, Washington`daki Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi`nde yaptığı konuşma" (1999, 26 Nisan). Erişim 23 Nisan 2023, https://lib.aliyevheritage.org/tk/1999520.html.

13. Cura, Ali. (2022, 30 Ağustos). Eski Sovyetler Birliği'nin son devlet başkanı Gorbaçov hayatını kaybetti. Anadolu Ajansı. Erişim tarihi 24 Nisan 2023. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/eski-sovyetler-birligi-nin-son-devlet-baskani-gorbacov-hayatini-kaybetti/2673053.

14. Deik, (2013). "Azerbaycan Ülke Bülteni" Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, https://www.deik.org.tr/uploads/azerbaycan-nisan-2013.pdf.

15. Demirci, O., Dikkaya, M. (2013, 5 Eylül) "Azerbaycan'ın Küresel Ekonomiye Eklemlenmesinde Haydar Aliyev'in Rolü" https://www.researchgate.net/publication/355062427.

16. Dikkaya, M., Çaylak, A. (2008). "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar". Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, 05, Cilt:3, Sayı:5, s. 131 https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=206517.

17. Erarslan, F., Özdemir, F. N. (2021). "Azerbaycan- Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı" Türk Dünyası Araştırmaları. Cilt:129, Sayı:255, S.315.

18. Global Resources Partners. (2014). "Yüzyılın Anlaşması": Azerbaycan'da yüzyıllık ilerlemeyi 20 yıla sığdırdı. https://www.globalresourcespartnership.com/yuzyilin-anlasmasi-azerbaycanda-yuzyillik-ilerlemeyi-20-yila-sigdirdi/.

19. "Heydar Aliyev Heritage" Internatıonal Online Library. (1999). Azerbaycan Cumhuriyeti "Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Bakü-Supsa Petrol Boru Hattının açılış töreninde konuşması- 17 Nisan 1999" https://lib.aliyevheritage.org/tk/1999520.html.

20. "Heydar Aliyev Heritage" Internatıonal Online Library. (t.y.). Haydar Alirıza oğlu Aliyev Azerbaycan Halkının Milli Lideri. Biyografi. Erişim tarihi 25 Nisan 2023. https://lib.aliyevheritage.org/tk/2169646.html.

21. Ivshina, O. (2021, 25 Aralık). "Sovyetler Birliği'nin çöküşünün 5 nedeni". BBC News Türkçe. Erişim tarihi 28 Nisan 2023, gönderen https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59780899.

22. Muradov, R. (2004, 1 Ekim). TASAM | Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı, Potansiyeli ve Yatırım imkânları. Erişim tarihi 29 Nisan 2023, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4067/azerbaycanin_ekonomik_yapisi_potansiyeli_ve_yatirim_imkânlari.

23. Rehimov, R. (2019, 31 Aralık). "Azerbaycan'ın mimarı Haydar Aliyev". Erişim tarihi 28 Nisan 2023, gönderen https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanin-mimari-haydar-aliyev/1671388.

24. Rehimov, R. (2019, 20 Eylül). "'Asrın Anlaşması' 25 yaşında". Erişim 27 Nisan 2023. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/asrin-anlasmasi-25-yasinda/1589095.

25. Rehimov, R. (2020, 12 Mayıs). 26 yıldır kâğıt üzerinde kalan mutabakat: Bişkek Protokolü. Anadolu Ajansı. Erişim tarihi 30 Nisan 2023, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/26-yildir-kagit-uzerinde-kalan-mutabakat-biskek-protokolu/1837950.

26. Rehimov, R. (2021, 20 Eylül). "Azerbaycan'ın kalkınmasında büyük rol oynayan 'Asrın Anlaşması' 27 yaşında". Erişim 23 Nisan 2023. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanin-kalkinmasinda-buyuk-rol-oynayan-asrin-anlasmasi-27-yasinda/2369365.

27. Rehimov, Ruslan. (2021, 18 Ekim). Azerbaycan bağımsızlığın yeninden kazanılmasının 30. yılını kutluyor. Anadolu Ajansı. Erişim tarihi. 22 Nisan 2023. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-bagimsizligin-yeninden-kazanilmasinin-3.

28. Salmanov, E. (2019). "Azerbaycan-Türkiye İlişkileri ve Haydar Aliyev (1993-2003)" Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, s.271.

29. Seferov, R. (2005, 1 Aralık) "Azerbaycan'da Petrol Üretiminin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.285. https://dergipark.org.tr/en/pub/sutad/issue/26305/277236.

30. T.C. Cumhurbaşkanlığı (2003, 15 Aralık). "Haydar Aliyev'in cenaze törenine katılmak üzere Azerbaycan'a hareketlerinden önce Esenboğa Havaalanı'nda yaptıkları açıklama". Erişim 25 Nisan 2023. https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/6053/haydar-aliyevin-cenaze-torenine-katilmak-uzere-azerbaycana-hareketlerinden-once-esenboga-havaalaninda-yaptiklari-aciklama.

31. 11.2 Azerbaijan's Oil History Brief Oil Chronology since 1920 - Part 2 by Mir-Yusif Mir-Babayev. (2003). Erişim tarihi 28 Nisan 2023, S. 56-63. https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/ai112_folder/112_articles/112_chronology.html.

32. Tadiv, (2020, 1 Mayıs). "10 Mayıs Ulu Önder HEYDER ELIYEV'in 97. Doğum Yıl Dönümü münasebetiyle TADİV Başkanı Prof. Dr. Aygün Attar'ın mesajı". Türkiye Azerbaycan

Dostluk ve İş Birliği Vakfı. Erişim tarihi 29 Nisan 2023. https://www.tadiv.org/haberler/10-mayis-ulu-onder-heyder-eliyevin-97-dogum-yil-donumu-munasebetiyle-tadiv-baskani-profdraygun-attarin-mesaji-7450.html.

HEYDƏR ƏLİYEV FONDUNUN MİLLİ DƏYƏRLƏRİN TƏBLİĞİ İSTİQAMƏTİNDƏ FƏALİYYƏTİ

ACTIVITIES OF THE HEYDAR ALIYEV FOUNDATION TO PROMOTE NATIONAL VALUES

QƏNİRƏ QAFARLI
Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Baş Mütəxəssisi
ORCİD iD 0000-0002-6786-7923

ÖZET

Azərbaycan xalqı qədim və zəngin milli dəyərlərə sahibdir. Bu dəyərlər xalqımızın tarixini, keçmişini əks etdirməklə həm də, dövlətçiliyimizin də formalaşmasında iştirakçı aktorlardan olmuşdur. Milli dəyərlər həmin xalqın, dövlətin formalaşmasında mühüm rol oynadığı üçün bir dövlətin yürütdüyü siyasətində, tətbiq etdiyi strategiyasında həmin dəyərlərin qorunması, təbliğ edilməsi və nəticə etibarı ilə nəsillərdən-nəsillərə ötürülməsinin təmin edilməsi də prioritetlərdən olmalıdır. Belə uğurlu siyasi xəttin yürüdüldüyü dövlətlərdən biri də məhz Azərbaycandır. Dövlət quruculuğu fəaliyyətinin başlandığı ilk dönəmdən Azərbaycançılığı dövlətin ideya əsasına çevirən ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi xətti ictimai-siyasi proseslərin yönləndirilməsində, konstitusiya sisteminin qurulmasında, insan haqqları müdafiə sisteminin yaradılmasında həm də xalqın milli dəyərlərini, adət-ənənələrini ələ alması, hərəkətverici qüvvəyə çevirməsi bugün öz bəhrəsini verir. Məhz həmin xəttin qorunması və inkişaf etdirilməsi, ümummili lider ideyalarına sadiqliyin nümayişi məqsədilə yaradılan Heydər Əliyev fondu da həmin ali məqsədlərin icrasını öz fəaliyyət prioritetinə çevirib. Məqalənin yazılmasında məqsəd Heydər Əliyev fondunun çoxşaxəli fəaliyyəti içərisində xalqın əbədiyaşar liderinin siyasi xəttinə milli dəyərlərin təbliği baxımından verdiyi töhvəni araşdırmaq, həmin dəyərlərin qorunmasında atdığı önəmli addımları incələməkdir. Tədqiqat işinin yazılmasında analiz, sintez, induksiya, deduksiya, kontent təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

AÇAR SÖZLƏR: milli dəyərlər, mədəni irs, Azərbaycan, Heydər Əliyev fondu, Mehriban Əliyeva

ABSTRACT

The people of Azerbaijan have ancient and rich national values. These values reflect the history and past of our people and were among the actors involved in the formation of our statehood. Since national values play an important role in the formation of that nation, state, the policy pursued by a state, the strategy applied must ensure the protection, promotion and, consequently, the transmission of these values from generation to generation. Azerbaijan is one of the countries pursuing such a successful political line. The political line of national leader Heydar Aliyev, who made Azerbaijan the basis of the state's idea from the very beginning of his state-building activity,

has become a driving force in directing socio-political processes, building a constitutional system, and establishing a human rights protection system. The Heydar Aliyev Foundation, established to protect and develop this line and demonstrate commitment to the ideas of the national leader, has made the implementation of these lofty goals a priority. The purpose of writing the article is to study the contribution of the Heydar Aliyev Foundation to the political line of the eternal leader of the people in terms of promoting national values, to analyze the important steps taken to protect these values. Methods of analysis, synthesis, induction, deduction, content analysis were used in writing the research work.

KEYWORDS: national values, cultural heritage, Azerbaijan, Heydar Aliyev Foundation, Mehriban Aliyeva

GİRİŞ

Xalqımız dünya mədəniyyətinin yaranmasında çox böyük rol oynamışdır. İstər tarixi abidələrimiz, istər zəngin ədəbiyyatımız, istərsə də incəsənətimiz və musiqi mədəniyyətimiz qürur və fəxarət yerimiz olmuşdur. Müsəlman Şərqində ilk teatr, ilk opera, ilk balet, ilk Elmlər Akademiyası Azərbaycanın adı ilə bağlıdır. Azərbaycan xalqı dünyaya Bəhmənyar, Əcəmi Naxçıvani, Nizami Gəncəvi, Nəsirəddin Tusi, Məhəmməd Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Mirzə Fətəli Axundzadə, Hüseyn Cavid, Üzeyir Hacıbəyov, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Yusif Məmmədəliyev kimi dühalar bəxş etmişdir. Bu cür mədəniyyət nümunələrinin qorunması və təbliği isə yüksək inkişaf strategiyasının seçilməsi və uğurla həyata keçirilməsini tələb edir ki, belə strateji xəttin müəllifi həm də Heydər Əliyev fondudur. Milli dəyərlərin, mənəvi irsin təbliği fondun fəaliyyət fəlsəfəsinin aparıcı qayəsini təşkil edir. Son dövrlər xüsusən II Qarabağ müharibəsində şəhid olmuş şəxslərin, qazilərin ailə üzvlərinin, eləcə də sağlamlıq imkanları məhdud olan əlillərin diqqət mərkəzində saxlanılması, fond tərəfindən xüsusi qayğının göstərilməsi fondun mənəvi sahədə fəaliyyətinin kiçik nümunəsidir. Azərbaycanın tarixi abidələrinin, maddi mədəniyyət nümunələrinin qorunması, təmir-bərpa işlərinin icrası, xalqın çoxəsrlik ənənələrinin nümunəsi olan musiqi növlərinin, ədəbiyyat nümunələrinin, müxtəlif incəsənət, yaradıcılıq növlərinin qorunması, təbliği, mötəbər tədbirlərin səhnəsində nümayişi bu istiqamətdə uğurlu faəliyyətin bariz göstəricilərindəndir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Mədəni irs anlayışı əhatə etdiyi spektrlər, ehtiva etdiyi dəyərlər, tərənnüm etdiyi ideyalar və tarix etibarı ilə zəngin dəyərlər toplusudur. Mədəni irs elə bir sərvətdir ki, onun mühafizəsi, qorunması və təbliği öz vətəndaşları, beynəlxalq birlik qarşısında müvafiq öhdəliklər götürmüş dövlətin vəzifəsidir. Məlumdur ki, hər bir xalq dünya mədəniyyətini öz töhfələri ilə zənginləşdirir və bütün bunlar bəşəriyyətin mədəni irsinə çevrilir, milli sərvət ümumbəşəri əhəmiyyət kəsb edir. Mədəni irs keçmişdən aldığımız, indiki təcrübəmizdən və gələcək nəsillərə çatdırdığımız mirasdır. İngilis dili mədəni irs olan abidələri səciyyələndirmək üçün "heritage" sözünə üstünlük verir. Sözün

iqtisadi və hüquqi tərifləri italyanların “beni culturali” (hərfi mənada “mədəni sərvətlər”) adlandırdıqları “mədəni mülkiyyət” anlayışına aiddir. [11]

Hər bir xalqın mədəni irsi onun sərvətidir. Tarixi abidələr, ustad memarların tikdiyi binalar, məşhur rəssamların çəkdiyi tablolar, yazıçı və şairlərin yazdığı bədii əsərlər, görkəmli bəstəkarların yaratdığı musiqi əsərləri, xalq sənətkarlığının nümunələri xalqın mədəni irsi sayılır. Mədəni irsə malik olmaq hər bir xalqın toxunulmaz hüququdur. Ümumdünya mədəni irsin və təbii sərvətlərin qorunması haqqında "YUNESKO-nun 16 noyabr 1972-ci il tarixli Konvensiyasında (Azərbaycan bu sənədə 1993-cü il dekabr ayının 6-da qoşulmuşdur) "mədəni irs" anlayışının dəqiq tərifi verilmişdir: "Abidələr - tarixi baxımdan əhəmiyyətli, universal dəyərə malik memarlıq nümunələri; ansambllar - tarixi baxımdan əhəmiyyətli universal dəyərə malik əlahiddə və ya bir-biri ilə əlaqəli tikililər qrupu". [12] 1972-ci il Ümumdünya Mədəni və Təbii İrsin Mühafizəsi haqqında Konvensiya ilə YUNESKO Yer kürəsində müəyyən yerlərin “müstəsna universal dəyərə” malik olduğunu və bəşəriyyətin ümumi irsinə aid olduğunu müəyyən etmişdir.

Bununla belə, mədəni irs təkcə abidələr və obyektlərin kolleksiyaları ilə məhdudlaşmır. O, həmçinin əcdadlarımızdan miras qalmış şifahi ənənələr, ifaçılıq sənətləri, ictimai davranışlar, mərasimlər, bayram tədbirləri, təbiət və kainatla bağlı bilik və təcrübələr, ənənəvi sənətkarlıqla bağlı bilik və metodlardən ibarətdir. Kövrək olmasına baxmayaraq, qeyri-maddi mədəni irs və ya canlı irs mədəni müxtəlifliyin qorunmasında mühüm amildir.

Hər bir xalqın mədəni irsi özündə maddi və mənəvi mədəni irsi əks etdirir. Mədəni irs təkcə bizim görə biləcəyimiz və toxuna bildiyimiz maddi obyektlərlə məhdudlaşmır. O, həmçinin qeyri-maddi elementlərdən ibarətdir: ənənələr, şifahi tarix, ifaçılıq sənəti, ictimai təcrübələr, ənənəvi sənətkarlıq, təmsillər, rituallar, icma daxilində nəsildən-nəslə ötürülən bilik və bacarıqlar. Məsələn, tanqo və flamenko, müqəddəs yürüşlər, karnavallar, Vyana qəhvəxanası mədəniyyəti, Azərbaycan xalçası və onun toxuculuq ənənələri və s. Lakin mədəni irs təkcə keçmişdən qalma mədəni simvollar və ya ənənələr toplusu deyil. Bu, həm də seçim prosesinin nəticəsidir: həm mədəni, həm də siyasi səbəblərdən gələcək nəsillər üçün qorunmağa layiq olanı və olmayanı daim seçməklə yaddaş və unutma prosesidir.

Bütün xalqlar dünya mədəniyyətinə öz töhfələrini verirlər. Buna görə də milli qanunlar və beynəlxalq müqavilələr vasitəsilə mədəni irsə hörmət etmək və qorumaq vacibdir. Artefaktların və mədəniyyət obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsi, arxeoloji abidələrin talan edilməsi, tarixi binaların və abidələrin dağıdılması ölkənin mədəni irsinə kəskin ziyan vurur. 1954-cü ildə yaradılmış UNESCO (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı) beynəlxalq əməkdaşlığın vacibliyini vurğulayaraq, mədəniyyətlərarası anlaşmanı gücləndirmək üçün mədəni irsin qorunmasına dair beynəlxalq konvensiyalar qəbul etmişdir.[6] Mədəni irsin qorunmasında ən tez-tez təkrarlanan məsələlərdən biri fərdin və cəmiyyətin maraqları arasındakı çətin əlaqə, şəxsi və ictimai hüquqlar arasında tarazlıqdır. Qədim Romalılar müəyyən etdilər ki, sənət əsəri, hətta şəxsi mülkiyyətdə olsa belə, bütün cəmiyyətin mirası sayıla bilər. Məsələn, fərdi binanın fasadını bəzəyən heykəllər ümumi dəyərə malik hesab olunurdu və onlar bütün vətəndaşların görə biləcəyi ictimai yerdə mövcud olduğu üçün çıxarıla bilməzdilər.

Azərbaycan da mədəni irsinin zənginliyi, tarixi, maddi-mədəniyyət abidələri, zəngin ədəbiyyatı, incəsənəti və musiqi mədəniyyəti ilə seçilmişdir. Azərbaycanda arxeoloji qazıntılar nəticəsində ən qədim dövrə aid tapıntılar əldə edilmişdir. Tunc dövrünə aid iynə və bizin tapılması (eradan əvvəl III minillik)[2, 90] sübut edir ki, Azərbaycanın qədim sakinlərinin geyim mədəniyyəti mövcud olub. Kültəpədən və Mingəçevirdən (eradan əvvəl II minillik) tapılmış gildən kiçik heykəllər və Mingəçevirdən tapılmış e.ə. V əsrə aid möhür-barmaqçıllar o dövrdə heykəltəraşlıq sənətinin var olduğunu sübut edir. E.ə. III-IV əsrlərə aid qızıldan hazırlanmış çoxlu miqdarda bəzək şeyləri və gildən ayaqqabı formasında hazırlanmış qablar[3, 21] da xalqımızın çoxminillik mədəniyyət təcrübəsindən xəbər verir. Tapıntılar üzərində əks olunmuş rəsm cizgiləri Azərbaycanda təsviri sənətin tarixinin qədimliyini göstərir. Çoxəsrlik ənənələri olan mədəniyyət sahələrindən biri də musiqidir. Musiqi xəzinəsini nəsillərdən nəsillərə ötürən xalqımız xalq mahnıları, rəqslər, aşıq yaradıcılığını qorumağı və yeni nəsillərə miras qoymağı bacarmışlar.
Məqalənin mövzusu Heydər Əliyev fonduna həsr olunduğu üçün növbəti paraqrafda fondun Azərbaycan mədəni irsinə töhfələri araşdırılıb.

Heydər Əliyev Fondu 10 may 2004-cü ildə Azərbaycanın birinci xanımı, YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyeva tərəfindən yaradılıb. Fondun yaradılmasında məqsəd ümummilli lider Heydər Əliyevin xatirəsini əbədiləşdirmək, onun zəngin irsini təbliğ edərək yaşatmaq və dövlətçiliklə bağlı ideyalarını nəsildən nəsilə ötürməkdir. Yarandığı gündən ölkəmizin siyasi, ideoloji, sosial həyatında müstəsna rol oynayan fond gələcəyə yönəlik addımlar atır. Heydər Əliyev fondu fəaliyyətində əhalinin həssas qruplarına fokuslansa da, elm, təhsil, texnologiya, mədəniyyət kimi sahələrdə də fəaliyyət göstərirdi. Fondu ümummili xarakter qazandıran nüans isə milli genefondun inkişaf etdirilməsini, xalqımıza xas olan milli-mədəni irsin gələcəyə sağlam şəkildə ötürülməsini öz prioritet fəaliyyət istiqaməti seçməsidir. Mövcud olduğu 18 il ərzində fond bu prinsiplərə daim sadiq olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, fondun rəhbəri Mehriban Əliyeva 2004-cü il avqustun 13-də Azərbaycanın şifahi xalq ədəbiyyatının və musiqi irsinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi sahəsində yorulmaz səylərinə görə UNESCO-nun xoşməramlı səfiri adına layiq görülmüşdür.[4] Maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, Heydər Əliyev fondu milli dəyərlərin qorunması işində yalnız mühafizəkarlıq ideallarına əsaslanmır, paralel şəkildə müasirliyi və dünyaya inteqrasiyanı da təlqin edir.
Fondun həyata keçirdiyi layihələrdən biri 2005-ci ildən tətbiq edilən "Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb" layihəsidir. Layihə çərçivəsində respublikada məktəb tikintisi silsilə hal almış, ucqar dağ kəndlərinə qədər ölkənin hər yerində müasir standartlara tam cavab verən təhsil ocaqları tikilib istifadəyə verilmişdir. Bu layihənin fond tərəfindən tətbiqi Azərbaycanda milli təhsil modelinin formalaşmasına təkan vermişdir. Müasir dünyanın tələbləri əsasında milli təhsil modelinin formalaşması unikal hadisə olmaqla yanaşı, təhsilin bir xalqın milli genefondunun qorunmasındakı əhəmiyyətini nəzərə alsaq, milli-mədəni irsin qorunmasına böyük töhfə olmuşdur.
Heydər Əliyev Fondunun təhsil sahəsində həyata keçirdiyi layihələrdən biri də "Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişafı" proqramıdır. Fond rəhbərliyi bu proqram çərçivəsində ölkə ərazisində çox sayda uşaq evi və internat məktəbinə səfər edib. Proqram çərçivəsində uşaq evləri

və internat məktəbləri ilə bağlı ortaya çıxmış problemlərin həlli istiqamətində 4 kateqoriya müəyyən olunmuşdur: texniki dəstək, təhsil, səhiyyə və ictimai fəallıq. Həmçinin, bu əsnada yaradılmış işçi qrupu respublikada ərazisində mövcud olan uşaq evləri və internat məktəblərində vəziyyətin monitorinqini aparmış, uşaqların sayı, aylıq, illik dövlət təminatına daxil olan qida, geyim, texniki vəsait normativləri, ümumi şərait (təhsil, səhiyyə, yaşayış, istirahət) kimi göstəriciləri müəyyən etmişdir. Həmçinin qeydə alınmışdır ki, uşaq müəssisələrinin böyük əksəriyyətinin ilkin mərhələdə əsaslı təmirə və texniki təchizata daha çox ehtiyacı var. [8, 34]
Heydər Əliyev Fondu əlilliyi olan şəxsləri də diqqətdən kənarda qoymamışdır. 2005-ci ildə BMT-nin İnkişaf Proqramı ilə müştərək şəkildə görmə qabiliyyətini itirmiş və ya görmə imkanları zəif olan uşaqların təhsilə cəlb olunması ilə bağlı işlər həyata keçirmişdir. Yeni layihə Azərbaycanda inkluziv təhsilin inkişafına təkan vermişdir. Heydər Əliyev Fondunun layihəsi əsasında bu proses üç mərhələdə həyata keçiriləcəkdir. İlk mərhələ kor və görmə qabiliyyəti zəif olan insanların İKT-yə ehtiyaclarını müəyyən etmək, onlar üçün rəqəmsal fərqin aradan qaldırılması üzrə ayrıca proqram layihəsi hazırlamaqdan ibarətdir. İkinci mərhələdə kor və görmə qabiliyyəti zəif olan uşaqlar üçün internat məktəbində model İKT sinfinin yaradılması istiqamətində işlər aparılmışdır. Burada kompüter avadanlığının alınıb quraşdırılması, proqram təminatının lokallaşdırılması, internetə çıxışın təmin edilməsi və xüsusi tədris-təlim proqramlarının hazırlanması başlıca vəzifələr olmuşdur. [5, 6-7] Üçüncü mərhələdə isə həmin məktəblərin informasiya təminatı, kompyuter texnologiyalarının yerləşdirilməsi, səsli kitabxananın yaradılması, mərkəzin səsli kitablarla təmin olunması, Brayl şriftli kitabların təchizatı, müvafiq yöndə təlimlərin təşkili həyata keçirilmişdir.
Heydər Əliyev Fondunun əsasını qoyduğu layihələrdən biri də Azərbaycan Regional Muzeyinin yaradılmasıdır. Mərkəzin qarşısına qoyulmuş fəaliyət prinsipləri ölkəmizin müxtəlif regionlarının tarixi, mədəniyyəti, sosial-iqtisadi durumu barədə gələn qonaqları məlumatlandırmaqdır. Bu layihə ilə bağlı Böyük Britaniyanın SMA Design şirkəti ilə birgə işləyəcək yerli mütəxəssislərdən ibarət işçi qrupu yaradılmışdır. Ölkənin tarixi, iqtisadiyyatı, mədəniyyəti, coğrafiyası, adət-ənənələri, multikultural dəyərləri, əhalisinin məşğulluğu, təsərrüfat həyatı barədə məlumat vermək mərkəzin əsas yaradılma məqsədidir. Əsas məqsədlər içərisində həm də ümummilli lider Heydər Əliyevin regionaların inkişaf yolunda strategiyası, addımları, qoyduğu zəngin irsi təbliğ etmək də var.
Fond tarixi abidələrin qorunması və təbliği istiqamətində də yorulmaz fəaliyyətdədir. Bu işlərin bariz nümunəsi Azərbaycanın çoxəsrlik mədəniyyətinin nümunəsi olan İçərişəhərin, unikal məkan olan Qız Qalasının, Azərbaycanda şəhərsalma sənətinin misilsiz nümunəsi olan Şirvanşahlar Saray Kompleksinin UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsidir. 2013-cü il UNESCO tərəfindən İçərişəhər Şirvanşahlar Sarayı və Qız qalası ilə birlikdə gücləndirilmiş mühafizə statusunun verilməsi görülmüş fəaliyyətin dolğun olduğunun göstəricisidir. Bu statusa malik mədəni obyektlər Silahlı Münaqişə Zamanı Mədəni Sərvətlərin Qorunması üzrə Haaqa Konvensiyası və onun İkinci Protokoluna qoşulmuş ölkələrin silahlı qüvvələri tərəfindən tanınan xüsusi emblemlə nişanlanır və gücləndirilmiş mühafizə ilə təmin olunur. [13, 2]

Qobustan qədim qayaüstü incəsənətinin unikal abidəsidir. Ölkəmizin qədim tarixinin dünyaya nümayiş olunması baxımından abidə böyük əhəmiyyətə malikdir. Nəzərə alsaq ki, bu ərazi azı son 15 000 il ərzində daimi insan məskəni olmuşdur və burada Üst Paleolit dövründən tutmuş Orta əsrlərə qədər bəşər tarixinin bütün əsas dövrlərinə aid petroqliflər təmsil olunur, o zaman onun qorunması və inkişaf etdirilməsi bəşəri əhəmiyyət daşıyır. YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Komitəsinin Yeni Zelandiyanın Kristçorç şəhərində keçirilən 31-ci sessiyasında Qobustan Dövlət Tarixi-Bədii Qoruğu da Dünya Mədəni İrs Siyahısına daxil edilmişdi. [13, 2] Bu heç də sıradan bir hadisə deyil. Bu qərar sayəsində Qobustan da beynəlxalq təşkilatların nəzarəti altına keçmişdir. Bu qərarın qəbul olunması isə heç də asan başa gəlməmiş, ölkə başçısı bunun üçün 2 dəfə müraciət etmişdir.

Fondun fəaliyyət istiqamətləri içərisində dini abidələrin qorunması və restavrasiyası işlərinin aparılması da xüsusi yer tutur. Azərbaycan dövlətinin və xalqının tolerantlığını dünyada tanıdan və simvoluna çevrilən Heydər Əliyev fondu bir çox xalqların, dinlərin ölkəmizdə mövcud olan abidələrini qorumaq, yeniləməklə yanaşı, çoxəsrlik tariximizi özündə yaşadan dini abidələrimizə qarşı da həssaslıqla yanaşmışdır. Xüsusən Qarabağda ermənilərin talançılığının, soyğunçuluğunun qurbanı olan, tarixi saxtalaşdırma missiyasının obyektinə çevrilən tarixi-dini abidələrimiz 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra yenidən bərpa olunması, daşıdığı tarixi izlərin dünyaya nümayiş olunması yolunda fond misilsiz xidmətlər göstərir və göstərməyə davam edir. Bu yolda görüşlərin keçirilməsi, xarici mütəxəssislərin dəvət olunması, yekun qiymətləndirmələrin aparılması prosesinə artıq start verilib. [10]

Azərbaycan xalqının yüzillik sərvəti olan muğamın təbliği də fondun diqqət mərkəzində olmuşdur. Muğam sənəti xalqımızın sahib olduğu dərin fikir dünyasının təcəssümü olduğu üçün, üstəlik keçmişdən bugünə nəsillərə ötürülən sərvət olduğu üçün bu mirasın qorunması və təbliği milli dəyərlər baxımından önəm kəsb edir. Ölkədə muğam mərkəzlərinin açılması, muğamın dünyanın ən mötəbər məclislərində səsləndirilməsi, Azərbaycanda böyük festivalların keçirilməsi ilə məhz muğam musiqi və ya improvizasiyasının açılış musiqisi olaraq istifadə edilməsi xalqımızın milli sərvətini ölkə miqyasından dünya miqyasına daşımışdır.

Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə Heydər Əliyev Fondunun ölkəmizin görkəmli muğam sənətkarları ilə birlikdə reallaşdırdığı ilk layihə "Qarabağ xanəndələri” adlanırdı. Nəfis tərtibatla dinləyicilərin ixtiyarına verilmiş "Qarabağ xanəndələri” albomunun təqdimat mərasimində Mehriban Əliyeva demişdi: "Mən inanıram ki, bu albomla tanış olanda hiss etmisiniz ki, biz onu nə qədər məsuliyyətlə, digər tərəfdən də böyük məhəbbətlə hazırlamışıq. Heç də təsadüfi deyil ki, bizim ilk layihəmiz Qarabağ xanəndələrinə həsr olunmuşdur. Biz Qarabağ torpağının acısını, Azərbaycanın haqq səsini muğam vasitəsilə bütün dünyaya çatdırırıq”.[4, 4] Fondun və şəxsən Mehriban Əliyevanın fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan muğamı 2003-cü ildə YUNESKO tərəfindən bəşəriyyətin qeyri-maddi irsinin inciləri siyahısına salınıbdır.

Azərbaycanın mədəniyyət tarixinə töhfə olan hadisələrdən biri də Heydər Əliyev fondunun diqqət və qayğısı ilə aşıq sənətinin təbliği və dünya mədəniyyət irsi siyahısında yer almasının təmin edilməsi olmuşdur. YUNESKO-nun Qeyri-maddi mədəni irsin qorunması üzrə Komitəsinin sentyabrın 30-da Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Abu-Dabi şəhərində keçirilən 4-cü sessiyasında

qurumun yekun qərarına əsasən Azərbaycanın aşıq sənəti YUNESKO-nun Qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edilmişdir. [1, 1] Bu hadisə aşıq sənətinin Azərbaycan mədəni irsinin ən qədim nümunələrindən biri olduğunu beynəlxalq səviyyədə bir daha təsdiqləyir. Azərbaycanda aşıq sənəti, sazın tədrisi artıq musiqi məktəblərində, kolleclərdə, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində (ADMİU) geniş şəkildə həyata keçirilir.

Düyanın qeyri-maddi irsi siyahısına daxil edilən, Azərbaycan milli dəyərlərinin göstəricisi olan sahələrdən biri də xalçaçılıqdır. Xalqımızın bədii-estetik zənginliyini, möhtəşəmliyini özündə ehtiva edən Azərbaycan xalçalarının dünyaya tanıdılması və YUNESKO-nun Bəşəriyyətin Qeyri-maddi mədəni irs üzrə Reprezentativ siyahısına daxil edilməsi həm də fondun bu sahənin təbliğatı istiqamətində apardığı işlərin nəticəsi idi. [7, 35] Riyakar düşmənlərin Azərbaycanın bütün mədəni irsinə qarşı plagiat yanaşması, işğalçılıq mövqeyini milli dəyərlərə qarşı da nümayiş etdirməsi xalçaçılıq sənətinin də qorunması, tarixinin düzgün öyrənilməsi və dünya ictimaiyyətinə çatdırılması ehtiyacını gücləndirmişdir. Azərbaycan xalça sənətinin tarixinin tunc dövrünə qədər uzanması bu sənət növünə ciddi şəkildə dövlət qayğısını həm də dövlətçilik ənənələrimizin isbatına olan töhvə kimi qəbul etmək olar. Bu amilləri də nəzərə alaraq Mehriban xanım Əliyevanın başçılığı ilə Heydər Əliyev fondunun xalçaçılıq sənətinin inkişaf etdirilməsi, peşə təhsilinə diqqət ayrılması, ornamentlərin öyrənilməsi üçün xüsusi laboratoriyaların təşkili istiqamətində fəaliyyəti danılmazdır. Bu gün Azərbaycanda xalça sənəti öz inkişafının yeni mərhələsini yaşayır. “Azərbaycan xalça sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsi haqqında” Qanunun qəbul edilməsi, Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi üçün müasir standartlara uyğun yeni binanın inşa edilməsi bu qədim el sənətinə dövlət qayğısının ifadəsidir.

Fond xalqımızın mədəniyyətini, milli mənəvi dəyərlərini özündə əks etdirən Novruz bayramına da yüksək qiymət vermişdir. Bu bayramın dövlət səviyyəsində qeyd edilməsi, YUNESKO-nun Qeyri-maddi mədəni irsinə daxil olunması fondun bu sahədə də əvəzsiz faəliyyətinin nəticəsidir.

Azərbaycanın tar ifaçılığı sənəti də UNESCO-nun Qeyri-Maddi İrs Siyahısına salındı. Və nəhayət, ötən il Azərbaycanın ənənəvi at idman növü çovkan oyunu UNESCO-nun Qeyri-Maddi İrs Siyahısına daxil edildi. 2014-cü ildə isə kəlağayı baş örtüyünün xalqımızın milli-mədəni irsi kimi UNESCO-nun Qeyri-Maddi Mədəni İrs Siyahısına salınması milli mədəniyyətimizin beynəlxalq aləmdə tanıdılması istiqamətində gördüyü işlərin nəticəsidir. Azərbaycanda hələ bu siyahıya salınacaq xeyli mədəni nümunələr, abidələr var və yəqin ki, yaxın gələcəkdə həmin siyahı milli-mənəvi dəyərlərimizin böyük qismini də özündə əks etdirəcək. Bütün bu uğurlar, mədəni irsimizin beynəlxalq aləmdə tanıtdırılması Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, ölkəmizin birinci xanımı Mehriban Əliyevanın yorulmaz fəaliyyətinin nəticəsidir. Məhz Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüskarlığı sayəsində milli sərvətimiz olan bir sıra tarixi mədəniyyət abidələri, xalqımızın yaddaşında yaşadılaraq bu günümüzə çatdırılan mədəni irs nümunələrimiz öz layiqli qiymətini almışdır. Bütün bu addımlar xalqımıza xas olan xeyriyyəçilik ənənəsinin də müasir formada təcəssümüdür. Professor Elman Nəsirlinin qeyd etdiyi kimi, “Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycanda xeyriyyəçilik ənənələrini nəinki bərpa etmiş, ona yeni forma və məzmunla zənginləşdirmişdir. Nəticədə xeyirxahlıqdan yoğrulmuş bu ənənə qədim tarixi olan, Şərq və

Qərbin kəsişdiyi yerdə qərar tutan tolerant və dünyəvi Azərbaycanda yeni inkişaf mərhələsinə daxil olmuşdur."[9]

SONUÇ

Beləliklə, Heydər Əliyev Fondunun adıçəkilən və qeyd edilməyən çox sayda layihələri xalqımızın milli mədəni irsinin yeniliklərlə birləşərək dünyaya çatdırılmasında rupordur. Qeyd edilən layihələrdən, fəaliyyət istiqamətlərindən də göründüyü kimi, fond sadəcə sosial zəminli fəaliyyət göstərmir, bütövlükdə xalq, dövlət və hətta dövlət miqyasını aşan qlobal kontekstdə işlər icra edir. Görülən bütün işlər isə Azərbaycanın adını beynəlxalq arenada ən yüksək məqama çatdırmağa fokuslanıb. Xeyriyyəçilik, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət, idman, tarix və daha çox sahələrdə Heydər Əliyev Fondu olduqca məhsuldar işlər həyata keçirməklə adını tarixin ən şərəfli səhifəsinə yazdırmağı bacarıb. Bütün bu fəaliyyətin mərkəzində isə ilk növbədə insansevərlik, qayğıkeşlik, vətənpərvərlik duyğuları yatır. Ömrünü xalqının rifahına, dövlətinin çiçəklənməsinə həsr edən ümummilli lider Heydər Əliyevin adını daşıyan fondun missiyası bu hisslərdən kənar qala bilməzdi. Bütün bu addımlar həm də onu bir daha təsdiq edir ki, Heydər Əliyev Fondu xalqın mədəni irsinin qorunması və təbliğində hər zaman təkanverici qüvvə olacaq.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan.-2018.-9 noyabr.- № 253.- S.1,3.
2. Azərbaycan tarixi. 7 cilddə. 1-ci cild. 2007.
3. Azərbaycan tarixi:1900-1920-ci illər. 5-ci cild. Bakı: Elm, 2008
4. Əliyeva İ. Azərbaycan.- 2006.- 15 sentyabr.- № 208.- S. 4.
5. Əliyeva Y. Səs.- 2009.- 9 may.- S. 6-7.
6. ICOMOS, International Cultural Tourism Charter. Principles And Guidelines For Managing Tourism At Places Of Cultural And Heritage Significance. ICOMOS International Cultural Tourism Committee. 2002.
7. Mehriban Əliyeva: Həyatın 100 anı. Bakı, 2020
8. Mehriban Əliyeva: Tərəqqi və yüksəliş yolları ilə (2 cilddə). II cild. Bakı, 2014
9. Nəsirli E. "Mehriban Əliyeva: Adı imzası olan şəxsiyyət" 2020, https://apa.az/az/bloq/blog-single/Mehriban-liyeva:-Adi-imzasi-olan-sxsiyyt-142
10. Prezident İlham Əliyev və Birinci xanım Mehriban Əliyevanın dinə, dini abidələrə xüsusi diqqət və qayğısı / R. Kamalqızı // Səs.- 2022.- 21 iyun.- № 108.
11. Sandra P. World Heritage Sites, Types And Laws. // Encyclopedia of Archaeology, 2008

12. Thurley S. Into the future. Our stategy for 2005-2010. In: Conservation Bulletin [English Heritage], 2005 (49).
13. Xalq qəzeti.- 2014.- 30 mart.- № 62.- S. 2.

HEYDƏR ƏLİYEVİN MİLLİ DÖVƏLƏTÇİLİK STRATEGİYASI VƏ GƏNCLƏR SİYASƏTİ

STRATEGY OF NATIONAL STATEHOOD AND YOUTH POLICY OF HEYDAR ALIYEV

Rəşad ƏSGƏROV
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Fəlsəfə və sosiologiya İnstitutu

ÖZET

Bu gün dünyada gedən ictimai – siyasi proseslər Azərbaycanda da gənclər hərəkatının ümumi strategiyası və idealogiyasının formalaşmasına çox böyük təsir göstərir.

XX əsrin sonlarında Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra hüquqi-demokratik, vətəndaş cəmiyyəti qurmaq uğrunda böyük uğurlar əldə etdi. Bu uğurlar tarixi nöqteyi nəzərdən qısa vaxt ərzində qeyri – adi dövlət idarəçilik bacarığına, zəngin həyat təcrübəsinə malik, xalqımızın və dövlətimizin müstəqilliyini itirmək təhlükəsindən xilas edən, fenomenal şəxsiyyət, ümummilli lider Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bilavasitə bağlıdır.

1993 – cü ildə xalqın iradəsi və tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdan ümummilli lider Heydər Əliyevin fəaliyytinin əsas istiqamətlərindən biri dövlət quruculuğu ilə yanaşı gənc nəslə diqqət və qayğının artırılması idi. Yeniyetmə və gənclərlə bağlı dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini müəyyən edən ümummilli lider Heydər Əliyev onların ölkənin sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakının təmin olunması üçün münbit şərait yaratdı. Gənclərin layiqli vətəndaş kimi yetişməsi üçün şəraitin yardılması, onların sosial-psixaloji vəziyyətlərinin, fəaliyyətlərinin yaxşılaşdırılması dahi şəxsiyyətin uzaqgörən və müdrik siyasətinin təzahürü idi.

Keçən əsrin 80-ci illərində erməni millətçilərinin quldur dəstələrinin Azərbaycana qarşı başladıqları hərbi təcavüzün qarşısını almaq üçün özünümüdafiə dəstələrinin yaradılmasında gənclərin böyük xidmətləri olmuşdur.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan gəncliyində formalaşan yeni prinsip və mənəvi dəyərləri, həyata yeni baxışlar sistemi ilə yanaşı, məqsəd və vəzifələrinə, fəaliyyət istiqamətlərinə, sosial tərkibinə görə bir-birindən fərqli, yeni, müstəqil təşkilatlar yaranmağa başladı. Gənclərin ilk təşkilatları əsasən kortəbii surətdə, respublikanın ərazi bütövlüyü və suverenliyi uğrunda xalq hərəkatının təsiri altında təşəkkül tapırdı. Lakin "1991-1993-cü illərdə respublikada hökm sürən hərc-mərclik şəraitində təşəkkül tapmış gənclər təşkilatlarının çoxunda siyasiləşmə, populizm meyilləri özünü büruzə verdi. Bu təşkilatların bir çoxu o dövrdə fəaliyyət göstərən müxtəlif-yönlü siyasi partiya və qurumların təsiri altına düşdü. Azərbaycanın müstəqilliyi, suverenliyi və ərazi bütövlüyünün qorunması, ölkədə hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu prosesinin həyata keçirilməsi vəzifələri gənclərin ayrı-ayrı partiya və qurumların deyil, ümummilli dövlət mənafeləri əsasında səfərbər olunması, vahid gənclər siyasətinin hazırlanıb həyata keçirilməsi zərurətini ortaya atdı".

Açar sözlər: Heydər Əliyev, Azərbaycan, fenomenal şəxsiyyət, yeniyetmə, gənclər, ictimai

ABSTRACT

The social and political processes taking place in the world today have a great influence on the formation of the general strategy and ideology of the youth movement in Azerbaijan.

After regaining its independence at the end of the 20th century, Azerbaijan achieved great success in building a legal-democratic civil society. These successes are directly related to the name and activity of Heydar Aliyev, a phenomenal personality and national leader who saved

our people and our state from the danger of losing their independence, with extraordinary state management skills and rich life experience in a short period of time from a historical point of view.

One of the main directions of activity of national leader Heydar Aliyev, who returned to power in 1993 by the will and demand of the people, was to increase attention and care for the young generation along with state building. National leader Heydar Aliyev, who defined the main principles of the state policy regarding teenagers and young people, created fertile conditions for ensuring their active participation in the socio-economic, socio-political life of the country. Helping the conditions for young people to grow up as worthy citizens, improving their socio-psychological conditions and activities was a manifestation of the visionary and wise policy of the genius.

In the 80s of the last century, young people made great contributions to the creation of self-defense units to prevent the military aggression of Armenian nationalist gangs against Azerbaijan.

In the period of independence, along with the new principles and moral values formed in the youth of Azerbaijan, along with the system of new views on life, new, independent organizations began to emerge, different from each other according to their goals and tasks, directions of activity, and social composition. The first youth organizations were formed spontaneously under the influence of the people's movement for territorial integrity and sovereignty of the republic. However, “in 1991-1993, the tendencies of politicization and populism manifested themselves in most of the youth organizations that were formed in the conditions of turmoil prevailing in the republic. Many of these organizations came under the influence of various political parties and institutions operating at that time. The tasks of protecting Azerbaijan's independence, sovereignty and territorial integrity, implementing the legal and democratic state-building process in the country have revealed the need to mobilize young people on the basis of national state interests, not individual parties and institutions, and to develop and implement a unified youth policy”.

Keywords: Heydar Aliyev, Azerbaijan, phenomenal personality, teenager, youth, public

Bu gün dünyada gedən ictimai – siyasi proseslər Azərbaycanda da gənclər hərəkatının ümumi strategiyası və idealogiyasının formalaşmasına çox böyük təsir göstərir.

XX əsrin sonlarında Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra hüquqi-demokratik, vətəndaş cəmiyyəti qurmaq uğrunda böyük uğurlar əldə etdi. Bu uğurlar tarixi nöqteyi nəzərdən qısa vaxt ərzində qeyri – adi dövlət idarəçilik bacarığına, zəngin həyat təcrübəsinə malik, xalqımızın və dövlətimizin müstəqilliyini itirmək təhlükəsindən xilas edən, fenomenal şəxsiyyət, ümummilli lider Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bilavasitə bağlıdır.

1993 – cü ildə xalqın iradəsi və tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdan ümummilli lider Heydər Əliyevin fəaliyytinin əsas istiqamətlərindən biri dövlət quruculuğu ilə yanaşı gənc nəslə diqqət və qayğının artırılması idi. Yeniyetmə və gənclərlə bağlı dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini müəyyən edən ümummilli lider Heydər Əliyev onların ölkənin sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakının təmin olunması üçün münbit şərait yaratdı. Gənclərin layiqli vətəndaş kimi yetişməsi üçün şəraitin yardılması, onların sosial-psixaloji vəziyyətlərinin, fəaliyyətlərinin yaxşılaşdırılması dahi şəxsiyyətin uzaqgörən və müdrik siyasətinin təzahürü idi.

Keçən əsrin 80-ci illərində erməni millətçilərinin quldur dəstələrinin Azərbaycana qarşı başladıqları hərbi təcavüzün qarşısını almaq üçün özünümüdafiə dəstələrinin yaradılmasında

gənclərin böyük xidmətləri olmuşdur.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan gəncliyində formalaşan yeni prinsip və mənəvi dəyərləri, həyata yeni baxışlar sistemi ilə yanaşı, məqsəd və vəzifələrinə, fəaliyyət istiqamətlərinə, sosial tərkibinə görə bir-birindən fərqli, yeni, müstəqil təşkilatlar yaranmağa başladı. Gənclərin ilk təşkilatları əsasən kortəbii surətdə, respublikanın ərazi bütövlüyü və suverenliyi uğrunda xalq hərəkatının təsiri altında təşəkkül tapırdı. Lakin "1991-1993-cü illərdə respublikada hökm sürən hərc-mərclik şəraitində təşəkkül tapmış gənclər təşkilatlarının çoxunda siyasiləşmə, populizm meyilləri özünü büruzə verdi. Bu təşkilatların bir çoxu o dövrdə fəaliyyət göstərən müxtəlif-yönlü siyasi partiya və qurumların təsiri altına düşdü. Azərbaycanın müstəqilliyi, suverenliyi və ərazi bütövlüyünün qorunması, ölkədə hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu prosesinin həyata keçirilməsi vəzifələri gənclərin ayrı-ayrı partiya və qurumların deyil, ümummilli dövlət mənafeləri əsasında səfərbər olunması, vahid gənclər siyasətinin hazırlanıb həyata keçirilməsi zərurətini ortaya atdı".

Azərbaycanda gənclərə, onların cəmiyyətdəki mövqelərinə münasibət birmənalı olmayıb. Bu məsələyə qiymət müxtəlif vaxtlarda müəyyən qruplar tərəfindən birqütblü qiymətləndirilib.

Çar Rusiyasının vaxtında gənclərdən yalnız öz maraqları naminə istifadə olunub. Belə münasibət elə sovet totalitar rejimi dövründə də olub. Lakin gənclərə münasibət Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra tamamilə kökündən dəyişdi. Beləki, gənclərə, onların ictimai mövqelərinə, siyasi hərəkat və təşkilatlarda təmsil olunmalarına görə hansı dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu həmin dövrün siyasi hakimiyyəti müəyyən edirdi.

Bu gün dünyada gedən ictimai – siyasi proseslər Azərbaycanda da gənclərlə bağlı ümumi strategiyanın və idealogiyanın formalaşmasına çox böyük təsir göstərir.

XX əsrin əvvəllərində olduğu kimi, həmin əsrin sonlarında da gənclər müxtəlif təşkilatlarda təmsil olunurdular. Onlarda milli şüurun təşəkkül tapması və inkişaf etməsində həmin dərnəklərin rolu böyük oldu. Gənclər müxtəlif dövrlərdə mövcud dövrün problemləri ilə maraqlanır, həmin problemlərin aradan qaldırılması yollarını birgə müzakirə edirdilər. Bu da xalqın maariflənməsində və mətbuatın inkişafında müstəsna rola malik olub, tərəqqisinə təkan verdi. Bütün bunlar Azərbaycanın gənc ziyalılarında azadlıq uğrunda mübarizəni sistemləşdirdi.

Elə bunları nəzərə alan Heydər Əliyev gəncləri ölkənin ictimai-siyasi həyatında daha da fəal iştirak etməyə, ölkənin taleyinə biganə qalmamağa çağırmışdı.

Ümummilli lider Heydər Əliyev gənclərlə iş sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirmək məqsədilə 1994-cü ilin iyulun 26-da yeni dövlət qurumunun - Gənclər və İdman Nazirliyinin yaradılması haqqında fərman imzaladı.

Gənc nəslin vətənpərvərlik tərbiyəsində Heydər Əliyevin gənclər siyasətindəki mühüm amilləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1.Gənclərin mənəvi tərbiyəsində fəal həyat mövqeyinin formalaşdırılması
2.Gənclərin fəal həyat mövqeyinə yiyələnməsi və vətəndaşlıq mövqeyinin qiymətləndirilməsi
3.İctimai mənafe ilə şəxsi mənafe arasında vəhdət yaratmaq.
4.Əməkdə, təhsildə, ailə-məişət münasibətlərində nümunəvilik göstərmək.
5. Asudə vaxtdan səmərəli istifadə etmək
6. Əqidəsində möhkəmlik yaratmaq, ideya-mənəvi keyfiyyətlərində iradə zənginliyi yaratmaq
7. Yeni-yeni məsələləri həll etməkdə təşəbbüskarlıq göstərməklə, nailiyyətlər qazanmaq
8.Çətin məsələlərin həllində qətiyyətli hərəkət etmək
9.Gənclərin mənəvi tərbiyəsində azərbaycançılıq ideyalarının bərqərar edilməsi
10.Azərbaycançılıq ideyaları timsalında gənclərə sərbəst düşüncə, nümunəvi əxlaq, bir-birinə inam, etibar, sədaqət, vətənpərvərlik hissləri təlqin etmək

11. İctimai həyatın bütün sahələrində iqtisadiyyatda, mədəniyyətdə, elm və təhsildə, təsərrüfatda, ictimai şüurda sərbəstlik, azadlıq və müstəqillik ideyalarının formalaşdırılmasına xidmət etmək, bu ideyaların həyata keçməsi Azərbaycanın bir müstəqil dövlət kimi formalaşmasının ideya bazasını təmin etmək

12. İctimai şüurun sosial həyatla vəhdəti bazasında azərbaycançılıq ideyalarının mənimsənilməsi 14. Vətənpərvərlik tərbiyəsində gənclərə, gəncliyə yaradıcı və aparıcı bir qüvvə kimi yanaşılması, müstəqil, azad, demokratık dövlətin bünövrəsinin yaradılmasında gəncliyin rolunun qiymətləndirilməsi

15.Demokratik cəmiyyətin qurulmasında yalnız vasitə kimi nəzərə alınmır, həm də onlar bu cəmiyyətin varisləri, davametdiriciləri kimi qiymətləndirilir. Gənclər gələcəyin aparıcı qüvvəsi hesab edilirlər.

Dövlət gənclər siyasətinin mühüm tərkib hissəsi gənclərin vətənpərvərlik və hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsidir. Məhz bu məqsədlə aidiyyatı dövlət orqanlarının (təhsil, müdafiə nazirliklərinin) iştirakı ilə müxtəlif tədbirlər həyata keçirilmiş və keçirilməkdədir. 1998-ci ilin martında «Gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinin daha da yaxşılaşdırılması yolları» mövzusunda respublika elmi-praktik konfransı keçirilmiş, müvafiq mövzuda 1999-cu ildə xüsusi proqram qəbul edilmişdir. Böyüməkdə olan gənc nəslin ordu sıralarında xidmətə hazırlanması məqsədi ilə orta məktəblərin IX-XI sinif şagirdləri arasında «Şahin», «Cəsurlar», «Marş irəli», «Vətənin müdafiəsinə hazıram» hərbi idman oyunlarının keçirilməsi ənənə halını almışdır.

Yeniyetmə və gənclərin sosial problemlərinin həlli də gənclər siyasətinin mühüm istiqamətini təşkil edir. Gənclərlə aparılan işin əsas istiqamətlərindən biri də hüquq pozuntularının, cinayətkarlığının və narkomanlığın qarşısının alınmasıdır.

Azərbaycan dövlətinin apardığı gənclər siyasətinin tərkib hissəsini bədii yaradıcılığa, ədəbiyyata, incəsənətə meyil göstərən gənclərin üzə çıxarılması, onlar üçün əlverişli yaradıcılıq mühitinin formalaşdırılmasıdır. Gənclərlə iş sahəsində beynəlxalq əlaqələrin qurulması da əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biridir. Heydər Əliyevin Prezidentliyi dövründə gənclərin hərtərəfli inkişafının təmin olunması üçün siyasi, sosial-iqtisadi, təşkilati-hüquqi şərait va təşkilatların yaradılmasını sürətləndirmiş, onların ictimai-siyasi fəallığının artmasına kömək etmişdir.

Məhz Heydər Əliyevin azərbaycançılıq idealogiyasının formalaşmasında gənclərin də müstəsna fəaliyyəti olmuşdur. Dövlət quruculuğu işlərində gənclərin potensialından istifadə olunması bu siyasətin bariz nümunəsidir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı: Qanun nəşriyyatı,2017, 67 səh.
2. Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: BBMM, 2017. 421 səh
3. Badamov Azər. Heydər Əliyev epoxasının multikultural zənginliyi Respublika qəzeti 21 aprel 2023.
4. Əliyev Heydər. Müstəqillik yolu. Seçilmiş fikirlər. Bakı, 1997
5. Sarıyeva İradə. Heydər Əliyev və multikulturalizmin Azərbaycan modeli.. Bakı xəbər. 2016. 21-23 may. S.15
6. Xudiyev Nizami. Heydər Əliyev və multikulturalizmin Azərbaycan modeli. Yeni Azərbaycan.- 2016.- 23 aprel.- S.5.

HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ (1993-2003) AZERBAYCAN EKONOMİK YAPSINA YÖNELİK GENEL BİR DEĞERLENDİRME

A GENERAL ASSESSMENT OF THE ECONOMIC STRUCTURE OF AZERBAIJAN DURING THE HEYDAR ALIYEV PERIOD (1993-2003)

Doç. Dr. Salih MEMİŞ
Giresun Üniversitesi, Bulancak Kadir Karabaş UBYO, Lojistik Yönetimi,
ORCID No: 0000-0003-1345-3618

ÖZET

1991 yılı sonlarına doğru bağımsızlığını ilan ederek uluslararası platformda iktisadi ve politik istikrarın bir ögesi olmaya başlayan Azerbaycan hükümeti, ilk on yıllık bir zaman süresince karşılaştığı gelişmeler ile birlikte serbest pazar şartlarına uyum sağlayan iktisadi sistem gelişimi için büyük bir çaba sergilemiştir. 1994 tarihinde imzalanan yüzyıl sözleşmesiyle birlikte, Azerbaycan'da, özellikle de enerji alanında gerçekleştirilen yabancı yatırımlar önemli olmuştur. Azerbaycan hükümeti bağımsızlığını ilan ettikten sonraki süreçte ülkede cereyan eden sosyal ve iktisadi büyüme ülkenin kalkınması noktasında olumlu etkileri olmuştur. Kısa zaman içerisinde yasalaşan kanun ve idari düzenlemeler iktisadi göstergelere de yansımıştır. Azerbaycan hükümeti, yaptığı anlaşmalar ile tarihî bir fırsatı gerek siyasî bağımsızlık gerekse de iktisadi bağımsızlık bakımından kazanma olanağına kavuşmuştur. Zira Azerbaycan'da yapısal dönüşümünün oluşturulmasında önemli bir payı bulunan enerji kaynaklarıyla alakalı anlaşmalar da bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Petrol sözleşmelerinde öngörülen yatırım tutarının toplamı 60 milyar dolar seviyesindedir. İlerleyen zamanda petrol satışlarından kazanılan gelirlerse bazı sosyal iktisadi ve sosyal problemlerin çözümünde anahtar rol üslenmiştir. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte ülkenin dış ticaret hacmi yükselmeye başlamıştır. 1995-1999 tarihleri arasında ithalat oranı 2000-2002 tarihleri arasındaysa ihracat oranı yükselmiş ve ülke ekonomisine büyük katkılar sağlanmıştır. Bu dönem içerisinde Haydar Aliyev yabancı sermayelerin ilgisini Azerbayca'a çekmeyi başarmıştır. Ülkenin ekonomik manada ayağa kalkmasında anahtar rolü bulunan yabancı yatırım payları yükselmiştir. 1996 yılından sonra ise yüksek enflasyon oranları düşük seviyelerde seyretmeye başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan'da yaşanan ekonomik değişim ve ilerlemelerin değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Haydar Aliyev, Azerbaycan Ekonomisi, Dış Ticaret.

ABSTRACT

The government of Azerbaijan, which declared its independence towards the end of 1991 and began to become an element of economic and political stability on the international platform, has made great efforts to develop an economic system that adapts to free market conditions along with the developments it has encountered during the first ten years. with the century agreement signed in 1994, foreign investments in Azerbaijan, especially in the field of energy, have become important. The social, and economic growth that took place in the country in the period after the Azerbaijani government declared independence had positive effects on the development of the country. The laws and administrative regulations enacted in a short time have also been reflected in the economic indicators. The government of Azerbaijan has achieved the opportunity to gain a historical opportunity both in terms of political independence and economic independence with the agreements it has made. Because agreements related to energy resources, which have an important share in the creation of structural transformation in Azerbaijan, were also realized during this period. The total amount of investment envisaged in the oil contracts is at the level of 60 billion dollars. In the

future, the revenues earned from oil sales have played a key role in solving some social economic and social problems. With the coming to power of Heydar Aliyev, the country's foreign trade volume has started to increase. between 1995 and 1999, the import rate Decelerated from 2000 to 2002, while Deceleration rate increased and great contributions were made to the national economy. During this period, Heydar Aliyev managed to attract the interest of foreign capitals to Azerbaijan. The share of foreign investment, which plays a key role in the economic recovery of the country, has increased. after 1996, high inflation rates started to follow low levels. The aim of this study is to evaluate the economic changes and advances experienced in Azerbaijan during the Heydar Aliyev period.

Keywords: Heydar Aliyev, Economy of Azerbaijan, Foreign Trade.

1. GİRİŞ

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Devleti tekrardan bağımsızlığını ilan etmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte serbest pazar ekonomisi yolunu seçerek eski sistemin dayatmış olduğu "Merkeziyetçi Planlama" modelini bırakmıştır. Piyasa ekonomisine geçmek adına pek çok yeni oluşuma imza atan Azerbaycan Devleti'nin iktisadi beklentilerinin yerine getirilmesinde Hazar Denizi'ndeki doğalgaz ve petrol kaynakları önemli bir rol üslenmiştir.

SSCB'den ayrılmayla birlikte bağımsızlığını elde eden Azerbaycan ilk başlarda iktisadi ve siyasi istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle istikrarsızlığın en önemli sebebi Ermenistan'la Azerbaycan Devleti arasında yaşanan Karabağ Savaşı olmuştur. Bu istikrarsızlık 1995 tarihine dek süre gelmiş ama ülkede faaliyete geçen iktisadi politikalar neticesinde ekonomideki istikrarsızlık sona ermiştir. Azerbaycan Devleti'nin istikrarlı bir yapıya dönüşmesinde, demokratikleşme sürecine dâhil olmasında, sosyo-iktisadi kalkınmasında ve dış ticarete girmesinde Haydar Aliyev' in uygulamaya koyduğu politikaların önemi yadsınamaz bir gerçektir.

Haydar Aliyev iktidara gelmesiyle beraber ülkenin dış ticaret oranları yükselmeye başlamış, 1995-1999 tarihlerinde ithalat hacmi 2000-2002 tarihlerindeyse ihracat hacmi artmış ve ülke ekonomisine çok önemli katkılar sunulmuştur.

Haydar Aliyev yabancı kaynaklı sermayeleri ülkeye çekmeyi başarmış, devletin ekonomik olarak ayağa kalkmasında anahtar bir görevi olan doğrudan yabancı yatırım miktarları artmıştır. 1996 tarihinden sonraysa yüksek enflasyon oranları düşük düzeylere inmesi sağlanmıştır.

2. HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ VE EKONOMİNİN AYAĞA KALKMASI

2.1 Yeni Ekonomik Sisteme Geçiş ve Ekonomi Politikasının Oluşumu

Bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Devleti Ermenistan ile yaşadığı sorunun ardından iktisadi iyileşme adına 1994–2003 tarihleri arasında Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın iktisadi ve politik gelişimiyle birlikte ilerlemesinde en etkin kişi olarak tarif edilmektedir. Dünya sahnesinde yerini alan genç bir devletin sosyal ve iktisadi olarak mevcut eski bünyesinden

tamamen farklı bir sistem meydana getirmek için pek çok gelişim çabaları sergilenmiştir (Çaylak ve Dikkaya, 2008:112).

Azerbaycan'ın Ermenistan'la yaşamış olduğu problem ülkenin ekonomisine özellikle GSYİH'sine yansıması sürecin ilk yılları olarak ifade edilen 1992 tarihinde GSYİH %22,6 değerinde iken, 1993 tarihinde %23,1 değerine ulaşarak artmış, 1994 tarihinde ise düşmeye başlamış ve %19,7 değerini 1995 tarihinde %11,8 değerine inmiştir. 1991 tarihi baz alınırsa 1995 tarihi geldiği zaman %57,9 küçülme olmuştur (Turan, 2009: 584-585).

1990'lı yılların başlarında, Azerbaycan Devleti ekonomik yapıyı kolaylaştırabilmek adına bir takım önlemler almış fakat bağımsız devletin bu cesur adımları etkili olamamış ve yakın zaman dilimi içerisinde olumlu neticeler elde edilememiştir. Meydana gelen durum, yeni iktisadi ilişkilere geçmek adına stratejik planların hazırlanması ve yürütülmesini gerekli kılmıştır. 1992 tarihi sonunda tarım üretimi % 47, endüstri üretimi % 63 ve nüfus 3,6 kat azalmıştır. Fon yetersizliğinden dolayı devlet bütçesi, 1991 tarihinde Ulusal Bankanın kredilerinden meydana gelmiştir. 1993 tarihinde bütçe açığı gayri safi yurtiçi hasıladan % 14,4 olmuştur.

Haydar Aliyev, halkın ısrarlı talebi ile birlikte, sosyal ilişkiler keskin bir şekilde ağırlaştığında, devlet idaresinin ana prensipleri çökmüş, toplumun zihnindeki çekişme ve etik değer mücadelesi ile siyasal iktidara tekrar yeniden dönmüştür. Haydar Aliyev, ülkenin sahip olduğu zengin doğal kaynakları ve elverişli coğrafi konumunun ekonomiyi ayağa kaldırma ve onu kalkınma yoluna getirmek için yeterli olmadığını düşünerek, doğal kaynakların, işgücü kaynaklarının tam ve etkin kullanımı, ekonominin tekrardan planlanması ve sosyo-ekonomik yönetimin iyileştirilmesi, ayrıca nüfusun hayat seviyesinin dünya standartlarına uyumlu bütünleşme temelinde yetiştirilmesi yönünde adımlar atmıştır. Atılan adımlar egemen Azerbaycan'ın iktisadi kalkınmasının temel yönü olarak dizayn edilmiştir. Bu kavramsal görevleri ifa etmenin ana aracı, ekonominin serbestleşmesi, devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi, iktisadi dengenin piyasa mekanizmalarının geliştirilmesi, KOBİ'lerin önemi ve her çeşit girişimcilik için elverişli şartlar olmuştur (Aras, 2003:2).

Azerbaycan Devleti'nin iktisadi gelişim kavramının esasını oluşturan "Yüzyıl Sözleşmesi" imzası ile uygulamaya geçirilen yeni petrol stratejisi, sisteme geçişin lokomotifini meydana getirmiştir. 1997 tarihinde petrol sanayisindeki azalış yüzde 0,3'e gerilemiş ve 1998 tarihinde imalat ilerleyen yıllarda istikrar kazanarak büyümeye başlamıştır. Yeni petrol stratejisi, ülkenin döviz rezervlerini 1994 tarihinde 10 milyon $'dan 2003 tarihinde 1.4 milyar $ seviyesine, Devlet Petrol Fonundaysa 800 milyon $ seviyesine ulaşmasını sağlamıştır. Azerbaycan Devleti'nin pek çok uluslararası iktisadi ve finansal kuruluşuna erişim, tarımın verimliliğinin arttırılması, KOBİ'lerin gelişimi, enflasyonun düşmesi ve Azerbaycan Devleti'nin uluslararası iktisadi ilişkilerde prestijinin iyileştirilmesini de kapsayacak şekilde ulusal ekonomiyi geliştirmek için karmaşık önlem ve uygulamalar sağlanmıştır (Ismailzade, 2006: 10).

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, "Yüzyıl Sözleşmesi" nin 5.yıldönümünün kutlandığı bir törende;

> "Ülkemizi iktisadi olarak gelişen bir ülke yapmak istiyoruz. Ülkemiz vatandaşları için müreffeh bir yaşam yaratmak istiyoruz. Bağımsız bir devlet olarak yaşamak istiyoruz. Bütün bu çalışmalar - sadece petrol alanında değil, Azerbaycan ekonomisinin ve yaşamının diğer tüm alanlarında, yaptığımız şeydir." (Mahmudov,2016: 267).

Azerbaycan ekonomisinde birinci dönem olarak ifade edilen bağımsızlık tarihleri iktisadi hali, ekonomide cereyan eden sebeplerle işsizlik ve bunun yarattığı yüksek enflasyon miktarları bu dönemde Azerbaycan hiperensflasyon sürecine sürüklemiştir. 1992-1994 tarihleri arasında Azerbaycan'da enflasyon 4 haneli rakamlara kadar yükselmiştir. Söz konusu süreçte en yüksek aldığı değer olarak % 1763,5 seviyesini görmüştür. Yaşanan yüksek enflasyon iktisadi göstergeler olumsuz etkilemiş ve iktisadi gerilemelere sebebiyet vermiştir.

1994 tarihi GSMH değerleri % 53, endüstride % 62, tarım % 44, tüketim % 75 ve vergi gelirlerindeyse % 45 azalış göstermiştir. Reel ücret düzeyi % 80 azalış gösterir iken halkın geçim sıkıntısına sebep olmuştur. Aynı dönemde mevcut uygulamalarda bulunan iktisadi politikaların yanlışlığından kaynaklı olarak bankacılık-finans sistemlerinde problemlerin yaşanmasına sebep olunmuştur (Aras, 2003:4).

1996 tarihinde ülkenin ekonomisinde istikrar elde edilmiş ve 1997 tarihi sosyo-ekonomik kalkınmada olumlu eğilimlerin olduğu bir dönem olmuştur. 1997 tarihinde nüfus maaşı % 50, emekli aylıkları, ödenek ve bütçe kurumlarındaki ücretlerde % 70 artış olmuştur. Aliyev'in yürüttüğü yeni programın temel etmenlerinden birisi olan Azerbaycan Devleti'nin Güney Kafkasya'daki iktisadi gelişmiş bir devlete dönüşmesi ve devletin globalleşme şartlarında global iktisadi sistemde değerli bir konuma kavuşmasını sağlamıştır. Azerbaycan Devleti'nin ülke bağımsızlığının ilk iki yılı içerisinde bütün dış politika eylemlerinde durgunluğa neden olan dış izolasyonda var olmuştur. Aliyev'in iktidara gelmesi ile beraber, Azerbaycan Devleti'nin uluslararası politika stratejisi radikal bir değişime uğramıştır. Aliyev'in uluslararası politikası, komşu ülkeler ile olan ilişkilerin ve bütün ülkeler ile olan dış ilişkilerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesini kapsamıştır. Ayrıca, Azerbaycan Devleti'nin bölgesel politikaya, askeri-politik ve iktisadi yapılara katılımına da büyük bir ehemmiyet gösterilmiştir.

Aliyev'in İngiltere, Türkiye Cumhuriyeti, Fransa, ABD, Rusya, İran, Almanya, Çin, Japonya ve diğer ülkelere yönelik resmi ziyaretleri Azerbaycan'ın uluslararası iktisadi ilişkilerinin genişletilmesinde önemli olmuştur. Bu ziyaretler esnasında devlet ve hükümet başkanlarıyla ve iş çevreleri temsilcileri ile toplantılar gerçekleştirilmiştir. Ülkede yatırım olanakları ile ilgili bilgiler verilmesi ve ülkenin ekonomisinin geleceğe dair gelişmesi için yabancı yatırımların çekilmesine önem verilmesinin etkisi büyük olmuştur.

İktisadi reformların yürütülmesinde uluslararası kuruluşlar ile işbirliği içine girilmesine önem verilmiş ve bu kapsamda belli bir takım adımlar atılmıştır. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Asya Bankası, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Avrupa Birliği, İslam Konferansı Örgütü ile yakın iş-ortaklık ilişkileri oluşturulmuştur. Mesela, İslam Konferansı Örgütü sosyo-ekonomik projeler için ön çalışma hazırlamak için Azerbaycan'a 1.424 milyon dolar vermiştir. Buna ilaveten, İKÖ 500.000 yeni iş ve mülteciler ve ülke

içerisinde yerinden olmuş kimseler adına yeni işlerin inşası için 1.000.000 dolar sfon vermiştir (Gurbanov, 2011: 96).

2.2 Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Petrol Politikası

SSCB'nin çökmesi sonucunda bağımsızlığın kazanılması kolay gibi görünse de yeni bir düzen ve iktisadi sisteminin oluşturulması ilk başlarda bir takım zorlukları meydana getirmiştir. Azerbaycan ekonomisi yüksek miktarda petrol ve petrole dayalı diğer yan sektörlerde büyüyen bir ekonomi olmaktadır. Petrol, ekonominin lokomotifi olmanın yanı sıra, ülkenin dış ilişkilerine de yön veren önemli bir unsurdur.

1992'nin ilk yarısında başlayan ve Popüler Musavat hizipinin gelmesiyle oluşan güç mücadelesi, yabancı şirketler ile sözleşmenin imzalanmasını geciktirmiştir. APC-Müsavat hükümeti, ekonomik planında petrole odaklanmıştır. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) Eylül 1992 tarihinde kurulmuş ve yabancı şirketler ile görüşmelere devam etmiştir. 1992'nin sonunda, Azerbaycan'ın Hazar Denizi - Azeri, Şah Deniz, Çırağ ve Güneşli bölgesinde bulunan dört büyük alanda ortak keşif ve diğer faaliyetler üzerine beş niyet imzalanmıştır. Amoko, Penzoyl ve BP'nin yanı sıra, Türk TPAO şirketi projeye katılmıştır. Rusya'nın LUKoil Şirketi ve İranlı şirketler bu projeye katılmayı kabul etmemişlerdir. Bu durum kritik bir siyasi bakışa sahip olan komşu Azerbaycan, Rusya ve İran üzerindeki baskının artmasına neden olmuştur. Ermenistan'ın Mayıs 1992 tarihinde Rusya'nın elindeki "devleti" saldırganlığını genişlemiş ve Azerbaycan'ın Şuşa ve Laçın bölgelerini askeri ordunun stratejik önemi ve Rus ordusunun doğrudan askeri yardımıyla Nisan 1993 tarihinde Kalbacar bölgelerini işgal etmiştir.

Zor bir ekonomik durum ile uğraşan Azerbaycan hükümeti, yabancı şirketler ile sözleşme imzalamaya çalışmıştır. Fakat Haziran 1993 tarihinde imzalanacak anlaşmanın koşulları Azerbaycan Devleti'nin çıkarlarını tamamıyla karşılamaktan uzak kalmıştır. Sözleşme şartlarında, tarlalardan elde edilecek gelirlerin % 70'inden fazlası petrol rezervlerine sahip olan Azerbaycan'a kalması planlanmıştır. Bunun ile beraber, projenin maddi göstergelere ilişkin izdüşümünün etkinliği, uzun vadeli ve uzun vadeli sözleşmelerin gerçek doğasını yansıtmamıştır. Böylece, 25-30 yıl içerisinde enflasyon oranı, gelir dağılım oranı ve diğer unsurlar çok önemli olmuştur. Bu açıdan, sözleşmeden kazanılan gelir para değil, petrolün hacmi ve kazançların en kısa sürede başlaması ülkenin çıkarlarına karşılık gelmiştir. Taslak anlaşmada, Azerbaycan'ın petrol gelirleri % 62,7 olarak gerçekleşmiş ve yabancı kuruluşlar gelirlerin büyük bir kısmını önceki yıllarda almak durumunda kalmıştır. Bu durum Azerbaycan için uygun olmamıştır. 1993 tarihinin Mayıs ayında SOCAR ve yabancı kuruluşlar Azeri, Güneşli ve Çırak alanlarındaki ortak faaliyetler ile alakalı bir bildiri imzalayarak 4 Haziran'da SOCAR Yönetim Kurulu Ortak Deklarasyonunu onaylanmıştır (Aras, 2003:7).

Aliyev'in petrol kuruluşlarıyla yaptığı "Yüzyılın anlaşması" 1994 tarihinde Azerbaycan ekonomisi için öncelik verilmiş ve ülke ekonomisine önemli katkılar sunacağı varsayılmıştır. Bu anlaşma ülkede 1994 tarihinde GSYIH 4 milyar $ olurken ilerleyen senelerde anlaşmanın meyveleri alınmış ve GSYIH sonraki 7 yıl içerisinde 3 milyar $'lık petrol yatırımı elde edilmiştir. SSCB'den Cumhuriyetini oluşturan Azerbaycan en büyük doğal kaynağa sahip

olmasının yanı sıra kullandığı eski yöntemler ile diğer ülkelerin gerisinde yer almıştır. Azerbaycan 140 ülke arasında Doğrudan Yabancı Yatırımcı çeken ülkeler arasında 1994-1996 tarihlerinde 3. Sırada bulurken 1998-2000 tarihleri arasında 8. Sıraya gerilemiştir. (Bayulgen, 2010: 34-35).

Azerbaycan ekonomisi için önem arz eden petrol kaynakları ortak işletmeleri için ülke içinde 20'den fazla anlaşma imza edilmiştir. 34 büyük petrol kuruluşunun olduğu anlaşmalar 15 farklı ülkeyle imzalanmıştır. Ülkede bulunan tahminin rezervler 2-3 milyar ton olurken işlenmesi adına yaklaşık 50 milyar dolara gereksinim duyulduğu düşünülmektedir (Seferov, 2005: 294).

ABD, Rusya, Büyük Britanya, Türkiye, Norveç ve Suudi Arabistan ülkelerinden büyük petrol kuruluşlarıyla 30 yıllık sözleşmeler imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmayla 511 milyon ton petrol çıkarılması ve petrolden kazanılan karın % 80'nin Azerbaycan devletine % 20'sininse yabancı kuruluşlara verilmesi uygun görülmüştür. Projenin faaliyete geçmesi 7,5 milyar dolar yatırımla gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. Yapılan petrol üretiminden Azerbaycan devleti 34 Milyar dolar kazanç elde edeceği ifade edilmiştir (Alışanova, 2006: 107).

4 Haziran 1996 tarihinde SOCAR ve Türkiye, İngiltere, Fransa, Norveç, İran ve Rusya'nın petrol kuruluşları, Şah Deniz alanının 30 yıl süresince ortak gelişimiyle 14 Aralık tarihinde "Dan yıldızı" ve "Ashrafi" hakkında bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Suudi Arabistan'daki ABD, Amoko, Yunokal, Japonya'nın Itochu ve Delta şirketleriyle ortaklaşa petrol alanlarının geliştirilmesi konusunda anlaşmalar imzalanmıştır.

Azeri, Çırak ve Güneşli yataklarından Kuzey ve Batı petrol boru hatları üzerinden Karadeniz limanlarına ilk petrol taşımacılığı sözleşmeleri imza edilmiştir. Azerbaycan Devletine'ne ait olan Bakü-Novorossiysk (Kuzey) boru hattının 1996 tarihi sonuna kadar hazır olması ve 25 Ekim 1997'de eyleme geçmesi Bakü-Supsa ("Batı") boru hattının inşaatı 1998 tarihi sonunda tamamlanmıştır. 17 Nisan 1999 tarihinde bu boru hattı ve Supsa terminali faaliyete geçmiştir (Turan, 2009: 586).

1 Ağustos 2002 yılında, şirket bu boru hattını inşa etmek ve yönetmek için kurulmuştur. BTC 18 Eylül'de kurulmuştur. Etkinliğe katılmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Shevardnadze ve ABD Enerji Bakanı Spencer Abraham Bakü'ye gelmiştir (Mahmudov, 2016: 305).

2.3 Haydar Aliyev 'in Azerbaycan'da Yatırım Politikaları

Ülke içinde bağımsızlığın ilanıyla beraber geçiş ekonomileri olarak söylenebilecek bir ekonomi olan Azerbaycan ekonomisi geçişi başarılı olarak tamamlayan ekonomilerden biri olmuştur. Ülkenin kendi yatırım imkânlarının ve ülke içine girebilecek yabancı yatırımlar için Azerbaycan öncelik ile ülke içindeki düzen sağlaması gerektiğini bilerek işlem yapmıştır. Yatırımlar için gerekli düzenlemeleri kısaca;

• Siyaset zemininde var olan yapının demokratik olarak planlanması,

• Tekelci yapının ülke çapında rekabetçi ortamın meydana gelmesinin sağlanması,

• Ekonomi düzeninde serbest fiyat düzenlenmesi

• Meydana gelebilecek dengesizliğin ortadan kaldırılmasıyla düzenin oluşması için mali disiplinin kurulması,

• Ülkede meydana gelebilecek enflasyon ve deflasyon ortamlarının oluşmasını engellemek

• Müdahale yerine serbest pazar şartlarının kurulması,

• Yatırımlar için gerekli finansmanın yanı sıra yatırım gereksinimlerinin kısa zamanda ve sorunsuz ulaşımın kolaylaştırılması,

• Ülkede siyasi ve sosyal düzenin kurulması,

• Ülkelerarası gerekli anlaşmalar ve diplomatik iletişimle yatırımın kolay ve düşük maliyetler ile ülkelerarası pazarlanmasının gerçekleştirilmesi üzerine çalışmaları Azerbaycan devleti benimsemiş ve ülkede düzenin ağlanması adına bir ortam oluşturulmuştur (Turan, 2009: 581-582).

Ülke yatırımları sadece doğal kaynaklar ile kısıtlı kalmayıp tarımda da önem arz eden Azerbaycan topraklarının değerlendirilmesi adına toprak reformu yapılarak ülke topraklarında özelleştirme yoluna gidilmiştir. Bununla beraber var olan özelleştirmelerin akabinde gerekli yatırımların gelişmesi ve kalkınması için belli süreli vergi muafiyeti verilmiştir. Toprak işlenmesi adına var olan yakıt ve tamamlayıcı mamullerde indirimler sağlanmıştır. Gerekli yatırım oranları sağlanmasına yol açan teşvikler neticesi ülke tarım gelirlerinde % 7 artış sağlanmıştır (Aras, 2003: 5).

Yapılan yatırımların artmasıyla küçük işletmelerinde yer alabilmesi için reformlar yapılmıştır. Aliyev'in "Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma Üzere Devlet Programı" 2001 Mart ayında imzalanmış ayrıca ülke yatırımları için 10 milyar $ sermaye ayırmıştır. 2002 tarihlerinde iş adamlarıyla görüşmeleri sonucunda gerekli gümrük, vergi düzenlemeleri yapmıştır (Aras, vd., 2010).

SONUÇLAR

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Azerbaycan, anlaşmalarla hem siyasal bağımsızlık, hem de iktisadi gelişme için önemli bir fırsat elde etmiştir. Bu süreçte Azerbaycan yapısal reformların yürütülmesinde en önemli öge olan enerji kaynaklarıyla alakalı önemli anlaşmaların imzalanması ülke ekonomisi için ayrı bir önem teşkil etmiştir. Petrol sözleşmeleriyle ülke içinde yapılan yatırım yaklaşık 60 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Ülkede oluşturulan olumlu iktisadi ortamın gelişmesi için en uygun bir yasal düzenlemeler çerçevenin potansiyel yatırımcıların yükselmesini sağlamıştır. Ülkede kanunlarının düzenlenmesi ve düzenli olarak uygulanması ülkenin petrol ve petrol dışı sektörde yatırımların artmasıyla neticelenmiştir. Yatırımda cereyan eden artışlar, büyüme oranlarının yüksekliği, küresel kriz etkisiyle darbeye uğramıştır. Petrol fiyatlarına yaşanan düşüş ekonominin daralmasına sebebiyet vermiştir.

Direkt yabancı yatırımı çekebilmek adına ülkede genel olarak sadece petrol mamulleri önde olmuştur. Ülke içinde yapılacak hukuki düzenlemeler, arazilerin sağlanması, altyapı

hizmetleri gibi düzenlemelere daha çok önem verilmesi direkt yabancı yatırımların sadece petrol mamullerinde değil aynı zamanda diğer sektörlerde de canlanmaya katkı sunmuştur.

Doğal kaynak ve özellikle petrol konusunda zengin olan Azerbaycan Cumhuriyetinin uluslararası piyasada petrolü ihraç edebilmesi için gerekli anlaşmaları yapması ve uluslararası ilişkilerini iyi tutması gerekli olmuştur. Çeşitli ülkeler ile anlaşmalar yaparak ihraç pazarını genişleten Azerbaycan devleti, uluslararası anlaşmalarda da bulunmakta çekinmemiştir.

Azerbaycan ekonomisinde en önemli sektör olan petrolden sonra ikinci sektör olarak bilinen tarım sektörü ülkenin öncelikli geçim kaynağını meydana getirmektedir. Tarımsal hâsıla 1995 tarihine kadar verimli olamamışsa da devletin 1996 tarihi reformlara ağırlık vermesi ile tarımda hâsıla artışı olmuş olsa da takip edem dönemde bu gelişim süreklilik kazanmamıştır.

Bankacılık sektörlerini gelişimi hem ekonomi gelişimini hem de yatırımcıyı finanse etmesi adına ülke içerisinde gelişimi istenen sektörlerden birisi olmuştur. Ülke içinde düzenleyici ve denetleyici önlemlerle ihtimal dâhilindeki krizlere karşı gelebilecek güçlü altyapıya sahip bankalar meydana getirilmek istenmiştir. Bankalarda bütçe dengesine özen gösterilmiştir. Sigorta, hisse senedi piyasası, leasing ve faktöring şirketlerine daha çok önem verilmiştir.

Ülke genelinde kazanılan petrol gelirlerinin maliye politikaları biçiminde ülke genelinde yapılan politikaların ekonomik dayanağını önemli bir bölümünü meydana getirmektedir. 1993-2003 tarihleri arasında yapılan harcamalarda eğitim ve sağlık alanında gelişmelerin yanı sıra vergi oranlarında yapılan iyileştirmeler iş dünyası için önemli olmuştur. Kazanılan bütçe fazlalıklarının değerlendirilmesi konusunda ve gerekli altyapı yatırımların yapılması konusunda eksik kalınmış olsa da zamanla alt yapı yatırımlarını artacağı beklenmektedir.

KAYNAKLAR

1. Alışanova, M. (2006), "Heydər Əliyev-İqtisadi Müstəqilliyin Banisidir".,Bakı: Çinar Çap.

2. Aras, O. N. (2003), "Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci", Akademik Araştırmalar Dergisi, 1-14.

3. Aras, O. N. Süleynanov V, E. ve Zeynalov, A. (2010), "Azerbaycanın Enerji Kaynakları Gelirlerinin Ülke Ekonomisine Etkisi", Azerbaycanın Hazar Ekonomisi Ve Stratejisi, 122-165.

4. Bayulgen, O. (2010), "Foreign Investment and Political Regimes: The Oil Sector in Azerbaijan Russia, And Norway", Cambridge, UK: Cambridge University Press.

5. Çaylak, A. ve Dikkaya, M. (2008), "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar", Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 111-133.

6. Gurbanov, S. (2011), "Azeybaycan'da Enerji Kaynakları ve Hollanda Hastalığı: Makroekonomik Etkileri ve Amprik Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

7. Ismailzade, F. (2006), “Russia’s Energy Interests in Azerbaijan: A Comperative Study of The 1990s and The 2000s”, Russian Foreing Energy Policy, Series Ed. K. Rosner. London, UK: Global Marketing Briefings.

8. Mahmudov, Y. (2016), “Azərbaycan Respublikasının Tarixi (1991-2016)”, Bakı: Azərbaycan Tarixçilər İctimai Birliyi.

9. Seferov, R. (2005), “Azerbaycan’da Petrol Üretiminin Tarihsel Süreç İçerisindeki”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 285-297.

10. Turan, E. (2009), “Geçiş Ekonomilerinde Yerelleşme Reformları: Azerbaycan Örneği”, Journal of Azerbaijani Studies, 579-592.

LİDERLİĞİN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ BAĞLAMINDA HAYDAR ALİYEV

HAYDAR ALIYEV IN THE CONTEXT OF PERSONAL TRAITS OF LEADERSHIP

Sezai ÖZTOP

Doç. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0003-2656-2776

ÖZET

Liderler, genellikle zor zamanlarda elde ettiği başarılarla tanınan kişiler olmalarının yanı sıra bazı ortak kişisel özelliklere de sahiptir. Lider özelliklerinin sınıflandırılmasında kullanılan Davranışsal yaklaşıma göre liderin ortaya koyduğu etkinliğin derecesi; görev odaklılığı, ilişki odaklılığı ve değişim şeklinde üç boyuta dayandırılırken Durumsallık yaklaşımına göre lider davranışının, koşullara göre değişiklik gösterdiği belirtilmektedir. Ancak hem davranışsal hem de durumsallık yaklaşımında, liderin sergilediği davranış türleri; karizmatik, işlevsel, dönüştürücü ve vizyoner lider olarak sınıflandırılmaktadır. Durumsallık yaklaşımında liderlik becerisinin, kişinin kendi davranışlarını koşullara göre uyumlaştırma becerisiyle de alakalı olduğu ifade edilmektedir. Liderler sadece kendi davranışlarını değil motivasyon yoluyla diğer kişilerin davranışlarını da etkileyebilme becerisine sahiptirler.

Örgütsel ölçekte zorlu süreçlerin aşılması ve hedeflenen sonuçlara ulaşılması örgütsel liderleri ortaya çıkarırken, ulusal ölçekteki zorlukların aşılması, milli egemenlik ve bağımsızlığın elde edilmesi gibi ulusun kaderini etkileyen başarılar ulusal liderin belirleyici unsuru olmaktadır. Evrensel lider ise sadece kendi ulusu tarafından değil diğer milletler tarafından da örnek alınan, küresel meselelere çözüm üreten, vizyoner söylem ve eylemlere sahip liderlerin temel özellikleridir.

Haydar Aliyev'in Azerbaycan ulusunun kaderini etkileyen kişisel özellikleri ve davranışları onun ulusal lider olarak Azerbaycan ulusunun gönlünde taht kurmasını sağlamıştır. 20. Yüzyılın sonunda Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle Dünya düzeni yeniden şekillenirken Azerbaycan önemli bir tarihi dönüşüm süreci yaşamıştır. Haydar Aliyev'in Devlet Başkanı olduğu 1993 yılına kadar Azerbaycan birçok cephede yenilgi içindeydi. Ekonomi ve uluslararası ilişkiler kötü durumdaydı ve ülkede iç karışıklık hakimdi. Bu karışıklık ortamında Haydar Aliyev süreci dikkatle değerlendirmek ve doğru stratejiler yoluyla Azerbaycan'ı adım adım istikrara kavuşturmuştur. Bölgedeki güçlü devletler ile dengeli bir dış politika uygulamış ve Batı ülkeleriyle ilişkileri geliştirmiştir. 1998'de yeniden devlet başkanı seçilmesinden 2003 yılında vefatına kadar Azerbaycan'ın dinamik ve refah dolu bir ülke olması için çaba göstermiştir. Aliyev'in vefatından yirmi yıl sonra Azerbaycan'ın bugünkü geldiği durumda ve Azerbaycan halkının daha parlak bir geleceğe yönelik inancında Aliyev'in dönüştürücü ve vizyoner liderlik becerilerinin önemli etkisi vardır.

Bu çalışma, 1993 yılından 2003 yılına kadar Azerbaycan'da gerçekleşen dönüşüm ve Aliyev'in bu süreçte uygulamaya koyduğu stratejiler incelenmekte ve onun kişisel özelliklerinin oynadığı rol ortaya çıkarılmaktadır. Literatür incelemesi yoluyla gerçekleştirilen bu çalışma vasıtasıyla, Azerbaycan ulusunun lideri Haydar Aliyev'in Azerbaycan'ın on yıllık dönüşüm sürecinde uygulamaya koyduğu stratejiler üzerinden kişisel özellikleri ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liderliğin Kişisel Özellikleri, Haydar Aliyev

ABSTRACT

Leaders actually have some common personal traits in addition to being known for their achievements during difficult times. Behavioral and Contingency approaches are put forward in the classification of personal traits of leadership. While the degree of effectiveness of a leader is based on three dimensions as task-orientation, relationship-orientation and change with respect to the Behavioral approach, it is claimed in the Contingency approach that leader's behavior varies according to the environmental conditions. However, both the Behavioral and the Contingency approaches classify the behavioral styles exhibited by leaders as charismatic, transactional, transformative and visionary leader. In terms of the Contingency approach, leadership skills are also seen as related to the ability to adapt one's own behavior according to circumstances. In addition, leaders have the ability to change not only their own behavior, but also the behavior of others through the increase of their motivation.

While organizational leaders are emerged in the process of overcoming difficult processes and achieving targets on organizational scale, national leaders are emerged by means of their success affecting the fate of a nation such as overcoming difficulties at the national scale and achieving national sovereignty and independence. A universal leader who produces solutions to global issues and who has visionary discourses and actions is regarded as an example not only by their nation but also other nations.

Heydar Aliyev's personal traits and behavior, which influenced the fate of the Azerbaijani nation, enabled him to be regarded as a national leader by the Azerbaijani nation. At the end of the 20th century when the world order was being reshaped after the collapse of the Soviet Union, Azerbaijan underwent an important historical transformation process. Until 1993 when Heydar Aliyev became President, Azerbaijan was defeated on many fronts. The economy and international relations were in bad shape, and internal turmoil prevailed in the country. In this atmosphere of turmoil, Heydar Aliyev stabilized Azerbaijan step by step with the right strategies through careful evaluation of the process. He implemented a balanced foreign policy with the powerful states in the region and improved international relations with the West. From his re-election as president in 1998 until his death in 2003, he strived to make Azerbaijan a dynamic and prosperous country. Today, twenty years after Aliyev's death, Aliyev's transformative and visionary leadership skills have had a significant impact on Azerbaijan's current situation and the Azerbaijani people's belief toward a brighter future.

This study examines the transformation that took place in Azerbaijan from 1993 to 2003 and the strategies that Aliyev put into practice in this process and reveals the role played by his personal traits. Through this study, which is carried out through literature review, the personal traits of Heydar Aliyev, the national leader of the Azerbaijan, are put forward through his strategies put into practice during the ten-year transformation period.

Keywords: Personal Traits of Leadership, Haydar Aliyev

1. GİRİŞ

İnsanların olaylar karşısındaki duyguları, fikirleri ve hareketleri farklılık gösterir. Bu farklılık, her bir bireyin farklı kişilik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Kişiliğin oluşumu üzerindeki araştırmalar sonucunda kişiliğin hem kalıtsal hem de çevresel faktörlerin etkisiyle oluştuğu ifade edilmektedir (Güney, 2015: 57; Robbins & Judge, 2015: 135). Kalıtsal özellikler dışında, farklı kişilik özelliklerini oluşturan en önemli çevresel unsurlar; alınan eğitim, duygusal hayat, organik bileşim ve çevre koşulları olarak sayılabilir (Eren, 2012: 83). Ayrıca, insanları harekete geçiren güdüler çeşitlilik ve şiddet bakımından farklılık göstermektedir. Aynı amaçlara sahip olan kişiler dahi kendilerini amaçlarına ulaştıracak yolların seçiminde farklı tercihlerde bulunabilmektedir (Eren, 2012: 91).

Çağdaş Yönetim Yaklaşımların temel kavramlarından birisi de liderlik kavramıdır. Liderlik, küreselleşen dünyada başarı için en önemli değişken olarak görülmeye başlamıştır. Makama dayanan formel otoriteyi kullanan yönetici yerine lider kavramı ön plana çıkmıştır (Koçel, 2014: 667). Zira çeşitli amaç ve hedefleri olan insan gruplarının ortak bir amaç çerçevesinde bir araya getirilmesi ve harekete geçirilmesi her insanda kolay bulunmayan ayrı bir beceri ve ikna kabiliyeti gerektirmektedir.

1990'lı yıllarda dünyada görülen ekonomik ve politik değişim içerisinde en önemlisi Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Gorbaçev'in açıklık ve yeniden yapılanma politikalarıyla başlayan yeni dönem, bütün dünyada ideolojilerin değişmesine, duvarların yıkılmasına, demokratikleşme ve etnik milliyetçilik hareketlerinin yoğunlaşmasına, iktisadi üretim biçimlerinin ve mülkiyet anlayışlarının, piyasa mekanizması kurallarına doğru kaymasına yol açmıştır. Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte beş Türk Cumhuriyeti bağımsızlığına kavuşmuştur. Geçmişte SSCB içinde yer alan bu ülkeler Sovyet rejiminin çöküşü sırasında önce egemenliklerini sonra da bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bağımsızlığın ardından bir yandan merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş, diğer yandan da hukukun üstünlüğü ve demokratik ilkelere dayalı yeni bir devlet kurma süreci başlamıştır. Azerbaycan, jeostratejik açıdan Orta Asya ve Kuzey Kafkasya'ya giriş kapısı olması, Orta Asya devletleri için Avrupa'ya geçiş noktası olması ve büyük miktarda petrol ve gaz rezervlerine ve dolayısıyla ciddi ekonomik potansiyele sahip olması nedeniyle önem kazanmıştır (Hasanoğlu, 2018: 145, 146).

Sovyetler Birliği'nin dağılması ülkelerin bağımsızlıklarını kazanması açısından önemli bir fırsat doğurmakla birlikte onların ekonomik ve siyasal açıdan zorlu bir reform sürecine girmelerine yol açmıştır. Yeni bir anayasal düzen kurarak merkezi ve yerel yönetim sistemlerini teşkil etme çabasına giren ülkelerde komünist rejimin etkilerini silmek elbette kolay bir süreç değildi (Eroğlu, 2022: 471). Eski Sovyet cumhuriyetlerinde siyasi istikrar ve demokrasinin nasıl sağlanacağı en önemli sorundu (Abdullayev, 2001: 109).

Azerbaycan'da 1993 – 2003 yılları arasında devlet başkanlığı yapan Haydar Aliyev'in, göreve geldiği dönem sadece Azerbaycan'ı için değil, eski Sovyet ülkelerini ve hatta tüm dünyayı içine

alan dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Azerbaycan'ın bu zorlu dönemden başarıyla çıkması ve bugün ulaşmış olduğu durumda Haydar Aliyev'in önemli etkisi vardır.

Bu çalışmada, öncelikle lider kavramı e liderlerin özelliklerine yer verilmekte, ardından 1993 yılından 2003 yılına kadar olan dönemde Azerbaycan'da Haydar Aliyev liderliğinde gerçekleşen dönüşümler incelenmektedir. Literatür incelemesi yoluyla gerçekleştirilen bu çalışmayla, Azerbaycan'ın lideri Haydar Aliyev'in Azerbaycan'daki on yıllık dönüşüm sürecinde gerçekleştirdikleri üzerinden kişisel özelliklerinin tespitine çalışılmaktadır.

2. LİDERLİK KAVRAMI VE LİDERLERİN ÖZELLİKLERİ

Literatürde liderlik ve lidere ilişkin çeşitli tanımlamalar olmakla birlikte çoğu birbirine yakın unsurları içermektedir. Eren'e göre (2012: 435) liderlik, insanları belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirebilme yetenek ve bilgilerinin toplamıdır. Efil'e göre (2013: 24) liderlik, belirli şartlar altında kişisel veya grup amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir kişinin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi sürecidir. Güney'e göre (2015: 7) ise liderlik, bireyler arası etkileşimi sağlamak için kişinin kendinde mevcut olan gücü kullanma sürecidir. Lider, mensup olduğu grubun gayesini tayin eden ve bu gayenin tahakkukunu temin hususunda gruba en etkin şekilde yön verebilen kimsedir (Miller, 1966: 115).

Yukarıdaki tanımlar ışığında liderliğin, kişinin kendi davranışlarından çok içinde yer aldığı grubun davranışlarını etkileyebilmesi ve onları ortak amaç doğrultusunda sürükleyebilme gücüyle ilgili olduğu görülmektedir. Lider, sahip olduğu bilgi ve deneyimleri doğrultusunda belirlediği vizyonu, içinde yer aldığı grupla adım adım paylaşmalı, onları ikna etmeli ve ortak vizyon haline getirmelidir. Liderin kişisel özelliklerinin vizyona erişmekteki etkisi, içinde yer aldığı toplumun ona duyduğu güven olmaksızın yetersiz kalacaktır. Böyle bir durumda liderin çabasının sonuçları, kitlesel değil bireysel olacaktır.

Liderin amaçlara ulaşma çabası içinde dikkate alması gereken unsurlar arasında çevre koşulları önemli bir yer tutmaktadır. Örgütsel ve genel çevre olarak ikiye ayrılan bu koşullar arasında genel çevre koşulları; ekonomik, sosyal, teknolojik, siyasal ve hukuksal durum sayılmaktadır. Farklı çevre koşulları farklı tip lider ihtiyacını ön plana çıkarabilmektedir. Ekonomik çöküntü ve bunalım dönemlerinde otokratik bir önderlik biçimi ön plana çıkarken, ekonomik gelişmelerin hızlandığı teknolojik ve sosyo-demokratik değişimleri arttığı siyasal ve hukuksal bakımdan istikrarın hüküm sürdüğü devirlerde liderlik biçimi daha çok katılımcı ve demokratik lidere ihtiyaç duyulmaktadır (Eren, 2012: 447, 448).

Lider özelliklerinin sınıflandırılmasında kullanılan Davranışsal yaklaşıma göre liderin ortaya koyduğu etkinliğin derecesi; görev odaklılığı, ilişki odaklılığı ve değişim şeklinde üç boyuta dayandırılırken Durumsallık yaklaşımına göre lider davranışının, koşullara göre değişiklik gösterdiği belirtilmektedir. Ancak hem davranışsal hem de durumsallık yaklaşımında, liderin sergilediği davranış türleri; karizmatik, işlevsel, dönüştürücü ve vizyoner lider olarak sınıflandırılmaktadır. Durumsallık yaklaşımında liderlik becerisinin, kişinin kendi

davranışlarını koşullara göre uyumlaştırma becerisiyle de alakalı olduğu ifade edilmektedir. Liderler sadece kendi davranışlarını değil motivasyon yoluyla diğer kişilerin davranışlarını da etkileyebilme becerisine sahiptirler (Kornor & Nordvik, 2004: 49).

Örgütsel ölçekte zorlu süreçlerin aşılması ve hedeflenen sonuçlara ulaşılması örgütsel liderleri ortaya çıkarırken, ulusal ölçekteki zorlukların aşılması, milli egemenlik ve bağımsızlığın elde edilmesi gibi ulusun kaderini etkileyen başarılar ulusal liderin belirleyici unsuru olmaktadır. Evrensel lider ise sadece kendi ulusu tarafından değil diğer milletler tarafından da örnek alınan, küresel meselelere çözüm üreten, vizyoner söylem ve eylemlere sahip liderlerin temel özellikleridir.

Liderlerin sahip olduğu özelliklere yönelik ilk geliştirilen yaklaşım özellikler teorisidir (Traits Approach). Bu teoriye göre liderin sahip olduğu özellikler liderlik sürecinin etkinliğini belirleyen en önemli faktör olarak kabul edilmektedir (Tannenbaum, Weschler & Massarik, 1961: 103). 1900'lü yılların başlarında, insanları lider yapan özelliklerin tespitine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda Abraham Lincoln, Napolyon Bonapart, Indira Gandhi, Martin Luther King, Mustafa Kemal Atatürk gibi bazı liderlerin sahip oldukları karakteristikleri tanımlamaya yönelik araştırmalar yapılmıştır (Northouse, 2016; Zeytinoğlu, 2017: 184). Liderlerin kişilik özelliklerini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmalarda, 171'e kadar ulaşan çeşitli kişilik özellikleri belirlenmiş (Allport & Odbert, 1936: 211; Stogdill, 1974) olmasına rağmen, bu araştırmalarda yer alan en yaygın özellikler "Büyük Beş Kişilik Modeli" ile ortaya konulmuştur. Bu özellikler; duygusal kararlılık, dışa dönüklük (extraversion), deneyime açıklık (openness to experience), uyumluluk (agreeableness) ve sorumluluk (conscientiousness) olarak sıralanmaktadır (Robbins & Judge, 2015: 138; Taştan, 2019: 33). Bazı çalışmalar, bu beş özellik arasına duygusal zeka ve güveni de eklemektedir (Robbins & Judge, 2015: 377, 378). Bu çalışmalarda öne çıkan diğer özellikler: yönlendirme, öncü olma isteği, ahlaklılık ve doğruluk, özgüven, zeka, işle ilgili bilgi ve dışa dönüklük olarak sayılmaktadır (Robbins, Decenzo ve Coulter 2013: 301).

Liderlerin ortaya çıktığı koşullar iki şekilde olabilmektedir. Birincisi; liderin, yönetim tarafından tayin edilmesidir. İkincisi ise liderin uygun şartlar karşısında kendiliğinden ortaya çıkması ve grup tarafından benimsenerek harekete geçmesidir (Güney, 2015: 343). İkincisine Mustafa Kemal Atatürk, birincisine ise Haydar Aliyev örnek gösterilebilir. Aşağıda, Haydar Aliyev'in liderliğinde Azerbaycan'da gerçekleşen önemli dönüşümler sıralanmaktadır.

3. HAYDAR ALİYEV'İN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE (1993-2003) AZERBAYCAN'DAKİ DÖNÜŞÜM

18 Ekim 1991'de bağımsızlığını yeniden kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığın ilk günlerinden itibaren demokratikleşme yolunda önemli adımlar atmıştır (Rehimli, 2012: 499). Azerbaycan bağımsızlık sonrasında demokratik, hukuki, laik ve üniter devlet olarak biçimlenmiş, devlet yönetim sisteminde önemli değişikliklerin yapılmasına başlanılmış, etkili ve verimli çalışan yönetim sisteminin kurulması, geliştirilmesi yolunda çabalara girişilmiştir.

Devletin sosyal, siyasi, hukuki, ekonomi ve ideoloji fonksiyonlarının değişmesi ve gelişmesi gözlenmiştir. Bu kapsamda, eski rejimden kalan birçok kurumlar tasfiye edilmiş, modern yönetim sistemine ayak uyduracak yeni kurum ve kuruluşlar yaratılmış, yönetim sisteminin etkinliğini arttırmak için birçok yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi ise Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeni anayasasının kabulü olmuştur (Rehimli, 2012: 494).

Azerbaycan demokrasisi Sovyetlerin dağılmasını takip eden 1992 yılından itibaren oldukça karmaşık ve zorlu bir süreç yaşamıştır. 1992 Haziran ayında, Azerbaycan'da yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde % 59 oy alan Ebulfez Elçibey cumhurbaşkanı olmuş ve 1993 Haziran ayına kadar ülkeyi yönetmiştir. Bu dönemde Azerbaycan diğer eski SSCB cumhuriyetlerinde olduğu gibi bunalımlarla dolu zor bir siyasi dönem geçirmiştir. Reform çabaları, ülkenin savaş durumunda olması nedeniyle hedefine ulaşamamıştır. Bu kaos ortamında Rusya güdümündeki Suret Hüseyinov, çok az sayıda bir askeri güç ile isyan çıkarmış ve başlatılan darbe sonucunda Elçibey görevinden ayrılmıştır. Ülkenin önde gelen siyasi temsilcileri, tecrübeli devlet adamı Haydar Aliyev'i Bakü'ye davet etmişler ve 1993 yılında cumhurbaşkanı olmuştur (Hasanoğlu, 2014: 182).

Sosyalizmden kapitalizme geçiş, sistemsel dönüşümün yolunda gitmesi için belli önemli tedbirleri gerektirir. Sistemsel dönüşüm ise karmaşık bir süreç olup, politik dönüşüm, ekonomik dönüşüm ve sosyal dönüşümü içerir. Bölgesel bağlamda, Sovyetlerden ayrılan diğer devletlerdeki durumla kıyaslandığında, Azerbaycan'daki dönüşümlerde iyi bir ilerleme kaydedildiği görülmektedir (Baranick & Salayeva, 2005: 2009, 212).

Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığında sağlanan istikrar ortamıyla birlikte 1993 yılından itibaren kapsamlı reformlar gerçekleştirilmeye başlanmış ve uygulamaya başlanan reformlar doğrultusunda, özelleştirme ile ilgili kısa ve uzun vadeli programlar hazırlanarak, gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır (Hasanoğlu, 2018: 146). Çoğulcu, çok sesli ve katılımcı bir demokrasi kurma çabaları Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in ölümüne kadar da onun karizmatik kişiliğinde sürmüştür (Parlak, Caner, 2009: 414). Azerbaycan'da demokratik ilkelere bağlılık ve sağlanan istikrar ortamı Batı ülkeleri açısından Azerbaycan üzerinde olumlu bir imaj oluşturmuştur (Baranick & Salayeva, 2005: 2009).

Azerbaycan'da 1993-2003 yılları arasında Haydar Aliyev liderliğinde gerçekleştirilen önemli dönüşümler, (1) Anayasanın Hazırlanması ve Kabulü, (2) Devlet Teşkilatı ve Siyasi Partilere Yönelik Düzenlemeler, (3) Kamu Personeli ve Sivil Topluma Yönelik Düzenlemeler, (4) Ekonomik Düzenlemeler ve (5) Kamunun Denetlenmesine Yönelik Düzenlemeler başlıkları altında sunulmaktadır.

3.1. Anayasa'nın Hazırlanması ve Kabulü

Anayasanın hazırlanması için Haydar Aliyev başkanlığında uzmanlar kurulundan oluşan bir "Anayasa Komisyonu" teşkil edilmiştir. Bu anayasa, 1991 yılında kabul edilen Bağımsızlık Beyannamesi'nden esinlenerek hazırlanmıştır. Hazırlanan Anayasa 12 Kasım 1995 tarihinde referanduma sunulmuştur. Bu referanduma seçmenlerin % 86'sı katılmış; Anayasa % 91,9 oyla

kabul edilerek 27 Kasım 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Rehimli, 2012: 500; Hasanoğlu, 2014: 171). Bu Anayasa üzerinde bilahare 24 Ağustos 2002 referandumuyla bazı değişiklikler yapılmıştır. Halk oylamasına sunulan değişiklikler % 96,82 oranında kabul edilmiştir (Hasanoğlu, 2018: 148). Anayasa'da temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi ve ifade özgürlüğünün sağlanması alanında yoğun düzenlemeler yapılmıştır (Parlak, Caner, 2009: 404).

3.2. Devlet Teşkilatı ve Siyasal Partilere Yönelik Düzenlemeler

Yeni Anayasa'nın arkasından diğer kanunlar da yapılmaya başlanmıştır. 27 Haziran 1999 tarihinde ülkenin tek yerel yönetim türü olan belediyeler için Belediye Kanunu çıkarılmıştır (Hasanoğlu, 2014: 172).

10 Nisan 1997 tarihinde Cumhurbaşkanı kararıyla Milli Güvenlik Şurası kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan şuranın üyeleri; Milli Meclis başkanı, başbakan, cumhurbaşkanlığı yürütme aygıtı başkanı, dış ilişkiler devlet müşaviri, askeri işler devlet müşaviri, başsavcı, dışişleri bakanı, savunma bakanı, milli güvenlik bakanı ve içişleri bakanından oluşturulmuştur (Rehimli, 2012: 505).

1992 yılında çıkarılan "Siyasi Partiler Hakkında" kanunda 1996, 2001, 2002, 2003 ve sonraki yıllarda değişiklikler yapılmıştır. 1993 yılına kadar ıslahatçılarla muhafazakarlar, sonrasında ise demokratlar ve radikalizm taraftarları arasında mücadeleler yaşanmasına rağmen, tüm partilerin nihai amacı Azerbaycan'da demokratik sistemi pekiştirmek, işgal altındaki toprakların kurtarılması ve ülkenin milli birlik ve bütünlüğünün korunmasıdır (Rehimli, 2012: 514).

3.3. Kamu Personeli ve Sivil Topluma Yönelik Düzenlemeler

2002 yılında çıkarılan yasa ile devlet kurumları içinde siyasal partilerin ve sosyal kurumların faaliyet göstermeleri yasaklanmıştır (Hasanoğlu, 2018: 157). Kamu görevlileri ve aileleri yasa ile sosyal ve hukuksal koruma altına alınmış ve kamu görevlilerine uygun yaşam koşulları güvencesi sağlanmıştır (Zengin, 2010: 100). Yapılan reformlar sayesinde birçok devlet kurumu yeniden yapılandırılmıştır. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev 1998'den itibaren 31 ferman, 20'den çok kanun hükmünde kararname imzalamıştır (Rehimli, 2011: 53).

Demokratikleşme ve kuvvetli bir sivil toplum inşası için destekler hem hükümet hem de vatandaşlar tarafından büyük çaba gerektirir. Bir yaşam biçim olan demokrasinin kuvvetli bir sivil toplumla sürdürülmesi, toplumda aşağıdan yukarıya doğru da bir olgunlaşmayı gerektirir (Baranick & Salayeva, 2005: 214). Bağımsızlık sonrasında sivil toplum örgütlerinin kurulması ve geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmış ve 1995 yılında Anayasa'nın kabulünden sonra STK'lar kurulmaya ve gelişmeye başlamıştır (Rehimli, 2012: 514). 2005 yılı verilerine göre Azerbaycan'da 2000 STK kayıtlıdır (Baranick & Salayeva, 2005: 215).

3.4. Ekonomik Düzenlemeler

Ekonomik dönüşümün ciddi adımları 1995 yılında başlamış olup, bu durumda Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından desteklenen kapsamlı istikrar programı da rol oynamıştır (Baranick &

Salayeva, 2005: 213). Etkin bir özel sektörü içeren piyasa ekonomisine geçiş, birçok açıdan özelleştirmenin sonuçlarıyla ilişkilidir. Azerbaycan'da özelleştirme 1993 yılında başlamıştır. 2001 yılı sonuna kadar 29.000'den daha fazla küçük şirket özelleştirilmiştir. Orta büyüklükteki teşebbüslerin özelleştirmesi de başarılı olmuş ancak büyük kuruluşların özelleştirmeleri daha yavaş gerçekleşmiştir (Baranick & Salayeva, 2005: 214).

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan ekonomisi üzerine yapılan çalışmalarda sürecin üç döneme ayrılarak incelendiği görülmektedir (Zengin, 2010: 189): Buhran Yılları (1991-1994); İstikrar Çabaları (1995-2000) ve Büyüme Süreci (2001 ve sonrası). Bağımsızlığın kazanılmasıyla başlayan istikrarsızlık zamanla aşılarak siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmış, uygulanan sıkı para politikası sonucunda % 1700'lere varan enflasyon 1995 yılından itibaren düşüşe geçmiş ve fiyatların genel seyrinde istikrar sağlanmıştır (Hasanoğlu, 2014: 151, 154).

Petrol politikası, Haydar Aliyev'in iç ve dış politikasının bir parçası olmuştur. Azerbaycan petrolünün dünya politikasındaki etkisini iyi değerlendiren Aliyev, petrol anlaşmaları vasıtasıyla, dünya siyasetini belirleyen büyük devletleri (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa İtalya Japonya, vd.) kendi yanına çekerek ileride ortaya çıkacak sorunları çözmek için elverişli bir zemin yaratmıştır (Hasanoğlu, 2014: 182). Ayrıca Aliyev'in uyguladığı enerji politikası, hem Azerbaycan'ın dış politikasının güçlenmesinde ve hem de liberal ekonomiye geçiş döneminde ihtiyaç duyulan mali kaynağı sağlamakta önemli rol oynamıştır. "Asrın Anlaşması" olarak nitelenen anlaşmanın imzalanmasından sonra Azerbaycan'ın Batı için önemi artmıştır (Hasanoğlu, 2014: 179).

2000 yılında, devlet başkanı kontrolünde uzman bir komite tarafından yönetilen Azerbaycan Devlet Petrol Fonu (SOFAZ) kurulmuştur. Bunun amacı, petrol/gaz çıkarılması, kalkınma ve üretimin paylaşılmasına ilişkin anlaşmaların uygulanmasıyla üretilen ülkenin varlıklarının etkin yönetimini sağlamaktır (Baranick ve Salayeva, 2005: 213).

Haydar Aliyev zamanında başlatılan ve 2003 yılında Cumhurbaşkanlığı görevine gelen İlham Aliyev ile devam eden reformlar sayesinde ülke yabancı sermaye için kısa dönemde daha fazla ümit vaat eden, büyük bir pazar niteliğine kavuşmuştur (Zengin, 2010: 335).

3.5. Kamunun Denetlenmesine Yönelik Düzenleme

Kamunun denetlenmesine yönelik olarak 2000 yılında başlatılan çalışmalar kısa sürede tamamlanarak 2001 yılından itibaren Azerbaycan İnsan Hakları Ombudsmanı (Müvekkil) faaliyetine başlamıştır. Ombudsmanlık kurumunun Azerbaycan hukuk sistemine dahil edilmesinin Azerbaycan demokrasisinin gelişmesine ve özellikle yurttaşların hak arama süresinin kısaltılarak etkinliğinin arttırılmasına önemli katkılar sağladığı değerlendirilmektedir (Hasanoğlu, 2018: 159, 160).

4. SONUÇ

Lider, sahip oldukları bilgi ve deneyimler doğrultusunda sahip olduğu vizyonu, diğer insanlarla paylaşarak ve onlara güven vererek herkesi vizyon doğrultusunda harekete geçiren kişidir.

Haydar Aliyev, Sovyet yönetimi döneminde iyi yetişmiş ve önemli devlet görevleri yaparak bilgi ve deneyim sahibi olmuş bir kimsedir. Dolayısıyla hem bölgesel hem de küresel durumu bilmekte ve gerçekçi değerlendirmeler yapabilme kabiliyetine sahiptir.

Ancak her ne kadar bilgili ve deneyimli olsa da toplum nazarında kendisine yönelik güven eksik olan bir liderin kişisel özellikleri, geliştirilen vizyona erişmek açısından yetersiz kalır. Böyle bir durumda ise liderin çabasının sonuçları, kitlesel değil bireysel olacaktır. Azerbaycan'ın bağımsızlık döneminin başında yaşadığı siyasi istikrarsızlık döneminde Aliyev, kendisine duyulan güven nedeniyle önde gelen siyasi temsilciler tarafından Bakü'ye davet edilerek liderlik görevini kabul etmiş ve 1993 yılında cumhurbaşkanı olmuştur. Lider pozisyonuna geliş itibariyle kendiliğinden ortaya çıkan ve grubu sürükleyen lider profiline uymasa da davet yoluyla geldiği görevde toplumun kendisine duyduğu güveni boşa çıkarmayarak, güçlü bir Azerbaycan vizyonu doğrultusunda halkı kenetlemiş ve Azerbaycan'ın on yıllık dönüşümüne liderlik etmiştir.

Azerbaycan'da 1993-2003 döneminde gerçekleştirilen anayasal düzenlemeler, devlet teşkilatı ve siyasi partilere yönelik düzenlemeler, kamu personeli ve sivil topluma yönelik düzenlemeler, ekonomik düzenlemeler ve kamunun denetlenmesine yönelik düzenlemelerde Haydar Aliyev'in rolü ile bir liderin sahip olması beklenen kişisel özellikler karşılaştırıldığı zaman Aliyev'in Sovyet sisteminden deneyimli olmasına rağmen muhafazakar bir lider olmak yerine, *değişime açık;* katılımcı bir yönetim oluşturma becerisi bakımından kolay iletişim kurulabilen *uyumlu* ve *sorumlu;* duygusal açıdan *kararlı ve özgüveni yüksek*; etkili iletişim kurma becerisi bakımından ise toplumu *yönlendirme gücüne sahip*, *dışa dönük* bir lider olduğu ortaya çıkmaktadır. Liderlere yönelik *Davranışsal* ve *Durumsallık* yaklaşımlarına göre ise karizmatik, işlevsel, dönüştürücü ve vizyoner lider özellikleri sergilemektedir.

KAYNAKÇA

1. Abdullayev, Cavit (2001). “Azerbaycan’da Anayasalaşma Süreci ve Benimsenen Sistemin Niteliği” Avrasya Dosyası, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi VII (1).
2. Allport, G. W. & Odbert, H. S. (1936). Trait-Names, New York: Pschological Review Company’den aktaran: Taştan, Seçil (2019). “Individual Differences: Personality, Perception and Employee Attitudes”, Organization Behavior (Ed. Aytül Ayşe Cengiz), pp.31-55, Eskişehir: Anadolu University Press.
3. Aykaç, Burhan ve Durgun Şenol (2012). Çağdaş Siyasal Sistemler, Ankara: Binyıl Yayınları.
4. Baranick, Michael J., Salayeva, Rena (2005). State-Building in a Transition Period: The Case of Azerbaycan, The Cornwallis Group X: Analysis for New and Emerging Societal Conflicts, http://ismor.com/cornwallis/cornwallis_2005/CX_2005_12-Baranick2-CX-July17.pdf (Erişim: 01.05.2023)
5. Efil, İsmail (2013). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, 12. Baskı. Bursa: Dora Yayıncılık.
6. Eren, Erol (2012). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, 12. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.
7. Eroğlu, Tuğba (2022). “Orta Asya Ülkeleri”, Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi (Ed. Hamza Ateş), ss.471-490, Ankara: TİAV Yayınları.
8. Güney, Salih (2015). Örgütsel Davranış, 3. Basım, Ankara: Nobel Yayınevi.
9. Hasanoğlu, Murteza (2014). “Azerbaycan”, Yönetsel Yapı İncelemeleri, 1. Baskı (Editörler: Aykaç, Burhan ve Altunok, Hatice), ss.145-194, Ankara: Nobel Yayınevi.
10. Hasanoğlu, Murteza (2014). “Azerbaycan”, Yönetsel Yapı İncelemeleri, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı (Editörler: B. Aykaç, H. Altunok ve F. G. Gedikkaya), ss.145-162, Ankara: Nobel Yayınevi.
11. Judge, T. A., Bono, J. E., Illies, R. ve Gerhardt, M. W. (2002). “Personality and Leadership: A Qualitative and Quantative Review”, Journal of Applied Psychology (August 2002), pp.765-780.
12. Kirkpatrick, S. A., Locke, E. A. (1991). “Leadership: Do Traits Really Matter?” Academy of Management Executive, May 1991, pp.48-60.
13. Koçel, Tamer (2014). İşletme Yöneticiliği, İstanbul: Beta Yayımcılık.
14. Kornor, Hege & Nordvik, Hilmar (2004). Personality Traits in Leadership Behaviour. Scandinavian Journal of Psychology (45), pp.49-54.
15. Miller, Frank B. (1966). Sanayide Beşeri Münasebetler (Çev. Sabahat Yalçın ve Toker Dereli), İstanbul: Sermet Matbaası’ndan aktaran Güney, Salih (2015). Örgütsel Davranış, 3. Basım, s.338, Ankara: Nobel Yayınevi.
16. Northouse, P. G. (2016). Leadership: Theory and Practice, USA: Sage Publications. Inc.’den aktaran Bayarçelik Beyza Ebru (2019). “Leadership in Organizations”, s.163, Organizational Behavior (Ed. Aytül Ayşe Cengiz), pp.161-180, Eskişehir: Anadolu University Press.

17. Parlak, Bekir ve Cantürk, Caner (2009). Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetsel Yapılar, 2. Baskı, Bursa: Alfa Akademi Yayıncılık.
18. Rehimli, Recep (2011). Azerbaycan Devlet Personel Yönetimi, Ankara: Kültür Ajans Yayınları No: 128.
19. Rehimli, Recep (2012). "Azerbaycan Respublikası", Çağdaş Siyasal Sistemler, 1. Baskı (Ed. B. Aykaç, Ş. Durgun), ss.491-518, Ankara: Binyıl Yayınevi.
20. Robbins, Stephen P. & Judge, Timothy A. (2015). Örgütsel Davranış, 14. Basımdan Çeviri (Çev. Ed. İnci Erdem), Ankara: Nobel Yayıncılık.
21. Robbins, Stephen P., Decenzo, David A., Coulter, Mary (2013). Yönetimin Esasları, Sekizinci Baskı (Çev. Ed.: Adem Öğüt), Ankara: Nobel Yayıncılık.
22. Stogdill, R. M. (1974). Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research, Journal of Psychology (25), pp.35-71'den aktaran: Bayarçelik Beyza Ebru (2019). "Leadership in Organizations", Organizational Behavior (Ed. Aytül Ayşe Cengiz), pp.161-180, Eskişehir: Anadolu University Press.
23. Tannenbaum, Robert; Weschler, Irving ve Massarik, Fred (1961). Leadership and Organization: A Behavioral Science Approach, New York: McGraw Hill Publishing Co.
24. Taştan, Seçil (2019). "Individual Differences: Personality, Perception and Employee Attitudes", Organization Behavior (Ed. Aytül Ayşe Cengiz) , pp.31-55, Eskişehir: Anadolu University Press.
25. Zengin, Eyüp (2010). "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan", İstanbul Ticaret Odası Yayını.
26. Zeytinoğlu, Güneş N. (2017). "Leadership, Diversity and Motivation", Business Management (Ed. N. Güneş Zeytinoğlu), pp.181-207, Eskişehir: Anadolu University Press.

AZERBAYCAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA MİLLİ LİDER HAYDAR ALİYEV

NATIONAL LEADER IN THE PROTECTION OF AZERBAIJAN CULTURAL HERITAGE HAYDAR ALIYEV

Dr. Öğr. Üyesi Yunus EKİCİ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Osmaniye, Türkiye

Orcid No: 0000000163006555, 05553886642

ÖZET

Ülkeler arasındaki dostluk ilişkilerinin güçlenmesinde kültürel ve bilimsel ilişkilerin büyük etkisi vardır. İnsanlar her zaman entelektüelleriyle, kültürleriyle, bilimleriyle tanınır. Haydar Aliyev'in adı başta bağımsız Azerbaycan'ın kurucusu olmak üzere diğer büyük hizmetlerle birlikte tarihe geçmiştir. Haydar Aliyev'in büyüklüğü öncelikle milliyetinde, halkına bağlılığında, geleneklerinde ve vatanseverliğindeydi. Varlığıyla, duygularıyla, tutkusuyla gerçek bir Azerbaycanlıydı. Haydar Aliyev'in yaşama sevgisinin ve tükenmez coşkusunun temelinde vatanı olan Azerbaycan vardı. Bu büyük adam güçlüydü çünkü kültürüne sıkı sıkıya bağlıydı. Büyük lider, hayatı ve faaliyetleri boyunca halkının arkasında olduğuna inanmış ve kendisi de her zaman için halkını desteklemiştir. Azerbaycan bayrağının dünyanın prestijli kuruluşlarının binaları önünde coşkuyla dalgalanması, dünyanın gelişmiş ülkeleri ile ikili ve çok taraflı ilişkilerinin büyük lider Haydar Aliyev'in uyguladığı vizyoner ve mantıklı siyasetin sonucu olmuştur. Büyük lider, büyük bir bilim adamı, büyük bir diplomat, büyük bir politikacı ve büyük bir demokrattır.

Haydar Aliyev Azerbaycan'ın kalkınması, milli devletin inşası, toplumda demokratik değerlerin yerleşmesi ve Azerbaycan'ın refahının yükseltilmesi alanlarında emsalsiz hizmetler yapmıştır. Asırlardır istiklal hayali ile yaşayan ve özgürlüğü için defalarca mücadele eden Azerbaycan halkının özlemlerini Haydar Aliyev'in önderliği sayesinde gerçeğe dönüştürebilmiştir. Hayatını çok sevdiği anavatanının kalkınmasına adayan bu dehanın, eski Sovyetler Birliği döneminden başlayarak ileri görüşlü bir şekilde devletin bağımsızlığının zeminini hazırlaması tesadüf değildir. Günümüzde bağımsız Azerbaycan'ın muazzam ekonomik, bilimsel ve kültürel potansiyelini en üst seviyeye çıkarmasında ortam hazırlamıştır. Tüm dünyanın tanıdığı büyük bir devlet adamı, seçkin bir siyasetçi, bağımsız Azerbaycan devletinin mimarı, çağımızın ender şahsiyetlerinden biri olan Haydar Aliyev halkına zengin bir kültürel miras bırakmıştır. Türk devlet tarihinde Mustafa Kemal Atatürk ne anlama geliyor ise Azerbaycan'ın ve dünya Azerbaycanlıların tarihinde Haydar Aliyev aynı anlama gelmektedir. Bu bildiride Milli Lider Haydar Aliyev'in Azerbaycan kültürel mirasının korunması ve yayılmasının katkıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Haydar Aliyev, Bağımsızlık, Kültürel Miras, Medeniyet, Milli Lider.

ABSTRACT

Cultural and scientific relations have a great impact on the strengthening of friendship relations between countries. People have always been known for their intellectuals, their culture, their science. Heydar Aliyev's name went down in history together with other great services, especially the founder of independent Azerbaijan. Heydar Aliyev's greatness was primarily in his nationality, devotion to his people, traditions and patriotism. He was a real Azerbaijani with his presence, feelings, passion. At the heart of Heydar Aliyev's love for life and inexhaustible enthusiasm was his homeland, Azerbaijan. This great man was powerful because he was firmly rooted in his culture. The great leader believed that he was behind his people throughout his life and activities, and he has always supported his people. The enthusiastic waving of the flag of Azerbaijan in front of the buildings of the world's prestigious institutions was the result of the visionary and logical policy implemented by Heydar Aliyev, the great leader of bilateral and multilateral relations with the developed countries of the world. He is a great leader, a great scientist, a great diplomat, a great politician and a great democrat.

Heydar Aliyev has rendered incomparable services to the development of Azerbaijan, the construction of the national state, the establishment of democratic values in society and the improvement of Azerbaijan's welfare. Thanks to the leadership of Heydar Aliyev, the aspirations of the Azerbaijani people, who have lived with the dream of independence for centuries and fought for their freedom many times, have been realized. It is no coincidence that this genius, who devoted his life to the development of his beloved homeland, laid the groundwork for the independence of the state in a farsighted way, starting from the time of the former Soviet Union. It has set the stage for today's independent Azerbaijan to maximize its enormous economic, scientific and cultural potential. Heydar Aliyev, a great statesman known to the whole world, an outstanding politician, the architect of the independent Azerbaijan state, one of the rare personalities of our time, left a rich cultural heritage to his people. What Mustafa Kemal Atatürk means in the history of the Turkish state, Haydar Aliyev means the same thing in the history of Azerbaijan and the world Azerbaijanis. In this paper, the contribution of the National Leader Heydar Aliyev to the preservation and dissemination of the Azerbaijani cultural heritage will be emphasized.

Keywords: Heydar Aliyev, Independence, Cultural Heritage, Civilization, National Leader.

1. GİRİŞ

Azerbaycan halkı, kadim ve zengin tarihi, dünya milletlerinin siyasi ve kültürel mirasına yaptığı katkılar ve seçkin kişilikleri ile insanlık tarihinde eşsiz bir yere sahiptir. Modern Azerbaycan'ın en karmaşık ve kader döneminde devlete liderlik etme sorumluluğunu üstlenen milli lider Haydar Aliyev, halkın sadece en parlak yüzü değil aynı zamanda en önde gelen isimlerinden biri olarak tarihte silinmez bir iz bırakmıştır. Kurtarma ve inşa etme görevini onurlu bir şekilde yerine getiren dünyanın siyasi seçkinleri arasında yer almaktadır. Tarihsel şahsiyetler sadece pratik ve siyasi faaliyetleri için değil aynı zamanda rasyonel düşünen, zamanın nabzını

tutabilen, tarihsel gerekliliği gören ve kitlelere liderlik edebilen liderler oldukları için seçilmişlerdir. Haydar Aliyev olağanüstü kişiliği ile bir siyasetçi ve devlet adamı olarak büyük yeteneğe sahip olması çağdaşlarını da derinden etkilemiştir. Kuşkusuz burada milli lider Haydar Aliyev'in hem kişisel ahlaki nitelikleri, anlayışı, bilgisi, iradesi hem de siyasi yönetim ve liderlik yetenekleri dikkate alınmaktadır (Həsənov, 2009, s.223).

Azerbaycan tarihinin otuz yılı aşkın bir dönemi Haydar Aliyev'in adı ile kopmaz bağlarla bağlıdır. Bu yıllar boyunca halkın toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamının tüm alanlarındaki gelişmelerde hep Haydar Aliyev'in ismi yer almaktadır. Haydar Aliyev yönetimde bulunduğu süre boyunca ülkenin kalkınması için sürekli uğraşarak aynı zamanda zengin kültürü ile her zaman gurur duymuş ve büyük tarihi geçmişini gelecek kuşaklara aktaran bir şahsiyet olmuştur. Onun döneminde Azerbaycan tarihin zor dönemeçlerinden ve sınavlarından geçmiştir. Halkın kayıtsız şartsız lideri olarak bilinen seçkin siyaset ve devlet adamı Haydar Aliyev, hayatta iken bile canlı efsaneye dönüşmüştür. Bu yüzden Haydar Aliyev fenomeni her zaman dikkatleri çekmiştir. Dünya Azerilerinin bu milli liderinin herkesi hayran bırakacak coşkun siyasi faaliyeti gerek ülke gerekse de dünya basınında geniş yankı bulmuştur. Azerbaycan halkı ulusal devlet düzeninin çökme tehlikesi ile yüzleştiği ve çok zor günlerini yaşadığı dönemlerde Haziran 1993'te ısrarla mevcut yönetimin değiştirilmesini talep etmiş ve o zamandan itibaren kaderini Haydar Aliyev'in ellerine bırakmıştır (Babayev-Babayeva-Sultanzade, 2009, s.89).

Bu yeni anlayışa göre yüzyıllar içinde halkın oluşturduğu kültürel birikim, Azerbaycan ulusunun ortak paydasını yani medeniyetini ve kimliğini oluşturmuştur. Bu anlayışla Azerbaycanlılık bilinci oluşturmak için kültürel birlikteliğe vurgu yapılarak folklorik imgeler ön plana çıkartılmaya çalışılmıştır. Ulusçuluk anlayışındaki bu değişime paralel olarak Azerbaycan ulusal kimliği de yeniden tasarlanmıştır. Bu tasarımda herhangi bir etnik unsura dayanmayan, kozmopolit bir topluluğu ifade eden Azerbaycanlı kimliği üzerinden farklı bir kimlik inşası yoluna gidilmiştir. Orijinallik adına kurgulanan bu yeni ulusal kimlik, Sovyet rejiminin Azerbaycan halkına dayattığı yapay kimlikle benzerlik göstermekteydi. Nitekim Stalin; Türk, Azerbaycan Türkü, Kafkasya Türkü gibi adlandırmaları yasaklamış ve Azerbaycanlı adlandırmasıyla bölgede yaşayan insanların kimliğini yeniden tanımlamıştır (Hacısalihoğlu, 2012, s.183-184).

2. AZERBAYCAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA HAYDAR ALİYEV

Büyük ve güçlü şahsiyetler insanların zenginliğidir. Unutulmaz hatırası büyük saygı ve hürmetle anılan milli lider Haydar Aliyev'in bugün hayatı ve faaliyeti Azerbaycan halkının ve devletinin tam bir dönemiyle birleşmiştir. Milli lider, milli bilincin uyanışında, oluşmasında ve güçlenmesinde emsalsiz hizmetler yapmıştır. Bu nedenle kültürel ve manevi rönesansın garantörü olan Haydar Aliyev, 20. yüzyılda Azerbaycan halkının yetiştirdiği ender tarihi figürlerden biridir. Onun zengin ve anlamlı hayatı öyle şerefli bir tarihtir ki gelecek nesiller bu tarihi zaman zaman inceler ve ders çıkarırlar. Bu anma günlerinde ülkenin tüm yaratıcı insan

ve aydınlarını gururlandıran şey milli liderin ekonominin yanı sıra bilim ve eğitimin, kültürün ve milletin yükselişinde milli bilinci şekillendiren diğer tüm ana unsurların rolünü hakkıyla değerlendirmiş olmasıdır. Siyasi ve sosyal ilişkiler ve bu yaklaşımın bir sonucu olarak bağımsız devlet fikri temelleri hız kazanmıştır. Tarihsel açıdan zengin Azerbaycan kültürünün bugünkü düzeyi büyük liderin adıyla doğrudan bağlantılıdır. Haydar Aliyev, kültürel mirası milletin büyük bir zenginliği olarak görüyordu. Bu nedenle kültürel ve manevi değerlerin korunması ve tanıtılması ve yeni estetik düşünceye ait eserlerin yaratılması için aynı zamanda imkânsız olanı da başarmıştır. Haydar Aliyev Temmuz 1969'da cumhuriyetin başına geçtiğinde Azerbaycan'da yeni bir tarihin temellerinin atıldığını çok az kişi biliyordu. Ülke parlak ve umut verici bir yola girmişti. Net konuşmaları, halkla samimi iletişimi, tükenmeyen enerjisi, ifadelerindeki ve çabalarındaki kararlılığı Haydar Aliyev'i kısa sürede halkın gözünde gerçek bir lider haline getirmiştir. Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın siyasi, ekonomik ve sosyal yaşamına yeni bir soluk, coşkulu bir ruh sergilemiştir. Azerbaycan'da her alanda canlanma başlamıştır. Başkanlığının ilk döneminde fabrikalar ve tesisler kurup kullanıma açılarak yeni toplu konutlar yapılmış ve büyük başarılar elde edilmiştir. Bu ekonomik atılım aynı zamanda halkın sosyal hayatını da etkilemiştir (Qarayev, 2009, s.233).

Azerbaycan'da modernleşme batılılaşma anlamına gelmektedir. Batılılaşmanın getireceği problemlere çözüm 'Türkleşmek, Muasırlaşmak ve İslamlaşmak' ideolojisidir. Türkleşmek milli değerlerin korunması, muasırlaşmak modernleşme (Batıdan bilim ve teknolojinin transfer edilmesi), İslamlaşmak ise dini değerlerin korunmasıdır. Bu hem iktidardaki hem de muhalefetteki partilerin üzerinde uzlaştığı resmî ideolojidir. Modernleşme, aynı zamanda Azerbaycan'ın ulusal değerleri olan İslam ve Türk değerleri temelinde sağlanmıştır. Yeni kültürel değerler zaman içinde kabul edilebilir ama bu kozmopolit olmadan, öz kültürün üzerine yeni kültürel değerleri koyarak sağlanmaktadır (Tokluoğlu, 2012, s.44).

Milli lider Haydar Aliyev dünya tarihinin önemli şahsiyetlerinden, Azerbaycan'ın büyük siyaset ve devlet adamıdır. Haydar Aliyev, Devlet Güvenlik Komitesi'nde görev yaptığı süre boyunca bu önemli yapının Azerbaycanlaştırılması için halkına eşi benzeri olmayan hizmetlerde bulunmuştur. Haydar Aliyev Azerbaycan liderliğinin ilk yıllarından itibaren mükemmel bir ekonomik kalkınma anlayışı geliştirerek birçok alanda da modernizeye gitmiştir. Haydar Aliyev'in cumhuriyet liderliği döneminde (1969-1982), yönetim mekanizmalarını ve yöntemlerini iyileştirme, yasalara sıkı sıkıya uyma, işgücünü ve sosyo-politik aktiviteyi artırma ve tarımı geliştirme alanında yüksek göstergeler elde etmenin yanı sıra Azerbaycancılığın ideolojisi, milli ruhu, milli ve manevi öz bilincin yükselmesi, kültür, tarihi hafızanın geri dönüşü, köklere dayalı olarak ulusta bağımsız devletçilik fikirlerinin güçlenmesi ve gerçekleşmesi için çok önemli çalışmalar yapmıştır. Tüm bunların yanı sıra insan faktörüne de büyük önem vermiştir. Azerbaycan'da yaşayan tüm insanların emeğine değer veren ve emeğini takdir eden bir şahsiyetti. Hayatı boyunca güçlüyü zayıftan, doğruyu yanlıştan koruyan, bilgeliğini ve üstünlüğünü her zaman her yerde kanıtlayan bu dahi adam, totaliter Sovyet rejiminde bile etki alanına giren her yerde gerçek adaletin zaferini elde ederek bağımsız devlet

inşası döneminde, insanın ve vatandaşın, hukuk ve hürriyetinin tam olarak sağlanması için müstesna hizmetler vermiştir. (Məmmədov-Dadaşzadə, 34-35).

Toplumsal ve kültürel hayat alanında Aliyev iktidarı süresince ulus-devlet mantığına uygun olarak bir Azerbaycan kimliğinin geliştirilmesine her zaman için destek vermiştir. Aliyev döneminde, nüfus miktarı ve yoğunluğu fazla olan Bakü ve Nahçıvan ağırlıklı olarak yeni yüksek okullar, müzeler, tiyatrolar, kütüphaneler, Devlet Senfoni Orkestrası, vb. açılarak festivaller düzenlenmiştir. Şehir hayatının kültürlü ve dinamik olmasına özen gösterilmiştir. Aliyev dönemi, Sovyet birikiminin bir devamı olarak bir tür 'yeni kültür rönesansı' olarak tarihe geçmiştir (Kalaycı, 2013, s.40).

Azerbaycan'ın ulusal kalkınma ve güvenliğinin temininde ve bu alandaki resmî politikanın belirlenmesinde ortak millî ideolojinin, Azerbaycancılık ideolojisinin ortaya konarak şekillendirilmesi ve aynı ideolojinin bir devlet politikası düzeyine getirilmesi büyük önem arz etmiştir. Azerbaycancılık ideolojisi bilhassa devletin bağımsızlığını tekrar kazanmasında ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası bağımsızlığı pekiştirmesinde, mevcut millî manevi değerlerin muhafaza edilmesinde ve geliştirilmesinde, tüm dünya Azerbaycanlılarının bağımsız devlet ülküsü çevresinde birleşmelerinin sağlanmasında eşsiz bir role sahip bulunmuştur. Ulusal özdeşleşme kodunun büyük bir tarihî ve kültürel geleneğe, derin etnik ve polietnik köklere dayanması Azerbaycan'ın ulusal ideolojisinin istikrarını ve dayanıklılığını sağlamıştır. Bu özelliği dolayısıyla Azerbaycancılık ideolojisi günümüzde millî gelenek ve göreneklerin, ulusal değerlerin korunmasında belirleyici role sahip olmanın ötesinde, manevi yaşamın modernleşmesi aracılığıyla evrensel uygarlığın ilerici örneklerinin alınmasına, kabul edilmesine olanak hazırlamakta ve ülkenin dinamik bir şekilde kalkınmasını desteklerken, uluslararası arenadaki konumunu pekiştirmesine de hizmet etmektedir. Ortak bir fikir etrafında birleşme gücü ve millî birliğin mevcut durumu içte sivil toplum örgütlerinin potansiyelinin artmasını, bölgesel ve evrensel güvenlik alanlarında dünya ülkeleriyle işbirliğinin geliştirilmesi, stratejik ortaklarla karşılıklı ilişkilerin daha ileri düzeye taşınmasını da olumlu yönde etkilemektedir. Bunlardan dolayıdır ki günümüzde Azerbaycan siyaset biliminde Azerbaycancılık ideolojisinin ulusal kalkınma ve güvenlik politikası ve bu politikanın verimliliği üzerindeki etkisinin araştırılması konusu da hem bilimsel hem de politik açıdan öncelik arz etmektedir (Hasanov, 2013, s.13-14)

Azerbaycan Cumhuriyeti büyük yatırım fırsatlarına sahip bir cumhuriyet olmakla beraber uygun coğrafi konumu itibariyle Avrupa ile Asya arasındaki ticaret, ekonomik ve kültürel ilişkilerin uygulanmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Ülke ayrıca zengin doğal kaynaklara ve büyük ekonomik potansiyele sahiptir. Bu fırsatların hayata geçirilmesi ve ulusal ekonominin dünya ekonomisine entegrasyonu, tüm gereklilikleri karşılayan sağlıklı bir yatırım ortamı oluşturma temelinde mümkündür. Ülkedeki finansal sistemi istikrara kavuşturmak ve güçlendirmek, uygun bir para politikası uygulamak, ulusal para biriminin güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak her ülke için önem arz etmektedir (Mammadova, 2020, s.71.)

Azerbaycan'ın ekonomik temellerinin güçlendirilmesi, nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bilim, eğitim, sağlık ve kültürün geliştirilmesi paralel olarak yürütülmüştür. Haydar Aliyev dönemi Azerbaycan tarihi kültüründe bir ilerleme dönemi olarak sergilenmiştir. Kültürel gelişmeler için eşi benzeri olmayan çalışmalar yapılarak kültürel mirasın korunması için de tarihi açıdan önemli kararlar alınmıştır. Bütün bunlar milli lider ve halk arasında da bir canlanma yaratmıştır. Yine bu dönemde kültür tarihinde derin izler bırakan önemli besteciler, sanatçılar, şairler, yazarlar, heykeltraşlar, şarkıcılar, bilim adamları ve sanatçılar yetişmiştir. Haydar Aliyev'in etkisi ve girişimi sayesinde birçok Azerbaycanlı sanatçı SSCB'nin en yüksek ödüllerine layık görülmüştür. Haziran 1993'te halkın isteği üzerine yeniden iktidara gelen Haydar Aliyev, Azerbaycan kültürüne yeni bir soluk getirmiştir. Bilim adamları, sanatçıları, değerli aydınları devletin üst düzey koruması altına almıştır. Onlarca sanatçıya fahri unvanlar, Cumhurbaşkanlığı bursları ve çeşitli ödüller verilmiştir. Unutulan kültürel figürlerin jübileleri düzenlenerek yoğun programına ve kısıtlı zamanına rağmen milli lider düzenli olarak kültürel figürlerle buluşmak için zaman ayırmıştır (Qarayev, 2009, s.233).

Sovyet yönetimi özellikle Azerbaycan'dan aldığı Bakü petrolünün yıllarca sömürmüş olması ekonomik yoksulluk içinde olan Azerbaycan Türklerinin gözüne batacak ve siyasi politikalarda da bir çeşitli rahatlamalar olması Azerbaycan aydınları tarafından eleştirilerin daha çok dillendirilmesini ortaya çıkaracaktır. Eleştiriler tabi sadece ekonomik temelli değil siyasi ve kültürel anlamda otoriter rejimin uygulamalarına da yöneliktir. Yıllarca Azerbaycan Türklerinin "komünist yurttaş" olarak zorla yetiştirilmeye çalışılması kendi kültür, dil ve dinlerinden uzaklaşmaları için baskıcı bir yönetimin ortaya koyulması insanları bir hayli bunaltmıştır. 1985 sonrası ortaya çıkan bu gelişmeler ile birlikte Azerbaycan'ın okuryazar ve milliyetçi kesiminin bir araya gelmesine ve çeşitli toplantılar yapıp teşkilatlanmalarını sağlamıştır (Şahin, 2020, s.34).

Azerbaycan coğrafi konumu itibarıyla hem komşu ülkelerle hem de uluslararası aktörlerle çok farklı ilişkiler geliştirmek durumunda kalmıştır. Geliştirdiği bu ikili ilişkilerin her biri diğer ülkelerle kurmuş olduğu ilişkilerden de etkilenmektedir. Hem coğrafi hem de kültürel yakınlık bakımından Türkiye ile kurduğu ilişkiler istisnai bir özelliğe ve çok boyutlu stratejik bir niteliğe sahiptir. İki ülke yetkilileri tarafından sık sık dile getirilen ve etnik, kültürel ve tarihsel bağları ön plana çıkaran "Bir Millet-İki Devlet" söylemi ikili ilişkilerin temel ilkesini teşkil etmektedir. Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin dostluk ve kardeşlik prensibine dayandığını ifade eden bu söylem aynı zamanda Türkiye ve Azerbaycan toplumları arasındaki dil, iş ve kader birliğinin bir yansıması olmuştur (Guliyev, 2020, s.13).

3. SONUÇ

Milli lider Haydar Aliyev'in adı ve kişiliği ile devlet olma düşüncesi son yarım asırlık Azerbaycan halkının ve tarihinin ayrılmaz bir bütünüdür. Bu nedenle ekonomik potansiyeli ne olursa olsun her devletin güvenilir kalkınmasının doğrudan ulusal lider faktörü ile ilişkili olduğu fikri, şu anda tarihsel gerçeklerle doğrulanmaktadır. Azerbaycan halkının milli ve

kültürel değerlerinin korunması, sosyal yaşam tarzının iyileştirilmesi, demokratik kalkınmanın sağlanması, eğitim seviyesinin güçlendirilmesi ve dünya Azerbaycanlılarının yekpare bir güç olarak örgütlenmesidir. Bütün bunlar Haydar Aliyev'in stratejisinin başarılı tezahürleri olarak not edilmelidir. Azerbaycan'ın bağımsız devletinin kapsamlı gelişimine yönelik paha biçilmez tarihi hizmetleri dikkate alınarak milli devletçilik fikrin yerleşmesinde ve ülkenin uluslararası dünyada itibarının artmasında emsalsiz katkıları olan Azerbaycan halkının milli lideri Haydar Aliyev, halkın gönlünde ebedi hayat kazanmıştır. Haydar Aliyev'in pak ruhu halk için kişisel olarak bir umut ışığıdır. Büyük liderin ölümsüz fikirlerinden güç alan bu ışığın alevi halen sönmemiş, bu ışık yarının kurucuları için de ebedi bir meşale olmuştur.

KAYNAKÇA

Babayev, F.-Babayeva, M.- Sultanzade, V. (2009). Azerbaycan Halkının Milli Lideri Haydar Aliyev. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Vatandaşlık Entegrasyonunun Sağlanmasının Başlıca Garantörü Olarak, Uluslararası Ahmet Yesevi'den Günümüze İnsanlığa Yön Veren Türk Büyükleri Sempozyumu Bildirileri Romanya-Köstence 03-07 Eylül 2008 Hazırlayan: İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Ankara.

Guliyev, E. (2020). Azerbaycan-İran İlişkilerinde Türkiye Faktörü. (Editörler: Hasret Karali-Umut Aydın), İram Yayınları, Ankara.

Hacısalihoğlu, F. (2012). Azerbaycan'da ulusal tarih yazımı. *History Studies (Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı)*, 173-194.

Hasanov, A. (2013). Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal kalkınma ve güvenlik politikası. Ötüken Neşriyat.

Həsənov Ə. (2009). Heydər Əliyev Şəxsiyyəti: Xarizmatik Liderin Səciyyəvi Cəhətləri. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, Bakü.

Kalayci, I. (2013). Kafdağı'nın önündeki ekonomi: Modernleşen Azerbaycan. *Avrasya etüdleri*, *44* (2), 27-56.

Mammadova, N. (2020). Azerbaycan ekonomisinin genel değerlendirilmesi: Haydar Aliyev Dönemi (1993-2003) (Master's Thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Məmmədov, T.- Dadaşzadə, Ə. (2021). Ümummilli Lider Heydər Əliyev'in İnsan Amilinə Yanaşmasının Ümumi Cəhətləri. "Azərbaycanın Dövlət Müstəqilliyinin Möhkəmləndirilməsi və İnkişafında Heydər Əliyev'in Rolu". Beynəlxalq Elmi Konfrans. 8 May 2021-Ci İl. Bakü.

Qarayev, Ə. (2009). Azərbaycan Ruhunun Simvolu. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, Bakü.

Şahin, H. (2020). Azerbaycan'da Toplumsal/Siyasal Değişim ve Dönüşüm. İksad Yayınevi, Ankara.

Tokluoğlu, C. (2002). Azerbaycan'da Milliyetçilik ve Milli Kimlik Tanımlamaları. *Bilgi Dergisi*, (23), 39-69.

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ƏDƏBİYYAT SİYASƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

MAIN DIRECTIONS OF LITERARY POLICY OF NATIONAL LEADER HAYDER ALIYEV

Aygün HEYDƏROVA

f.ü.f.d., Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Ədəbiyyat kafedrası

0000-0002-2517-9145

ÖZƏT

Tezisdə Ümummilli lider Heydər Əliyevin ədəbiyyat siyasətinin əsas istiqamətləri ümumiləşdirilir. Azərbaycan tarixinin əlamətdar hadisələrindən biri XX əsrin 70-ci ilində baş verdi. Bu dövrdən başlayaraq milli dövlətin bərpası ilə bağlı addımlar atılmağa başlandı. Bu prosesin təşəbbüskarı, hələ Sovet dövründə Azərbaycana başçılıq etmiş Heydər Əliyev idi. Məhz bu dövrdən Ümummilli lider Heydər Əliyevin öndərliyində ilə müstəqil milli dövlətimizin bərpası prosesi başlandı. Ulu Öndərin bununla bağlı izlədiyi ilk yol milli ideologiyanı xalqın şüurunda oyatmaq oldu. O dövrdə belə bir qərar verib onu həyata keçirmək olduqca çətin idi. H.Əliyev bu oyanışın milli dil və milli ədəbiyyatdan keçdiyini bilirdi. Tezisdə Ulu Öndərin bu istiqamətdəki siyasəti sovet dövrü və müstəqilliyimizin bərpasından sonrakı dövr olmaqla iki yerə bölünür. H.Əliyevin Sovet dövründə bu istiqamətdə atdığı addımlar bu şəkildə qruplaşdırılır: milliliyin əsas atributu olan dilimizin ölkə Konstitusiyasına daxil edilməsi, rəsmi dövlət dilinə çevrilməsinin təmini; bu dildə yaranan milli ədəbiyyatın əhəmiyyətinin önə çəkilməsi, milli mübarizənin öncüllərinin hər vasitə ilə qorunması, onların xalqı təmsilən məclisdə təmsil olunması, Azərbaycan dilini, ədəbiyyatını inkişaf etdirənlərin dövlət mükafatlarına layiq görülməsi və s.

Onun zamanında və cəsarətlə aldığı qərarların nəticəsində Azərbaycançılıq ideologiyası dövlət ideologiyası səviyyəsinə qalxdı. Müstəqilliyimizin bərpasından sonra da Ulu Öndər bu ideologiyanın daha da inkişafı, möhkəmlənməsi üçün yorulmadan çalışdı. Bu ideologiyanın inkişaf etdirildiyi sahələrdən biri ədəbiyyat idi. Onun uzaqgörən siyasəti nəticəsində milli ideologiyanın işığında ədəbiyyatda Cümhuriyyət dəyərlərinə geridönüş, mühacirət irsinin gün üzünə çıxarılması, türk birliyi kimi məsələlər araşdırılmağa, aktuallaşmağa başlandı. "Kitabi-Dədə Qorqud"un 1300 illik yubileyinin dünya miqyasında keçirilməsi, onun Azərbaycan ədəbiyyatının parçası kimi dünyaya təqdim edilməsi də Ulu Öndərin uzaqgörən siyasətinin nəticəsi idi. Bütün bu qeyd olunan faktlar Ümummilli liderin ədəbiyyat siyasətinin əsas çizgilərini əks etdirir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, ədəbiyyat, milli ideologiya, azərbaycançılıq, siyasət

ABSTRACT

The thesis summarizes the main directions of the literary policy of the national leader Heydar Aliyev.One of the significant events in the history of Azerbaijan took place in the 70th year of the 20th century. Starting from this period, steps were taken to restore the national state. The initiator of this process was Heydar Aliyev, who headed Azerbaijan during the Soviet era. It was from this period that the process of restoration of our independent national state began under the leadership of National leader Heydar Aliyev. The first way that the great leader followed in this regard was to awaken the national ideology in the minds of the people. At that time, it was very difficult to make such a decision and implement it. H. Aliyev knew that this awakening passed through the national language and national literature. In the thesis, the Great Leader's policy in this direction is divided into two parts: the Soviet period and the period after the restoration of our independence. The steps taken by H. Aliyev in this direction during the Soviet period are grouped as follows: inclusion of our language, which is the main attribute of nationality, in the Constitution of the country, ensuring that it becomes the official state language; highlighting the importance of the national literature created in this language, protecting the pioneers of the national struggle by all means, representing them in the assembly representing the people, awarding state awards to those who developed the Azerbaijani language and literature, etc.

As a result of his timely and courageous decisions, the ideology of Azerbaijanism rose to the level of state ideology. Even after the restoration of our independence, the Great Leader worked tirelessly for the further development and strengthening of this ideology. One of the areas where this ideology was developed was literature. As a result of his far-sighted policy, in the light of national ideology, issues such as the return to the values of the Republic, bringing the heritage of emigration to the surface, and Turkish unity began to be investigated and become relevant in literature. The celebration of the 1300th anniversary of "Kitabi-Dada Gorgud" on a world scale and its presentation to the world as a piece of Azerbaijani literature was also the result of the visionary policy of the Great Leader. All these mentioned facts reflect the main lines of the National leader's literary policy.

Keywords: Heydar Aliyev, literature, national ideology, Azerbaijaniism, politics

THE ACHIEVEMENT OF AZERBAIJAN IN THE ERA OF PRESIDENT HEYDAR ALIYEV

Ananda Majumdar

(0000-0003-3045-0056) - ORCID | Connecting Research and Researchers

Ananda Majumdar | University of Alberta - Academia.edu

*Harvard Graduate School of Education (Professional Education as a Child Development Educator, Certificate in Early Education Leadership (CEEL-Series 1,2,3), online) 2017-present

*John. F. Kennedy School of Government, Harvard University, Public Leadership Credentials Courses

*Norquest College (Edmonton, AB, Canada), "LINC" (English Literacy Certificate Program) January 2023 / Early Childhood Pedagogy Certificate

*Vancouver Island University (Nanaimo Campus), British Columbia, Canada, Basic Adult Education (Certification), 2023

The University of Alberta (Bachelor of Education after Degree Elementary, Faculty of Education, Community Service-Learning Certificate and Certificate in International Learning, CIL) – 2012-2022

Zhejiang University Global Summer Program, Inclusive Development, School of Public Affairs, August 1-15, 2022, Online

Intern, Digital Museum and Diaspora, Migration, GRFDT, New Delhi, India (April 2021-March 2022, Online)

Book Pecker Fellow, Peace X, India (April 1, 2021- September 1, 2021, Online) best fellow in the social science department and computer literacy

Certificate in Migration Studies, GRFDT, New Delhi, India (September 2020-March 2021, Online)

Grant MacEwan University (Diploma in H.R. Management), 2008-2012

Jadavpur University (Master of Arts in International Relations)

Sikkim Manipal University (Master of Business Administration in H.R. and Marketing Management)

MBB College, Tripura University (Bachelor of Arts in Political Science)

Antarctic Institute of Canada (Researcher and Writer), Servicing Community Internship Program (SCiP) Funded by the Government of Alberta

Member of Student Panel, Cambridge University Press,

Member of the Association of Political Theory (ATP) University of Massachusetts

Student Member of ESA (European Studies Association), Columbia University, U.S.

General Coordinator, Let's Talk Science, University of Alberta

Early Childhood Educator, Brander Garden After School Parents Association

Researcher, Project-based Articles, Antarctic Institute of Canada under Riipen

ABSTRACT

President Heydar Aliyev has an enormous role in modernizing Azerbaijan. The term flourish has been used to realize Azerbaijan's prosperity in education, science and technology, and culture. The worth of all countries depends on someone who is a nationwide leader, such as Ataturk of Türkiye and Heydar Aliyev of Azerbaijan. They were national leaders, along with their international reputation, who was born for revolution, influenced their countries and became a leader through their adaptation and formal and informal adaptive leadership. Their contribution to their countries is enormous. Heydar Aliyev remarked that the country's level depends on its knowledge level. His remark indicated a modern Azerbaijan that will be filled with the development of science and technology, education, and culture. President Aliyev believed in a modern nation-state and its progressive community. It can only be possible when a country is sustainably intellectual through science, technology, education, and culture. He believed in global citizenship through which a global scenario can be made in Azerbaijan for its international acceptance, where everyone is equal, prosperous, and advanced in socio-cultural and academic perspectives. He was an educationist who went to school at age six and became interested in all subjects he took for his studies. His interest was in literature and writing poems. He was a member of a dramatical circle where he acted as a king. He was a king who had adaptive leadership, and thus he made Azerbaijan a prosperous country for all. He had a talent for painting. His art representation of Fizuli (Mirzoyeva, 2018) won an art competition at school. This is how his art helped him to admit to the faculty of architecture of the Azerbaijan Industrial Institute even though he did not complete his architecture studies due to World War in 1941. The paper aims to discuss the proper of Azerbaijan through science and technology, education, and preserving its culture. The paper's methodology has been conducted through documentary analysis and a qualitative approach. The paper's outcome will be a knowledge sector through which the golden era of President Aliyev will be focused for the audience.

Keywords: Education, History, Adaptive Leadership, Socio-culture, Value, Rational.

İKTİDARININ İLK YILLARINDA TÜRKİYE BASINININ HAYDAR ALİYEV POLİTİKASI VE KAMUOYU OLUŞTURMA ROLÜ

HEYDAR ALIYEV POLICY OF THE TURKISH PRESS IN THE FIRST YEARS OF HIS POWER AND AND THE ROLE OF PUBLIC FORMING

Prof. Dr. Abdulhamit AVŞAR

İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Bölümü

Orcid: 0000-0002-6093-6383

ÖZET

Haydar Aliyev'in 1990 Eylül'ünde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanlığına seçilmesi Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu gelişmeyle birlikte Türkiye Hükûmeti, Aliyev'e özel önem veren bir politika izlemiş, ilk günden itibaren kendisiyle yakın temas kurma yoluna gitmiştir. Aynı şekilde basın da benzer bir tutum takınarak kamuoyunda olumlu bir Aliyev kanaati oluşturmaya çalışmıştır.

1993 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesinin ardından ise, başlangıçta, Haydar Aliyev aleyhtarı bir görünüm sergileyecektir. Ancak, kısa bir süre sonra bu tutumundan vazgeçecek ve onu desteklemeye başlayacaktır. Dolayısıyla basın, Türkiye'de Aliyev'le ilgili kamuoyu kanaatinin biçimlenmesinde başat aktörlerden biri olmuştur. Bu nedenle Türkiye'de Haydar Aliyev'le ilgili kamuoyunun biçimlenmesinde dönem basınının tutumunu analiz etmek önemlidir.

Basın, hem kendisi önemli bir kamuoyu inşa edici odak, hem de diğer kamuoyu oluşturucu odakların görüş ve düşüncelerini yansıtan bir araç olarak kanaat oluşumunda etkin rol oynar. Olay ve olguların önemsetilmesi yoluyla konulaştırılmasını mümkün kılarken aynı zamanda anlamlandırılmasını sağlar. Bunu da üstlendiği çeşitli işlevler yoluyla gerçekleştirir. Gündem oluşturma ve eşik bekçiliği bu işlevler arasındadır.

Çalışmamızda bu yaklaşım ışığında, dönem basınının Haydar Aliyev politikası ve kamuoyu oluşumuna etkisi basının gündem oluşturma ve eşik bekçiliği kuramları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu amaçla o dönemde üç ayrı siyasal tutuma sahip Hürriyet, Türkiye ve Cumhuriyet gazetelerinde yayınlanan haberler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Ancak konunun sınırlanabilmesi bakımından basının tutumuyla ilgili araştırma, Haydar Aliyev'in iktidarının ilk yıllarında uyguladığı dış politika örneklemiyle sınırlandırılmıştır.

Diğer yandan söz konusu dönemde Türk basınının takındığı tutum, basının dış politika konusunda siyasal iktidarların politikalarına uygun davranmasının örneklerinden biri sayılabilir. Demirel Hükümeti'nin Haydar Aliyev'i destekleyici politikası basının tutumunu da etkilemiş, eşik bekçilerinde, Aliyev'in Azerbaycan'da istikrarı sağlayacağı ve ülkeyi parçalanmaktan kurtaracağı kanaatinin doğmasına yol açmıştır. Bu da basında, Azerbaycan'ın geleceği için Aliyev'e destek verilmesi gerektiği kanaatini oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, Haydar Aliyev, Türkiye basını, kamuoyu, eşik bekçiliği.

ABSTRACT

The election of Heydar Aliyev as the Speaker of the Assembly of the Nakhchivan Autonomous Republic in September 1990 has been one of the turning points in Turkey-Azerbaijan relations. With this development, the Turkish Government followed a policy that gave special importance to Aliyev, and sought to establish close contact with him from the very first day. Likewise, the press took a similar attitude and tried to create a positive Aliyev opinion in the public.

After he was elected to the Presidency of Azerbaijan in 1993, the press initially displayed an anti-Haydar Aliyev appearance. However, after a short time, the press will give up this attitude and start to support him. Therefore, the press has been one of the leading actors in shaping public opinion about Aliyev in Turkey. For this reason, it is important to analyze the attitude of the period press in shaping the public opinion about Heydar Aliyev in Turkey. press plays an active role in opinion formation, both as an important public opinion-forming focus and as a tool that reflects the views and thoughts of other public opinion-forming groups. While it makes it possible to subject events and facts by giving importance to them, it also provides meaning. It achieves this through the various functions it undertakes. Agenda setting and gatekeeping are among these functions.

In our study, in the light of this approach, the effect of the press on Heydar Aliyev's policy and public opinion formation is discussed within the framework of the theories of agenda setting and gatekeeping. For this purpose, the news published in the newspapers Hürriyet, Türkiye and Cumhuriyet, which had three different political attitudes at that time, were analyzed by content analysis method. However, in order to limit the subject, the research on the attitude of the press was limited to the foreign policy sample of Heydar Aliyev in the first years of his rule.

On the other hand, the attitude of the Turkish press in that period can be considered as one of the examples of the press behaving in accordance with the policies of the political powers regarding foreign policy. The policy of the Demirel Government to support Heydar Aliyev also affected the attitude of the press and led to the opinion of the gatekeepers that Aliyev would ensure stability in Azerbaijan and save the country from disintegration. This played an important role in the media's opinion that support should be given to Aliyev for the future of Azerbaijan.

Keywords: Azerbaijan-Turkey relations, Heydar Aliyev, Turkish press, public opinion, gatekeeper

VİZYONER BİR LİDER OLARAK HAYDAR ALİYEV

HAYDAR ALIYEV AS VISIONARY LEADER

Dr. Zafer SAYGILI

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı,

Orcid No: 0000-0002-4500-9952

ÖZET

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ın kuruluş sürecinde Haydar Aliyev önemli bir rol oynamıştır. Aliyev 1993 yılında halkın büyük çoğunluğu tarafından Azerbaycan'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Aliyev ülkenin liderliğini 2003 yılına kadar sürdürmüştür. İktidara geldiği ilk günden itibaren ülkenin istikrarını sağlamak için büyük çaba göstermiştir. Ayrıca ülkenin uluslararası alanda güçlü ve itibarlı bir konuma sahip olmasını sağlamıştır. Bunun için ülkesinde iç politika alanında istikrarı sağlamak için eğitim, sağlık, kültür ve ekonomi gibi birçok önemli reformu gerçekleştirmiştir. Dış politikada ise bölgesel işbirliği ağlarını genişletmiştir. Böylece Azerbaycan'ın uluslararası toplumda daha fazla tanınmasını sağlamıştır. Öte yandan bölgesel güvenliği ve istikrarı sağlamak için İran ve Rusya ile ilişkilerinde dikkatli adımlar atmıştır. Atılan bu adımlarla ülkenin bağımsızlığına ve egemenliğine yönelik tehditleri bertaraf etmiştir. Nitekim onun vizyoner liderliği, modern Azerbaycan'ın bugünkü güçlü konumuna ulaşmasına ve korumasına yardımcı olmuştur. Bununla birlikte Aliyev, Azerbaycan'ın tarihi ve geleceği için büyük önem taşıyan bir liderdir. Onun liderliği altında gerçekleştirilen reformlar ve başarılar, ülkeyi gelecekte daha da ileriye taşımak için bir rehber niteliğinde olmaya devam edecektir. Aliyev'in vizyoner liderliği, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve egemenliğini korunmasına, güçlü bir ülke olmasına, halkın refahına, istikrarına ve kalkınmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmada, Haydar Aliyev'in on yıllık Azerbaycan yönetiminde göstermiş olduğu siyasi duruşu ve almış olduğu kararlarla vizyoner liderliği tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lider, Liderlik, Vizyoner Liderlik, Haydar Aliyev

ABSTRACT

Haydar Aliyev played an important role in the establishment of Azerbaijan, which gained its independence with the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics in 1991. Aliyev was elected as the President of Azerbaijan by the majority of the people in 1993. Aliyev continued to lead the country until 2003. From the first day he came to power, he made great efforts to ensure the stability of the country. It also enabled the country to have a strong and prestigious position in the international arena. For this reason, he carried out many important reforms such as education, health, culture and economy in order to ensure stability in the field of domestic politics in his country. In foreign policy, it has expanded regional cooperation

networks. Thus, it has ensured Azerbaijan's greater recognition in the international community. On the other hand, it has taken careful steps in its relations with Iran and Russia to ensure regional security and stability. With these steps, it has eliminated the threats to the independence and sovereignty of the country. As a matter of fact, his visionary leadership helped modern Azerbaijan to reach and maintain its strong position today. However, Aliyev is a leader of great importance for the history and future of Azerbaijan. The reforms and achievements under his leadership will continue to serve as a guide to move the country forward in the future. Aliyev's visionary leadership made significant contributions to the preservation of Azerbaijan's independence and sovereignty, becoming a strong country, and the welfare, stability and development of the people. In this study, the visionary leadership of Heydar Aliyev with the political stance he has shown in the ten years of Azerbaijani administration and the decisions he has taken has been tried to be discussed.

Keywods: Leader, Leadership, Visionary Leadership, Heydar Aliyev

1.GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra on beş cumhuriyet bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağımsızlık süreci ülkeler için oldukça zor geçmiştir. Ekonomiden siyasete birçok sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu zor süreci yaşayan ülkelerden biriside Azerbaycan olmuştur. Bağımsızlığın elde edilmesiyle ülkede 1991-1993 yılları arasında siyasi istikrarsızlıklar baş göstermiştir. Bu kısa sürede geçici dönemlerle birlikte dört cumhurbaşkanı görev yapmıştır. Bu istikrarsızlık sonucunda ülke ekonomisi çökmüş ve enflasyon fırlamıştır (Sancak, 2019: 51). Ayrıca yeni kazanılmış bağımsızlıktan sonraki dönemde rehavet dönemi yaşanmıştır. Bu rehavetle ülkenin bağımsızlığını tehdit eden tehlikeler fark edilememiştir. Haydar Aliyev'in 1993 yılında cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Azerbaycan'da siyasi istikrarsızlık sona ermiştir. Aliyev'in Azerbaycan'ın gelişmesi için gerçekleştirdiği siyasi ve ekonomik politikalarla liderlik vizyonunu ortaya koymuştur. Bu vizyonda siyasi istikrar, ekonomik büyüme, bölgesel barış, yerli ve yabancı yatırımcı çekmek ve ülkenin uluslararası alanda tanınırlığını sağlamak vardır. Bu vizyonu gerçekleştirmek için atmış olduğu adımlar ve başarılarından dolayı halkın, saygı ve sevgisini kazanmıştır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Lider ve Liderlik

Lider ve liderlik kavramları insanlık tarihi kadar çok eskiye dayanmaktadır. Bu kavramlar örgütsel ve siyasi yaşamda önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle kavramlar üzerine farklı bilim dallarında, değişik açılardan birçok çalışma ve araştırma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde kavramlar üzerinde tam anlamıyla bir fikir birliğine varılmış tanımları bulunmamaktadır (Eryeşil ve İraz, 2017: 130). Lider, bir grup veya organizasyon içinde diğerlerine öncülük eden, yol gösteren ve hedeflere yönlendiren kişidir (Yeşil, 2016:159). Lider, vizyon sahibi, zeki, kararlı, cesur, sorumluluk sahibi, etkili iletişim kurabilen, takım çalışmasına

yatkın ve problem çözme becerisine sahip olması gereken niteliklerden bazılarıdır (Baker, 2022: 30-31) Lider, insanları yönlendirmek için farklı liderlik stilleri kullanabilir ve liderlik, doğuştan gelen yeteneklerin yanı sıra öğrenilebilen bir beceridir. Liderlik ise, genel bir ifadeyle bir grup insanı yönetmek, örgütlemek, motive etmek için kullanılan bir dizi beceri, teknik ve stratejiyi ifade eder (Yılmaz, 2014: 53). Liderlik, liderin vizyonunu ve belirli hedeflerini takipçilerine ileterek onları harekete geçirmesi ve yönlendirmesi ile başlar (Işık İnan ve Serinkan, 2020: 309). Liderlik, liderin takipçilerini yönlendirmesi, örgüt üyeleri arasında güçlü ilişkiler kurması, farklı bakış açılarını birleştirmesi ve takım çalışmasını teşvik etmesi gibi pek çok faktörü içerir (Uğur Sarıoğlu ve Uğur, 2014: 124-125). Başarılı liderler, takipçilerini başarıya götürmek için stratejik planlama, kaynak yönetimi ve problem çözme gibi becerilere sahiptirler.

2.2. Vizyoner Liderlik

Vizyon bir kişinin veya kuruluşun gelecekte ulaşmak istediği hedefleri ve amaçlarını ifade eden bir kavramdır (Derin, 2019: 115). Bir başka deyişle, vizyon, bir kişinin veya kuruluşun ileride ne yapmak istediğine dair bir vizyondur. Ayrıca vizyon, bir kişinin veya kuruluşun uzun vadeli hedeflerini, değerlerini ve ideallerini yansıtan bir açıklama veya plan olarak da tanımlanabilir. (Ersan, 2020: 59) Kısaca vizyon, bir kişinin veya kuruluşun motivasyonunu artırarak, başarıya ulaşmalarını sağlamak için bir yol haritası sunar. Vizyoner liderlik ise, liderin vizyonunu, hedeflerini ve stratejilerini takipçilerine ileterek, takipçilerinin de aynı vizyonu benimseyip, hedeflere ulaşmak için birlikte çalışmasını sağlayan bir liderlik yaklaşımıdır (Erçetin, 200: 92). Vizyoner liderler, geleceğe yönelik öngörüde bulunarak, takipçilerini bu hedeflere doğru yönlendirmek için çaba gösterirler (Çelik, 1997:47). Bu liderler, takipçilerine sadece nasıl yapılabileceğini değil, neden yapılabileceğini de anlatarak, takipçilerinin motivasyonunu artırırlar. Öte yandan vizyoner liderlik, takipçilerin kendisine güvenini artırarak, yaratıcı düşünmeyi teşvik eder ve takipçilerin potansiyelini ortaya çıkarmasına yardımcı olur (Koçer ve Bostancı, 2021: 11-12). Ayrıca bu liderlik yaklaşımı, takipçilerin kendi fikirlerini sunmasına, özgürce tartışmasına ve geliştirmesine izin verir. Dolayısıyla vizyoner liderler, takipçilerinin fikirlerini dinler ve onları göz önünde bulundurarak kararlar alırlar (Ekici, 2006: 239). Özetle vizyoner liderlik, liderin vizyonunu takipçilerine aktarması ve takipçilerin kendini önemli hissetmesini sağlamasıdır.

3. VİZYONER BİR LİDER OLARAK HAYDAR ALİYEV

Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşmasında ve ülkesinin siyasi, ekonomik ve sosyal gelişiminde önemli rol oynayan bir liderdir. Liderlik anlayışı, ülkesinin bağımsızlığına ve bölgesel güç olma hedefine odaklanan, pragmatik ve stratejik bir yaklaşımı yansıtır. Aliyev'in vizyoner liderlik anlayışının temel özelliklerini somut örneklerle açıklamak mümkündür. Bu örneklerden bazıları şu şekilde ifade edilebilir:

- Vizyoner lider olarak Aliyev, ülkesinin uzun vadeli hedeflerini belirlemekte ve bu hedeflere ulaşmak için gerekli adımları atmıştır. Özellikle, enerji kaynaklarına yatırım yaparak, ülkenin petrol ve doğal gaz sektörlerinin gelişimine öncülük etmiştir. Bu sayede, ülke ekonomisi önemli bir ivme kazanmıştır. Böylece ülkenin enerji kaynaklarından yararlanarak ekonomik büyümeyi sağlama stratejisi, uzun vadeli bir vizyonun ürünüdür. Bu vizyonun ürünü olarak 1994 yılında imzalanan asrın anlaşması, ülkenin petrol sektörünün gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Ayrıca Aliyev, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının inşasına öncülük etmiştir. Bu boru hattı, Azerbaycan'ın petrolünü Türkiye üzerinden dünya pazarlarına taşıyan en önemli hatlardan biridir (Zengin ve Esedov, 2009: 101).
- Aliyev Pragmatik yaklaşımlarıyla ülkesinin çıkarlarına yönelik pratik çözümler üretme konusunda uzmanlaşmıştır. Örneğin, Azerbaycan'ın bağımsızlığının korunması ve ekonomik kalkınmasının sağlanması için stratejik ortaklıklar kurmakta ve işbirliği yapmıştır. Özellikle, Ermenistan ile olan çatışmaların sona erdirilmesi için bir dizi barış görüşmeleri yapmıştır. Bu çabalarının sonucunda, 1994 yılında, Dağlık Karabağ çatışmasının sona erdirilmesi için Ermenistan ile ateşkes anlaşması imzalandı. Ancak Ermenistan işgali sona erdirmeyince, Aliyev, bölgesel güçlerle işbirliği yaparak işgali sona erdirmeye yönelik çözümler aramıştır (Öraz Beşikçi, 2016: 244).
- Aliyev, liderlik tarzıyla güçlü bir lider imajı çizmiştir. Kararlı ve kendinden emin duruşu, liderliğindeki kararları uygulamada etkili olmuştur. Örnek olarak 1993 yılında ülkesinin cumhurbaşkanı olarak göreve geldiğinde, ülkenin içinde bulunduğu kaos ve istikrarsızlığı sona erdirmiştir. Ayrıca, ülkenin ekonomik büyümesini hızlandırmak için etkili bir ekonomi politikası uygulamıştır (Sancak, 2019: 53-54).
- Aliyev, hem yerel hem de küresel düzeyde geniş bir ağa sahip liderdir. Özellikle bölgesel liderlerle yakın ilişkileri ve uluslararası liderlerle güçlü ilişkileri sayesinde, Azerbaycan'ın bölgesel güç olma hedefine ulaşmasında etkili olmuştur. Örneğin, Rusya ile ilişkilerini güçlendirerek ülkesine ekonomik ve askeri yardımlar sağlamayı başarmıştır (Öraz Beşikçi, 2016: 245).
- Aliyev, ülkesinin insan kaynaklarına yatırım yapmaya önem vermektedir. Eğitim, sağlık ve sosyal refah konularına büyük önem vermiştir (Kayacı, 2013: 39). Bu nedenle, ülkenin gençlerinin eğitimi ve iş imkanlarına erişimini artırmak için bir dizi program uyguladı. Örneğin, Azerbaycan Devlet Petrol Akademisi'ni kurarak, petrol sektöründe çalışacak nitelikli personel yetiştirdi.
- Aliyev, Azerbaycan'ın ekonomik gelişimini desteklemek için yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesine olanak tanımıştır. Ayrıca, yerli yatırımcıların da ülke ekonomisine katkıda bulunmaları için teşviklerde bulunmuştur (Dikkaya ve Çolak, 2008: 140).
- Askeri alanda ise Aliyev orduyu yeniden düzenlemiştir. İlk olarak sınırdaki tehlikelere karşı askeri güçlerin sayısı arttırılmıştır. Ayrıca modern ve teknolojik savunma silahları satın alınmış, askeri bilim çalışmalarına hız verilmiş ve askeri eğitim için Avrupa, Çin, Türkiye gibi ülkelere öğrenciler gönderilmiştir (Kalaycı, 2013: 39).

- Aliyev, Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınırlığını artırmak için büyük çaba sarf etmiştir. Özellikle, ülkesinin Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası örgütlere üye olmasını sağlamıştır (Öraz Beşikçi, 2016: 244). Ayrıca, ülkenin dış politikasını da etkili bir şekilde yöneterek, uluslararası alanda etkin bir rol oynamasını sağlamıştır.
- Aliyev, Azerbaycan'ın kültürel mirasının korunmasına ve geliştirilmesine önem verdi. Bu amaçla, birçok müze, tiyatro, sanat merkezi, Devlet Senfoni Orkestrası ve kültürel miras alanı açılmıştır (Kalaycı, 2013: 40).

Sonuç olarak, Haydar Aliyev'in liderlik anlayışı, vizyoner, pragmatik, güçlü, bağlantılı ve insan odaklıdır. Bu liderlik yaklaşımı, Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması ve ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal gelişimi için önemli bir rol oynamıştır. Aliyev'in başarıları, Azerbaycan halkı tarafından hala takdir edilmektedir.

4.SONUÇ

Sürekli olarak değişen, gelişen ve karmaşık bir dünyada, devletleri yönetecek kişilerin yöneticiden ziyade lider olması gerekmektedir. Liderlerin ise devletleri hedeflerine ulaştırabilmeleri için birçok özelliğe sahip olması gerekmektedir. Bu özelliklerden en önemli olanı da vizyondur. Vizyoner liderliğe sahip olan kişiler; devletleri hedeflerine en iyi şekilde ulaştırabilmek için takipçilerini motive eder ve onlara ilham verir. Bu liderler yaratıcı ve yenilikçidirler. Vizyoner liderler, vermiş olduğu kararlarda riske girmekten korkmaz ve riskin getireceği tüm sorumluluğu üstlenirler. Haydar Aliyev'de Azerbaycan'ın bağımsız devlet olması için büyük çaba sarfetmiştir. Aliyev'in Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğin deki birikimi, modernleştirici politikaları ve iç dinamikleri kullanarak Azerbaycan'ın tarihini değiştirmek istedi ve bunu da büyük ölçüde başarmıştır. Öte yandan Aliyev liderliği boyunca, Azerbaycan'da ekonomik reformlar ve yabancı yatırımın artırılması gibi birçok önemli değişiklik gerçekleştirmiştir. Ayrıca, ülkenin bağımsızlığına yönelik tehditleri ciddiye alarak, Azerbaycan'ın uluslararası alanda güçlenmesi için çaba göstermiştir. Sonuç olarak Aliyev'in vizyoner liderliği ve başarılarından dolayı halkı tarafından hala saygı duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Baker, Nevra (2022). "Liderliğin Evrimi ve Başlıca Liderlik Tarzları". *Florya Chronicles of Political Economy*, 8 (1), 29-46.

Çelik, Vehbi (1997). "Eğitim Yönetiminde Vizyoner Liderlik". Eğitim Yönetimi Dergisi. 3(4). 465-474.

Derin, Neslihan (2019). "Vizyoner liderliğin kavramsal çerçevesi ve işletmeler için önemi". *Kocatepe İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Aralık 2019, 21(2), 114- 125.

Dikkaya Mehmet ve Çaylak Adem (2008). "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar". *OAKA*. 3(5). 131-157

Ekici, Kenan Mehmet (2006). *Vizyoner liderlik*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Erçetin, Ş. Şule. (2000). *Lider Sarmalında Vizyon*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ersan, Elanur (2020). "Vizyoner Liderlik Özellikleriyle Mustafa Necati Bey". *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*. 3(1). 58-64

Eryeşil Kemalettin ve İraz Rifat (2017). "Liderlik Tarzları İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*. 20(2). 129-139

Işık İnan, Özlem ve Serinkan Celaleddin (2020). "Liderlik Yaklaşımları ve Spor Yönetiminde Liderlik*". Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*. 7(2). 308-332.

Kalaycı, İrfan (2013). "Kafdağı'nın Önündeki Ekonomi: Modernleşen Azerbaycan" . *Avrasya Etüdleri*, 44 (2), 27-56.

Koçer, Mustafa Caner ve Bostancı B. Aynur (2021). "Okul Yöneticilerinin Vizyoner Liderlik Yeterlikleri ile Öğretmenlerin İşe Tutkuları Arasındaki İlişki". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 8(2). 119-143.

Öraz Beşikçi, Seçil (2016). "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişmeler ve Yönelimler". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 16(2). 237-252.

Sancak, Kadir (2019). "Azerbaycan Ekonomisinde İstikrar Faktörü ve Aliyevler Dönemi". *The Journal of International Scientific Researches.* 4(1). 51-57.

Uğur Sarıoğlu Sevtap ve Uğur Uğur (2014). "Yöneticilik ve Liderlik Ayrımında Kişisel Farklılıkların Rolü". *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi.* 6(1). 122-136

Yeşil, Abdullah (2016). "Liderlik ve Motivasyon Teorilerine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme". *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*. 2(3). 158-180

Yılmaz, Hüseyin (2014). "Bilgi Liderliğinin İşletme Performansı Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi". *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 1(1). 51-68.

Zengin, Eyüp ve Esedov Aqil (2009). "Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde Boru Hatları Ulaştırmanın Çevre Üzerine Etkileri" *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9). 97-108.

YÖNETİMDE STRATEJİK LİDERLİK ANLAYIŞI VE HAYDAR ALİYEV'İN YÖNETİM TARZINDA STRATEJİK LİDERLİĞİN İZLERİ

STRATEGIC LEADERSHIP IN MANAGEMENT AND TRACES OF STRATEGIC LEADERSHIP IN HAYDAR ALIYEV'S MANAGEMENT STYLE

Nurettin GÜRCAN
Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İzmir/TÜRKİYE,
ORCID ID: 0000-0002-5361-4351

ÖZET

Geçmişten günümüze devletlerin yönetimi birçok liderlik anlayışının birlikte kullanılabildiği bir yönetim alanını oluşturmaktadır. Söz konusu yönetim alanının önemli temsillerinden biri de stratejik yönetim anlayışıdır. Yönetimde stratejik bakış açısı örgütsel alanda olduğu gibi devlet yönetimi açısından da önemli bir liderlik tarzı haline gelmiştir. Günümüzde stratejik liderlik, devletlerin yönetiminde sürdürülebilir bir büyüme ve uluslararası alanda önemli bir yer edinme açısından diğer yönetim ve liderlik anlayışları arasında öne çıkmaktadır. Söz konusu liderlik yaklaşımı, gerek jeopolitik konumu gerekse devlet yönetim geleneği açısından Azerbaycan Devleti açısından da önemli görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle Güney Kafkasya stratejik konumlardan biri haline gelmiştir. Özellikle coğrafi konumu itibariyle büyük devletlerin ilgi odağı haline gelen Kafkasya Bölgesi, Azerbaycan Devleti açısından stratejik dengelerin kurulduğu bir bölge olmuştur. Azerbaycan, bölgenin etkin ve dinamik yönetimi açısından kritik ve stratejik roller üstlenmiştir. Nitekim Azerbaycan'ın bölgedeki rolünün en önemli açıklayıcılarından biri de devlet yönetim geleneğinde ortaya çıkan stratejik bakış açısı olmuştur. Bu bağlamda çalışmada öncelikle yönetim, strateji, liderlik ve stratejik liderlik gibi yönetimde stratejik anlayışı açıklayan temel kavramlar üzerinde durulmaktadır. Kavramsal çerçevenin çizilmesinin ardından stratejik liderlik anlayışı açıklanmakta ve stratejik liderlerin temel özelliklerine değinilmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise konu edilen liderlik tarzı açısından, Azerbaycan'da devlet yönetim geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Haydar Aliyev'in stratejik lider davranışlarına dair çıkarımlara yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Strateji, Liderlik, Stratejik Liderlik, Haydar Aliyev

ABSTRACT

From the past to the present, the administration of states constitutes a management area where many leadership approaches can be used together. One of the important representations of the said management field is the strategic management approach. Strategic perspective in management has become an important leadership style in terms of state administration as well as in the organizational field. Today, strategic leadership stands out among other management and leadership approaches in terms of sustainable growth in the management of states and gaining an important place in the international arena. The aforementioned leadership approach is also considered important for the Azerbaijan State in terms of both its geopolitical position and state administration tradition. After the disintegration of the Soviet Union, Azerbaijan, Georgia and Armenia declared their independence, and the South Caucasus became one of the strategic locations. The Caucasus Region, which has become the focus of attention of the great states, especially due to its geographical location, has been a region where strategic balances are established for the Azerbaijan State. Azerbaijan has assumed critical and strategic roles in terms of effective and dynamic management of the region. As a matter of fact, one of the most

important explanations of the role of Azerbaijan in the region has been the strategic perspective that emerged in the state administration tradition. In this context, the study primarily focuses on the basic concepts that explain the strategic understanding in management, such as management, strategy, leadership and strategic leadership. After the conceptual framework is drawn, the understanding of strategic leadership is explained and the basic characteristics of strategic leaders are mentioned. In the last part of the study, in terms of the leadership style, inferences about the strategic leader behaviors of Haydar Aliyev, who is considered one of the important representatives of the state administration tradition in Azerbaijan, are included.

Keywords: Management, Strategy, Leadership, Strategic Leadership, Heydar Aliyev

GİRİŞ

Yönetim, ortaya çıktığı zamandan bu yana insanların yaşamlarını şekillendiren olgulardan biri olmuştur. Yönetimin bilim haline gelmesinin ardından, birçok alanda farklı yönetim ve liderlik anlayışları ortaya çıkmıştır. Yönetim alanındaki ekollere yeni bakış açıları eklenmiş ve içinde yaşanan dönemin ve bağlamın gerekliliklerine uygun yeni liderlik tarzları ortaya atılmıştır. Yönetimde stratejik anlayışın liderliğe bir yansıması olarak görülebilecek olan stratejik liderlik anlayışı da bu liderlik tarzlarından biri olmuştur. Yönetim alanında stratejik liderlik anlayışının önemli kullanım alanlarından birini de devletlerin yönetimidir. Söz konusu yaklaşım işletmelerin sürdürülebilir bir gelecek inşa edebilmesi için gerekli ve önemli olduğu kadar, devletleri yöneten kişiler ve genel olarak devlet çıkarlarının gözetilmesi açısından da önemli bir çerçeve sunmaktadır. Azerbaycan yönetim tarihinde stratejik yönetim ve liderlik tarzıyla öne çıkan kişiler incelendiğinde Haydar Aliyev öne çıkan bir lider olmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucu lideri olan Haydar Aliyev, ortaya koyduğu liderlik ve yönetim anlayışıyla Azerbaycan'ı yeniden inşa eden kişi olmuştur. Gerek Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi döneminde ortaya liderliği gerekse yol gösterici tutumu Haydar Aliyev'in ileri stratejik liderliğinin önemli temsillerinden olmuştur. Ülkenin ve Azerbaycan milletinin bağımsız bir devlete kavuşmasında önemli bir yeri olan Haydar Aliyev, yönetim tarzı açısından ileri görüşlü, öncü ve stratejik bir liderdir. Bu araştırmada da, Haydar Aliyev'in yönetim anlayışında stratejik liderliğin izleri inceleme konusu edilmektedir.

1. YÖNETİM, STRATEJİ VE LİDERLİK KAVRAMLARI

Yönetim kavramı, örgüt amaçlarının etkili ve verimli olarak gerçekleştirilmesi amacıyla, planlama, örgütleme, yürütme, koordinasyon ve kontrol fonksiyonlarına ilişkin, kavram, ilke, kuram, model ve tekniklerin, sistematik ve bilinçli bir şekilde uygulanmasıyla ilgili faaliyetlerin tümüdür (Baransel, 1993: 25). Süreç olarak yönetim, önceden belirlenmiş amaçlara ulaşmak için kaynakların planlama, örgütleme, yürütme ve kontrol fonksiyonlarıyla koordinasyonunun sağlanması olarak ifade edilmektedir. Bir sanat ve bilim olarak yönetim ise; sezgi, muhakeme ve tecrübe ile edinilen ve yönetim biliminin sağladığı bilgilerin bilinçli ve sistemli bir şekilde, maharetle uygulanarak, örgüt amaçlarının gerçekleştirilmesine ilişkin bir faaliyet ve çaba olarak görülmektedir (Baransel, 1993: 27). Yöneticiler kendilerine yasal olarak verilen yetki sayesinde mevcut olan kuralları uygulayarak işlerin düzenli bir şekilde örgütsel amaçlar doğrultusunda yürümesini sağlayan temel öğelerdir (Güney, 2015: 27).

Birçok kaynakta askeri yönetim anlayışı ile ilgili olarak ele alınan strateji ise yönetimin etkinliği açısından önemli kavramlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Strateji kavramı, genel olarak askerî araçların politik amaçlar için kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır (Yükselen, 2018: 2). Bir başka deyişle geleneksel strateji, mevcut kaynakları en etkili ve en ekonomik biçimde kullanarak zafere ulaşmak anlamına gelmektedir (Dursun, 2013: 46). Kavram yönetim alanında ise 20. yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlanmıştır. Burada strateji, işletmenin çevresiyle ilişkilerini düzenleyen ve rekabet üstünlüğü sağlayabilmek amacıyla kaynaklarını

harekete geçiren teknik bir anlam taşımaktadır. Strateji, üst düzey yönetimin, örgütün kendi misyon ve amaçlarıyla tutarlı olan sonuçlara ulaşma planları olarak da tanımlanabilmektedir. Bir diğer anlatımla strateji, geçmişten yararlanarak planlar geliştirip, gelecekteki ilerleme ve başarılar için yol belirleme çalışmalarını temsil eder. Bu doğrultuda strateji, işletme ile çevresi arasındaki ilişkileri analiz ederek işletmenin yönünün ve amaçlarının belirlenmesi, bunları gerçekleştirecek faaliyetlerin tespiti ve örgütün yeniden düzenlenerek gerekli kaynakların örgütlenmesidir (Öğüt, Akgemci ve Demirsel, 2004: 281).

Liderlik, bir grup insanı belirli amaçlar çevresinde toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için onları harekete geçirme bilgi ve yetenekleri toplamı şeklinde tanımlanmaktadır (Eren, 2008: 431). Bir başka tanıma göre liderlik; liderin, kendini samimiyetle izleyenlere ulaştırabilme, farklı durumlarda davranışlara, farklı anlamlar yükleyebilme ve izleyicilerini amaçlar doğrultusunda harekete geçirebilme yeteneğidir. Liderlik, örgüt amaçlarının gerçekleştirilmesi için, örgütte çalışanların ihtiyaçlarını, bireyler, gruplar ve çevre arasındaki ilişkileri düzenleyen, bireyler ve birimler arasında iletişim, etkileşim ve eşgüdümü sağlayan bir süreçtir (Özsalmanlı, 2005: 138). Liderlik sürecinin esasını, bir kişinin (lider) başkalarını (izleyiciler) belirli koşullar doğrultusunda etkileyebilmesi oluşturmaktadır. Lider ise insanların davranışlarını kendi istediği şekilde etkileyen ve bu etkileme eylemini gerçekleştirirken yol gösteren, aydınlatan, öğreten, ileriyi gören, emir ve talimat veren, birlikte çalıştığı kimselerin istek ve ihtiyaçlarını zamanında sezen yaratıcı bir kimsedir (Bakan, 2008: 15). Daha kısa bir anlatımla liderlik, bireyler arası etkileşimi sağlamak için kişinin kendinde mevcut olan gücü kullanma sürecidir (Güney, 2015: 27).

2. STRATEJİK LİDERLİK KAVRAMI

Liderlik yazınının ilk dönemi büyük oranda örgütlerde ilk amirler ve orta düzey yöneticiler üzerine yoğunlaşmışken, son yıllarda tepe yöneticileri tarafından ortaya konan stratejik liderliğe artan bir ilgi söz konusudur. Liderlik konulu çalışmaların odak noktasının bu şekilde değişmesinin temelinde, yöneticilerin küreselleşme, artan uluslararası rekabet ve hızlı teknolojik ve sosyal değişimle baş edebilmek için örgütlerini nasıl dönüştürebileceklerini anlamaya yönelik ilgi yatmaktadır (Yukl, 2018: 276). Yazında stratejik yönetim kavramının da kabul görmesiyle birlikte stratejik liderlik kavramı pek çok araştırmaya konu olmaya başlamıştır. Diğer liderlik türleri her seviyedeki bireylere hitap ederken, stratejik liderlik sadece üst düzey karar vericilere hitap eden bir liderlik tarzıdır (Akyüz, 2018: 53).

Stratejik liderlik kavramını açıklayabilmek için liderlikle olan farklılıklarını ortaya koymak önem taşımaktadır. Liderlik görevleri, özellikle büyük örgütlerdeki hiyerarşi içerisinde işin doğası değiştiği için bulunulan düzeylere göre farklılık göstermektedir. Buna göre örgütün üst düzeylerinde stratejik, orta düzeylerinde örgütsel ve alt düzeylerinde üretim ve eylem odaklı liderlik anlayışları hâkim olmaktadır. Alt düzeydeki liderler genellikle çok az inisiyatif sahibi olmakta ve işlerin yapılmasından sorumlu olmaktadırlar. Orta düzey liderler yakın ve orta vadeli amaç ve yönlerin belirlenmesinden ve alt düzey yönetim tarafından kullanılacak olan plan, prosedür ve süreçlerin geliştirilmesinden sorumludurlar. Üst düzey liderler ise küresel stratejik çevre içerisinde örgütün stratejik yönelimini, vizyonunu belirlemekten sorumludurlar. Bu düzeyde analitik beceriler yeterli olmamakta ve örgütün vizyonunu geliştirmeye yönelik yaratıcı düşünce biçimlerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Stratejik liderlik örgütün üst düzeyindeki insanlarla ilgiliyken, liderlik örgütün her düzeyinde bulunan liderleri kapsamaktadır. Ayrıca liderlik temel olarak lider ve izleyenler arasındaki ilişkilere odaklanırken, stratejik liderlik daha makro boyutlu olarak ilişkisel faaliyetlere ek olarak stratejik faaliyetlerle de ilgilenmektedir (Uğurluoğlu ve Çelik, 2009: 127-128).

Sullivan ve Harper (1997)'e göre stratejik liderlik; amaç, kültür, strateji, temel kimlikler ve kritik süreçler gibi örgütü temel anlamda var eden, mantıklı ve iyi düşünülmüş faaliyetleri yönetmek ve denetlemektir (Aktaran Akyüz, 2018: 53). Stratejik liderler, stratejik düşünme ve stratejik planlama yeteneğine sahip olan liderlerdir. Stratejik bir liderden ortak amaca ulaşmak, ekipler oluşturmak ve insan gücünü geliştirmek noktasında temelde üç rol beklenmektedir. Stratejik liderlik, sunulan değişim olanağı ile, örgütlerde yaşanan kaos ve karmaşaya karşı örgütsel etkinliği artıran faaliyetleri ön plana çıkarmakta ve örgüt için yol haritası çizmektedir. Bu çerçevede şekillenen stratejik liderlik boyutları itibarıyla dönüşümcü, yönetsel, etik, politik ve ilişkisel liderliğin bir bütünü olarak gösterilmektedir (Akyüz, 2018: 54).

3. STRATEJİK LİDERLERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Yöneticiler için en zor sorumluluklardan biri örgüt için rekabetçi bir strateji geliştirmektir. Bu sorumluluğun etkin bir şekilde yerine getirilebilmesi ise bazı temel ilkelerin uygulanmasına bağlıdır. Stratejik liderlik ve strateji oluşturma konusunda temel oluşturan söz konusu ilkeler şu şekilde sıralanmaktadır (Yukl, 2018: 299):

- Uzun vadeli amaç ve öncelikleri belirlemek,
- Müşteri ve alıcıların neye ihtiyaç duyduğunu ve ne istediğini öğrenmek,
- Rakip ürünleri ve faaliyetleri hakkında bilgi almak,
- Mevcut kuvvetli ve zayıf yanları belirlemek,
- Temel yetenekleri belirlemek,
- Stratejide önemli değişiklik gereksinimini değerlendirmek,
- Gelecek vaat eden stratejiler belirlemek,
- Stratejinin olası çıktılarını değerlendirmek,
- Strateji seçimine diğer yöneticileri de dahil etmek.

Yazında etkili bir stratejik liderin sahip olması gereken özelliklere ve yerine getirmesi gereken faaliyetlere değinilmektedir. Bu bağlamıyla stratejik liderler üç temel karakteristiğe sahiptirler. Bunlar örgüt için üstün bir amaç belirleme, izleyenler için takip edilecek bir model sunma ve yüksek performans standartları ortaya koymaktır (Uğurluoğlu ve Çelik, 2009: 129). Bunlara ek olarak stratejik bir liderin sahip olması gereken özellikler aşağıdaki gibi özetlenmektedir (Uğurluoğlu ve Çelik, 2009: 131):

- Gelecek için heyecan verici bir vizyon oluşturur ve açıklar.
- Stratejik yönetim süreçlerine örgütün bütün düzeylerinden ve farklı deneyimlere sahip insanların katılımını sağlar.
- Bugünden çok yarını yönetir.
- Çalışanlarına zaman ayırır ve onların problemlerini anlamaya çalışır ve düzenli aralıklarla onlarla konuşur.
- İnsanların hata yapmasına izin verir.
- Örgütün her yerinde liderler geliştirir. Üst düzey yöneticiler izleyenlerini örgüte yön verme ve çalışanları motive etme konularında sorumluluk almaları için cesaretlendirirler.
- Her şeyi en küçük ayrıntısına kadar kontrol etmek yerine, en iyi kararları vermek için örgütteki diğer kişilere güvenir.
- İşlerin yürümesi için zaman tanır.
- Davranışları ile örnek teşkil eder.
- Problemleri çözmek için çalışanları güçlendirme yoluna gider.

Boyutları itibariyle değerlendirildiğinde stratejik liderlerin; dönüşümcü, yönetsel, etik ve politik olmak üzere dört farklı liderlik özelliğine sahip olmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Buna göre stratejik liderliğin etik tarafında, liderin etik değer ve ilkelere sahip olması gerektiği ve örgüt kültürünün de bunu desteklemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Politik boyutta ise örgüt yöneticisinin, fikir birliği sağlamak için uyuşmazlık ve belirsizliklerin çözümünde hangi gücü kullanacağı ile ilgilenilir. Stratejik liderliğin yönetsel boyutu; sebat, kararlılık, çok çalışma, zekâ, analitik yetenek, hoşgörü ve iyi niyet ile örgütü yönetebilmek ve örgütün devamlılığını ön planda tutmak üzerine odaklanmaktadır. Diğer bir boyut olan dönüşümcü tarafta ise liderin, vizyonunu gerçekleştirmek için, izleyenleri yetkilendirme, güçlendirme ve dağıttığı yetkiyi, gücü eylem birliğine dönüştürme yeteneği üzerinde durulmaktadır (Güçlü, Çoban ve Atasoy, 2017: 173-174; Uğurluoğlu ve Çelik, 2009: 134). Bu çalışmada, stratejik örgütler üzerinde açıklanan bu boyutları ve liderlik özellikleri üzerinden toplumsal bağlamda Haydar Aliyev'in liderlik tarzında stratejik liderliğe dair rastlanan izlere odaklanılacaktır.

4. HAYDAR ALİYEV'İN LİDERLİK ANLAYIŞINDA STRATEJİK LİDERLİĞİN İZLERİ

Haydar Aliyev, devlet yönetim geleneği içerisinde, Azerbaycan'ın inşasına hizmet eden önemli lider kişiliklerden biri olmuştur. Aliyev'in liderliğinin önemli açıklayıcılarından biri de ülkesinin kritik dönemlerinde üstlendiği sorumluluklar, uyguladığı politikalar, ortaya koyduğu değişimler ve bunu yaparken ayrılmadığı milli değerler felsefesi olmuştur. Sözü edilen bu icraatların bir arada değerlendirilebileceği liderlik tarzlarından biri de stratejik liderlik tarzıdır. Bu açıdan Haydar Aliyev iktidarının liderlik anlayışını açıklayabilmek için stratejik lider davranışları ve boyutları üzerinden bir okuma gerçekleştirmek önemli ve gerekli görülmektedir.

Stratejik liderliğin dönüşümcü boyutu açısından bakıldığında Haydar Aliyev, ülkesinin birçok alanda geçirdiği önemli dönüşümlerin öncüsü olarak görülebilecektir. Bu dönüşümler arasında en önemlisi şüphesiz, Azerbaycan'ın özgürlüğünü kazanması süreci ve sonrasında ortaya koyduğu, ülkenin dönüşümüyle ilgili birçok gelişmeyi içinde barındıran var olma mücadelesidir.

1993 yılının ikinci yarısında Ulusal Önder Haydar Aliyev'in yeniden iktidara gelişi, Azerbaycan'da bağımsız devlet düşüncelerinin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bundan sonra Azerbaycan'ın dış politikasında mevcut gerçekleri dikkate alan ve ülkenin milli menfaatlerinin korunmasına yönelik fiili değişimlere gidilmiştir. Bu dönemden başlayarak gerçekleştirilen dış politika, Azerbaycan'ın Ulusal Önder'i Haydar Aliyev'in kendisi ve faaliyetleri ile yakından ilgili görülmüştür. Bu bağlamda, zengin devletçilik deneyimine dayanarak devletin yeni dış siyasetinin temel yönlerini belirleyen Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, bu yenilenmiş dış politika çizgisinde öncelikle bir takım önemli ve acil görevlerin yerine getirilmesi için çaba göstermiştir. Yeni dış politika çizgisi için her şeyden önce savaşı durdurmak ve huzurlu ortamı sağlamak önemli görülmüştür. Bu amaçla 1994 yılı mayıs ayında, Ermenistan'la ateşkese ulaşılmış ve ülke genelinde istikrar oluşturma yolunda atılan adımlar sayesinde yeni dış politika çizgisinin hayata geçirilmesi için gereken elverişli huzurlu ortam oluşturulmuştur (Ahmetov, 2013: 15-16). Böylelikle dönüşümcü lider olarak Haydar Aliyev, ülkesi ve milleti için en önemli adımlardan birini atarak savaş ortamını barış ortamına dönüştürmüştür.

Azerbaycan'ın ekonomik ve politik dönüşümünde Haydar Aliyev önemli bir faktör olarak gösterilmektedir. Haydar Aliyev, ülkesinin uluslararası sistemle bütünleşme çabasında, "kendisi ve çevresinin" merkezi bir rol üstlenmesi açısından önemli bir faktör olmuştur. Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanlığı ile birlikte ülkede gelişen uluslararası yatırım ortamı, üretim düzeyi ve göreceli gelişmiş refah düzeyi Azerbaycan için iyi bir başlangıç olarak kabul

edilmektedir. Ayrıca, Batı ve ABD merkezli politikaların Aliyev dönemiyle birlikte Rusya'yı dengeleyici olması yönüne dikkat edilerek yeniden masaya yatırılması, Azerbaycan diplomasisinin önemli başarılarından biri olarak kaydedilmektedir. Bu dönemde, Yeltsin döneminde durağanlaşan Azeri-Rus ilişkilerinin Putin'le birlikte ivme kazanmaya başladığı görülmüştür. Söz konusu iki ülke arasındaki tansiyonun düşmesinde ve daha ileri düzeyde ilişkilerin kurulmasında Aliyev'in etkisinin yadsınamayacağı ifade edilmektedir. Nitekim bunlara ek olarak Azerbaycan, ülkenin milli bir sembolü haline gelen Aliyev iktidarı ile birlikte Asya Kalkınma Bankası, Avrupa Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası gibi diğer önemli bölgesel finans kuruluşları ile IMF, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler ve onun ekonomik kuruluşlarının aktif bir üyesi haline gelmiştir. Bu bağlamda, ekonominin yeniden yapılanması için gerekli uluslararası fonlara rahatlıkla ulaşabilen ülke, dış ticaret rejiminde yaptığı reformlar paralelinde yüzden fazla ülke ile dış ticaret ağları kurmayı da başarabilmiştir. Azerbaycan'ın, Haydar Aliyev'in iktidarı ile birlikte kazanmış olduğu siyasal istikrar ve oğlu İlham Aliyev ile birlikte devam eden sürecin ülkeye önemli bir avantaj sağladığı belirtilmektedir. Bu dönemde Azeri halkının refah düzeyinde çok açık bir iyileşme ve dönüşümün meydana geldiği ifade edilmektedir (Dikkaya ve Çaylak, 2008: 142-146).

Stratejik yönetimin politik boyutu açısından değerlendirildiğinde Haydar Aliyev'in ülkesinde önemli politik değişimlere öncülük ettiğini söylemek yerinde görülmektedir. Buna göre, yeni döneminin politik öncülüğünü de Haydar Aliyev yapmıştır. Öncülük ettiği önemli alanlardan biri enerji alanı olmuştur. Enerji kaynaklarının kullanımı konusunda 3 Ekim 1993 tarihi, Azerbaycan için yeni, uzun ve etkisi günümüze kadar devam eden bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu tarihte Haydar Aliyev, Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve ölümüne kadar yaklaşık on yıl devlet başkanlığı görevini sürdürmüştür. Bu süreçte Sovyet sonrası çağdaş Azerbaycan'ın on yılı Haydar Aliyev ve politikaları ile şekillenmiş ve sonraki dönemde de bu faktörün belirleyiciliği devam etmiştir. Özellikle Karabağ Savaşı'nın ardından 1994 yılında ilan edilen ateşkesin ardından iki önemli sonuca işaret edilmektedir. Bunlardan ilki Azerbaycan'ın, savaşın ekonomik yükünden kurtularak istikrar için bir fırsat yakalanması olmuştur. İkincisi ise; başta çok uluslu petrol firmaları ve IMF olmak üzere dış aktörlerle yakın bir etkileşime girilmiştir. Bu etkileşim, bağımsızlığın siyasi ayağı olarak görülmüştür. Bu süreçte IMF; savunma harcamalarının azaltılması, devletin liberalleştirilmesi ve küçülmesini öngören bir yapının oluşturulmasında Azeri siyasetine ön ayak olmuştur. Bu yapılanmayı doğal olarak, bölgedeki enerji kaynakları üzerinden çıkar sağlamayı hedefleyen çok uluslu şirketler de desteklemiş ve bu bağlamda, petrol gelirlerinin ekonomik refahı kısa zamanda ve pozitif yönde etkileyeceği beklentileri artmıştır. Petrol gelirleriyle birlikte yapısal reformlar da yapılabilmiş ve Azerbaycan ekonomisi yükseliş trendine girmiştir. Ateşkes anlaşmasının ardından Haydar Aliyev, en stratejik hamlesini petrol yatakları konusunda yapmıştır. 20 Eylül 1994'te imzalanan ve "Yüzyılın Anlaşması" olarak nitelendirilen, Azerbaycan'ın Hazar Denizindeki petrol yataklarının işletilmesi hakkındaki anlaşma, bugünkü çağdaş Azerbaycan'ın temellerini oluşturmuştur. Özetle Azerbaycan'ın siyasal istikrar yıllarına girmesinde, Sovyet döneminin deneyimli politikacısı olan Aliyev faktörünün önemi büyüktür (Dikkaya ve Demirci, 2013: 190-191).

Stratejik liderliğin sebat, kararlılık, çok çalışma, zekâ, analitik yetenek, hoşgörü ve iyi niyet ile örgütü yönetebilmek ve örgütün devamlılığını ön planda tutmak kriterlerine odaklanan yönetsel boyutu açısından da Haydar Aliyev Azerbaycan devlet yönetim geleneğine önemli kazanımlar sağlamıştır. Sovyet dönemi yönetim geleneğinin temel ilkelerine de hakim olan Haydar Aliyev, ortaya koyduğu kararlılık ve yönetsel araçlar doğrultusunda toplumdaki stratejik alan ve konularda önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda, Haydar Aliyev yönetiminin temelini attığı dış politika rotasının en büyük ve önemli önceliklerini başardığı belirtilmektedir. Bunun en önemli kanıtlarından biri de, günümüzde Güney Kafkasya ülkeleri arasında sadece Azerbaycan'ın

liderliği ve bağımsız politika yürütmesinin dünya çapında kabul olunması şeklinde gösterilmektedir. Buna ek olarak, Güney Kafkasya'nın askeri-stratejik ve güvenlik sisteminin oluşmasında Azerbaycan'ın yürüttüğü ulusal, bölgesel ve uluslararası güvenlik politikalarının özel önem taşıdığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda Haydar Aliyev, her zaman güçlü devlet kurmanın gerekliliğini vurgulamış ve bu yönde çalışmıştır. Toplumda istikrarın sağlanmasına büyük dikkat göstermiştir. Bu açıdan hem Azerbaycan'ın bulunduğu coğrafi bölgede, hem de çeşitli bölgelerde yaşanan jeopolitik süreçlerin, Haydar Aliyev'in yönetsel açıdan ne derecede doğru bir pozisyon seçtiğini kanıtladığı savunulmuştur (Kerimova, 2015: 80).

Stratejik liderliğin etik tarafında, liderin etik değer ve ilkelere sahip olması gerektiği ve örgüt kültürünün de bunu desteklemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Haydar Aliyev stratejik liderliğin bu boyutunu da Azeri halkının desteğini kazanarak toplumsal alana taşımış bir lider örneği olarak görülmektedir. Haydar Aliyev ülkenin yeniden inşası ile ilgili olan birçok konudaki ilkeli duruşu ve örnek lider profili ile yönetiminin etik tarafını da ortaya koymuştur. Özellikle Batı ile olan ilişkilerinde Haydar Aliyev'in stratejik bir bakış açısıyla ülkesinin çıkarlarını, etik değer ve ilkeler çerçevesinde başarı ile savunduğu ve kamuoyu yarattığı görülmektedir. Öte yandan Aliyev Batı ile ilişki kurarken, enerji ve enerjinin taşınması bağlantılı yükümlülüklere girerken Rusya'yı tedirgin etmemeye çalışmış ve stratejik bir liderlik anlayışı ortaya koymuştur. Haydar Aliyev bunu, Rus yönetiminin beklediği açıklamaları yaparak ve Rusya'ya imtiyaz tanıyan ama sonradan uygulamaya koymayabileceği ikili anlaşmalar imzalayarak sağlamaya çalışmıştır. Diğer bir deyişle, Batı dünyası Azerbaycan'ı zorlayacak bir hamle yaptığında, örneğin iç politikaya dair veya bölgesel politikalara dair baskı altına almaya çalıştığında, Azeri yönetiminin Rusya'ya yaklaştığı görülmüştür. Bu politikanın temelinde Aliyev'in sahip olduğu siyasi deneyim, bürokratik mekanizmaları yakından tanıması ve Rus devlet geleneğini iyi bilmesi yatmaktadır. İktidarda olduğu 1993–2003 senelerinde Azerbaycan devleti bölgesel ve uluslararası ilişkilerde Aliyev politikasının genel ilkeleri doğrultusunda hareket etmiştir. Söz konusu yönetsel ilkeleriyle Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın dış politikasını dört önemli temel üzerine oturtmuştur. Bunlardan ilki, Bağımsız Azerbaycan Devleti'ni dünyaya tanıtmak iken ikinci Bağımsız Azerbaycan Devleti'nin demokratik blok içerisinde yer aldığını göstermek olarak belirtilmiştir. Aliyev yönetiminin üçüncü temel ilkesi, Bağımsız Azerbaycan'ı önemli uluslararası kuruluşlara üye yaparak etkinliğini artırmak iken, son önemli ilke Ermeni sorununu adil bir şekilde çözmek olarak ifade edilmiştir. Söz konusu temel ilkenin birleştiği ana temanın ise Bağımsız Azerbaycan Devleti'ni dünyaya ekonomik, kültürel, politik alanda tanıtabilmek olarak özetlenmiştir (Öraz Beşikçi, 2016: 243). Genel bir değerlendirme ile Azerbaycan devlet yönetim geleneği içerisinde önemli bir yeri olduğu görülen Haydar Aliyev, ülke yönetiminde stratejik liderliğin tüm boyutları ve uygulamalarına bir örnek teşkil etmiş ve bu süreçte önemli adımlar atmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Haydar Aliyev, Azerbaycan Devleti için uzun bir gelecek hayal etmiş ve göreve geldiği dönemin zorlu koşullarına rağmen bu geleceği inşa etmek için gereken öncelikleri belirlemiştir. Azeri halkının ihtiyaçlarını ve isteklerini doğru öngörümleyen lider, Azerbaycan'ın bölgesel ve uluslararası bir devlet haline gelmesi için birçok stratejik adım atmıştır. Haydar Aliyev stratejik bakış açısıyla, ülkenin jeopolitik konumunun gücünü kullanırken zayıf olduğu noktalarda da önemli anlaşmalar sağlayarak önlemleri önceden almıştır. Ülkesinin enerji kaynakları açısından öne çıkan temel gücünün daha etkin kullanılabileceği uluslararası alanlar ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda yönetimde önemli stratejik değişikliklere yön veren Haydar Aliyev, ülkesi için gelecek vaat eden strateji ve politikalar belirlemiş ve bunları uygulamak için çaba sarf etmiştir. Azerbaycan'ın geleceği için heyecan verici bir vizyon ortaya koyan Aliyev, yönetim süreçlerine dahil ettiği güçlü kitlelerin ve farklı kesimlerin desteğini de kazanmış örnek bir lider olmuştur. Ülkesinin yarınları için birçok anlaşma ve yatırım yapan Haydar Aliyev, yönetimde olduğu

dönem içerisinde, halkının gerçek problemlerine odaklanarak refah düzeyinin artması için önemli yollar katetmiştir. Bu yönüyle Azerbaycan devlet yönetim geleneği açısından stratejik lider konumunu en çok hakeden devlet adamlarından biri olarak görülebilecek olan Haydar Aliyev, gerek kendisinden sonra gelen oğlu İlham Aliyev'e gerekse Kafkaslarda varlığı devam eden farklı devletlere örnek ve öncü bir devlet yönetim geleneği ortaya koymuştur. Azerbaycan'ın bulunduğu coğrafyadaki gücünü ve etkinliğini pekiştiren adımlar atmış ve özellikle Karabağ Sorunu gibi önemli devlet sorunlarından birini dünya kamuoyuna doğru ve açık bir şekilde anlatmanın yollarını aramıştır. Bu çabasıyla dünya kamuoyunda dikkat çeken Aliyev, Azerbaycan Devleti'nin yönetim kültüründe önemli bir yere sahip olduğu gibi ülkesinin geleceği açısından da önemli kazanımlar sağlamış stratejik bir lider olarak görülebilecektir.

KAYNAKLAR

1. Ahmetov, E. (2013). Haydar Aliyev'in Dış Politikasında Avrupa Kurumları İle İşbirliği. *Asia Minor Studies, 1*(1), 14-23.
2. Akyüz, M. (2018). Stratejik liderlik. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 45-66.
3. Bakan, İ. (2008). "Örgüt Kültürü ve Liderlik Türlerine İlişkin Algılamalar ile Yöneticilerin Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması", *KMU İİBF Dergisi, 10* (14), 13-40.
4. Baransel, A. (1993). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi: Klasik ve Neo-Klasik Yönetim ve Örgüt Teorileri,* 2. Baskı, İstanbul. İ.Ü. Yayın No: 3295 İşletme Fakültesi Yayın No: 163 İşletme İktisadı Enstitüsü Yayın No: 73.
5. Dikkaya, M., & Çaylak, A. (2008). Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar Ve Sorunlar. Journal Of Central Asian & Caucasian Studies, 3(5), 131-157.
6. Dikkaya, M., & Demirci, O. (2013). Azerbaycan'ın Küresel Ekonomiye Eklemlenmesinde Haydar Aliyev'in Rolü. *AKADER Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* (22), 185-198.
7. Dursun, İ. T. (2013). Örgüt kültürü ve strateji ilişkisi: Hofstede'nin boyutları açısından bir değerlendirme. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *1*(4), 43-56.
8. Eren, E. (2008). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,* 11. Basım, Beta Basım Yayım, İstanbul.
9. Güçlü, N., Çoban, Ö., & Atasoy, R. (2017). Okul Yöneticilerinin Stratejik Liderlik Özellikleri İle Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkinin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi. Milli Eğitim Dergisi, 46(215), 167-191.
10. Kerimova, G. (2015). *Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası Kafkasya politikası: Haydar Aliyev Dönemi (1993-2003)* (Master's thesis, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul.
11. Güney, S. (2015). *Liderlik.* Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
12. Öğüt, A., Akgemci, T., Demirsel, M. T. (2004). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi bağlamında Örgütlerde İşgören Motivasyonu Süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 277-290.
13. Öraz Beşikçi, S. (2016). Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan dış politikasındaki stratejik değişimler ve yönelimler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 16*(2), 237-252.
14. Özsalmanlı, A. Y. (2005). Türkiye'de kamu yönetiminde liderlik ve lider yöneticilik. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(13), 137-146.
15. Uğurluoğlu, Ö., & Çelik, Y. (2009). Örgütlerde stratejik liderlik ve özellikleri. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 12(2), 121-156.
16. Yukl, G. (2018). *Örgütlerde Liderlik.* (Çev. Ed. Şahin Çetin, Resul Baltacı). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
17. Yükselen, H. (2018). Strateji kavramını çalışmak. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *14*(27), 1-38.

ÜMUMMİLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCANIN MƏDƏNİYYƏT SİYASƏTİ

THE CULTURAL POLICY OF AZERBAIJAN DURING THE PERIOD OF NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV

Ülkər ZEYNALOVA

Quba şəhərində"Soyqırımı Memorial Kompleksi"

Elmi araşdırmalar,ekspozisiya və fond şöbəsinin mütəxəssisi

A specialist of the department of Scientific Researches, Exposition and Fund

XÜLASƏ

Böyük siyasi və dövlət xadimi, zəmanəmizin dahi şəxsiyyəti, müasir və demokratik Azərbaycan dövlətçiliyinin banisi, ümummilli lider Heydər Əliyevin çox şaxəli fəaliyyəti və əldə etdiyi nailiyyətlər elmin bir neçə istiqaməti üzrə tədqiqat obyektidir. Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyəti, o cümlədən bu fəaliyyətin həm Azərbaycan, həm də müasirlik və beynəlxalq aləm üçün tarixi, siyasi əhəmiyyəti, mənəvi və ümumbəşəri dəyəri haqqında doktorluq, namizədlik, dissertasiyaları yazılmış, elmi tədqiqatlar aparılmışdır. Bu dahi şəxsiyyətdə elmi-ictimai maraqlardan, onun siyasi fəaliyyətindən irəli gələrək hər il respublikanın və xarici ölkələrin elmi ictimaiyyəti, o cümlədən Azərbaycan diasporunun nümayəndələri tərəfindən dövlət irsinin öyrənilməsi, elmi-tədqiqat işlərinin aparılması məqsədilə elmi konfranslar keçirilir.

Bu gün də davam edən bu elmi araşdırmalar onun şəxsiyyətini, siyasi fəaliyyətini, dövri sosial-iqtisadi və mədəni inkişaf strategiyasını, milli müstəqillik və azad şəxsiyyət konsepsiyasını, demokratik-hüquqi dövlət quruculuğunu, uğurlu islahatların aparılmasını, Azərbaycana qoşulmasını təhlil edir. Heydər Əliyev şəxsiyyətinin, fəaliyyətinin və irsinin dərin çoxşaxəli tədqiqi və təhlili səmərəli nəticələrlə müşayiət olunur. Bu nəticələr müasir Azərbaycan dövlətinin və cəmiyyətinin bugünkü və gələcək nailiyyətlərinin xeyrinə hesablanır, həm də inkişaf və əməkdaşlıq maraqlarının tələblərinin təmin edilməsinə xidmət edir.

Ümummilli Liderin keçdiyi həyat yolu və bütün çoxşaxəli fəaliyyəti belə qənaətə gəlmək hüququ verir ki, Azərbaycan mədəniyyətinin və incəsənətinin davamlı inkişafı, təbliği, eləcə də dünya xalqları ilə mədəni əlaqələrin qurulması xalqımızın həyat inancı olmuşdur. Heydər Əliyev şəxsiyyətinə xas olan mütərəqqilik, demokratiklik, sülhpərvərlik, maarifpərvərlik, mədəniyyətlilik, maraqsızlıq, məsuliyyətlilik kimi yüksək mənəvi keyfiyyətlər cəmiyyətin hərtərəfli inkişafı, uğurlu mədəniyyət siyasəti sahəsində xidmətlərin əsas vasitəsi və səbəbi olmuşdur.

Beləliklə, Heydər Əliyevin mədəni missiyası, o cümlədən onun məqsədləri, əhəmiyyəti, Azərbaycanın müasir milli siyasətində nəticələri, bu missiyanın davam etdirilməsi - bütün bu aktual məsələlər, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, siyasi elmlər kimi humanistlərin tədqiqat obyektidir. Ədəbiyyatda, teatrda, kinoda, musiqidə, rəssamlıqda və bir çox başqa sahələrdə inkişaf və tərəqqi Azərbaycan dövlətinin və onun rəhbəri Heydər Əliyevin diqqət və qayğısı sayəsində mümkün olmuşdur.

Məqalədə sivilizasiya ilə bağlı ədəbiyyatda çatışmayan məlumatlar ümumi şəkildə nəzərdən keçirilir, sivilizasiyanın uğurlu tarixində və insan həyatının birgə inkişafında onun rolundan bəhs edilir. Dünya təcrübəsinə əsaslanaraq mənəvi dəyərlərin mədəni mahiyyətinə toxunulur, müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının sivilizasiya siyasətinin bəzi yerləri şərh olunur. İnsanların həyat tərzinin ifadəsi olan sivilizasiya sosial hadisə kimi təqdim olunur. Bu məqalə Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyevin mədəniyyət və incəsənət sahəsində

gördüyü işlərə həsr edilmişdir. Azərbaycanın milli müstəqilliyinin və dövlət suverenliyinin banisi, respublikanın Prezidenti olan Heydər Əliyev ilk dəfə olaraq müasir mədəniyyət siyasəti strategiyasını hazırlayıb həyata keçirmişdir.

Açar söz: Azərbaycan, Heydər Əliyev, mədəniyyət, incəsənət, kino, teatr

ABSTRACT

The multilateral activities and achievements of the great political and statesman, the genius of modernity, the founder of the modern and democratic state of Azerbaijan, the national leader Heydar Aliyev are the object of research in several areas of science. Doctoral and candidate dissertations have been written, scientific research has been carried out on the political activity of Heydar Aliyev, including the historical, political significance, spiritual and human significance of this activity both for Azerbaijan, and for modernity and the international world. Based on the scientific and public interests, the political activities of this genius, the scientific community of the republic and foreign countries, including representatives of the Azerbaijani diaspora, scientific conferences are held annually to study the state heritage, conduct research work.

These scientific studies, which continue to this day, analyze his personality, political activities, the strategy of socio-economic and cultural development, the concept of national independence and free personality, the construction of a democratic state, the implementation of successful reforms. A deep multifaceted study and analysis of the personality, activities and heritage of Heydar Aliyev is accompanied by fruitful results. These results are designed for the benefit of today's and future achievements of the modern state and society of Azerbaijan and also serve to ensure the requirements of the interests of development and cooperation.

The life path and all the multifaceted activities of the national leader give the right to conclude that sustainable development, promotion of Azerbaijani culture and art, as well as the establishment of cultural ties with the peoples of the world were the life faith of our people. The high moral qualities inherent in the personality of Heydar Aliyev, such as progressiveness, democracy, peacefulness, enlightenment, civility, disinterestedness, responsibility, have become the main means and reason for serving in the field of comprehensive development of society, successful cultural policy.

Thus, the cultural mission of Heydar Aliyev, including his goals, significance, consequences in the modern national policy of Azerbaijan, the continuation of this mission - all these topical issues, as we have already noted, are the object of study. Development and progress in literature, theater, cinema, music, painting and many other areas became possible thanks to the attention and care of the Azerbaijani state and its leader Heydar Aliyev.

The article discusses in general terms the information about civilization missing in the literature, tells about its role in successful history and the joint development of human life. Based on world experience, the cultural essence of spiritual values is touched upon, some aspects of the civilizational policy of the Republic of Azerbaijan in modern conditions are commented. Civilization, being an expression of the way of life of people, is presented as a social phenomenon. This article is devoted to the work of the national leader of Azerbaijan Heydar Aliyev in the field of culture and art. The founder of the national independence and state sovereignty of Azerbaijan, President of the Republic Heydar Aliyev for the first time developed and implemented the strategy of modern cultural policy.

Key word: Heydər Aliyev, culture, art, film,theater